

تصویر ابو عبد الرحمن الکوردی

سیبهری ئازادی

«هه‌وراز و نیشیوه‌کانی میژووی خه‌باتی کۆمه‌له‌ی ژێ. کاف»

که‌مال عه‌بدوللاهی

www.igra.aqlamontada.com

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ النِّقَافِي)

براي دانلود كتابهاي مختلف مراجعه: (مُنْتَدَى اقرا النقاى)

بۆدابهزاندهى جوړدها كتيب: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ النِّقَافِي)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى . عربى . فارسى)

بہار

سیبہری ئازادی

مہوراز و نشیوہکانی میژووی خہباتی کۆمەلە ئی.کاف

۱۳۲۱-۱۳۲۴

سیبہری ئازادی

ہیروزان و نشیوہکانی میژووی خہباتی کۆمەڵەئی ژئی.کافی

۱۳۲۱-۱۳۲۴

نووسەر:

کەمال عەبدوللاهی

بەنگە ئێن

سلیمانی ۲۰۰۸

ع ۹۲۸ عبداللاهي. كمال

سېنېرى ئازادى. ھەمرازو نىشۋەكانى مېژووى خەبەشى كۆمەلەي ژى. كاف ۱۳۲۴-۱۳۲۱/
دانانى كمال عبداللاهي.

سلىمانى: يىكەي ژىن. ۲۰۰۸.

۱۴۷۳: ۋىتە. بەلگەنامە. ۲۵x۱۷.۵ سم. - زىجىرە: ۹۲.

۱- كوردستان- مېژوو. ۲- ناوئىشان. ۳- زىجىرە: (۹۲).

كىتەبخانى گىتەيى سلىمانى زانبارى سەرەتايىي بۆلۈن و بېرىسى ئامادە كىرەوۋە

سەرپەرشتى لە چاپدراوۋەكانى بىنكە: سىدىق سالىح

♦ زىجىرە: ۹۲

♦ ناوى كىتەپ: سېنېرى ئازادى

♦ ((ھەمرازو نىشۋەكانى مېژووى خەبەشى كۆمەلەي ژى. كاف ۱۳۲۴-۱۳۲۱))

♦ نووسەر: كمال عبداللاهي - Abdullahi.kamal@yahoo.com

♦ رېوېرگ: مەھاباد - كىبەي گرافىك - ەلى سەمىيى - ۲۲۲۹۶۶۳ ۹۸ ۴۴۲

♦ ئىدىت و مۇنتازى ۋىتەكان: مەھاباد - كىبەي گرافىك

♦ پىتچىن: مەھاباد - تاهىر كىرىمى - ۲۲۲۹۶۷۵ ۹۸ ۴۴۲

♦ بەرگەزىمىر: ۱۰۰۰

♦ نىرخ: ۶۵۰۰ دىنار

♦ ژمارەي سېارىن: ۲۲۵۹ ۲ى ساتى ۲۰۰۸

♦ شوپنى چاپ: سلىمانى، چاپخانى شىان

ھەموو مافىك پارىزراوۋە. بەيى مۇلەتلىكى پىشۋمخت لە (بىكەي ژىن) ەمۋە. بە ھىچ شىۋەيەك پى ئارىي ئىم
كىتەپە يا بەشىكى دەر بىرگىتەمۋە، يان لە چوارچىۋەي زانبارى بەدەستەيئاندا ھەلبىگىرى يا بگوزىرەتەمۋە.

لە بلاوكر اوۋەكانى

بىنكەي ژىن

يۇ يوۋزاندەمۋەي كەلەپوورى بەلگەنامىيى و رۇژنامەوانىي كوردى

ھەرىمى كوردستان: سلىمانى، ئەنداز ياران، كەرمكى ۱.۵، كۆلانى ۵، خانووى ۲۳، سنوۋقى پۆست: ۱۴

نۆرمان: ۳۱۲۹۱۰۲ ئاسيا: ۷۷۰۱۵۶۵۸۶۴ يا ۷۷۰۱۶۶۴۸۳۳ سانا: ۱۱۲۸۳۰۹

www.binkeyjin.com

پښت

بابهت

لاپهړه

- پيشكهش ۱۱
 سپاس و پيزانين ۱۲
 پيشه كي ۱۴

بهشي په كم ناساندني گزفاري ناوات

- ناساندني گزفاري ناوات ۲۵
 شيگردنه وهی ناوهرؤ كي گزفاري ناوات ۲۹
 بوچی نه گریم! ۳۴
 گه نځينه ی نه ده بیات ۳۸
 گزفاري ناوات سهر به خو بووه یا دريژه پیده ری گزفاري كي دیکه یه؟ ۴۹
 وینه ۵۸
 زار او وهی نووسراوه کانی گزفاري ناوات ۶۲
 نوسخه ی ساغ کراوه ی گزفاري ناوات ۷۳
 چاپخانه ی (ژ.ک)، گیرانی مامؤستا زه بیچی ۹۵
 و تییینه ک له سهر ژماره ی کزتابی گزفاري نیشتمان .....
 هینانی چاپخانه ۹۶
 گیرانی مامؤستا زه بیچی له لایه ن ده وله تی ئیرانه وه ۹۹
 به لگه کانی ناو کتبی روژ ه لاتی کوردستان له به لگه نامه کانی ۱۱۷
 وه زاره تی دهره وه ی بریتانیا دا سهاره ت به گیرانی مامؤستا زه بیچی .....
 شيگردنه وه ی به لگه نامه کانی کتبی روژ ه لاتی کوردستان ۱۲۳

بهشی دووهم

چۆنیهتی ههلوهشاندهوهی کۆمهلهی ژ.ک

- چۆنیهتی ههلوهشاندهوهی کۆمهلهی ژ.ک ۱۳۲
 ههلویتسی سۆقیهت و ئامانجهکانی ۱۵۰
 جیگیربون له شاری میانه ۱۵۱
 نامه‌ی ئیستالین بۆ پیشه‌وه‌ری ۱۵۴

بهشی سێههم

ناساندن و شیکردنهوهی لاپه‌ره‌کانی نوسخه‌ی کۆتایی نه‌سلی گۆفاری نیشتمان
 و وه‌لانی به‌رپرسه‌که‌ی

- ناساندن و شیکردنهوهی لاپه‌ره‌کانی نوسخه‌ی کۆتایی ۱۶۲
 نه‌سلی گۆفاری نیشتمان و وه‌لانی به‌رپرسه‌که‌ی .....
 گۆفاری هاوار ۱۶۴
 وه‌لانی به‌رپرسی چاپه‌مه‌نییه‌کان ۱۶۹

بهشی چوارهم

په‌یمانی سێ سنوور

- په‌یمانی سێ سنوور ۱۷۴
 ناسینی په‌یمانی سێ سنوور ۱۸۲
 به‌ وردبونه‌وه‌ی پتر له‌ ژماره‌ی کۆتایی گۆفاری نیشتمان .....
 شیکردنه‌وه‌ی نه‌و وتار و نووسراوانه‌ی ۱۸۶
 که‌ سه‌باره‌ت به‌ سێ سنوور چاپ و بلاو بوونه‌وه .....
 ناساندنی به‌شدارانی کۆبوونه‌وه‌ی سێ سنوور ۱۹۰
 گومانی به‌شدارانی نوێنه‌رانی کوردستانی تورکیا و سووریا ۱۹۱
 نه‌ندامانی هه‌یه‌ته‌ی راویژکاری کۆمه‌له‌ی ژ.ک ۱۹۳
 هۆکاری ره‌تکردنه‌وه‌ی په‌یمانی سێ سنوور و به‌ نه‌ناسراوی مانه‌وه‌ی ۱۹۵
 په‌یمانی سێ سنوور و گومانی دژایه‌تی رووسه‌کان ۲۰۱
 به‌لگه‌ی دووهم له‌سه‌ر په‌یمانی سێ سنوور ۲۰۶
 شیکردنه‌وه‌ی به‌لگه‌ی دووهمی په‌یمانی سێ سنوور ۲۰۸
 روونکردنه‌وه‌ی ریکه‌وتی پیکهاتنی په‌یمانی سێ سنوور ۲۱۷
 لیکدانه‌وه‌ی رۆژی کۆبوونه‌وه‌ که‌ به‌پێی قسه‌کانی مامۆستا هه‌زار ۲۱۹

- ٢٢١ ..... نامانج له کۆبوونهوه کە ی دالانپەر
- ٢٢٢ ..... پوخته و ئاکامی پەیمانی سی سنوور
- ٢٢٧ ..... چاپەمەنییە کوردییەکانی سەردەمی کۆمەڵەی ژ.ک.

بەشی پێنجەم

ناساندنی ناوی نەینی ئەندامانی کۆمەڵەی (ژ.ک) و رەمزی چەند شارێک

- ٢٣١ ..... ناساندنی ناوی نەینی ئەندامانی کۆمەڵەی (ژ.ک) و رەمزی چەند شارێک
- ٢٣١ ..... ناساندنی ناوی نەینی ئەندامانی کۆمەڵەی (ژ.ک)
- ٢٥١ ..... ناوی نەینی و رەمزی چەند شارێک

بەشی شەشەم

سەعیدی حەمەقالە ییستانچی کێ بوو؟

- ٢٥٤ ..... سەعیدی حەمەقالە ییستانچی کێ بوو؟
- ٢٧١ ..... شیکردنەوهی وتاری سەعید تەتەری ئەناسراوی کوردایەتی
- ٢٧٩ ..... لێکدانەوهی هەموو ئەو وتار و وتووێژانەی.....
- کە سەبارەت بە سەعیدی حەمەقالەن
- ٢٨٣ ..... ناساندنی سەعیدی حەمەقالە ییستانچی

باشکۆ

- ٢٨٩ ..... وێنەکان.....
- ٣٣٥ ..... ناوی کەسەکان.....
- ٣٤٧ ..... ناوی شوێنەکان.....
- ٣٥٣ ..... ناوی بلاو کراوەکان.....
- ٣٥٥ ..... ناوی پارته‌کان.....
- ٣٥٧ ..... ناوی نەتەوه‌کان.....
- ٣٥٩ ..... سەرچاوه‌کان.....
- ٣٥٩ ..... کتیی کوردی.....
- ٣٦١ ..... کتیی فارسی.....
- ٣٦٢ ..... گۆڤار و بلاو کراوه‌کان.....
- ٣٦٣ ..... چاپیکه‌وتن.....

پیرستی وینه‌کان

- ۲۸۹..... وینه‌ی ژماره ۱: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری یه‌ک - رووبه‌رگ»
- ۲۹۰..... وینه‌ی ژماره ۲: لاپه‌ری ته‌بلیغاتی گۆفاری ئاوات
- ۲۹۱..... وینه‌ی ژماره ۳: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری دوو - پیرست»
- ۲۹۲..... وینه‌ی ژماره ۴: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری سی»
- ۲۹۳..... وینه‌ی ژماره ۵: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری چوار»
- ۲۹۴..... وینه‌ی ژماره ۶: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری پینج»
- ۲۹۵..... وینه‌ی ژماره ۷: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری شش»
- ۲۹۶..... وینه‌ی ژماره ۸: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری هه‌وت»
- ۲۹۷..... وینه‌ی ژماره ۹: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری هه‌شت»
- ۲۹۸..... وینه‌ی ژماره ۱۰: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری نو»
- ۲۹۹..... وینه‌ی ژماره ۱۱: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری ده»
- ۳۰۰..... وینه‌ی ژماره ۱۲: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری یازده»
- ۳۰۱..... وینه‌ی ژماره ۱۳: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری دوازه»
- ۳۰۲..... وینه‌ی ژماره ۱۴: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری سیزده»
- ۳۰۳..... وینه‌ی ژماره ۱۵: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری چارده»
- ۳۰۴..... وینه‌ی ژماره ۱۶: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری یازده»
- ۳۰۵..... وینه‌ی ژماره ۱۷: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری شانزده»
- ۳۰۶..... وینه‌ی ژماره ۱۸: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری هه‌فده»
- ۳۰۷..... وینه‌ی ژماره ۱۹: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری هه‌ژده»
- ۳۰۸..... وینه‌ی ژماره ۲۰: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری نوژده»
- ۳۰۹..... وینه‌ی ژماره ۲۱: نه‌سلی گۆفاری ئاوات «لاپه‌ری بیست»
- ۳۱۰..... وینه‌ی ژماره ۲۲: نه‌سلی گۆفاری نیشتمان - ژماره ۷ و ۸ و ۹

«رووبه‌رگ» به‌ر له‌ ده‌سکاری کردن

- ۳۱۱..... وینهی ژماره ۲۳: گۆفاری نیشتمان - ژماره ۷ و ۸ و ۹..... «رووبەرگ» دهسکاریکراو
- ۳۱۲..... وینهی ژماره ۲۴: گۆفاری نیشتمان - ژماره ۷ و ۸ و ۹..... «دهسکاریکراو» «ئەو وینهی له جیات دوو لاپه‌ره‌ی ۹ و ۱۰ ی نوسخه‌ی ئەسلی داتراوه»
- ۳۱۳..... وینهی ژماره ۲۵: ئەسلی گۆفاری نیشتمان - ژماره ۷ و ۸ و ۹..... «وینهی لاپه‌ره‌ی ۹»
- ۳۱۴..... وینهی ژماره ۲۶: ئەسلی گۆفاری نیشتمان - ژماره ۷ و ۸ و ۹..... «وینهی لاپه‌ره‌ی ۱۰» ناوی به‌شدارانێ پەیمانی سێ سنوور ئەو لاپه‌ره‌دا بلاو کراوه‌ته‌وه
- ۳۱۵..... وینهی ژماره ۲۷: گۆفاری نیشتمان..... «دهسکاریکراو» - ژماره ۷ و ۸ و ۹ «لاپه‌ره‌ی پێست»
- ۳۱۶..... وینهی ژماره ۲۸: وینهی رووبەرگی گۆفاری هاوار..... که له‌ودا (ی کورد) به‌ ده‌سنوس پێوه‌ لکێندراوه
- ۳۱۷..... وینهی ژماره ۲۹: وینهی رووبەرگی گۆفاری هاوار..... که پاش ده‌سکاری کردن به‌و چه‌شنه‌ بلاو بۆوه
- ۳۱۸..... وینهی ژماره ۳۰: وینهی نامه‌ی مامۆستا زه‌بیحی..... بۆ کۆنسولی سۆفیه‌ت له‌ ته‌وریز «لاپه‌ره‌ی به‌ک»
- ۳۱۹..... وینهی ژماره ۳۱: وینهی نامه‌ی مامۆستا زه‌بیحی..... بۆ کۆنسولی سۆفیه‌ت له‌ ته‌وریز «لاپه‌ره‌ی دوو»
- ۳۲۰..... وینهی ژماره ۳۲: ده‌قی به‌یاننامه‌ی ژماره ۳۱۲ ی کۆمه‌له‌ی ژ.ک.....
- ۳۲۱..... وینهی ژماره ۳۳: به‌لگه‌ی هاوچۆی سه‌عیده‌محمد له‌ نیوان سنووری ئێران و عێراق.....
- ۳۲۲..... وینهی ژماره ۳۴: پێشه‌وا قازی محمد.....
- ۳۲۳..... وینهی ژماره ۳۵: سه‌رۆک مه‌لا مسته‌فا بارزانی.....
- ۳۲۴..... وینهی ژماره ۳۶: مامۆستا عه‌بدوڕه‌حمانی زه‌بیحی.....
- ۳۲۴..... وینهی ژماره ۳۷: مامۆستا محمدئه‌مه‌د مه‌ینی شیخوولئیسلامی «هێمن».....
- ۳۲۵..... وینهی ژماره ۳۸: مامۆستا عه‌بدوڕه‌حمانی شه‌ره‌فکه‌ندی «هه‌زار».....
- ۳۲۵..... وینهی ژماره ۳۹: مامۆستا ره‌فیق حیلمی.....
- ۳۲۶..... وینهی ژماره ۴۰.....
- ۳۲۶..... له‌ راسته‌وه: مامۆستا زه‌بیحی - کاک محمدی شاپه‌سه‌ندی - مامۆستا حه‌سه‌نی قزله‌جی.....
- ۳۲۶..... «ئاوات» کچی کاک محمدی شاپه‌سه‌ندی.....
- ۳۲۶..... وینهی ژماره ۴۱: شیخ عوبه‌یدیللای زینوی.....
- ۳۲۷..... وینهی ژماره ۴۲: کاک محمد دلشاد ره‌سوولی.....
- ۳۲۷..... وینهی ژماره ۴۳: دوکتور سه‌ید عه‌زیزی شه‌مزیی.....

- ۳۲۸ ..... ویندی ژماره ۴۴: مامۆستا ههزار و مامۆستا زهبيجي
- ۳۲۸ ..... ویندی ژماره ۴۵: ئەندامانی چاپخانهی کۆمهڵەی ژ.ک له تهووتیز
- ۳۲۹ ..... ویندی ژماره ۴۶: ستادی فەرماندههی حکومهتی کوردستان
- ۳۳۰ ..... ویندی ژماره ۴۷: رێوڕهسی ههڵکردنی ئالا له مههاباد
- ۳۳۰ ..... ویندی ژماره ۴۸: رێوڕهسی راگه یاندنی کۆماری کوردستان له مههاباد
- ۳۳۱ ..... ویندی ژماره ۴۹: سه عیدی حه مه قاله ی بیستانچی
- ۳۳۱ ..... ویندی ژماره ۵۰: کاک محهمه دی شاپه سندی
- ۳۳۲ ..... ویندی ژماره ۵۱: مههاباد - ۱۹۴۶ ی زایینی
- ۳۳۳ ..... ویندی ژماره ۵۲: مامۆستا زهبيجي، شیخ له تیفی بهرزوهنجی و ...
- ۳۳۴ ..... ویندی ژماره ۵۳: کاک قاسمی قادری قازی
- ۳۳۴ ..... ویندی ژماره ۵۴: سەرله شکر نه حه دی زهنگه نه

پیشکەش

ئەو بەرھەمە پیشکەشە بە:

- گەل و نیشتمانەکم که هەمیشە شانازیم پێوە کردوون و پێدواوە لە
پێناویاندا ئەو بەرھەمە کەمترین خەزەتە.

- ھەموو ئەندامانی بنەمالەکم بەگشتی و بەتایبەت دایک و بابی
خۆشەویستم که لە کاتی لیکۆلینەویدا دڵگەرمیان دەکریم و هەمیشە بە چاوی
ریزەو لە نووسین و کارەکانمیان دەروانی و ھەروەھا بۆ برای گەورە و
خۆشەویست و بەرێزم کاک دوکتور «خوسینی عەبدوللاھی» که هانی دام لە خۆم
راببینم و یەکمە وتارم بلاو بکەمەو. وێرای ئەو ئازیزانە پیشکەشە بە خوشکی
خۆشەویستیشم «شادی» خانم که بە ھۆی ئەو بەرھەمەو زەحمەتێکی یەكجار
زۆری بۆ لەبەر یەکرانانی نووسراوەکانی خۆم لەگەڵ تاپیکراوەکە ی کەوتە سەر
شانی و زۆرم پێوە ماندوو بوو.

- بە ھەموو ئەو بەرێزانە ی لەم بەرھەمەدا یارمەتییان داوم.

سیاس و پیزانین

لیڤره‌دا جیی خۆیه‌تی سیاسی هه‌موو ئه‌و خوشک و برا به‌پیز و خۆشه‌ویستانه‌ بکه‌م که هه‌ر که‌س به‌پیی توانای خۆی له‌و لیکۆلینه‌وه‌دا یارمه‌تی داوم. سیاسی ئه‌و به‌پیزانه‌ ده‌که‌م که به‌ دلیکی کراوه‌وه‌ ئاماده‌ بوون و توو‌پیزان له‌گه‌ل بکه‌م.

له‌ قوولایی دالمه‌وه‌ خۆم به‌ ئه‌مه‌گداری کاک «عه‌بدوللای سه‌مه‌دی» و مامۆستای به‌پیز کاک «عوبه‌یدیلا ئه‌ییووبیان» ده‌زانم. سیاسی تیبینی ورد و ره‌خنه‌ی به‌جییان ده‌که‌م که بی‌گومان بۆ پوخت‌وپاراوتر کردنی ئه‌م به‌ره‌مه‌ به‌راستی کاریگه‌ر بوون. بی‌شک ئه‌گه‌ر دلفراوانی ئه‌و دوو به‌پیزه‌ نه‌بوایه‌ که به‌ به‌لگه‌ و کتیب و سه‌رچاوه‌ی باش و راویژیان گه‌لیکیان یارمه‌تی داوم، ره‌نگبوو که‌س چاوی به‌و به‌ره‌مه‌ نه‌که‌وتبا.

سیاسی هه‌ستی به‌تینی مامۆستای خۆشه‌ویست و به‌پیزم کاک «عه‌لای سپه‌ره‌ددین» ده‌که‌م که رینوینی کرم و هانی دام و کتیبخانه‌که‌ی له‌به‌رده‌ست نام و بۆ ئه‌م کاره‌ زۆری دله‌گه‌رمی دامی و پتر له‌ خۆم په‌رۆشی ته‌واوکردنی ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌ بوو و هه‌روه‌ها سیاسی ماندوو‌بوونی «هیرۆ» خانمی کچیشی ده‌که‌م که زه‌حمه‌تی وه‌ده‌ست‌خستنی چه‌ند سه‌رچاوه‌ی وه‌ئه‌ستۆ گرت.

دىنبايەك رىز و حورمەتم بۇ «هاجەر» خانم و «رەنا» خانىمى زەبىحى ھەيە
كە ھەركام بەنۆرى خۇيان، بە وتووئىژ و لەبەردەستىنى چەند وئەيەك
يارمەتتىيان داوم.

رىز و ئىحتىرامىكى يەكجار زۆرم بۇ كاك «رەحمانى خانزادى» (نىكنەفس) و
كاك «قادىرى تەوەككول» و كاك «قادىرى پاكىرەوان» و كاك «دالشانى پاكىرەوان» و
خوالىخۇشبوو كاك «مەحمودى تەلەتەي» ھەيە كە وتووئىژم لەگەل كىردوون و
لە زانىيارىيەكانىيان بەھرىيەكى زۆرم وەرگرتووه.

سىياس و رىزىم ھەيە بۇ ھەموو ئەو ئازىزانەش كە ھەركام بە
لەبەردەستىنى كىتەب و وئە دەستىيان گرتووم:

كاك «ئەحمەدى شەرىفى»، كاك «سەيدمەھمەدى سەمەدى»،
كاك «سەلاھى ئاشتى»، كاك «ئەحمەدى بەھرى»، كاك «غەزىزى وەلىيانى»،
كاك «رەفىق سالىح»، كاك «فەرەيدوونى ھەكىمزاڧە».

سىياس و پىزانىن و حورمەتتىكى زۆرم ھەيە بۇ كاك «تاھىرى كەرىمى» كە
جگە لە تايىبى ئەم كىتەبە، لە بارى زمان و رىنووسىشەو بەراستى بەھرىم
لى وەرگرتووه.

ھەروەھا سىياسى بى پايانم ھەيە بۇ كاك «غەلى سەمىمى» كە ئەركى
رازاندنەو رىووبەرگ، ئىدىتى وئە بەلگەكان و دەقى ئەو بەرھەمەي
وەستوگرتووه.

لە كۆتايىدا سىياس و پىزانىنم ھەيە بۇ ھەموو ئەو كەسانەي بە ھەر
شەيەيەك يارمەتتىيان داوم و من ناويانم لە بىر چووه. خودا لە گەورەيى ھىچ
لايەكى كەم نەكا.

پێشهکی

لایه‌ره‌کانی میژووی گه‌له‌که‌مان ب‌په‌ له‌ خه‌بات و راپه‌رین. میژوو شاهیده که ئه‌و گه‌له‌ له‌ شه‌ری مان و نه‌ماندا و له‌ پیناوی پاراستنی خۆی و نیشتمان‌ه‌که‌ی و دابین کردن و به‌رگری له‌ ماف و داخوازییه‌کانی، شیلگیرانه و بی‌وچان به‌ربه‌ره‌کانی کردووه‌.

هه‌ر کات ئاوڕیک له‌ میژووی پ‌ر له‌ نه‌هامه‌ت و شه‌ر و کوشتاری کورد بده‌ینه‌وه‌، وه‌کوو فیلمیک دیته‌ به‌ر چاومان که چۆن ئه‌و گه‌له‌ له‌و کاته‌وه‌ که هه‌ستی به‌ چه‌وسانه‌وه‌ و زوالم و زۆری کردووه‌، بۆ پارێزگاری له‌ خۆی، مه‌ته‌ریزی به‌رگری گرتۆته‌ به‌ر و به‌ هه‌موو شیوه‌یه‌ک به‌ره‌نگار بۆته‌وه‌.

ده‌لێن ئه‌وانه‌ی رابردوو له‌ بیر ده‌که‌ن، مه‌حکوومن به‌وه‌ی که دووپاتی بکه‌نه‌وه‌: که‌وايه‌ ئێمه‌ ده‌بی له‌ رابردوو وه‌کوو چرایه‌ک بۆ داها‌توو ته‌جروبه‌ و مرگ‌رین. به‌لام ئه‌م رابردوویه‌ ئه‌گه‌ر نه‌نوس‌ریته‌وه‌ و تۆمار نه‌ک‌رێ، چۆن ئه‌زموونی لێ و‌مرده‌گیرێ؟

مرۆڤی کورد بۆخۆی دایمه‌ له‌ به‌ربه‌ره‌کانیدا بووه‌ و دهرقه‌تی نووسینه‌وه‌ی تێروته‌سه‌لی میژووی و لاته‌که‌ی نه‌بووه‌، ئه‌گه‌ریش ویستبێتی شتیک بنووسی، ئه‌وه‌ یا کۆسپیان خستۆته‌ به‌ر رێگای، یا له‌ به‌ر هه‌ژاری و نه‌داری و وه‌ده‌ست‌خستنی بژیوی ژیان، نه‌په‌رژاوه‌ ماوه‌یه‌ک له‌ کاتی خۆی بۆ

نوو سىنەۋەي مىژۋى گەل و نىشتمانەكەي تەرخان بكا: ئەۋەي شىتېكىشى نووسىۋەتەۋە، چونكە كەرەسە و ئىمكاناتى چاپى نەبوۋە، يا نووسراۋەكانى بۇنى رەخنە و پەردە لادان لەسەر ئەۋ نەھامەتى و تالى و سوۋرىيانەي لىھاتوۋە كە بە سەر گەلەكەيان ھىناۋە، ئەۋە بەرھەمەكەيان فەوتاندوۋە وتوۋشى رۇژى رەشيان كرېۋە، يا لە ترسان ئەۋەندەي لە خۇي رانەدىۋە چاپيان بكا و ھەتا ئىستاش ھەر بە دەستىنوس ماۋەتەۋە.

لەم نىۋەدا پاشكەۋتوۋىي كۆمەلى كوردەۋارى لە لايەك و حكومەتى زەبروزەنگ لە لايەكى دىكە، بوۋنە دەردى سەربارى دەردان و ھۆكاريكى گەۋرەتر لە نەنووسرانەۋەي مىژۋى كورد.

لېرەدا ئەم باروۋۇخسە ھەلىكى لەبارى بۇ نووسەرە بېگانەكان رەخساندوۋە كە بە ھۇي كوردنەبوون و دوۋزبوون لەم ۋلاتە، لەۋ ترس و دلەراۋكەيە رەھا بېن و تا رادەيەك راستىيەكان بنووسنەۋە، ئەۋىش ئەگەر ئاگادارى رەنج و نەھامەتتەيەكانى ئەم گەلە بوۋىن و دەگەلى ژيان و زمان قەلەمىكى بەخىريان بە سەر لاپەرەكانى مىژۋوۋىدا ھىتابى. ھەلبەت بەداخەۋە چى واشى نەماۋە ئىمەش بەم باۋەرە يگەين كە ئەگەر بمانەۋى راستىي روۋداۋ يا ھەر بابەتېك بزائىن، ئەۋە دەبى بەرھەم و كىتېبى بېگانەكان بخوئىننەۋە.

ھەر لاپەرەيەكى مىژۋى كوردستان ھەلدەينەۋە، داستانى قارەمانى سەركرەدەيەك و ھەلگىرسانى شۆرپشېكى تىدا تۆمار كراۋە. با دوۋر نەپۇين و ئاورېك لە مىژۋى كۆمەلەي «خۇبىوون» و «شۆرپشى ئاگرى» بدەينەۋە.

«شۆرپشى ئاگرى» ۋەكۈۋالى نىزامى و چەكدارى كۆمەلەي «خۇبىوون» بە سەرۆكايەتى «ئىحسان نوۋرى پاشا» سالى ۱۳۰۷ى ھەتاۋى (۱۹۲۸ى زايىنى) لە چىاي ئاگرى ھەلايىسا و تا سالى ۱۳۰۹ى ھەتاۋى (۱۹۳۰ى زايىنى) بەردەۋام بوۋ. تا ئىستا لەسەر ئەۋ شۆرپشە چەندىن وتار و كىتېب و لىكۆلەينەۋە بلاۋ بۆتەۋە كە خالى ھاۋبەشى زۆربەي ئەۋ نووسراۋانە ئەۋەيە كە ئەۋ شۆرپشە ئالاي تايبەت بە خۇي ھەبوۋە و ئالاكەي لە سەر چىاي ئاگرى و ناۋچەكانى ژېردەنسەلاتى ئەۋ شۆرپشە شەكاۋەتەۋە. ھەرۋەھا مارشى مىللى تايبەت بە شۆرپش لە چىاي ئاگرى دەنگى داۋەتەۋە.

لەو بى ئىمكاناتىيەشدا رۇژنامەيەك بە ناۋى «ئاگرى» ۋەكوو زمانىھالى ئەو راپەرپىنە چاپ و بلاو كراۋەتەۋە. كۆمەلەي «خۆبىوون» و «شۆپشى ئاگرى» پىۋەندى بەربلاۋيان لەگەل چەند ۋلاتىك ساز كىدوۋە و دەيان چالاكى دىكەشيان لە مېژۋوى بزووتنەۋەكەياندا تۆمار كىدوۋە. بەلام تا ئىستاش رەنگە زۆركەس مېژۋوى ئەو شۆرشە ۋەك ئەفسانەيەك بنووسنەۋە و تەنانەت ھىندىك لە دەسكەۋتەكانى بە زىدەرپۇيى لەقەلەم بدەن و لەو بىروايەداين كە ئەو شۆرشە بەو تەمەنە كورتەيەۋە ئاكرى و نەيتوانىۋە دەسكەۋتى ۋا گەۋرەي ھەبوۋى و دوۋرىشە توانىيىپتى لەگەل ۋلاتانى دەرۋە پىۋەندى سازكردى. بەلام كاتىك دەبىنن دەيان كىتپ و بەلگە لە بەلگەنامەكانى ۋلاتانى ئىنگلىس و رووسيا و ئىران لەسەر ئەو شۆرشە بلاو كراۋەتەۋە و زۆر تىكۆشەرى ئەو بزووتنەۋەيە لە كوردستانى سوورىاۋە خۇيان گەياندۆتە ئاگرى و پاشان بىرەۋەرىيەكانى خۇيان نووسىۋەتەۋە، دىيىنە سەر ئەو باۋەرە كە ھىچ دوۋرىش نىيە دەسكەۋتى ۋا گەۋرەي لى كەۋتېتەۋە.

خوئىندەۋەيەكى قوول و وردى ئەو بابەتانە وردەۋردە رووناكېر و بىرمەندانى كوردىشى ھان دا بۆ بەرگرى لە خاك و نىشتمانەكەيان و بوۋژاندەۋەي زمان و فەرھەنگى گەلەكەيان، پىر ھەست بە بەرپىستى بكن و تەكانىكى بەھىز بە خۇيان بدەن. ئەگەرچى ئەو بزووتنەۋانەش درەنگ دەستيان پىكرا، بەلام ھەرچى بى مەشخەلەكەي ھەلگرا و كوردىش دەستى بە نووسىنەۋەي لايەنە جۇراۋجۆرەكانى مېژۋو و ئەدەبىياتى ۋلاتەكەي كىد.

گىژەلوۋەكەي مېژۋو، مال و ھالى كوردى ۋەھا تىكەۋە پىچاۋە كە ھەر شتەي خستۆتە جىيەك. رۇژگارى كوردى كىدۆتە گۆلەيەكى ئالۆز و پساو كە ھەر سەرداۋەي لە لايەكە. ۋەھا ئالۆز كە دەيان و سەدان جۆلاي ۋەستا و كارامەي دەۋى ھەتا ئەو ھەموۋە داۋە بخەنەۋە سەر يەك و لە يەكتريان گىرئ بدەنەۋە. ئەوان دەبى رايەل و پۇي ئەو داۋە ئالۆزانە بكنەۋە و بە كەرەسەكانى كارگاكەيان و دواتر بە مەكوۋكى بىر و زەينيان و تىۋەدانى رەنگى جوان، كەشكۆلى جوان و شياۋى تىھاۋىن و كرى رازاۋەي لى ساغ بكنەۋە.

مېژۋوى گەلى كورد پىرش و بلاو و ئالۆزە، ناديارە و تا پارەمەكىش رەنگى چىرۆكى بەخۆۋە گرتوۋە. پىشۋورپۇي و شىلگىرى و خۇماندوۋكردىكى

بىنچاننى زۆرى دەۋى ھەتا لەۋ پىرش و بلاۋى و نادىارىيە بىتتە دەرى. ئەركىكى گەلىك قورس و گران و سەختە بەلام دەگونجى و ئاستەم نىيە.

بە زەھمەت و رەنج و تىكۆشان و شەۋوشەوتخوونى و ئارەقى نىۋچاۋانى سەدان ئىنسانى خەمخۆر و نىشتەمانپەرۋەر و لە خۇبوردوۋى ۋەك بىنەمالەى بەدرخان و بلىمەتى ۋەك مامۇستا حوسىن حوزنى موكريانى و... رۆژگارى ئەم گەلە گەيشتۆتە ئەۋرۇ.

زۆر بوون ئەۋ نىشتەمانپەرۋەر و فىداكارانەى ئامادە بوون لە خۇشى خۇيان بىۋورن و ھەموو تەمەن و ژيانىان بۇ خزمەت بە گەلەكەيان بەخت بىكەن و ھەر لەۋ رىگايەشدا بە شانازى سەر بىننەۋە. ئەۋان بە ھەر رەنج و چەرمەسەرى و بەھايەك بوۋە ھەتا ئىزدەيان ھىناۋە. درىخىيان نەكردوۋە و لە بارودۇخە پىر مەترسىدارەكاندا گيانى خۇيان لە سەر بەرى دەستيان دانائە و لە پىناۋ گەيشتن بە ئامانجەكانيان لە ھىچ تەنگ و چەلەمە و ناخۇشەيەك نەپرىنگاونەۋە. نەبوۋنى ئىمكانات و بىھىزى مادى و فەقىرى و نەدارى كارى تىنەكردوۋن و بگرە ۋاى كىردوۋە ھەنگاۋى بەپىشتەر و قايمىر بەھاۋىن.

بەھەق ئىمە بە دل و بە گيان مەنتار و قەرزدارى ئەۋ پىاۋە بوۋىر و كۆلنەدەرانەين. لىرە بەدۋاۋە بارى ئەركى قورس و گرانى ئەم كەلەپىاۋانە، دەكەۋىتتە سەر شانى ئىمە. ھەر لىرەشدايە كە ئەركى ئىمە ۋەك نىشاندىنى ئەمەگدارى و پىزانىن بەۋ ھەموو تىكۆشان و چاكە و خزمەتە بەنرخانەى ئەۋان، دەست بىدەكا.

بەش بە ھالى خۇم لەمىژ بوۋ پىۋە بوۋم لە سەر بەشىكى مىژۋۋى ۋلاتەكەمان بەرھەمىك بلاۋ بىكەمەۋە. ئەۋە بوۋ بىپارم دا چەند بابەتتىكى مىژۋۋى سەردەم بىكەمە سەردىرى لىكۆلىنەۋەكانم و دەستبەكار بىم. زۆر جار ئەۋ بىرم بە مىشكدا دەھات كە بۇچى دەبى لە سەر مىژۋۋى بىزۋوتتەۋەيەكى ۋەكوو كۆمەلەى «ژى. كاف» كە مەۋدايەكى ۋاى لەگەل رۆژگارى ئىستاماندا نىيە، كارىكى پوخت نەكرابى و مىژۋۋىيەكى ئەۋەندە نادىارى و ئەفسانەيى ھەبى. ئاخىر ھەموو جارى ئەۋ كۆمەلەيەشم ۋەكوو شۇرشەكەى ئاگرى دەھاتە بەر چاۋ و لەۋ بىروايەدا بوۋم كە ئەگەر مىژۋۋى كۆمەلەى (ژك) ىش نەۋوسرىتتەۋە، ھىچ دوۋر نىيە مىژۋۋى ئەۋ بىزۋوتتەۋەيەش ۋەك شۇرشى ئاگرى و دەيان شۇرش و

چونكى بەراستى باۋەرم بەۋ قىسە جوانەى «مۆنتىسكىيۇ» ھەيە كە دەلى: «دەبى زۆر بخوئىنەۋە تا بزانىن ھىچ نازانىن»، ماۋەيەكى زۆر ھەر خەرىكى دىتەۋەى سەرچاۋە و بەلگەى تازە و توۋوۋىژ لەگەل ئاگادارانى بوارى لىكۆلىنەۋەكەم بووم. جاروبار شتىكىشىم دەنوۋسى بەلام ھەموو جارئ كە ساغ دەبوۋمەۋە بلاۋى بگەمەۋە ئەۋ فەرمایشەى «مامۇستا ھىتم» م وەبىر دەھاتەۋە كە دەلى: «ۋەبالى كوردتان بە ئەستۆى ئەگەر خۆتان ماندوو نەكەن» ھەر بۆيە بۆ ماۋەيەكى زۆر لە خۆم رانەدى و پىشم دروست نەبوو بلاۋيان بگەمەۋە.

دىسان ۋەخۆ كەۋتم، وینە و بلاۋكراۋە و سەرچاۋەى زۆر باشى دىكەشم ۋەدەست خستىن. بەلام نایشارمەۋە كە پەيداكردىنى ئەۋەندە بەلگە و بلاۋكراۋانە كە لەم بەرھەمەدا ھاتوون و كەلكيان لى ۋەرگىراۋە كارىكى گەلى سەخت بوو. زەحمەت و كۆيرەۋەرىيەكى زۆرم كىشا، زۆر ماندوو بووم ھەتا ئەۋەندە شتم ۋەدەست كەۋت. بەلام لە پىناۋى گەۋرەيى ئەركەكەم ھىچيانم ۋەبەر چاۋ نەھىنا و ھەمويانم ۋەپشت گۆى خستىن و بە خۆشییەۋە ھەۋلەكانم بى سوود نەبوون.

دەلىن: «خراپترىن جەۋھەر و نووسىن، باشترە لە بە پرشتترىن باشترىن بىر و زەين». كەسانىك ھەبوون كە دەۋرى سەرەكيان لە چالاكییەكانى سەردەمى بزووتنەۋەى «كۆمەلەى ژ.ك» دا گىراۋو و بەشداری كار و خەباتەكانى بوون بەلام لەبەر ھەلۋمەرجى ناخۆشى پاش ھەلۋەشانەۋەى «كۆمەلەى ژ.ك» و دواتر رووخانى كۆمارى كوردستان، پەرەۋازە بوون و لە دەربەدەرىشدا دەرفەتى نووسىنەۋە و تۆمار كردنى مېژوۋى رووداۋەكانى ئەۋ سەردەمیان نەبوۋە؛ يا ئەۋە كە باروڭخەكەيان بۆ نووسىنەۋەى زانىارىيەكانيان بە لەبار و گونجاۋ نەزانىۋە. ھەر بۆيە پاش ماۋەيەك بى ئەۋەى كەس ھەستى پىكرىبى، زۆر نەپنى گرینگ و زانىارى دەگمەن و نەگوتراۋيان بە سەربەمۆرى دەگەل خۆيان بىرۋتە ژىر گل. ھەلبەت ئەۋە جودايە لەۋ ھەموۋە بەلگە و سەنەد و بلاۋكراۋانەى كە ھەر لە سەردەمى كۆماردا بە دەست بەرپىرسانى كورد و بە مەبەستى نەكەۋتە دەستى زانىارى سووتىنران يا لە بن خاكدا رزىن و فەوتان. ھەروەھا جوداشە لەۋ ھەموۋە بەلگە و سەنەدانەى كە لە شوئىنە جۇراۋجۆرەكانى ۋلاتانى دراوسىدا دەپارىزرىن و ھەتا ئىستا چاۋى كەسيان پىنەكەۋتوۋە.

بەراستى ئىنسان داخ دەيگۈڭى ئەگەر دەينىي يا دەبىسىي كە زۆر كەسشىش
 ھەن كە بەلگە و سەرچاۋەي دەگمەن و بلاۋنەكراۋەيان لە لا دەست دەكەۋىي،
 بەلام نە ئەۋەيە بۇخۇيان دەست بدەنە قەلەم و شىتېكى لەسەر بنووسن، نە
 ئەۋەشە يارمەتى كەسىك بدەن ھەتا لە فەۋتان رزگاربان بگەن.

دەلېن يەكېك لە كابرايەكى دەدا، كابرا ھەرچى زىاترى وئىدەكەوت،
 دەيگوت لېم دە با زىاتر قەلەس بىم. رېبوارېك بەۋىدا دەروا و گۈيى لېدەبىي، دەلېي
 جا كاكە ئەۋە مردى، ئەدى كەنگى قەلەس دەبىي؟!

نازانم ئەۋانەي بەلگە و سەنەدىك بە خۇيانەۋە شك دەبەن كەنگى قەلەس
 دەبىن و بلاۋيان دەكەنەۋە؟ يېم وايە رايانگرتوون بۇ كاتىكى ناديار كە خودا نەبىي
 كەس نازانى ئەۋە ۋەختە كەي ۋەدى دى؟!

ئەۋەندە زانىارىيەش كە نىۋىنئەۋە لە كىتېب يا گۆڭۈر و بېرەۋەريەكېشدا
 چاپ كراۋە و بلاۋ بۆتەۋە لە چاۋ جالاكېيەكانى ئەۋكات، دلوپېك لە دەرياي پېر
 راز و رەمى ئەۋە سەردەمەن، تازە ئەگەر بۇجوۋنى شەخسى و لېكدانەۋەي ھەلە
 و دوور لە راستى روۋداۋەكانىيان تېكەل نەبوۋبىي. ئەۋانەي ئەندامى ئەم
 كۆمەلەيەش بوون، زۆربەيان لە نىۋىماندا نەماۋن. ئەۋانەي ئىستاش ماۋن، يا
 بابەتەكانىيان لە بېر چۆتەۋە يا چەند كەسىكى دەگمەنن كە دېتەنەۋەيان سەختە و
 كەمىيان دەتۈانن يارمەتيدەر بن.

ھەرچۇنكى بىي، كاتېك دەستم بە لېكۆلېنەۋە كرد تا رادەيەكى زۆر
 ھۆكارەكانى بە نەناسراۋى مانەۋەي بەشىكى دېكە لە مېژۋوى دەسەلاتى
 كۆمەلەي (ژ.ك)م بۇ دەرەكەوت. دووركەۋتەۋە لە كاتى روۋداۋەكان يەكېكى دېكە
 لەۋ ھۆكارە گرېنگانەيە. ئەگەر بېتۈۋ ئېمە لە كاتى خۇيدا مېژۋوى فەرھەنگ و
 ئەدەبىيات و بەسەرھاتى گەل و نىشتىمانى خۇمان تۆمار نەكەين و
 نەياننۋوسىنەۋە، ئەۋە رۆژبەرۇژ لە كاتى روۋدانىيان دوور دەكەۋىنەۋە و زۆر
 كەسى ئاگادار لە بابەتەكانىش لە دەست دەدەين. ھەلەت ئەم بابەتە زۆربەي
 جوۋلانەۋە و شۆرشەكانى دېكەي كوردېش دەگرىتەۋە.

بەپىي تەۋاۋى ئەۋە ھۆكارانەي لېرەدا باسيان ھاتۋە، ئەۋەي لەۋ نىۋەدا
 بۇ نوۋسەر و لېكۆلەرى كورد دەمىنئەۋە، چەند كىتېبى بېرەۋەرى و سەدان

دهلین له «میکل نانژ» یان پرسپوه: «چون لهو بهرده رمق و ته قانه نهو پهیکه ره جوانانه دروست دهکە ی؟ له وهلامدا گوتوویه تی: بهر له ووی دست به کار بم، شیوهیه کی جوانی نهو پهیکه رانه له نیو بهرده کاندایه بینم، ته نیا نه رکي من نه ویه شته زیادیه کانیان لی فری دم».

لیره دایه که نه رکي لیکو له ری کورد وهک وهستایه تی چولاکان و پهیکه ره تاشینی «میکل نانژ» ی لی دی. نووسهر ده بی له نووسراوه ی کتیب و گو قاره کان ورد بیته وه و بابه ته کانی باسکراو له گهل نه وهنده به لگه ی له بهر ده ستدا ماون له بهر یه ک رابنی و بهراوردیان بکا و دواتریش به هیزی قه لیم و بیر و هوشی، تۆز ته کی نیکی بکا. لیکدانه وه ناراسته کانیان لی فری دا و بهرده شور یان بکا و به کاوه خو له بیژینگیان بدا هتا له کوتاییدا پهیکه ره ی میژووی گهل و نیشتمانی خو ی لی ساغ کاته وه.

نه گهرچی نامه وی تاوانی روون نه بوونی میژووی کۆمه له ی ژ.ک و چالاکیه کانی باویمه سهر نه ستوی کهس و بوخوشم لهو باوه رده دام که له سهر ده میکدا بلاونه کردنه وه یان به سه لاحت بوو هتا بلاو کردنه وه یان، به لام پیم وایه ئیدی له وه زیاتر پاساو و نه ماما و نه گهر هینانه وه دروست نییه. بویه قولم لی هه لمالی و زۆریه ی کات و ساتی خۆم بو شیکردنه وه و توژی نه وه لهو یواره دا ته رخان کرد. چونکه هیچ دور نه بوو نه گهر منیش له سهر پهیدا کردنی به لگه ی باش و دهگمه نی دیکه راوه ستابام، نه وهنده به لگه یه ش له ناو چووبا، نه ودم منیش ده چوومه ریژه ی نه وانه ی به هوی که مه تر خه میان بوونه سه به بکاری نه مانی به لگه کان و به نادیار ی مانه وه ی میژووی گهل که مان.

نهم توژی نه وه یه زۆر تر له سهر رووداوه کانی سهر ده می ده سه لاتی «کۆمه له ی ژ.ک» له ساله کانی ١٣٢١ هتا ١٣٢٤ ی هه تاوی دواوه. هوی نهم کاره ش نه وه بوو که له سهر رووداوه کانی دوا ی سالی ١٣٢٤، کتیب و وتار و ته نانه تیز و پایان نامه یه کی زۆر نووسراوه. ههر بویه چه ند بابه تی کی رووداوه کانی نهو ماوه یه کی که کۆمه له ی ژ.ک پشه نه کی خه بات بووه، و پرای چه ند بلاو کراوه یه کی نهو سهر دم کراوه ته بابه تی شیکردنه وه و توژی نه وه کانم و له هینانه گۆری نهو بابه تانه ش که زانیاری ورد و به لگه ی پویستی له سهر بلاو نه کراوه ته وه دور ده ریژیم کردوه.

لەم بەرھەمەدا لەسەر سى بىلاو كراوھى سەردەمى كۆمەلەي ژ.ك. واتە گۇڧارەكانى «نىشتەمان» و «ھاوار» و «ئاوات» قىسە كراوھ. گۇڧارى ئاوات بە تىرۈتەسەلى شىكرىدەنەوھەيەكى لەسەر كراوھ و وشە بە وشەي لەگەل نوسخەي سەردەكى بەراوھرد كراوھ و دواي رانان و نووسىنەوھ بە رىنووسى ئىستاي زمانى كوردى، تايپ و دواترىش خودى گۇڧارەكە ساغ كراوھتەوھ. ھۆي ئەم ساغ كرىدەنەوھش بۇ ئەوھ دەگەپتەوھ كە زۆر كەس باوھريان بەوھ نەبوو كە گۇڧارىك بەو ناوھ چاپ كرابى يا لەو بېروايدە بوون ئەگەرىش چاپ بووبى تا ئىستا نەماوھ دەنا سۇراغىكى پەيدا دەبوو.

بە ھۆي وتارىكى نىو ئەم گۇڧارە و بە شىكرىدەنەوھى گۇڧارى ژمارە ۷۸و۹ى «نىشتەمان» و وتووئۆ لەگەل چەند كەسى ئاگادار لە رووداوى گىرانى «مامۇستا زەبىحى» و ھاوپىيانى، ئەم بابەتە بە دوورودرىژى باسى لى كراوھ و رۆژى گىرانى ئەم چەند كەسەش بە روونى ديارى كراوھ.

ھۆكارەكانى گىرانى مامۇستا زەبىحى ۋەك دەسپىك و زەمىنە خۇشكرىدەنەك بۇ گۇرپىنى بنەما و دروشمەكانى كۆمەلەي ژ.ك. لە لايەن رووسەكان و لايردىنى بەرھەلستىكاران لە بەرامبەر خۇيان و دەورى ئەوان لە بە دىلگىران و ھەولنەدان بۇ ئازادكرىدەنە شى كراوھتەوھ و بە وردى باسى لەسەر كراوھ.

لە پەنا ئەوانە كورە مېژووويەك لە دامەززاندىنى «كۆمەلەي ژ.ك.» و ھۆكارەكانى ھەلۋەشاندەنەوھى و سىياسەتى زلھىزەكان بەتايبەتى رووسيا و ئىنگلىس بەرامبەر بە كورد بە درىژى باسى لەسەر كراوھ. ئەوچار بە ھۆي شىكرىدەنەوھى نوسخەي سەردەكى ژمارەي كۇتايى گۇڧارى «نىشتەمان»ى ژمارە ۷۸و۹ى و وتارىكى نىو ئەم گۇڧارە بە ناوى «پەيمانى سى سنوور» و ھەروھە كەلك ۋەرگرتن لە وتارىكى گۇڧارى «ئاوات»، ھەموو لايەنەكانى ئەم باسەش شىكرىدەنەوھى لەسەر كراوھ و بە خويئەران ناسىندراوھ.

چونكە ئەم ژمارەيە پىشتر لە چەند كىتەپكدا چاپ و بىلاو كرابۆوھ، لە دووپات كرىدەنەوھى ھەموو لاپەرەكانى لەم بەرھەمەدا خۇم پاراستووھ و تەنيا ئەو لاپەرەنەم ھىناوھ كە لە نوسخە دەستكارىكراوھكەيدا نەبوو. بەم چەشەنە ئەم نوسخەيەش بەو چەند لاپەرەيە بەتەواوى ساغ بۆتەوھ.

جگه له وانه له سهر چهند شیعری بلاونه کراوهی شاعیرانی ئه و سهر دهم و هروها چو نیتی هینانی چاپخانه له رووسیا به وردی قسه کراوه و ویرای ناساندنی چهند که سایه تیه کی نه ناسراو و ناوی نه پنی هیندیک له نه دآمان و چهند رووداویکی گرینگی ئه و سهر دهم و سهر بازانی ونی ئهم کؤمه لیه ش باسیان لی کراوه و به خوینه ران ناسیندراون.

هه لیه له به شی هؤکاره کانی هه لوه شانده وهی «کؤمه لیه ی ژ.ک» کورته باسیکیش له گؤقاری «هاوار» کراوه، به لام ئه و بابته شیکردنه وه و لیکنده وهی پتر هه لده گری. له کاتی شیکردنه وه کاندرا رنکه هیندیک له بابته کان دوویات کرابووبنه وه، به لام ئه و دوویات کردنه وانه بو ئه و مه به سته بووه که هر جاره ی باسیکی پی روون بکریته وه و بابته کی پی لیکن بدریته وه. لهم به ره مه دا رنکه به هوی کوردبوونی خؤم به چاوی کوردیکه وه چاوم له بابته کان کردی، به لام به مه علومی بی لایه نی خؤم له رووداوه کان پاراستووه و لایه نی که سم نه گرتووه. ئه وهی لیکن لینه وهی به رده ست له لیکن لینه وه کانی پینشووتری ئهم باسه ش جیا ده کاته وه، بوونی چهند به لگه ی ره سه نه که تا ئیستا له هیچ کتیییدا بلاو نه کراوه ته وه. هر ئه و به لگه ره سه نانه شن که بوونه پالیشتیکی باش بو ده وله مه ند کردن و به پیژ کردنی به ره مه که.

ئهم نووسراویه یه که به ره می منه و خؤشم به کاریکی بی هه لیه ی نازانم. دوا ی کیلان و داچاندن و درووته وه و کیشه ویه کی زؤر، خه رمانه که به با کردووه، زرینگاندوومه ته وه و باله که وم کردووه. خه رمانی سوورم بوته ئه و کؤیه.

به و هیوایه ی چهند لایه ره یه کی نادیار ی میژووی گه له که مان روون بکاته وه و که لینیکی کتیبخانه ی کوردیش بو خوی ته رخان بکا: جیگای سوودی روونا کبیر و لیکن لهران بی و منیش توانی بیتم ئهرکی سهر شانم به باشی و به دروستی به جی که یاندبی و ئه مه گداری خؤشم به رامبه ر به و هه مووه زه حمه ت و تیکۆشانه ی گه وره پیاوانی رابردو و نیشان دابی.

له قوولایی دلمه وه باوه رم به ره خنه هیه و پیم وایه ئهم کاره به ره مه که بوخته تر ده کا و هه له و ناراستیشی لی بژار ده کا و که سیش به ته نیا ناتوانی

ھەموو شتىك وىكرا بزانى؛ ھەر بۇيە بەوپەرې سپاسەو ھە تامە زروى بىستىن و خويندە ھەى رەخنە و تىبىنى ھەموو خوينەرە بەپزەكانم.

تىبىنى:

لە پاش ئامادەبوونى ئەم بەرھەمە بۇ چاپ و بلاو بوونەو، ماو ھەك بەر لەو ھەى بچىتە ژىر چاپ، بەخۇشىيەو ھە چەند كتىب و وینەى زۇر بەنرخ و دەگمەنى دىكەم كەوتە دەست كە بۇ بەلگەدارتر كرىنى ئەو بەرھەمە، ھەىف بوو چاپۇشيان لى بکەم. ھەر بۇيە كەلكى پىويستىم لى وەرگرتوون بەلام لەبەر ئەو ھەى رازاندەو ھە و دارشتى كتىبەكە تىكەنەچى، لە ژىر ناوى «پاشكوى (دوو)» خستوومانەتە لاپەرەكانى كۆتايى. با ئەو ھەش بلىم كە ئەم بەشە پىرستى ناو و شوين و... بۇ ئامادە نەكراو. ھىوادارىن لە چاپەكانى دوايىدا وىراى تىبىنى خوينەرانى خۇشەويست لە شوينى خۇيان دابندرىن.

ناساندنى گۇڧارى ئاوات

بەر لە ناساندنى ئىم گۇڧارە بە پىئويستى دەزانم، باسېك لەو كىتىب و بەرھەمانە بىكەم كە لە سەر گۇڧارى «ئاوات» زانىارىيان داوۋە و دواتر ئەسلى گۇڧارەكە بە وردى شى دەكەينەوۋە و بە خوئىنەرانى دەناسىنن.

دوكتۇر «كەمال مەزھەر ئەحمەد» لە پەراۋىزى ژمارە ۱۰۱ى لاپەرە ۸۳ى كىتەبەكەى (تىگەيشىتنى راستى و شوئىنى لە رۇژنامەنووسى كوردىدا) دەلى: «چەند نووسەرىكى كورد باسى گۇڧارى «ئاوات» يان كرىوۋە كە گۇيا ئەوئىش سالى ۱۹۴۵ يا ۱۹۴۶ لە مەھاباد چاپ كراوۋە. لە لاپەرە ۲۳۹ش لە بەشى «باشكۆى دووھەم» دا دەلى: «ئاوات، مەھاباد سالى ۱۹۴۵، گۇڧارىكى وئەزەبى - زانىستى - كۆمەلايەتى بوو. تەنھا ۳ (؟) ژمارەى لى دەرجوۋە».

دوكتۇر «جەمال خەزەندار» لە لاپەرە ۱۶ى كىتەبى «رۇژنامەگەرى لە كوردستان» دا دەلى: «گۇڧارى ئاوات سالى ۱۹۴۵ لە مەھاباد بلاو كراوۋەتەوۋە: گۇڧارىكى عىلمى و كۆمەلايەتى بووۋە و سى ژمارەى لى بلاو كراوۋەتەوۋە».

كاك دوكتۇر «ھىمدادى حوسىن» لە لاپەرە ۲۷۰ى كىتەبى «رۇژنامەنووسى سەردەمى كۆمارى دىموكراتى كوردستان ۱۹۴۲ - ۱۹۴۷» دا، دواى ناساندنى كاك «مەممەدى شاپەسەندى» دەلى: «... ھەر وەكوو خۆى (شاپەسەندى) دەلى، ھەولتى داوۋە گۇڧارى «ئاوات» ى دەركرىوۋە و بە نازناوى رەمزى نووسىويىيە و ۳

ژمارەى لى چاپ كراوۋە كە بەداخەوۋە ئىمە ھىچ ئەسەرلىكى ئىم گۇفارەمان دەست نەكەوت».

كاك «مەممەدى شاپەسەندى» لە نووسراوۋەيەكى خۇيدا كە لە بلاوكراوۋە «كوردستانى نوۋ» چاپ كراوۋە دەلى: «... مەكىنەيەكى «نيۋ فۇسكاب» و ھىندىك «حەرق» مان دەست كەوت و گوۋىستمانەوۋە بۇ مەھاباد. پىش ئەوۋى دەس بىكەين بە چاپى ژمارەيەكى نوۋى [نىشتمان]، زەبىحى بە سەردا گىرا. پىم خۇش نەبوو چاپخانەكە بى ئىش بىمىنىتەوۋە. بە دەرفەتم زانى گۇفارىك بە ناۋى «ئاۋات» چاپ و بلاو بىكەمەوۋە...».

مامۇستا «ھىم» ىش لە لاپەرە ۲۱ى پىشەكى دىۋانى «تارىك و روون» دا دەلى: «... كۆمەلە، گۇفارى «ئاۋات» ىشى چاپ كرد و من لەوۋىشدا نووسىم».

مامۇستا «حەسەنى قزلى» لە گۇفارى «رىگا» دا پاش ئەوۋى باسى بزووتنەوۋى چاپەمەنى و بلاوكراوۋە كوردىيەكان دەكا، دەلى: «... لە ماۋەى يەك سالى كۆمارى كوردستانى ئىران «رۇژنامەى كوردستان، گۇفارەكانى «كوردستان»، «نىشتمان»، «ھاۋارى نىشتمان»، «ئاۋات» و «گروگالى مىندالانى كورد» لە مەھاباد و «ھەلە» لە بۆكان و «راۋىژ» لە سەنە و ناۋچەكانى تىرى كوردستانىش بە نۆرەى خۇيان كەوتنە ناو كارۋانى چاپەمەنىيە كوردىيەكان...»

كاك «سەيد مەممەدى سەمەدى» لە لاپەرە ۴۰۸ى كىتەبى «ئاۋرىك لە مېژۋى مەھاباد» لە بەشى «بلاوكراوۋە و گۇفارى چاپكراۋ لە مەھاباد يا سەر بە مەھاباد» دا دەلى: «گۇفارى ئاۋات بلاوكراوۋەيەكى عىلمى - كۆمەلەيەتى بوۋە كە پىتر لە سى ژمارەى لى دەرنەچوۋە».

كاك «مەممەدەلى سولتانى» لە لاپەرە ۴۸۸ى بەرگى دوۋەمى كىتەبى «احزاب سىياسى و انجمن‌هاى سرى در كرمانشاه» دا دەلى: «... لە سالى ۱۳۲۳ كۆمەلە بوو بە حىزبى دىموكرات و تىكۆشانى ئاشكرى خۇى دەست پىكرد. ئۆرگانى حىزب رۇژنامەى «كوردستان» بوو. چەند گۇفار و بلاوكراوۋە دىكەش لە لايەن حىزب بلاو دىكراوۋە (گۇفارى ئاۋات و نىشتمان)....».

بە سىرنىجان بەوۋەى كە ئىستا گۇفارەكەمان دەست كەوتوۋە، ئەم گۇفارە بە تىروتەسەلى دەناسىن:

گۇڭفارى «ئاۋات» ژمارە ۱ سالى يەكەمى لە رۇژى سى شەممە رېكەۋتى ۱ى خەزەلۈمى سالى ۱۳۲۴ى ھەتاۋى بەرامبەر لەگەل ۲۳ى ئۇكتۇبرى ۱۹۴۵ چاپ و بلاۋ كراۋەتەۋە. ئەۋ گۇڭفاره لە سەر لاپەرەى ۱۹/۵ لە ۱۲/۵ سانتىمىتى لە سەر كاغەزى كايى، دروست مانگىك دۋاى دەرچوۋنى گۇڭفارى «ھاۋار» (= ھاۋارى كورد) چاپ و بلاۋ كراۋەتەۋە، ۲۰ لاپەرەى و يەك لاپەرەى بچوۋكىش لە نىۋان رووبەرگ و لاپەرەى ۱۲ دا ۋەك تەبلىغات ھاتوۋە بەلام بە لاپەرەى ھىساب نەكراۋە. بېرىار ۱۱ بوۋە مانگى دوو جار بلاۋ بىرىتەۋە، ۱۱ تا بە دوو ھەتۋان ژمارەيەكى لى چاپ بىرى. لاپەرەى يەكەمى بە ناۋى گۇڭفارهكە و بە شىۋەى رىۋوسى ئەۋكات (اۋات) دەس يېدەكا. لە ژىر ناۋى ئەۋدا، گۇڭفارهكە ناسىندراۋە كە «گۇڭفارىكى ئەدەبى و تارىخى و كۆمەلەيەتى كوردىيە» و لە خوار ئەۋىش ژمارەى دەرچوۋنى گۇڭفارهكە و پاشان وىنەيەكى «شىخ عەبدولقادىرى شەمىنى» كراۋەتە رووبەرگى و بە لاپەرەى ۱ داندراۋە. ھەرۋەك پىشتر گوتمان نىۋان لاپەرەى ۱ و ۲ كاغەزىكى بچوۋك ۋەكوۋ تەبلىغاتى گۇڭفارهكە ھاتوۋە كە ئەۋىش لە ئەندازەى ۱۳ لە ۸ سانتىمىتىدا چاپ كراۋە. لە ژىر ناۋى گۇڭفارهكەۋە شىعەرىك نووسراۋە و لە لاي راستى ئەۋ لاپەرەيەش بە خەتتىكى ورد نووسراۋە «پەراۋى (ژ.ك) پىشكەۋتن». كاك «عوبەيدىلا ئەبىۋوبىيان» سەبارەت بە رووبەرگ و ئەۋ لاپەرە تەبلىغاتىيە دەلى: «كلىشەى رووبەرگى «ئاۋات» م لەگەل كاك «مستەفا نەژادى» لە چەرم بېرى و لاپەرەى تەبلىغاتەكەشم بە دەستى خۆم لە چاپخانەى كۆمەلەى (ژ.ك) چاپ كرد. لە لاپەرەى دوۋى ئەۋ گۇڭفاره خاۋەن ئىمتىياز و بەرپرسى گۇڭفارى «ئاۋات» ناسىندراۋە كە بە ناۋى «مەممەدى ئازەر» لە كۆمەلەى (ژ.ك) دا ناسراۋە و ناۋى نەپتى كاك «مەممەدى شاپەسەندى» يە. كاك مەممەد بە دوو ناۋى «م. ئازەر» و «ئازەر» وتار و نووسراۋەكانى لە گۇڭفارى «نىشتمان» يىشدا بلاۋ كرېۋتەۋە. ئەگەرچى بېرىار ۱۱ بوۋە كە «ئاۋات» مانگى دوو جار بلاۋ بىرىتەۋە و لە لاپەرەى ۲ و ۲۰ يىشدا ھەۋالى چاپكردىنى ژمارە ۲ى «ئاۋات» بە خوينەران دراۋە، بەلام پىتر لە يەك ژمارەى لى بلاۋ نەكراۋەتەۋە. ھەر لە لاپەرەى ۲ دا «ئابوۋنە» گۇڭفارى «ئاۋات» بۇ خوينەرانى دىارى كراۋە كە لەۋدا جىاۋازى

قوتابىيەكان بە نرخىكى كەمتر لەبەر چاۋ گىراۋە، بە چەشنىك كە «ئابوونە»ى ۲۴ ژمارە «۲۲۰ قران» بوو بەلام بۇ مەلا و قوتابىيەكان «۱۸۰ قران» بوو و ھەر دانەشى بە ۱۰ قران فرۆشتراۋە. «ئابوونە»ى گۆقارى «ئاۋات» پېشەكى ۋە گىراۋە، ھۆيەكەشى لە خوار ناۋى نووسەران و بابەتەكان بەو جۆرە ھاتوۋە: «چون ئەو مەللەيە بوۋلى ئابوونە نەبىت ھىچ گوونە دەرامەدىكى نىيە، تىكا لە خوينەرە خۆشەويستەكان ئەكەين بە گەيشتى ئەو ژمارەيە بوۋلى ئابوونەمان بۇ بنىرن.» بەو شىۋەيە بۇمان دەردەكەۋى بارى ئابوۋرى گۆقارەكە باش نەبوو و ئىمكانات و كەرەسەى پىۋىست ۋەكوۋ كاغەز و پىداۋىستىيەكانى چاپەمەنى لەبەر دەستدا نەبوو، سەرەپاى ئەو كەمۋكوۋرپانە و بارى خراپى ئابوۋرى كە لە گۆقارەكەدا ۋەبەرچاۋ دەكەۋى، كاتىك ئەو گۆۋرارە لەگەل گۆقارەكانى فارسى سەردەمى خۇى ھەلسەنگىندرى، كەمۋكوۋرى تىدا دەبىندرى كە ئەۋىش دەگەرپىتەۋە سەر نەبوۋنى ئەزموۋنى رۇژنامەگەرى، بە تايبەت بۇ كورد كە لەمپەر و بەربەستى لە ھەموو بۋارەكانى پېشكەۋتن لە سەر رىگاي دانراۋە. بەلام لەسەر ئەۋەشرا ئەگەر بارۋدۇخى ئەو كاتى كوردستان لەبەر چاۋ بگىرى، بە دىلنىايەۋە دەتوانىن بلىين لە زۆر گۆقارى فارسى سەردەمى خۇى بەبايختر نەبوۋى، كەمبايەخترىش نەبوو. ھەر لە لاپەرە ۲دا ناۋى بابەتەكان و نووسەرەكان ھاتوۋە كە بە ناۋى نەينى وتارەكانيان بلاۋكراۋەتەۋە. ئەو جەدۋەلە پوختەى ھىندىك زانىارى لە بارەى گۆقارى «ئاۋات» پېشان دەدا:

ژمارە	۱
سالى دەرجوۋنى	۱ى خەزەلۋەرى ۱۳۲۴ (۲۳ى ئۆكتوبرى ۱۹۴۵)
خاۋەن ئىمتىياز و بەرپرس	مەمەدى شاپەسەندى
ژمارەى لاپەرەكان	۲۰ لاپەرە و لاپەرەيەكى تەبلىغاتى
وتار	۵ دانە
شېئەر	۵ دانە
ۋىنە	۱ دانە

چاپخانى	كۆمەلەي (ژ.ك)
وتارى وەرگىپىراو	۲ دانە
ئامانچ	كۆشيش لە پىناو سەرخستنى كورد و ژياندىنەوہى فەرہەنگى كورد
جۆرى دەرچوون	نيومانگە
سەرنووسەر	سەيد مەممەدى ھەمىدى
زمان	كوردى و فارسى
دوايىن ژمارە	۱
ئەندازە	۱۹/۵ لە ۱۲/۵

نووسەرەكان بىجگە لە (ر.ه) و (ئەشكەيى) كە لە بەشەكانى دىكەدا بە وردى لەسەريان دەدويىن، برىتين لە: «م.ح» (سەيد مەممەدى ھەمىدى)، «م. ئازەر» (مەممەدى شاپەسەندى)، «ھىمىن» (سەيد مەممەدئەمىنى شىخو لئىسلامى).

شىكرىنەوہى ناوەرۆكى گۇڧارى ئاوات

لېرەدا ھىندىك لە بارەى ناوەرۆكى گۇڧارەكە دەدويىن و بەپىي توانا شىيان دەكەينەوہ: لاپەرە ۳: لە لاى راستى ئەو لاپەرە بەر لەوہى وتارى يەكەم دەست پىيكا، نووسراوہ: بەنا بە خواى مەزن. لە نىوەرەستى سەرووى ئەو لاپەرە ناوى گۇڧارەكە بە شىوہى نووسىنى ئەوكات (اوات) نووسراوہ و لە جوار لاوہ بە گول و ئەستىرە بە شىوہى ھونەرى رازىندراوہتەوہ كە لەويشدا ناوى گۇڧارەكە رەچاو كراوہ. ھەر لەو لاپەرەدا ئامانچ لە چاپ و بلاو كرىنەوہى گۇڧارى «ئاوات» بەو شىوہى نووسراوہ: «ئامانجى ئىمە كۆشيش لە پىناو سەرخستنى كورد و ژياندىنەوہى فەرہەنگى كورد» كە لېرەشدا بەرنامەكانى

«ئاوات» ناوی سهر نووسهری به سهر وه نییه، به لام بهو پییهی که یه کهم وتار له لایهن «سهید محهممهدی حهمیدی» یه وه نووسراوه ویدهچی ههر ئه وه سهر نووسهری گۆقاره که بووبی. یه کهم وتاری گۆقاری «ئاوات» به زمانی فارسی له لاپه ره ۴ و له ژیر ناوی «نویسندگان فارس بخوانند» واته نووسهره فارسه کان بیخویننه وه، چاپ کراوه. له وتاره دا نووسهر یاسی شوینی جوغرافیایی کوردستان و ریشهی نه ژاد و پیوهندییهکانی کورد وهک نه ژادی ئاریایی دهگه ل «پارس» هکان دهکا و پاشان له سهر خهت و زمان و ئه ده بیاتی کوردی بهوردی دهووی. نووسهر بۆ ئه وتاره له کتییی «میژووی کورد و کوردستان» ی «ئایه توللا مهردووخ» که لکی وه رگرتووه. له لاپه ره ۵ و ۶ و ۱۷ و ۱۹ و ۲۰) یش دا نووسهر وهلامی چه ند برسیاری لاپه ره ۵ ده داته وه که وهکی بۆخوی ده لی: «له وهلامی هیندی که له زمانلووسانی به کریگیراو و... وتارهکانی دوکتور «سهنجابی» مامۆستای زانکۆی «تاران»، که بوختان و درۆ و ده له سه یان بۆ کوردهکانی ئیرانی هه لبه ستووه، ده به وهی به تیگرایی و به دریزی وهلامی ئه وه چه ند برسیاران به داته وه». نووسهر بۆ وهلامی برسیاری ژماره یه که هه تا پینج، به لگهی هیناوه ته وه که به لگهکانی دهگه ل بارودۆخی ئیستای کوردیش ته واو ده گونجین و بۆ ئیستاش جیگای برسیارن: که بۆچی سهره پای ئه وهی گه لی کورد به ئیرانی ره سه ن ده زانن، به لام ئه گه ر کورد داوا ی مافی خۆی بکا به سهر بریزی دی داده نین یا ده لێن کورد میژووی نییه، زمان و خه تی نییه، هه یج کات ولاتیکی سهر به خۆیان نه بووه. نووسهر گه یی ئه وه ده کا که حکومه تی ناوه ندی هه یج کاریک بۆ کوردان ناکا.

ئه وهی لی ره دا به پیویستی ده زانم سهر تجمی بۆ رابکیشتی ئه وه یه که له وتاره دا سهره پای هیندی که هه لای رینووسی، ههستی نه ته وه یی له زۆر بابه تی دا خۆی نواندووه و خوینهری کورد و فارس هه ست به وه ده که ن که جیاوازییه کی زۆر، له نیوان قسه هه تا کورده وهی به رپرسانی حکومه تدا هه یه و کورد سه ته میکی زۆری لی کراوه و چه وسیندراوه ته وه؛ ههروه ها له وتاره دا یاسی ره گه زی کورد به شیوه یه کی عیلمی و زانستی کراوه، به لام سهره پای ئه و خاله گرینگانه ی وتاری یه کهم، نووسهر دوو بۆ جوونی جیاواز له یه کتری یاس کردووه: له لایه ک ده لی،

چ دهیی خویندن به زمانی کوردی ئازاد بکړئ و ئیمهش ئازاد بین و ههروهها دهلی کورد رهگهز و زمان و خهت و ئهدهبیاتی جیاواز له فارسهکانی ههیه و له لایه کیش دهلی: گهلی کورد خویان به ئیرانی دهزانن، په پرهوی و فره مانبهری له «شا» و دهولت و قانونی ئیران به ئهرکی خویان دهزانن که ئهوه له گهڵ ئهوه بۆچوونانهی باسمان کرد یه کتر ناگر نه وه. به لام سه ره پرای ئه وهش ئهم وتاره یه کیک له به که لکترین وتاره کانی گۆفاره که پیکدینئ. له لاپه ره (۷ و ۸ و ۹)، وتاری «سواری ره شپۆش» له لایه ن کاک «مه مه دی شاپه سه ندی» نووسراوه و ئهم وتاره له گۆفاری «اطلاعات هفتگی» وهرگیراوه. نووسهر له خوار بابتهی نووسراوه که ی دهلی: «تا نیقابی له سه ر روو بوو، گه وره ترین قاره منانی شه پی دیمه شق و وهختیکی نیقابی لادا هاته ناو ژماره ی گه وره ترین ژنانی گیتی» نووسهر مه به ستی له وهرگیرانی ئهم وتاره یه که میان ئه وهیه: که بلی ژنیش ئه گه ر بیهه وی و بواری بدهنی له پیاوان نامینیته وه و قاره مانیتی سه یه ر له خوی نیشان ددها و به و شیوهیه ده توانی بیته ریژه ی گه وره ترین ژنانی دنیا. دووهه میشیان ئه وهیه: که به پشت به ستن به خودا و ئیمان به خۆ بوون و یه کیتی و بهرنامه ی داریژراو، ده کړی به سه ر له شکری ژۆروزه وه ندی دوژمن دا زال بین و له ژیرده ستی و دیلیه تی بینه درئ، ههروهها پیمان دهلی که بوونی یه کیتی و بویری و سووریوون له سه ر هه ر ئامانجیک سه رکه وتنی له دوایه. سییه میشیان ئه وهیه که نووسهر دهیه وی به خوینه ر بلی که که سیکی دهیه وی کاریک بکا، پیویست به خۆرانان و خۆنیشانان ناکا، تیده کۆشی و روح و گیانی له مه ترسی داوی به لام ئاماده نییه که س پیژانی، چونکه مه به ستی هه مووان گه یشتن به یه ک ئامانجه. ههروهک ده بینین قورسایي گپرا نه وه ی داستانه که که و قوته سه ر «زیرار» و «خه وله» ی خوشکی. ئه و دووانه ده وری سه ره کی له و قاره مانه تییه دا ده گیرن و ئه و کرده وانه ی باسمان کردن له وان دا به بی ده کړی. لاپه ره ۹: له خوار ئهم لاپه ره یه دوا ی ته و او بوونی وتاری «سواری ره شپۆش» به شی «قه سه ی نه سه تق»، وته یه کی به ترخی «شیکسپیتر» هاتوه که دهلی: «هه میشه کار بکه ن و بکۆشن تا کراسی ئیفتیخار و گه وره بی ببۆشن، هه میشه له پیش چاوانان بی که

ژهنگاوییه له رهونهق كهوتووه» لهو بهشه له گۆڤاری «ئاوات» دا دروست شیوهی دارشتنی گۆڤاری «نیشتمان» رهچاو كراوه چونكه بهشی «قسه‌ی نه‌سته‌ق» به‌شیکي گرینگی هه‌موو ژماره‌کانی «نیشتمان» پێکدینێ و به‌هایه‌کی زۆری بیدراوه.

لایه‌ره ۱۰: لهو لایه‌ره‌دا چاومان به‌ په‌خشانیکی کاک «حه‌مه‌دی شاپه‌سه‌ندی» له ژیر ناوی «برای دوورم» ده‌که‌وێ كه ئه‌و په‌خشانه‌مان له لایه‌ره‌کانی دوا‌یی و به‌شیکي جیاوازا به‌وردی شی کردۆته‌وه.

لایه‌ره ۱۱ هه‌تا ۱۴ اش به‌شی «گه‌نجینه‌ی ئه‌ده‌بیات» ه‌ که ئه‌و به‌شه‌ش به‌ جودا تیبینی و شیکردنه‌وی له‌سه‌ر کراوه.

له لایه‌ره ۱۵ تا ۱۷، چاومان به‌ وتاری «محاکمه‌ی هیتلیر» ده‌که‌وێ كه به‌ شیوه‌ی ته‌مسیلی باسی چۆنیه‌تی ئه‌و محاکمه‌یه‌ ده‌کا كه نووسه‌ر وه‌ک هه‌واڵنیری گۆڤاریک خۆی ناساندووه و له‌و شوینه‌ واتا «جه‌ه‌نه‌م»، برسیاره‌کانی له هیتلیر ده‌س پێده‌کا. هه‌ڵبه‌ت پێش چوونه‌ ناو باسی ئه‌و لایه‌ره‌یه‌ش پێویسته‌ بلێم هه‌له‌یه‌ک له دانانی ژماره‌ی لایه‌ره ۱۵ دا کراوه و به‌ ۵۱ نووسراوه‌ که هه‌له‌ی چاپیه‌. لێره‌دا نووسه‌ر چه‌ند مه‌به‌ستی گرینگی بیرى کوردانه‌ی خۆی له‌ نێو راپۆرته‌که‌دا گونجاندووه‌ که چه‌ند لایه‌نیکی ده‌خه‌ینه‌ به‌ر جاوی خوینه‌ران:

۱- پێداهه‌لگوتن و تاريفی ئه‌رته‌شی شوو‌ره‌وی به‌ شیوه‌ی ناراسته‌وخۆ: نووسه‌ر به‌ بیانووی محاکمه‌که‌ به‌ شان و باهۆی شوو‌ره‌وی هه‌له‌ده‌لی و ئه‌و ده‌وله‌ته‌ وه‌ک رزگاریده‌ری نه‌ته‌وه‌ چه‌وساوه‌کان ده‌ناسینێ. هه‌ڵبه‌ت له‌ وتاری «سه‌ید محه‌مه‌دی حه‌میدی» شدا ئه‌و کاره‌ کراوه. به‌لام ئه‌وه‌ نابێته‌ هۆی ئه‌وه‌ی كه بلێین نووسه‌ری ئهم بابه‌تانه‌ لایه‌نگر یان پیاوی رووسه‌کان بوون، به‌لکوو ئه‌وه‌کات هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای دامه‌زراندنی «ژ.ک» زۆر هه‌ول دراوه‌ سرنجی ده‌وله‌ته‌ زله‌یه‌زه‌کانی وه‌ک رووسیا و ئینگلیس بۆ یارمه‌تی‌دان به‌ کورده‌کان رابکێشێ، به‌لکوو به‌ هۆی ئه‌وانه‌وه‌ بکړی گه‌لی کوردیش به‌ مافه‌ ره‌واکانی خۆی بگا.

۲- زه‌ق‌کردنه‌وه‌ی مله‌و‌ری و شه‌رف‌روشی هیتلیر و ئه‌و کوشتن و بڕینه‌ی له‌و شه‌ره‌ مالویرانه‌که‌ره‌ که‌وته‌وه‌.

۳- ئاکامی شه‌په‌که و سه‌ره‌نجامه‌که‌ی، سه‌ره‌که‌وتن بۆ نیشتمان‌په‌روه‌ران و ئه‌وانه‌ی که به‌رگرییان له نیشتمان‌ه‌که‌یان ده‌کرد و تیکشکان و مل‌شکانیش بۆ ئه‌وانه‌ی شه‌په‌نگیزن که هه‌مووی ئه‌وانه په‌یامیک بوو بۆ «ره‌زاشا».

۴- په‌کیک له گرینگترین ئامانجه‌کانی ئه‌و وتاره ئه‌وه‌یه که نووسه‌ر ده‌په‌ه‌و‌ی به خۆینه‌ر ب‌ئێ ئه‌که‌ر خه‌لکی دنیا به ده‌ست خۆینه‌ر‌پ‌ژێکی وه‌کوو هیتلیر وه‌و ده‌نالتین، ئیمه‌ی کوردیش به ده‌ست ده‌سپه‌روه‌رده‌که‌ی هیتلیر و‌تا «ره‌زاشا» وه‌و ده‌نالتین و به‌م شیوه‌یه سته‌م‌لێک‌راوی و چاکی و پاکی کورد به خۆینه‌ر نیشان ده‌دا و ده‌لێ: که هه‌رچی هیتلیر و ده‌سپه‌روه‌رده‌کانی به‌پ‌ژێوی ده‌به‌ن، کورد نه‌یک‌ردوه، هه‌ر بۆیه کاتی‌ک هیتلیر له نووسه‌ر پرسیار ده‌کا: بۆ ئاگر کارت لینا‌کا؟ ده‌لێ: «ئهم‌ن په‌ک نه‌فه‌ر کورم و به ئیختیاری خۆم هاتوومه‌ته ئێره.» پاشان له درێژه‌ی قسه‌کانیدا ده‌لێ: «کورد حه‌قی که‌سی پامال نه‌کردوه و ده‌سپیشخه‌ری شه‌ری مالتویرانه‌ر نه‌بووه به‌لکوو حه‌قی ئه‌وان له ژێر پێی ده‌سپه‌روه‌رده‌کانی هیتلیردا‌یه. کورد گونا‌ه‌کار نییه، حه‌قی نه‌ته‌وه بچووه‌که بێ‌خه‌تا و بێ‌گونا‌هه‌کانی، پامال نه‌کردوه» و به‌و شیوه‌یه ته‌نانه‌ت له‌و محاکمه‌یه‌ش‌دا بێ‌گونا‌هی و پاکی گه‌لی کورد به‌رجسته ده‌کا.

لایه‌ره ۱۷: پاشماوه‌ی سه‌روتاری گوڤاره‌که‌یه.

لایه‌ره ۱۸: له‌و لایه‌ره‌دا هه‌له‌یه‌ک له ژماره‌ی لایه‌ره‌کان‌دا کراوه. دوا‌ی لایه‌ره ۱۷، لایه‌ره ۱۹ هاتووه که دیا‌ره هه‌له‌یه، چونکه له په‌راویژی لایه‌ره ۱۷، له به‌شه فارسییه‌که‌ی نووسراوه: پاشماوه‌که‌ی له لایه‌ره ۱۹‌یه که دروسته و له جیی خۆیدا هاتووه. ئه‌وه‌ی بۆ ئه‌و لایه‌ره‌یه‌ش ده‌بی ئاماژه‌ی پێ‌بک‌رێ ئه‌وه‌یه که له لایه‌ره ۱۸ و‌تاری «کورت‌ه میژووی جه‌نگی گه‌وره‌ی راب‌ردوو»‌ی تێ‌دا ب‌لاو کراوه‌ته‌وه که ئهم وتاره به‌هه‌له له به‌شی باب‌ه‌ته‌کان و‌تا لایه‌ری پێ‌رشتی گوڤاره‌که‌دا له بیر کراوه. لهم وتاره و وتاری په‌که‌می گوڤاری «ئاوات»‌دا به باب‌ه‌ته میژووییه‌کانی ئه‌وسه‌رده‌می با‌یخکی زۆر دراوه. لهم وتاره‌دا که ئه‌ویش له زمانی فارسی وه‌رگیر‌دراوه‌ته‌وه، با‌س له چۆنیه‌تی هه‌لایه‌سانی شه‌ری په‌که‌می جیهانی هاتووه که به‌هۆی کوژرانی وه‌لیعه‌هدی و‌لاتی ئۆتریش به ده‌ست قوتابیه‌یه‌ک ده‌ستی پێ‌کرد و دواتر جه‌ند ده‌وله‌تی دیکه‌ش خۆیان له

وتارمىيە كە بېرىپ بارىپ ۋابوۋە لە ژمارەى داھاتوۋى درېژەى پى بىدرى، بەلام ھەرۋەكى دەزانىن چۈنكە گۇڭقارى «ئاۋات» پىتر لە ژمارەىكى لى بىلاۋ نەبۇۋە، ئەۋ وتارەش بە نىۋەچلى ماۋەتەۋە.

لە پەراۋىزى لاپەرە ۱۸دا چاۋمان بە ئاگادارىيەك دەكەۋى كە لە خويىنەران بەۋ شىۋەىيە داۋايەك كراۋە: «تكا» - «ئەۋ خويىنەرە خۇشەۋىستانەى كە لە شەرحى حال و سالى لەدايكبوۋنى «ۋەفالى» ئاگادارن، تكا ئەكەين بۇمان بىئىرن».

لاپەرە ۱۹ و ۲۰ پاشماۋەى سەروتارە. لە لاپەرە ۲۰دا ھەلەىيەكى لاپەرە ۱۹ راست كراۋەتەۋە و لە ئاگادارىيەكىشدا ھەۋالى دەرچوۋنى ژمارە ۲ى گۇڭقارى «ئاۋات» دراۋە كە بەۋ زوۋانە دەرەچى.

بەم رستە تەبلىغاتىيە گۇڭقارى «ئاۋات» كۆتايى پىدى: «ژمارە ۲ى «ئاۋات» و لەبىر نەچى بىخويىنەۋە و سوۋدى لىۋەرگرن».

بۇچى نەگىرەم!

كاك «مەمەدى شاپەسەندى» لە وتوۋىژىكدا كە لە ژمارە ۱۱۹ى سالى ۱۹۹۴ى «رۇژنامەى كوردستانى نوى» لەگەلى پىكھاتوۋە و بەشىكى ئەۋ گەتوگۇيە لە لاپەرە ۱۰۲ى كىتېبى «ژيان و بەسەرھاتى زەبىحى»دا كەلكى لى ۋەرگىراۋە، ھۆكارى چاپى گۇڭقارى «ئاۋات» دەباتەۋە سەر گىرانى مامۇستا «زەبىحى» ۋەللى: «بە دەرۋەتم زانى گۇڭقارىك بە ناۋى «ئاۋات» چاپ و بىلاۋ بىكەمەۋە. ناۋەرۋكى «ئاۋات» بىرىتى بوۋ لە پارچە پەخشانىكى رەمىزى بە ناۋى «براى دوورم». لە وتوۋىژىكى دىكەشدا ۋەللى: «...شتىك دەر بارەى ئەدەبى رەمىزى و بە يادى «زەبىحى» يەۋە شتىكم نوۋوسىۋە بە ناۋى «دۇستى دوورم»...

لە لاپەرە ۱۰ى گۇڭقارى «ئاۋات» چاۋمان بەۋ پەخشانە دەكەۋى كە كاك «مەمەدى شاپەسەندى» باسى دەكا و ھەرۋەكوۋ بۇخۇشى ۋەللى بە شىۋەىيەكى رەمىزى نوۋوسراۋە. پەخشانى «براى دوورم» بە شىۋەىيەكى شارۋە باس لە گىرانى مامۇستا «زەبىحى» دەكا.

لە گۆشەي راستى نووسراۋەكەي كاك «مەممەدى شاپەسەندى»
 نووسراۋە: «بە يادى تۆ...». ناۋى كەس لە پەخشانەكەدا نەھاتوۋە. لە بەشېك
 لە نووسراۋەكەي دا دەلتى: «براى خۆشەويستىم، گەرچى دەستى زولم و گەردوشى
 رۆژگار تۆى دوور خستۆتەۋە، ھەرگىز، ھىچ توانايىەك ناتوانى خۆشەويستى
 تۆم لە دل دوور بخاتەۋە و وينەي تۆ بە قەلەمى خۆشەويستى لە دلما كىشراۋە
 و لە ژىر خاكىشا مەحو نابىتەۋە». لە درىژەي قسەكانى دا دەلتى: «دلتىابە تۆ لە
 نەتىجەي ئىفتىخاراتى ئەنجامى ۋەزىفەدا خۆشەختى و منىش ھەرچەند لە
 بىابسانى دوورى دا سەرگەردان و نالانم، ديسان لە خۆشەختى تۆ و لە
 ئىفتىخاراتى تۆ و بە يادى تۆۋە خۆشەختىم و (بۆچى نەگىرىم) ت ماىەي ھىۋاي دل
 و رووناكىي تاريكەشەۋى تەنھايىمە.»

ھەرۋەك دەبىنن لىرەدا چەند بابەتلىك بە شاراۋەيى و بە شىۋەي رەمز
 باسيان لىكراۋە:

بەكم: پەخشانەكە بە رستەي «بە يادى تۆ» دەست پىدەكا كە مەبەستى
 مامۇستا «زەبىجى»، ھاۋال و دۆستى نىزىكىي خودى «كاك مەممەدى
 شاپەسەندى» يە.

دوۋھەم: ھەر لە لاپەرەي ۱۰ دا دەلتى: «دەستى زولم و گەردوشى رۆژگار
 تۆى لە من دوور خستۆتەۋە» لە لاپەرە ۱۷ شدا ھەرۋەھا باسى گىرانى سى كەسى
 مەھابادى كراۋە كە لە ورمى لە لايەن ژاندارمەكانى «بالانىش» گىراون، و
 نووسراۋە كە ئەۋ سى كەسە دەسبەسەر كراون و يەكراست نىردراۋنە تاران و
 ئىستا لە قەسرى قەجەرن (زىندانىكى گرینگ بوۋە لە تاران). لەۋ وتارەدا ئەۋ
 سىيانە بە عىنۋانى سى كەسى ئاسايى خەلكى مەھاباد كە بۆ كاروبارى خۇيان
 چوۋنە ورمى ناسىندراون و نووسەر بە ئانقەست ئەۋان ۋەك سى كەسى ئاسايى
 دەناسىنى و ناۋىك لە كۆمەلەي (ژ.ك) و ئەندامەتتيان ناھىنى.

ئەگەرچى لە لاپەرە ۱۰ و ۱۷ى گۇڧارەكە بە شىۋەيەكى رەمىزى باس لە
 گىرانى مامۇستا «زەبىجى» كراۋە و بە ئاشكرا ناۋى ئەۋ سى كەسە نەنووسراۋە،
 بەلام لە بەشى روونكردەۋەي ھەلەي كىتېي «سەرلەشكر زەنگەنە» دا باسى

سېھەم: خالى گرىنگ لە پەخشانەكەى كاك «مەھمەدى شاپەسەندى» ئەو دوو وشەيەيە كە لە نۆ دوو «كەوانە» دا ھاتوو. ئەويش ئەو جىگايە كە دەلى: «(بۆچى نەگرىم) ت مایەى ھىواى دل و رووناكىى تاريكە شەوى تەنھايىمە.» كە لىرەشدا بە ھىندىك وردبوونەوہ بۆمان دەردەكەوئ كە نووسەر لەم پەخشانەدا رووى قسەى لە يەككە و دەپھەوئ بە شىۋەيەكى ناراستەوخۆ نووسراوہيەكى ئەو كەسە وەبىر خۆى بېنئەتەوہ.

بە ئاوردانەوہيەك لە لاپەرە ۲۴ - ۲۶ى گۆقارى «نیشتمان» ى ژمارە ۳ و ۴ كە لە سەرماوہژ و رېبەندانى سالى ۱۳۲۲ دەرجوہ، ئەو رەمزەشمان بۆ ئاشكرا دەبى.

لەو ژمارەدا مامۆستا «زەبىحى» بە ناوى نەينى (ع.بىژەن) پەخشانىكى زۆر بەسۆزى بە ناوى «بۆچى نەگرىم!» نووسىوہ كە ئەو «بۆچى نەگرىم» ەى كە لە گۆقارى «ئاوات» دا لە «كەوانە» دا ھاتووہ و دەلى «بۆچى نەگرىم...» ھەمان «بۆچى نەگرىم» ى مامۆستا «زەبىحى» يە كە لە گۆقارى «نیشتمان» دا بىلاوكراوہتەوہ.

لىرەدا دەقى نووسراوہكەى مامۆستا «زەبىحى» بەتەواوى و بى دەسكارى دىننەوہ. مەبەستىش لە نووسىنەوہى دووبارەى ئەو پەخشانە دوو شتە: يەكيان ئەوہ كە: خويئەرانى بەرپز بە خويئەنەوہى نووسراوہكەى مامۆستا زەبىحى بۆيان ئاشكرا بى كە كاك «مەھمەدى شاپەسەندى» بە ھۆى خۆشەويستى لە رادە بەدەرى مامۆستا «زەبىحى» تاچ رادەيەك كەوتۆتە ژېر كارىگەرى پەخشان و نووسراوہكانى مامۆستا «زەبىحى» و نووسراوہكانى ناوبراو چەندەى شوئ لە سەر بەرھەم و بىرى كاك «مەھمەدى شاپەسەندى» داناوہ. بە ھىندىك سەرنج دان بە پەخشانى «براى دوورم» بۆمان دەردەكەوئ تەنانەت زۆر وشەى ئەم پەخشانە لە پەخشانى «بۆچى نەگرىم» ى مامۆستا «زەبىحى» وەرگىراوہ.

دووھەم ھۆ ئەوہيە: دەقى ئەو نووسراوہى مامۆستا «زەبىحى» لە شانۆى «دايكى نیشتمان» (كە لە سەردەمى دەسەلاتى كۆمەلەى (ژ.ك) دا لە مەھاباد و چەند شوئنى دىكەدا بەرپوہ جووہ) خويئەراوہتەوہ، كارىگەرييەكى زۆرى لە

سەر ھەستى بىنەران داناۋە. ئەوانەى شانۋى «دايىكى نىشتىمان» يان دىۋە دەلىن كاتىك ئەۋ پەخشانە لە لايەن ئەندامانى لاۋى كۆمەلەى (ژ.ك) خويندراۋەتەۋە، زۆربەى بەشداربوۋان ۋەگريان كەۋتوتون.

ئەۋەش دەقى نووسراۋەكەى مامۇستا «زەبىحى»:

بۆچى ئەگرىم!

ھەرچى سەر ھەل ئەبىرم ۋ چاۋم بىم ئاسمانە شىنە جوانەى كوردستان ئەكەۋىت، ئەۋەندى دەچمە سەر كانىاۋ ۋ شەتاۋ ۋ جۇبار ۋ روۋبارەكانى كوردستان، ھەر كە شىنابى دەشت ۋ كىۋ ۋ مىرگ ۋ چىمەنەكانى ۋ لاتەكەمم دىتە بەر چاۋ، لە باتى شايى ۋ شاي لۇغان لە سەر ئىم دلە بچكۆلە گۆشتىنە ساۋا ۋ ئاسكەم، كۆسپەيىكى سەخت ۋ گرىيەكى توند پەيدا ئەبىت كە تا سەرچاۋەى چاۋم فرمىسك ھەل نەكۆلەى ۋ بە سەر ئاگرى دەروونما ھەلنەپىژىت، بلىسە ۋ گرى كورەى دەروونم دانامركىتەۋە.

توخۋا چۆن ئەگرىم! چۆن خوينى جەرگە بە جۇگەى چاۋما بەرنەدەمەۋە سەر چىمەنە بىن ناز ۋ بىن خاۋەنەكەى كوردستان؟! تا بەلكوۋ گولالە سوۋرەيەكى جوانى بىن بگەشپتەۋە ۋ منىش بە نالەى زار ۋ ھاۋارى زارى نەخۇشى لە گيان بىن زار، ۋەك بولبول ۋ قومرى ۋ ھوزار، نەك جاروبار، رۆژى ھەزار جار بە دەۋرى ئىم گولە ئالە جوانەدا بىم ۋ بچم ۋ بلىم:

كولتىكى خۇم بدادەم پىچ ۋ تاۋىش   بە ئاۋى دىدەكانم دادەم ئاۋىش
بە دەرگاھى ئىلاھى كەى رەۋا بوو   گول ئەز مەن دىگەرى گىرەد گولۋاۋىش

كە خاكى پىرۋىزى ۋ پىرۋىزى ۋ ئاخى بىن ئاخ ۋ داخى ۋەك مىسك ۋ غەنەبەرى، دار ۋ بەردى زىر ۋ زىۋ مانەندى بەش بەش ۋ لەت لەت كراۋە ۋ ھەر پارچەى بە دەست يەككەۋە دەئالەتتى.

من چۆن دل بە گىتى خۇشكەم، چۆن چاۋم بەرايى بدا لە دونيا بىنۆرم؟ تا بىيىم كە لە سەر سفرەى رەنگىن ۋ رازاۋەى خواكردى جىھان ھەموو كەس

داخ و هسرهت و ڪوڙيوه چاوي بڙيوهه شايي و زهماوهندي دراوسيڪان ڪه
بهشهڪيان ليئستهاندوهه و ئيسٽاش ڪه داويان ليئستهاتوهه ڪالتهئي
بيدهڪن.

توخوا براگهل وهرن تا لهسهر ڪانياويڪي سارد و جوان ڪوڙيڪ بيهستين
تيرتير بڙ حالي زار و ڙياني نهزاي نيشتمانه جوانهڪهمان بگرين، بهلڪوو
فرميسڪي دايڪي نازدار و بيچارهي نيشتمانمان ڪه به چاوي ڪانياوا دهرڙيته
سهر گوناي دهشت و دهری ڪوردستاني بي ناز، به ديتني گرياني بهپهروش و
ئهسريني به جوشوخروشي ئيمه وشڪ بيتهوهه و توڙي دلي بکريتهوهه و ئهم
گري و ڪلپهي دهرروني دامرڪيتهوهه.

نا! نا! براڪان، خوشهويستهڪان، وا گويم له ئاه و نالهي نيشتمانه ڪه به
ڪروزانهوهه پيم نهلي رولهڪيان گريان ڪاري پيرڙنانه! تا دهرگاي مردن و
مرانن له سهر پشٽانه، شيوهن و زاري ئيشي ناپاو و پهستانه! خو ئيمهش
خومان به لاويڪي نازا نهزانين و مهعناي بهزين نازانين، ڪهوابوو با بچينه
سهر چيا بليندهڪاني نيشتمانمان به گهوايي نهوان پهيمانتيڪي برايتهي
بيهستين ڪه وهڪوو ئهم چياپانه رهنگين و سهنگين و به خويني جهرگمان
رهنگين بي، بڙ گهلي ههڙاري ڪورد دوايي هيئي ڙياني نهنگين بي، بيته
يارمهتي دهری ئيمه بڙ مردن و مرانن له ريگاي رزگاريدا.

گهنجينهئي نهدهبيات

بهشيڪي گرينگي گوڙاري «ئاوات» گوڙهي «گهنجينهئي نهدهبيات» ه.
گوڙاري «ئاوات» ٤ لاپهه له سهر جهم بيست لاپههه خوي بڙ شيهر تهرخان
ڪردوهه. شيوهي دهرشتني نهو گوڙاره زور وهڪ شيوهي دهرشتني گوڙاري
«نيشتمان» دهجي. ڪاڪ «نوشيروان مستهفا نهمين» له لاپههه ٤٩ي ڪتبي «چهند
لاپههههه له ميڙووي رڙنامهواني ڪوردي» دا دهلي: «نيشتمان بايهخيڪي زوري
داوه به شيهر، به تايبهتي به شيهری سياسي، رهنه هوي ئهمهش نهوهه بي ڪه:
يهڪهم، دوو ڪهس له نووسهره سهرهڪيهڪاني شاعيري ههلهڪهوتووي بهتوانا

بوون و، «زەبىحى» خۇيشى جىار و بار شىئەرى داناۋە. دوۋەھەم، رادەى نەخۇئىدەۋاران لە ناۋ دانىشتۋانى ئەۋ سەردەمەى كوردستان دا زۇر بەرز بوۋە. لە ناۋ كۆمەلى نەخۇئىدەۋاردا شىئەر، بە تايبەتى بۇ مەبەستى سىياسى لە پەخشان ئاسانتىر و زووتر بلاۋ ئەيىتەۋە و لە بەر ئەكرى.»

كاك «مەمەدى شاپەسەندى» لە گەل مامۇستا «زەبىحى» دۇستايەتتەكى زۇر نىزىكى ھەبوۋە. ئەۋ دۇستايەتتەش كاتىك پىك ھات كە مامۇستا «زەبىحى» و كاك «مەمەد» ھەر دوۋك لە تەۋرىز بوون، پاش ماۋەيەك مامۇستا «زەبىحى» لە كاك «مەمەد» داۋا دەكا بۇ چاپى «نىشتمان» يارمەتى بدا. ئەۋە بوۋ كاك «مەمەد» بۇ يەكەم جىار جوۋە ئۆۋ كارى چاپ و بلاۋكراۋەكان. كار كىردن دەگەل مامۇستا «زەبىحى» لە پىت رىكخستىن و رازاندنەۋە ھەتا چاپى گۇڧارى «نىشتمان»، كارىگەرىيەكى زۇرى لە سەر كاك «مەمەدى شاپەسەندى» دانا. بە چەشنىك كە شوپنى ئەۋ كارىگەرىيە لە گۇڧارى «ئاۋات» دا رەنگى داۋەتەۋە و ئەۋ گۇڧارەش بە شىۋەى «نىشتمان» نامادە كراۋە و لە شىئەر ۋەك كەرەسەيەك بۇ بوۋژاندنەۋەى ھەستى نەتەۋايەتى و وشىيار كىردنەۋەى گەلى كورد كەلكى ۋەرگرتوۋە. گۆشەى «گەنجىنەى ئەدەبىيات»ى گۇڧارى «ئاۋات» ۋەك گۇڧارى «نىشتمان» بايەخىكى زۇرى بە شىئەر داۋە. جگە لە شىئەرى سىياسى و ھەست بزۋىن، شىئەرى ئايىنىشى تىدا بلاۋ كراۋەتەۋە.

شىئەرەكان بىرىتىن لە: «ئەى مىللەتى ئاۋارە» لە (ر.م) يا (ر.ە)، «لە سەر ئەم بەخشىش و رەحمە» (ئەشكەيى)، «بالى كىشاۋە بە سەر حوسنا برۆ» (ھەمدى)، «كچە لادىيى و لاۋى ...» ھەر دوۋك لە (مامۇستا ھىمن). شىئەرى «ئەى مىللەتى ئاۋارە» تەنبا شىئەرى سىياسى گۇڧارى «ئاۋات» كە تا رادەيەكى زۇر ھەستى نەتەۋايەتى كورد دەبزۋىنى. لە لاپەرە دوۋدا شاعىرى ئەۋ شىئەرە بە ناۋى (ر.ھ) خۇى ناساندوۋە، بەلام لە لاپەرە ۱۱ بە ناۋى (ر.م) ناسىندراۋە. مامۇستا «ھەسەنى قىزلىجى» لە ژمارە ۳ى گۇڧارى ھەلاە كە لە بانەمەرى ۱۳۲۵ (ئاۋرىلى ۱۹۴۶) چاپ كراۋە. لە وتارىكى خۇيدا كە لە ژىر ناۋى «شاعىرى مىللى و

ناوخته عالمی شیعره‌وه و له ماوه‌ی ئهم سێ ساله‌شدا دووه‌زار شیعرى زیاتر
 گوتووه. شیعره‌کانى له گوڤارى «نیشتمان» و «هاوارى کوردستان» (- هاوار-
 هاوارى کورد) و «ئاوات» و روژنامه‌ی «کوردستان» دا چاپ و بلاو کراوه‌ته‌وه...
 وه‌کى لێره‌دا هاتوو و به‌ پێى قسه‌کانى مامۆستا قزلبجى بۆى هه‌یه‌ ئه‌و شیعره‌،
 شیعرى مامۆستا هه‌ژار بێ که به‌ ناوى نه‌ینى «ر.ه» واتا کورتکراوه‌ی ناوى خۆى
 (رحمان) و ناسناوه شیعریه‌که‌ى (هه‌ژار) چاپ کرابێ. به‌لام ئه‌وه‌ش بۆچوونیکه
 و ره‌نگه‌ واش نه‌بێ.

شاعیر بۆ به‌ هێز کردنى هه‌ستى نه‌ته‌وايه‌تى و ئاگادار کردنه‌وه‌ی گه‌لى
 کورد له‌و چاره‌په‌شى و نه‌هامه‌تیانه‌ی تێیدا ده‌ژى، به‌و په‌ڕى هونه‌رمه‌ندیه‌وه
 قسه‌کانى خۆى له‌ قالبى شیعردا نووسیه‌وه و ده‌لى:

ئه‌ی میلله‌تى ئاواره‌ له‌ نێو ده‌شت و بیابان
 وه‌ی میلله‌تى بێ به‌ش له‌ هه‌موو حه‌ق و حیسابان
 میلله‌ت هه‌موو بێ نازو هه‌موو بێ ده‌سه‌لاتن
 که‌وتوو نه‌وه‌ بێچاره‌ له‌ نێو ده‌شت و بیابان

پاشان شاعیر لۆمه‌ی هیندیک که‌سان ده‌کا که‌ بۆ به‌رژه‌وه‌ندى کاتى
 خۆیان له‌ پێناوى وه‌ ده‌ست هینانى مالى دنیا یان خوشخزمه‌تى به‌ داگیرکه‌ران
 بایه‌خیک بۆ که‌سایه‌تى خۆیان و گه‌له‌که‌یان دا نانی، بۆیه‌ ده‌لى:

ه‌وش و دل و ئێمان و ره‌گ و مه‌عریفه‌تو بێ
 جى دیکه‌ مه‌ده‌ن حاسلى عومرو به‌ جه‌نابان
 هه‌ر تۆ به‌ ئومیدی من و هه‌ر من به‌ ئومیدت
 چون دیننه‌ ده‌رى ئێمه‌ له‌ ژێر ده‌ستى که‌لابان

هه‌ر له‌ به‌ر ئه‌وه‌ خه‌لك هان ده‌دا چاوه‌ڕێی موعجیزه‌ نه‌بن و تێبکۆشن و
 له‌و رێگایه‌شدا وره‌ و هیوایان له‌ ده‌ست نه‌ده‌ن. چونکه‌ جى وای نه‌ماوه‌ له‌ ده‌ست

ئەو زولم و چارەپەشپىيە رەھايىمان بى. بۇ ئەۋەدى ھېز و ورەيەكىشى دابىي بە
گەلەكەي، دەلى: گەلى ئىمە ئەگەر لە زۆر گەلى دىكە گەورەتر و بە ھۆش تر
نەبن، كەم ھۆشترىش نىن. بۇ ئەو مەبەستەش كەلكى لە مەسەلىكى فارسى
ۋەرگرتوۋە كە دەلى: «ئابدۇرەنج گىنج مىسر نىمى شود» واتە ئەۋەدى تىنەكۆشى و
زەحمەت نەكىشى و خۇي ماندوو نەكا بە گەنج واتە ئامانچ و ئاۋاتەكانى ناگا:

نەويستوۋە كە نايىت و بە بى گەنج و بە بى رەنج
بى رەنج و عەنا چۆن دەكرا شا بىكرابان
مەئىۋوس و پەرىشىدە مەبن ۋەختە رەھابن
مىللەت ھەموو ئەۋرۇ لە سوئال و لە جەۋابان
ئەۋرۇكە ھەموو مىللەتى دۇنيايە دەزانى
ئەو مىللەتە باھۇشە دەبوو سەرۋەر و شا بان

شاعىر لە ۋەلامى ھىندىك لە خەلكدا كە پىيان وايە بە دەستى بەتال
چىمان بى ناكى و دوژمن تەيارە و... ھەيە، دەلى:

تەيارە چىيە؟ قوۋەتى روح و بەدەن بى
عەلىم و ھونەر و مەعرفەت و لوبى لوبابان

شاعىر ھۇي سەرگەۋەتنى گەلەكەي بە ئەمانى نەخۋىندەۋارى و فېر بوۋنى
زانست دەزانى و رىگاكەشى لە تىكۆشانى بى وچاندا دەبىنى. جا ئەو كاتەيە كە
خەرمان و بەرھەمى شىرىنى ئەو كارە دەبىنىن و بە بىرىكى نويۋە داۋاي مافى
خۇمان دەكەين و دەبىنە خاۋەتى ئەو شتانەي كە دوژمن ھەيۋو و ئىمە ئەمان
بوو. بۇ لە نىۋ بىردىنى دوژمنەكانمان كەلكيان لى ۋەردەگرىن:

بى عەلىمى و بى مەعرفەتى بىت و نەمىنى

بۆ تهربيه تي فيكـرى جهـوانانى مهـداريس
باسى ومـتهن و ميللهـته، داوینـه كيتابـان
بۆ تهـوسيعهـي عيـلم و هـونهـر، هـهـرچى بـكۆشـن
هـيـشتا كـمه، گـهـر بـيـت و بـيـرسـن بـه حـيسـابـان
نامـيـنى ئەگـهـر عـيـلمـو هـهـبوو، بۆغـز و عـهـداوت
بۆ يـهـك هـهـموو كـهـس دـهـبنـه بـرا، مـيـسـلى سـهـحـابـان
ئەـوجـاره دـهـكـهـن فيكـرى بـهـرهـو ژوور هـهـموو مان
ئازادى تهـلـب دـيـنـهـوهـروو، رـهـوشـهـن و تـابـان
تـهـيـياره دـهـبـى، مـهـر كـهـب و ئـهـسـبابى شـهـر پـتـان
بۆ كـوشـتنى ئەـعـدا، لـه بۆ ئـيـعـدامى سـهـبـابـان

هـهـر وەكـو پـيـشـتر گـوتـمان شـاعـيرى ئەـو شـيـعـرانـهـمان بۆ نـهـناسـرا. بـهـلام لـه
بـهـر گـريـنگى نـاسـيـنى ئەـو شـاعـيره، چـهـند نـمـوونـه شـيـعـر لـهـو شـاعـيرانـهـى شـيـعـرى
لـهـو جۆرـهـيان بۆ خـهـلك داناوه، لـيـرهـدا دـهـهـيـنـيـنـهـوه. ئەگـهـرچى دواى هـيـنانـهـوهـى
نـمـوونـه شـيـعـرى شـاعـيرانى دـيـكـهـش ناتوانين بـه تـيـرـاـديـوى بـلـيـن شـاعـيرى ئەـو
شـيـعـره فلان كـهـسه، بـهـلام هـهـر نـهـيـى دـهـرگـايـهـك بۆ شـارهـزايانى ئەـو بـواره
دەكـهـيـنـهـوه، بـهـلكـو بـه لـيـكـۆلـيـنـهـوه و شـارهـزايى ئەـوان ناوى ئەـو شـاعـيره و
شـاعـيرانى نـهـناسـراوى دـيـكـهـشـمان بۆ ئاشـكـرا بـى:

«مەلا مـارفى كۆكـهـي» شـاعـيرى گـهـوره و هـهـسـتـناسـك لـه گۆفـارى
«نـيـشـتمان» - ژماره يـهـك - پـووشـپـهـرى ۱۳۲۲، لـه شـيـعـريـكـدا دـهـلـى:

ئەـى مـيـللـهـتى مـهـزـلـووم و فـهـقـير و دـهـسـتـهـوهـسـتان
بـى عـيـلم و مـهـعـاريف، وەكـوو ئەـتـفـالى دـهـبـسـتان
ئـيـقـدام و قـيـامـيـكى بـكـهـن، مـهـو قـيـعـى كـاره
هـهـر بۆ مـهـيـه تـهـنـها كـه بـهـهـار بۆتـه زـمـسـتان

لـه كۆتـايـيـشـدا دـهـلـى:

بۇ ئاتىيە فكريكى بىكەن، فورسەتە ئەۋرۇ
تا كەي دەنە چاۋ لە بەر و ئالەتى دەستان

«سەيفولقوزات» كە بە پىرەمىردى سابلاغى مەشھور بوۋە، يەككىكى دىكە
لەو شاعىرانەيە كە شىئەرى لەو جۆرەي دانائە:

كوردىنە تا كەي ئىمە لە كىۋان مىسالى دىۋ
بىيىن و بچىن و بۇ ئىمە نەبى قەت خودان و خىۋ
خەلكى ھەموۋ لە باغ و لە شاران كەيف خۇش
ئىمە بلاۋ و بى سەر ماۋىن لە دەشت و كىۋ

شاعىر ھەر لەو شىئەردە كوردان ئاگادار دەكاتەۋە كە فكري لە ھالى
خۇيان بىكەنەۋە:

فكري لە ھالى خۇ كەن و بگىرىن بە ھالى خۇ
ھەر بى سەرى و ەداۋەتى خۇتانە دىتە رىۋ
لا ھەلدىراۋ و جەرك بىراۋ و فرىدىراۋ
رامان دەدەن بە جارى لە ھەۋراز بۇ نىشتىۋ

لە كۆتايىشدا دەلى:

ھەر مىللەتنى لە لاۋە ھەقى خۇي بە دەستەۋە
كوردىك ئەگەر سەرى ھەللىن دەلىن بۇتە سەربىزىۋ

«قازى ھەلەبجەيى» ش يەككىكى دىكە لەو شاعىرە گەۋرە و بەناۋابگانەي
ئەۋ مەيدانەي شىئەرى كوردىيە.

مه لا «حهسه نی قازی»، کورپی «مه لا عه بدولقادی کانی کهوی» بووه، له شیعردا نازناوی «شاهو» بووه. له لاپهړه ٨٣ تا ٨٧ ی بهشی سیټه می کتییی «دیاری کومه له ی ژک» دا شیعریکی نهو شاعیرهش بلاو کراوده وه که نهوه نموننه ی پینج خسته کییه کی مه لا «حهسه نی شاهو» (قازی هه له بجه) یه:

نه ی کوردی سته مدیده یی مه زلومی سبیه چار
وه ی میلله تی مه عسوومه یی به دبختی گرفتار
تا که ی له خه وان نیوه و دوژمن هه موو بیدار؟
تا چهند نه بی هر مه ست بن و خه لق هه موو هوشیار؟
خوتان نه که نه مه زحه که یی مه حرم و نه غیار

نهو جار که له که ی هان ددها که وه خو بیته وه و ده لی:

نهو میلله ت و قه ومانه له مهو پیش که زه بوون بوون
نهو تایفه و تاقمه، نهو ساکه که دوون بوون
نهو خه لقه له بهر جهل و نیفاق غه رقه یی خوون بوون
هه لسان له خهوی غه فله ت و دارای فلوون بوون
نیستیکه هه موو بهک له گن و شاه و حوکمدارا

له جیگایه کی ترده کوردان هان ددها یه کی تی یان هه بی و ده لی:

وا چاکه هه موو موته حید و بهک دل و چا بین
بو یهک نه وه کوو دهسته برا، عهینی برا بین
مردانه له بو مه قسه دی یهک پشت و په نا بین
بهو شه رته هه موو تا بیعی نه حکامی خووا بین
تا جومله رها بین له دهسی دوژمنی خونخواور

لە كۆتايىدا دەلى:

ئۆيۈە بن و خوا، وەرنەۋە گشت گەۋرە و گچكان
دەركەن لە دلا جۈملە خەيالاتى پەرىشان
چەند چىشتى ھەيە واسىتە بۇ نەگبەتى كوردان
ۋەك كىيەر و ھەسەد، بوغزى يەك و قىللەتى عىرفان
ئىسلاھى بكن تا كوۋو بگۇشىن بە ھاۋار

يەككى دىكە لەو شاعىرانە كە شىئەرى لەو جۆرەى دانائە كاك «مەممەد رەسوۋلى مىكالىي» بۈۋە. كاك «مەممەد رەسوۋلى مىكالىي» شىئەرى بە فارسى و بە كوردى لە رۇژنامە و گۇڧارەكانى سەردەمى دەسلەتلى كۆمەلەي (ژ.ك) و تەننەت بەر لە دامەزاندنى كۆمەلەي (ژ.ك) یشدا بلاۋ كر دۆتەۋە. ئەۋەندەى زانىارى لە سەر ئەۋ شاعىرە ھەيە ئەۋەيە كە ئەۋىش شىئەرى سىياسى و نەتەۋايەتى زۆر ھەبۈۋە و ئەگەرچى تا ئەۋ جىيەى زانىارىمان لە سەر ئەۋ شاعىرەش ھەبى، ناۋىراۋ بە ناۋى نەپنى (م.م. ھۈۈشەنگ) نوۋسراۋەكانى بلاۋ دەكردەۋە، بەلام وئىشەچى ئەۋ ناۋە رەمزىيەى ناۋ گۇڧارى ئاۋات واتا (م.م.)، ھەر كورتكراۋەى ناۋى ئەۋ شاعىرە بى. ئەۋەش چەند نەۋنە شىئەرى ئەۋ شاعىرەيە كە لە لاپەرە ۱۰۹۰۹ى ژمارە يەكى گۇڧارى «نىشتمان» دا لە پوۋشپەرى ۱۳۲۲ (جۈۋلاى ۱۹۴۳) بە ناۋى (م.م. ھۈۈشەنگ، ئەندامى ژمارە ۱۶) بلاۋ كراۋەتەۋە:

تا دەبىنم مىللەتى كوردى فەقىر و سەرھەزار
بىژمان و بىكەس و بىكۆمەگ و بىكاروبار
ژىرچەپۇكى مىللەتى دى، رادەبۈيىر رۇژگار
ناۋى چاۋم ھەر ۋەكوۋ گۆزەى سەرەۋژىر دىتە خوار

له به شيڪي ديكه ي شيعره كه یدا شاعير ميلله ته كه ي وشيار ده كاته وه و
برسياري لينده كا بؤچي تينا فكري بؤ تو چيت له ميلله ته كاني ديكه كه متره.
پاشان ده لي مايه ي ٺه و پاشكه و تو وييه ش، دو به ره كايه تيه:

ميلله تي دي چيبه ٺه گهر كردي ته ره ققي، عيلله تي؟
بؤچي تينا فكري كورد؟ ئاخر ٺه توش خو ميلله تي
شد نفاق تو سبب، گر تا كنون در ذلتي
بي وه تن و هك جو وله كه ي دايم هه تي و سهر هه ٺار

دواي ٺه وه باسي غيره تي كوردی ده كا كه بؤته ويردي زماني خه لكي و
ميلله ته كاني دي و غيره تي به نمونه دينه وه. بؤيه ده لي: ماكه ي پيگه يشتن به
هر جور ه سهر كه وتن و شانازي به كه يه كيتيه. ٺه گهر يه كيتي هه بو و ٺه و جار
پيويسته زانست و سه وادتان هه بي، ده نا پيشكه و تن تان نابي:

مايه ي هه رجوره عيزز و ئيفتيخاره، ئيتيخا
ميلله تي دي بهم ته ري كه لاده بهن ريشه ي فه ساد
ئيتيخا دو گهر بي، جا لازمه عيلم و سه واد
چونكه بي عيلم و هونه نا كا ته ره ققي هيچ كار

ٺه و چند نمونه شيعره مان له و چند شاعيره كه له و سهر ده مه دا
شيعريان دانا وه هي ناوه، به لام ناتوانين برياري له سهر بده ين كه به رووني و
بي شك يه كيك له و شاعيرانه، ٺه و شيعره ي «گؤقاري ئاوات» ي دانا بي. ره نگه
يه كيك له وانه شاعيري مه به ستي ٺه و به شه ي وتاري ئيمه بي، له وانه شه هيچ
كاميان نه بن. با ٺه وه بميني بؤ ليكولهر و ٺه دبببب كه وه لام ي دروستمان
بداته وه.

له لاپه ره ١٢ و ١٣ ي گؤقاري «ئاوات» دا شيعريك له ٺير ناوي «له سهر ٺم
به خشيش و رحمه خدا ٺه لحه مدوليل» هاتوه. له و شيعره ش دا شاعير به

شیوهیهکی زۆر جوان دوو سوورەتی «فاتیحە و تەوحید»ی کردۆتە نێوئاخنی شیعەرەکی کە ئەوچۆرە شیعەرە لە ئیستلاخی ئەدەبیی «تەزمین»ی پێ دەلێن.

بۆ ئەو بەشە لەو شیعرانە بە هۆی ئەوەی کە زۆر وشەو ئیستلاخی عەرەبی و ئایەتی قورئانی تێدا بوو لە زانیاری چەند مامۆستایەکی عەرەبی زان کەلکم وەرگرت و بەو چۆرە زۆر هەڵەی ئەو شیعەرەمان راست کردەوه. ئەگەر چی روون نییه هەڵەکانی شیعەرە کە هەڵەی خودی شاعیرە کەن یان هەڵەی چاپی، بەلام هەرچی بێ، ئایە و وشە عەرەبییهکانم لە دوو کەوانە هاویشتن کە لە نووسخەی ئەسلیی دا کەوانەیان نییه. ئەوەش بە مەبەستی جودا کردنەوهی وشەی عەرەبی لە کوردی و هەروەها پاراستنی شیوهی دروستی ریتووسی شیعەرە کە، لە کەوانەدا دیاری کردوو.

شاعیری ئەو شیعەرە بە ناسناوی «ئەشکەیی» ئەو شیعەری داناو کە بە داخەوه ناوی دروست و تەواوی ئەو شاعیرەشمان هەر وەک شاعیری پێشوو بۆ روون نەبۆوه. ئەو شیعەرە تەنیا شیعری ئایینی ئەم گۆفارهیه.

لە خوار لاپەرە ۱۳ چەند بەیت شیعری شاعیری ک بە ناوی «حەمدی» چاپ کراوه کە لە بەیتیکدا دەلی:

روتبەیی بالا بە ئینسانی بچووی قەت مەدن
چون لە روی رۆژا بزانه تیغی کیشاوه برۆ

وێدەچێ مەبەستیکی تایبەت لە هەلبژاردنی ئەو شیعەرە بۆ چاپ لە گۆفاری «ناوات»دا هەبێ و بەرپرسانی گۆفاره کە لە قالبی شیعردا گلهیی خۆیان لە هیندیک لە بەرپرسانی کۆمەڵەی (ژ.ک) کردبێ. لە بەر ئەوەی کە هیندیک کەسی ناسارەزا و ناشیاو پۆستی گرینگیان پێ سپێردرابوو، بە تایبەت کە لەو دوايانەدا مەرجی ئەندامەتی لەو کۆمەڵەدا زۆر هاسان ببۆوه. سەبارەت بە ناساندنی شاعیری ئەو چەند دێرە شیعەرەش ئەوەندەمی بۆمان روون بۆتەوه، تەنیا شاعیری کە ناس ناوی «حەمدی» بێ و لەو سەرەدەمی ژیاویی و شیعری

دوو شاعیری پېښوو ناتوانین بریاری ته‌واوی له‌سەر بدهین. به‌لام بۆ زانیاری خویننه‌رانیش بێ، ئەو چەند دێره له‌ سەر ژیان و به‌رهمی شاعیر ده‌نووسین: «مه‌لا چه‌مدوون» به‌ ناسناوی «چه‌مدی» له‌ شاری سوله‌یمانی کوردستانی باشوور به‌ کوێری له‌ دایک بووه‌ و له‌ ته‌مه‌نی ٦٥ ساڵی‌دا له‌ ئەسته‌مبول کۆچی دوا‌یی کردووه‌.

ئەوه‌ش چەند نموونه‌یه‌ک له‌ شی‌ع‌ری «چه‌مدی» که‌ له‌ کتێبی «گۆلده‌سته‌ی شو‌عه‌رای هاو‌عه‌سرم» وه‌رگیراوه‌:

ئهم دینه‌ له‌ پێشا وه‌کوو زه‌مزم بوو به‌ روونی
هیچ غه‌ششی نه‌بوو، ئێسته‌ ده‌لێی لی‌لی قوراوه‌
یاره‌یبی له‌ به‌ر خاتری پێغمبه‌ره‌که‌ی خۆت
ره‌حمی بکه‌ به‌م کۆمه‌لی ئیسلامه‌ که‌ ماوه‌
له‌ت له‌ت بوه‌ به‌م چه‌کوشه‌، سه‌عاتی دلی عاله‌م
ره‌ققاس و جه‌ر و زه‌مبه‌ره‌ک و چه‌رخ‌ی سوواوه‌
«چه‌مدی» دلی یه‌خسیری فه‌ره‌نگی غه‌مه‌ ئە‌مرۆ
به‌ری‌وونی به‌ به‌ری‌وونی گرۆی به‌سره‌ و فاوه‌

له‌ لاپه‌ره‌ ٤٨ شدا چاومان به‌ دوو شی‌ع‌ری (م. ه) مامۆستا «هێمن» ده‌که‌وێ.

له‌و لاپه‌ره‌یه‌دا دوو شی‌ع‌ری شاعیر بلاو کراوه‌ته‌وه‌. یه‌که‌م شی‌ع‌ری به‌ ناوی «کچه‌ لادی یی» له‌ دیوانی «تاریک و روون»ی مامۆستا هێمن‌دا به‌ ناوی «کیژی لادی» چاپ کراوه‌ و جیاوازیه‌کی زۆری له‌ گه‌ڵ چاپ کراوه‌که‌ی گۆفاری «ئاوات»دا هه‌یه‌.

به‌لام شی‌ع‌ری دووه‌م به‌ ناوی «لاوی...» له‌ هیچ کام له‌و به‌رهمانه‌ی مامۆستا «هێمن»دا که‌ تا ئێستا چاپ کراون، بلاو نه‌کراوه‌ته‌وه‌. مامۆستا «هێمن» بۆ خۆی له‌ پێشه‌کی دیوانی «تاریک و روون»دا ده‌لێ: «کۆمه‌له‌، گۆفاری ئاواتیشی چاپ کرد و من له‌ویشدا نووسیم». که‌ دیاره‌ مه‌به‌ستی ئە‌و دوو شی‌ع‌ره‌ بووه‌. شی‌ع‌ری دووه‌م دوا‌ی پتر له‌ شێست ساڵ بۆ جاری دووه‌م سه‌ره‌له‌نوێ له‌و کتێبه‌دا بلاو ده‌بیته‌وه‌.

گۆفاری «ئاوات» سهر به خۆ بووه یا در یژه پیدهری گۆفاریکی دیکه یه؟

گۆفاری «ئاوات» به پیچه وانهی بیرورای زۆربهی ئهو نووسهرانهی که ناویان له و تاره و به شهکانی دیکه دا هاتوو، ته نیا یه که ژمارهی لێ چاپ و بلاو کراوتهوه.

کاک «محهممهی شاپه سهندی» له وتووێژ له گه له چهند رۆژنامه و گۆفاردا، سهبارت به ژمارهکانی «ئاوات»، زانیاری جۆراوجۆری داوه به خوینهرانی. ئهگهرچی زانیارییهکانی له گه له یه کتر جیاوازییان ههیه، بهلام له سههر ئهوهشرا نابێ بێ ئینساف بین، له بهر ئهوهی که ئهگهریش ههلهیه که له قسهکانی کاک محهممهدا ههبن، ئهوه دهگهڕێتهوه بۆ ئهوهی که ماوهی پتر له شیتست سال به سههر چاپ و بلاو کردنهوهی ئهو گۆفاردا تیپهر بووه. ههر بۆیه زۆر ئاساییه که هیندیک له ورده کارییهکانی له بیر چوو بیتتهوه. کاک محهممهد له یه کتیک له وتووێژهکانی دا دهلی: «ئهوهی ماوه بیلهین دهرکردنی ژماره ۱۰ تا ۱۲ی «نیشتمان»ه. لهو کاته دا چاپخانهیهکی بچوکی بیت ریکخستمان پهیدا کرد، هینامانهوه سابلاغ تا له وێ خۆمان چاپی بکهین، ئهوه بوو «زه بیجی» له کاتی گهڕانهوه له ورمی به سههر داگیرا. سووم لهو چاپخانهیه وهرگرت و به ته نیا گۆفاریکم دهرکرد به ناوی «ئاوات»، ئیستا کچیکم ناو ناوه «ئاوات» به یادی ئهم گۆفاره که ته نیا یه که ژمارهی لێدهرچوو. شایانی باسه هه موو نووسینهکانی هی خۆم بوون، جگه له چهند پارچه شتیریک. ناوی نووسینهکانیش تا ئهو جییهی له یادم بیت ئه مانهن: «مه حاکه مهی هیتلهر، سواری رهش پۆش (له فارسیه وه وهرم گیرابوو)، شتیک دهربارهی ئه ده بی ره مزی و به یادی «زه بیجی»یهوه، شتیکم نووسی بوو به ناوی دۆستی دوورم. نزیکهی ۳۰ لاپه ره ده بوو...». (مه بهستی له تیکرای گۆفاره که یه.)

کاک دوکتور «همیدادی حوسین» له لاپه ره ۲۷۰ی کتیبی «رۆژنامه نووسی کوردی له سههر ده می کۆماری دیموکراتی کوردستان ۱۹۴۲ - ۱۹۴۷» دا، دوا ی ناساندنی که سایه تی کاک «محهممهدی شاپه سهندی» دهلی: «... ههر وه کوو خۆی دهلی هه والی داوه و گۆفاری «ئاوات»ی دهرکردوو و به ناز ناوی ره مزی نووسی ویتی و سێ ژمارهی لێ چاپ کردوو که به داخه وه ئیمه ئه سههر یکی ئهو

ھەر ۈك دىتەمان لە جېيەك دەلتى يەك ژمارە و لە جېيەكەش دەلتى سى ژمارەى لى چاپ كراۋە. قسەكانى كاك محەممەدى شاپەسەندى سەبارەت بە گۆڧارەكانى «نىشتەمان» و «ئاۋات» جېگائى سەرنجىن. سەبارەت بە گۆڧارى «ئاۋات» لە چەند وتووڧىزى دىكەدا گوتوۋىيەتى يەك ژمارەى لى چاپ كراۋە. بەلام سەبارەت بە گۆڧارى «نىشتەمان» دەلتى: «ئەۋەى ماۋە بىلەين دەرکردنى ژمارە ۱۲ - ۱۰ى «نىشتەمان»ە كە گۆڧارى «ئاۋات»ىشى لەگەل خستوۋە. ۋا ديارە چونكە بۇخۇى لە ژمارە (۹ و ۸ و ۷)ى «نىشتەمان» نووسراۋەى ھەيە، ژمارە (۱)ى «ئاۋات»ى بە ژمارە ۱۰ى «نىشتەمان» داناۋە.

كاك «سەيد محەممەدى سەمەدى» لە لاپەرە ۱۱۶ى كىتېبى «ئاۋرىك لە مېژۋوى مەھاباد» لە وتووڧىزىكىدا كە لەگەل «مەلا قادرى مودەپرېسى» پىكىھىناۋە دەلتى: «مەلا قادرى مودەپرېسى» لە يادداشتىكى خۇىدا نووسىۋىتى [گۆڧارى «نىشتەمان»]، ۱۰ ژمارەى لى بلاۋ كراۋەتەۋە. لە درىژەى ئەۋ باسەدا دەلتى: «لە ھالى ھازىدا ۹ ژمارەى ئەۋ بلاۋ كراۋەيە لە كىتېبخانەى شەخسى ئاغائى «ئەيىۋوبيان»دا ھەيە و بۇ خۇم دىتوۋمىن.» ھەر لەۋ لاپەرەيەدا دەلتى: كاتىك لە تەۋرىز گۆڧارى «نىشتەمان» چاپ دەرگا، كاك «عەلى ئەنۋەرى» (مىر مەحمۇدى) بە نەيىنى ئەۋ گۆڧارانەى لە تەۋرىز دەھىناۋە بۇ مەھاباد. پاشان لە زمان كاك «عەلى ئەنۋەرى»يەۋە دەلتى: «ژمارەكانى ۱۱ و ۱۲ى گۆڧارەكە لە شارى مەھاباد بە يارمەتى لاۋە بارھاتوۋ و شارەزاكان لە چاپ درا.»

كاك «سەيد محەممەدى سەمەدى» لە نامىلكەيەكدا كە لە پاينىزى سالى ۱۳۶۳ (۱۹۸۴) لە ۱۷ لاپەرە و لە ژىر ناۋى «ئاۋرىكى دىكە لە ژك» بلاۋى كردۆتەۋە. لە زمان «مەلا قادرى مودەپرېسى» لە لاپەرە ۱۳دا دەنوۋسى: «زۆربەى نووسراۋەكان[ى نىشتەمان] بە قەلەمى «عەبدوررەھمانى زەبىحى» بوۋ كە بەراستى نووسەرىكى لىھاتوۋ بوۋ. وتارەكانى ئەۋ بە زمانى توركى لە گۆڧارى (ۋەتەن يۇلتىدا)ى لە تەۋرىزىش چاپ دەبوۋ. زەبىحى لىھاتوۋيەكى سەيرى ھەبوۋ، زاراۋە جۇراۋجۆرەكانى كوردى دەزانى و زمانەكانى فەرانسە و ئىنگلىسىشى دەزانى. ھەرچۇنىك و بە ھەر زەھمەتلىك بوۋبى «دوازە» ژمارەى گۆڧارى «نىشتەمان»ى چاپ و بلاۋ كردەۋە و گەياندىيە ھەموۋ جېيەكى كوردستان

و زۆر بەسەند كرا و پىشۋازى لى كرا. دۋاى بلاۋبونەۋەى گۇڧارەكە دەۋلەتى ئەۋكات كەۋتە جەۋجۇل كە شۋىنى چاپى گۇڧارەكە بېيىتتەۋە. چاپخانەى خەلىفەگەرى ئەرمەنىيەكانى تەۋرىز پىشكىندرا، ھىچ چەشەنە بەلگەيەكيان ۋەدەست نەھىنا بەلام چاپخانە ئەۋجار ئامادە نەۋوۋ چاپى ئەۋ بلاۋكراۋانە قەبۇلۇ بكا. دۋاى ماۋەيەك ئەۋجار «چاپخانەى سەعادەت» لە تەۋرىز ئامادەى ھاۋكارى بوۋ بەلام بە نرخیكى گرانتر. بە تىكۇشانى لە رادەبەدەرى ئاغای زەبىحى و چەند كەسىكى دىكە ۋەك ئاغای «مەحمۇدى ۋەلىزادە» بېيار درا كە پىتەكان، كادې، كاسەى پىتەكان و... بەدەن بە ئاغای زەبىحى كە شەۋانە بېباتە مائە خۇى و ئامادەى بكنە و شەۋىكى دىكە بۇ چاپكردن بېبەنە چاپخانە. ھەر چۇنىكى بوۋ چاپخانەيەكى چكۆلە كېردرا و ھىنزايە مەھاباد ۋەمارەكانى ۱۱ و ۱۲ گۇڧارى لە مەھاباد و بە يارمەتى لاۋانى دەرەدیتۋو پى چاپ كرا. بەكورتى بلاۋكراۋەكانى كۆمەلەى ژك لە ماۋەى سى سالتا بىرىتى بوۋن لە: يەكەم، دىارى [كۆمەلەى ژك بۇ لاۋانى كوردى ۱۰۲۰] بوۋ. پاشان رۇژمىرى سالى ۱۳۲۱ و ۱۳۲۲ و ۱۳۲۳ى ھەتاۋى و ۱۲ ژمارەى گۇڧارى نىشتەمان».

كاك «عوبەيدىللا ئەبىۋوبىيان» یش لە بېروايە دايە كە گۇڧارى «نىشتەمان» سەرچەم ۹ ژمارەى لە ۶ بەرگدا لى چاپ كراۋە. بەلام لە سەرۋبەندى ھەئەشەنەۋەى كۆمەلەى (ژك) و پىكھاتنى (ح.د.ك) گۇڧارى «ھاۋارى كورد» لە رەزبەرى ۱۳۲۴ چاپ كرا لە جىى ژمارە ۱۰ى گۇڧارى «نىشتەمان» چاپ بوۋ. ھۆى ئەۋەش كە ئەۋ ژمارەيەى بە ژمارە ۱۰ دانائە ئەمەيە كە ھەلەكانى چاپى ژمارە (۷ و ۸ و ۹)ى گۇڧارى «نىشتەمان» لە ژمارە ۱ى گۇڧارى «ھاۋار» (= ھاۋارى كورد)دا راست كراۋنەتەۋە. مامۇستا «ئەبىۋوبىيان» لە يادداشتىكى خۇىدا نوۋسىۋىيەتى: «ھاۋارى كورد لە جىى گۇڧارى «نىشتەمان» و لە پاش ژمارە (۷ و ۸ و ۹)ى «نىشتەمان» چاپ و بلاۋ كراۋەتەۋە. «ھاۋارى كورد» تەنبا يەك ژمارەى لى چاپ كرا! دۋا بە دۋاى ئەۋ، گۇڧارى «ئاۋات» چاپ كرا و بە جىگای ژمارە ۱۱ى گۇڧارى «نىشتەمان» داندىرا.»

سەبارەت بە گۇڧارى «ئاۋات» یش دەلى: «ئاۋات (نىشتەمانى ژمارە ۱۱)

ژمارە ۱۱ لە رۆژانى ھالۆزى و تىك دانى كۆمەلەى (ژ.ك) و سەرەتاي پيش سازبوونى «حېزبى دېموكراتى كوردستانى ئىران» لە مەھاباد و لە لاىەن كاك «مەممەدى شاپەسەندى» چاپ و بلاو كراوەتەو.

ھەر لە سەر ئەو بۆچوونە «ھاوارى نىشتمان» ىشى بە ژمارە ۱۲ى گۆڤارى «نىشتمان» داناو. ھەلبەت سەرەپاي ئەو بۆچوونەش مامۇستا «ئەيىووبيان» سەبارەت بەو ژمارەى «نىشتمان» كە لە «سىتەكى شارباژێر» چاپ كراوە، دەلى: كە ئەو ژمارەىە ژمارە ۱۰ى «نىشتمان» ە، كە ئەو بۆچوونە لەگەڵ بۆچوونەكانى پيشترى يەكتر ناگرەو.

رەنگە «مەلا قادرى مودەپرېسى و كاك مەممەد شاپەسەندى و كاك عەلى ئەنوەرى» ش بۆچوونەكانيان ھەر وەك بۆچوونى مامۇستا «ئەيىووبيان» بووب، واتە گۆڤارەكانى «ھاوارى كورد» و «ئاوات» و «ھاوارى نىشتمان» يان بە ژمارە ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ى گۆڤارى «نىشتمان» داناى.

ھەر بۆيە بە پيويستم زانى بۆ روون كردنەوئى ئەو بۆچوونانە چەند خالىكى گرېنگ بھەمە بەر باس و ليكۆلینەو كە پيىم وايە بەم شێوئەيە بەشېك لە ميژووى رۆژنامەنووسى كورديمان بۆ ساغ دەبێتەو.

۱- گۆڤارى «رېگا» لە يەكى خەزەلوەرى سالى ۱۳۲۷ (۱۹۴۸) سالىك پاش رووخانى كۆمارى كوردستان لە گوندى «سىتەكى شارباژێر» ى سولەيمانى چاپ كراوە. لاپەرەى ۲ى ئەم گۆڤارە باس لە پەرە سەندنى چاپ و بلاو كراوە كوردیەكان دەكا و سەبارەت بە گۆڤار و رۆژنامەكانى ماوئى يەك سال تەمەنى كۆمارى كوردستان، كە چاپ و بلاو كراونەو دەلى: «رۆژنامەى «كوردستان»، گۆڤارى «كوردستان»، «نىشتمان»، «ھاوارى نىشتمان»، «ئاوات»، «گروگالى منالان» [ى كورد] لە مەھاباد. «ھەلالە» لە بۆكان، «راوێژ» لە سەنە... بە چاپەمەنى و بلاو كراوە كوردیەكان زياد بوون.

ليژەدا دوو بابەتمان بۆ دەرەكەوئى:

يەكەم: گۆڤارەكانى «نىشتمان»، «ھاوار» (= ھاوارى كورد) (كە لە ريزى گۆڤارەكاندا ناوى لە بېر كراوە)، «ئاوات»، «ھاوارى نىشتمان»، «گروگالى منالانى كورد»، ھەموويان ناويان بە جودا ھاتوو و سەربەخۆن. واتە خولى دووھەمى ھېچ گۆڤارىكى پيش خويان نين.

دوۋەھەم: ئەۋ كاتى كە «گۇڭقارنى رېڭا» چاپ كراۋە و ئەۋ شىتانەنى نوۋوسىۋە، مامۇستا «زەبىھى» سەرنوۋسەر و بەرپرسى گۇڭقارنى «نىشتىمان» لە گوندى «سىتەك» لە لاي «شىخ لەتيف» بوۋە. ئەگەر ئەۋ بۇچوۋنانەنى پېشتىر باسماڭ كىرەن بەم شىۋەيە بايە كە (مامۇستا ئەيىۋوبىيان و...) باسى دەكەن، ئەۋە ئەۋ كات لە نوۋسراۋەنى گۇڭقارنى «رېڭا» دا رەنگى دەدايەۋە و دەنوۋسرا. بەلام ھەر ۋەك دەزانىن ئەۋ گۇڭقارانە ھەموو سەربەخۇن و جىۋازىن لە يەكتىرى، ديارە مامۇستا «زەبىھى» ش ئەۋ نوۋسراۋانەنى گۇڭقارنى رېڭاى پەسەند كىرۋە.

۲- دوكتور «غىزەددىن مستەفا رەسوول» لە وتوۋىژىكىدا كە نوۋسەرى كىتپى «ژيان و بەسەرھاتى زەبىھى» لەگەلى پېك ھىناۋە، لە لاپەرە ۲۳۶ و ۲۳۷ باسى ھەۋل و تېڭۇشانى مامۇستا «زەبىھى» دەكا و سەبارەت بە چاپ و بلاۋ كىرەنەۋەنى ژمارە ۱۰ى گۇڭقارنى «نىشتىمان» دەلى: «ئەمەن ئاگادارى ئەۋ شىتانەم، مامۇستا زەبىھى ئەۋ ژمارەيەنى «نىشتىمان» ى لە سىتەك دەر كىرۋە و ھىرشى بۇ سەر پارتى و كاك «ھەمزە غەبدوللا» و ئەۋانە تىدباۋە... بەرپوۋەللا لە بىرمە ژمارە ۱۰ى دەر كىرە، لېم پىرسى باشە جىت لە سەر نوۋسىۋوۋ خۇ ۋىك نەمابوۋا وتى لېم نوۋسىۋوۋ «ئۆرگانى نەزەرتى مقاۋمەت» ئەمەن خۇم دىۋوۋ، بەلام ئەۋ شىتانەم لە بىر نەمابوۋ لە سوۋرىا لېم پىرسى. بەۋ حىسابە كە ئەۋە مقاۋمەت ھەيە و شوپش دىرژەۋى ھەيە لە كوردستانى ئىران، بەس كۆمەلىك پىلارىشى بۇ سەر پارتى تىدا بوۋا». «دوكتور غىزەددىن مستەفا رەسوول» لە دىرژەۋى ئەۋ باسەدا دەلى كە پارتىش لە بلاۋكراۋەيەكى خۇىدا كە ناۋى «مروۋ» بوۋ ۋەلامى ئەۋ ھىرشەنى گۇڭقارنى «نىشتىمان» ى داۋەتەۋە و نوۋسىۋىتى: «نىشتىمان لە دەۋرى دوۋەمىدا ئەبىتە زەمان ھالى كۆمەلىك ئاۋاۋەچى».

دوكتور «جەمال نەبەز» ىش لە كىتپى «گۇڭقارنى نىشتىمان - تەمۋوزى ۱۹۴۳ - مائىسى ۱۹۴۴ زەمانىلى كۆمەلىنى ۋىكاف و ئىدىۋىلۋى ھوردەبىۋرژۋانى رۇشتىبىرى ناسىۋنالىست لە كوردستاندا» لاپەرە (۲۸) دەنوۋسى: «... ھەر ۋەك «زەبىھى» خۇى گوتى ژمارە ۱۰ى «نىشتىمان» پاش روۋخانى كۆمارى كوردستان دەرچوۋە. ئەمەن ژمارەيە لە «شارباۋىر» دەرچوۋە لە كاتىكىدا «زەبىھى» لە لاي «شىخ لەتيفى شىخ مەھموود» پەنابەر بوۋە. دوكتور «كەمال مەزھەر ئەجمەل» ىش لە لاپەرە ۸۰ و ۸۸ كىتپى «تېڭۇشتىمان» باسىمەن.

لە رۇژنامە نووسى كوردى» دا، سەبارەت بە ژمارە (۷ و ۸ و ۹) ى گۇڭقارى «نىشتان» كە لە يەك بەرگدا بلاو كراوۋەتەوۋ دەدۇي و سەبارەت بە ژمارە ۱۰ لە لاپەرە ۲۳۸ دەلى: «دواي رووخانى كۆمارى [كوردستان لە] مەھاباد، مامۇستا زەبىحى بە نېتىنى سالى ۱۹۴۸ ژمارە يەككى تىرى «نىشتان» ى لە عىراق دەرگىد...»

لە قسەكانى كاك دوكتور «عيزەددىن مستەفا رەسوول» دوو خالمان بۇ دەردەكەوئ. يەكەم: «ژمارە ۱۰ گۇڭقارى «نىشتان» لە لايەن مامۇستا «زەبىحى» يەوۋە لە «سىتەكى شارباژې» چاپ كراوۋ. دووھەم: بلاو كراوۋە يەككى پارتى بە نىئوى «مرۇڧ» وەلامى ھىرشى «نىشتان» ى ژمارە ۱۰ بە عىنوانى «نىشتاننى دەورى دووھەم» داوۋەتەوۋ.

جا قسەكانى دوكتور «كەمال مەزھەر ئەحمەد» و دوكتور «جەمال ئەبەز» بېنىنە سەر قسەكانى دوكتور «عيزەددىن مستەفا رەسوول» (كە ھەموويان لە زمان مامۇستا «زەبىحى» يەوۋە ئەو زانىارىيەنەيان وەرگرتوۋە) ئەو ھەمان بۇ روون دەبىتەوۋ و ھىچ شىكان نامىنى كە گۇڭقارى «نىشتان» ى ژمارە ۱۰ لە كوردستانى باشوور و لە گوندى «سىتەك» چاپ كراوۋ و دەورى دووھەمى گۇڭقارەكەش بووۋ. واتە دواي ژمارە (۷ و ۸ و ۹) كە بەشىكى لە تەورىژ و بەشىكى لە مەھاباد چاپ كرا، ژمارە ۱۰ سالىك دواي رووخانى «كۆمارى كوردستان» بە عىنوانى «دەورى دووھەمى گۇڭقارى نىشتان»، لە لاي «شىخ لەتىف» چاپ كراوۋ.

ئەگەر ئەو ژمارە كە مامۇستا «زەبىحى» لە سىتەك چاپى كىدوۋە ژمارە ۱۰ گۇڭقارى «نىشتان» بى، بۇچى دەبى «ھاوار» (- ھاوارى كورد) لە جېي ژمارە ۱۰ «نىشتان» چاپ كرابى؟! ئەگەر شى دايىبىن «ھاوار» (= ھاوارى كورد) ژمارە ۱۰ «نىشتان» بى، ئەو كات ئەو ژمارە مامۇستا «زەبىحى» لە «سىتەك» چاپى كىدوۋە بۇچى ناو نراوۋە ژمارە ۱۰ «نىشتان»!؟

نوسىراوۋەكەي بلاو كراوۋە «مرۇڧ» و قسەكانى خودى مامۇستا «زەبىحى» ئەو ھەمان بۇ روون دەكەنەوۋە كە ژمارە ۱۰ گۇڭقارى «نىشتان» بە مەعلوومى لە لايەن مامۇستا «زەبىحى» يەوۋە چاپ كراوۋە لە سەر گۇڭقارەكەش نوسىراوۋە «گۇڭقارى «نىشتان» دەورى دووھەم - ئۆرگانى نىھزەتى مقاومت». ئىستا كە بۇ ھەموومان ئاشكرا بوو ئەو «نىشتان» ى لە «سىتەك» چاپ كراوۋ

دهوری دووهه‌می گۆڤاره‌که‌یه و خودی مامۆستا «زه‌بیحی»ش ناوی ژماره ۱۰ی گۆڤاری «نیشتمان»ی له‌سه‌ر داناوه. ئەو کات هەر گۆڤاریکی دواي ژماره ۷ و ۸ و ۹ی «نیشتمان» چاپ کرابا ده‌بوو به‌دهوری دووهه‌م و... واته‌بۆ نموونه ده‌بوو بۆ گۆڤاری «هاوار» (-هاواری کورد) که دواي وه‌ستانی چاپی «نیشتمان» چاپ و بلاو کرایه‌وه. نووسرا‌بایه: گۆڤاری «هاواری کورد» - ژماره ۱۰ - دهوری دووهه‌می گۆڤاری «نیشتمان»، که ئەو بۆ‌چوونه له‌گه‌ڵ ئەو قسانه‌ی پێشتر باس‌مان کردن یه‌کتر ناگره‌وه. بۆ «گۆڤاری ئاوات» و «هاواری نیشتمان»یش هه‌روه‌ها ده‌بوو نووسرا‌بایه ژماره ۱۱ و ۱۲ی دهوری سی‌هه‌م و چواره‌می گۆڤاری «نیشتمان».

گۆڤاری «مرۆڤ» سا‌لی ۱۹۴۸ بلاو کراوه‌ته‌وه، هه‌تا ئەو جێیه‌ی زانیاری‌مان له‌سه‌ر ئەو گۆڤاره هه‌یه ده‌زانین که له «سیته‌ک» چاپ کراوه. ئە‌گه‌ر ئەوه‌شمان قه‌بوول بێ که گۆڤاره‌کانی «هاوار» و «ئاوات» و «هاواری نیشتمان»، ژماره ۱۰ هه‌تا ۱۲ی دهوری دووهه‌م هه‌تا چواره‌می «نیشتمان» بن، ئەو کات له نووسراوه‌که‌ی گۆڤاری «مرۆڤ» وه‌شک ده‌که‌وتین که ده‌لێ: «نیشتمانی دهوری دووهه‌م!» ئە‌گه‌ر ئەو بۆ‌چوونه‌ی گوت‌مان دروست بایه، ده‌بوو له‌و «نیشتمان»ه‌ی مامۆستا «زه‌بیحی» که له «سیته‌ک» چاپی کرد، نووسرا‌با: «گۆڤاری نیشتمان دهوری پێنجه‌م.» ناویشی نابایه ژماره ۱۳، که ئەوه‌ش راست ده‌رنه‌ده‌هات و ده‌بووه هه‌له‌یه‌کی زه‌ق و به‌رچاو و جێگای شک و گومان.

۳- کاک «مه‌مه‌دی شایه‌سه‌ندی» هه‌روه‌ک پێشتر باس‌مان کرد ده‌لێ: «نیاز‌مان وابوو (نیشتمان) له مه‌هاباد چاپ بکه‌ین، مه‌کینه‌یه‌کی «نییۆ فۆلس‌کاب» و هێندێک هه‌رف‌مان ده‌ست که‌وت و گویست‌مانه‌وه بۆ مه‌هاباد، پێش ئەوه‌ی ده‌ست بکه‌ین به‌ چاپی ژماره‌یه‌کی نوێ، «زه‌بیحی» به‌سه‌ردا گیرا، پێم خۆش نه‌بوو چاپ‌خانه‌که بێ ئیش بمی‌نێته‌وه به‌ده‌رفه‌تم زانی گۆڤاریک به‌ناوی «ئاوات» چاپ و بلاو بکه‌مه‌وه...»

لێ‌رده‌ا به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌شمان دێته‌ ده‌ستی، ئەوه‌یش ئەوه‌یه ئە‌گه‌ر ب‌پ‌یار بایه له مه‌هاباد درێژه به‌ چاپی «نیشتمان» درابا، ئەو کات هه‌رچی له مه‌هاباد دواي سا‌لیک و چه‌ند مانگ وه‌ستانی چاپی گۆڤاری «نیشتمان» چاپ و بلاو

خودی کاک «محەممەدی شاپەسەندی» ناوی گۆڤاره تازەکەیی ناو «ئاوات»، کە جی روون نییە بۆ جی دەلی: «ئەوێ ماوە بیلێن دەرکردنی ژمارە ۱۰ تا ۱۲ ی نیشتمان» ۱۴

۴- کتێبی «جنبش چپ بە روایت اسناد ساواک» (حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران) بەرگی یەکەم کە لە لایەن «ناوەندی لیکۆلێنەوێ بەلگەکانی میژووی و مزارەتی ئیتلاعات» چاپ کراوە لە لایەن ۱۷۶ دا دەلی: «لەو دوايانەدا رۆژنامەیەک بە ناوی «کوردستان ئاوات» بلاو بۆتەو و لە تەواوی ناوچەکان بلاو دەرکێتەو...» لە پەرەزە کەشیدا و هەر لەو لایەنەدا نووسیبوێتی: «ئەو رۆژنامەیە ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانە و یەکەمین ژمارەیی لە ۲۰ بەفرانباری ۱۳۲۴ چاپ کراوە و تیکرا ۱۱۳ ژمارەیی لێ چاپ کراوە...»

لێرەدا دوو شتی گرینگ ناماژەیی پێ کراوە:

یەکەم: ئەوێ کە دەلی رۆژنامەیی «کوردستان» ۱۱۳ ژمارەیی لێ چاپ کراوە. کە ئەگەر بێتوو ئەو زانیارییە لە رووی بەلگەنامەکانی ئەو ناوەندە بووبی واتە هەموو ژمارەکانی رۆژنامە و گۆڤارەکانی سەرەدەیی «کۆماری کوردستان» یان لە بەر دەستیدا بووبی، ئەو زانیارییەکی باش دەبی بۆ ئەو کەسانەیی لە سەر «رۆژنامەیی کوردستان» خەریکی لیکۆلێنەوێ.

دووهم: وا وێدەچێ هەموو بلاو کراوەکانی سەرەدەیی «کۆماری کوردستان» لە ناوەندی ناوبراو دەست بکەون. بۆیە دەلی: «رۆژنامەیەک بە ناوی «کوردستان ئاوات» بلاو بۆتەو. بەلام وێدەچێ هەلەیک لە نووسراوەکانی ئەم کتێبەدا هەبی، ئەویش ئەوێ کە لە نیوان «رۆژنامەیی کوردستان» و «ئاوات»، «ویرگول» یک لە بێر کراوە. ئەوێ کە رۆژنامەیی کوردستان وەپێش «ئاوات» کەوتوو هەلەیک. رەنگە ئەو هەلەیک بەرکێتەو سەر ئەو ماوە کورتەیی نیوانی چاپی گۆڤاری «ئاوات»، (ای خەزەلۆری ۱۳۲۴) هەتا چاپی ژمارەیی یەکەمی «رۆژنامەیی کوردستان» کە لە رێکەوتی ۲۰ بەفرانباری ۱۳۲۴ بلاو کراوەتەو و کەمتر لە دوو مانگیان مەودا بوو.

بەو حیسابە نووسراوەیی کتێبی «چپ در ایران...» دەبی بەم شیوەیک راست بکێتەو: «لەو دوايانەدا [گۆڤاریک] بە ناوی «ئاوات» و رۆژنامەیەک بە ناوی «کوردستان» چاپ کراون و لە تەواوی ناوچەکان بلاو دەرکێتەو.»

يەكەك لە ھۆيەكانى بىلاۋ نەبوۋنەھەي گۇڧارى «ئاۋات» ئەۋەيە كە ئەم
 گۇڧارە ھەرۈەك لە لاپەرەي ۲دا نوۋسىۋيەتى: «ئابوۋنە پېشەكى ۋەردەگىرى» بە
 ھۆي نەبوۋنى ئىمكانات ۋە بودجەيەكى تايبەت بوۋە. جا ھەر لە بەر ئەۋە رەنگە
 تىراۋى چاپى گۇڧارەكە ۋەك «رۇڧنامەي كوردستان» نەبوۋىي ۋ زۇر كەمى لى
 چاپ كرابى. رۇڧنامەي «كوردستان» بەرپرس ۋ بودجەي تايبەتى بۇ دانراۋە ۋ
 تىراۋى ھەر ژمارەيەكى بە پىي قسەي كاك «سەئىد ناكام» ۶۰۰ دانە بوۋە ۋ بە
 تەۋاۋى ناۋچەي ژىر دەسەلاتى كۇمار ۋ تەننەت دەرەھەي كۇمارىشدا بىلاۋ
 بۇتەۋە. بەلام «ئاۋات» لە لاپەرە دوۋدا نوۋسىۋيەتى: «چوۋن ئەۋ مەللەيە
 پۈۋلى ئابوۋنە نەبىت ھىچ گۈۋنە دەرەھەيەكى نىيە، تەك لە خۈيەنەرانى
 خۇشەۋىست ئەكەين بە گەيشتى ئەۋ ژمارەيە پۈۋلى ئابوۋنەمان بۇ بىرئىن.»
 كە ئەمەش دەگەرپتەۋە سەر نەبوۋنى دەزگايەكى چاپى پېشەكەتوۋ ۋ ھەرۈەھا
 جەخت ۋ فشارىكى زۇرى روۋسەكان بۇ ھەلۋەشاندىنەھەي كۆمەلەي (ژ.ك). ھەر
 ۋەك دەزانىن دەگەل دامەززاندى «كۇمارى كوردستان» بىلاۋ كراۋە چاپەمەنى
 كورد بە ھۆي ھاتنى چاپخانە لە روۋسىيەۋە بۇ كوردستان، پەرە دەستىنى ۋ ئەۋ
 كەم ۋ كورپانەي پېشۋى تا رادەيەكى زۇر لە سەر لادەچى. تەننەت كاغەز ۋ
 پىداۋىستىيەكانى دىكەشى بە ھۆي دىسۋى ۋ بە دوادا چوۋنى «پېشەۋا قازى
 محەممەد» بۇ دابىن دەكرى.

بە لە بەر چاۋ گرتنى تەۋاۋى ئەۋ قسە ۋ بىر ۋ بۇچوۋنەھەي سەبارەت بە
 «ئاۋات» باسى لىۋە كرا، گۇڧارى «ئاۋات» دەناسىنن:

گۇڧارى «ئاۋات»، تاقە يەك ژمارەي لە يەكى خەزەلۋەرى سالى ۱۳۲۴ (۲۳)
 ئۆكتۇبرى ۱۹۴۵) ۋاتە سالىك ۋ چوار مانگ دۋاي دەرچوۋنى ژمارە (۷ ۋ ۸ ۋ ۹) ي
 گۇڧارى «نىشتەمان» چاپ كراۋە گۇڧارىكى سەرەخۋ بوۋە ۋ خولى دوۋەم ۋ
 سىيەمى ھىچ گۇڧارىكى پېش خۋى نەبوۋە. لە لايەن چەند ئەندامى كۆمەلەي
 (ژ.ك) ۋ بە بەرپرسىتى كاك «محەممەدى شاپەسەندى» چاپ ۋ بىلاۋ كراۋەتەۋە.

تەنبا خالى پەيۋەندى لەگەل گۇڧارى «نىشتەمان» ۋ گۇڧارەكانى پېش
 خۋى ئەۋە بوۋە كە درىۋە پىدەرى بىرى كارگىرانى كۆمەلەي (ژ.ك) بوۋە كە
 ئەمەش بە چاۋخشاندىكى خىرا بە سەر بەلگەكانى ئەۋدەم، بۇ ھەموۋمان روۋن
 دەپتەمە، چەنكە تا ئەمەكانات ھەشتا «چەنكە تا ئەمەكانات ھەشتا» تەن

دانەمە زار بوو و «كۆمارى كوردستان» یش رانەگە يەندىر ابوو. بەلام زەختىكى يەكجار زۆر لە لايەن رووسەكانەو خرابووە سەر بەرپىرسانى كۆمەلەى (ژ.ك) كە ناوى حىزبەكەيان بگۆپن. جيارەنگە ھەر بەو زەختە ناراستەوخو راستەوخويانە بى كە دواى دەرچوونى ژمارە (۷ و ۸ و ۹)ى «نىشتمان» چى دى ماو نەدرا «نىشتمان» چاپ بکړيتهو. بە تايبەتى كە بە ئاشكرا لە لاپەرەي يەكەمى ھەموو ژمارەكانى «نىشتمان» دا ئارمى كۆمەلەى (ژ.ك) بە درووشمى «بژى كورد و كوردستانى گەورە» وەبەر چاو دەكەوت.

گۆڤارەكانى «ھاوار» (= ھاوارى كورد) و «ئاوات» یش چونكە دريژە پيڤەرى بىرى ئەندامانى كۆمەلەى (ژ.ك) بوون ماوەيان پى نەدرا پتر لە يەك ژمارەيان لى چاپ و بلاو بکړيتهو. دەرچوونى تەنيا يەك ژمارەى گۆڤارى «ھاوارى نىشتمان» یش كە دوو مانگ دواى راگەياندىنى «كۆمارى كوردستان» بلاو كراو پتهو، ھەر دەگەپيتهو سەر ئەو ھويانەى كە بۆ گۆڤارەكانى ديكە باسما ن كړد. ئەگەرچى لە سەر گۆڤارى «ھاوارى نىشتمان» نووسراو «بلاو كەرەوھى بىرى يەكيتى جەوانانى ديموكرات» بەلام بە كردهو دريژە پيڤەرى بىرى ئەندامانى كۆمەلەى (ژ.ك) بوو. چونكە بىرواى زۆر بەى ئەندامانى كۆمەلەى (ژ.ك) وا بوو كە پەيرەوى ناوخو و بەرنامە و ئامانجەكانى كۆمەلەى (ژ.ك) زۆر بەرتەسك كراو پتهو. ھەر بۆيە ئەو كارانەى لە سەر دەمى دەسلەلاتى كۆمەلەى (ژ.ك) و دواى دامەزراندنى كۆمار و تەنانت دواى رووخانى كۆماريش (وەك كارەكانى مامۆستا «زەبىحى» لە سيطەك) ھەموو بۆ زىندوو راگرتنى ئامانج و بەرنامەكانى كۆمەلەى (ژ.ك) بوو.

ويئە

خالىكى گرينگ لە كارى رۆژنامەگەرى و چاپەمەنى و بلاو كراوەكاندا ويئەيە. ويئە دەبيته ھۆى دەولەمەند كردنى نووسراو و بلاو كراوەكان. ھەم خويئەر لە خويئەنەو مەندوو ناكە و ھەم بەشى خۆشى قسەى پيئە. «چىنى» يەكان گرينگى ويئەيان زۆر چاك ھەست پى كردهو و بۆيە دەلتىن: «ويئەيەك بەرامبەر بە ھەزار وشەيە». يەكەم ويئە لە ميژووى

رۇژنامەگەرى كوردىدا لە رۇژنامەى «كورد تەعاون و تەرەقى غەزەتەسى»دا بلاۋ
كراۋەتەۋە كە ئەۋىش وئىنەى دىمەنى شارى ئەستەمبول بوۋە.

دىارە رۇشنىبىر و گەۋرەپپاۋەكانى كوردىش زوۋ ھەستىيان بە گرىنگى وئىنە
كردوۋە. ئەگەرچى زۆر گۇفار و رۇژنامە و بلاۋكراۋەى دىكە وئىنەيان تىدا بلاۋ
نەكراۋەتەۋە، بەلام ئەۋە نابىتە ھۆى ئەۋەى بلىين بەرپرسان و نوۋسەرانى ئەۋ
بلاۋكراۋانە بايەخى وئىنەيان ھەست پىنەكردوۋە.

دوژمنان و داگىركەرانى كوردستان ھىچ كات بە دەرچوۋنى بلاۋكراۋەىيەك
بە زمانى كوردى چاۋيان ھەلئەھاتوۋە. ئەگەرېش شتىك بلاۋ كرابىتەۋە يا لەبەر
بەرژەۋەندى تابىتەى خۇيان بوۋە، يا لەبەر زەخت و فشارىك بوۋە كە گەل
خستوۋىيەتە سەريان و ئەۋانىش ناچار بوون ئىزن بدن بلاۋ بگىرئەۋە.

گەلى كورد و گەۋرەپپاۋانى كورد كاتىك خەرىكى كارى بلاۋكردنەۋە و
چاپى رۇژنامە يا بلاۋكراۋەىيەكى دىكە دەبوون، لە گيان و مالى خۇيان مايەيان
دادەنا. بارى ئابوۋرى و گوزەرانى خەلك زۆر خراپ بوو و لە زۆرىيەى ھەرەزۆرى
پىشكەۋتەكانى سەردەمى خۇيان بىبەش كرابوون. جا ھەر لەبەر ئەۋانە بوۋە
كە ئەگەرېش گرىنگى وئىنە و كارى رۇژنامەگەرى ھەست پىكرابى، لەبەر نەبوۋنى
ئىمكانات و بارى خراپى ئابوۋرى خەلك، يا كارەكە نەكراۋە يا زۆر بە كەمى
كراۋە.

كاك «عەبدوللا زەنگەنە» لە لاپەرە ۸۱ى كىتئىى «ژيانەۋە و شوئىنى لە
رۇژنامەنوۋسىي كوردىدا» دەلتى: «گۇفارى ديارى كوردستان... ناچار بوو بۆ
كىشانى وئىنەىيەكى «سەلاحەددىنى ئەبىوبى» بنىرئى لە «قاھىرە»ى «مىس» بە
رەنگوغراف وئىنەى بۆ بگىتىش، بۆيە تا ئەۋ كاتى ھەر بلاۋكراۋەىيەكى كە لە
كوردستان دەرچوۋە تاقە وئىنەىيەكىيان تيا بلاۋ نەكراۋەتەۋە.»

كاك «فوناد عەلى ئەحمەد» لە وتارىكدا بە ناۋى «مىژۋوى وئىنە لە
رۇژنامەۋانىي كوردىدا» كە لە ژمارە (يەك)ى گۇفارى «رۇژنامەنوۋس»دا بلاۋ
كراۋەتەۋە دەلتى: «ھەرچەند ئەگەر بمانەۋىت باس لە چاپ و رۇژنامەۋانى
كوردى بگەين، دەبىت باس لەۋە بگەين كە كوردستان بە درىژايسى مىژۋو داگىر
كراۋە و نەتەۋە و خاكەكەى دابەش و پارچەپارچە كراۋە و... دوژمنانى كورد ھەر
زەۋە دىكان بەۋە كى دەۋە كە دەرمانى ئەۋان بۆ كە، دان نەخەندەۋەى و دادانە

لە ھەموو پېشكەوتنىك، بەلام رۇشنىيرانى كوردىش لە ھەمبەردا زانىويانە كە دەرمانى كوردان خويندەوارىيە و تەنھا قەلەم ئەو چەكەيە كە كورد بە جىھان بىناسىنىت. نزيكەى سەدەيەك زياترە رۇشنىيرانى كورد چەكيان بە دەستىك و قەلەمیان بە دەستەكەى ديكە كردۆتە ھىماى سەرکەوتن.»

كاك «فوناد عەلى» لە دريژەى وتارەكەى دا دەلى: «كاربەدەستان و ھوكمرانانى قاجارى و عوسمانىيە، بۆ كارى رۆژنامەگەرى و بلاوكراوەكان بيانوى جۇراوجۇريان دەدۆزىيەو، دەمىك بيانوى ئەوھيان دەگرت كە ئەمانە كارى شەيتانن و بىروباوهرى مەسىحى و جوولەكە بلاو دەكەنەو. [وینە]. دەمىكىش دەيانوت ئەمە كوفر و گوناھە و بە ناوى ئايىنى پىرۆزى ئىسلامەو رىگايان لىدەگرت. كوردىش بە دريژايى مېژوو، ژىردەستەى ئەو داگىرەرانە بوو و ھەرچەندە مىللەتلىكى موسلمان بوو و ئايىنى ئىسلامى زۆر لەوان بەرشتەر وەرگرتوو و زانىو، زياتر كەوتۆتە ژىر كارىگەرى و فشار و پروپاگەندەى ئەو ولاتانەو. ھەر بۆيە دەبينىن سەرەتا بەكارھىنانى وینە لە كارى ئاسايى خەلكدا بە كارىكى گونا دادەنرا، بەمەش ئامىرەكانى كامىراى وینەگرتن و ستۆديو و ئاقيگەى شتەنەوھى فىلم و چاپکردن لە كوردستان زۆر دەگمەن بوون، سەرەراى كۆمەلەك ھۆكارى سياسى و ئابوورى ئەو سەردەمەى ژيانى كورد.»

ھەر بەو ھۆيانەى لە سەرەوھە باسما كرىن، تەنانەت لە سەردەمى دەسلەلاتى ژك و كۆمارى كوردستانىش باروڤخىكى ھىندە رەخساو و باش بۆ كارى چاپەمەنى نەبوو. ھكۆومەتى رەزاشا و كۆرەكەشى ئەگەر لە ھكۆومەتەكانى بەر لە خۇيان خراپتر و بەرچاوتەنگر نەبووبن، چاكترىش نەبوون. جا ھەر بەو ھۆيە لە گۆڤارى «ئاوات» یشدا تەنیا چاومان بە وینەيەك دەكەوئ كە ئەويش وینەى «شىخ عەبدولقادرى شەمزىنى» يە. دواى شۆرشى «شىخ سەعیدى پىران» لەبەر كەمتەرخەمى و بىئىحتىياتى كوردان شۆرشەكە بەرەو شكست رۆيى و لە ئاكامدا «شىخ سەعید» و «شىخ عەبدولقادرى شەمزىنى» گىران و لە لایەن ھكۆومەتى توركيا مەھكەمەى ئىستقلال سازكرا و ھەزدووکیان وىراى زۆرىك لە لایەنگران محاکمە کران و پاشان لە سىدارە دران و بوونە شەھىدى رىگای سەربەستى كورد.

ئەو ويئەيە لە رووبەرگى گۇڧارەكە چاپ كراوہ و لە ژېر ويئەكە نووسراوہ: «جەنابى شېخ عەبدولقادىر» و لە خوار ويش شېئىرىك نووسراوہ. ئەو شېئىرە وېراى وتارىك لە لايەن مامۇستا «ھېم» ەوہ نووسراوہ و پېشتەر لە گۇڧارى «نېشتەمان» ى ژمارە ۲ى سالى ۱۳۲۲ (۱۹۴۳) دا چاپ كراوہ.

شېئىرەكە بە ناوى «مەككەمەى مەنحووسى ئىستقلال» لە لاپەرە ۱۲ تا ۱۴ى ئەو ژمارەيەى «نېشتەمان» دا چاپ كراوہ و لە لاپەرە ۲۸۲ى كىتېبى «بارگەى ياران - سەرچەمى شېئىرى ھېم» بەرگى يەكەميشدا لە لايەن دەرگاى چاپ و بلاوكرىدەوہى «ئاراس» بۇ جارى دووھەم چاپ كراوہتەوہ. لە بەشېك لەو شېئىرەدا مامۇستا ھېم دەلى:

دوى شەوئ گريام ھەتا رۆژ، پېت بلېم بۆجى برا
مەككەمەى مەنحووسى ئىستقلال وەبېرم ھاتەوہ
رىزەيان بەستېو لە پېش جاوى مەنا گىشتى ھەموو
ئەم شەھىدانەى كە خەكان بە سەد ئاواتەوہ

كە ئەو بەيتەى دووھەم لە ژېر ويئە و ناوى «شېخ عەبدولقادىرى شەمزىنى» دا لە گۇڧارى ئاوات چاپ كراوہ و لە كۇتايىشدا دەلى:

(ھېمنا) پېت وانەبى يەزدانى بى ھاوال و فەرد
كەيفەرى ئەو زولم و زۆرە، بى حېساب ناداتەوہ

لە كۇتايى ئەو بەشەدا ئەوہى سەبارەت بە ويئە ماوہ باسى بگەين ئەوہيە كە ئەگەر گۇڧارى «كوردستان مسيۆنەرى» كە لە راستىدا لە شىكاگو چاپ كراوہ و لە مەھاباد بلاوكرىدەوہ و ويئەيەكى لە سەر رووبەرگى چاپ كراوہ، بە يەكەم گۇڧارى ويئەدارى رۆژھەلاتى كوردستان دابىئېن. ئەوہ گۇڧارى «ئاوات» دواى گۇڧارى «نېشتەمان»، سېھەم گۇڧارى رۆژھەلاتى كوردستانە كە ويئەى تېدا بلاو كراوہتەوہ.

زاراۋەى نووسراۋەكانى گۆڧارى ئاۋات

لە زۆربەى وتارەكانى گۆڧارى «ئاۋات»دا شىۋە زاراۋەى موكرىانى زالە. ھۆيەكەشى ئەۋەيە كە زۆربەى وتارەكان و تەننەت شىئەرەكان لە لايەن نووسەرانى ناۋجەى موكرىان و «مەھاباد»ۋە نووسراۋن.

دەكرى بلىين گۆڧارى «ئاۋات» لە بارى زمان و رىنووسەۋە، شىۋەى زاراۋە و رىنووسى گۆڧارى «نىشتمان»ى رەچاۋ كر دوۋە. ھەرۋەك دەبىنين چۈر وتار لە سەر جەم پىنج وتارى ئەۋ گۆڧارە لە لايەن كاك «مەمەدى شاپەسەندى» و دوو شىئەر لە لايەن مامۇستا «ھىمەن» نووسراۋە و تەنبا نووسەرى دوو شىئەرى «ئەى مىللەتى ئاۋارە» و «لەسەر ئەم بەخشىش و رەحمە» روون نىيە خەلكى چ ناۋچەيەكن، ھەرچەند تا رادەيەك وىدەچى ئەۋانىش ھەر خەلكى ناۋچەى موكرىان بن.

كاك «مەمەدى شاپەسەندى» بۆخۆى بەرپرس و مەسئولى گۆڧارى «ئاۋات» بوۋە، بەر لەۋىش لەگەل مامۇستا «زەبىجى» لە گۆڧارى «نىشتمان» كارى كر دوۋە و پىتچن بوۋە و وتارىشى نووسىۋە، ھەر بۆيە شىۋەى نووسىن و رىنووسى گۆڧارى نىشتمان، شوينى لەسەر دانائەۋە و گۆڧارى «ئاۋات»ى بە شىۋەى رىنووس و زاراۋەى گۆڧارى «نىشتمان» چاپ كر دوۋە.

سەرەراى ئەۋانەش گۆڧارى «ئاۋات» بە زمان و زاراۋەيەك نووسراۋە كە ھەموو كەس پىتى دەدوين. بە چاۋخشاندىك لەۋ گۆڧارە بۆمان دەردەكەۋى بىجگە لە دوو شىئەر كە وىدەچى لە لايەن چەند ئەدىبىكى حوجرە دىتۋوى مەدرەسە ئايىنىيەكانەۋە نووسراۋى، نووسراۋەكانى دىكە وشەى غەرەبىيان كەمتر پىۋە ديارە و بە زمانىكى سادە و رەۋانى كوردى كە ھەموو خەلك لىى تىدەگەن، نووسراۋن.

رىنووسى «ئاۋات» وىكچۈۋىكى كەمى لەگەل رىنووسى ئىستاي كوردى ھەيە. چەند پىت كە ئىستا دەكار ناكرىن لە نووسراۋەكانى ئەۋ گۆڧارە ۋەبەرچاۋ دەكەۋن ۋەك: (ض، ص، آ، ث، ر، ط، ظ). ئەۋ پىتانە لەۋ وشانە (آۋات، ئتار، آذر، اشكەيى، ايمە، ضرار، صليب، اطلاعات، صبر، ظلم، وظيفه، ثواب، عذاب، طياره) و چەندىن

وشه‌ی دیکه‌دا که لکیان لێ‌وه‌رگیراوه و ده‌کار کراون. نیشانه‌ی (۷) له‌ گۆفاری «ئاوات» دا که لکی لێ‌ وه‌رنه‌گیراوه، هۆیه‌که‌شی ده‌که‌پێته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی: ۱- گۆفاره‌کانی پێش «ئاوات» ئه‌و نیشانه‌یان به‌کار نه‌هێناوه. ۲- ده‌زگای چاپی ئه‌و سه‌رده‌م، ئه‌و ئیمکاناته‌ی ئیستای نه‌بووه. ۳- تا کاتی ده‌رجوو‌نی «ئاوات»، بیر له‌ رێنووسی زمانی کوردی نه‌کراوه‌ته‌وه‌ و ته‌نیا له‌ ژماره‌ ۳ و ۴ی گۆفاری «نیشتمان» ی سه‌رماوه‌ز و رێبه‌ندانی ۱۳۲۲ لاپه‌ره‌ ۵ تا ۹ چاومان به‌ وتاریک ده‌که‌وێ له‌ ژێر ناوی «کوردی ده‌بی چۆن بنووسری؟» که له‌ویشدا ته‌نیا باسی ئه‌و پیتانه‌ کراوه‌ که له‌ عه‌ره‌بی و فارسیدا به‌ چه‌ند جوړ ده‌نووسرێن به‌لام له‌ زمانی کوردیدا هه‌ر به‌ یه‌ک پیت ده‌نووسری. هه‌روه‌ها له‌ ژماره‌ ۱ هه‌تا ۳ی گۆفاری «گروگاتی مندالانی کورد» چاومان به‌ وتاری «ده‌ستووری زمانی کوردی» ده‌که‌وێ که له‌ودا له‌ رێنووسی کوردی قسه‌ کراوه‌ که ئه‌ویش دوا‌ی ده‌رجوو‌نی گۆفاره‌کانی «نیشتمان»، «هاوار (= هاواری کورد)» و «ئاوات» چاپ کراوه‌ و نه‌ نیشتمان و نه‌ گروگاتی مندالانی کورد هیچ‌کامیان به‌ به‌ربلاوی باسی رێنووس و نیشانه‌کانیان نه‌کردووه‌ به‌لام به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی و به‌ کورتی له‌سه‌ر رێنووسی کوردی دواون.

ئه‌وه‌ی ماوه‌ سه‌باره‌ت به‌ گۆفاری «ئاوات» و هیندیک له‌ ورده‌کارییه‌کانی باسی بکه‌ین ئه‌وه‌یه‌ که له‌و گۆفاره‌دا هه‌له‌ی چاپی ژۆر وه‌به‌رچاو ده‌که‌وێ که به‌پێی توانا له‌ به‌شی ساغ‌کراوه‌که‌ی ئهم گۆفاره‌دا، هه‌له‌کان راست‌کراونه‌ته‌وه‌ و له‌ نێو که‌وانه‌(دا دیاری کراوه. هه‌له‌ی رێزمانیشی ژۆر تێ‌دابوو که له‌به‌ر تێکنه‌چوو‌نی چوارچێوه‌ی کاری ساغ‌کردنه‌وه‌که‌، له‌ راست‌کردنه‌وه‌ی ئه‌وان چاپ‌بۆشی کراوه. ئه‌و جێگایانه‌ی به‌ وشه‌یه‌ک رسته‌که‌ ره‌وانتر و دروست‌تر ده‌بوو، وشه‌که‌م له‌ نێو دوو قولاپه‌] [دا هێناوه‌ و نوسخه‌ی ئه‌سلی‌م پاراستووه‌.

له‌ شیعری لاپه‌ره‌ ۱۲ و ۱۳ی گۆفاری «ئاوات» دا، بۆ ئه‌وه‌ی شیوه‌ی نووسینی سووره‌ و نایه‌کانم وه‌ک خۆی پاراستی، له‌و جێگایانه‌ی له‌ نایه‌تیک که‌لک وه‌رگیراوه‌ له‌ نێو دوو که‌وانم هاویشتون که له‌ نوسخه‌ی ئه‌سلی‌دا ئه‌و که‌وانه‌ی تێدا نییه‌. ئه‌و نوسخه‌ی «ئاوات» که له‌به‌ر ده‌ستمان بوو، مۆر و

نیشانه‌ی زۆری به‌سهره‌وه بوو، به‌لام له‌بهر گرینگی خاویڤن‌پاگرتنی کاره‌که و رواله‌تی گۆڤاره‌که، هه‌مووم لابردن.

له‌کاتی ساغ‌کردنه‌وه له‌تایپه‌کانی ئه‌وه‌لدا له‌جیاتی ئه‌و گۆل و ئه‌ستیره و نیشانه‌که له‌گۆڤاره‌که‌دا به‌کارهاتوون، شتی دیکه‌مان دانا، به‌لام له‌تایپه‌کانی دوا‌ییدا هه‌ولمدا تا ئه‌و جییه‌ی ده‌ست ده‌دا گۆڤاره‌که به‌نیشانه‌کانی نوسخه‌ی ئه‌سلی چاپ بکه‌مه‌وه. هه‌ر بۆیه لایه‌ره‌ی ئه‌سلی گۆڤاره‌که چۆن بووه، به‌چ وشه‌یه‌ک ده‌ستی پیکردووه و به‌جی کۆتایی هاتوو وه‌ک خۆی تایپ کراوه‌ته‌وه. ته‌نیا جیاوازییه‌کی له‌نوسخه‌ ساغ‌کراوه‌که‌دا به‌دی ده‌کری، رینووسی گۆڤاره‌که‌یه که به‌رینووسی ئیستای زمانی کوردی نووسراوه‌ته‌وه که بۆ ساغ‌کردنه‌وی ئه‌و به‌شه‌ش له‌رووی نوسخه‌ی ئه‌سلی که بۆخۆم دیومه به‌راوه‌رم کردووه و وشه به‌ وشه‌ییم له‌بهر یه‌ک راناوه. چونکه له‌نوسخه سه‌ره‌کییه‌که‌ی به‌رده‌ستمدا زۆر وشه هه‌بوو که نه‌ده‌خویندراوه. بۆ که‌لک‌وه‌رگرتنی زیاتری خوینهرانی‌ش له‌هه‌موو به‌شه‌کانی گۆڤاری «ئاوات»، وتاره‌که‌ی «سه‌ید محهممه‌دی حه‌میدی» که به‌ زمانی فارسی نووسرا‌بوو، وه‌رگێ‌پ‌دراوه‌ته سه‌ر زمانی کوردی.

ئه‌وه‌ی پێویسته سه‌باره‌ت به‌و وتاره بیزانین ئه‌وه‌یه که ده‌قی وتاره‌که پێشتر له‌ ژماره‌ ی‌ گۆڤاری «هاوار» (- هاواری کورد) له‌ ر‌ه‌زبه‌ری ۱۳۲۴ (۱۹۴۵) ب‌ه‌ه‌له‌ چاپ کراوه و مانگی‌ک دواتر بۆ جاری دووهم له‌یه‌کی خه‌زه‌لوهری سالی ۱۳۲۴ له‌ گۆڤاری «ئاوات»دا سه‌رله‌نوێ چاپ کراوه‌ته‌وه:

نوسه‌ره فارسه‌کان ببخویننه‌وه!

به‌شیک له‌ کورده‌کان چوار هه‌زار سال به‌ر له‌ دایک بوونی مه‌سیحه‌وه تا ئیستا، هه‌میشه‌ خۆیان به‌ کورد ناساندوو و میژوو ناسان ئه‌وانیان به‌ کورد ناو بردووه. ئه‌وانه ئه‌و کوردانه‌ن که له‌ لای «ئارپات»، واته جیای (گودی، جودی، ئاگری)یه‌وه هاتوون و له‌ که‌ناره‌کانی «بیجه‌» و «فورات»، له‌ رۆژئاواوه‌تا «سووریا» و «شامات» و به‌ستینه‌کانی ده‌ریای «مه‌دیترانه»، و له‌ رۆژه‌لاتیشه‌وه تا «که‌نداوی فارس» و به‌ستینه‌کانی ده‌ریای «عوممان» به‌ پرژویلاوی نیشه‌جین. به‌شیکی دیکه‌ش له‌ کورده‌کان چوار هه‌زار سال به‌ر له‌ زاین، ده‌گه‌ل هیندییه‌کان و ئوروپایی و پارسه‌کان له‌یه‌ک شویندا ژیاون که له‌و شوینه سه‌ره‌کییه بۆ لای رۆژه‌لاتی ئێران، و له‌ویشه‌وه به‌ لای باشووری «به‌حری خه‌زه‌ر» و هه‌ریمی «نازه‌ربایجان» و ناوچه‌ی «ئیسفه‌هان»

و «هەمەدان» و «لۆرستان» بلاو بوونەوه. بەو ولاتە بەر بلاوەیان گوتوو
«مادایا» یان «میدیا». وشە «مادا» لە سەر دەمی نۆھەمی پێش زایین بە پێنج
هۆزی «کورد»، «لۆر»، «خەزەر»، «دەیلەم» و «گیل» گوتراوه. وشە «کورد»
بەر لە هەموان هاتوو.

بەو شیوەیە کوردەکان لە ئێرانێ ئەرۆڤی را هاتوونەتە کوردستانی
ئێستا و ئەو ریگەمان لێ ناگرێ کە بلتین لە کاتی هاتنی ئەوان، ئاقمێکی
دیکە یان چەند تیرەمی دیکە تیگەلاو بە ناوی «کاردۆ» لە کوردستانی
ناوەندی دا نەژایین و لەگەڵ ئاقمی تازەدا تیگەلاو نەبوون.

مافی سیاسی و پەيوەندی نێوان کورد و پارس

بە پیتی بەلگە میژوویەکان و بیرورای رۆژھەلاتناسان، روون و ئاشکرایە
کە کورد و پارس ھەردووکیان لە رەگەزی «ئاری» ن و پیکەو ھەران و لە یەك
باوکن. کوردەکان کە بە شەپکەر و بوێر ناوبانگیان دەرکردوو. ھەندێ جار
لەگەڵ پارسەکان و ھەندێ جار پێش بە تەنیا، سەر بە خۆی سیاسی و
ئابووری و کۆمەلایەتی سەقامگیر و دیاری کراویان ھەبوو.

ئەو کاتە کورد ھێز و دەسەلاتی بە دەست بوو، پارسەکان لە ژێر
حوکمی ئەواندا ژیاون. وەک: «حکومەتی گوتی، کاسی، کیان، ماد،
ئەشکانیان...» و ئەو کاتەش کە پارس حوکمدار بوو، کورد لە ژێر دەسەلاتی
ئەواندا ژیاو. وەک: «حکومەتی پێشدادیەکان، ھەخامەنیشییەکان و...»

خەتی کوردی

کوردەکان لە سەرۆبەندی سەدەمی دەیەمی پێش زایین ھەتا ئەمڕۆ خواھێ
خەت و نووسین و ئەدەبیات بوون و بۆ نووسین کەلکیان لە پیتی «ماسی»
سوراتی و «یۆنانی» و «ئارامی» و «سوریانی» و «بزماری» وەرگرتوو.
دوای زالبوونی ئیسلام، شیوە نووسینی «کوفی» جیگای ئەوانی گرتەو.
ئێستاش نووسینی باو لە ناو کوردەکان دا، خەتی «نەستعلیق» و پیتی
«لاتینی» یە.

زمان و ئەدەبیاتی کوردی

کوردەکان بە زاراوەی جۆراوجۆر دەدوین و دەرچەو سەر ریشە یەك بە

[نەۋادى] «ماد»، زمانى «ئەۋىستا» بوۋە. «ئىستىرايۇن»ى يۇنانى دەلى ماد و پارس. زمانى يەكتىريان بە باشى زانىۋە و ئەۋەش بۇ خۇى بەلگەيەكە دەيسەلمىنى كە ئەۋ دوو زمانە لە يەكتىر جياۋازن. زۇربەى مىژوو ناسان لەۋ بىروايە دان كە زمانى مادەكان ھەمان زمانى «كوردى موكرى» بوۋە يان ھەمان زمانى كوردى موكرىيە. ئەۋ بۇچوۋنە لە لاين «ھىپۇرات» و «دارمەستەتەر» و ھىندىكى دىكە لە كارناسان سەلمىتراۋە و ئاكامەكەى ئەۋەيە كە زمانى «ئەۋىستاى زەردەشت» و زمانى كوردى «مادى»ن. زمانى «پارسى»ش لەۋ سەردەمەدا ھەر ئەۋ زمانە بوۋە كە ئاسەۋارى «ئىستەخرى فارس»ى پى نووسراۋە. تەنيا جياۋازىيەكى كە لە لىكۆلىنەۋەكانى ئەۋ دوايىانەدا ۋەدەست كەۋتوون ئەۋەيە كە كوردەكان وشەى غەربىيان زۆر نەھىناۋەتە نىۋ زمانى خۇيان و ھەتا ئەۋ جىيەى بۇيان لواۋە قەۋارەى كردارەكانيان پاراستوۋە. بەلام بە پىچەۋانەۋە، زمانى فارسى لەۋ بابەتەۋە زىدەرۋى كىرۋە و پىۋەندى خۇى لەگەل فارسى پەتى نەپاراستوۋە. ئىستا نووسىن بە زمانى كوردى، سادە و بگرە يەكجار ھاسانە. بەلام يە زمانى فارسى سادە و ئەۋەندە ھاسان نىيە. ئەگەرىش بنووسىر ئاچارە لە وشەى ئالىك و داتاشراۋ كەلك وەربگرى. تەنانت كوردانى «ھەۋرامى» كە لە كويستانەكانن باشتر تۋانىۋايانە پەيۋەندى خۇيان لەگەل زمانى كوردى بىبارىزن و كردارە رىزمانىەكان بۇ نىر و مى جياۋازن. بۇ ۋىنە دەلەن «فەرھاد ئاما» و «شىرىن ئامانى» واتە فەرھاد ھات و شىرىن ھات. «فەرھاد لوا» و «شىرىن لواينى» واتە فەرھاد رۆيشت و شىرىن رۆيشت كە زمانى فارسى ئەۋ تاييەتمەندىيانەى نىيە.

سەرچاۋەى دىجلە و فورات ھەتا كەنداۋى فارس لە ژىر دەسلەلاتى زمانى كوردىدا بوۋە و ناۋەندى ئەۋ زمانەش دۋابەدۋاى يەك «ئاراپات»، «زاگىرۇس»، «ئىسففەھان»، «نەھاۋەند» و «ھەمەدان» و سەردەمىكىش «مەداين» بوۋە. جا ھەر لە بەر ئەۋە دەتۋانين بلىين كە وشەى كوردى بە گشتى لە تەۋاۋى وىلايەتەكانى ئىرانى كۆندا باۋ بوۋە. فارسى كۆن و زمانى ئەۋىستايى واتە زمانى كوردى مادى و «سانسكرىت»، ھەرسىك

لە زامانى ھاۋىيەشى ئارى (ئارايىي) بەدىھاتوون. بە راى ھەندى كەس زامانى كوردى لىكىكە لە زامانى فارسى.

«سىرسىدىنى سىمىس» دانەرى كىتەبى «مىژۋوى ئاشوور» دەنووسى كە ئەۋە بۇچوونىكى ھەلەيە، چۈنكە زامانى كوردى پىششىنە و مىژۋوى خۇى ھەيە و لە زامانى فارسى كۆن (لەۋجەى دارىوش) زۆر كۆنترە. ھەر بۇيە زانايان دەتوانن بلىن كە زامانى كوردى لە سەدەى شەشى پىش زايىندا، زامانىكى سەربەخۇ بوۋە. ئەۋە دەگەپىتەۋە بۇ بەر لە ۋەدىھاتنى زامانى «پەھلەۋى». (بە ھەندىك دەستكارىيەۋە لە كىتەبى مىژۋوى كورد و كوردستانى ئايەتوللا مەردووخ)

لەم دوايىانەدا لە ھەندىك رۇژنامەكانى تاراندا كۆمەلە وتارىك بە قەلەمى جەنابى ئاغى دوكتور «سەنجابى»، مامۇستاي زانكۆى تاران و ھىندىكى دىكە لە زامانووسانى بە كرىگىراۋ و چلكاوخۇرى ئىرانى بە رواەت كورد، بلاۋ بۇتەۋە و گەلىكىان بوختان و درۆ و دەلەسە بۇ كوردەكانى ئىران ھەلەستوۋە:

۱- زۆريان خۇ ماندوۋ كرەۋە كە بىسەلمىن كوردەكان ئىرانىن.

۲- كوردەكان جىاۋارخۋازن.

۳- كوردەكان سەربىزىون و سەر بۇ ياسا و فەرمانەكانى دەۋلەت دانانەۋىنن.

۴- لە مىژۋودا كوردەكان ھەرگىز بە تەنیا سەربەخۇيان نەبوۋە!

۵- زامانى شىرىن و بە ھىزى كوردى، كورتەيەك يا تىكەلاۋىكى ئالۋزى زامانى فارسىيە.

ئەگەر جى لە پىشەكىدا ۋەلامى ھەر يەك لەو بوختانانە دراىەۋە، بەلام دىسانىش بە تىكرائى (ئىجمال) و بە درىژى دەمانھەۋى ۋەلامى ئەم پىنج خالە بدەينەۋە و بۇ رەتكەرنەۋەى ھەر يەك لەۋانە بەلگە بىننەۋە. بەلام بەشى يەكەم و دوۋھەم و سىيەم: ئىمە پىمان ۋايە ئاغى دوكتور سەنجابى و كەسانى ۋەكوۋ ئەۋكە لە رەگەزى پاكى كوردانن، لەۋە تىگەيشتووترن درۆ و بوختانى لەم چەشەنە بۇ گەلى خۇيان ھەلەستەن. رەنگە ئەۋەى نووسىۋىيانە

بووبی که هیندیکیشیان خۆیان به کورد دەناسین و هیندیکیشیان خۆیان پی
 روژنامه نووس و نووسهره و دهیان ههوی لهو ریگایه وه پله و پایه یهک
 وه دهست بێن، یا رهنگه ویستبیتی رای خۆی ده ربیرئ. هه له بهت ده ربیرینی
 بیر و را جیگای ریزه و ههر که سیک مافی ههیه بیر و رای خۆی له شویتنی
 خۆی ده ربیرئ، به لام ئیمه ده لێین ئاگیانی به ریز: کوردهکانی ئێران به
 گشتی لهو برهوهیهان که کورد له ژیر ئالای ئێران یا ههر ئالایهکی تر دا بژی،
 له خاوینترین رهگهزهکانی ئێرانه و ئهو خاکه پاکه، لانکهی باب و
 باپیرانی. نیشتمان و زیدی خو شه ویستیان ههر ئێرانه. ئیمه کوردهکان به
 درێژایی ههزاران سال، سه رجهم خاکی ئێرانمان له مه ترسی جیهانگیران و
 دهمدرێژکه ران پاراستوه و له پێناو سه ره بهستی و ئاگاداری کردنه که ی
 فیداکاری و گیانبا زیمان کردوه و خوینیکی زۆرمان بو رشتوه و وه کجوه
 شیرێ توو ره، له شی خۆمان له به رامبه ر گولله ی دوژمن راگرتوه و
 نه مان هیشتوه بێگانه پی بنیته ئهو خاکه پیرۆزه ی و هه تا زیندوو بین بو
 پاراستنی ئهو تیده کوشین. ئێران و پاشای ئێران به هی خۆمان ده زانین و
 خۆمان به هی ئهو ده زانین. چونکه یه که مین زنجیره شایهکانی ئێران «ماد» یا
 «کورد» بوون، دوا ی مردنی «ئه سه که نده ری مه قدوونی» که ولات تووشی
 پشیوی و ناکوکی نیوخۆیی بووه، فه رمانه وه گه ورهکانی «ئه شکانی» یهکان
 که کورد بوون، ناکوکیهکانیان له او برد و بو ماوه ی پێنج سه ده
 ئیمپراتووری و ده سه لاتی ئێرانیان پاراست و گه یان دیانه ئه وه پهری گه وره یی.
 دوا ی زالبوونی ئیسلام که سه ره به خۆیی ئێران له بناغه وه هه لوه شا چه ند
 سیلسیله له [فه رمانه وه اکانی کورد] تیکۆشان که سه ره له نوێ ئێرانی گه وره له
 دنیا دا زیندوو بکه نه وه. کوردهکان بو قانونی به نه رته ی ئێران ریز دا ده نیین و
 فه رمانه به ری له شا و ده ولت به ئه رکی خۆیان ده زانن.

به لام ئه وانه ی که ئیستا جله وی کارهکانی ده ولته ی ئێرانیان به
 ده سه توه یه، به روا له ت بو فریوی خه لک خۆیان به ئێرانی و ئێران دۆست
 ده ناسین. له کاتیکدا که ئه وانه دوژمنی ئێران و قانونی به نه رته ی و به
 کرگێراوی بێگانه ن. ئهو ئاگیانه «سه رتیب هوشمه ندی» یهکانی بی ئه سل و

نه سه ب و فاشیستیان له گیان و مال و نامووسی خه لکی کورد بهرداوه. له هیچ نامرۆفایه تیه ک دهره ق کوردان درێخی ناکهن. دوو سال له وه پیش سه رتیب «هوشمه ندی ئه فشار»، دوا ی وێران کردنی سه قز، بوو به سه به بکاری سووتاندنی شاری بانه. ئیستا خه لک و زۆربه ی به گزاده کانی [بانه] ئاواره ی هه نده ران.

چه ن مانگ له وه پیش بۆ دامرکاندن ر ق و تووره یی خۆی به تانک و تۆپ و موسه لسه ل و فرۆکه بۆ مه باوێژمه کان هێرشی برده سه ر هه ورامان و مه ریوان، ژن و پیاو و پیریژن و مندالی وه به ر گولله و بۆمب دا و مال و حالی کردنه ئامانجی بۆ مه بکهانی و له بناغه وه هه ئیته کاندن. چه نده کسه له به گزاده کانی له ئوتۆمبیل به ستن و له ناوی بردن. جه نابی شیخ محمه د کورێ خوالیخۆشبوو «شیخ حیسامه ددین» که بۆ هێور کردنه وه و به رگری له خوێن رشتن چوو بووه لای «هوشمه ند»، له دار درا. هه ر چه ندی تیلیگرافیان بۆ شا و رۆژنامه کان و گه و ره به رپرسیانی ده و له ت لێدا و داوا ی دادپرسیان کرد، هیچ که سه وه لامي نه دانه وه. تا وای لێهات هیچ بنه ماله یه ک نه ما که زیانی وێ نه که وتی یه کسه سیکێ لێ نه کوژرای. ئه و جار «سه رله شکر جه هانباری» یان ئارد که کۆتایی به ئالۆزییه که بێت. ئه و دوا ی پێداچوونه وه یه ک ده ستووری دا ئه و ئه فسه ر و سه ربازانه ی که خه لکی هه ورامان و مه ریوانیان زۆتر کوشتوه، میدالیان بدریت. سه ربازه تێداچووه کان به شه هید ناو ده بن. زۆریان جه خت هیناوه ته سه ر کورده کانی «قووچان» و «بجنورد». روون نییه چ رۆژیکێ ره شیان به سه ر دێتن. ئاغایان، ئیوه له نووسراوه و بلاو کراوه کانی خۆتان دا، ده لێن کورد ره سه نترین ره گه زی ئێرانییه، له بابه ت دین و ئه خلاق و داب و نه ریت و پیاوه تی و بویری پێیان هه لده لێن، به لام له کرده وه دا به جه زمه بی وا که له چاخێ به ردینیش دا شتی وا نه دیتراوه، له ناویان ده بن و جنیو به دین و پێشه وایانی ئایینیان ده دن.

ئیوه ته وای ئاسه واره کانی فه ره ههنگی کوردستانان له ناو برد و له

ديکهي فيري مندالاني کورد نه کړد. به هيچ شيو هېک ئاسه واريک له بېدهاشت و له شسايي نيه. خه لک له ئاگري نه خو شيه جوړ او جوړه کان دا و له نيو نه داري و ناعيلاجي دا ده سووتين و تيداده چن. سي که س له خه لکي مه هاباد که چهند مانگ له وه پيش له بهر کاروباري خويان چووبونه ره زاييه (ورمي) [له لايهن] ژاندارمه کاني «بالا نيش» وه هر سېک ده گيرين و يه کړاست بهرې ده کړينه تاران و ئيستا له قه سري قه جهرن. تا ئيستا پرسياريان ليته کراوه. روون نيه له سهر چ تاوانېک گيراون.

ئيوه پيتان وايه که مه ئمووره کاني (راسپيردراوه کان) ته وای کوردستان هر دې له تارانه وه بنيردرين و هيچ چه شنه ماف و قازانچېک به کوردان ره و نابيين. بهوش رازي نين و ده لېن کورده کان جياوازيخوانن. تکايه پيمان بناسينن نه و کوردانه ي ده يانه وي له ئيران جيا بېنه وه کين و خه لکي کوين و به لگه تان چيه؟ ئيوه پيتان وايه نه گهر راسپيردراويکتان نارده شو پينک، هر چه ندي بتواني خه لکي نه و ناوچه يه له بهر چاوي ده ولت خرابتر بکا، باشتر ئه رکي خو ي به جي هيناوه؟

بو نايه ته وه سهر خو و فکريکي بېنه رمي به حالي خو تان و کومه ل ناکه نه وه؟ ده ولت دې له سهر خو ي، خه لکي بار بيني [و فيري هه موو شتيان بکا] و ژيانيان مسوگه رکات. له خو بر دووي هېي و به خو شه ويستي و هه ست و سوز وه چاو له خه لک بکا، هه تا خو شه ويستي نيشتمان و ده ولت بکه ويته ناو دلي خه لک. ئيوه و خودا، نه وه خو و خدنه تانه. هه رگيزا و هه رگيز به هره يه کتان له نه خلاق و گه ل دؤستي نه بر دووه، که چي هر ده لېن کورد سهر بر تون.

به لام سه باره ت به به شي چوارم که کورد سهر به خو بيان هه بووه يان نه يان بووه؟

پتويست به هو و به لگه هينانه وه نيه که کورده کان پيش زايين «حکومه تي کيان و ماد و...» و دواي زايين «حکومه تي نه شکانيان» و دواي ئيسلاميش له حکومه تي نه خشيديه و ره وادييه کان و پيشداديه کان و نه ييووبيه و زه نديه و... و... «پاشايه تي و بگره ئيمپراتوريان هه بووه. نه و کاته ي

جێله‌وی کاروباری پاشایه‌تی و ده‌سه‌لات به‌ ده‌ست کورده‌کانه‌وه نه‌بووه، دیسانیش له‌ ئازادی نێوخۆیی و خودمۆختاری (مافی چاره‌ی خۆ نووسین) بێبه‌ش نه‌بوون.

به‌لام سه‌باره‌ت به‌ به‌شی پێنجهم که‌ ئاخۆ زمانی کوردی کورت کراوه‌ یا وه‌رگیراو و شیواوی زمانی فارسییه‌ یا زمانیکی سه‌ربه‌خۆیه؟ له‌ پێشه‌کی‌دا به‌ که‌لک وه‌رگرتن له‌ قسه‌ و بیروپرای رۆژه‌هلانسان، روونمان کردوه‌ که‌ زمانی کوردی پێشین و میژووی خۆی هه‌یه‌ و له‌ زمانی فارسی زۆر له‌ میژینه‌تر و کۆنتر و په‌یوه‌ندی خۆی، له‌گه‌ڵ سه‌رچاوه‌ ره‌سه‌نه‌ میژوویه‌که‌ی باشت‌ر له‌ فارسی پاراستوه‌. بێتوو که‌سیک به‌ باشی زمانی کوردی بزانی و بیهه‌وی به‌ زمانی کوردی په‌تی نامیلکه‌ یا کتێبیک بنووسی بیست له‌ هه‌زار پێویستی به‌ ده‌کارکردنی وشه‌ی بێگانه‌ نابی، ئه‌وانه‌ی له‌ نێو خێڵه‌کان گه‌راین و شاره‌زاییشیان له‌ سه‌ر زمانی کوردی بووی، ده‌زانن که‌ وشه‌ راست و دروسته‌کانی کوردی هیچ په‌یوه‌ندییه‌کیان به‌ فارسی نۆیوه‌ نییه‌ و ره‌گ و ریشه‌یان ناچێته‌وه‌ سه‌ر زمانی فارسی. ئه‌ده‌بی کوردی سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ هه‌مووه‌ ئاسته‌نگ و گرفته‌ هێشتا پله‌ و پایه‌یه‌کی وه‌ها به‌رزی هه‌یه‌ که‌ زمانی فارسی به‌و هه‌موو پێشکه‌وتنه‌وه‌ هێشتا نه‌یتوانیوه‌ ئه‌و پله‌یه‌ وه‌ده‌ست بێت. ئه‌و وشه‌ فارسیانه‌ی که‌ له‌ زمانی کوردی‌دا وه‌ به‌ر چاو ده‌که‌ون له‌ به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌و جه‌ند سه‌ده‌یه‌ی دوا‌ی‌دا کورده‌کان به‌ ناچاری خۆینه‌ده‌واریان تاییه‌ت به‌ عه‌ره‌بی و فارسی بووه‌، به‌تاییه‌ت که‌ ده‌ کارکردنی وشه‌کانی بێگانه‌ له‌و سالانه‌ی دوا‌ی‌دا شانازییه‌ک بوو. که‌چی له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ش را وشه‌کانی کوردی ئێستاش هه‌ر ماون و له‌ نێو نه‌چوون.

هێندیک له‌ نووسه‌ران باسی «ئیمپراتوورییه‌تی زمانی فارسی» ده‌که‌ن. که‌س نازانی ئه‌و رسته‌یه‌ چ مانایه‌کی هه‌یه؟ ئیمپراتوورییه‌تی زمانی فارسی یانی چی؟ ئه‌وه‌ جگه‌ له‌ گومان و خه‌یالاتی شاعیرانه‌ شتیکی‌تر نییه‌. گریمان ته‌واوی دنیا به‌ فارسی بدوین، به‌لام فارس زمانه‌کان ئه‌و جوهری پێوسته‌ سه‌ربه‌خۆی سیاسی و ئابووریان نه‌بی یا له‌ ژێر چه‌پۆکی بێگانه‌ دا، داماو و

بىن دەسلەت بىن، چ بەهرەيەكيان بىن دەگا؟ ئايا زمانى ئەوان دىنئىتە رىزەى
ولاتانى زىندووى دنيا؟

نووسىن و خويندىنى دەولەتەكانى يەكگرتووى ئامرىكاي باكور بە زمانى
ئىنگىلىسىيە و لە روانگەى ئەدەبىيات ناگاتە پلەى زمانى فارسى، كە وايە بۇ
جى تەواوى فارس زمانەكانى دنيا لە ژىر دەستى ئەوان دا دەنالئىن؟!

لە يەكئىتى سۆفەت دا لانى كەم بە بىست زمانان دەنووسن و دەخوئىننەو
و ھەمووشيان رەسمىن. زمانى فەرانسە لە دنيا دا رەسمىيەتى ھەيە يا بە
قسەى ئۆو ئاغايان، ئىمپراتورىيەتى ھەيە. سەرەپاي ئەو دەولەتى
فەرانسە لە بەرامبەر ئەرتەشى ئالمان دا ھەر زوو بە چۆك دا ھات. بەلام
دەولەتى يەكئىتى سۆفەت دواى جوار سال شەرى خوئىناوى، ئالمانى بەو
ھەموو دەسلەت و چەك و چۆلەو تىكشكاند و ناوى نازى و فاشىستى لە
سەر رووى دنيا پاك كردهو و ولاتى رووسيا و ھەمو و لاتە داگىر كراوەكانى
ئوروپاي لە ژىر چەپۆكى خوئىنمژان رزگار كرد. دەولەتى ئىران كە
نوسەرەكانى خەيالى دامەزاندنى ئىمپراتورىيەتى زمانى فارسىيان لە
سەردايە، نەيتوانى سى رۆژ لە بەرامبەر ھىرشى مونتەفەقىن دا خۆراگىرئ! كە
وايە لە سەر ئىمە پىويستە لەو خەيالات و خەونە بىن سەروبەرانە، دەست
ھەلگىرەن. كورتترىن رىگا بگىرنە بەر، كە زووتر بە ئامانج بگەين. ئەورق
سەردەمى بەرق و كارەبايە، دەبى كورتترىن رىگا ھەلبژىرىن. كورد و
ئەرمەنى ئەگەر بە زمانى زگماك فەزە زانين بىن، پىنج سال لە خوئىندن وە
پىش دەكەون. مەجبور كردنى ولاتە غەيرە فارسەكان بە ئەومى كە بە زمانى
فارسى بخوئىن و بنووسن، وەك ئەو دەچى كە شەركەران ناچار بگەى لە
بەرامبەر تانك و تۆپ و فېۆكەو... كە چەكى دىناى نوئىن، بە شىر و تىر و
كەوان كە چەكى چاخى كۆنن، لە خۆيان بەرگىرى بگەن.

ئەگەر لە بەشى خۆيان دا ئازاد بژىن چ زىانئىك وە ئىمپراتورىيەتى
خەيالىي زمانى فارسى دەكەوئ؟ ئىمە ئەگەر لە راستىيەكانى مېژووئى و

وشهکانی کوردی و فارسی ئه‌وڕۆکه که به ئاشکرا له یهک جیاوازن و بگره هیچ به‌یوه‌نده‌یه‌کیشیان به یه‌که‌وه نییه، چاو به‌وشین و بیسه‌لمینین که زمانی کوردی کورت‌کراوه یا وەرگیراو له زمانی فارسییه، ده‌لێین که زمانی فارسی له ژێر کارتی‌کردنی زمانی عه‌ره‌بی له راده‌به‌ده‌ر و ده‌پاش که‌وتوو و زۆریه‌ی وشه‌کانی تایبه‌تی خۆی له ده‌ست داوه. به‌لام زمانی کوردی پوخت و پاراوی خۆی پاراستوو و وشه‌ی بیگانه‌ی کاری تێنه‌کردوو.

ئه‌گەر هه‌ندێ وشه‌ی بیگانه‌ش ئاوێته‌ی زمانی شارنشینه‌کان بووبێ، ئه‌وه هیچ جیگای مه‌ترسی نییه. چونکه‌ زمانی هۆز و گونده‌کان، وه‌کوو خۆی ماوه‌ته‌وه.

که وایه وهرن پیاوانه [خویندن و نووسینی] زمانی کوردی ئازاد بکه‌ین هه‌تا ئه‌دبیاته‌که‌ی به‌ره‌ بستیێ، [وای لێی] که ئیوه‌ش بتوانن وشه‌ له ده‌ستجووه‌کانی زمانی فارسی له ئێو [زمانی] کوردی دا بدۆزنه‌وه و به‌ کاری بێن. ئه‌و کات ده‌توانن ئێرانیه‌یه‌کان زمانیکیان هه‌یه که به‌ ته‌واوی مانا ئێرانیه‌یه‌ (۱).

(۱) - روونکردنه‌وه: له لاپه‌ره‌ی پێشوو، دێ‌ری ۲۷، دوا‌ی وشه‌کانی «ئه‌مریکای باکووری؟ به‌ زمانی ئینگلیسییه». د‌روسته‌که‌ی ئه‌وه‌یه: «نووسین و خویندنی ده‌وله‌ته‌کانی یه‌کگرتووی ئه‌مریکای باکووری به‌ زمانی ئینگلیسییه و...»

نوسخه‌ی ساغ‌کراوه‌ی گۆفاری ئاوات

له‌و به‌شه‌دا نوسخه‌ی ساغ‌کراوه‌ی گۆفاری ئاوات له‌سه‌ر رێنووسی ئێستای زمانی کوردی ده‌خه‌ینه به‌رچاوتان. نوسخه‌ی ئه‌سلی گۆفاره‌که‌ش له‌ به‌شی

۱۹۱۵

گۇفارىكى ئەدەبىي و تارىخى و كۆمەلەيەتى كوردىيە

ژمارە ۱ سالى يەك اي خەزەلۈمىرى ۱۳۲۴-۲۳ى ئۆكتۈبرى ۱۹۴۵

جەنابى شېخ غەبدولقادر

رېزەيان بەستېوو لە پېش چاوى منا گشتى ھەموو
ئەو شەھىدانەى كە خنكاون بە سەد ئاواتەو

.....

ئاوات

كردىمانە (نيسار) نىشتىمانى خۇشەويست

خويىنى خاوين و بىر يۇن لادەكانى خۇشەويست

* خۆزگە رۆژيە ھاتبا تا ئىمە گيانى خۇشەويست

* ھەستە پى، دەس دەنە يەك بۇ ئەجاتى نىشتىمان

پەراوى ژ - ك پىشكەوتىن

ثامانجی نیمه

«کوشیش له پیناو سهرخستنی کورد»

«وړیاندن هوی فهرهنگی کورده»

کوفاریکی نهدهبی و تاریخی و کومه لایه تی کوردیبه

ژماره ۱ سالی په ک ای خه زه لومړی ۱۳۲۴-۲۳ ی نؤکتؤبری ۱۹۴۵

نویسننگان فارسی بخوانند!

۲۰۲

قسمتی از اکراد از چهار هزار سال پیش از میلاد مسیح تاکنون همیشه خود را کرد معرفی کرده و مورخین آنها را بلقظ کرد یاد نموده‌اند. و این قسمت کردهای [ی] هستند که از طرفی (=طرف) آرات یعنی کوه (گودی- جودی- آگری) آمده‌اند. و در امتداد دجله و فرات غرباً تا سوریه و شامات و سواحل دریای مدیترانه و شرقاً تا خلیج فارس و سواحل دریای عمان پراکنده‌اند. قسمتی از اکراد نیز در چهار هزار سال پیش از میلاد با هندوها، اروپائیها [و] پارسها در یک جا بوده‌اند. که از این محل اصلی به سمت خاور ایران، و از آنجا هم به جنوب بحرخرز و تا منطقه آذربایجان و نواحی اسپهان و همدان و لرستان پراکنده شده‌اند. و این کشور پهناور را «مادایا» یا «میدیا» گفته‌اند. و کلمه «مادا» در قرن نهم پیش از میلاد بر پنج قبیله کرد، لر،خرز، دیلم [و] گیل اطلاق شده و کلمه کرد مقدمتر بر آن است. به همین ترتیب گروه کرد از ایران امروزه به کردستان کنونی آمده‌اند و این مانع از این (=آن) نیست، که درهنگام آمدن ایشان یک گروه دیگر هم و یا چند تیره دیگر مختلط بنام کاردو در کردستان مرکزی زندگانی کرده و با گروه جدید امتزاج یافته باشند.

حقوق سیاسی و مناسبات کرد با پارس

از سوابق تاریخی و آراء خاورشناسان روشن است که کرد و پارس هردو آری‌نژاد و باهم برادر و از یک پدرند. کردها که همیشه به سلحشوری و شجاعت معروف بوده‌اند، گاهی با پارس مشترکاً و گاهی به تنهایی دارای استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی ثابت و معین بوده‌اند.

هنگامی که کرد اقتدار یافته پارس تابع او بوده است. (حکومت گوتی، کاسی، کیان، ماد، اشکانیان و...) و در هر زمان که پارس مقتدر شده کرد مطیع او بوده است. (حکومت پیشدادیان، هخامنشی و...)

خط کردی

کردان از حدود قرن دهم پیش از میلاد تا امروز دارای خط و کتابت و ادبیات بوده‌اند. و افکار خود را با حروف (ماسی سوراتی) و یونانی و آرامی و سریانی و میخی نوشته‌اند. پس از غلبه اسلام به جای آنها حروف کوفی معمول گردید و اکنون نیز به جای حروف کوفی، خط نستعلیق و حروف لاتینی در کردی معمول است.

زبان و ادبیات کردی

اکراد با لهجات متعدد تکلم کرده و میکنند و تمام آن لهجه‌ها را زبان کردی می‌گویند و جملگی از یک ریشه سرچشمه گرفته‌اند. بعضی از مستشرقین می‌گویند که زبان اکراد ماد، همان زبان اوستا بوده است. (استرابون) یونانی می‌گوید که ماد و پارس، زبان همدیگر را به خوبی می‌دانستند و این خود دلیل است بر اینکه، این دو زبان با هم فرق داشته و از یکدیگر متمایز بوده‌اند.

اکثر مورخین مصرحند به اینکه، زبان مادها همین زبان «کرد مکر» بوده است. چنانکه «زند و اوستا» که به زبان مادی نوشته شده، خیلی نزدیک به لهجه مکر است، و یا همان زبان مکر است. این نظریه از طرف «هپورات» [۹] و «دارمستتر» و بعضی دیگر از متخصصین تأیید شده است. و نتیجه این است که زبان اوستای زردشت و زبان کردی مادی است.

زبان پارسی هم در آن دوره همان زبان بوده که در آثار «استخر فارس» نوشته شده است. تفاوتی که در اکتشافات اخیر حاصل شده، همین است که کردها کلمات زیادی از عربی داخل زبان خود نکرده‌اند و شکل افعال خود را حتی المقدور حفظ نموده‌اند، اما بعکس زبان فارسی که در این قسمت به سرحد افراط رسیده است و رابطه خود را با اصل فارسی قدیم سست کرده، چنانکه حالا نوشتن کاغذ به زبان کردی ساده و خیلی آسان است، اما به زبان فارسی ساده چندان آسان نیست. و اگر نوشته شود غالباً از کلمات نامربوط و خوددرآورد تشکیل خواهد یافت. حتی در کردی اورامی که در کوهستان واقعند و بهتر توانسته‌اند رابطه خود را با اصل زبان کردی حفظ کنند؛ برای زن و مرد افعال متفاوت دارند. مثلاً می‌گویند «فرهاد آما» و «شیرین آمایی» یعنی فرهاد آمد و شیرین آمد. «فرهاد لوا» و «شیرین لواینی» یعنی [فرهاد رفت و شیرین رفت، که زبان فارسی فاقد این امتیاز است. از منابع جله [و] فرات تا خلیج فارس در قلمرو زبان کردی بوده است. و مرکز این زبان، اول «آرارات» بعد «زاگروس» بعد از آن «اسپاهان» سپس «نهاد» بعد «همدان» یک وقتی هم «مداین» بوده است. بنابراین می‌توانیم بگوئیم که لغت کردی

در تمام ولایات ایران قدیم عمومیت داشته است. فارسی قدیم و زبان «اوستائی» یعنی زبان کردی مادی و «سانسگریت»، هر سه از زبان مشترک آری متولد شده است (= شده‌اند). بعضی گمان کرده‌اند (= می‌کنند) که زبان کردی یک لهجه مشتق از فارسی است. سر «سیدنی سمیت» مؤلف کتاب تاریخ آشور مینویسد که این گمان اشتباه است. زیرا زبان کردی دارای تطورات حقیقی و قدیمی است و از زبان فارسی قدیم، «لوحه داریوش» خیلی قدیم‌تر است. به همین دلیل علما می‌توانند بگویند که زبان کردی در قرن ششم قبل از میلاد، یک زبان مستقلی بوده [وقتی] که هنوز زبان پهلوی به وجود نیامده است (= بود). (با بعضی تصرفات از تاریخ کرد و کردستان جناب آقای آیت‌الله مردوخ استفاده شده است). این اواخر در بعضی از روزنامه‌های تهران مقالاتی بقلم جناب آقای دکتر سنجابی استاد دانشگاه تهران و بعضی دیگر از چاپلوسان مزور و مزدور ایرانی و کردنما، انتشار یافته و افتراءات و اکاذیبی با شاخ و برگ را به اکراد ایران نسبت داده‌اند:

۱- خیلی زحمت کشیده‌اند که اثبات کنند اکراد ایرانی هستند.

۲- اکراد خیال تجزیه ایرانرا در سر می‌پروراند.

۳- اکراد متمدن هستند، وبقوانین و اوامر دولت سر فرو نمی‌آورند.

۴- اکراد هیچوقت منفرداً دارای استقلال نبوده‌اند!

۵- زبان شیرین و نیرومند کردی مخفف و یا مشوش زبان فارسی است.

هر چند در ضمن مقدمه جواب هر یک از این افتراءات داده شد، ولی باز می‌خواهم (=می‌خواهم) بطریق اجمال و تفصیل به این پنج فقره جواب داده و بر بطلان هر یک اقامه برهان نمائیم: اما قسمت اول و دوم و سوم: ما امثال آقای دکتر سنجابی را که یکی از شخصیت‌ترین نژاد پاک اکراد است، بالاتر از آن می‌دانیم که به او نسبت افتراء یا کذب بدهیم و آنچه نوشته‌اند، شاید تحت تاثیر بعضی از هوچیکران و قلدران پست فطرت، که بعضیها خود را کرد هم معرفی میکنند و بعضیها خود را روزنامه‌نویس و مجله‌نویس و مؤلف به شمار آورده‌اند و می‌خواهند با این هوچیکریها مقام و منزلی (= منزلتی) بدست بیاورند، واقع شده باشند و یا واقعاً خواسته است اظهار عقیده بکنند. و البته عقیده محترم است، و هر کسی عقیده خود را باید بموقع اظهار کند؛ ولی می‌گوئیم ای آقایان محترم: اکراد ایران عموماً معتقد هستند که اکراد کلیتاً خواه در زیر پرچم ایران زندگی کنند یا در زیر پرچم دیگران، از پاکترین نژادهای ایران هستند و این خاک پاک مهد نیاکان آنهاست. ایران میهن و زادگاه عزیز و ارجمند آنهاست. [ما] اکراد، ایران را از هزارها سال پیش از تعدی جهانگیران و متعدیان نگهداری و در راه سربستی و تمامیت ارضی ایران،

فسادکاریها و جانبازیها و خونریزیها کرده‌ایم، و مانند شیر ژبان پیکر خود را هدف تیر دشمن قرار داده و نگذاشته‌ایم بیگانه به این زمین مقدس پا بگذارد. و تا جان داریم در نگهداری آن میکوشیم.

ایران و سلطنت ایران را، از آن خود و خود را از آن او می‌دانیم. زیرا اولین سلسله شاهان ایران «ماد» یا «کرد» بوده‌اند، و پس از مرگ اسکندر مقدونی که کشور دچار هرج و مرج و اختلافات داخلی گردید، سلاطین بزرگ اشکانیان کرد، اختلافات را ریشه‌کن کردند و مدت پانصد سال امپراطوری و شوکت ایران را نگهداری و به اوج عظمت رسانیدند، پس از غلبه اسلام که بنیاد استقلال ایران از هم پاشیده شد، سلسله‌های [ی] از اکراد در ایران کوشیدند که از نو ایران بزرگ را در عالم زنده کردند (= کنند). اکراد به قانون اساسی ایران احترام و ارج می‌گذارند. اطاعت شاه و دولت را بر خود واجب می‌شمرند. اما کسانی که اکنون مصدر امور دولتی ایران هستند بظاهر برای عوام‌فریبی، خودشان را ایرانی و ایران دوست معرفی می‌کنند، در صورتیکه اینها دشمن ایران و قانون اساسی و مزدور بیگانه هستند. این آقایان «سرتیپ هوشمند» های بی اصل و نسب و فاشیست را به جان و مال و ناموس اکراد انداخته‌اند. از هیچگونه نامردی در حق به اکراد دریغ نمی‌کنند. دو سال قبل سرتیپ هوشمندافشار پس از تخریب شهر سقز، سبب شد که قصبه بانه را طعمه آتش نمودند (= نمایند) و اکنون اهالی و عده زیادی از بیگزانگان آنجا در خاک بیگانه بسر می‌برند، و چند ماه قبل با تانک و توپ و مسلسل و هواپیماهای بمب‌افکن به اورامان و مریوان، برای فرونشاندن آتش کینه‌اش، تاخت. زن و مرد و پیرزن و بچه را از دم تیغ و گلوله و بمب گذرانید. و خانه و کلبه محقر آنها را هدف بمب قرار داد و همه را از بنیاد درآورد. و چند نفر از بیگزاده گان را به اتومبیل بست و نابودشان کرد.

یک خلیفه جناب شیخ محمد فرزند مرحوم شیخ حسام‌الدین که برای اصلاح و جلوگیری از خونریزی به نزد هوشمند رفته بود، به دار کشید. هر چند به شاه و روزنامه‌ها و اولیای دولت تلگراف نمودند و دادرسی خواستند، کسی به آنها جواب نداد. تا اینکه خانواده [ای] نماد که آسیبها و کشته‌ها به خود ندید (= نبیند)، آنوقت سر لشکر جهانبانی را فرستادند که کار آنها را اصلاح کند. و او پس از مراجعت دستور داد به افسران و سربازانی که اورامانی [ها] و مریوانی [ها] را بسیار کشته‌اند، مدال بدهند. سربازان به هلاک رفته را شهید می‌نامند. به اکراد کوچان [و] بجنورد فشارهای سخت آورده‌اند که معلوم نیست که روزگارشان به چه روزی‌های سر میکشد.

آقایان شما در نوشته‌ها و انتشارات خودتان، اکراد را اصیلترین نژاد ایرانی می‌نامید و از حیث دین و اخلاق و آداب و سخاوت و شجاعت، به نیکی یاد می‌کنید ولی در عمل آنها را به فجایعی که در دوره حجر سابقه ندارد، نابود می‌کنید و به دین و پیشوایان دینی آنها فحش می‌دهید.

سۈرى رەش پۇش

م. ئازىم

«ئە نىقابى لە سەر پۇۋ بوۋ گە ورەترىن قارەمانى

شەرى دىمەشق و. . ومختىكى نىقابى لادا ھاتە ناو

ژمارى گەرەترىن ژنانى گىتى.»

ومختىكى «خالىد ئىبنى ۋەلىد» سەردارى بە ناو و «ئەبوۋعوبەيدە» سەرلەشكرى بەتەدىز، لەشەرى پۇمىيان، دىمەشقىيان دەورە دابوو، خەلىكى شار كە خۇيان دەورە دراو و ئەمىرەكانى خۇيان بە دىل دىت؛ خەبەريان لە خالىد نارد كە لە موقابىل ومەرگرتنى مەبلەغىكى زۆر، دەس لە شار ھەلگى؛ بەلام خالىد ومرامى دانەۋە: «من لىرە ناپۇم تا ومختىكى موسولمان دەبن، يا قەبوۋلى جزىە و مالىات دەكەن، ياخود بۇ شەر حازر دەبن.»

لەو ومختەدا، لەلايان «ھىرقىل» ۋە لەشكرىكى گەرە بۇ يارى ئەھلى شار، گەيىشت. خالىد فەرمانى خۇ ساز كردنى بە لەشكرەكەى خۇى دا و «زىرار ئىبنى ئەزۋور»ى بە فەرماندەيى پىنج نەقەر سۈرى شەرپەر، بۇ شەرپەر لەگەل نەيروۋى تازەنەفەس و تازەگەيشتۋى پۇم، نارد. زىرار نامادە بوو و لە سەر ئەمەشرا كە ئەيزانى پۇمىيەكان لە ھەژماردا لە لەشكرەكەى ئەو زۆرتىن سۈيىندى خوارد نەگەرپتەۋە و شەر بكات.

موسولمانەكان چون سۈيىندى زىراريان بىست، يەكجارى دايان ھاويشتە سەر شەر [و] فەرماندەى عەرەب لەشكرەكەى لە بۇسە دانا. ومختىكى لەشكرى پۇم نزيك بوۋنەۋە، زىرار لە بۇسە ھاتە دەر و نيزەيەكى گرتە دەست و پەلامارى برد و نيزەيەكى ۋەھاي لە ئالاھەلگى سۈپاي پۇم دا، [كە] لە ئەسپەكەى كەۋتە خوار و سەلىبەكەى لە دەس بەرپۇۋە. زىرار ۋەك بريسكە خۇى لە پۇمىيان دا و چەند كەسى لىخستن، لەو ومختەدا چاۋى بە فەرماندەى لەشكر كەۋت كە لە ژىر سىبەرى سەلىبىكدا دەرۋا و پىاۋىكى چوارشان و قەۋى سەلىبەكەى [ى] بە دەستەۋەيە؛ زىرار تەماى لەو كرد و بە پەلامارىك سەلىبەكەى سەرەۋژىر، و فەرماندەكەش كە «وردان»ى ناو بوو، ھەلات. لەو بەينەدا كورپى وردان باسكى چەپى زىرارى بە تىر برىندار كرد، زىرارىش بى [ئە]ۋەى دەرپەندى برىنەكە بىت؛ ۋەك پلىنگى برىندار خۇى گەياندى. ئەۋجار كە كورپى وردان، مەرگى ھاتە پىش چاۋ و تەماى بوو را بكا، بەلام زىرار ماۋەى ئەدا و گەيشتىە سەرى؛

و نيزه يه کي وه های له پشتی کوتا که له سینگی دهر کهوت. زیرار کوشیشی کرد نيزه که له پشتی بیتیتوه دهر، وهلی نووکی نيزه که له پشتی دا به جی ما و نيزه که بی نووک هاته وه دهر.

لهشکری رۆم چون دیتیان نيزی زیرار بی نووک ماوه و چ ئه سبابیکی شهري تریشی پی نییه، له هه موو لایه که وه دهره یان دا [و] ئه سیریان کرد.

موسولمانه کان که ئه وه یان دیت به دلشکاویه کی زۆر، خه یالی پاکردنیان هه بوو، که «رافیع ئیبنی عومهیره» (یه کیک له سهرداره کان) هاواری کرد «ئهی لهشکری ئیسلام دهس له داویتی سهبر بهرمه دهن و پایه داری بکهن، خۆ ئه گهر سهرداری ئیوه ئه سیر یا کوژرابیت، خوا زیندووی هه تا هه تائیه».

ئهوجار خالید له گه ل لهشکری که ی، خۆی بۆ کۆمه گی ئه وه لهشکری چهوو [ه] ناو مهیدانی شهري و په لاماریکی سهختی بۆ سوپای رۆم برد.

له وه وخته دا سهر بازه عهر به به کان چاویان به سواریکی رهش پۆش کهوت که نيزه يه کی دريژی به دهسته وه یه و مهردانه شهري دهکات. سواری رهش پۆش، سه ربیچیکی سووری به سهر وه بوو له پیشاپیشی موسولمانه کان وهک بریسه که په لاماری دهبرد. ریزی رۆمیانی تیک دهشکاند، پیاو و ئه سپی دوژمنی سهره وژیر دهکرد، که سیش ئه و ی نه دهناسی.

سواری رهش پۆش له ناو لهشکری رۆم دا ون بوو، به لام هینده ی پی نه چهوو وه دهر کهوته وه و هینده ی کوشتار کردبوو، ته وای کرسه که ی شهتلی خوین [ب] بوو.

رافیع خۆی گه یانده خالید و لی پیرسی: «ئایا دهزانی ئه وه سواره ی له پیش لهشکروه شهري دهکات، کییه؟ که له رپی جیهادا نرخیکی بۆ گیانی خۆی دانانی» خالید کوتی: منیش له فکری ناسینی ئه و دام، و سه ر لی سوپا ووی نازایی ئه و م.

خالید شهريکی سهختی کرد و به لام له هه موو جیه که یه کیش چاوی له وه سواره هه لته بری تا نیزیکی بۆوه و لی پیرسی: «ئهی سوار تۆ کتی و خه لکی کوئی؟» جوابیکی نه بیسته وه. موسولمانه کان کوتیان ئه ی سوار، ئه وه خالید ئه میری لهشکری، که پرسبارت لی دهکا. نیقابت لاده تا بتناسین و بۆ پاداشی ئه و نازاییه ئیحترامی گه و ره بییت بگرین؟ و هارمیکیان نه بیسته وه. خالید خۆی هاته پیش و کوتی: «ئهی سوار تا که ی خۆت دهشاریوه، روت دهرخه، تا بتناسین».

ئهوجار سوار هاته قسه و کوتی: «شهرم دهکهم خۆم به ئیوه بناسینم، چون من ژنیک دلسوتام. من «خه وه» خوشکی زیرارم، که بۆ رزگاری برای خۆم شهري دهکهم.» خالید له بیستنی ئه م قسه یه فرمیسکی هه لوه راند و کوتی: «ئه و من به ته وای لهشکروه په لامار ئه به م، شایه برای تۆ نه جات بدهم».

خه وه کوتی: «منیش هه روه ها له پیش لهشکروه شهري دهکهم».

له پاش ثم قه راره؛ خالید له لایه که وه و رافیع ئیبنی عومیره له لایه کی ترموه؛ یه لاماریان برد.

خەولە ئۇوجارىش لە مەيدانى شەردا بوو و هاواری دەکرد: «زیرار لە کوێیە کە نابینم، کەس و کارم نابینن! ئەی تاقە برای من، ئەی کوپی دایکی من، لە دووری خۆت، [خەو] یشت لە من هەلگرتوو!»

کاتی نیوه پوډ (- نیوه پوډ)، هر دوو له شکر دهستیان له شپږ هه لگرت و گهړانه وه
جیځی ځویان؛ نهوچار خهوله دهستی کرد به پرسیار. چون له هیچ کهس خهبری زیراری
نه بیست؛ گریا و کوتی: «ته ی برا، بریا دمزانی له کوښتانیان راکرتووی؛ یا به
بهندی ټاسن ماندوویان کردووی. بریا دمزانی؛ له چالوویان هاویشتووی یا به خوینی
خوشتیان سوور کردووی. ټایا به نیزه کهله کهی توپان بریوه یا به تیغ سهرتپان
بریوه؟»

بریا خوشکت فیدای تو و تو [ش] له بهند رزگار بایت؛ نه‌گهر چوویه دونیای تر ،
له منزهه رهسولی خوا سه‌لام بگه‌یه‌نه.

لهو بهينه دا هينديک له روميان به ديل گيران، خاليد له قسمي ئه وان تيگه پيشت که زياريان له گهل سهد سوار نارووته «حيمس» تا له ويرا يو لاي ئيميراتورى بهرن.

چند سوار له نهیرووه کانی رومی پیاوړتیا یان سواری ته سپړ کړدوه. له هه موو لایه که موه دموړیان گرتووه. ثم پیاوه عه پرېبه، بڼ [نه] وای چا و له تهماشای رقابو ته توان بکات: نه تې: نایا کهس هیه له منوه به کهس وکار و خه و له ی خوشکم خه پر بگه یه نې، بلې من ته سپر کراوم و دستیان به ستووم، کافر د کانی روم له دموړم دموړن و ته یانه نوې بهو حاله بې روم بهرن؟ که وایو، نه ی دل بمره له ختم و حه سه پرمتی ختم. نه ی فرمیسی گهرم به سر گونما وهره خوار. نایا دې جاریکی تر چاوم به کهس وکار و خه و له ی خوشکم بکوه تتهوه؟!

لە ناكاو، لە پەناگایەك ئەسپێك دەرپەری، سواری رەشپۆش پەلاماری بۆ
رۆمیان برد و دەنگی رافەم بەم جۆرە بە گوێی زیار گەییشت:

خوای تو قەبوول کرد. ئەو خوشکەت، ئەو سوارە رەشپۆشە، بۆ ئازادی
تۆ شەر دەکات.

رۆمیان شکان و زیرار ئازاد بوو، و ناوی خەولەش «خۆشکی زیرار» ھاتە ناو ناوی گەوزەژنانی گیتی.

• • • • •

قِسْمِ نَهْسْتَق

هه‌میشه کار بکه‌ن و بکۆشن تا کراسی ئیفتیخار و گه‌وره‌یی بیۆشن، هه‌میشه له
بیش جاوتان بیت که ئیفتیخاراتیکی تازه وه‌ده‌س بینن. چون، ئیفتیخاراتی رابردوو،

[illegible]

به یادی تۆ...

برای دوورم....

م. نازم

هەرچه ند سهر هه لدینم و دهر و پشتی خۆم ته ماشا ده کهم و تۆ نابینم؛
هەرچه ند، له کۆمه ئالی برایاندا جیگات خالی و قسه خۆشه کانت، که نموونه ی
ئیحساساتی نیشتمانپه روه ری و خوین گهرمی بوو، نابیسیم؛ دوو تکه فرمیسک له جۆگه ی
چاو و سهرچاوه ی دلم دیته خوار! دوو تکه فرمیسک، دوو تکه خوین، له ناو پارهی دل و
چاوی کهم نوورم هه لده قوئی!

برای دوورم، وهختیکه به سهرهاتی ژیان، له چالاوی به دبەختی و سهرگهردانی
هاویشتبووین، وهک دوو لهش و یهک گیان له خهم و شادی دا شه ریک و بی شه له
ته ماشای گهردوشی رۆژگار و [له] به دبەختی خۆمان [بیرمان] ده کرد [وه]؛ خۆمان چه ند
به خۆشبهخت دمزان. ئهو رۆژه که له عهینی به دبەختی دا له بهر بیکه سی په نامان بۆ
سیبه ری داریک بر دبوو سهرگه رمی خاتراتی پێشوو و دل گهرمی هیوا و ئاره زوو بووین؛
چه ند شاد بووین.

برای دوورم، بیرى ئهو رۆژانه که سهنگی چاره رهشی و تالی ژیان نهیده توانی
سه ری پر شوور و دلی پر هیوامان بشکینێ و نا هومید بکا، چه ند خاتراتیکه شیرینه؛
هه رکه ئهو رۆژانه م وه بیر دیته وه، و خۆشه و یستی تۆ دینمه پێش چاو، ئهو دوو تکه
خوین به سهر گۆنه [ی] زهردما دیته خوار.

برای خۆشه و یستم، کهرچی دهستی زوالم و گهردوشی رۆژگار تۆی دوور
خستۆته وه، هه رگز، هه یج تواناییهک ناتوانی، خۆشه و یستی تۆم له دل دوور بخاته وه.
وینهی تۆ به قه له می خۆشه و یستی له دلم کێشرا وه و له ژیر خاکیشا مه حو نابیته وه.
دل ئیا به؛ تۆ له نه تیجه ی ئیفتیخاراتی ئه نجامی وه زیفه دا خۆشبهختی؛ و منیش
هه رچه ند له بیابانی دووری دا سهرگهردان و نالانم، دیسان له خۆشبهختی تۆ و له
ئیفتیخاراتی تۆ، و به یادی تۆ وه خۆشبهختم و (بۆچی نه گریم) ت مایه ی هیوا ی دل و
رووناکی تاریکه شهوی ته نها ییمه.

که نجینهی ئەدهبیات

ئەمی میللەتی ئاواره!

م

ئەمی میللەتی ئاواره لە نێو دەشت و بیابان
ئەمی بێدەسلەلاتی هەموو بێ دەست و سەر و بێ
بێ عیلم و سەراسیمە هەتا کەنگی دەمین؟
میللەت هەموو بێ نیاز و هەموو بێدەسلەلاتن
هۆش [و] دل [و] ئیمان و رەگ و مەریفەتو بێ
بۆ عێزەت و بۆ شەوکت و بۆ میللەتی خۆتان
بێ زەحمەت و بێ دەردی سەری. زەحمەت چا بوون
هەر تۆ بە ئومیدی من و هەر من بە ئومیدی
نەویستوو کە نایب و بە بێ گەنج و بە بێ رەنج
مەئووس و پەڕیشیدە مەبن، وەختە رەها بن
ئەورۆکە، هەموو میللەتی دنیایە دەزانن
تەیارە چییە؟ قووەتی رۆح و بەدەن و بێ
زۆر میللەتی وەک ئێمە هەبوو، ئەورۆ لە دنیا
بێ عیلمی و بێ مەریفەتی بێتوو نەمین
بۆ تەربییەتی فیکری جەوانانی مەداریس
بۆ تەوسیعەیی عیلم و هونەر، هەر چی بکۆشن
نامێن ئەگەر عیلم [و] هەبوو، بوغز و عەداوەت
ئەو جارە دەکەن، فیکری بەرەو زوور هەموومان
تەیارە دەبن، مەزکەب و ئەسبابی شەرئێتان

وێی میللەتی بێ بەش لە هەموو حەق و حیسابان
وێی عەبد و عەبیدی هەموو بێ خێر و سەوابان
هەستەن لە خەوی بێ خەبەری، زۆر لە عەزابان
کەوتوونەوه بێچارە، لە نێو دەشت و بیابان
چی دیکە مەدەن حاسلی عومرو بە جەتابان
هەروا نەهەبوو، بەلکی دەبوو جان بە فیدا بان
چاو، میللەتی دی بۆ حەقی خۆ، چۆن لە شیتابان
چۆن دێنە دەری ئێمە لە ژێر دەستی کەلابان
بێ رەنج و عەتا چۆن دەرگا، شا بکرایان
مللیەت هەموو ئەورۆ لە سوئال و لە جەوابان
ئەو میللەتە باهۆشە، دەبوو سەرور و شا بان
عیلم و هونەر، مەریفەت و لوبی لوبایان
تاقەن بە هونەر دەرچە سەر و ژێری سەحابان
هەر نێوی وەتەن دی، لە مەقالات و خیتابان
باسی وەتەن و میللەتە، داوێنە کیتابان
هێشتا کەمە، گەر بێتوو بێرسن بە حیسابان
بۆ یەک هەموو کەس دەبێت بڕا، میسلی سەحابان
ئازادی تەلەب دێتەو روو، روشەن و تابان
بۆ کۆشتنی ئەعدا، لە بۆ ئێعدامی سەبابان

لەسەر ئىم بەخشىش و رەحمە خۇدا (الْحَمْدُ لِلَّهِ)

ئەشكەبى

رەفىقانى چۆنە رازى خۇم لە خىزمەت ئىۋە ئىفشا كىم
بە تەسۋىبى (وَشَاوَرَهُمْ) ئومۋورى دىن پەيدا كىم
بە يەك (وَجِبَتْ وَجْهِي) دل خەرىكى زاتى والا كىم
تەمامە بىم بە (بِسْمِ اللَّهِ) لە (الرَّحْمَن) دەعوۋا كىم
(رەھىم) ئىپۋكە، بىق سىجەى، لە جەننەتدا تەمەننا كىم

بە جان و دل بەجى دىنم سىياسى مېننەتى شاھى
ھەتا ئاخىر ئەفەس شوكرانە ئىبىزىم بە (ئىچاھى)
كە بەندەى كوردە ئىسلام و، دەرى كىرىم لە گومىراھى
لە سەر ئىم بەخشىش و رەحمە خۇدا (الْحَمْدُ لِلَّهِ) ي
كە (رَبِّ الْعَالَمِينَ) رى دەدا سىۋورەت لە مەعنا كىم

ئەزەل قىسسى سامى رزقى كە داۋىننى، بە لا دادا
لە (يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ) دەدا دەيىدات و لا نادا
مىش ھەر چەند كە ئائەھلەم لە جوۋدى ئىۋە بە ھەر لادا
بە (الرَّحْمَن) ئوممىدەم ھەيە، تا ھىم لە بونىادا
كە بىرىشم (رەھىم) بەس، بەشەرتى روۋ | لە | مەۋلا كىم

ئەگەر يارىم بىكەى يارەپ بەرەو مىجرابەكەى خۇشبوۋوت
لە راۋەستانى ئويۇم، دل بە زاتى تۇ دەكىم مەربوۋوت
زمانى خۇم لە ئالائىش ۋەپچىرىنم ئىتىر مەربوۋوت
دەلىم تۇى (مالك) ي يارەپ (لە يۈم الدىن) خۇت قەرموۋوت
ئەسەح (اِيَّاكَ نَعْبُدُ) ئىتاعەى غەيرى تۇ ناكىم

ئەگەر ئىم تىنەتىم، تىپنى خەيالاتى لەسەر لاجى
قىيام و ئىعتىدال، ئەقوال و ئەفعالەم خەتەر ناچى
لە تىكرارى قىرائاتم ئىجاب ئوممىدە، ئىنجىچى
و (اِيَّاكَ) يەنە لەفۋى (نستعين) دەبىمە دەعوۋاچى
بە قەۋلى (اِهْدِنَا) كىارى (صراط المستقيم) چا كىم

ئەبى سەرىسەتى پەيدا بىن لە ئەكەلت و غەلىپىدا
حىجىابى گومىرەھى لادىم لە ئەرحەمەت و غەلىپىدا
لە پاشان بىم تَجَرُّاع | كىم لە ئەتەمەت و غەلىپىدا
(صراط الدين) بە بىلىم لە (انعمت على بىهم) دا
بە (غىر) ئىنشاد و ئەفسى خۇم لە (مغضوب) تەۋەللا كىم

لە تەكبیری تەحەڕووم ئاسەلامی فەرزی پەر مەندووب
بە تەعقیبی رەزای غەفارییه، دەعوایا بە حەق مەنسووب
ئەگەر ئیعت قەبوولە یا نە هیچە، پێی ئەیم مەحبووب
خوا نەمکە ی بەمەرجەع بۆ (عەلیهم)، دوا یی مەغزووب
بە شەدد و حەددی، تەجوییدی (وللأخضالین) گۆیا کەم

بەنای چاک «ئەشکەیی» غیفلەت هەیی، راجیع بە پێنجینە
بە خشتی دیققەتی وەستتا، هسیلالی تاقی تەمینە
کەوا بوو دەستێ ئیخلاست بە ریشی حەمد، بابێنە
لە پاش ئایاتی سەبەیی فاتیحە، لازم بە تەمینە
تەر محوم کە، بە حالی «ئەشکەیی» بۆ هەر دونا کەم (- هەر دوو دونا کەم)

*****

رۆژی ئەمری (کُن) لە رێگە ی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)
شارەزا بووم زۆر بە چاکێ تا بە (إِلَهُهُ الْحَمْدُ)
(لَمْ يَلِدْ) یا خوێدا (وَلَمْ يُولَدْ) هەموو کەس حالییه
تێگە یشتووم بۆ (وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ)

(وَاجِبُ التَّعْظِيمِ) ی فەر دی، بێ میسال و بێ موعین
قەت شەریکی نەبوو، نابێ هە ی ئەزەل هەر تا ئەبەد
هەر چی مە یلت بێ کراو، هەر چی مایەل بێ ئەبێ
(ماتشاء) (- ماتشاء) جێ بە جێیه، بێ دەبیر و بێ بە تەد

دوو زەخ و جەننەت مەکان، لامەکان مافیه
ناتیب و ناسایق نەساتات، ئاسماتی بێ عەمد
«ئەشکەیی» با بەس بێ لاچوو، زۆر مەخووفە، مەزلەست
تا لە خزمەت مەزلەستی قورئانەوه بۆت دێ مەدەد

حەمدی

وەک هوما گەبیە مەقامیک پێی لەسەر چاوە پڕۆ
چون لە رووی رۆژا بزانە تیغی کێشاووە پڕۆ
تیغی راکێشاووە ئەمری کوشتنی ناو پڕۆ

بالی کێشاووە بە سەر حوسنا لە نوو لاو پڕۆ
رونبەیی بالا بە ئینسانی بچووکی قەت مەدەن
رەنگە قەت ئەهلی موحیببەت یەک کەسی لێ دەر نەچێ

كچە لادىيى

بىن فرۇفېل و، ھىدى و داۋىن پىاك
ئىيوى توالىت، ھىشتا نازانى
لە شار، دەگەل وەش، ھەرسىي و سوورى
بىرۆت كەوانى و چىاوت نەخشىنە
ھەركەس بېيىنى، لە بۆي دەكادىق
خالى سەر كولمەت وەك زىلى رەشە
سىنەكەت شووشە، ھەروكوو شووشە
رەش و بۇنخۇشە، ھەردەلىيى مىسكە
چەند ھەزار بانوۋى شاران دەھىنى
وەختە گىانەكم، گىانى دەرچى بۆت

كچە لادىيى نەشمىلى، جوان چاك
ئەتق ھەزىگەك، وەھا جوانى
ناكەى سووراو و سىپاۋ، چون نوورى
بىن فرېسكەكەت، لوول و جىنچىنە
بىن رۇ، لىۋەكەت، سوورە وەك ياقىق
كولمەكەت گىانا، وەك گولى گەشە
بەژن و بالاكەت، بارىك و شووشە
ئەو كەزىيە دىرېژە گەيىيە رەفېسكە
وەكو فرېشتە، پاك و خاۋىنى
«ھىم» ت كىرەو، شىت و وىتى خۆت

لاۋى...

م. ھ

سال نوازىدە مانگە، ئلخۇش نىم، ھەمىشەم خەم ھەيە
گىشتىان بېيان كوتەم بۆر زامە، مەلھەم كەي ھەيە
ناخەلەف نىم، مەن ئەۋەندەم ئىرسى باب ئادەم ھەيە
تا بزانن خەلكى ئىستاش، خانوزىن و مەم ھەيە
چونكە روخسارى تۆ نوورى سەد ئەۋەندەم شەم ھەيە
مەن چ كارىكەم بە كاۋە و، كەيقوباد و جەم ھەيە
ھەرچى لەم گولزار و باغ و مېرگەدا، شەۋنەم ھەيە

لاۋى وەك مەن بىن نىشات و مات و خەمگىن، كەم ھەيە
چوۋمە لاي زۆر نوكتوران بۆ مەلھەمى زامى دىلم
گەندوۋمى خالى ئەتو، ئادەم بە توۋپايى بەھەشت
با بىناسىتىن بە خەلكى، ئىمە خۇمان چاۋەكمە
مەن دەپىن سەد ھىندى پەرۋانە بسوۋتېم لائەقەل
باسى جام و دىلپەر و عىشق و شەراپەم بۆ بگە
ئەشكى چاۋى ئەشكىبارى «ھىم» ى بېچارەيە

مەھاكەمەى ھىتلىر؟

«ئەمە سەرگۈزەشتى ھىتلىرە لە ئاۋ جەھەننەمدا كە بە ۋەسىلەى بېسىم
بىق ئىكەيان موخابەرە كر دوۋە، ۋە ئەۋا ئىمەش بىق خۆينەرە
خۇشەۋىستەكانى دەرچ ئەكەين تا نەتىجەى بەدكردارى كەسانىكى فكرى
جىھانداريان لەسەردا بېت: لە ھەموو كەس مەعلووم بېت.»

بە قەلەم[ى]: م. ئازمەر

رۆژئ... لە ئاۋ جەھەننەمدا دەگەرەم، بەلكو خەبەرئىكى تازم دەس كەۋىت و بىق
موجەللەكەمى موخابەرە بكم.

لەنەكاۋ دېتەم لە لايەكەۋە كاركەرانى جەھەننەم يەككىيان دەۋرە داۋە و رەكېشى دەكەن
بىق لاي تەبەقەى ھەرە ژىروۋى جەھەننەم، كە ئەۋم دېت پىرسىم چ باسە؟ كونيان گۇيا ھىتلىرە،
مىش بە دم ھەراكەۋە رۆيشتەم. ، دېتەم لە پىشاپىشى مەئموورەكان جەنابى مالىكى دوۋەخ بىق
لاى تەبەقەى ھەرە ژىروۋ تەشريف ئەيا، ھىتلىرىش بە حالئىكى پەرىشان و پەشۇكاۋ، ھەر پىلەى
بە دەس يەككەۋە، بە دۋاى مالىكا رايدەكېش، جوۋمە پىش و سلاۋم كرد. مالىك جوابى
دامەۋە و كوتى: جەنابى ھىتلىر بىق ئەۋەى لە دەس مۈتەفەققىن رزگار بېت، لە بېرلەن خۇى
كوشتۋە، بى [ئەۋەى بزائى رزگارى لە دەس خۋاى گەۋرە غەيرە مومكىنە، و نىك و بەدى گېتى
پاش مەردن پاداشى دەدرېتەۋە.

بەلئى بە كورتى جەنابى سەدرى ئەعزەم ئادۇلف ھىتلىر: تەشريفى ھىتا ئاۋ تەبەقەى
ژىروۋ و لەسەر كورسىيەكى ئاگرىن كە لە پىشدا بىق ئامادە كر ابوۋ قەرارى كرت و مەن و مالىك
لە تەنىشتى و چەند نەفەر بە گورزى ئاگرىنەۋە، لە دەۋرى راۋەستاۋون. پاش تاۋىك سەدرى
ھەلئىنا و دەۋر و پىشتى خۇى تەماشىا كرد و چون مەنى ۋەك ئەھلى گېتى ھاتە پىش چاۋ، روۋى
تېكرەم و پىش ھەموو شىتەك لىي پىرسىم: لېرەدا پەناگاي ھەۋايى ھەيە؟ كوتەم پەناگات بىق جىيە؟
كوتى ئەمەۋى لە ۋەختى ھەملەى ھەۋايى مۈتەفەققىن دا خۇم بىشېرمەۋە (-بىشارمەۋە)!. جوابى
داۋە: لە مۈتەفەققىن مەعلووم بوۋە كە تۆ تەسلىمى دىۋانى عەدالەت كراۋى و ئەزانن خۋا جەزائى
نىك و يەدەت دەداتەۋە، ئىتر بە شوپىنتا نايەن، خاترجەم بە.

ئەۋجار كە لە ترسى خەتەرى ھەۋايى! رزگار بوۋ لىي پىرسىم، تۆ
كېى؟ چۆنە كە خەمگىن نىت؟ مەگە تۆش ۋەك مەن لە ئاۋ ئاگر نىت و
ناسوۋىتى؟ كوتەم: خېر، ئاگر كار لە مەن ناكات، كوتى: چۆن
دەبىت كەسەك لە ئاۋ جەھەننەمدا بېت و ئاگر كارى لى ئەكە؟ جوابى

داوه: چونکه من له گیتی دا وهک تۆ ههواى جیهانگیریم نه بوو و، نه بوومه باعيسى خوین رېژى میلیونه ها ژن و پیاو، حهقى كه سیم پامال نه كړدوه، به لكو «حەقى من له ژیر پیى، دهس پهروه» [دكانى تۆدایه]. «گوناهاكار نیم، تا وهك تۆ څاگر كارم لښكارت.

– نه دی تۆ چكاره ی، كه وایه بۆ چیان هیناوایه ئیره؟

– من یهك نه فەر «كوردم» و به ئیختیاری خۆم هاتومه ئیره، و له لایهن موجه لایه كه وه مه ئموور كراوم تا ئه خبری جه هه نتم بۆ موجه لایه كه موخا به ره كم.

ئهو جار رووی له مالیک كړد و پرسى ئه وه كیته [؟] ئهو مه ئمووران به بۆ له دهوړم راوستاؤن؟ مالیک كوتى: من مالیکى جه هه نتم و مه ئموورى په زیرایی له میوانانى جه هه نتمم؛ و ئهو گورژ به دهستانهش پاداشی كرده وى گیتی تۆ دده نه وه.

– بۆ مه گهر بڼ [ئه] وهى مه حاكه مه بكریم موزاتم دهكهن. گوايه ئیرهش وهك دونیای دهر به گى و بگره لښه بیت، پېش مه حاكه مه موزات چلۆن ده بڼ و كڼ بیستویه تی؟

– ئه گهر چى موزاتى تۆ ئه بوايه پېش مه حاكه مه بیت، چون تۆ له گیتی دا نه ته وه چووكه كانت پېش خه تا و بڼ گونا ه پامال كړدوه و ئه بوايه مه عامه له به میسلت (= موقابله به میسلت) له گهل بكرى: به لام له سهر ئه مه شا، ئیمه تۆ مه حاكه مه ئه كهن، ئینجا پاش مه حكوم بوونت، جه زات دهر ښته وه.

من كه زانیم ئه گهر هیلتیر سهر گهرمى مه حاكه مه بیت، وهختى وهرامى پرسى یارى منى نابڼت: به جه نابى مالیکم عهرز كړد: تكات لښ ده كمم جه نه سعادتيك له مه حاكه مه ی دهس راگره، تا من جه نه پرسى یاریكى لښكیم.

– له بهر خاترى تۆ و چون ده زانم كه تۆ پرسى یاره كانت بۆ گیتی موخا به ره دهكوى و ئه هلى گیتی ده بیښن: له بهر ئه وه ئه وا دوو سعات دهس راده كړم، تا ئه هلى گیتی خه به ره كانی تۆ بخویننه وه و بزائن نه تیجه ی به دكارى و ژور جیبه و ئښسان پاش مردن به چ سهر نیویشتيك گرفتار ئه بڼ؟

ئهو جار رووم له جه نابى هیلتیر كړد و پرسیم ئایا ده توانى وهرامى جه نه پرسى یارى من بدیه وه؟

– ههر چه نه له بڼر له ن ئیجازه ی ملاقاتى خه به رنیکارنم نه ده دا، به لام لیره چارم نییه و ههر چى [ب] پرسى جوابت دده مه وه.

– ئهو هه مووه بگير و بكوژه كه تۆ له گیتیت خست و هه زاران ئاواتى كه نجانته له بڼ خاك پونهان و رۆ له رۆت له ناو دایكاسى جیهان خست: چ نه تیجه یه كت لښ دهس كهوت؟

– پاش ئهو هه موو [ه] گیره و كښه یه لښ مه علوم بوو كه «زۆره مى، مل شكانى له دوايه.»!

– كه ی لښت مه علوم بوو له شهر دا سهر ناكه ویت؟

– وهختكى ئښتمان پهروه ی و گیان بازى و نازاى «سو پای سوور» م چاو پښكه وت.

– بۆ چى په لامارت بۆ «رووسیه» برد؟

- له نه نتیجه ی خه پانه تی هاوکاره کانم بوو، چون منیان وا حالی کړدبوو که نه یرووی
 ئالمان له ماوه یه کی ژور کمدا ده توانی رووسیه داگیر بکا و پاش داگیر کړدنی رووسیه، نه وچار
 کاری ښکلیس و نه مریکاښ ژوو دمېرېته وه. وا بوو که فرمانم دا له ماوه ی چهند هتو تودا نه بې
 رووسیه داگیر بکړی!!

- جگہ لہوہ ئایا شتیکی تر نہ بوو به هوئی شکستی تو؟

بهائی بۆمباھاوژدەکانی مووتەفیقین کە ھەموو جار لە ئاسمانی بێرلەن و ھەمەر دەکەوتن و ھەم گامیشی شیت حۆقەیان دەھات؛ ئەوانیش بە جاریک رووھییە [ی] میلیتە ئالمانیان مووتەزەلزل و، بێستە، منیان شکاند.

- تۆكە دەتزانى ئاخىرى كار لە مردن زياتر نىيە، بۆچى خۆت كوشت و تەسليم نەبووى؟
- مردنم لە دىلى پى جاتر بوو. ! ئاغاي خەبەرنگار وەك بۆخۆت دەزانى ئىستا فکرم
بلاو و چون چەند دەقیقە يەك زياتر نەماو و بۆ وەختى مەحاكەمە؛ تكات لى دەكەم دەستم
لى هەنگرى.

ئەوجار جەنابى ھىتلىر لەبەر خۇيەو ە كۆتى : خاويە لە دەس سوپاي سوور و ەملەي
ھەوايي رزگار بووم، بەلام لە دەس خەبەر نياگار رزگار نەبووم و لە جەھەننەميش برينم
دەكو لئەننەو.

«خوښهږه خوښه ويسته كان؛ چوڼ مه حاكه مهی هيتيږ دس پي نه كرابو،
خه برنيگار كه مان، نه وندهی ټاگيی حاصل كړېوو، بوی موخاېره كړدين، و له ژماره ی
دوايی دا چهریانی مه حاكه مه كشي دهنو سين.»

بقیه از صفحه ۶

نویسندگان فارسی بخوانند

شما تمام آثار فرهنگی کردستان را نابود کردید و در عوض چند باب دبستان را باز نمودید که جز سوء اخلاق، چیزی را به بچه‌های اکراد نیاموخت. از بهداری بهیچ‌وجه اثری نیست. مردم در آتش امراض گوناگون جان می‌دهند و در فقر و بیچارگی می‌سوزند. سه نفر از اهل مهاباد که چند ماه قبل برای امورات شخصی به رضائیه می‌رفته‌اند ژاندارم‌های «بالانیش» هرسه را دستگیر، و یکسره به تهران فرستاده، و اکنون در قصر قاجار به سر می‌برند. و تاکنون از آنها سئوالی نشده، معلوم نیست به چه گناهی زندانی شده‌اند. شما معتقد هستید که باید مأمورین تمام نقاط کردستان را از تهران بفرستید و هیچ‌گونه حق و مزایا را برای اکراد قائل نمی‌شوید. به این هم راضی نیستید می‌گویند، اکراد خیال تجزیه ایران را در سر می‌پروراند؛ خواهش می‌کنم معرفی فرمائید، اکرادی که خیال تجزیه ایران را به سر دارند، کیستند و کجائی هستند؛ مدرکتان چیست [۹] شما خیال می‌کنید که اگر مأموری را به جائی فرستادید هر قدر توانست مردم آن سامان را در نظر دولت بدتر جلوه دهد بهتر انجام وظیفه کرده است [۹] چرا هوشتان را جمع نمی‌کنید و فکر اساسی به حال خود و جامعه نمی‌کنید [۹] دولت باید بردهار باشد؛ مردم را تربیت کند و زندگیشان را تأمین نماید، صرف نظر داشته باشد و با محبت و ماطفه به مردم بنگرد تا حب مین و دولت در قلوب افراد جایگزین گردد.

بقیه در صفحه ۱۹

كۆرۈنە مېژۋى جەنگى گەورە رابىر نو

م. ئازم

رۇژى ۲۷ (۲۸-ي) مانگى ژوئەن [ي] سالى ۱۹۱۴، «ئارشىدۆك فرانسوا فريناند» (فرىدېناند) ۋەلىيەھى ئۆتۈش لى شارى «سراۋ» (- سرايۋ) بە دەس قوتايىيەك بە ناۋى «گارىلۇ پرىنسىپ» خەلگى «بۆسنى» بە كۈشت چۈۋ، كە لى نەتىجەدا ئاورىكى ھەلايساند، جۈۋر سالى ۋ سى مانگ ئايىسا.

دەۋلەتى ئۆتۈش ۋ ھەنگرى رۇژى ۲۳ [ي] مانگى ژوۋىيە ئىعترازىيان لى دەۋلەتى سىرېيىستان گرت ۋ دەۋلەتى ئاۋىراۋىيان مەسئۇلى كۈشتى ۋەلىيەھى ۋ خانمەكەى دانا ۋ دەۋلەتى سىرېيىستانىش رۇژى ۲۵ [ي] ژوۋىيە ئىعترازىيە رەد كىردەۋە ۋە ۋەرامىكى كە دايىنەۋە، خەقى حاكىمىيەتى خۇى مەقۇۋۇز كىرد.

دەۋلەتى ئۆتۈش بە پىشتگەرمى دەۋلەتى ئالمان بەۋ ۋەرامە رازى نەبۋو؛ شەۋى ۲۹ [ي] ژوۋىيە، بىلگىرادى بۆمباران كىرد. سىرېيىستانىش دەستى لىگەل كىردەۋە، ئىۋجار دەۋلەتى رۋوسىيە «شۋورەۋى» مەجبۇر بۋو لىسەر سىرېيىستان بىكەتەۋە ۋ دەستى بەسەردا بىكىش، ئالمانىش رۇژى ۳۱ [ي] مانگى ژوۋىيە، ئاخىرىن ئىختارى بۆ رۋوسىيە نارد، بەلام «تېزىرى رۋوسىيە» نىكۇلاى دوۋم بەۋ ھىۋايە كە دەتۋانى لى عەقل ۋ دۆستايەتى «گىۋم» پادىشاى ئالمان ئىستفادە بىكات ۋ پىيىراپگەيەنى كە ئىختلافاتى ئۆتۈش ۋ سىرېيىستان بە كۈنفرانسى «لاھا» يىسپىرى: تىلىگىرافىكى بەۋ مەزمۇنە بۆ مۇخابەرە كىرد: «قەۋلى شەپەفى (- شەپەف) دەم، تا ھەر ۋەختىكى گىفتۈگۈ لىگەل ئۆتۈش توۋل ۋ تەفسىلى بىت، لىشكرى مەن دەس بەھىچ كارىكى جەنگى ناكەن.»

دەۋلەتى فەرانسەش بە ھەراپەتىكى زۆر كۆشىشى دەكرد، پىشكىرى لى خۋىنرېژى بىكات ۋ پىشتۋانى لى فېداكارى ۋ كۆشىشى ئىنگلىس ۋ رۋوسىيە دەكرد. لىۋ مەملەكەتەدا تەۋاۋى موبارىزاتى سىياسى ۋ گەلى ۋ مەزھەبى خرابۋو [ە] لايەكەۋە ۋ، ھەمۇ كۆمەلەكان پالتان رىكداۋو نىشانە ۋ ئامانجىكىيان، لى نەزەر گرتبۋو (سولج): «خىفر ۋ پاراستنى فەرانسە لى جەنگ.»

ئىۋارەى رۇژى ۳۱ [ي] ژوۋىيە «ژان ژۇرس» سەرۋىك [ي] كۆمەلەى سۆسىالىستى فەرانسە كۆژا. بۆ سىيەيتى فەرمانى لىشكر كىردى گىشتى «بىسچ عومى» ۋ دەمەركەۋت، دىسان تەۋاۋى رۇژنامەكان ھاۋارى «ۋەتەن لى خەتەر دايە» يان بلىند كىرد. رۇژى ۳ [ي] مانگى ئوۋت: ئالمان كە دوو رۇژ بۋو ئىلغانى جەنگى بە رۋوسىيە دابۋو: لىگەل فەرانسەش ئىلغانى جەنگى دا. ماۋىيەتى...

(۱) ۋەمگىراۋە.

تكا

لىۋ خۋىتەرە خۇشەۋىستانە كە لى شەرخى حال ۋ سالى لى دايك بۋونى «ۋەفائى» ئاگادارن تىكەكىن بومان بىئىرن.

[دەقى ساغ كراۋى لاپەرى ۱۸ - ۋىتەنى ژمارە ۱۹]

نویسندگان فارسی..

ترا به خدا شما این اخلاق را دارا هستید؛ حاشا و کلا شما از کلیه مزایای اخلاقی و ملت پروری محروم هستید باز هم می گوئید اکراد متهمر هستند.

اما راجع بقسمت چهارم که اکراد دارای استقلال بوده اند یا نه؟ محتاج به اقامه دلیل و برهان نیست که اکراد پیش از میلاد «حکومت کیان و ماد و... و...» و بعد از میلاد «حکومت اشکانیان» و بعد از اسلام «حکومت اخشیدیه و روادیان و پیشدادیان و ابویه و زندیه و... و...» سلطنت و بلکه امپراطوری نیز داشته اند و در هنگامیکه رشته امور سلطنتی در دست اکراد نبوده است، باز از آزادی داخلی و خودمختاری محروم نبوده اند.

اما راجع بقسمت پنجم، که آیا زبان کردی مخفف و یا مشتق از فارسی است یا اینکه زبان مستقلی است؟ در مقدمه از اقوال و آراء مستشرقین، روشن کردیم که زبان کردی دارای تطورات قدیمی و حقیقی است و از زبان فارسی خیلی قدیم و کهنه تر است. و رابطه خود را با اصل کردی قدیم بهتر از فارسی حفظ کرده است. اگر کسی به خوبی زبان کردی بداند و بخواید به زبان کردی ساده رساله ها و بلکه کتابها بنویسد، بیست در هزار، محتاج استعمال واژه بیگانه نخواهد شد. کسانی که در میان عشایر سیاحت کرده اند و زبان کردی را هم دانسته باشند، می دانند که واژه های صحیح کردی هیچگونه مناسباتی با فارسی امروزه ندارد و میسر نیست ریشه آنها در فارسی پیدا کنند. ادبیات کردی با این عقب افتادگی، دارای علو و پایه ایست که هنوز زبان فارسی با این پیشرفتی که کرده است، فاقد آنست. و این لغات فارسی که در زبان کردی دیده می شود در اثر این است که در این چند قرن اخیر تحصیلات اکراد منحصر به عربی و فارسی شده بود. به ویژه که استعمال واژه های بیگانه در سالهای پیش، یک افتخار شمرده می شد و با این حال واژه های کردی هنوز به جای خود برقرار و از بین نرفته اند.

بعضی از نویسندگان دم از «امپراطوری زبان فارسی» می زنند؛ دانسته نیست که این جمله یعنی چه؟ امپراطوریت زبان فارسی چه معنی دارد؟ این جز اوهام و خیالات شاعرانه چیز دیگری نیست؛ به فرض اینکه تمام دنیا به فارسی حرف بزنند، ولی فارسی زبانان بطوریکه لازم است استقلال سیاسی و اقتصادی نداشته باشند و یا در زیر چنگال میگانه زیون باشند، چه سودی عاید آنان می شود. و آیا زبان آنها را، در ردیف ملل زنده قرار می دهد؟ نوشتن و خواندن دول آمریکای شمالی و زبان بومی آنها از حیث ادبیات به پایه زبان فارسی نمی رسد. پس چرا تمام فارسی زبانان دنیا در زیر دست آنها می نالند؟! در اتحاد جماهیر شوروی حداقل به بیست زبان می نویسند و می خوانند و همگی رسمیت دارند؛ زبان فرانسه در دنیا رسمیت دارد و به قول آقایان دارای امپراطوریت است معهذا دولت فرانسه در برابر ارتش آلمان در مدت کمی از پا درآمد، ولی دولت اتحاد جماهیر شوروی پس از چهار سال جنگهای خونین آلمان را با این عظمت و اسلحه و مهمات که داشت از پا درآورد، و نام نازی و فاشیست را در عالم محو و نابود کرد.

نویسندگان فارسی

و سرزمین روسیه و سایر دول اروپائی متصرفی آلمان [را] از چنگال خونخواران نجات دادند (= داد). و دولت ایران که نویسندگانش خیال تشکیل امپراطوری زبان فارسی را در سر می‌پروراند، نتوانست سه روز در برابر حمله متفقین مقاومت کند! پس بر ما واجب است از این خیالات و اوهام بی سر و ته، دست بکشیم و کوتاه‌ترین راه را در پیش گیریم؛ که زودتر به سر منزل مقصود برسیم. امروز روزگار برق است، باید هر کاری را از کوتاه‌ترین راه آغاز کنیم؛ کرد و ارمنی اگر به زبان مادری دانش بیاموزند، پنج سال در تحصیل پیش می‌افتند. مجبور کردن ملل غیر فارسی را، به اینکه به زبان فارسی بخوانند و بنویسند، به این می‌ماند که جنگاوران را مجبور کنند که در مقابل تانک و توپ و هواپیما و غیره که اسلحه دنیای تازه می‌باشند، با شمشیر و تیر و کمان که اسلحه عصر کهن می‌باشند، به دفاع برخیزند. اگر در این قسمت آزاد باشند چه زبانی به امپراطوریت خیالی زبان فارسی می‌رسد؟ ما اگر از حقایق تاریخی و از واژه‌های کردی و فارسی امروزه که علناً از هم جدا و بلکه مناسبت با هم ندارند، چشم ببوشیم و قبول کنیم که زبان کردی مخفف یا مشتق از فارسی است، خواهیم گفت که زبان فارسی در اثر نفوذ زبان عربی بی‌اندازه عقب و اکثر واژه‌های ویژه خودش را از دست داده است. ولی زبان کردی به سادگی خود برقرار و واژه بیگانه در آن نفوذ نکرده است. اگر هم کلمات بیگانه در زبان شهرنشینها استعمال شود، باکی نیست. زیرا که زبان عشایر و دهاتی‌ها به حالت خود پایدار است. پس بیائید مردانه زبان کردی را آزاد کنید، که ادبیاتش ترقی کند که شما نیز بتوانید واژه‌های از دست رفته زبان فارسی را در کردی جست‌وجو کرده و مورد استعمال قرار دهید. آن وقت می‌توانید بگوئید که ایرانیها دارای زبانی هستند که به تمام معنی ایرانی است.» ۱

«۱» توضیح: در صفحه قبل سطر ۲۷ بعد از کلمات «آمریکای شمالی به زبان انگلیسی است» و صحیحش این است «نوشتن و خواندن دول متحده آمریکا شمالی به زبان انگلیسی است و...»

به بۆنه‌ی نه‌واقیساتی چاپی، ئه‌گهر که مووکورتیه‌کو
چاو پی‌بکه‌و، لیمان ببوورن؛ خوامان پشتیوان بیت له
ژماره ۱۲ رمزیه‌تی خاتری خوینهره خوشه‌ویسته‌کان به‌جی‌دینین.

ژماره ۲ [ی] ئاواتو له‌بیرنه‌جی بیخویننه‌وه و سوودی لی‌وه‌رگرن.

چاپخانىنى (ژ.ك)، گىرانى مامۇستا «زەبىيى» و تېبىنىيەك لە سەر ژمارەى كۇتايى گۇڭقارنى نىشتىمان

لە بەشېك لە وتووئۆ و نووسراۋەكانى كاك «مەممەدى شاپەسەندى» دا،
ھۆى بىنەرەتى چاپ و بلاۋكردنەۋەى گۇڭقارنى «ئاۋات»، بە گىرانى مامۇستا
«غەبدوررەحمانى زەبىيى» داندراۋە. كاك مەممەد دەلى: «ويستىمان دواى ژمارە
۷ و ۸ و ۹ى گۇڭقارنى «نىشتىمان» كە لە «تەۋرئۆ» چاپ دەبوو ، ژمارەكانى دوايى
لە «مەھاباد» چاپ بىكەين. پېشترىش دەلى: «مەكىنەيەكى «نيئۆ فۇلسىكاب» و
ھىندىك «حەرف» (پىت) مان دەستكەوت و گويستىمانەۋە بۆ «مەھاباد». پېش
ئەۋەى دەستبىكەين بە چاپى ژمارەيەكى نوئ (لە گۇڭقارنى نىشتىمان)، «زەبىيى»
بەسەردا گىرا ، يىم خۆش نەبوو چاپخانىكە بىئىش بىمىنىتەۋە، بە دەرەتم زانى
گۇڭقارىك بە ناۋى «ئاۋات» چاپ و بلاۋ بىكەمەۋە».

لىرەدا مېنىش بەپئويستىم زانى چەند بابەتى گرىنگ روون بىكەمەۋە كە ھەر
كاميان بەچەشنىك گرىدراۋى رووداۋەكانى سەردەمى كۆمەلەى ژ.ك و كۆمارى
كوردستان.

يەكەم: ھىنانى ئەۋ چاپخانىكى كە كاك مەممەد باسى دەكا.
دووھەم: راستكردنەۋەى ھەلەيەكى مېژووويى كە لە زۆر كىتېب و
سەرچاۋەدا دووپات دەكرىتەۋە، ئەۋىش رىكەۋتى گىرانى مامۇستا «زەبىيى» يە.
گرىنگى ئەۋ روونكردنەۋەش لە ۋەدایە كە بەشېك لە گرى كۆپرەكانى مېژووويى
سەردەمى دەسەلاتى كۆمەلەى (ژ.ك) و دامەزراندنى كۆمارى كوردستان، بە گىران
و تىكۆشانى بىن وچان و ماندوويى نەئاسانەى مامۇستا «زەبىيى» يەۋە گرىدراۋە.
ھۆيەكەش ئەۋەيە كە مامۇستا «زەبىيى» كەسى دووھەمى ئەۋ كۆمەلەيە بوۋە و
زۆربەى ھەرەزۆرى كارەكانى ئەۋ كۆمەلەيە بەتايبەت لە بارى
چاپەمەنىيەكانەۋە بە دەست و بىر و فكرى ئەۋ جىبەجى كراون.

سېھەم: روونكردنەۋەيەك و تېبىنىيەك لە سەر گۇڭقارنى «نىشتىمان» ي

ھېئەتلىك چاڭخانى

دوۋى ئىۋەدى كە بە ئاشكرا و بە نەپىنى بىر يار درا كۆمەلەي (ژ.ك) لاواز
بىرئى، فەرمان درا چى دىكە ماۋە بە كۆمەلەي (ژ.ك) نەدرى كە درىژە بە خەباتى
نەپىنى و ئاشكراى خۇى بدا. ئەو زەخت و فشارەش راستەوخۇ يا ناراستەوخۇ لە
لايەن رووسەكانەۋە بە سەر كوردان دادەسەپپىندرا. ھۆيەكەشى ئىۋە بوو كە
كۆمەلەي (ژ.ك) بۇ ئازادى و سەر بەخۇيى كوردستانى گەۋرە خەباتى دەكرى و
چالاكىيەكانى زۇر بە دروستى و رىكۋىپكى بۇ بوۋژاندەۋە ھەستى
نەتەۋايەتى كورد بەرپۆە دەبرد. بەرنامە و ئامانجەكانى كۆمەلەي (ژ.ك) لە
ھەموو ژمارەكانى گۇقارى «نىشتمان» دا بە ئاشكرا لە سەرۋوى گۇقارەكەدا بە
دروشمى «بژى كورد و كوردستانى گەۋرە» چاپ كراۋە.

سالى ۱۳۲۳ بەرامبەر دەگەل سالى ۱۹۴۴ى زايىنى، مامۇستا «زەبىحى» و
ھاۋرپىيانى لە «تەۋرىز» بە نەپىنى خەرىكى چاپى گۇقارى «نىشتمان» بوون. لە
بەھارى سالى ۱۳۲۳ كاك «سەدىقى ھەيدەرى» رادەسپىردى چاڭخانى و ھەموو
كەلۋپەلەكانى، تەنەت «ئارم» و «كلىشە» و «پىت» ھەكانى چاپى كۆمەلەي
(ژ.ك) وپراى مامۇستا «زەبىحى» كە بەرپرس و نووسەر و ھەمەكارەى گۇقارى
«نىشتمان» بوو، دەگەل خۇى بېنئەتەۋە «مەھاباد». مامۇستا «زەبىحى» بۇ ماۋەى
چەند رۇژان لە لايەن كۆمەلەي (ژ.ك) دەسبەسەر دەكرى؛ پاشان بە يارمەتى
چەند كەس تا روون بوونەۋەى ۋەزەكە، لەو جىگا تايىبەتەى كە ئىۋى تىدا
دەسبەسەر كرابوو، نەجاتى دەبن. مامۇستا «زەبىحى» بە رۇژ دەچوۋە باغى
«سەئىدى ھەمەقالە» تىكۋشەرى بەناۋبانگى كۆمەلەي (ژ.ك) و شەۋانەش
دەچوۋە مائە «مەلا ھەبدوللاى داۋدى» كە زەمانەتى كرديبوو.

مامۇستا «زەبىحى» لەو ماۋەيەدا كە لە «تەۋرىز» خەرىكى چاپى ژمارە ۷
و ۸ و ۹ى گۇقارى «نىشتمان» بوو، توانى ۱۲ لاپەرە لە ۳۲ لاپەرەى ژمارەى دوۋى
گۇقارى «نىشتمان» لە ژىر چاۋەدپىرى خۇىدا چاپ بكا. ئەو ۱۲ لاپەرەى مامۇستا
«زەبىحى» چاپى كرە لە ھەموو بابەتلىكەۋە دەگەل ئەو ۲۰ لاپەرەى كە لە
«مەھاباد» چاپ كرا جىاۋازى ھەيە. ئەو ۲۰ لاپەرەى دوۋى كە لە «مەھاباد» چاپ
كرا دەگەل ئەو ۱۲ لاپەرەى چاپى «تەۋرىز» بېكەۋە لە يەك بەرگدا بە ناۋى ژمارە
(۷ و ۸ و ۹) بە ۳۲ لاپەرە بلاۋ كرايەۋە. دوۋى ئەو ژمارەيە مامۇستا «زەبىحى» بۇ

ماۋەيەك لە لايەن كۆمەلەي ژ.ك و ماۋەي شەش مانگىش لە لايەن دەۋلەتى ئىرانەۋە دەگىرى و چىدى ماۋەي پىئ نادى «نىشتمان» چاپ و بلاۋ بكانەۋە.

يەكەم گۇڧانكارى لەو ژمارەيەدا لە رووبەرگى گۇڧارەكەۋە دەستى پىكرى. ئارمى تايبەت بە كۆمەلەي (ژ.ك) كە بە پىتى «لاتىن»ى «J.K» لە نىۋ ھەتاۋىكدا كە تىشكەكانى دەرخستۋە چاپ كراۋە، لاپردا و پاشان ناۋى گۇڧارەكەش كە لە ھەموو ژمارەكانى پىشۋودا بە پىتى درشت چاپ دەرگا، چكۆلە كراۋەتەۋە. لە جياتى ئەو نىشانە تايبەتەي كە باسمان كرد وشەي «اللە» ھاتۋە و پاشان دوو پىتى «ژ.ئ» و «ك» بە پىتى عەرەبى لە نىۋ دوو ئەستىرەدا نووسراۋە و رستەي «بژى كورد و كوردستانى گەۋرە»ش كە بە ھەلە وشەي «كورد» و «كوردستان»ەكەي بە دوو «و» نووسراۋە، لە ژىر دوو پىتى «ژ.ئ» و «ك»ىدا چاپ كراۋە. لە رووبەرگى ئەو نوسخەي كە لە تەۋرىز چاپ كرابوۋ ئەو رستەيە لە لاي راست، لە سەرۋى گۇڧارەكەدا بە شىۋەي دروستى خۆي چاپ كراۋە.

ئەگەرچى باسى ئىمە لەم يەشەدا تايبەت بە گۇڧارى «ئاۋات»ە و لاۋازكردىنى كۆمەلەي (ژ.ك) وتارىكى دوورودىژى تايبەتى پىۋىستە كە تا رادەيەك لە سەرى دەۋىين، بەلام لىرەدا ھەر ئەو لايەنانەي باس دەكەين كە پىۋەندىان بە دەرچۋىنى گۇڧارى «ئاۋات»ەۋە ھەيە.

كاك «مەمەدى شاپەسەندى» دەلى: «چاپخانەيەكمان ۋە دەستكەۋت و...» لە كۆتايىشدا دەلى: «گۇڧارى «ئاۋات»م پى چاپ كرد» بەلام ۋەكوۋ بۆمان دەرەكەۋى ئەو چاپخانە ھەمان چاپخانەيە كە گۇڧارى «نىشتمان» و «ھاۋار»(= ھاۋارى كورد)ى پى چاپ كراۋە.

بە چاۋخشاندىك بەسەر لاپەرەكانى ۷ و ۸ و ۱۱ و ۱۸ى گۇڧارى ژمارە ۷ و ۸ و ۹ى «نىشتمان» و لاپەرەكانى ۱ و ۱۵ و ۱۷ى گۇڧارى «ھاۋار»(= ھاۋارى كورد) و بەراۋەردىكى نىۋان ئەو لاپەرەنە دەگەل لاپەرەكانى ۹ و ۱۰ و ۱۳ و ۲۰ى گۇڧارى «ئاۋات»، بۆمان دەرەكەۋى وىكچۋونىكى زۆر لە لاپەرەي ھەرسىك گۇڧاردا، بەتايبەتى لە بابەت رازاندنەۋەي گۇڧارەكاندا بەدىدەكرى. ئەو گۆل و ئەستىرە و تەننەت ئەو «پىت»انەي كە گۇڧارى «نىشتمان»ى پى رازىندراۋەتەۋە و پى چاپ كراۋە، دەست ھەمان شتە كە گۇڧار، «ئاۋات» و «ھاۋار»(= ھاۋارى كورد)،

پى چاپ كراوه. كاك «مەممەدى شاپەسەندى» لە وتووڭىڭدا كە رۇڭنامەى «ئالاي ئازادى» لەگەلى پىكەيتناو، لە وەلامى ئەو پىسارەدا كە: «يادگاريتان لەگەل «پىشەوا قازى مەممەد» دا ھەيە؟» دەلى: «جاريكيان لەگەل قازى لە تەوريزەو دەھاتىن بۇ سابلاغ «مەنافى كەرىمى» شمان لەگەل بوو. مەناف وەزىر بوو، لەو سەفەرەى كە «چاپخانەى كوردستان» مان لە «تەوريز» ەو ھىنا بۇ سابلاغ، لە رىگا ئوتۇمۇبىلەكەمان وەرگەرا بەلام بىزىان بووين».

كاك مەممەد لەو وتووڭىڭدا دەلى لەگەل [پىشەوا] قازى مەممەد و [كاك] مەنافى كەرىمى «چاپخانەى كوردستان» مان لە تەوريزەو ھىناو مەھاباد و ھەرەھا دەلى مەناف وەزىر بوو. ھەر لە قسەكانى كاك مەممەد بۇمان دەرەكەوئ كە ئەو چاپخانەى گۇڭارى «ئاوات» ى پى چاپ كراوه، چاپخانەى كوردستان نەبوو، بەلكو ھەر ئەو چاپخانە بوو كە كۆمەلەى (ژ.ك) لە مەھاباد دايمەزاندبوو. بە ھىنانەو ھى ئەو كەرسەنەى كە لە «تەوريز» گۇڭارى «نىشتمان» ى پى چاپ دەرگا، ئەو چاپخانە ئەوئەندى دىكەش بەھىز كراوه. بە چاوخشاندىك بە سەر «رۇڭمىرى تايەتى كۆمەلەى (ژ.ك)» كە بۇ سالى ۱۳۲۳ ئامادە كراوه، ئەو راستىيەشمان بۇ روون دەبىتەو.

لە رۇڭمىرى ئەو سالىدا ۱۶ رەشەمەى ۱۳۲۳ بەرامبەر دەگەل رۇڭى چوارشەممە ۷ «مارس» ى ۱۹۴۵ زايىنى بە «رۇڭى بىيادى چاپخانەى ژ.ك» ديارى كراوه. كەوايە بە روونى بۇمان دەرەكەوئ كە گۇڭارى «ئاوات» ھەر بە چاپخانەى كۆمەلەى (ژ.ك) و ئەو كەرسەنەى لە «تەوريز» ەو راگويزرانە مەھاباد، چاپ كراوه. چونكە وەكى بىشتر گوتمان ئاوات لە ى خەزەلوەرى ۱۳۲۴ چاپ كراوه و چاپخانەى ژ.ك ھەشت مانگ بەر لە چاپكردى «ئاوات» لە مەھاباد بىياد نراوه.

ئەو چاپخانەيەش كە لە «تەوريز» ەو بە يارمەتى شەخسى «پىشەوا قازى مەممەد» ھاتۆتە مەھاباد، رووسەكان پىشكەشى حكومەتى كوردستانيان كرد و يەكەم «رۇڭنامەى كوردستان» ى لە ۲۰ ى بەفرانبارى ۱۳۲۴ پى چاپ كراوه.

ماۋستا ھەزار سەبارەت بەو بابەتە لە لاپەرە ۸۷ ى «چىشتى مجبور» دا دەلى: «لە سەرەتاي كۆمەلەى ژ.ك چاپخانەيەكى دەستى چكۆلەى ھەرزانمان

كېيىن. رووسان بە ناۋى يارمەتى فەرھەنگى، چاپخانىيەكى گەورەيان دايىنى كە رۇزنامەى پى چاپ پكەن و بۇ ھەر كارى دەكارى بېن. چاپخانى چكۆلەكە درا بە بۇكان. دەگەل «كاك ھەسەنى قزىلجى» چەند نەشرە و نووسراۋەمان پى چاپ كرد و گۇفارى ھەلالەمان دەرخست و ھەۋەل ژمارەمان بۇ پېشەۋا برد. تۇنىك كاغەزى خەلات كردىن.»

گىرانى مامۇستا «زەبىحى» لە لايەن دەۋلەتى ئىرانەۋە

سەبارەت بە گىرانى مامۇستا «زەبىحى»، ھەرۋەك لە نووسراۋەكەى كاك «مەممەدى شاپەسەندى» دا ھاتوۋە دەلى: «دەۋى گىرانى «زەبىحى» پىم خۇش نەۋو چاپخانىكە بى ئىش بىمىنىتەۋە، بە دەرۋەتم زانى گۇفارىك بە ناۋى «ئاۋات» چاپ و بلاۋ بكمەۋە.»

لەبەر ئەۋە منىش بە دەرۋەتم زانى ئەۋ ھەلەيەى كە لە زۇربەى كىتب و نووسراۋەكان دا سەبارەت بە گىرانى مامۇستا «زەبىحى» ۋەبەر چاۋ دەكەۋى و زۇربەيان لە كىتبەكەى «سەرلەشكر زەنگەنە» ۋەرگىراۋن، راست بكمەۋە. ھۆى ئەۋ روونكر دىنەۋەش لەبەر ئەۋەيە كە پىۋەندى راستەۋخۆى لەگەل دەرچوۋنى گۇفارى «ئاۋات» و مېژۋۋى (ژ.ك) و لەپاشان ھەلەى نووسراۋەكەى «سەرلەشكر زەنگەنە» ۋە ھەيە.

سەرلەشكر زەنگەنە لە لاپەرە ۶۱ و ۶۲ كىتبى «خاطراتى از مامورىت ھاى من در آذربايجان از شهر يور ۱۳۲۰ تا دى ماه ۱۳۲۵» دا دەلى: «لە سەرەتەى مانگى خەزەلۋەرى سالى ۱۳۲۴ پىيان راگەياندىن كە لىژنەيەكى تەبلىغاتى حىزبى كۆمەلە [ى ژ.ك] مەھاباد و قازى مەممەد بەرەۋ ورمى بەرپۋەن تا لەگەل سەرۆك عەشیرەتەكانى ناۋچەى ورمى پىۋەندى بگرن و وتوۋىژ بگەن و ئەۋانىش ۋەك خۇيان بۇ سەرەپۋى ھان بەدن. لەقسان بەلگە و سەنەدىكى زۇرىشيان پىيە و برپار ۋايە لىژنەكە بچنە مالا «زىرۋ بەھادورى» و (لە كوردە تىكدەرەكانى عىراقى) لە «كۆكيا» دانىشتنەكە لە مالا ئەۋ بكرى... (كۆكيا ناۋى گوندىكە لە محالى «بالانىش» كە زىرۋ بەھادورى لەۋى نىشتەجىيە). پاشان دەلى: «ئەۋان

ئادەتتىن ۋە لە نىۋو ماشىنە كەۋە تەقە لە ژاندرمە كان دەكرى. بە بەرزىبونەۋەى دەنگى تەقە، ماشىنە كە گەمارۇ دەدرى ۋە دانىشتىۋانى نىۋو ماشىنە كە خۇ بەدەستەۋە دەدەن. دانىشتىۋانى نىۋو ماشىنە كە بىجگە لە دوو چەكدار كە لە لايەن ئەۋانەۋە تەقە كرابوو، سى كەس لە تىكۆشەرانى حىزبى كۆمەلەى مەھاباد بوون كە برىتتىن لە: «غەبدورپەخمىنى زەبىجى ۋە دىلشادى رەسوۋلى ۋە قاسمى قادرى. «غەبدورپەخمىنى زەبىجى» ۋە «دىلشادى رەسوۋلى» كە ھەلاتوۋن ۋە ئىستا لە غىراقن.

لە نىۋو ماشىنە كە چەمەدانە كانىيان ۋە ھەشت نامە ۋە دەست كەۋت كە دەبوو نىۋانى «قازى محەممەد» ۋە «مىرجەغەر باقرۇف»، سەرۇك كۆمارى «ئازەربايجانى شوورەۋى» بە ھۆى كۆنسۋولى شوورەۋى لە «ورمى» بگۆپرېنەۋە. نامە كان بە زامانى كوردى نووسرابوون. لە يەككە لە نامە كاندا كە كرا بە فارسى، قازى محەممەد باسى ئەۋ سەفەرەى «باكو» ۋە ھەرۋەھا دىدارى لەگەل گەرە بەرپرسانى شوورەۋى ۋە وتوۋيژى دۆستانەى نىۋانىيان دەكا ۋە لەبەر ئەۋ ۋەدەئەى كە دابوۋىيائى ۋە ھىچىشيان ۋەدى نەھاتن، داخ ۋە كەسەرى خۆى دەرپريو. لە نامە كانى دىكەدا داۋاى چەك ۋە تەقەمەنى بۇ راپەرېنى كوردەكان بە دژى دەۋلەتى ناۋەندى «ئىران» دەكا ۋە داۋاى تەۋاۋكرىنى دەزگاكانى بەھىزكرىنى رادىۋ ۋە ناردى كاغەز بۇ رۆژنامە ۋە تەبلىغات ۋە دامەزراندنى چاپخانى ۋە شتى دىكە دەكا.

گىراۋەكانم لە ژىر چاۋەدىرىدا ناردەنە ۋەرمى ۋە روۋادەكەم بە بىكەى «ئەرتەش» راگەياند ۋە داۋاى كەرەسەى پىۋىستىم بۇ راگوۋىستىيان لە بەندەرى «شەرەفخانى» كرد ھەتا بىراۋەستان بىانبەنە «تەۋرىز» ۋە لەۋىشەۋە بۇ ناۋەند. (چونكە ئەگەر ھاتباۋ ۋەدرەنگى كەۋتبا، «شوورەۋى» يەكان دەيانزانى چ روۋى داۋە ۋە بىشك خۇيان تىيەلدەقوتاند ۋە نەياندەھىشت بەرى بكرىن). گىراۋەكانم بەپەلە ناردە بەندەرى «گولمانخانە» ۋە لەۋىشەۋە بە كەشتى ناردىمەنە بەندەرى «شەرەفخانى» ۋە لەۋىشرا بە كەرەسەيەك كە لە لايەن بىكەى ئەرتەش دابىن كرابوو، ناردىمەنە تاران ۋە بە بىكەى ئەرتەش ئەسپىردان، بەلگە ۋە سەندەكانىشىم بە «ئىستۋار» يكدە كە جلى كۆنى شۋانانى دەبەر كرېوو، لە رىگەى مەھابادەۋە ناردە تاران. داۋى ۴۸ سەعاتان گەيشتىۋوۋە بىكەى ئەرتەش. بەلگە ناۋبراۋەكان

دواتر له «شوورای پاراستنی ریکخراوی نه ته وه یه کگرتوو ده کان» به قازانجی ئێران که لکی لی وه رگیرا»

لاپه ره ۱۷ گۆڤاری «ئاوات» له به شه فارسییه که ی دا ده نووسی: «چه ند مانگ له وه پێش سی که سی خه لکی مه هاباد که بۆ کاری خۆیان ده چوونه ورمی، له لایه ن ژاندرمه کانی «بالانیش» ده گیرین و یه کسه ر ده یاننێرنه تاران و ئیستا له «قه سری قاجار» زیندانین و پرسیا ریان لی نه کربوون که به چ تاوانیک زیندانی کراون.» نووسه ری ئه وه به شه ی گۆڤاری «ئاوات» به ئانقه ست نایه وه ی بلی ئه وانه ئه ندامانی کۆمه له ی (ژ.ک) بوون هه تا بۆ ده ولت ئاشکرا نه بی و وازان خه لکی ئاسایی، به لام ئه وان له میژ بوو بۆ ده ولت ناسرا بوون.

وه ک ده زانین گۆڤاری «ئاوات» له یه کی خه زه لوه ری ۱۳۲۴ چاپ کراوه و سه باره ت به گیرانی ئه وه سی نه فه ره ده نووسی «چه ند مانگ له وه پێش له «بالانیش» گیراون.» مانگی خه زه لوه ر به رامبه ره له گه ل مانگی «ئابان». لی ره دا هه له یه کی کتێبه که ی سه ره له شکر زه نگه نه ئاشکرا ده بی. چۆن ده کړی سی نه فه ره به قسه ی «سه ره له شکر زه نگه نه» مانگی «ئابان» ی سا لی ۱۳۲۴ گیراین، گۆڤاری «ئاوات» یش که دروست له و مانگه دا و هه ر له و سا له شدا ده رچوو، هه والی گیرانی ئه وان به «چه ند مانگ له وه پێش» بلا و بکاته وه؟!

کاک «عه لی که ریمی» له لاپه ره ۲۹ ی کتیی «ژیان و به سه ره هاتی زه بیحی» دا ده قی رۆژنامه ی «کوردستان» ی ژماره ۱۴ ی سا لی یه کهم، چوار شه ممه ۲۴ ی رێبه ندانی ۱۳۲۴، که مزگینی ها ته وه ی ئه وه سی که سه ی داوه، به و شی وه نووسی وه ته وه:

«مزگینی!! وه لام گه یشتوو که سی که س ئازادیخوا ی ئیمه: «عه بدوره حمانی زه بیحی» و «دلشاد [ره سوولی]» و «قاسم قادری» که هه شت مانگ له مه و به ر له لایه ن کار به ده ستانی فاشیست مه ئابی ئێرانی به ناحق به دیل گیران و یه کسه ر بر دنیانه تاران، له حه مدی خودا ده گه ل ئازادی ئیمه ئه وانیش ئازاد کراون و ئهم رۆژانه خزم و که س و برایان به وان شاد ده بن.»

دیسان له لاپه ره ۱۰۶ ی سه رچاوه ی پێشو، ده قی رۆژنامه ی «کوردستان» ی ژماره ۱۹ - رۆژی ۱۳۲۴، ده یه ک ده یه م، «دیاران

«عەبدو پرەحمانی زەبیحی» و «دڵشاد» کە لە پێشدا وەلامی ئازادبوونی ئەوانمان دابوو، بە شانازییهکی زۆر شهوی ٣ ی ١٢ ی ١٣٢٤ واریدی ماله خۆیان بوون و چاوی برا و ئازادیخوایهکان و کەسوکاریان پێروون بوو. برا «قاسمی قادری» لەبەر زەغفی میزاج چەند روژێک لە بیمارستانی شووڕهوی لە تەوڕیز دەمینێتەوه ئەم روژانە بە هومیدی خودا دەگەرێتەوه. لە خودا دەخوازین برا و کەسوکاری ئەم خۆشهویستانە هەمیشە بە یەکتەر شاد و دڵخۆش بن.

مامۆستا «هه‌ژار» یش لە روژنامەی «کوردستان» ی ژماره ٢٦ ی سالی یه‌که‌م، دووشه‌مه ٢٧ ی ره‌شه‌مه‌ی ١٣٢٤ دا به‌بۆنه‌ی ئازادبوونی ئەو چەند کەسه‌ شیعریکی نووسیه‌وه کە دوا‌ی تارێفکردنی مامۆستا «زەبیحی» و کاک «دڵشادی ره‌سوولی» و کاک «قاسمی قادری» ده‌لی:

«ئێوه‌ خۆتان نا له‌ پێناو میلیه‌ت	بۆ ئێمه‌ دیتوو ئازار و زیله‌ت
پێتان دڵخۆشه‌ دایکی نیشتمان	زووسوورن له‌ راست ناموس و ویجدان
کۆتاییو نه‌کرد بۆ سه‌ره‌به‌ری گه‌ل	به‌ل‌ان رووی ره‌ش‌بێ لێی‌فراندن قه‌ل
قه‌ری قه‌ل ئێوه‌ی خسته‌ زیندانێ	ئه‌وه‌ش ئینتیقام ده‌ردی ده‌زانی»

کە ئەو شیعەرەش بەشێک لە نووسراوه‌ی کتێبی «سه‌رله‌شکر زه‌نگه‌نه‌» ده‌سه‌لمێنی کە ده‌لی: «پێیان‌پاگه‌یان‌دین کە لێ‌زنه‌یه‌ک له‌ کۆمه‌له‌ی (ژ.ک) به‌ره‌و ورمی به‌پێوه‌ن...»

وادیاره‌ مامۆستا «هه‌ژار» ئەگەر ده‌لی «قه‌ری قه‌ل ئێوه‌ی خسته‌ زیندانێ» هه‌ر مه‌به‌ستی له‌وه‌یه‌ کە گیرانی ئەو چەند کەسه‌ به‌هۆی راپۆرت بووه‌، له‌ پاشان ده‌لی: «ئه‌وه‌ش ئینتیقام ده‌ردی ده‌زانی»، له‌ کتێبی «چێشتی مجبور» لاپه‌ره ٦٨ یش دا ده‌لی: «عیسازاده‌ ناویک بوو کە له‌ زه‌مانی «یه‌هله‌وی» شه‌یتانی له‌ خه‌ڵک ده‌کرد و «زەبیحی» و «فاروقی» به‌گرتن دا... به‌ ئه‌مری حیزب کتێبخانه‌که‌ی تالان کرا.» روژنامه‌ی کوردستان ده‌لی: «زەبیحی و دڵشادی ره‌سوولی و قاسمی قادری هه‌شت مانگ له‌مه‌وه‌یه‌...» یانی هه‌شت مانگ پێش ده‌رچوونی روژنامه‌ی کوردستان گیراون؛ کە هه‌شت مانگ پێش ده‌رچوونی ژماره

۱۴ى رۆژنامەى «كوردستان» كە لە ۲۴ى رېيەندانى سالى ۱۳۲۴ چاپ كراۋە،
دەكەۋىتە مانكى سېھەمى بەھار واتە جۆزەردانى سالى ۱۳۲۴.

بە بەراۋەردىكى ئىۋان نووسراۋەى رۆژنامەى «كوردستان» و قەسەكانى
«سەرلەشكر زەنگەنە» چەند ھەلەى زەق ۋەبەر چاۋ دەكەۋن:

يەكەم: «سەرلەشكر زەنگەنە» دەلى: «بېجگە لە «زەبىجى» و «دلىشادى
رەسوۋلى» و «قاسمى قادىرى»، ماشىنەكە دوو چەكدارى دىكەشى تىدا بوو كە
تەقەيان لى كىردىن. كەچى تەنبا سى نەفەريان رادەستى بىكەى ئەپتەش لە تاران
دەكا و باسى چارەنووسى دوو چەكدارەكەى دىكە ناكە.

كاك «عوبەيدىللا ئەبىۋوبىيان» سەبارەت بەو دوو نەفەرەى دىكە دەلى:
«ئەو دوو نەفەرە يەكەيان «قادىرى تەۋەككول» و ئەۋى دىكەشىيان «سەعەدى قۇبى»
بوو. ئەگەرچى ئەو دوۋانەش ھەر ئەندامى كۆمەلەى (ژ.ك) بوون، بەلام چونكە
بەلگەكان بەۋان نەبوۋە يا مامۇستا «زەبىجى» و ھاورپىيانى پىشتەر ۋەئەستۋى
خۆيان گىرتوۋە، ئەو دوو نەفەرەيان ئازاد كىردوۋە. جا مەعلووم نىيە چۆن
دەكرى ئەو دوو نەفەرە تەقەشىيان كىردى و ئازادىش كىرەن! لىرەدايە كە روون
دەبىتەۋە مەبەستى سەرەكى راپۆرتدەر و ژاندرەكان ھەر ئەو سى نەفەرە بىن كە
رۆژنامەى «كوردستان» ھەۋالى ئازادبوونىيانى داۋە، دەنا بەو حىسابە دەبوۋنە
پىنج كەس.

دوۋەم: ديارە ئەو نامانەى «سەرلەشكر زەنگەنە» باسىيان دەكا ھەموو
ساختەگىن. بۆ نموۋنە دەلى: «ھەشت نامە ۋەدەست كەۋت كە دەبوو ئىۋانى قازى
مەمەد و مىرجەغفەر باقرۇف و... بە ھۆى كۆنسۋولى شوۋرەۋى لە ۋرمى
بگۆپىرىنەۋە. نامەكان بە زمانى كوردى نووسراۋون.» كە ئەۋەش ديارە راست
نىيە چونكە ئەگەر بىر پار بايە نامەيەك راستەۋخۇ بدىراپا بە كۆنسۋولى رووسىيا
لە ۋرمى يا لە ھەر كۆيىەك، بە كوردى نەدەنووسرا يا بە كوردىش نووسراپا
دەقى ۋەرىگىرداۋى رووسى يا توركىيەكەى دەگەل دەبوو. نووسەر لە جىگايەكى
دىكەدا دەلى: «لە نامەيەكەياندا «قازى مەمەد» داۋاى چاپخانەى لە دەۋلەتى

«سەرلەشكەر زەنگەنە» دەپ ھاۋكات بى ۋەگەل گىرانى مامۇستا «زەبىخى» ۋ ھاۋرېيانى ۋە ئابانى ۱۳۲۴، كە ئەۋ بابەتەش بە ئاۋردانەۋەيەك ۋە رۇژنامەى «كوردستان»ى ئەۋسەردەمى روون دەپتەۋە.

كاك «نۋوشىروان مستەفا ئەمىن» ۋە كىتېبى «حكومەتى كوردستان» لاپەرە ۱۵۴۰ دەقى رۇژنامەى ۲۰ ى ۱۰ ۱۳۲۴ ى ھىناۋە كە دەلى: «رۇژى ۲۰ ى ۱۰ ۱۳۲۴، سەعات ۵ ى پاشنىۋەرۋ ئىدارەى رۇژنامە ۋ گۇڧارى «كوردستان» بە موناسەبەتى كىرنەۋەى ئىدارە ۋ بلاۋكىرنەۋەى يەكەم ژمارەى رۇژنامەى «كوردستان» جېژنىكى بەشەۋكەت گىرا...»

پرسىيارەكە لىزەدايە كە ئايا دەكرى مانگى ئابان (خەزەلۋەر)ى ۱۳۲۴ مامۇستا «زەبىخى» نامەيەكى بى بوۋى كە لەۋدا داۋاى ناردىنى چاپخانە كرابى ۋ بىرپارىش بى ئەۋ نامە ۋ چەند نامەى دىكەش بىگەيەنئىتە دەستى كاربەدەستانى شوۋرەۋى لە كۇنسۋولخانەى ورمى ۋ لەۋىشەۋە بىگەيەنئىتە شوۋرەۋى، نامەكە ۋ ھەلگىرى نامەكەش ھەشت مانگ گىرابىن ۋ داۋاى گىران ۋ نەگەيشتىنى نامەكەش بۇ شوۋىنى مەبەست، چاپخانەكە گەيشتىبىتە مەھاباد؟

كاك «مەمەدى شاپەسەندى» لە بەشىكى دىكە لە بىرەۋەرپىيەكانى خۇىدا دەلى: «داۋاى ئەۋەى گۇڧارى «ئاۋات»م چاپ كىرد، ھەر داۋاى بلاۋبوۋنەۋەى لە لايەن (ژ.ك) بە ھۆى كاك مەمەدى ياهۋو كە يەكك لە دامەزىنەرانى (ژ.ك) بوۋ، داۋايان لى كىرم بچمە لايان. لەۋى لىيان پىرسىم بۇ بى پىرسى ئەۋان «ئاۋات»م بلاۋ كىرۋتەۋە ۋ نەدەبوۋ بلاۋم كىرۋاۋە. پاشان دەلى: «ھىندەى پىنەچۈۋ بانگىيان كىرم بۇ ناۋەندى (ژ.ك) ۋ گوتيان «چاپخانەى كوردستان» گەيشتۋە ۋ داۋايان لى كىرم دەست لە ھەموو شىك ھەلگىرم ۋ خۇم تەرخان بىكەم بۇ «چاپخانەى كوردستان» كە لە سۇڧىتەۋە بۇمان ھاتبۇۋە: لەم كاتەدا ھىشتا حىزبى دىموكرات دانەمەزراۋو. كە ئەۋ قسانەى كاك «مەمەد» دەگەل ئەۋ ۋتۋوۋىژەى كە دەگەل رۇژنامەى «ئالاي ئازادى» پىكى ھىناۋە، يەكتر ناگىرنەۋە، چۈنكە لەۋى دەلى: «ئەمەن ۋ «قازى» ۋ «مەنافى كەرىمى»، چاپخانەى «كوردستان»مان لە تەۋرۋىزەۋە بە ماشىنى خۇمان ھىنا ۋ ئەۋكات «مەنافى كەرىمى» ۋەزىر بوۋ. كەچى لىزە دەلى: «داۋاى چاپى گۇڧارى «ئاۋات» ھىندەى

پینه چوو بانگیان کریم بۆ ناوهندی (ژ.ک) و گوئیان «چاپخانهی کوردستان» که یشتوو و...» که ئه وهش ئه وه قسه یه مان دهسه لمینی که ده لئین «ئاوات» له چاپخانهی کۆمه لهی (ژ.ک) دا چاپ کراوه. کاک حامیدی گه وهه ری له لاپه ره ۱۴۷ی کتییی «کۆمه لهی ژیا نه وهی کوردستان» دا پاش ئه وهی باسی گیرانی مامۆستا «زه بیحی» و هاوڕێیانی ده کا ده لئ: «ره حیمی زێهتاب فهر له لاپه ره ۲۰۷ی کتییی خۆی دا به ناوی «خاطرات در خاطرات» نامه یه کی روژی ۵ی سه رما وه زی - ۲۶ی «نوامبر» ی ۱۹۴۵، «زه بیحی» و ها قالا نی چاپ کردوو که بۆ «قازی محه ممه د» یان نووسیوه: «نه مان توانی له گه ل سه رتیپ دره خشان ی یک بیین و یه کیتی له گه ل دامه زڕینین.» که ئه وهش وینا چئ راست بی چونکه هه ر به یی قسه ی «سه رله شکر زه نگه نه» ش بی، مامۆستا «زه بیحی» و دوو هاوڕێیه که ی له مانگی خه زه لوهر گیراون نه ک سه رما وه ز، که وایه چۆن ده کری مانگیک دوای گیرانی بلئ نه مان توانی فلا نه کاره ی بکه یین؟ دوکتور «عه زیزی شه مزینی» له لاپه ره ۱۶۲ی کتییی «جوولانه وهی رزگاریی نیشتمانی کوردستان» دا ده لئ: «دوای ئه وه گۆرانکاریا نه رووداوی تر ها ته بی ش، ده ولت «عه بدورپه رحمانی زه بیحی» و «محهمه د دلشاد» ی گرت و به ده سیه سه ری ره وانه ی تارانی کردن. ئه وان تا سالی ۱۹۴۶ له و ی مانه وه؛ کۆمه لانی خه لکی مه هاباد بۆ تۆ له ئه ستان ده وه به یاریان دا به لاماری فه رمان به ره ئیرانییه کانی ناو شار به دن و وه ک بارمه ره فتهاریان له گه لدا بکه ن و به م جوړه ده ولت ناچار که ن «زه بیحی» و «دلشاد» ئازاد کا، به لام قازی ده رفه تی ئه م کاره ی نه دا و فه رمان به ره ئیرانییه کانی بی زیان له مه هاباد ده رباز کرد. ئه وه ده یو یست مه سه له که به بی زه بروزه نگ چاره سه ر بکری.» «سه رله شکر زه نگه نه» ش سه باره ت به رووداوی هیرش کردنه سه ر داموده زگا کانی ده ولت له لاپه ره ۵۹ و ۶۰ی کتییه که ی دا ده لئ: «له مانگی خه رمانانی سالی ۱۳۲۰ پادگانی نیزامی له مه هاباد نه بوو، شه پرخوا زه کانی مه هاباد به پشتیوانی شوو ره وی سه ربزیویان ده سپیکرد، تا ئه و جییه ی که روژی ۲۶ی ۱۳۲۳ هیرشیان کرده سه ر شاره وانی مه هاباد و چه ند پاسه وانیان کوشت و شاره وانی مه هابادیان به تالان برد.» به لام وا دیاره ئه و رووداوه

رووداوێ گێراون. ئەوانە هەموو لە لایەک و راپۆرتێکی کتێبی «چپ در ایران بە روایت ساواک» بەرگی یەکەم کە لە لایەن ناوەندی لیکۆلێنەوێ بەلگە میژووویەکان لە «وەزارەتی ئیتلاعات» چاپ کراوە لە لایەک، هەلەکانی «سەرلەشکر زەنگەنە» ئاشکرا دەکەن. لاپەرە ۴ و ۵ی ئەو کتێبە گێرانی مامۆستا «زەببەحی» و دوو ھاورپیەکی بەو چەشنە باس کردوو و دەنووسی: «راپۆرتی ۸ی ۱۰ی ۱۳۲۶ - لە ۲۷ و ۲۸ی ئابانی ئەمەساڵ [خەزەندەری ۱۳۲۶] دوو نەفەر «زەببەحی» و «ئەفشاری رەسوولی» (دانشادی رەسوولی) چوونە مەھاباد و ماوەیەک لەوێ لە گەرەکێ «پزگەیان» نیشتهجێ بوون. تیکۆشانی ئەوان بەو جۆرە بوو کە لە تەواوی لیژنەی لاوەکانی مەھاباد و ھیندیک لەو کەسانەی ناسیویان و بڕوا و متمانەیان پێیان بوو، بەلگە یەکیان وەرگرتوو کە ناوەڕۆکی لاپەرە کە لە ژێر ناوی ریکخراوەی ولاتانی یەکگرتوو بوو. تێبینییەکی تێدا نووسراوە کە ئەو دەگەیەنێ کە «مەمەدەلی نیک» ناویک لە ھەمان کاتدا کە لە ریکخراوەی ولاتە یەکگرتووکاندا یە بۆ تەواوی ئێمە و گەلی کورد نوێنەری راستەقینە و ئەگەر دژی ئەو تیلگرافیک لێدرایی لە لایەن ئێمە ئازادیخوازان نەبوو. لە راستیدا ھۆیەکە ئاشکرایە، ناوبراوان دوا وەرگرتنی ئەو لاپەرە لە مەھاباد و دەرکەوتوون. بابەتێکی دیكە کە لێیان دەگێرێ ئەو ھەوێ کە لە قەسبان بۆخۆیان گوتوویانە کە ئێمە ئەو تیکۆشانە بە یارمەتی بریتانیا دەکەین و پارە یەکیشمان دەدەن... ئەوان کەسانیکن کە لە دامەزرێنەری حیزبی کۆمەڵەی پێشو (ژ.ک) بوون و لە ساڵی ۱۳۲۴ کە بەلگە یەکی زۆریان پێبوو و ویستوویانە بۆنە تورکیا لە لای مەئموورانی لەشکرێ ۴ی «ورمی» و دەگێرێن و دەنێدرێنە تاران و ماوەیەک لە تاران زیندانی دەبن ھەتا دواوە لە کاتی دەسلەلاتی دیموکراتەکان ئازاد دەکری و دەرچنەو مەھاباد و دیسان لە کاتی چوونەوێ ھیزی حکوومەتی ناوەندی بۆ مەھاباد، رادەکەنە عێراق، بەلام بێگومان لەگەڵ کۆنسولگری شووڕەوێ پێوەندی راستەوخۆیان بوو...» لە لاپەرە ۴ و ۵یشدا لە پەرەوێزی ئەو راپۆرتە کە لە دژیان دراوە دەڵێ: «راپۆرتی شارەوانی ئەوکات سەبارەت بەو کەسانە لەو بەلگەدا باسماڵ کردن بەو جۆرە: بەرنووس: راپۆرتی کۆتایی ورمی.

ریکهوتی ۵ی ۱۲ی ۲۶ ژماره ۳۷۱۰ - شارهوانی گشتی ولات به ژماره ۲۶۸۵ ریکهوتی ۲۶ی ۱۱ی ۱۳۲۶ به پشکنینی دهفته رهکانی خۆی هیچ ئاسه واریکی له سههر پێشینهی «زهبیحی» و «ئه فشار» (دانشادی رهسوولی وه دهست نه هینا. به پێی نامه ی بنکه ی له شکری ۴، سه بارهت به گیرانی ناوبراوان له سالی ۱۳۲۴، له سنووری تورکیا هیچ پێشینه و به لگه یه ک نییه؛ به لام له سهروبهندی سالی ۱۳۲۴ دوا ی کوشتنی چه ند کهس و تالانی شارهوانی مه هاباد دوو کهسی ناوبراو به هۆی پێوهندی گرتن به «زێڤۆ به هادوری» و سهروک عه شیرهکانی دهو روبه ری «ورمی» و گه یاندنی فهرمانی «قازی محهممه د» و گه یاندنی چه ند پاکهت، به چه که وه له مه هاباد به رهو دهو روبه ری ورمی هاتوون، «کاتی گه پانه وه» له ریگادا به هۆی مه ئموورهکانی ژاندهر مه ربیه وه ده گیرین و له خه تی «ته وریز» وه ده نیردرینه تاران و به ینیک زیندانی ده کرین و له ئاکامی هه ولهکانی «سه دری قازی» ئازاد ده کرین. به پێی زانیاری «زهبیحی» له سه رما وه زی ۱۳۲۵، کاتی هاتنه وه ی هی زی حکومه تی ناوهندی راده کاته عیراق و جار ی له وییه، به لام له شوینی ئیستای ئه فشار (دانشادی رهسوولی زانیارییه ک وه دهست نه که و تو وه.

ههروهک ده زانین ئه و کتیه بش چه ند خالی گرینگی ئاماژه پیکردوه که پوخته ی راپورته که ئه ویه: له سهروبهندی سالی ۱۳۲۴ «کاتی گه پانه وه» له ورمی ئه و چه ند که سه ده گیرین، (هه لبهت ناوی کاک «قاسمی قادری» ش له بیر کراوه) پاشان به هه ولهکانی «سه دری قازی» ئازاد کراون.

کاک «عوبهیدیلا ئه بیووبیان» سه بارهت به گیرانی ئه و سی که سه ده لی: «دوا ی ئه وه ی بۆ ماوه یه ک له لایه ن (ژ.ک) وه مامۆستا «زهبیحی» ده سه سه ره ده کری هه ر دوا ی چه ند رۆژ که له و بارودۆخه رزگاری ده بی، مه ئمووریه تیکی ده دریتی که له گه ل کاک «قاسمی قادری قازی» و کاک «دانشادی رهسوولی» بۆ ته بلیغات و راپه راندنی ئه رکهکانی کۆمه له ی (ژ.ک) بچه ورمی و دهو روبه ری؛ به لام له پۆستی «زێڤۆ به گی به هادوری» له «بالانیش» له لایه ن «سه ره لشکر زه نگه نه» وه ده گیرین. هه ر دوا به دوا ی گیرانی ئه و چه ند که سه، «قازی محهممه د» سی که سی له لایه ن شوورای ناوهندی کۆمه له ی (ژ.ک) ناره د لای «سه ره لشکر زه نگه نه» که ئه و سه که سه ده تی به و ن له: ۱- «مامه غه نه، خو سه وه» (سه روک،

«ئەوقاف» ۳- «مەلا قادری مودەپرزیسی» (مامۆستا و بەرپرسی ئیدارەى غەللە». ئەو سىڭ كەسە ھەرسىك ئەندامى رەسمى، بەلام نەپىنى كۆمەلەى (ژ.ك) بوون كە بە ئامانجى رزگار كەردنى ئەو چەند كەسە، چوونە لای «سەرلەشكر زەنگەنە»؛ ئەو چوونەش بۇ دوو ئامانج پىكھات، يەكەم: ئەو كە رەنگبوو كۆمەلەى (ژ.ك) و خەلكى مەھاباد دژ كەردەو ەيەك لە خۆيان نیشان بەدن، بۇ نموونە كارمەندەكانى ئىرانى بە بارمەتە بگرن كە ھىشتا ھەر لە نۆو شارى مەھاباد مابوون، دوو ھەم: نازاد كەردنى ئەو سىڭ كەسە گىراو. پىشەوا قازى محەممەد لە نامەيەكى تايبەتدا كە بۇ «زەنگەنە»ى نووسىبوو، ئەو سىڭ كەسەى بە عىنوانى ھەيئەتى خىر خوازى (حوسنى نىيەت) مەھاباد ناساندبوو و داواى لە سەرلەشكر زەنگەنە كەردبوو رىگايەك بۇ چارەسەرى گرفتى گىرانى ئەو چەند نەفەرە بدۆزىتەو. ئەويش لە وەلامىكى تەشريفاتىدا بە نوپنەرەكانى پىشەوا دەلى: «بەداخو ەدرەنگ ھاتوون، چونكە ژاندەرمەرى بە بىڭ پەرسى ئەو، ئەوانى رادەستى تاران كەردو ە». لەقسان نامەيەكىشى بۇ پىشەوا قازى محەممەد نووسىو ە كە لەودا داواى تارىف و پىدا ەلگوتنىكى زۆر بەسەر كورداندا كە «ئارياىى» رەسەنن و مەھابادىش زۆر «شاپەرەست» و گەلدۆستن، تارىفى كەسايەتى قازى محەممەدى كەردو ە و ھىوادارى كەردو ە كە بەپەلە كارىك بۇ نازاد كەردنى ئەو چەند كەسە دەكا. بەلام لە داواىدا روون بۆو ە كە ھەموو ئەو قەول و قەرارەى «زەنگەنە» درۆ و دەلەسە بوون و ھەر بۇخۆشى ئەوانى ناردبوونە تاران و بە ستادى ئەپتەشى ئەسپاردبوون. «مامۆستا «ئەيىووبيان» لە درىژەى قسەكانىدا دەلى: «پاش ماو ەيەك كۆمارى كوردستان راگەيەندرا. لە بەرەى شەپى نىوان ئەپتەشى ئىران و كۆمارى كوردستان لە سەقز كە بارزانىيەكان سەنگەريان گرتبوو، شەپىك رووىدا كە لە ئاكامدا دىلىكى زۆر كەوتە بەر دەستى ئەپتەشى كوردستان. لە داواىدا مامۆستا «زەبىحى» و كاك «دلىشادى رەسوولى» و كاك «قاسمى قادرى قازى» دەگەل ئەو دىلانە ئالوگۆپيان پىكرا و نازاد كران.»

خەرىكى تايپى ئەو نووسراوانە بووم كە خودا يار بوو و بە پەرسىار كاك «قادرى تەو ەككول»م پەيدا كەرد و چوومە خزمەتى. كاك قادىر يەككىك لەو كەسانەيە كە ئەو رووداو ەى ئاگا لىيە و زانىارى وردىشى لەو بارەو ە ھەيە. بۇ

روونكردنه وهى زياترى ئه و باسانه و وهدهسپهئنانى زانبارى زياتر روژى شه ممه
ريكه وتى ۱۶ى ۲۱۸۵ (۶ى مهى ۲۰۰۶) ئهم وتوويزم له گهل پيكهينا كه لي ردها
دهقى تهواوى به بى دهسكارى دهنووسمه وه.

چۇنيه تى مهئموورييه ته كه: «به هوى كابرايهك كه به «وههابى شيرنى»
مه شهوور بوو و له ناو كۆمه لهى (ژ.ك) دا كارى ده كرد، خه بهرم پي درا بجمه
دهفته رى (ژ.ك). له وى گوتيان ده بى له گهل مامۇستا زه بيحى و كاك قاسمى
قادرى و محه ممه دلشاد و برايهكى كاك سه عىدى قۆبى كه ناويم له بير نه ماوه،
بجمه مهئموورييه تىك. كاتىك خه به ره كه يان پى راگه ياندم له مالى كه س
نه يزانيبوو، پوول و پاره شم پينه بوو. هه ر زوو چوومه كووچه باغى عه زى ناغا و
له كاك قاسمى قادرى ئىجازم وهرگرت و گوتم مامه قادر ئىزىم بده بجمه وه
مالى، هيچ پوولم پى نيه. كاك قاسم گوتى باشه برۆ به لام لاى كه س باس
مه كه. منيش گوتم ئۆوه برۆن من به ماشينىكى ديكه خۆم ده گه يه نمه ئۆوه. ئه و
چوار كه سه ساز بوون، ماشينىكى فۆردى ره شيان پي بوو. ئه وان رۆيشتن و من
چوومه وه مالى و پاشان به سنوارى ماشينىكى گه وه ره كه بارى پي بوو وه رى كه وتم و
له سه ربانه كهى دانيشتم. گه يشتمه قاوه خانه (چايخانه) ي «شيرين بلاغ» و
دابه زىم. له وى راييتىكمان هه بوو ناوى «شۆش» بوو، شكاك بوو. ئه و گوتى
ره فقه كانت هاتن و تيپه رين، زوو بيانگه يه. هه ر به و ماشينه ي پيشوو تا
«دزه» ي رۆيشتن، له ويش را به قاوه خانه ي «دزه» دا (نيزىك ورمى) وه رى كه وتم،
گه يشتمه شوينىك به ناوى «پۆلاتدى» كه مه ودايه كى كه مى ده مي نى بگه يه
«بالانىش». له نيزىك بالانىش پۆستى ژانده رمه رى لي بوو، له وى گرتيانم.

هه ر له مه هاباد كه وه رى كه وتين هه ر كه سه ي ئه ركىكى پيئه سپي ردا بوو،
ئهركى من گه ياندنى نامه يهك بوو بۆ كۆتسوولى رووسيا له ورمى. نامه كه له
ناو قوتوويه كدا بوو، بۆخۆشم هه ميشه ئالايه كى چكۆ له ي كوردستانم پي بوو.
به لام باش بوو پيش ئه وهى بگيريم، نامه كم له قوتووه كه ده ره ئتا و له گهل
ئالاكه ي له رانم به ست.

به لى له «پۆلاتدى» نيزىك «بالانىش» گرتيانم. ره ئيسى پۆستى
ژانده رمه رى ناوى «حاجيلوو» بوو، هه ر له زوومه نيواناخۆشى له گهل من

دانیشتبوون، دوو نەفەری لیبوو لە ناو خەلکەکاندا دەمناسین، رابیتی کۆمەڵە (ژ.ک) بوون. ئەوان بە چاو تێیانگەیاندم کە رەفیقەکانم گیراون. لە خوار جادەش لە پەنا چۆمیک بنگەیهکی سەربازی ئەرتەشی لیبوو، جوان دەدیترا. بەهەلکەوت «زەبیحی»م دیت، دیار بوو ئەویش منی دیتبوو. زەبیحی بە بیانووی ئاودەست هاتە خوار، سەربازیک بە چەکەووە لە پشتی دەڕۆیشت. مەبەستی زەبیحی ئەو بوو کە بەو شیوەیه من تێگەم کە ئەوان گیراون.

«حاجیلوو» بەرپرسی پۆستەکە دەستی کرد بە پرسیار و جل و بەرگەکانی پێداکەندم. هەر مابوو پانتۆڵەکم دانیم. لەو کاتەدا خوداوارپاستان کابرایەکی عەجەمی ئەرتەشی کە پێشتر لە مەهاباد و دۆستی برازایەکی خۆم بوو، پەیدا بوو، هەر دیتمی ناسیمییهووە. هات گوتی بۆ لێرە؟ گوتم گرتوویانم. ئەو جار لە حاجیلووی پرسى ئەوەتان بۆ گرتووە؟ حاجیلوو لە وەلامدا گوتی: خراپکار و ئاژاوەچییه. عەجەمەکەى ناسیاوی من گوتی: ئەلغان ئەمن درێژکەن لاقم لە سەر زگی دانین نانی ماله ئەوانەم لە زاری دێتەدەرئ. ئەوانە زۆریان خزمەت بە من کردووە و شتی وانابێ. بەو چەشنە من ئازاد کرام.

زەبیحی و هاوڕێیانیشی هەریەکەى مەموورییه تێکیان هەبوو. بریار وابوو هەموومان بچینه بالانیش. لەوێشەووە درێژە بە کارەکانمان بەدین و بەرمو شوێنەکانی دیکە برۆین. داستانی گیرانی ئەوانیش بەو شیوەیه بوو کە بە ماشینەکەیان رویشتبوون. بەلام چونکە بە چاکی شارەزای رێگا کە نابن و لە لایەکیش هەر روژیک بەر لەوێ ئێمە بچینه بالانیش لە وێ نێوان ژاندرمەری و پیاوێکی زێڕۆبەگ شەڕ کرابوو و برایەکی زێڕۆبەگ لەو شەڕدا کوژرابوو، بریار بوو بچینه «کۆکی». ئەوان بۆ ئەوێ تووشی بۆسەى ژاندرمەری نەبن رێگا کەیان دەور لێدابوو و تەنانت لە دێی «بالانیش»یش تێپەر ببوون. دوايه دەزانن بە هەلە رویشتوون، دەگەرێنەووە کە «لە گەرانهویدا» بەر لەوێ بتوانن بچنە کۆکی و «زێڕۆبەگ» ببینن لە بۆسەى ژاندرمەری دەکەون و دەگیرێن. من دواى ئازادبوونم نەگەریمەووە مەهاباد و درێژم بە رێگا کە دا و رویشتمە ورمی. لە ورمی یەکیکی لیبوو پێم خۆش نییه ناوی بێنم دوايه بوو بە وەزیر، ئەندامی کۆمەڵە (ژ.ک) بوو، ئەویش لە ورمی بوو. رووداوەکەم بۆ گێڕاوە. گوتی دەچم بە کۆنسولی رووس دەلێم ئازادیان بکەن. من چوومە لای «کامان دوکتور» کە

ئىدارەيەكى سىياسى بوو. لە قونسولخانىەى ورمى بېيار بوو نامەكەى بىدم بە «جەغەرۇف» كە ئەفسەرىكى كورد بوو. چونكە رۆژى پىشودان بوو بەزۆرى رىگيان دام و چوومە ژوورئ. بەلام «جەغەرۇف» لەوئ نەبوو، ئەفسەرىكى توركى دىكە لەوئ بوو كە زۆر توورە و تۆسن بوو، ناویم لە بىر نەماوە بەلام لە بىرمە ئەفسەرى بەشى زانىارى بوو. نامەكەم دايە و رووداو كەم بۆ گىپراوە، ئەو گوتى مەئموورەكانى خۆمان لەوئ ناهيلىن بيانگرن، ئازاديان دەكەين.

هەر دواى ئەوەى لەوێ خەڵاسیم هات، چوومە خزمەت «سەید ئەحمەدى
 گەیلانیزادە» و رووداوەکەم بۆ ئەویش گێڕاوە. هەر ئەو رۆژە بەیەكەوه چووینە
 لای «سەرلەشکر زەنگەنە». ناوبراو گوتى: ئەمن کۆرەم بەلام لە ئەوەى ئەوان
 نیم. مەبەستى ئەوە بوو كە ئەوانەى گیراون وێرای بەرپرسیانى دیکەى کورد،
 یشتیان بە رووسەکان بەستوو؛ پاشان گوتى: خراپیان لەگەڵ ناجووالتێنەوه.

لهو ماوهیهدا کاری من ئەوه بوو دچوومه قۆنسولخانەى رووسەکان بۆ ئەوهى بزانم بۆ ئازادکردنى ئەو چەند کەسە چیان کردوو. رۆژیک کابرایەک هات گوتى: فلانەکەس زیندانىیەکانیان له رینگای دەریاوه بە گەمى بەرچ کردن. وەخت درەنگ بوو، چوومه قۆنسولخانە، «هاشمۆف» لەوى بوو، نوای ئەوهى پێکەوه قسەمان کرد گوتى: «بە قازى بلى کارى وا نەدا بە هەموو کەس؟!» مەبەستى ئەوه بوو کە ئەوانەى قازى محەممەد ئەو ئەرکەى پێئەسپاردوون، بۆ ئەو جەشە مەئموورییەتە ناین!

کاک قادری تہ وہ ککول لہ کۆتایی قسہ کانیدا گوتی: «کاتیک زہبیحی و ہاورپیانی بہ گہمی بہرئ کرابوون، ئہو ئہ ندامہی کۆمہ لہی (ژ.ک) کہ گوتم پاشان بوو بہ و مزیر، دیتبوونی! بہ لام ہیچ ہہ لویستیکی لہ خوی نیشان تہ دابوو!» -

پرسیارم له کاک قادر کرد که دواى گيرانى ئه‌و چه‌ند که‌سه، ئايا هيج که‌س له مه‌باباده‌وه بۆ ئازادکردنيان هاته ورم؟ وه‌وئیک درا يان نا؟ که له وه‌لامدا ده‌قى قسه‌کانى کاک «عوبه‌يدىلا ئه‌ييووبيان» ى سه‌لماند، به‌لام گوته ئه‌و نه‌فه‌ره‌ى که کاک عوبه‌يدىلا ده‌ته، «سه‌عیدى قوڤى» بوو و وێرای مامۆستا زه‌هبيحی گيرا، دروست نيه، به‌لکوو برايه‌کى ئه‌و بوو که من ناویم له بىر

رحیمى لەشكرى» و «مامە غەنى خوسرەوى»، پېم وابى نەفەرئىكى دىكەشيان لەگەل بوو كە بۆ ناوبژىگەرى ھاتبوونە لای سەرلەشكر زەنگەنە. سەبارەت بە مامۇستا «زەبىحى»ش گوتى: «ئەو بەراستى تىكۆشەر بوو، زۆر زانا بوو و تەنیا كەسك بوو زمانى ئىنگلىسى زۆر بەباشى دەزانى و ئەندامىكى ھەلسووپا و چالاكى كۆمەلەى ژ.ك بوو.»

«رەنا خانىمى زەبىحى» خوشكى مامۇستا زەبىحى لە وتووئۆيىكدا كە كاك عەلى كەرىمى لە كىتئىي «ژيان و بەسەرھاتى زەبىحى»دا لەگەلى پىكھىناوہ لە لاپەرە ۱۴۳ تا ۱۶۱، باسى كەسايەتى و بەسەرھاتى براكەى خۆى دەكا كە ئەو چەند دېرەى خوارى، كورتەيەك لەو وتووئۆيە: «نيزىك دە تا پازدە رۆژ كاكەم لە قاوہخانەى «كەرىم جوجوو»ى گىرا. پاشان لەوئ ئازاد كرا بەلام بۆ ماوہيەك نەھاتەوہ مالە خۆمان و چووہ مالە «كەرىمى ياهوو». [دیارە نەيانوئىستووہ زىندانى بۆ بەلام دەسبەسەريان كردووہ] پاش ماوہيەكى لە وئش رۆيى و چووہ مالە «مەلای داودى» مەشھور بە «مەلای ھەجۆكى». پاش چوارپىنج رۆژان، رەمەزان بوو بەيەكجارى ئازاد كرا. ديسان لە مەئموورىيەتىكدا مامۇستا زەبىحى وئراى چەند ھاورپى كۆمەلەى ژ.ك لە ورمى دەگىرئەوہ. لە لاپەرە ۱۴۶ و ۱۴۷، رەنا خانم سەبارەت بە گىرانەوہى دووبارەى مامۇستا زەبىحى دەلى: «پاش بىستوجوار سەعاتان گوتيان وەللا ديسان گرتووئەوہ و «مىرزا رەحمەتى شافىعى» راپۆرتى لىداوہ و گوتووئەتى ئەگەر ئەوانە بېنەوہ، ئىران كوردستانى لە دەست دەچى، بەخسوس رەحمانى زەبىحى. ئىدى كاكەم زياتر لە ۸ مانگ گىرا... گۆيا كاكەم لە زىندانەوہ خەبەرى بۆ قازى نارىدووہ كە ئەگەر بېتوو شتىكى نەكا و رزگارمان نەكا، خراپى دەبىنى! دوايە گوتيان عرووسان [سەربازى روسەكان] پولاتيان داوہ و نازانم چىووہ و ئەوانە بەربوون، ھەتا پولاتىكان بۆ ئىمە ھىنا مال...» پاشان دەلى: «مىرزا قاسم لە تەورئىزى نەخۆش دەبى و كاكەم و دلشاد دىنەوہ ميانداوئى و بە ھۆى سىچوار ئەفسەرى عورروس كە لەوئ دەبن، بە جىبىكى ھىنايانەوہ مالە خۆمان.» لە كۆتايىشدا دەلى: «عالمەمىكى زۆر ھاتن، قازى مەمەد ھات، مەلامستەفا بارزانى ھات و... ژوورەكەشمان زۆر بچووك بوو و عالم زۆر بوو...»

رۆژى يەكشەممە رېكەۋتى ۴/۴ ۱۳۸۵ بەرامبەر دەگەل ۲۵ ئى ئاۋىيە ۲۰۰۶
 چوۋمە خزمەت «رەئناخانمى زەبىيى» و سەبارەت بەۋ بابەتەنە پىرسىيەم لىكرد
 كە ئەۋ چەند دېرەي خوارى پوختەي ئەۋ وتوۋىژەيە: «ۋەختىك كاكەم لەگەل
 ھاورىكانى لە «بالانىش» ئى گىرا، پاش ماۋەيەكى گوتيان ئازاد كراۋن بەلام
 دىسان گرتوۋياننەۋە (ھەر ئەۋ رۆژە)، چونكە «مىرزا رەحمەتى شافىيى» نامەي
 بۇ كاربەدەستانى ئىران نوۋسىبوۋ و گوتبوۋى كە ئەگەر ئەۋانە ئازاد بىكرىن،
 بەتايىبەت زەبىيى، كوردستان لە ئىران جودا دەيىتەۋە و لە دەست دەچى. ئەۋ
 دەمەش كە كاكەم لە تارائى زىندانى بوۋ، لەۋىرا نامەيەكى بۇ قازى مەمەد
 ناردبوۋ و گوتبوۋى لە زىندانى نەجاتم دە، دىنا ئەمىنىش زۆر كارم لە دەست دى!
 پاش ماۋەيەك قازى مەمەد لەگەل روۋسەكان لە بەرامبەر ئازادى كاكەم و ئەۋ
 دوۋ رەفقىيە دىكەي، سىزە دىلى ئىرانيان ئازاد كرد و ۋىراي بىرىك پوۋل و
 پارە داياننەۋە بە ئىران. ئەۋ پوۋلە بە مەلۇومى ھىچ قسەي لە سەر نىيە كە
 روۋسەكان دايان بە ئىرانييەكان و ئەۋ مەمەلەيان رىكخست. ھەر دۋاي
 گىرانى كاكەم و كاك قاسم و كاك دلشادى رەسوۋلى، ھەر مالىە ۱۵۰۰ تەمەنى
 ئەۋدەميان ۋەك حقوۋى (موۋچە) ئەۋ گىراۋانە بۇ بەرپوۋەچوۋنى بىنەمالەكانيان
 دايىنى. «قسەكانى رەئناخانم لىرەدا تەۋاۋ دەيى، بەلام بەۋ پىيەي
 دەۋلەتى ئىران لە جمۇجۋالى كۆمەلەي ژ.ك و چالاكىيەكانى، بەراستى ترس و
 خۇفكى زۆرى رىنىشتبوۋ و ھەرۋەھە زانىيارى باشىشى لە سەر ئەندامە
 چالاكەكانى ئەۋ كۆمەلەيە ھەبوۋ، لە لايەكىش راپۇرتىك لەسەر ئەۋ ئەندامە
 چالاكانە پىشتىر بەدەستى ئەرتەش گەيىبوۋ، مەن لەۋ بىراۋەدا نىم كە بە قسەي
 كەسىك ئازادىيان بىكەن (كە ديارە كە ئەگەر ئەۋ قسەۋباسە راست بىي، ئەۋە بە
 قسەي پىشەۋا قازى مەمەد ئازاد كراۋن) و لە دۋايىشدا بە قسەي مىرزا
 رەحمەتى شافىيى بىيانگرنەۋە. چونكە ئەندامەتى و چالاكىيەكانى ئەۋ سى
 گىراۋە لە نىۋ كۆمەلەي (ژ.ك) دا لەمىژ بوۋە كە بۇ كاربەدەستانى ئىران روۋن و
 ئاشكرا بوۋە. ئەۋ جىيەش كە رەئناخانم دەلى ھەر مالىە پوۋلىكىيان ۋەك
 يارمەتى بۇ بەرپوۋەچوۋنى دايىنى، بەپىي ھەۋال و مەگىنىيەك كە لە رۆژنامەي
 «كوردستان» ى ژمارە ۱۷ رۆژى جۋارشەممە ۱ رەشەمەي ۱۳۲۳ چاپ كراۋە،

لايەن خودى «پېشەوا» ۋە بەر لە ھاتنەۋەيان بۇ مەھاباد ۋە دۋاي ئازاد بوونيان ۋەك مزگىنى دراۋە بە كەسۋىكارى ئەۋ سى ئەندامە. رۇژنامەي «كوردستان» بۇ ئەم ھەۋالە نوۋىسيۋىيەتى: «... سوپاس بۇ خودا ھەرسىيىكىان چەند رۇژە كەشتۈۋنە تەۋرىز، پېشەۋاي خۇشەۋىست يەكى دوو ھەزار تەمەنى خەلات كر دوون.»

ئەگەر بمانەۋى رېكەۋتى درۋىستى گىرانى ئەۋ سى كەسە روون بىكەينەۋە، دەبى ئاورپىكىش لە كاتى دەرچوۋنى گۇڧارى «نېشتمان» بىدەينەۋە. گۇڧارى نېشتمانى ژمارە ۷ ۋ ۸ ۋ ۹ بەسەر يەكەۋە بۇ سى مانگى سەرەتاي بەھارى سالى ۱۳۲۳، واتا خاكەلىۋە، بانەمەر ۋ جۇزەردان چاپ كراۋە. دۋاي دەرچوۋنى ئەۋ ژمارەيە ھەتا سالىك دۋاي روۋخانى كۆمارى كوردستان يانى سالى ۱۳۲۷، ژمارەي دىكەي لى چاپ نەكراۋە، ئەۋ ژمارەيەش بە ناۋى «نېشتمان» ى ژمارە ۱۰، بە يارمەتى مامۇستا «زەبىحى» لە «سىتەك» ى كوردستانى باشۋور چاپ كراۋە. دۋابەدۋاي ھىنانەۋەي مامۇستا «زەبىحى» لە «تەۋرىز» ۋ راگۋاستنى كەرسەكانى چاپى گۇڧارى «نېشتمان»، لە تەۋرىزەۋە بۇ مەھاباد ۋ دەسبەسەر بوۋنى مامۇستا «زەبىحى» بۇ ماۋەيەكى كورت، مامۇستا «زەبىحى» لە مەھاباد دەمىننەۋە. واتا لە جۇزەردانى سالى ۱۳۲۳ ھەتا كۆتايى پۈۋشپەر يا يەكەم رۇژەكانى مانگى گەلاۋىژى سالى ۱۳۲۴، خەرىكى كاروبارى دىكە ۋ تىكۆشانەكانى لە كۆمەلەي (ژ.ك) دا بوۋە.

بۇ روۋنكرنەۋەي بەشىكى گرېنگ لە دىژۋوى تىكۆشانى كۆمەلەي (ژ.ك) بە بيانۋى باس كرىن لە چۆنيەتى گىرانى مامۇستا «زەبىحى» ۋ ھاورپىيانى، بىجگە لەۋ بابەتانەي باسما كرىد، ھىنانەۋەي ئەۋ چەند خالە گرېنگەش ۋەك كورتيەك لە باسەكەمان بە پىۋىست دەزانم:

۱- رۇژنامەي «كوردستان» ژمارە ۱۴، رېكەۋتى ۲۴ رېبەندانى ۱۳۲۴ دەلى ھەشت مانگ لەمەۋبەر ئەۋ سى كەسە گىراۋن كە ھەشت مانگ پىش ئەۋ رۇژە، دەكەۋىتە كۆتايى مانگى جۇزەردان يان يەكەم رۇژەكانى مانگى پۈۋشپەر سالى ۱۳۲۴.

كاك «ەلى كەرىمى» لە لاپەرە ۱۰۳ ى كىتەبەكەي دا دەلى: «ھەرۋەك ئاگادارن بەدۋاي دەرچۈنى «نېشتمان» ى ژمارە ۷ ۋ ۸ ۋ ۹ يانى لە ھاۋىنى سالى

۱۳۲۴ (۱۹۴۴)، «زەبىجى» لەگەل دوو نەفەر لە ئەندامانى چالاك و ھەلسووپاوى كۆمەلە، «قاسمى قادرى» و «دانشادى رەسوولى» لە ورمى بە دەستى حكومەتى شاي ئىران دەگىرىن. كە ئەو قەسەى كاك عەلى لەگەل ئەو روونكر دنەوھى كە باسما ن كەرد، واتە رۇژنامەى «كوردستان» سالتىك و چەند مانگيان نىوانە.

۲- گۇفارى «ئاوات» كە لە يەكى خەزەلەورى سالى ۱۳۲۴ دەرچوو، دەلى چەند مانگ لەو پىش سى كەس لە خەلكى مەھاباد لە «بالانىش» گىراون كە ئەگەر سالى ۱۳۲۳ بووبا دەنىۋوسى سالتىك و چەند مانگە ئەو سى كەسە گىراون؛ كەچى نووسىۋىيەتى چەند مانگ لەمەوبەر گىراون. بۇ ئەو جىگايەش كە كاك «مەممەدى شاپەسەندى» دەلى «زەبىجى» بەسەردا گىرا، نەمويست چاپخانە بى ئىش بىمىنەتەو. دەلى بلىم كە ئەو چاپخانەى كە لە «تەورىز» ھو بۇ مەھابادىان ھىناو ھەر ئەو چاپخانەىە بوو كە «ھاوار» (= ھاۋارى كوردى) لە رەزبەرى سالى ۱۳۲۴ پى چاپ كرا و بى ئىش نەماو تەو. رەنگە مەبەستى كاك مەممەد ئەو بوو بى كە دواى ئەوھى «ھاۋارى كورد» رىگاي پىنەدرا زىاتر لە ژمارەيەكى لى چاپ بكرى، بۇخۇ شىتىكى پى چاپ بكا و چاپخانەكە بى ئىش نەمىنەتەو.

۳- كاك «عەلى كەرىمى» لە لاپەرە ۱۰۹۱ كىتەبى «ژيان و بەسەرھاتى زەبىجى» دا دەلى: «كاك «مەممەدى شاپەسەندى» لە رۇژنامەى «كوردستانى نو» ژمارە ۱۱۹ يەكشەممە ۱۴ ئى ۱۹۹۴ دەنووسى: «بە پىچەوانەى سەرلەشكر زەنگەنە، «زەبىجى» و ھاۋرىكانى «كاتى گەرەنەو» لە پەيمانى «سى سنوور» گىران» دوابەدواى ئەو قەسەى كاك «مەممەدى شاپەسەندى»، «كاك عەلى كەرىمى» دەلى: «لەسەر پەيمانى «سى سنوور» قەسە و باس زۆرە و تا ئىستاش بەتەواوى ساغ نەكراو تەو كە پەيمانىكى ئاوا و كۆبوونەوھىك بە بەشدارى نوينەرانى ھەموو بەشەكانى كوردستان لە چىاي «دالانپەر» كراوە يان نا؟ وە يان ئايا «زەبىجى» بەشدارى ئەو كۆبوونەوھى كر دوو يان نا؟ بەلام لەسەر گىرانى «زەبىجى» و «قادرى» و «دانشاد» كە ھەرسىكيان ناويان لەولا و ئەولا ھاتوو كە گۇيا لە گەرەنەو لە پەيمانى «سى سنوور» گىراون شك و گومان

كاك عەلى ديسان لە لاپەرە ۱۱۴ى سەرچاوەى پېشوو دەلتى: «مەك داوڭ» يش لە كىتەبە ئىنگىلىزىيەكەى خۆى دا كە لەو ئاخىريانەدا بلاو بۆتەو، ناوى «زەبىحى» دەبا كە لە گەرانەوەى پەيمانى «سنى سنوور» دا لە ورمى گىراو، هەر دوابەدواى قسەكانى «مەك داوڭ»، كاك عەلى كەرىمى دەلتى: «تا ئىستا بەو گەشتووین و شكمان لەو هەدا نەماو كە «زەبىحى» و هاوړىكانى «سنى كەلەپياوى كۆمەلە» بە دواى دەرکردنى «نىشتمان» ى ۷ و ۸ و ۹دا دەگىرین.

لاپەرەى ۱۰ى نوسخەى ئەسلى گۆڤارى «نىشتمان» وتارىكى تىدا بلاو كراو، تەو بە ناوى «لە ناو كۆمەلەدا» كە لەو لاپەرەيەدا زۆر بە روونى باسى بەشدارانى كۆنفرانسى نىوان كۆمەلەى «هيو» و كۆمەلەى «ژك» دەكا كە ناويان ناو «پەيمانى سنى سنوور»، ئەو وتارە لە لایەن مامۆستا «زەبىحى» يەو نووسراو.

باسى پەيمانى «سنى سنوور» جارى وەلا دەننن چونكە وتارىكى تايبەت و دوورودرێژمان لە سەر نووسيو. بەلام هەر لەو چەند دێردا بابەتتىكى زۆر گرینگمان بۆ روون دەپیتەو ئەویش ئەو یە كە مامۆستا «زەبىحى» بۆخۆى يەكێك لە بەشدارانى پەيمانى «سنى سنوور» بوو و بۆخۆشى نوسخەى كۆبوونەو كەى ئەو پەیمانەى لە گۆڤارى «نىشتمان» ى ژمارە ۷ و ۸دا بلاو كردۆتەو. كەوايە لە «كاتى گەرانەو» لە پەيمانى «سنى سنوور» نەگىراو، دەنا ئەگەر بەوجۆرە نەبايە ئەو زانیاریانەى ر. ژ. نامەى «كوردستان» و گۆڤارى «ئاوات» و سەرچاوەكانى دىكە باسى دەكەن، دەكەوتنە بەر شك و گومانەو. بەپێى ئەو بەلگە و سەرچاوانەى كە دەبەر دەستماندايە بى هیچ شك و گومان دەتوانین بڵێن كە يەكێك لەو كەسانەى لە پەيمانى «سنى سنوور» دەگەل مامۆستا «زەبىحى» بوو مامۆستا «هەژار». ئىستا كە بۆ هەموومان ئاشكرا بوو كە مامۆستا «هەژار» يش لەو پەیمانەدا بەشدار بوو، پرسىارىك دیتە گۆرئ ئەویش ئەو یە كە: لە كاتىدا يەكێك لە بەشدارانى ئەو پەیمانە مامۆستا هەژار بوو، چۆن دەكرئ بۆ هاتنەوەى مامۆستا «زەبىحى» و دوو هاوړىكەى دىكەى بەپێى ئەو قسەى كە دەلێن لە كاتى گەرانەو لە پەيمانى «سنى سنوور» گىراون، شىعرى دانابى؟

لېرەدا مەبەستەم ئەۋەيە بېلىم كە راستە مامۇستا «ھەژار» ئەۋ شىئەردى بۆۋ
 ھاتنەۋەدى ئەۋ سى كەسە دانائە، بەلام ھېچ شىكمان نىيە كە رېكەوت و كاتى
 دانانى ئەۋ شىئەرە ئەۋ كاتە نەبۈۋە كە پەيمانى «سى سىنور» بېكھاتوۋە. بەپىتى
 تەۋاۋى ئەۋ بەلگە و سەرچاۋانەى باسما كىردن، بەۋە گەيشتىن كە ئەۋ سى
 ئەندامەى كۆمەلەى (ژ.ك) سالىك و نىزىك دوو مانگ دۋاى پەيمانى «سى
 سىنور» و دەرچوۋنى ژمارەى كۆتايى گۇڭقارى «نىشتمان» واتا رۆژەكانى
 سەرەتاي مانگى گەلاۋىژى سالى ۱۳۲۴ (۱۹۴۵) گىراۋن.

بەلگەكانى ناۋ كىتپى «رۆژەھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەكانى وەزارەتى
 دەرەۋەى برىتانىادا» سەبارەت بە گىرانى مامۇستا زەبىحى

ئا ئىستا سەبارەت بە گىرانى ئەۋ چەند كەسەى كە لەگەل مامۇستا
 «زەبىحى» بوون، تەنبا قسەكانى «سەرلەشكر زەنگەنە» و وتارەكانى گۇڭقارى
 «ئاۋات» و ئەۋ چەند كىتپەمان باس كىرد كە ھەر يەكەى بە چەشنىك باسيان لەۋ
 رووداۋە كىردوۋە. لە وتوۋىژ لەگەل كاك «عوبەيدىللا ئەيىۋوبىيان» و كاك «قادىرى
 تەۋەككول» و «رەئنا خانىمى زەبىحى» ىش زۆر شتمان بۆ روون بۆۋە، بەلام ھېچ
 كاميان بە روۋنى باسى رۆژى گىرانەكەيان نەكردوۋە. گرېنگى ئەۋ دوو بەشە
 لەۋەدايە كە بە روون بوۋنەۋەى رېكەۋتى گىرانى ئەۋ چەند كەسە زۆر ھەلەى ناۋ
 كىتپەكانىش راست دەپتەۋە. بۆ نموۋنە كاتىك ھەتا ئىستا بۆمان روون بۆتەۋە
 مامۇستا «زەبىحى» و دوو ھاورپكەى لە سەرەتاكانى مانگى گەلاۋىژى سالى
 ۱۳۲۴ (۱۹۴۵) گىراۋن ئەۋە ئەۋ كات ناتۋانين بىلېن لە دۋاى دەرچوۋنى ژمارە
 (۷۸۹و)ى گۇڭقارى «نىشتمان» (كە بۆ سى مانگى سەرەتاي وەرزى بەھارى سالى
 ۱۳۲۳ چاپ كراۋە)، ئەۋ چەند كەسە گىراۋن.

بۆ روون كىردنەۋەى كۆتايى و بىھەلە و بىر لە زانىارى ئەۋ رووداۋە لەۋ
 دۋايانەدا كىتپى «رۆژەھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەكانى وەزارەتى دەرەۋەى
 برىتانىادا»م پەيدا كىرد. ئەۋ كىتپە وەرگىراۋى ۱۳۰ بەلگەنامەى برىتانىاي تىدا
 چاپ كراۋە و لە لايەن كاك «ئەنۋەرى سولتانى» كۆ كراۋەتەۋە و كراۋەتە كوردى
 و لە لايەن «بىنكەى ژىن» لە سلىمانى چاپ كراۋە و بەلگەنامەكانى سالى ۱۹۴۲

ئەفسەرانى بەشى زانىارى بريتانيا و بەخۇشپىيەۋە رووداۋى «بالانىش»ى زۆر بە وردى تېدا تۆمار كراۋە. پېش ئەۋەدى نووسراۋەكانى بەلگەنامەكان شى بكةپنەۋە و لەگەل ئەۋ زانىارىيانەى پېشتر باسماڭ كىرڭ، لە بەر يەكياڭ رابنىڭ، دەقى نووسراۋەكان بى دەستپۆردان ۋەك خۇى دەنۋوسىنەۋە كە لە لاپەرە ۱۴۷ تا ۱۶۷ى ئەم كىتېبەدا باسى ئەۋ رووداۋە كراۋە و ھەر جارەى زانىارىيەك بە زانىارىيەكان زىاد بوۋە.

لە لاپەرە ۱۴۷ دەلى: «عەلى ئەكبەرۇف سكرتېرى كۆنسۇلى رووسىا و مىجەر جەغفرۇف ئەفسەرى سىياسى رووس لە ۋرمى بوون». لە لاپەرە ۱۴۷ و ۱۴۸ بەلگەنامەى ژمارە FO371/43478 ژمارە ۲۸، ۱۳ى جوۋلاى تا ۱۵ى ئۆگۆستى ۱۹۴۵ دەنۋوسى: «رېبەرانى كۆمەلە، لە عەينى كاتدا تۋانىۋىانە سىياسەت تىكەلاۋ بە مەسەلەكە بكەن. لە ۴ى ئۆگۆستدا پىاۋانى زېرۆبەگ ھەۋلىان لە پىناۋ كۆكردنەۋەى باجى حاسالى گۈندى بالانىجدا تۋوشى بەر بەرەكانى ھاتبوۋ، ھېرشىيان كىردە سەر پېڭەى جەندىرمەرى كە لايەنگرى ۋەرزىرەكانى دەكىرد. كورد پاشەكشەى پىكرا و لە لايەن ھىزى يارمەتىدەرى [جەندىرمە]ۋە، گەرپىنرانەۋە شوپىنى سەرەكى زېرۇ لە كووكىا... جىگرى كونسۋولى رووس لە ۋرمى ناۋبىزىچىەتى كىردۋە و ئاشتى دامەزراۋەتەۋە...» ھەر لە لاپەرە ۱۴۸ى دەلى: «۱۶۳» كاروبارى دىكەى كورد - رۆژى پىنجەمى ئۆگۆست، پىنج رېبەرى كۆمەلە و خەلكى مەھاباد لە ۋرمى گىران و نىررانە تەۋرىز. دەگۈترى ئەۋان كەسانىك بوون كە لە بەغدا دەرسىان خۇپندۋە و جگە لە كوردى و توركى و فارسى، ئىنگلىزى و غەرەبىشىان زانىۋە.»

لە لاپەرە ۱۵۰ تا ۱۶۱ بەلگەى ژمارە FO371/43478 پاشكۆى راپۇرتى رۆژى ۲۵ى ۱۹۴۵ى بالۋىزى بريتانيا لە تاران - راپۇرتى سەفەرى جىگرى كۆنسۋولى بريتانيا لە تەۋرىز بۇ ئازەربايجانى رۆژئاۋا، دەقى ئەۋ راپۇرتە كە باسى ۴ تا ۸ى ئاگۆستى ۱۹۴۵ى لە خۇگرتۋە، بۇ ۋەزارەتى دەرەۋە لە لەندەن نىرەراۋە.

لاپەرە ۱۵۰ دەلى: «شارى تەۋرىزىم لە بەيانى رۆژى چۋارى ئۆگۆستدا بەجى ھىشت.» لاپەرە ۱۵۱ دەلى: «سەعات ۸ى ئىۋارە بە بى ھىچ رووداۋىك گەشىتمە ۋرمى و چاۋم بە سەرھەنگ زەنگەنە - جىگرى ئۈستاندار كەۋت.»

لاپەرە ۱۵۲ دەلى: «لە سەرھەنگ زەنگەنەم بېست، كوتى زىرۋبەگى ھەركى خەلگى [گوندى] كۆكيا لە باراندووز، لە كاتى خەرماندا بە گويەمى رەسمى خۆى داۋاي باجى لە ۋەرزىرانى گوندى «بالانىچ» كردوۋە. ئەۋانىش پەنەيان بىردۆتە بەر پىگەى جەندەرمەرى لە گوندەكە. زىرۋ گوتوۋىيە دەبى پىگەى جەندەرمە لە گوندەكە ھەلبىگىرەيت كە بە قسەيان نەكردوۋە. ئىنجا ئەۋىش بە رۋالەت لە دۋانىۋەپۇى رۇزى چۈرەمى ئۇگۇستدا، ھىزىكى سى كەسى كوردى ناردۆتە سەر پىگەى ناۋبراۋ. چەند سەعاتىك شەپەتقەنگ كراۋە، كوردان شكاۋن و لە دەۋرۋبەرى سەعات ۱۶ كشاۋنەتەۋە بۇ لاي «كۆكيا» و جەندەرمە كەۋتوۋنەتە شوپىنەيان. دەرەنگىر يارمەتى گەيشتۆتە جەندەرمە و بۇ ھەموۋ ماۋەى شەۋ، شەپەكە درىژەى ھەبوۋە، زەنگەنە دەيگوت ئىستاش ھەر درىژەى ھەيە.»

ھەر لە لاپەرە ۱۵۳ دەلى: «زىرۋبەگ و رەشىدبەگى ھەركى... پىروپاگەندەكەرىكى بەھىز و ھەۋالەبەرى نىۋان كوردانى ئىران و عىراقن، پىۋەندىكى زۇر لە نىۋان ھەر دوۋ بەرى سنوۋردا ھەيە... بە ماۋەيەكى كەم پىش ئەۋەى من بچمە ورمى، قازى محەممەد خۆى سەردانىكى سى رۇژەى شارەكەى كردوۋە. پىۋەندى نىۋان ئەۋ و مېچەر جەغفەرۇف ئەفسەرى سىياسى رووس، شىۋازىكى ئاسايى ھەيە. پىيان گوتم كە مەلا مستەقاي بارزانىش پىۋەندى لەگەل جەغفەرۇف ھەيە.»

لە لاپەرە ۱۵۴، سەرلەشكر زەنگەنە باسى رەنگەكانى ئالاي كوردستانى بۇ جىگرى كۆنسۋولى برىتانىا لە تەۋرىز كردوۋە و پاشان راپۇرتەكە دەلى: «زەنگەنە لاي ۋايە كوردى ناۋچەى مەھاباد، سەرجمە پىشتىۋانى كۆمەلە بن بە ھەموۋ ئىلخانيزادەكانەۋە كە سەرۋكى ھۇزى بەھىزى دىبۇكرىن...» لە لاپەرە ۱۵۵ جىگرى كۆنسۋولى برىتانىا لە تەۋرىز دەلى: «بەيانى ئەۋ رۇژە ۋا دەمويست ورمى بەجى بىلەم، سەرھەنگ زەنگەنە ھاتە دىتەم بۇ ئەۋەى ۋەلامى چاۋپىكەۋتنى من بداتەۋە...» پاشان دەلى: «لە لايەكى دىكەۋە پىنچ مەئموورى كۆمەلە، كە لەم دۋايىيەدا لە مەھابادەۋە ھاتوۋنەتە نىۋ شار [ى ورمى]، لە لايەن دەسەلەتدارىيەتى ئىرانەۋە گىراۋن و بەگەمى [لە رىگەى گۆلى ورمىۋە] نىر دۋانەتە تەۋرىز. سىر كەسەن گەنج بوۋن و لە بەغدا دەرسەن خوتىندوۋە،

جگه له کوردی و فارسی و تورکی، به ئینگیزی و عه پهبیش قسه ده کهن. دووانه که ی دیکه یان عه شیرت بوون و دهوری پاسه وانی ئه وانیان بینوه.»

لاپه ره ١٥٦ ده لئ: «چوومه چاوپیکه و تنی (ته لعت بهگ ناچاره) - کونسوولی تورکیا له ورمی: ناوچه ی ئیداری ته لعت بهگ تا کرماشان و هه مه دان ده گریته بهر و واده رکه وت که دوو بابته ی سهره کی سهرنجی ئه و رابکیشن: مه سه له ی کورد و پیوه ندی رووس و تورک. ناوبراو زانیارییه کی زۆری له سهر که سایه تییه کورده کان و هه لئس و که و تیان هه بوو، به لام دلتیا نیم زۆربه یان راست بن. ته لعت پاشا به گشتی په سه ندی بۆچوونی منی ده کرد که چالاکی کۆمه له روو له زیادبوونه و ئه وه ی که هه وایی ئه ندامانی ئیرانی و عیراقی ریکخراوه که، یه کی گرتووه، رووسه کانیش هانیان دده دن و یارمه تییان پی ده گه یه نن. مه ئمووری ئه سلی رووس له مه سه له ی کوردا، میجر جه عفه رۆفه که خۆی کورده. ته لعت پاشا دلتیای کریم که ده سه لاتداریه تی سؤقیه ت ده سستی له مه سه له ی بالانیجدا هه بووه. (پاراگرافی ٩) و جیگری کونسول خۆی سهردانی گوندی کووکیانی کردووه و مه سه له که ی داکووژاندووه. بواتریش چوار کورد گیراون و هیئاویانته ته ورمی که ئهم مه سه له یه، جیگری ئوستاندار پی نه گوتم. له ته لعت پاشام پرسی نایا چالاکیه کانی کۆمه له له نیو کوردی تورکیاشدا په ره ی سه ندووه؟ ناوبراو لای وا نه بوو ئه و مه سه له یه تا راده یه کی جیدی راست بی، به لام وا هه یه جاروباره پروپاگه نده چی سنوور ببه زینن.» له لاپه ره کانی ١٣٧ و ١٣٨ دا ده لئ: «ترۆمبیلی سینه مای «پیوه ندیه گشتیه کانی بریتانیا» له ٢٥ ی مانگی جووندا، [چونکه راپۆرته که له سالی ١٩٤٥ رووی داوه، ٢٥ ی جوون یا ژوونه ی ١٩٤٥ بهرامبه ره ده گه ل رۆژی دووشه ممه ٤ ی پووشپه ری ١٣٢٤] سهردانی مه هابادی کردووه و له گۆره پانی شاره که دا، فیلمی هه وال و دۆکیۆمینت و گالته جاری نیشانی خه لک داوه. فیلم نیشاندانه که به پشتگیری قازی محهممه د به پیوه چوو و خه لکیکی زۆر به شداریی نومایشه که یان کردووه، به لام که سانی ناحه ز له و کاته دا خۆپیشاندانیکیان به پیوه بردووه و سهره وخوار، به نزیکی سینه ما که دا تیپه ر بوون و ته پلایان کوتاوه و وینه ی مارشال ستالینیان به رز کردۆته وه. له ماوه ی فیلمه که دا دوو جار وایه ری پڕۆژیکتۆره که هه لبراو و که سیکیش خشتیکی به ئامیلی فایره که دا داوه... قازی محهممه د، که به لئنی

پاراستن و پشتىگىرى دابوو و ھىندىك لى پاسەۋانەكانى خۇشى نارىدبوو شۈيئەكە، بەۋ سابۇتاۋە دىگىر بوۋە و ناپەزايى خۇى دەرپرېۋە...

لە لاپەرە ۱۴۳۱ شىدا دەلى: «ئەرمەنىيەك كە ئنى روسى ھەيە و ويدەچى رېبەرى خۇيىشانەكە بوۋىت، نىرداۋەتە ورمى و شەش كەشىش بۇ ماۋەى چەند رۇژ زىندانى كراون» [۱۱۹]

لە لاپەرە ۱۵۸۱ شىدا دەلى: «جەنابى ھاشمۇف گوتى ھەۋالى روۋداۋەكەى بەرگوى كەۋتوۋە و پىي ناخۇش بوۋە [۱۱۹] ھەروەھا ۱۵ رۇژىك دۋاى روۋداۋەكەش سەردانى مەھابادى كرۋوۋە و يە توندى لۇمەى قازى محەممەدى كرۋوۋە و [گوتوۋىەتى]: «ئىۋەى كورد داۋاى سەربەخۇيى دەكەن و دەلىن تواناى ئەۋەتان ھەيە خۇتان نەتەۋەى خۇتان بەرپوۋە بەرن، بەلام ئەۋەتا ناتوان بۇ تاقە شەۋىك نەزم و نىزامى گوندىك بپارىزن. [مەبەستى لە گوند، مەھابادە و بە تەشەر ۋاى گوتوۋە]۹۹ مەن گوتە دوور لە ئىنساسى دەبىنم ئەگەر [بۇ ئەم مەسەلەيە] سەركۇنەى قازى محەممەد بىكەين: ناۋبراۋ ھەموۋ ھەۋلىكى خۇى داۋە و لە دلەۋە ناپەحەتى خۇى بە «مستەر لانگ» دەرپرېۋە (لە راستىشدا بە مستەر لانگى گوتبوو، روۋسەكان خۇيان روۋداۋەكەيان رىك خستوۋە). مەن خۇم ۋەك كارىكى ئاساىي تىكەدەرەنە سەيرى مەسەلەكە دەكەم و ھىچ سەرتىجىكى رەسمى پىنادەم.»

لە كۆتايى لاپەرەى ۱۵۸۱ شىدا دەلى: «ناۋبراۋ [ھاشمۇف] باسى روۋداۋەكەى «بالانىچ»ى بە شىۋەيەك كرد كە جياۋازى ئەۋتۋى لەگەل قسەى جىگىرى ئۈستانداردا [سەرلەشكر زەنگەنە] نەبوو، گەرچى كورتىرى برپوۋە. لە لاپەرە ۱۵۹۱ شىدا دەلى: «بەيانى رۇژى لى ئۇگۇست ورمىم بەجى ھىشت.» لاپەرە ۱۶۱۱ شىدا ناۋى راپۇرتدەرى ئەۋ سەفەرەى ھاتوۋە كە (جى. دابلىو. ۋال).»

لە لاپەرە ۱۶۶ بەلگەى ژمارە ۱۴ - FO371/45478 كە بۇ ۱۶۱ ئۇگۇست تا ۱۶ سىپتەمبىرى ۱۹۴۵ ئامادە كراۋە، لە بەشى «كاروبارى كورد»دا دەلى: «كاتى ۋەقدى سى كەسىيەكەى كۆمەلە لە ورمى (لە پىنچەمى مانگى ئۇگۇستدا) گىران.

ژماره‌یه‌کی زۆر له ئێرانییانی دیکه‌یان گرت و داوایان له قازی محهمهد کرد ئیجازه‌ی کوشتنیان بدات. قازی محهمهد به‌رگری کاره‌که‌ی لێکردن و کاتی هه‌وال گه‌یشت که سێ که‌سیان لێ ئازاد کراون، ئه‌وانیش بارمه‌thane کانی خۆیان به‌ره‌لالا کرد. فه‌رماندار که توانای هه‌لسه‌نگاندنی مه‌سه‌له‌که‌ی که‌م بوو، ده‌سه‌به‌جێ به‌ سه‌فه‌ریکی بێ هه‌ست و خوست چوو بۆ مه‌راغه.

لایه‌ره ١٦٧هـ: «دوو هه‌والده‌ر له مه‌هاباده‌وه هه‌والی دووبه‌ره‌کی نیوان ریزه‌thane کانی کۆمه‌له‌ ده‌دن. وا ده‌رده‌که‌وی که کوردیک به‌ ناوی میرزا «غه‌فووری مه‌حمودی» له‌گه‌ل ئه‌رمه‌نییه‌که‌دا به‌ ناوی «ئارام» که خه‌لکی میانداوه، بناغه‌ی لقی حیزبی تووده له میانداوایان داناوه و ژماره‌یه‌کی زۆری ئه‌ندامانی کۆمه‌له به‌رمو ئه‌وان کشاون. ده‌گوتری هه‌تخه‌له‌[تا]ندنی خه‌لک دژ به‌ نفووژی سه‌ره‌ک هۆز و خاوه‌ن ملکه‌کان، ده‌ستی پێکردووه و وا هه‌یه بزووتنه‌وه‌که ئه‌گه‌ر هینچیش نه‌کات، نوینه‌رایه‌تی ناڕه‌زایی له مه‌ر گریمانی ده‌سه‌لاتی زۆری قازی محهمهد ده‌کات. هه‌والده‌ریک لای وایه دۆستایه‌تی رووس له‌گه‌ل کۆمه‌له تووشی ساردی هاتووه (و ئه‌وه‌ش که کاربه‌ده‌سته رووسه‌کان باسی بێ‌یاسایی کوردان ده‌که‌ن، هه‌ندی راستی به‌و بۆچوونه ده‌به‌خشیت). وا ده‌رده‌که‌وێت که جیگری کۆنسولی رووس له ورمێ داواکاریی قازی محهمهدی بۆ نیو‌بژیکردن له مه‌سه‌له‌ی سێ نوینه‌ری کۆمه‌له داوته دواوه. ده‌گوتری هۆی ساردیی رووسه‌کان ئه‌وه‌یه که گومان ده‌که‌ن دینگلیس پشتگیری کۆمه‌له بکات!»

لایه‌ره ١٧٧هـ: پاش ئه‌وه‌ی باسی چوونی پێشه‌وا قازی محهمهد بۆ باکو ده‌کا و ده‌لی: «یه‌که‌م به‌ره‌مه‌ی دیارییه‌thane کانی رووس بۆ قازی محهمهد که سه‌رجه‌م ده‌بی چاپخانه‌یه‌ک و دوو ته‌ن (٢٠٠٠ کیلۆ) کاغه‌ز بێت. بریتی بووه له مه‌رامنامه‌ی حیزبی دیموکراتی کوردستان، به‌لگه‌نامه‌که - که هاوته‌ریب له دوو ستوونی فارسی و کوردیدا چاپ کراوه و...»

لایه‌ره ٢٣٤ و ٢٣٥هـ، به‌لگه‌نامه‌ی ژماره FO371/52702 - ٢٦ی ئابریلی ١٩٤٦ ده‌لی: «قازی محهمهد وا ده‌رده‌که‌وی که تا ئه‌وه‌مه‌ی که بارودۆخ [ی] له ئێران قایم بێت دژ به‌ ئاژاوه و هه‌رای ئه‌ودیوی سنووره، به‌لام ده‌گوتری که به‌ لایه‌نگرانی خۆی گوتووه که دواتر له عێراق ده‌بی پشتگیری له مه‌لامسته‌فا

بکریٽ. دهگوتری قازی له پټوهندی کوردی تورکیا و سووریا دایه به
ریبه رانی «خویوون» هوه.»

کاک ئه نوهری سولتانی له خوار شهو به لگه، له بهر گرینگی ههواله که نووسیویه تی: «ئهم نامهیه بۆ چه قده دائیره و شوین و که سایه تی بریتانی له ناو خۆ و دهره وهی ولات تیر دراوه.»

هينانه وه و نووسينه وهی دهقی به لگه نامه کان که له کتییی «رۆژه لاتی کوردستان ...» دا هاتوو، لێر دا کۆتایی دی. ئەگەرچی رهنگه هیندیک ههوال دوویات بووبنه وه و خۆینه ر لێی ماندوو بی، به لام مه به ستم له هينانه وه و نووسينه وهی ئەو به لگه نامه نه وه بوو که خۆینه ر به خۆینده وهی ئەوان بزانی که به لگه کان تهواو که ری یه کترن و ههروه ها له نیوئاخنی به لگه کانیش زۆر لایه نی نادیار ی میژووی گه له که مان و له هه مووان گرینگتر زهخت و فشار ی رووسه کان بۆ سه ر کوردان و بر وایینه بوونیان به کورد و کارکردن بۆ هه لئه تانندیان باس کراوه که تیکرا پێوه ندییه کی راسته وخۆیان له گه ل بابه ته کانی ئەم کتبه ی ئەمه دا هه یه.

شیکردنه وهی به لگه نامه کانی کتیبی «رۆژه لاتێ کوردستان»

یەکیک لە گرینگترین بەلگەکان، بەلگەی لاپەرە ۱۴۸ی کتیبەکەیه که لەودا
باس لە روژی گیرانی پێنج ئەندامی کۆمەڵەی (ژ.ک) کراوە و روژی پێنجەمی
ئۆگۆست بە روژی گیرانیان دیاری کراوە که بە پێی ریکەوتی بەلگەکە: ئەم
رووداوە لە ساڵی ۱۳۲۴ی کۆچی هەتاوی (۱۹۴۵ی زایینی) رووی داوە.

لە لاپەرە ۱۵۰، جیگری بالۆیزی نینگلیس لە تەوڕیز دەلی: رۆژی چواری ئۆگۆست تەوڕیزم بەجی هیشت. لاپەرە ۱۵۱ ایش دەلی: ۸ ئیواری گەیشتمە ورمی و چاوم بە جیگری ئوستانداری (پاریزگار) ورمی، (سەرھەنگ زەنگەنە) کەوت و ھەر ئەو رۆژە (لاپەرە ۱۵۲) سەرھەنگ زەنگەنە باسی پیکھەلچوونی نیوان پیاوھکانی زیرۆبەگی ھەرکی و ئەرئەش لە گوندی «بالانیش» دەکا، بەلام وا دبارە ھەر یەو ھۆبە ی سەرلەشکر زەنگەنە لە کتیبەکە ی خۆیدا، بەرامبەر بە

رووسه‌کان باسی کردووه و ده‌لئ له‌بەر خۆتییه‌لقوتاندنی رووسه‌کان زوو ئه‌و چه‌ند که‌سه‌م به‌گه‌می به‌ره‌و تاران نارد، زانیارییه‌کانی خۆی سه‌بارت به‌گیرانی ئه‌و چه‌ند ئه‌ندامه‌ی کۆمه‌له‌ی (ژ.ک) به‌جیگری کۆنسولی ئینگلیس له‌ته‌وریزیش رانه‌گه‌یاندووه. له‌لایه‌ره ۱۵۴ ده‌لئ: سه‌ره‌شکر زه‌نگه‌نه‌ باسی ئالای کوردستانی بۆ کردووه که ئه‌وه هاوکاته له‌گه‌ل گیرانی مامۆستا زه‌بیحی و هاوڕێیانی که ئالای کوردستانی‌شان پێ‌بووه. لێ‌ره بۆمان ده‌رده‌که‌وی که زانیارییه‌کانی سه‌ره‌هنگ زه‌نگه‌نه‌ تازهن و ده‌گه‌رینه‌وه چه‌ند رۆژیک دوا‌ی گیرانی ئه‌و چه‌ند ئه‌ندامه‌ی کۆمه‌له. له‌لایه‌ره ۱۵۵ دا باسی گیرانی پێنج مه‌نمووری کۆمه‌له‌ی (ژ.ک) ده‌کا و زانیاری باشت‌ر له‌ زانیاری پێشوو (ل ۱۴۸) ده‌دا به‌ خوێنه‌ر و ده‌لئ: به‌گه‌می نێردراونه‌ته‌ ته‌وریز. هه‌روه‌ها ده‌لئ سێ که‌س له‌و پێنج که‌سه له‌ به‌غدا ده‌رسیان خوێندووه و جگه له‌ کوردی، فارسی و تورکی، به‌ ئینگلیسی و عه‌ره‌بیش قسه‌ ده‌که‌ن. دوو نه‌فه‌ریشیان ده‌وری پاسه‌وانی ئه‌وانیان گیراوه. سه‌بارت به‌و که‌س یا که‌سانه که ده‌لئ جگه له‌ زمانی کوردی و فارسی و تورکی به‌ ئینگلیزیش قسه‌یان کردووه، ئه‌وه به‌ روونی یه‌کیان مامۆستا «زه‌بیحی» یه که به‌ هۆی ئه‌وه‌ی زۆر له‌ ته‌وریز بووه تورکی باش زانیوه و هه‌روه‌ها به‌ پێی ئه‌و به‌لگانه‌ی له‌بەر ده‌ستماندايه، زمانی ئینگلیسی‌شی زۆر باش زانیوه. (بروانه و تووێژی کاک عه‌لی که‌ریمی له‌گه‌ل دوکتور عیززه‌دین مسته‌فا ره‌سوول له‌ کتێبی «ژیان و به‌سه‌رهاتی زه‌بیحی» و هه‌روه‌ها و تووێژی نووسه‌ری ئه‌و بابته له‌گه‌ل کاک قادری ته‌وه‌ه‌کول و کاک عوبه‌یدیلا ئه‌ییووبیان و هه‌روه‌ها لایه‌ره‌کانی ۲۳ و ۲۴ به‌لگه‌کانی کتێبی «کۆمه‌له‌ی ژیا‌نه‌وه‌ی کوردستان»).

که‌سی دووه‌م «کاک قاسمی قادری قازی» یه که ئه‌ویش تورکی و فارسی زۆر به‌ چاکی زانیوه. مه‌به‌ست له‌و که‌سه‌ش که عه‌ره‌بی زانیوه، کاک «مه‌مه‌د دلتشادی ره‌سوولی» یه. کاک دلتشاد به‌ پێی قسه‌ی زۆربه‌ی ئه‌و که‌سانه‌ی له‌ نێزیکه‌وه ناسیویانه و به‌تایبه‌تی به‌ پێی قسه‌ی کاک دوکتور «عیززه‌دین مسته‌فا ره‌سوول» که له‌ لایه‌ره ۲۵۹ و ۲۶۰ ی کتێبه‌که‌ی دوکتور «هیمدادی حوسین» دا هاتووه، ناوبراو له‌ بنه‌ره‌ته‌وه خه‌لکی مه‌هاباد بووه به‌لام له‌ کۆیه‌ گه‌وره‌ بووه و کاتێ کۆمه‌له‌ی (ژ.ک) دامه‌زراوه هاتۆته‌وه مه‌هاباد. کاک «عوبه‌یدیلا

ئەيىوويىيان» دەلى: «غەبدورپەحمان و دىئادى رەسوولى ھەردووك كوپى «مىرزا غەفوورى رەسووى وئىنى» بوون.» كاك دوكتور عىززەددىن مستەفا رەسوول دەلى: «بەر لە ھاتنى بۇ مەھاباد لە عىراق (دارولموغەللىمىن)ى تەواو كىردووه» ھەر بۇيە ھىچ دور نىيە مەبەستى راپۇرتدەرى ئەو بەلگەيە ھەر كاك «مەممەد دىئادى رەسوولى» بووبى كە غەربى بە باشى زانىوہ.

بە پىنى بەلگەى لاپەرە ۱۵۶ «چاوپىكەوتن لەگەل» «تەلەت بەگى ئاچارە» و ھەروەھا رووداوى ئالۆزى سازکردنى چەند كەس دژى ئىنگلىسىيەكان كە چەند فىلىمكىيان لە مەھاباد پىشانى خەلك داوہ، وا دەرەكەوئى رووسەكان ھەموو ئەو ھەولانەيان بۇ شكەندنەوئى كەسايەتى بەرپىرسانى كۆمەلەى (ژ.ك) و لە سەررووى ھەمووانەوہ پىشەوا قازى مەممەد بووبى و بىنانوويەكەش بى بۇ ساردبوونەوہ لە يارمەتییەكانيان بە كۆمەلە. ئەگەرچى رىكەوتى رووداوەكانىش مەودايەكى چەند مانگيان پىكەوہ ھەيە، بەلام بەپىنى قسەكانى «ھاشمۇف» و «غەلى ئەكبەرۇف»ى ھاورپى كە دەلئىن «بە دەستوورى مۇسكۇ ئىمە لە مانگى «جوون» يىوہ پىوہندى خۇمان لەگەل پارتى (ژ.ك) گۆپىوہ...» (بروانە ل ۹۴ى كىتەبى كۆمەلەى ژيانەوئى كوردستان) راستى و دروستى ئەو قسانەمان بۇ دەرەكەوئى، بەتايبەت لەو جىيەى كە لە لاپەرە ۱۴۳ادا دەلى: «ئەرمەنىيەك كە ژنى رووسى ھەيە و ویدەچى رىبەرى خۇپىشاندانەكە [خۇپىشاندانى كاتى ھاتنى سىنەماى ئىنگلىسىيەكان] بووبىت.» ئەو جىگايەش كە دەلى ئەو ئەرمەنىيە و شەش كەسەش بۇ ماوہى چەند رۆژان گىراون و برىووياننە ورمى و لەوئى زىندانى كراون، ئەو راستىيەمان ئەوئەندەى دىكەش بۇدەسەلمىنى كە ھىچ دور نىيە ئەو كارانە بەئانقەست و بۇ سووكکردنى پلە و ئىعتىبارى بەرپىرسانى كۆمەلەى ژ.ك بە دەستى رووسەكان گەلەلە كرابى، بەلام بۇوہى پەتەيان وەسەر ئاوەكەوئى، زۆر زوو بەرپىرسانى ئەو ئاژاوەيان بۇ ورمى راگوئىستووه. ئەگەرچى پىشەوا قازى مەممەد لە وتووئىژى دەگەل «مىستر لانگ» بەرپىرسى «سىنەماى پىوہندە گىشتىيەكانى برىتانىا» ئەو بابەتەى زۆر زوو ھەست پىكەردبوو و بە ناوبراوى راگەياندبوو كە رووسەكان خۇيان رووداوەكەيان رىكەستووه. لە لاپەرە ۱۴۸ىشدا جىگرى كۆنسولى رووس ناوبژىجىيەتى

قسهيه دوويات ٻڌتو ه. ڪه ڇي له لاپهه ۱۶۷۱ا هه هه مان جيگر داواي پيشهوا قازي ٻو ٺيوڙي ڪردن له مهسه لهي سڀ نويئنهري ڪڙمه له رت ڪردوتوهه!

له لاپهه ۱۵۸۱ا دهلي: «هاشموف به ڪورتي باسي رووداوي بالانيشي ڪردووه.» ليڙهه دا بڙمان دهرده ڪهوي ٿه گهر ڇي ماوه ٻو ٺاڙا ڪردني ٿه نويئنه رانهي ڪڙمه لهي (ڙ.ڪ) هه بووه. به لام رووسه ڪان هيچ ههوليڪيان نه داوهه!

راپورتي ڙماره ۱۴۱ لاپهه ۱۶۶۱ي ڪتبه ڪه، قسهي ٿه ڪه سانهي ڪه پيشتر له وتاري به شي گيراني ماموستا «زهبيحي» دا باسما لڪردن، دسه لميني ڪه يه ڪيڪ له وان ڪرتني ڪارمه نده ڪاني ٺيراني بو له مه هاباد ڪه به ٿولهي گيراني ٿه ڇهه ٿه ندامهي ڪڙمه لهي (ڙ.ڪ) له لايه ڪڙمه لهوه دسه به سر ڪرابوون ڪه ٿه رووداوهش به هوي حڪمه تي پيشهوا قازي محهمه د و ٺاڙا ديووني بارمه ڪاني (ڙ.ڪ) به بي ٿه وهي رووداويڪي ٿه وتوي ليڪه ويته وه ڪڙتايي پيڏي. ههروهه ٿه جيئهي ڪه دهلي: «ڪاتي هه وال گهيش ڪه سڀ ڪه سيان ٺاڙا ڪران، ٿه وانيش بارمه ڪاني خويان به رلا ڪرد» مه به ست لهو سڀ ڪه سه، رهنگه دوو ڇه ڪداره ڪهي هاوڙي ماموستا «زهبيحي» بي ڪه دهوري پاسه وانتيان گيراوه ڪه تا ٺيسا دوو ڪهس لهو سڀ ڪه سه ٻو ٺيمه ناسراون. يه ڪيان براهي ڪي ڪاڪ «سه عيدي قڙي» يه و ٿهوي ديڪه شيان ڪاڪ «قادري تهووه ڪڪول» ه ڪه پيشتر باسي چوئيه تي گيران و ٺاڙا ديوونيمان له زمان خويوه ڪرد. هه لبت ويئده ڇي قسه ڪاني رهنا خانمي زهبيحي راست بن و ٿه سڀ ڪه سه يه ڪيان ماموستا زهبيحي بي ڪه ٺاڙا ڪرابن و پاشان ديسان ڪرتبانن وه.

لاپهه ۱۶۷۱ باسي دامه زراني لقي حيزبي تووه له لايه «ميرزا غه فووري مهحمودي» و ٿه رهنبيه ڪ به ناوي «ٺارام» ده ڪا ڪه به هوي ٿه ڪارهيان دووبه رهيان له ناو ريزه ڪاني ڪڙمه لهي (ڙ.ڪ) ساز ڪردووه و به پي قسه ڪاني جيگري ڪونسوولي ٺينگيس له تهوڙي، ٿم هه وال ٿه گهر هيچيشي ليئه ڪه وتبيته وه، ڏڙايتي له گهل دسه لاتي زوري «پيشهوا قازي محهمه د» ڪردووه ڪه ٿه وڪات سهوڪي ڪڙمه لهي (ڙ.ڪ) بو.

ماموستا هه ڙار له لاپهه ۷۳ و ۷۴ «چيشتي مجبور» دا به ڪورتي باسي گيراني ماموستا زهبيحي و هاوڙيڪاني و ههروهه باسي ٿه ٿه رهنبيه ده ڪا ڪه

پیشتر باسماں کرد که ئەو هەش راستی راپۆرتە که مان تا رادەیهک بۆ دەردەخا. مامۆستا هەژار دەلی: «رۆژیک لە میاندواو لە بەر قاوەخانە لە سەر کورسییەک دانیشتبوو، کابرایەکی ئەرمەنی بە ناوی «ئارام کوردیان» هات لە تەنیشتم دانیش، بە بێ ئەو روو بکاتە من، لە بەرخۆیەو گوئی: من ناتناسم، بەلام ئەگەر تۆ هەژاری هەلی. سێ برادەرت: زەبیحی، قاسمی قادری و دلشاد لە بالانیش گیراون و ئێستا دەیانەوێ تۆ بگرن...» پاشان مامۆستا هەژار بۆ رێکەوتی ئەو رۆژە لە کتێبەکهی سەرلەشکر زەنگەنە کەلکی وەرگرتوو و دەلی «رۆژەکانی هەوێلی مانگی (ئابان - خەزەلۆهر)ی سالی ۱۳۲۴ بوو.»

دوکتور «قادری مەحمودزادە» (ئاسۆ)، لە لاپەرە ۱۳۹ تا ۱۴۱ی کتێبی «خاطرات زندگی پر ماجرای دکتر آسو» دا، بەو چەشنە یاسی «میرزا غەفووری مەحمودیان» و چارەنووسەکهی دەکا و دەلی: «شایەیهک ساز ببوو کە لە قسان لە مەهاباد حیزبیکێ تازە دامەزراوی کۆمۆنیستی بە سەرکردایەتی «میرزا غەفووری مەحمودیان» پیکهاتوو و لە بنەڕەتا دژی دەسلەلاتی قازی محەممەد دامەزراو و رۆژبەرۆژ تاقمەکهیان لە زیادبووندایە... هەرۆهە دەیانگوت ئاغای مەحمودیان لەوانەیه لە جیاتی «قازی محەممەد» کاروباری ناوچە و دەست بگرن و «نەماز عەلی ییڤ» یش رەزامەندی خۆی دەربریو و لە قسان ناوبراوی بۆ بەرپرسیارەتی ئەو ئەركە قورس و گرانه خستبوو و ژێر فشاری خۆیەو. دوکتور ئاسۆ لە درێژە قسەکانیدا دەلی: «لە قسەوباسی نیوخوازی و خۆمانە ئێوانە ی سەبارەت بە بابەتەکانی رۆژ شارەزاییان هەبوو، باس دەکرا کە میرزا غەفوور ناچیتە ژێر باری قسەکانی «نەماز عەلی ییڤ» و برپاوی بە قسەکانی ناوبراو نییە، کەوا یە دەبی بە سزای خۆی بگا... جا هەر بۆوەی پێوەندی نەینی ئەو [واتە نەماز عەلی ییڤ] دەگەڵ میرزا غەفوور لە قاو نەدری، وای بلاو کردەو کە لە قسان میرزا غەفوور لەگەڵ دەولەتی ناوەندی پێوەندی هەیه و بۆ ئێران جاسووسی دەکا. کەوا یە ئەگەر جاسووسی لێ ناوچەدا هەبی، بە روونی ئاژاوەچیەتی و دووبەرکی نەوێکانی «نەماز عەلی ییڤ» لە قاو دەرێ و لە راگەیه نەرە گشتییهکانی دنیا دەکەوێتە بەر گوێی هەموو کەس.» لە کۆتاییشدا

بەپۈتەبەرايەتى شارەوانى و... بە بى ئاگادارى پىشەوا تىپۆر دەكرى.» كە ئەو باسەش ئەو داوايەمان دەسەلمىنى كە كاربەدەستانى رووسيا، ھەموو ھەول و تىكۆشانەكانيان بۇ لەناوبردى ئىعتبار و لاوازكردىنى ھىزى كۆمەلەى ژك و ئاژاۋەنانەوۋە بوۋە. لەو نىۋەشدا تەنيا كورد زىانى دەدیت و لە رىبازەكەى دوور دەكەوتەوۋە.

دىسان ھەر لە لاپەرە ۱۶۷ى كىتېبى «رۆژھەلاتى كوردستان...»دا ھەوالى ساردى دۆستايەتى نىۋان رووسەكان و كۆمەلەى (ژك) دراۋە كە ئەۋىش لەگەل كرمەۋى رووسەكان لەو ماۋەيەدا و بەتايبەتى يارمەتى تەدانى رووسەكان بۇ ئازادكردى ئەو چەند ئەندامەى كۆمەلەى (ژك) يەك دەگرەوۋە.

راپۇرتدەرى ئەو بەلگەيەش دەلى: «دەگوترى ھۆى ساردى رووسەكان ئەۋەيە كە گومان دەكەن ئىنگلىس پىشگىرى كۆمەلە بكا» بە برۋاى من تىكدانى بەرنامەى «ترومبىلى سىنەماى پىۋەندە گىشتىيەكانى برىتانىا» لە مەھاباد و ھەول تەدان بۇ ئازادكردى ئەو سى ئەندامەى كۆمەلەى (ژك) ھەموو ئەو قسانەى ناۋ راپۇرتەكە دەسەلمىنى.

لاپەرە ۲۳۴ باسى پىۋەندى «پىشەوا قازى محەممەد» بە رىبەرانى كوردى حىزبى «خۇيىۋون» لە كوردستانى توركيا و سوورىا دەكا كە رەنگە ئەو پىۋەندىيانە و راپۇرتەكانى سەبارەت بەو پىۋەندىيانە راست بن و لە سەرچاۋەيەكى باۋەرپىكراۋى ئىنگلىسىيەكان وەرگىرابى. ھەر لەبەر گرىنگى راپۇرتەكەيە كە ئەو بەلگەيە بۇ زۆربەى دائىرە و شوئىن و كەسايەتى دەرەۋە و ناوخۆى ولات نىردراۋە. دروستى ئەو راپۇرتەشمان كاتىك بۇ دەرەكەۋى كە چاۋىك لە يادداشتەكانى رۆژى ۱۸ى مارپسى ۱۹۴۵ى (بەرامبەر لەگەل رۆژى يەكشەممە ۲۷ى رەشەمەى ۱۳۲۳ى ھەتاۋى) «ھاشمۇف» بكەين كە لە لاپەرە ۱۳۸ و ۲۵۲ى كىتېبى «كۆمەلەى ژيانەۋەى كوردستان»دا ھاتوۋە دەلى: «رۆژى ۲۷ى مارپسى ۱۹۴۵ (۷ى خاكەلىۋەى ۱۳۲۴ - سىشەممە) چاۋم بە كەسايەتى بەناۋبانگى كورد «شىخ عوبەيدىللا» [كەيلانى] كەۋت كە گوتى: «ئەركى سەر شانى كورد و سەركرەدە ناسراۋەكان، ئىستا ھەولدان بۇ سەربەخۆى كوردستانە، بۇ ئەم مەبەستەش لە لايەن پارتى ژىكافەۋە زۆر ھەول دەدرى كە كوردەكان يەك بگرن.

ئەمەق زۆریەى كوردەكان ئەندامى پارتى ژىكافن. ھەرۈھە كارىكى زۆر بۆ دابىنكردى يەكئىتى دەگەل كوردى بەشەكانى عىراق و توركيە دەكرىت. بە ھەرمانى ژىكاف چەند كەس لە عىراقەو بە رىگای سوورىيەدا نىردراوئە توركيە، تا كوردەكانى توركيە رىكبخەن و چالاكيان بكەن، بەلام نىردراوئەكان لە لايەن كاربەدەستانى توركەو ھەراون و تا ئىستا ھىچ ھەوالىكيان لى ئەزانراو.

كاك ەلى كەرىمى لە لاپەرە ۳۶۳ى كئىبەكەيدا (ژيان و بەسەرھاتى زەبىحى)، لە درىژەى وتووێژىكىدا كە لەگەل مامۆستا «ئىبراھىم ئەحمەد» پىكىھىناو، باسى كۆمەلەى ھىواى كرەو. مامۆستا ئىبراھىم ئەحمەد لە ۋەلامدا سەبارەت بە ئەندامانى لقى ژ.ك لە باشوورى كوردستان و رۆژئاواى كوردستان دەلى: «ھىنەكەى [كۆمەلەى] ئىمە ناوى «لقى كوردستانى عىراق» بوو، نەك لقى سلىمانى، چونكە ئىمە تەنزىمان لە زاخۆ، لە شەقلاوا، لە دەھۆك، لە ھەولێر، لە جى و دووسى ئەندا[م]مان بوايە، تەنزىمان دروست ئەكرد، (لە سووریا) ئىمە بۆمان كردن. كەسى كە نەيكرد، ئىمە لقى كۆمەلەى (ژ.ك)مان بۆ دروست كردن لەوئى، ھەقەت ئىقتىراحە (= داوا)كەى ئىمە ئەو بوو ھى سووریا كوردستان نەبى، ھەر كورد بى. جا رەئىكەى ئىمەش ئەو بوو گۆيا ئەگەر نەلێن «كوردستان» نەختىك دوژمنایەتییەكە كەمتر ئەبێتەو لەگەل سووریا، يانى ئەبى بە موشكىلەك وەك موشكىلەى ئەقەللىات سەیر بكرى كە بە ئاسانى ھەل كرى. بەئاسانتر لەوئى «كوردستان» ھەل ئەكرى و ئىستاش تەقريبەن ھەروا ماوە.» كە ئەوئەش بە روونى بۆمان دەردەخا كە ژ.ك لە «كوردستانى سووریا» ش چالاكى ھەبوو و تەنانتە لقیكى لەوئىش دامەزراندوو.

بەلام ئەو راپۆرتەى «ھاشمۆف» جگە لە وەى راپۆرتى جىگىرى كۆنسولى ئىنگلىس لە تەورێز دەسەلمىنى، ئەو راستىيەشمان بۆ روون دەكاتەو كە لە «پەيمانى سىسنوور»، نوێنەرى كوردستانى توركيا و سووریا بەشداری پەیمانەكە و وتووێژەكانى نەبوون، چونكە راپۆرتەكە ۱۸ى مارسى ۱۹۴۵ نووسراو و بە گوێرەى ھەوالەكانىش، نىردراوئەكانى كۆمەلەى (ژ.ك) بۆ توركيا

بۆتەو، لە جۆزەردانى سالى ۱۳۲۳ (واتا مانگى مەى يا ژوونەنى ۱۹۴۴) پېكھاتوۋە كە لەگەل ئەو بەلگەنامە نىزىك سالتىكيان نىۋانە.

بە لەبەرچاۋگرتنى ھەموو ئەو زانىارىيانەى كىتېبى «رۆژھەلاتى كوردستان...» كە ھەر جارەى زانىارىيەكى نۆيى سەبارەت بە گىرانى سى يا پېنج ئەندامى كۆمەلەى (ژ.ك) داۋە، مېژوۋى دروست و دوور لە ھەلەى گىرانى مامۇستا زەبىحى و دوو ھاۋرپىيەكەى دىكەى (كاك قاسمى قادرى قازى و كاك دلشادى رەسوۋلى)، رۆژى ۵ى ئۆگۆستى سالى ۱۹۴۵ بوۋە كە ئەو رۆژە بەرامبەرە دەگەل رۆژى يەكشەممە رىكەۋتى ۱۴ى گەلاۋىژى ۱۳۲۴ى كۆچى ھەتاۋى. بەو پىيە بە روۋنى دەتوانىن بىلەن ئەو رۆژە بەپىي ھەموو ئەو بەلگەنامەنى تا ئىستا باسما لىكرىن، ۱۴ى گەلاۋىژى ۱۳۲۴ روۋى داۋە كە بەو حىسابە ئەو روۋنكرىنەۋەى ئىمە لەگەل ھەۋالى ئاگادارى «رۆژنامەى كوردستان»ى ژمارە ۱۴ى رىكەۋتى ۲۴ى رىيەندانى ۱۳۲۴ كە دەلى: «ئەو سى ئەندامەى كۆمەلەى (ژ.ك) ھەشت مانگ لەمەۋبەر گىرابوون و ئىستا ئازاد بوون و...» جىاۋازى ھەيە و ئەو ماۋەيە بەر لە رىكەۋتى ئازادبوۋنى ئەو سى ئەندامە واتا ھەشت مانگ بەر لە ئاگادارى رۆژنامەى كوردستان، دەكەۋىتە رۆژەكانى كۆتايى جۆزەردانى ۱۳۲۴: كە ئەو روۋنكرىنەۋە (واتە روۋنكرىنەۋە لە روۋى كىتېبى رۆژھەلاتى كوردستان...) لەگەل ئاگادارىيەكەى رۆژنامەى كوردستان «مانگ و نىۋىكيان» مەۋدا ھەيە كە بەو حىسابە ئاگادارىيەكەى رۆژنامەى كوردستان دەكەۋىتە شك و گومانەۋە و مەۋداى گىران ھەتا ئازادبوۋنى ئەو ئەندامە ناكاتە ھەشت مانگ و شەش مانگ دروستتر و نىزىكتەرە لە راستى روۋداۋەكە. بەكورتى: ئەو سى ئەندامەى كۆمەلەى ژ.ك، رۆژى يەكشەممە ۱۴ى گەلاۋىژى ۱۳۲۴ بەرامبەر لەگەل ۵ى ئۆگۆستى ۱۹۴۵ گىراون و بەپىي ھەۋالى «رۆژنامەى كوردستان»ى ژمارەى ۱۹ى رۆژى دوۋشەممە ۶ى رەشەمەى ۱۳۲۴، رۆژى ھەينى رىكەۋتى ۳ى رەشەمەى ۱۳۲۴ بەرامبەر دەگەل ۲۲ى فېۋرېيەى ۱۹۴۵ىش ئازاد كراون.

لېرەدا بەپىۋىستى دەزانم چەند زانىارىيەكى نۆي سەبارەت بە دەرچوۋنى دوايىن ژمارەى نۇسخەى ئەسلى گۆقارى «نىشتمان» و دوابەدۋاى ئەۋىش گىرانى

مامۇستا «زەبىيى» لە مەھاباد بخەمە بەر باس و لىكۆلىنەۋە. ھەرۈەك پىشتىر باسماڭ كىرد، مامۇستا زەبىيى لە تەۋرىز خەرىكى چاپى ژمارەى نوئى گۆڭۈرى «نىشتىمان» بوو كە لەسەر داۋاى نىزدىراۋى كۆمەلەى (ژ.ك) كاك «سەدىقى ھەيدەرى» پىي رادەگەيەندىر كە ھەموو كەرسەكانى چاپى گۆڭۈرەكە كۆ بكانەۋە و وپراى ئەو بگەپىتەۋە مەھاباد. گوتىشمان ھەر دوابەداۋى ھاتنەۋەى لە تەۋرىز بۆ ماۋەيەك دەسبەسەر دەكرى. ھەتا ئىستا ھىچ بەلگەيەكى نووسراۋ لە سەر ئەو رووداۋە بلاۋ نەبۆتەۋە، بەلام بە چاۋخشاندىكى ورد و قوۋلى ژمارەى كۆتايى نوسخەى ئەسلى و دەسكارى نەكراۋى گۆڭۈرى «نىشتىمان»ى ژمارە (۹۷/۸۷) زۆر بابەتى گرىنگمان بۆ روون دەبىتەۋە.

پىش ئەۋەى بچىنە ناۋ باسى گۆڭۈرى «نىشتىمان»ۋە، با ئاۋرىك لە پىشتى پەردەى چەند رووداۋى سەردەمى دەسەلاتى كۆمەلەى (ژ.ك) بدەينەۋە كە تا ئىستا بەوردى باسيان لىنەكراۋە و بەلگەيان لەسەر بلاۋ نەكراۋەتەۋە. بە شىۋەيەكى گىشتى و بەپىي ئەو كىتب و نووسراۋانەى لەو دوايىانەدا بلاۋ بوۋنەتەۋە، ئەۋەمان بۆ روون دەبىتەۋە كە، تەۋاۋى ئەو بەرەست و دوورخستەۋە و دەسبەسەريانەى ئەندامانى كۆمەلەى (ژ.ك) لە ژىر كاريگەرى و فشارى لە رادەبەدەرى بەرپىرسانى سۇقىيەت بوۋە كە راستەوخۇ يا ناراستەوخۇ بۆ لە ناۋبردنى ئەو كۆمەلەيە كاريان دەكرىد و نەياندەۋىست ۋەك رابردوۋ پىشتىۋانى لىيكەن. تەنانت لە سەفەرى دوۋەمى پىشەۋا قازى محەممەد بۆ باكۆ، «باقروڧ» سەرۋكى ئازەربايجانى شوۋرەۋى بەئاشكرا باس لە گۆرپىنى ناۋى كۆمەلەى (ژ.ك) و ھەلۋەشاننەۋەى ئەم كۆمەلەيە دەكا.

چۆنىەتى ھەلۋەشاندىنەۋى كۆمەلەي ژ.ك

«ويليام ئىگلتنۇن» لە كىتېبى «كۆمارى ۱۹۴۶ى كوردستان» لاپەرە ۸۹ و ۹۰ باسى سەفەرى دوۋەمى «پېشەۋا قازى محەممەد» و ھاۋرپىيانى بۇ باقۇ دەكا كە لە سەرەتاي مانكى رەزبەرى سالى ۱۳۲۴ (كۆتايى سېپتامبرى ۱۹۴۵) پېكھات و لە زمان «باقرۇف» ۋە دەلى كە «مير جەغفەر باقرۇف» گوتى: «كۆمەلەي (ژ.ك) بەۋ تەشكىلاتەي ھەيەتى ھېچ كات ناتوانى قازانچىك [بە كورد] بگەيەنى... بزۋوتنەۋى خەلكى كورد تەنيا لە ژېر ئالاي «حېزبى دېموكراتى كوردستان» دەتوانى پېشكەۋتنى ھەيى و دۋارۋژىكى باشى ھەيى».

«و.م. مۇلۇتۇف»، كۆمىسىرى گەلىي كاروبارى دەرەۋەي يەككىتى سۇقىيەت لە نامەي ژمارە ۱۴۲م - ۳۱ى ئاگۇستى ۱۹۴۲ بۇ بالتۋىزى يەككىتى سۇقىيەت لە ئىران (ھاۋرپى سىمىرئۇف) كە لە لاپەرە ۸۶ تا ۹۰ى كىتېبى «كۆمەلەي ژيانەۋەي كوردستان» دا دەقى نامەكەي ھاتوۋە: لە نامەيەكى دوۋرودىژىدا سەبارەت بە ھەلۋىست و سىياسەتى سۇقىيەت بەرامبەر بە كوردان دەلى: «بۇ بەرگرى كردن لە بەھەلەداچوۋنى نوڭنەرەكانمان دەيى بە لىپراۋى لە ھىلى نادروستى خۇشۋىيىش كردن لە گەل كوردان دوۋرى بكرى و لە پىناۋ پتەۋكردن و پەرەپىدانى پىۋەندىيەكانمان لە گەل دانىشتۋانى خۇجىيى، لە پلەي يەكەمدا ئازمەربىيەكان، ھەنگاۋ بىرئىت... كاربەدەستەكانمان لە ئازمەربايجانى ئىراندا نابى بىروايان بە

سەرۋكە كۆنە پەرسىست و خۇفۇشەكانى كورد ھەبى، بەلكو دەبى حىساب بۇ
ماكەي پىشكەوتو ھەي ۋىو دانىشتوۋانى ئازەربايجاندا بىكەنەۋە، ئەمە ھە مانايە
نىيە كە ئىمە ھە تەۋاۋى پىۋەندىيەكانمان لەگەل كوردان و كەلكو ھەرگىزىن لەو
پىۋەندىيانە بۇ بەرژەۋەندىيە خۇمان چاۋ بېۋىشىن. بەلكو لە كارە
سىياسىيەكانمان لە باكورى ئىراندا دەبى لەسەر ئازەربايجانىيەكان حىساب
بىكەن... لە پىناۋ ئەو مەبەستە دەبى بە لىبراۋى لە پىشتىۋانى كوردنى كوردان
دوۋرەپەريزى بىرئى و ھىچ چەشەنە كۆسپىك لە ئاست دەسەلاتدارانى ئىرانى
سەبارەت بە راگرتى ھىمنايەتى پىك نەھىتىرى.

لە كۆتايى نامەكەشدا مۆلۇتۇف دەلى: «دەبى دان بەۋە دابىنىن كە
پىشتىۋانى كوردن و يارمەتىدان بە كوردان لە پىناۋ ھەل و تىكۆشان بۇ
ۋەدىيەتلىرى خۇدەمۇختارى و دامەزىراندنى كوردستانىكى ئازاد دوست نىيە.
چونكە لە ھەلومەرجى ئىستاي ئىراندا ئەۋە داۋايەكى بىيىناغە و
دۈكەۋەتۈۋانەيە.» مۆلۇتۇف لەو جىيە كە دەلى: «ھىچ چەشەنە كۆسپىك لە ئاست
دەسەلاتدارانى ئىرانى سەبارەت بە راگرتى ھىمنايەتى [ناۋچەي كوردەكان]
پىك نەھىتىرى.» مەبەستى ئەۋەيە كە ئەگەر دەسەلاتدارانى ئىرانى، ھىمنايەتى
ئەۋە ناۋچانەي كوردى لى دەۋى بىپارىزن، ئەۋە ئەۋكات كوردىش بىپانۋىيەكى
نامىنى كە داۋاي ھەقى خۇي بىكا و بىيىتە سەربىزىۋ كە ئەۋەش ناپاستەۋخۇ
تەۋاۋى ئامانج و بىرورا و تىبىنىيەكانى مۆلۇتۇف و بەرپىرسانى رووسيا
جىيەجى دەكا.

ھەر لە سەرجاۋەي پىشتوۋا لە لاپەرە ۹۴ و ۲۵۴ دا كۆنسۈۋلى سۇقىيەت لە
ۋرمى لە بەشىك لە يادداشتەكانى ۱۸۱ مەرسى ۱۹۴۵ ى خۇي و «عەلى
ئەكبەرۇف» ى ھاورپىيدا دەنۋوسى: «بە دەستۋورى مۇسكۇ ئىمە لە مانكى
جۈۋىنىيەۋە (ژوۋنەن) پىۋەندى خۇمان لەگەل پارتى (ۋ.ك) گۆرپوۋە لە
دىدارەكانماندا لەگەل ناسراۋەكانى كورد بەپارىزەۋە تىمانگەياندوۋن كە
بىروباۋەرى «سەربەخۇيى بۇ كوردستان» ۋاقىگەرايانە نىيە و پىتر دوژمەنى
گەلى كورد پىشتىۋانى لىدەكەن و ھەر ئەۋانىش كەمتر لە ھەموۋ لايەك بىر لە
ئازادى ۋ سەربەخۇيى راستەقىيە، گەل، كورد دەكەنەۋە. بە مەبەستى، باشتى

کردنى ژيانى گەلى كورد، ئىمە بە ئەندامانى پېشكە وتووخوازى پارتى ژىكاف پېشنيار دەكەين، بۇ مافى يەكسانى كورد لە جوارچىوھى ياساى ئىراندا لەسەر بنچىنەى دىموكراتىيانەى ولات ھەول بەدن...»

كاك «غەنى بلوورىان» لە لاپەرە ۵۶ و ۵۷ «ئالەكۆك» دا باس لە چوونى «پېشەوا قازى محەممەد» بۇ باكو و تەوريز دەكا كە لەسەر داواى روسەكان پېكھاتبوو و دەلى: «دواى ھاتنەوھى پېشەوا قازى محەممەد بۇ مەھاباد، رېبەرانى كۆمەلەى (ژ.ك) لە ناوھەندى كۆمىتەى ناوھەندى كۆبوونەوھ. ھەر لە دواى ئەو سەفەرە بوو كە قازى محەممەد باسى لە پىوھەندى نىوان ئىنگلىس و كۆمەلەى (ژ.ك) دەكرد و دەگوترا سۆفەت لە پىوھەندى نىوان كاربەدەستانى كۆمەلە و ئىنگلىس نارازىيە.»

كاك غەنى لە درىژەى قسەكانىدا دەلى: «من بە نوینەرايەتى رېكخراوى لاوانى كۆمەلە بۇ ئەو كۆبوونەوھ بانگ كرام. تا ئەو جىيەى لە بىرمە قازى سەر[ى] قسەكانى كەدەو و گوتى: «دروشمى كۆمەلەى (ژ.ك) بۇ ھەموومان جىگەى رىژە و دەزانين بە تەواوى بەرگرى لە مافى گەلەكەمان دەكا، بەلام رۆژگار جۆرىكە كە ھىچ لایەنىكى جىهان داکۆكى داخوازەكانى ئەمروى (ژ.ك) ناكات. گەيشتن بەو ئامانجە رىگەيەكى پر ھەوراز و نشىو و ئەمروكە ئاسۆيەكى روون بۇ ئەو ئاواتە بەدى ناكرى. كەواتە پىويستە ئىمە چاويك بە داخوازەكانماندا بخشېنين و لەگەل ھەلومەرج رېكيان بخەين و لایەنگريان بۇ بدۆزىنەوھ. بە راى من داواى ئەمرومان دەبى لە جوارچىوھى خاكى ئىراندا ھەلسەنگىندرى و شىك لە پرۆگرامى خۆماندا بگونجىنين كە دەگەل دەقى ياسا و دەستورى ئەمروى دەولەتى ئىران بگونجى. بەپىي ئەو بۆجوونە پىويستە ناوى كۆمەلەش بگۆردى و قابلىكى نوى دانىين كە لەگەل دروشمە تازەكانماندا بىتەوھ. لە رەنگ و روخسار و شىوھى گوتنى قازى دەردەكەوت كە راگەياندەكەى زۆر بە دل نىيە بەلام وەسەرەخۆى نەدەھىنا. قازى محەممەد لە دەقى گوتنەكانىدا ئامژەى بە دۆستايەتى ستراتىژى لەگەل يەكىتى سۆفەت كرد و گوتى: «بەداخەوھ جگە لەو ھىچ دەولەتتىك لەو دنيا بەرىنەدا لانى ئىمەى كورد ناگرى. ديارە ئەویش بەرژەوھەندى خۆى لەم كارەدا دەبىنى كە سووكە چاويكمان لى بكات.»

كاك غەنى لە لاپەرە ۵۸ يىشدا دەلتى: «بەمجۆرە لە رۆژى ۲ى خەزەلەۋەرى سالى ۱۳۲۴ - ۱۹۴۵ (بەرامبەر دەگەل رۆژى يەكشەممە ۲۴ى ئۆكتۆبرى ۱۹۴۶) كۆنگرەي يەكەمى حيزبى ديموكرات بەسترا. لەو كۆنگرەيەدا ناۋى كۆمەلەي (ژ.ك) و دروشمەكانيان گۆرى. داخى گرانم گۆرىنى دروشمەكانى (ژ.ك) پاشەكشەيەكى نالەبار بوو لە مېژوۋى بزووتنەۋەي رزگارخوۋازانەي كوردستاندا كە ھەلومەرج بەسەر نەتەۋەي ئىمەيدا سەپاند.

مامۇستا ھىمىن لە لاپەرە ۲۲ و ۲۳ى «تارىك و روون»دا و لە پېشەكى ديوانەكەي، لە بەشى لە كۆيۈە بۆ كۆي؟ دەلتى: «دەستەيەك لە رووناكبيران و ئەندامانى كۆمەلەي (ژ.ك) ھاتنە سەر ئەو بېروايە كە جېبەجى كىردى بەرنامەي كۆمەلە لە ھەلومەرجى ئىستاي جىھان و كوردستاندا كەمە. بۆيە بەرنامەيەكى كورت و نوپيان كە لەگەل ھەلومەرجى ئەو سەردەمىدا دەگونجا، گەلالە كرد و لە رۆژى سىيى خەزەلەۋەرى ۱۳۲۴ - ۱۹۴۵ يەكەم كۆنگرەي حيزبى ديموكراتى كوردستان ھەر لەسەر بناخەي رېكخراۋى كۆمەلەي (ژ.ك) دامەزرا و تەنيا لە كادىرى رابەريدا ئالوگۆرېك پېكھات و پېشەۋا قازى محەممەد كە ئەندامىكى سادەي كۆمەلە بوو و ناۋى نھىنى «بىنايى» بوو بە پېشەۋاى حيزب ھەلبژىردا و سەرۆكى كۆمەلە كە پياۋىكى زۆر تېكۆشەر و ئازا و پاك بوو لە كادىرى رابەريدا نەما.

كاك دوكتور «عەبدوللا مەردووخ» لە لاپەرە ۳۳ى ژمارە ۱۴ى گۆڤارى «گزينگ» لە بەشى دووھەمى وتارى «كۆمەلەي ژيانەۋەي كورد و كۆمەلەي ھىوا»دا دەلتى: «ديارە ھەلومشاندەۋەي ژ.ك بە ئاسانى نەدەكرا، لەپېشدا ھاتن رابەران و بەرپىرسانى دلتۆز و لېھاتوۋى كۆمەلەيان يا ۋەلانا، يا دوورىان خستەۋە و لە جىگاي ئەوان ديسانەۋە چوونەۋە لاي ئاغا و مەلا و سەرۆكى عەشپرەت كە ئەۋەندە بە تەنگ جوولانەۋەكە نەببون. بۆ نمونە «عەلى رىحانى» بەرپىرسى گەرەكى بازارى شارى سابلانغ [بوو]... ۋەلانا... يا حاجى عەبدورپەحمانى ئىلخانىزادە (موھتەدى) كە بە نووسىن و بە پارە ھەۋلى بۆ ژ.ك دەدا... ۋە بەروالەت كرابوو بە ۋەزىرى راۋىژ، بەلام بەباشى ديار بوو ئەۋىش لە

رەسوولی و قاسمی قادری قازی، سێ ئەندام و بەرپرسی ماندوویی نەناس بە
 دواى کارێکدا ناردەران کە ئەرکی ئەوان نەبوو. کۆمەڵیکیش کە هەر ئارازى بوون
 ناچار وازیان هێنا... پۆلیکی زۆر لە دڵسۆزە بەراستییهکانی ژ.ک هاتن دە
 حیزبى تازمە و تەواوی هەول و تەقەلایان ئەوە بوو کە بەرنامە و
 پرۆگرامەکانی پێشوو لەو قالبە تازەیدا بەرپۆە بەرن. داخەکەم هەول و تەقەلای
 بێخەوشی وانه بەرھەمەیکى کە چاوەڕوانى دەکرا، نەیبوو و نەیدا. چەند کەسیش
 توورەبوونی خۆیان لەم کارەساتە بە شیعەر و نووسین دەربڕی...»

لە کۆتاییشدا نووسەر شیعریکی «خالەمین»ی شاعیری هێناوە کە وادیارە
 لەو بارودۆخەى پاش گۆڕینی ژ.ک و دامەزراندنی حیزبى دیموکراتى کوردستان
 توورە بوو و ئارەزامەندى خۆى دەربڕیو.

کاک «مەحمودى مەلاعیززەت» لە لاپەرە ١٠٠ و ١٠١ى کتێبەکیدە
 (جەمھوریەتى کوردستان لیکۆلینەوێهەکی میژوویی و سیاسییە)، بەبێ ئەوەی
 سەرچاوەی ئەو قسەنەى نووسییبێ کە لە چ کتێبێک کەلکی وەرگرتوو،
 سەبارەت بە هەلۆەشانى ژیکاف دەلێ: «قازى محەممەد لە دیدەنییەکی
 روژنامەنووسی هەوالدەری ئازانسی دەنگووباسى - تاس - راستەوخۆ ئەو
 راستییە دەریکێت کە چۆن ژیکاف هەلۆەشا و گەلیک شتى تر یاس دەکا:
 «تەوڕیز ١٧ى ژانوییهى ١٩٤٦ [پێنجشەممە ٢٧ى سەفرانبارى ١٣٢٤]
 روژنامەنووسی هەوالدەری تاس لەگەڵ سەرۆکی کۆمیتەى ناوەندى پارتى
 دیموکراتى کوردستان، «قازى محەممەد» و سەرۆکی ئەنجومەنى کوردستان،
 «حاجى بابە شیخ» وتووێژى کرد. قازى محەممەد دواى ئەوەى بەدرێژى باسى
 گەلیک شۆرش و راپەرین دەکات تا دارووخانى ئیدارەى حکومەتى ... ئینجا
 وتی: لەم ماوەیدا ئیمە پارتى ژيانى کورد (ژيانەوێ کوردستان) مان پێک هێنا
 کە ریکخراوەیەکی نەینى بوو، بۆچوونیکى ناسیۆنالیستانەى هەبوو، مەبەستى
 پێک هێنانى دەولەتیکى گەورەى کوردستان بوو. دەسلەتدارانى ئێرانى بێشک
 هەولێ چاندنى دوژمنایەتى نێوان خێلەکانى کوردیان دەدا. بەلام بە کۆتایى
 هاتنى شەر هەموو هەولەکان بە ریکای دیموکراتیدا رویشتنە پێش. پارتى
 ژيانەوێ کوردستان لە لایەن ئیمەو هەلۆەشینرایەو و حیزبى دیموکراتى

كوردستانمان رېڭخست. بە دروست بوۋنى «حېزبى دېموكراتى كوردستان» ئىمە بە يەكجارى كۆتايىمان بە دوژمنايەتى نىۋان خىلەكان ھىنا و داخۋازى رېبەرايەتى خىلەكانمان بۇ دەسلەت ۋەرگرتن لە ناو برد...

كاك «عەبدوللا ئەحمەد رەسوول پىشندەرى» كە پىشمەرگەيەكى سەردەمى كۆمارى كوردستان بوۋە، لە لاپەرە ۴۶ و ۴۷ يەشى يەكەمى كىتەبەكەيدا (يادداشتەكانم)، باسى رۆيشتىنى نوينەرانى كورد بۇ باكو دەكا كە بۇ جارى دوۋەم بە سەرۆكايەتى پىشەۋا قازى محەممەد لە مانگى ئەيلۋولى ۱۹۴۵ (سەرەتاي مانگى خەزەلۋەرى ۱۳۲۴) پىكھات و دەلى: «باقروڧ گوتوۋيەتى سەربەخۆي تەۋال لەو بارودۇخەدا ئىمكانى نىيە. بەلام حكومەتى رووسىيە بە مەرجى كە كورد لە ژېر دەسلەت و لە ژېر چاۋەدىرى فىرقەى ئازەربايجانى ئىران بن، پىشتىۋانى لە مافەكانى كورد دەكا» ھەروەھا دەلى: «باقروڧ راسپاردەشى كرېۋون كە دەبى ناۋى كۆمەلە بگۆرن و بىكەن بە حېزبى دېموكراتى كوردستان» كاك عەبدوللا ئەحمەد لە درېژەى قسەكانىدا دەلى: «ئەۋە بوۋ نوينەرانى كورد گەرانەۋە مەھاباد و لە كۆتايى مانگى تشرىنى سالى ۱۹۴۵دا كۆبوۋنەۋەيەكى فراۋان پىكھات و ژمارەيەكى زۆر لە رۆشنىبران و سەرۆك خىلەكانى ئىران (= مەبەست خىلە كوردەكان) لەو كۆبوۋنەۋەدا بەشدارىيان كرد. قازى محەممەد كەۋتە قسەكردن دەربارەى ۋەزىسى كوردستان و ئەنجامى سەفەرەكەيان بۇ رووسىيا و ھەروەھا پىشنىارەكانى باغروڧى لە بابەت خودموختارى و گۆپىنى ناۋى (كۆمەلە) بۆى باس كردن. پاش ئالوگۆپى بىروپا ئەۋە بوۋ كە ۋا زۆربەى خەلك رازى نەبوۋن بە مافى خودموختارى (خوكمى زاتى) يەكەى كە لە ژېر دەسلەت و چاۋەدىرى (فىرقەى دېموكراتى ئازەربايجان) دا بىت و لە مافى سەربەخۆي كەمتر كەس نەئەھاتە خوارەۋە. بەلام دەربارەى گۆپىنى ناۋى كۆمەلە بە حېزبى دېموكراتى ئىران (= مەبەست كوردستان) ھەموو كەس پى باش بوۋ و بىرارى لەسەردا و ئەۋ ناۋە جىگەى خۆى گرت و دروشمى حېزبى دېموكرات بەرز كرايەۋە. لەم كۆبوۋنەۋەيدا قازى محەممەد پىشنىارى كرد كە باشتر ئەۋەيە ئىمەى كورد ناۋان (نىۋان) و پىۋەندى خۆمان لەگەل (فىرقەى دېموكراتى تەۋرىز) پتەۋتر بكەين و ماۋە نەدەين كە

کاک عه بدوللا ئەحمەد له لاپه‌ره ٦٧ و ٦٨ ی‌ش باس له دیداریکی خۆی له‌گه‌ل پێشه‌وا قازی محەممەد ده‌کا و ده‌لی: «... و هه‌روه‌ها وتی (مه‌به‌ست قازی محەممەد) ئێمه‌ له‌گه‌ل وه‌فدی (فیرقه‌ی دیموکراتی ئازمه‌ربایجان) دا ئەچینه تاران و داوای ئێمه‌ ته‌نیا خودموختاری (حوکمی زاتی) یه‌ یۆ هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی کورد و تورک له‌ ئێراندا و ئەگه‌ر حکومه‌تی مه‌رکه‌زی ئهم مافه‌مان بۆ بسه‌لمێنیت ئێمه‌ش رازی ئەبین هه‌رچه‌ند که‌میش بێت چونکه‌ بارودۆخی سیاسی ئێمه‌ له‌ هه‌لومه‌جیه‌ی ئێستادا هه‌ر ئەوه‌نده یارمه‌تیمان ئەدات و وتی تورکه‌کانی ته‌وڕیز که‌ خۆیان زۆر له‌ ئێمه‌ زیاتر سه‌یر ئەکه‌ن و هێزیشیان له‌ ئێمه‌ که‌لیک زیاتره‌ و [له‌] گه‌ل ئەوه‌شا بارودۆخی سیاسی ناچاری کردوین که‌وا له‌ پێش ئێمه‌دا بکه‌ونه‌ وتووێژ له‌گه‌ل حکومه‌تی تاراندا و به‌ خودموختاری (حوکمی زاتی) رازی بن و ئەگه‌ر بێت و ئێمه‌ش وا نه‌که‌ین و هه‌ر رێگای شه‌ڕ بگرین نه‌ک هه‌ر هه‌یج که‌س پشتیوانیمان لێ ناکات به‌ لکوو دۆسته‌کانیشمان لێ ئەبنه‌ دوژمن. ئێتر له‌ قسه‌کانی قازی محەممەد زۆر باش ده‌رکه‌وت که‌ وا ئهم وتووێژه‌ له‌ رووی ناچاریه‌ و له‌ ژێر گوشاری (زه‌ختی) حکومه‌تی رووسیا یه‌ و ئەوه‌ بوو قازی محەممەد خواحافیزی له‌ ئێمه‌ کرا و له‌گه‌ل حاجی بابه‌شیخ (سه‌ره‌کوهری کۆمار) که‌وتنه‌ رێگا به‌ره‌و تاران...»

مامۆستا هیمن له‌ لاپه‌ره‌کانی ٢٠ و ٢١ ی‌ پێشه‌کی «تاریک و روون» دا سه‌باره‌ت به‌ کۆمه‌له‌ی ژ.ک ده‌لی: «کۆمه‌له‌، بێجگه‌ له‌وه‌ی کۆمه‌له‌یه‌کی سیاسی بوو، کۆمه‌له‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و ئەخلاقیش بوو. زۆربه‌ی ئەندامانی کۆمه‌له‌ به‌روایان به‌و سوێنده‌ه‌بوو که‌ خواردبوویان و ده‌ستیان له‌ ئاکاری دزی هه‌لگرته‌بوو. دزی، خراپه‌ و نێوانناخۆشی له‌ کزی دابوو و ده‌توانم بلێم له‌ هه‌ندیک جێگایان هه‌ر نه‌ما. هه‌نده‌ی پێنه‌چوو کۆمه‌له‌ سه‌رانه‌سه‌ری کوردستانی ئێرانی ته‌نیه‌وه‌ و په‌لی هاویشته‌ بۆ پارچه‌کانی تری کوردستان، به‌تایبه‌تی له‌ کوردستانی عێراقدا لکی کۆمه‌له‌ زۆر په‌ره‌ی گرت و به‌هێز بوو.»

مامۆستا هه‌ژار له‌ لاپه‌ره‌ ٦٠ ی‌ کتێبه‌که‌یدا (چێشتی مجبور)، سه‌باره‌ت به‌ کۆمه‌له‌ی ژ.ک ده‌لی: «له‌ درێژیای ته‌مه‌ندا که‌ ئێستا له‌ پله‌ی سه‌تم و له‌ شێستوسی سالی‌دا ده‌ژیم، زۆرم حیزب له‌ نێزیکه‌وه‌ دیتوون، باسی ره‌فتار و

رابرىدوى زۇريانم خويندۆتەۋە، زۇر چەتوۋنە ھىچ كۆمەلىك ۋەك ئەندامانى «ژ.ك.» ئاۋا فىداكار و دلگەرم و يەكترخۆشەويست بوۋىن. دەر بارەى ئەسحابەى پىغەمبەر زۇر باسى يەكەلى و فىداكارى ھەيە، ۋەختە بلىم ئەندامانى ئەۋ حىزبەش شىتىكى ۋا بوۋىن. خۆدزىنەۋە لە فەرمان، درۇ، خۇخۋازى، فىلىبازى بەجارىك تەرە ببوۋ، لە ھەۋت كىۋان ئاۋا ببوۋ. مالى دىنيا ھەر بۆيە مايەى دالخۇشى بوۋ كە كۆمەلە پىلى لازم بى.»

سەبارەت بەۋەى كە ھىندىك كەس پىيان ۋايە ژ.ك. لە لايان رووسەكان دروست كراۋە، دىسان مامۇستا ھەژار لە لاپەرە ۱۵۶۱ سەرجاۋى پىشۋودا دەلى: «زۇركەس لايان ۋايە كە حىزبى ژ.ك. رووسان دروستيان كىردوۋە، كە خوا ھەلتاگرى راستى بۇ نەچۋون. كاتىك كە حىزب بۇ ھەۋەل جار لە سابىلاخ دامەزرا، رووس ھىچ ئاگايان لى نەبوۋ. دەمانەويست كە بەرەسمى بمانناسن و يارمەتىمان بكەن، بەلام ھەرچى كۆششمان كىرد جاۋابيان نەداينەۋە. لە ئاخىرىدا كە دىتيان ھىزۋىپىزىكىمان پىكەۋە ناۋە، ئەۋانىش لەشكىرى زۇريان لە ۋلاتەكەدا بوۋ، نەيانويست ۋلاتەكە ئەمىن نەبى و نەۋەكا ئىنگلىس بەھرەمان لى ۋەرگرى. گوتيان حىزبەكەتان رەۋايە و ئىمە مانعتان نابىن و ئىۋەش لە نووسراۋە خۇتاندە ھەۋالەتى ئىمە بكەن. كۆپرە چت دەۋى دوۋ چاۋى ساغ.»

لە لاپەرە ۷۲ و ۷۳ شىدا سەبارەت بە گۆرپىنى ناۋى كۆمەلەى ژ.ك. و دامەزراندىنى حىزبى دىموكراتى كوردستان و ھاتنى ئەندامى خەيانەتكار بۇ نىۋو ژ.ك. دەلى: «قازى و ھەۋالانى كە لە دوۋەم سەفەرى باكۇ گەرەنەۋە، رايانگەياند: رووس لە ناۋى ژ.ك. رازى نىن چۈنكە حىزبىكە بۇ ئازادى ھەموۋ كوردستان تىدەكۆشى و ئىنگلىس و توركان توۋرە دەكا: دەبى ناۋى خۇمان بنىين «حىزبى دىموكراتى كوردستان» و داۋاى خۇدموختارى لە ئىران بكەين. زۇرمان ئەۋ خەبەرە لەبەر گران ھات، بەلام چار جىيە، قىۋول كرا. من ئىستاش نەمتۋانى ناۋى ژ.ك. لەخۇم دوۋر كەمەۋە و كارتى حىزبىيەتى دىموكراتىم ھەر ۋەرنەگرت، بەلام لە چالاكى ناۋ حىزب كورتم نەھىتا. حىزبى دىموكرات لە سەر دارۋىپەردوى ژ.ك. دامەزرايەۋە. بەلام ئەۋجار بە ئاشكرابى كارى دەكرى. ئىتر ئەۋ

دا. ئەندامى فېئىباز و بەرژمەندىخۋازى زۆرى تېھات... ئىتر شىرازەى تەنزىم و تەكووزى پېشوو ھەلۈمشا و خزمایەتى و ئاشنايەتى و خۆبەخۇيايەتى كەوتە ناومان و ھەى لەوھى زرىنگ بى و خۆى وەپېشخا، لە گوناھى خەيانەت خۆشبوون و نەمانى زەبروزەنگى زەمانى ترساندىنى ژ.ك، زۆر كەسى شىلگىر كرد كە خەيانەتېش بكن و ھەر لە ناوماندا بىمىننەوہ. ئىران و غەيرەئىران دەيتوانى نۆكەرانى خۆيانمان دەناو خزىنن بەجارىك دەرگای حىزب كرابۆوہ و ھەركەس دەھات بى لىكۆلئىنەوہ قىوول دەرگا. قاسم ئاغا [ئىلخانى] ھەر بە برا مايەوہ و زۆر لە ئاغاىانى دېش ھاتنەوہ ناومان و بەدل لە گەل دوژمنان بوون.»

دوكتور «عەبدوررەحمانى قاسملوو» لە لاپەرە ٢٨ى بەرگى يەكەمى كىتەبى «چل سال خەبات لە پىنناوى ئازادى» لە بەشى «ھەلومەرجى نىوخۆ و نىونەتەوہى» دا دەلى: «دامەزرانى كۆمەلە لە مېژووى خەباتى گەلى كورد لە كوردستانى ئىراندا دياردەيەكى نوێ بوو. چونكە يەكەم رىكخراوى سياسى بوو كە لە لاىەن خەلكى ئاسايى يەوہ پىكدەھات». لە لاپەرە ٣١يشدا دەلى: «بەلام كۆمەلەى ژ.ك كە لە لاىەكەوہ رىكخراوىكى ناسيۇنالىست و لە لاىەكى دىكەوہ رىكخراوىكى داخراو و نەئىنى بوو كە رووى لە كۆمەلانى بەرىنى خەلكى كوردستان نەدەكرد، وەلامدەرى وەزعى تازەى كوردستانى ئىران نەبوو...» لە درىژەى ئەم باسەدا لە لاپەرە ٣٢دا دەلى: «... تا سالى ١٣٢٤ (١٩٤٥) بەرەبەرە بەتەواوى دەرکەوت كە كۆمەلەى ژ.ك ئىدى ئەو رىكخراوہ نىيە كە بتوانى جوولانەوہى رۆژبەرۆژ پەرەگرتووى كۆمەلانى خەلكى كوردستانى ئىران رىبەرى بكا... حىزبىكى ئەوتۆ ھەم پىويستىيەكى مېژوووى بوو، ھەم زەمىنەى دامەزراندنى ئامادە بوو.» پاشان باس لە دامەزراندنى حىزبى دىموكراتى كوردستان لە ٢٥ى گەلاوېژى ١٣٢٤ دەكا كە بەرنامەى نوېى خۆى بلاو كردۆتەوہ.

لە لاپەرە ١٣٧يش لە بەشى «ھۆيەكانى تىكچوونى كۆمار» دا دەلى: «حىزبى شۆرىشگىر نابى لەوہ بترسى كە گۆيا بە باسى ھەلەى رابردوو دوژمنى شاد دەبى، يا لە ئىعتىبارى حىزبەكەى كەم دەبۆتەوہ... با ئەوہش بلىين كە رەخنە گرتن لە بەرپۆوہەرى حىزب لە سەردەمى كۆمارى كوردستاندا نە نرخى كۆمار كەم دەكاتەوہ نە ئىعتىبارى بەرپۆوہەرانى ئەو وەختەى حىزب دىنئىتە خوارى.»

لە دىرژمى ئەۋ باسە لە لاپەرە ۱۴۳۱ دەلى: «بى سەروسامانى، بى نەزمى و بى دىسپىلىنى لە ھەموو كاروبارى كۆماردا بەرچاۋ دەكەۋت و نوقتە زەغەپكى گەرەى كۆمارى كوردستان بوون. نموونەيەك لەۋ بى سامانى يە تىكەل بوونى حىزب و دەۋلەت بوو...»

ھەروەك زانىمان «د. قاسملوو» ھەردووك سەردەمى «ئىك» و «كۆمارى كوردستان» ى زۆر بى لايەنەنە ھەلسەنگاندوۋە. ئەگەرچى لە بەشى «سەرەتا» ى كىتەبە كەيدا ھەموو لايەنەكانى خەباتى (ئىك) ى باس نەكردوۋە، بەلام ئەگەر بگەرپىنەۋە لاپەرەكانى دوايى و بەتايىبەت لە لاپەرە ۱۳۹، دەبىنن كە زۆر بە وردى باسى سەردەمى دەسلەلاتى (ئىك) ى كىردوۋە و نىرخ و بەھا و كەم و كۆرۈپپەكانى زۆر بە جوانى ھەلسەنگاندوۋە و دەلى: «پەرەئەستاندى زۆر خىراي جوۋلانەۋە و پىكھاتنى زۆر خىراي كۆمارى كوردستان تەركىبىكى نالەبارى لە بەرپۆۋەبەرى حىزب و كۆمارى كوردستاندا پىك ھىنابوو. زۆر بەى زۆرى بەرپۆۋەبەران بۆ يەكەم جار بوو كارى سياسى و تەشكىلاتىيان دەكرد و تاقى كىردنەۋەيان نەبوو. <ھەر بەگشتى تاقى كىردنەۋەى سياسى و تىكۆشانى حىزبى لە كوردستانى ئىران بېجگە لە سى سال تىكۆشانى كۆمەلەي ئىك - ك رابردوۋى نەبوو.> ناچار بەرپۆۋەبەرانى ئەوتۆ ھاتبوۋنە سەر كار كە پاىەى تىگەيشتن و تاقى كىردنەۋەى سياسى و حىزبى، يان دەۋلەتىيان لە رادەى ئەۋ مەسئۇلىيەتەدا نەبوو كە كەۋتبوۋە سەر شانايان...»

دوكتور «غەزىزى شەمزىنى» لە لاپەرە ۱۶۰ تا ۱۶۲ ى كىتەبەكەى «جوۋلانەۋەى رىزگارىي نىشتمانى كوردستان» دا دەلى: «لەۋ كاتەدا كۆمەلەى (ئىك) بەھىزترىن گروۋپى سياسى كوردستانى ئىران بوو لە ناۋ خەلكدا رىز و نفوزىكى زۆرى ھەبوو. دواى دامەزرانى حىزبى دىموكراتى ئازەربايجان، قازى محەممەد كە ئەۋكات سەرۆكى كۆمەلە بوو، بىرى لە گۆرپىنى ناۋ و پرۆگرامى كۆمەلە دەكردوۋە بەتايىبەتى لە ھەلۈمەرجى پاش برانەۋەى جەنگ. بۆ ئەم مەبەستە پرسى بە زەبىحى كىرد. زەبىحى دەسكارى كىردنى پەيرەۋى ناۋخۆ و پرۆگرامى بە شتىكى چاك دەزانى بەلام لەگەل گۆرپىنى ناۋى كۆمەلەدا نەبوو.»

لە لاپەرە ۷۷ى گۇڧارى ژمارە ۱۱ى «روانگە»دا كاك «حەمە رەھىم فەللاخ» (جوتيار) لە وتارىك لە ژىر ناوى «چەند روونكردەنە وەيەك سەبارەت بە كۆمەلەى ژى. كاف»دا دەلى: مامۇستا «زەبىحى لە ژمارە ۱۹۲ى رۇژنامەى «خەبات»دا سەبارەت بە ژ.ك دەلى: «حىزبى ئازادىخوۋازى كوردستان و كۆمەلەى ژ.ك و حىزبى دىموكراتى كوردستان، لە واقىعدا يەك حىزب بوون، بەلام لە سى ھەلومەرجى جياوازدا، ھەلومەرجى پىش بەرپابوونى جەنگى دووھى جىھانى، ھەلومەرجى چوونى سۇڧىيەت و ھاوپەيمانەكان بۇ ئىران و لابرندى «رەزاخان» و ھەلومەرجى دواى جەنگ، چالاكىيەكانىشيان سى ئەلقەى پەيوەست بە يەك لە خەباتى گەلى كورد، دژى داگىركەران و ئىمپىريالىزم پىكدىنەت».

كاك دوكتور «ئەفراسىياو ھەورامى» لە لاپەرە ۱۱۹ و ۱۲۰ى كىتەبەكەيدا (مستەفا بارزانى لە ھىندىك بەلگەنامە و دۇكىومىنتى سۇڧىيەتدا ۱۹۴۵ - ۱۹۵۸)دا باسى ئەو بەلگەنامانە دەكا كە كاتى خۇى كابىتان «ئو.ى. فىلچىڧىسكى» وەك سىخوړىكى ولاتەكەى لە ناوچەى موكرىانى رۇژھەلاتى كوردستان فەرمانبەرانى دىپلۇماسى و سەربازى سۇڧىيەتى لە ئىران ئاگادار كرىتەو. ناوبراو تاكە كەسىك بوو كە ژۆربەى بەلگەكانى سۇڧىيەت سەبارەت بە كورد و كوردستانى خراوئە بەردەم. ئەو نووسىنەى خوارى روانگە و بۇچوونەكانى ناوبراو و سىياسەتى رەسمى سۇڧىيەت سەبارەت بە كىشەى كورد دەرەخات ھەر بۆيە لە بەشىك لە راپۆرتەكەيدا دەلى: «دروشمى سەربەخۇيى كوردستان لە لايەن ئىمپىريالىزمەو خراوئە سەر زارى كوردان و ئەمە دروشمىكى كۆنەپەرەستانەيە و كوردستانى سەربەخۇ دەبىتە پىگەيەكى ئىمپىريالىزم و سەرەنجامى دەبىتە پردىك بۇ دەستىرژى بۇ سەر ولاتەكەى كە لە رىگەى قەققاز و ئاسىياى ناوەرەستەو جىبەجى دەكرىت. ئىمە (سۇڧىيەت) دەبى بۇ پووجەل كرىنەوھى ئەو پىلانەى ئىمپىريالىزم ھەول بدەين.» لە لاپەرە ۱۲۵ىشدا كاك ئەفراسىياو دەلى: «نوسەر سەبارەت بە كۆمەلەى ژيانەوھى كوردستان (ژ.ك) دەلىت: «ئىنگلىز توانيان ئەم رىكخراو پىس بكن و بىكەنە رىكخراوئىكى سەر بە خۇيان و ھەر لەسەر ئەم بۇچوونە چەوتە سۇڧىيەتتەكان ھەولئى ھەلەشانەوھى ژ.ك دەدەن. جگە لەوەش وەك لە راپۆرتەكەدا ھاتووه، ژ.ك ھەلگىرى دروشمى

كۆنەپەرەستانەي (سەرپەخۇيى بۇ كوردستان) بووھەم. ھەمان سەرچاۋە لە لاپەرە ۱۳۲ تا ۱۷۵ نامەيەكى ۷۳ لاپەرەيى تىدا بلاۋ بۆتەۋە كە لە لاينەن سەرۋكى بەرپوۋەبەرايەتى بەرزى ھەوتەمى دەزگاي سىياسى بورتسۇف م. بۇ كۆمىتەي ناۋەندى پارتى كۆمۇنىستى يەككىتى سۇقىيەت (بەلشەۋىك) بەشى سىياسەتى دەردەۋە ئۆزىدراۋە. نامەكە لە ۱۹ى نىسانى ۱۹۴۶ (- سى شەممە ۳۰ خاكەلىۋەي ۱۳۲۵) بۇ ناۋەندى ناوبراۋ بەرپى كراۋە و وتوويزدەكانى ۱۶ تا ۱۸ى كانوونى دووم لە ورمى و ۲۲ى كانوونى دووم لە شارى تەۋرېزى لەگەل كەسايەتتەكانى بزۋوتنەۋەي كورددا لە خۇ كرتوۋە. نووسەرى ئەۋ راپۇرتە كاپىتان «ول. قىلچىفسكى» يە: ناوبراۋ لە كاتى شەپى دووھەمى جىھانى لە رۇژھەلاتى كوردستان و لە نىزىكەۋە شاھىدى روۋداۋەكانى ئەۋسەردەمە بووھەم. چاۋپىكەۋەتنى لەگەل زۆربەي سەركرەدەكانى كورد بەتايبەتى قازى محەممەد و مەلامستەفا بووھەم و وتوويزى لەگەل كر دوون و كاربەدەستانى سۇقىيەتى لە روۋداۋەكانى كوردستان ئاگادار كر دۆتەۋە. زمانى كوردى زانىۋە و چەندىن بەرھەمى بلاۋ كراۋەتەۋە و چەند بەرھەمىشى دەستتووسن و ئىستا چاپ نەكراۋن. ناوبراۋ سەبارەت بە بزۋوتنەۋەي كورد لە باشۋورى كوردستان لە سەردەمى شەپى دووھەمى جىھانى باسى كۆمەلەي ھىۋا دەكا و لە درېژەي قسەكانىدا لە لاپەرە ۱۴۵ و ۱۴۶دا دەلئى: «مىرحاج و خۇشناۋ لە رىزى ئەندامە چالاكەكانى ئەم گروۋپەدا بوون. لەۋ كاتەدا ئىنگىلىز دەستيان دايە ھەلېژاردن و بەسەربازگرتنى لاۋانى كورد و نارديانن بۇ بەرەي ئەفرىقىا. ئەندامانى ئەم گروۋپە لە ژىر كارتىكردن و پەرەسەندنى رۇلى سۇقىيەت بىريار دەدەن لەباتى بەشدارى لەگەل سوپاي ئىنگىلىز لە بەرەكانى شەپى دۆى ئالماندا، دەبى لە بەرەكانى شەپى سۇقىيەت - ئالماندا بەشدارى بكن. بۇ روونكردەۋەي ئەم بىريارە ئەۋاتە لە ئابى ۱۹۴۳ (لە لاپەرە ۱۳۳دا دەلئى: ئابى ۱۹۴۲) مىرحاج بۇ ئىران دەنئىر بۇ ئەۋەي لەگەل قەرماندەي ھىزەكانى سۇقىيەت لە ئىران باس لەم پىرسەدا بكن. مىرحاج توانى بىتە مەھاباد، ئەۋە بوۋ مىنى لەۋى بىنى و ئەم پىشنىازەي بۇ باس كرىم، مىنىش لەۋ كاتەدا ناوبراۋم پەشيمان كر دەۋە و

دەر بێری و گوتم: گەلی سۆڤیەت ئەوەندە کەس و هیزی هەیە بۆ ئانیت ئالمان
 تێک بشکێنێت. بە وتەی میرحاج لە گەڕانە وەیدا بۆ عێراق ناوبراو وتووێژەکانی
 خۆی لە گەڵ من بۆ هاوڕێییانی خۆی دەگێڕێتەوە. وتی ئێمە زۆر پەرۆشی
 چارەنووسی ستالینگراد بووین. هەروەها وتی قسەکانی تۆ (واتا سۆڤیەت
 ئەوەندە هیزی هەیە کە ئالمان بشکێنێت) ئێمە هیور کردەو، دواتر ئێمە
 گەیشتی ئەو ئاکامە کە ئێوە راست بوون. «هەر لە درێژەی ئەو راپۆرتەدا لە
 ١٤٦ و ١٤٧ فیلچیفسکی باسی کۆمەڵەی ژ.ک و دامەزڕینەوانی دەکا کە ئەو
 چەند دیپەیی خوارێ بەشیکی لەو راپۆرتە: «لە کۆتایی ١٩٤٢دا بە دەست
 پێشخەری (زەبیحی) پێشەسازی مەهابادی و ریکخەری شانەیی (پارتی توووە)
 [١٩] لە مەهاباد کۆبوونەووەیک بۆ ریکخستنی ریکخراویک پێک دێت کە
 ئەنجامەکەی پارتی گشتیی کوردان (ژیکاف - ژیانەووی کوردستان) بێکدێت. لەم
 کۆبوونەووەیدا ١١ کەس بەشار بوون، لەوانە «زەبیحی، زەرگەری، موقەددەسی
 (- مودەرریسی)، قادری، ئیمامی، تەوحیدی، کیانی و میرحاج». زەبیحی وەک
 سکرێتێری حیزبەکە و حوسینی زەرگەری وەک سەرۆکی ئەو حیزبە هەلبژێردان.
 پڕۆگرامی حیزبەکە بەپەڵە دانرا و شیوا و تیکەڵ پیکەڵ و سەرپەر بوو، تێیدا
 دروشمی کۆن و داخوازی رۆڵەتییانە، واتە سەر بەخۆیی بۆ کوردستان لە گەڵ
 خەبات دژی کۆنەپەرستانی کورد و دەوڵەتانی ئێران و عێراق و تورکیا و
 کۆنەپەرستانی نیو نەتەوایی دانرابوو، لە قۆناغی یەکەمدا دژایەتی فاشیزمی
 تیدا گونجاوو؛ بەلام لەم پڕۆگرامەدا بە گۆڕەیی هاووتووێژەکانم هەندێ
 بیروپرای باش هەبوون کە پاشان لە پڕۆگرامی پارتە سیاسییەکانی تری کورددا
 جێیان کرایەو. بە وتەی ئەوانە بەرچاوترینی ئەم بیروپرایانە خەباتی ناوچەیی
 نەتەوایی گەلی کورد بوو لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتانەی کوردستانیان
 بەسەردا دابەش کراو... لە سالی ١٩٤٣ و بەتایبەتیش لە ١٩٤٤دا ژ.ک لە ناو
 کوردەکانی ئێران و عێراق چالاکییەکی زۆری نوێ. زۆربەیی دیموکرات و
 پێشکەوتنخوازەکانی کورد دەهاتنە ریزی (ژ.ک) وە، بەتایبەتی ژ.ک چالاکییەکی
 زۆری لە ناوچەیی سلیمانی و مەهابادا هەبوو، ژ.ک گۆڤاری (نیشتمان)ی
 نیو نەتەویی چاپ دەکرد. لە سالی ١٩٤٤دا ژ.ک نیزیکی ٢٠ بەیاننامە و بانگەوازی

دەرکرد. چالاكى كۆمەلەي ژ.ك. ھەندى جار ناوھەركى دژى ئىنگلىزى پېتوھ بوو و ئەوانى سەغلەت كرىدبوو، بەلام ئىنگلىس تۈانيان بەشىكى زۆرى بالى ژ.ك. بەرھە لاي خۇيان رابكىشەن لەبەر ئەوھى پېرۇگرامى ئەم پارتىيە و تاختىكەكانى پاش شەپى جىھانى روون نەبوو، گىرەوكىشەي سەرھى بە گۈيرەي ھاوتوويژەكانم لەسەر ئەوھ بوو، ئاخۇ ئىنگلىز دوژمنى كوردە! ئاخۇ ھەلەس و كەوت و سىياسەتى ئىنگلىز لە ناوچەي رۆژھەلاتى ناوھەراستدا بە زىانى كوردە! گىرەوكىشە لەسەر ئەم پىرسىارە بوو بە ھۆي لىك بىلابوونى ژ.ك. ئەوھ بوو لە نيوھى دووھى سالى ۱۹۴۵دا ژ.ك. ھەلۈەشاھە. «لىك بىلابوونى پارتى ژ.ك. لە ئەنجامى ئەوھش بوو كە زەبىحى سكرتېرى ئەم پارتە لە كاتى سەردانى بۇ لاي كوردەكانى باكوورى رۆژھەلاتى ئىران لە نىزىك شارى ورمى لە لايەن پۇلىسى ئىران دەستگىر كرا. لە كاتى گرتەكەيدا نووسراو و چاپەمەنىي كۆمەلەي (ژ.ك.) پىدەگىرى.» ئەمە ھۆيەكى سەرھى بوو لە گرتن و تاوانباركردى، ئىستە زەبىحى لە زىندانى تارانە.» لە پاش ئەوھ ئەوچار نووسەر باسى خزمەتەكانى ژ.ك. بە كورد دەكا و دەلى: «گەرەترىن خزمەتەكانى ژ.ك. بە وتەي ھاوتوويژەكانم ئەوھىيە كە و رەي دىموكراتىخوازەكانى كوردى بۇ بەشدارى لە بزوتنەوھى نەتەوايەتى كورد بزواند و نىزىكى كردنەوھ و فېرى خەباتى سىياسىي لە سەردەمى نويدا كردن. تەواوى ئەندامان و رېبەرانى حىزبى دىموكراتى كوردستان كە لە كۆتايى ۱۹۴۵دا پىكەت، لەوانە قازى محەممەد لە رابردودا ئەندامى پارتى ژ.ك. بوون...»

بە ئاوردانەوھىيەكى دىكە لە كىتېبى «رۆژھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەكانى وەزارەتى دەرەوھى برىتانىادا» دوژمنايەتى و دوورپوويى رووسەكان زۆر جوان و ئاشكرا دەرەكەوئ و بۇمان روون دەبىتەوھ كە رووسەكان بۇ بەرژەوھەندى خۇيان لە «كورد و كوردستان» وەك كارتى قومار و كايەي خۇيان كەلكيان وەرگرتووه. وەكوو پىشتەر گوتمان «فيلچىفيسكى» راپۇرتىكى سەبارەت بە ھانتى مىرحاج ئەحمەد و مستەفاخۇشناو بۇ مەھاباد و چاوپىكەوتنىان لەگەل ناوبراو بۇ بەرپىرسانى سۆفەت ناردووه. سەير ئەوھىيە كە دەقى ئەو باسە لە لاپەرە ۵۳ و ۵۴ى كىتېبى «رۆژھەلاتى كوردستان...» دا بە

زانبارىيانه يان داۋە بە ئىنگىلىسىيە كان. ئەو راپۇرتە لە ۵ى فېۋرېيە ۱۹۴۳ (-) ھەينى ۱۶ى رېيەندانى (۱۳۲۱) لە لايەن كۆنسۈولى ئىنگىلىس لە تەۋرېز بۇ ۋەزارەتى دەرۋە (بالويزخانە)ى بەغدا نېردراۋە. نامەكە لە لايەن ۋەركېرى كىتېبە (كاك ئەنۋەرى سولتانى) لە نامەى ۲۲ى ژانۋىيە ۱۹۴۳ (-) ھەينى ۲ى رېيەندانى (۱۳۲۱)ى «ە.ب.م» ھەلېژېردراۋە ۋەبەم چەشەنە: كۆنسۈولى گىشتى، تەۋرېز - «كۆنسۈولى گىشتى سۇقىت ئەمىر ۋە ھاتە چاۋپىكەۋىتى من ۋە گوتى: محەممەد ئەحمەد ئۇغلۇ ۋە ەلى مستەفا ئۇغلۇ - دوو كورد لە ھۆزىك كە ئەو بە «شەھربازارلوۋ» ناۋى بىرد (كاك ئەنۋەر لە پەراۋىزى لاپەرە ۵۳ نوۋىسيۋەتى: محەممەد ئەحمەد ۋە ەلى مستەفاى شارباژېرى كىن؟ تۇ بىلى پېۋەندىيان بە حېزبى ھىۋاۋە نەبوۋىت!)، لە دوۋەمى مانگى ئۇقامبردا (-) يەكشەممە ۱۰ى خەزەلۋەرى (۱۳۲۱)، لە ھەندى كاربەدەستى ھكۈمى رۈوس نىزىك بوۋەتەۋە ۋە خۇيان ۋا ناساندوۋە كە ھاتىتېن بۇ بەرپۋەبىردى خۋاستى كۆمىتەيەكى كوردى لە سىلمانى. مەئموورىيەت يان بەرۋالەت بىرىتى بوۋە لەۋەى كە رايىگەيەنن چەندەھزار شەركەرى كورد ئامادەن يارمەتى رۈوسەكان بىدەن. ھەۋال دراۋە كە لە ماۋەى ۋەتوۋىژەكەدا، كوردەكان گوتوۋيانە لە سىياسەتى ئېنگىلىز نارازىن. مستەر «كۆتەزنىزۆف MR. Kutznetzov» دىيەيەى ئەۋەى كرد كە ھەر ئەۋەندەى كە نۆينەرانى سۇقىت گوتيان لە باسى نارەزايى لە ئىنگىلىز بوۋە، كۆتاييان بە ۋەتوۋىژەكە ھىناۋە ۋە بە كوردەكانىشيان گوتوۋە سوپاى سۇقىتە تا ئەۋ رادەيە بەھىزە كە ھەموۋ ئەرك ۋە كارى بە بى يارمەتى [لاۋەكى] بەرپۋە دەبات ۋە بۆيەش پىۋىستيان بە خزمەتى ئەۋان نىيە.»

كاك مەنافى كەرىمى كە بۇخۇى ئەندامى كۆمەلەى ژ.ك ۋە لە دۋايىشدا ۋەزىرى فەرھەنگى كۆمارى كوردستان بوۋە لە ۋەتوۋىژىكىدا كە لەگەل گۇقارى روانگەى ژمارە ۱۱دا لەگەل ئەۋ ۋە چەند كەسى دىكەدا پىكھاتوۋە لە لاپەرە ۳۹ سەبارەت بە گۆرپىنى ناۋ ۋە سىياسەتەكانى ژ.ك لە ۋەلامى ئەۋ پىرسىيارە كە: تاقمىك دەلېن لە كاتى گۆرپانى ژ.ك بە حېزبى دېموكرات، زەبىحى لەگەل دوو كەسى دىكە: دلشادى رەسۋولى ۋە قاسمى قادىرى لە زىنداندا بوۋە ۋە ئاگى لە مەسائىلى دەرۋە نەبوۋ، دەلې: «نا ۋە نەبوۋ ئىمە لەۋ كاتەدا لەگەل قازى ۋە

سەيفى قازى و چەند نەفەرى دىكە چووبووينە باكوپە. لەوئى كۆشە و ھەرايەكى زۆر لەسەر ئەو مەسەلەيە ساز بوو. باقروڤ دەيگوت، دەبىئى نۆوى كۆمەلە بگۆرن. بەلام ئىمە حازر نەبووين بچينە ژير بار. لەپاشاندا باقروڤ گوتى، ئەوئى ١.ك دەپھەوئى كوردستانى گەورەيە و ئەو داواكارىيەش مەترسى شەپ لەگەل ئيران و عىراق و سووريا و توركيائى بەدواوہيە و بە واتە شەپى سەپھەمى جىھانى رووى دەدا و ئىمەش كە تازە شەپى دووھەممان تەواو كر دوو و ھىشتا روونى چەكەكانمان خاوتن نەكر دۆتەو، حازر نابىن بگەوينە نۆو گىژاوى شەپكى گەورە. بەلام ئەگەر ئۆو نۆوى كۆمەلە بگۆرن و داواى خودمختارى لە جوارچىوئى ئيراندا بگەن، ئىمە وەك يەكئىتى سۆڤيەت پىشتىوانىتان لىدەكەين. پاش چەند روژ كە لە باكوپە بووين برىار درا بچينە تڤلىس پىتەختى گورجستان بەلام شەوئى ئەو روژەى كە برىار بوو لە ئىرەوانەو سەفەرەكەمان درىژە پىتەدەين، جىگرى جەغفەر باقروڤ ھات و پىتى گوتىن بەرنامەكە ھەلەشەوئەو و ئۆو ھەرچى زووتر دەبىئى بگەپنەو بۆ ئىران چونكە مەلامستەفائى بارزانى سنورى بەزاندوو و ھاتۆتە نۆو خاكى ئىران و بە مەعلوومى ئىنگلىسى ناردوويانە. ئۆو بچنەو و ئاگاتان لە بارودۆخەكە بى. رووسان پىيان وابوو كە مەلامستەفا پىاوى ئىنگلىسىيانە. پاش وئى كە ھاتىنەو بۆ مەھاباد، قازى ئاكامى ئەو سەفەرەى لە كۆبوونەوئى حىزبدا، داپە بەر باس و لىكۆلىنەو و گوتى، ئىمە ھىچ چارەيەكمان نىيە و بۆوئى يەكئىتى سۆڤيەت يارمەتىمان بدات دەبىئى نۆوى كۆمەلە بگۆرىن و بىكەين بە حىزبى دىموكرات. ئەو برىارە پەسەند كرا و پاشانىش لە باغى عەزىزاغا بە بەشدارى بەربلاوى خەلك راگەيەندرا. لەبىرمە سەرەتائى پايىز بوو و بە قەرتالە تىريان دەھىنا. مەرحوومى قازى قسەى بۆ خەلك كرد و تەواوى لايەنە جۆربەجۆرەكانى بۆ روون كردنەو و دوايەش ئەو برىارەى راگەياندا. خەلكىش ھەموو پىشوازيان كرد و گوتيان، ئىمە بە ھەرچى پىشەوا بلى، رازىن.»

ھەتا ئىرە بۆ ھەموومان روون بۆو كە دەولەتى شوورەوى بەتايبەت و دەولەتە زلھىزەكانى دىكە بەگشتى لەبەر دروشمى «كوردستانى گەورە» كە

ئەدەد كۆپەتەنەت بەرپىرسانى كوردىشىيان لە ژۆر فشار دەنا كە ناو و دروشمى كۆمەلەي (ژ.ك) بگۆر. لەو سەردەمىشدا تەنیا دەولەتتىكى جاروبار يارمەتتىكى كەمى بە كورد دەگەياندا، يەككىتى سۆفەت بوو كە ئەوئىش لەبەر بەرژەوئەندى تايبەتتى خۆي بوو كە ئەو سووكە يارمەتتىيانەي بە كورد دەگەياندا. دەولەتتى سۆفەت هېچ كات سەربەخۆي كوردى لە ناو كار و بەرنامەكانى خۆيدا دانەناو، ئەوئى لەو ماوئەپەشدا كورد و رېبەرانى كورد و دەستيان هېنابى ئەو بە زۆرى زۆردارى و بەبى رەزامەندى رووسەكان بوو. ئەوئەتا باقرۆف سەرۆكى ئازەربايجانى شوورەوى لە دانىشتىكى لەگەل پېشەوا قازى محەممەددا كە دەقى قسەكانى لە لاپەرە ٨٨ى كىتەبەكەي «ئىگتۇن»دا هاتوو دەلتى: «ئىستا كە من (باقرۆف) دەگەل ئۆو قسان دەكەم، دلتىياتان دەكەم كە ھەر كات خودمختارى ئازەربايجان (مەبەست ئازەربايجانى ئىران) جىبەجى بوو و پىكھات، ئازادى و رزگارى ئۆوئى تىدا دەبى.» كە مەبەستى لەوئە بوو كە كورد ئەگەرئىش مافىكى ھەبى ئەوئە لە ژۆر دەسەلاتى ئازەربايجانى ئىراندا شتىكى دەرتىتى. بەلام لە دواییدا پېشەوا قازى محەممەد لە وەلامدا گوتوويەتتى و بەكرەوئەش نىشانى داو: «ئەگەر قەرار بى لە ژۆر دەسەلاتى ھەر كەسىكى بىجگە لە خۆماندا بىن، ئەوئە ھەر چاكترە لە ژۆر دەسەلاتى ئىراندا بىن.» راگەياندىنى كۆمارى كوردستان لە ٢ى رېبەندانى ١٣٢٤ تەواو ئەو بۆچوونانەمان دەسەلمىتى. چونكە بەرپاستى رووسەكان بە راگەياندىنى كۆمارى كوردستان تاسان و زۆريان رەخنە لە پېشەوا قازى محەممەد گرت.

ويليام ئىگتۇن لە لاپەرە ١٣٢ و ١٣٣ى كىتەبى «كۆمارى ١٩٤٦ى كوردستان»دا بەوردى باسى ئەو ئارەزايەتتەي بەرپىرسانى سۆفەت و تەنەت پېشەوئى «سەرۆكى كۆمارى ئازەربايجانى ئىران»ى كوردووە و دەلتى: «پاش ماوئەيەكى كەم لە پىكھاتنى كابىنەي (حكومەتتى كوردستان) دوو كەس لە ئەندامانى پاىەبەرزى خىزب بە ناوەكانى «محەممەدئەمىنى شەپەفى» و «خەلىلى خوسرەوى» ھەم بۆ كاروبارى خۆيان و ھەم بۆ كاروبارى خىزبى چوونە تەورىز. لەوئى لە بىمارستانى (نەخۆشخانە) رووسەكان، دوكتور «سەمەدۆف» بە توورەبىيەكى زۆرەو پىيان دەلتى: «بۆچى ئۆو بى رەزامەندى و ئىزنى يەككىتى

سۆڧىيەت ھۆكۈمەتى خۇد موختارتان لە مەھاباد راگە ياندوۋە؟» ئەۋانېش ۋەلا ميان داۋنەۋە، بەلام رووسەكان لە ۋەلامەكەيان رازى نەبوون و گوتوۋيانە دەيى شەخسى قازى محەممەد بېتە تەۋرېز و لەگەل «پېشەۋەرى» چاۋپېكەۋتن و وتوۋېژيان ھەبى. [۱۹] ئېگىتۇن لە درېژەي قسەكانىدا دەلى: «لە تەۋرېزى جەغفەرى پېشەۋەرى سەرۋكى ئازەربايجان لە ھۆتېلىكى قەدىمى بە ناۋى «گراند ھۆتېل»، سەردانى سەرۋكى كۆمارى كوردستانى كرد تا لەۋى باس و وتوۋېژيان ھەبى. ۋەلام و بەرگرييەكانى قازى سادە بوون، نوينەرى سىياسى رووسەكان لە تەۋرېز «يەرماكۆف» لە چۇنيەتى ھەستى خەلك لە پېش ۲۲ى ژانۋىيە ئاگادار بوو، ھەروەھا لە ناۋ ماشىنە جىبەكەي خۇيدا لە «چارچا»ى مەھاباد شاھىدى بەرپۈەچۈۋى رىۋرەسم و جېژنەكە بوو.»

لە لاپەرە ۱۳۳۱شدا دەلى: «يەرماكۆف سەرەتا زۆر بەتوندى دژى ئەۋ كارە بوو كە ناۋچەيەكى ئازاد بە ناۋى كوردستان پېكىن، بەلام وتوۋېز و قسەكانى قازى تا رادەيەكى زۆر «ژېنرال ئاتاكاچىۋف»ى بەۋ كارە رازى كردبوو و ھەروەھا بەلېنىيان لى ۋەرگرتبوو كە لە كاتى بەرپۈەچۈۋى ئەۋ بەرنامەدا «پېشەۋەرى» ھېچ دژايەتتەك نەكا»

دوكتور «عەزىزى شەمىزىنى» لە كىتەبەكەي خۇيدا لە لاپەرە ۱۶۰ و ۱۶۱ ئەۋ بۇچۈۋانەي ئىمە بەۋ قسەيە دەسەلمېنى و دەلى: «رۇژنامەكانى ئىرانى ھېرشى توند و تېژيان كردە سەر كورد و بە نۆكەرى يەكېنى سۆڧىيەتيان دانا. گۇڧارى «سەبا» لە ژمارە ۱۰ى ئۆكتۇبرى ۱۹۴۵ى [خۇيدا] لەم بارەيەۋە نوۋوسىۋىيەتى: «ماۋەيەكە كوردەكانى ئىران بېر لە رزگارى و پېكەۋەنەنى كوردستانىكى ئازاد و سەربەخۇ دەكەنەۋە. ئەۋان دەۋلەتى ئىران بە نۆكەرى فاشستەكان دادەنېن. ئەۋەي راستى بىن جوۋلانەۋەي ياخى بوۋانى كوردستان شتىكى تازە نىيە. ئەم جوۋلانەۋەيە چۈر سال لەمەۋبەر كوردستانى تەنيەۋە... كۆمەلەي ۋ.ك گەۋرەترىن گروپى كوردستانە و بۇ دەستەبەر كوردنى بەرژمەۋەندى كورد كار دەكا. ئەم حېزبە كە دەيەۋى لە ماۋەيەكى كەمدا سەربەخۇيى تەۋاۋ ۋەدەس بېنى، بۇ ھەلگىرساندنى شۇرپىتىكى سەرتاسەرى كوردستان تىدەكۇشى. ئەم جوۋلانەۋە

ئەركى تايىبەتى بە كۆمەلە دەسپىرى. «لىرەدا مەبەستى نووسەر ئەۋەيە كە يەككىتى سۆڧىت كوردەكان ھان دەدا داۋاي مافى خۇيان بىكەن و كوردىشى بە «ياخى بوو» داناۋە. ھەرۈەك پىشتر باسماڭ كورد سەرەپاي ئەۋ ھەموۋە لەمپەر و كۆسپنانەۋە و نارەزايەتتەي رووسەكان كە لە بەرامبەر داۋا رەۋاكانى كوردان دايانناۋە، نووسەر لە سەرچاۋەي پىشوو و لە درىژەي قسەكانىدا دەلى: «بەلام خۇ مەسەلەي كورد مەسەلەيەكى راستەقىنەيە و پىۋىستى بە ھاندان و تەكان نىيە. ئەۋ جوۋلانەۋەيە زادەي دەستۋەردانى يەككىتى سۆڧىت و پروپاگەندەي كۆمۇنىستى نىيە». لە داۋاي ئەۋ قسەش دەلى: «تەنانەت «ئەلغىستۇن»ى دوژمنى يەككىتى سۆڧىتەش دانى بەم راستىيە داناۋە و بەئاشكرا وتوۋيە: «لە ماۋەي ئەم دوايىدا دەنگوباس بلاۋ بۆتەۋە گۋايە رووسەكان لە نىۋ كوردەكانى ئىراندا پروپاگەندە دەكەن. بەلام ئەۋانەي سەريان لە مەسەلەكە دەردەچى دەلتىن كە ئەم دەنگوباسە زەمىنەي پتەۋى نىيە.»

ھەلوئىستى سۆڧىتە و ئامانجەكانى

بۇ زانىارى پتر و ناساندنى روۋى واقىيە دەۋلەتى سۆڧىتە سەبارەت بە چۆنىەتى ھەلسۈكەۋەت و شىۋەي بەرپۈۋەردىن و جىيەجى كىردى ئامانجەكانى ئەۋ دەۋلەتە و سىياسەتە درىژخايەنەكانى سەبارەت بە «كۆمارى ئازەربايجان» و دواترىش «كۆمەلەي ژ.ك.» و «كۆمارى كوردستان» بەپىۋىستىم زانى چەند بەشىك لە كىتپى «رازھاي سر بە مەر» (رازە سەربەمۆرەكان) بخەمە بەر دىدەي خويئەران.

ئەۋ كىتپە بەلگە و زانىارى پىشتى پەردەي روۋادەكانى سالەكانى ۱۳۲۳ ھەتا ۱۳۲۵ى لە خۇ گرتوۋە و لە لايەن «ئىبراھىم نەۋرۇزئوف» لە باكۇ نووسراۋە. ناوبراۋ ئەۋ نووسراۋانەي ۋەك بىرەۋەرى خۇي لە روۋادەكانى سالى ۱۳۲۰ ھەتا ۱۳۲۵ (۱۹۴۱ - ۱۹۴۶)ى ئازەربايجانى ئىران نووسىۋەتەۋە و بە تايپ كراۋى داۋىتى بە ئاغاي «ھەمىدى مەلازادە» كە لە ئىران چاپى بكا كە ئەۋىش پىشەككىيەكى كورتى بۇ نوۋسىۋە و لە تەۋرىز چاپى كىردۈۋە.

«ئىبراھىم نەۋرۇزئۆف» ئەفسەرى شوۋرەۋى رۇژى دوۋشەممە ۳ى خەرمانى سالى ۱۳۲۰ (۲۵ى ئوۋى ۱۹۴۱) لەگەل ئەپتەشى سوۋر لە ژىر ناۋى ھەۋاللىرى نىزامى (۱) ھاتۋە ئىران. بەلام لە راستىدا رابىتى مىخوۋر (تەۋەر)ى مۇسكۇ، باقۇ، تەۋرئىز و تاران بوۋە و لە لايەن (ك.گ.ب) مەئموورىيەتى پىدراۋو كە لە تەۋاۋى وتوۋىژەكانى بەرپىسانى سىياسى ئەۋ شارانە، تەنانەت وتوۋىژەكانى نىۋان باقرۇف و پىشەۋەرى و قەۋاموسەلتەندە بەشدارى ھەبى. بەتايبەت مەئموورىيەتەكانى بۇ ميانە و ۋرمى گرىنگىيەكى تايبەتياۋ ھەبوۋە. لەۋ كىتئەدا چەندىن بابەتى گرىنگ باسيان لىۋە كراۋە كە بمانەۋى و نەمانەۋى پىۋەندىيان لەگەل بارۋۇخى «كۆمەلەي ئ.ك.» و «ھكۈمەتى كوردستان» ھەبوۋە كە لىرەدا بەپى گرىنگى بابەتەكان چەند بەشىكى پىشكەش بە خويئەرانى بەرئىز دەكەين.

جىگىربوۋن لە شارى ميانە

لە لاپەرە ۲۴ و ۲۵ى ئەۋ كىتئەدا نوۋسەر سەبارەت بە چۆنىەتى جىگىربوۋن لە ميانە بەۋ جۆرە دەۋى و دەنۋوسى:

«كىشەيەك كە من لە شارى «ميانە» ھەمبوۋ ئەۋە بوۋ كە نەدەبوۋ بە شىۋەيەكى ديار و ئاشكرا لەگەل ئەۋانەي كە دەبوۋ پىۋەندىيان پىۋەبكەم، پىۋەندى بىگرم يا يەكتر بىينىن. بە زەينىدا ھات بە دامەزاندنى «ئەنجۈمەنى پىۋەندىيەكانى فەرھەنگى ئىران و سۆفەت» لە ميانە، كىشەي نەپتىكارىيەكان چارەسەر دەپ، ھەر بۆيە زوۋ قۇلمان لى ھەلمالى و بە يارمەتى چەند كەس، بالەخانەيەكيان لە ئىختيار ناين، ئىمەش ئەنجۈمەنمان دامەزاند....»

نوۋسەر لە لاپەرە ۲۷ و ۲۸ بابەتتىكى لە ژىر ناۋى «گەرەن بەدۋاۋى سامانەكانى ژىرەۋى لە كىۋەكانى ميانە» نوۋسيۋە كە لەۋدا دەلى: «ژىنئىرال كلۇكۇف ئەندامى راۋىژكارى نىزامى باقۇ بوۋ. ھەتتوۋىەك پاش ھاتنى ناۋىراۋ بۇ ميانە، ئاقمىك لە كارناسانى «زەمىنناسى» ئىمە بە سەرپەرەستى «مىرەلى قاشقايى» ھاتنە ميانە. ئەۋ تاقمە ھەموۋ رۇژى بە كىۋەكانى دەۋرۋىيەرى ميانە

دەبوون. ئالمانىيەكان لە كەنار چۆمى «قزل ئۆزون» شارۆچكەيەكى كرىكارانىيان ساز دەكرد (- كرىبوو)، كە ئەگەر بە نيوەچلى[نە] ماباوە، لە ميانە و فەرەهەنگى ئەو شارە كاريگەرى دەبوو و شوپىنى خۆى دادەنا، چوتكە لە نەخشەى ئەو كاردە بۆ كرىكاران كىتەبخانە، حەمام، شوپىنى نان خواردن، شوپىنى وەرژىش و ديوى خويندەنەو و شتى ديكە لەبەر چاۋ گىرابوو. تاقمى دۆزىنەو و پىشكنىن (ئىكتىشاف)ى ئىمە لە داۋىنى كۆوكان بە دواى پاشەكەوتەكانى ژىرزەويدا دەگەپان و لە ھەموو بەردىك نمونەيان ھەلدەگرتەو. لە رووى نووسراو بەجىماوەكان زانىمان كە كارناسانى زانستى ئالمان چەندە لە كارى خۆياندا شارەزا بوون.

تاقمەكەمان لە راپۆرتىكدا كە بۆ سۆفەيتى ئاردەو، ئەنجامى كارناسى زانستى خۆى لە ميانە بەباش زانى و رايگەيانند: بە رادەيەكى زۆر مس، سۈرب (قورقوشم)، قەلەبى، ئۆكسىدى ئالمىنيۇم (فافۆن)، بەردەخەلووز و خۆى لەو كۆوانەدا ھەيە.

لە لاپەرە ۴۲ لە بەشى «خۆشحالى بىجى ئىستالين» سەرگورد «ئىبراھىم نەورۇزئوف» لە بىرەو ھەريەكانىدا دەنووسى: «لە ۱۵ خاكەليۆە ۱۳۲۵ بەرامبەر دەگەل ۴ى ئاورىلى ۱۹۴۶ بىريارىك بەسترا كە بەپىي ئەو:

۱- ئەرتەشى سوور لە ۲۴ى مارىسى ۱۹۴۶، يانى رۆژى يەكشەممە ۴ى خاكەليۆە ۱۳۲۵ (-) بە ھەلە لىكدراو ەتەو ۲۴ى مارىسى ۱۹۴۶ بەرابەرە دەگەل رۆژى چوارشەممە ۴ى بانەمەرى ۱۳۲۵) دەپ لە ماوەى مانگ و نيوپىكدا خاكى ئىران چۆل كەن...

لە لاپەرە ۵۲ و تارى «بەفر و رۆژى ھاوين» ھاتوو كە لەودا باسى چۆنيەتى لە فشارنانى فيرقەى دىموكراتى ئازەربايجان لە لاين رووسەكانەو دەكا و بۆ پىكھاتن لەگەل تاران ھانىيان دەدا و دەلى: «فىرقەى دىموكراتى ئازەربايجان لىك ھەلوەشا بوو، پىشەو ەرى ئەندامى سەرەكى و بلىمەتى فيرقە، خۆى لە سەرۆكايەتى حكومەت كىشاشا بوو ەواو. «حاجى ميرزا ەلى شەيستەرى» و دوكتور «سەلاموللا جاويد» دوو مۆرەى جىباو ەپى فيرقە لە تاران بەتەنيا دەگەل دەولەتى ئاوەندى پىكھاتبوون. رووسەكان ھەموو ئەو چەكانەى

دابوۋيان بە فىرقە، ۋەريانگرتبۇۋە ۋە لە فشاريشيان دەنان كە لەگەل تاران پىكېتېن ۋە مل بە سازان بىدەن.»

لە پاش ئەۋ قسانە لە لاپەرە ۵۳ لە خوار ۋىنەيەكى قەۋاموسەلتەنە دەلى: «ئىمە پىلان ۋە فرىۋى قەۋاموسەلتەنەمان بە سوۋكى چاۋ لىدەكرد.»

لە لاپەرە ۵۴ دەلى: «تاقمىك لە ئازادىخۋازانى ئىران دەھۆ ۋە فرىۋى قەۋاموسەلتەنەيان بە ھىند نەگرتبۇۋ، ئەۋان بە بوۋنى سى ئەندامى خىزبى توۋدە لە كابىنەي قەۋام ۋە رەخنەكانى ناۋبراۋ لە سىياسەتى نىۋخۇ ۋە دەرەۋەي دەۋلەتەكانى پىشۋوى ئىران، بە ئىنەكانى سەيارەت بە بىنەماي دىموكراسى، بە گۇرانتكارىيەكى بىنەۋەتى لە ۋلات دەزانى. پىروپاگەندەي راگەيەنەرە گىشتىيەكانى ۋەك رادىۋ ۋە رۇژنامەكان، روۋى راستى ئەۋ سىياسەتمەدارە كۆنەكارە رىۋى كىردەۋەيان دابۇشېۋو.»

دۈابەدۋاي ئەۋ قسەۋباسە ۋەردەۋردە ھىرش دەست پىدەكا ۋە زۇربەي خەللى ئازەربايجان لە ترسى كۈشتن ۋە بىرىنى ئەپتەشى ئىران مال ۋە ھالىان بەجى دەھىلتن ۋە رادەكەن. بەلام سەرەراي ئەۋەي تا ئىستا بۇ ھەموومان ئاشكرا بوۋ كە دەۋلەتى سۇقىيەت بە چ ئامانجىك ھاتە نىۋ ئىران ۋە چۈنىش پىشتى ئازادىخۋازانى بەردا، كەجى «پىشەۋەرى» سەرۋكى ئازەربايجان لە دۋاي روۋدۋادەكانى ۲۱ سەرماۋەزى ۱۳۲۵ (۱۳ دىسامبىرى ۱۹۴۷) ھىشتا ھىۋاي بە يارمەتى روۋسەكان بوۋ.

لە لاپەرە ۶۲، لە ۋتارىك لە ژىر ناۋى «ھەۋالى سنوور چ بوۋ» دەلى: «پىشەۋەرى بۇخۇي لەۋبەرى سنوور لە باكو پىۋەندى بە مۇسكۆۋە گرتبۇۋ ۋە دۋاي رۇژىك چاۋەروانى مۇسكۆ ئىزنى دا سنوورەكانى بىرىنەۋە ۋە خەللىكى زۇر كە نىۋان ۱۸ تا ۲۰ ھەزار كەس دەۋون لە سنوور تىپەرىن. ئەۋان لە «نەخجەۋان» كە ۳۵ كىلۇمىترى لەگەل سنوور مەۋدا ھەبوۋ كۆ بىۋونەۋە. لە نەخجەۋان پىشەۋەرى لە ئاخاۋتلىكا دەلى: بلاۋ مەبەنەۋە! ئەمەن لەگەل مۇسكۆ پىۋەندىم كرتوۋە، دەگەل ۋەرگرتنى يارمەتى بەزوۋىي دەگەرىنەۋە ۋلاتى خۇمان، كە ئەۋ ئاۋاتە قەت ۋەدى نەھات.»

نامەى ئىستالېن بۇ پېشەۋەرى

لە كۆتايى ئەۋ بەشە لە شىكرىدەنەۋەى كىتېبى «رازە سەربەمۆرەكان»دا بەشىكى زۆر گرېنگى دىكە لەۋ كىتېبە دەخەينە روۋ كە ئەۋىش «نامەى ئىستالېن بۇ پېشەۋەرى»يە. ئەم نامەيە لە ۸ى مەى سالى ۱۹۴۶ بەرابەر دەگەل رۆژى سىشەممە ۱۸ى بانەمەرى ۱۳۲۵ لە لايەن «ئىستالېن» سەرۆكى دەۋلەتى شوۋرەۋى بۇ «پېشەۋەرى» سەرۆك كۆمارى ئازەربايجان ئىردراۋە و كەۋتۆتە لاپەرە ۱۲۵ تا ۱۲۷ى ئەۋ كىتېبەۋە. ئەۋ نامەيە بۇ يەكەم جار لە رۆژنامەى «مەھدى ئازادى» لە تەۋرىز بلاۋ بۆۋە و دەنگدانەۋەيەكى بەربلاۋى ھەبوۋ. ئەگەرچى روۋن نىيە پېشەۋەرى لە نامەى خۇيدا بۇ ئىستالېن چى نوۋسىۋە، بەلام بەپىي ۋەلامەكانى ئىستالېن دەكرى تا رادەيەك لە ناۋەرۆكى نامەى «پېشەۋەرى»ش ئاگادار بىن و سەردەر بىنن. لىرەدا لەبەر گرېنگى بابەتەكە و پىۋەندى راستەۋخۇى لەگەل «كۆمارى كوردستان»، دەقى ۋەرگىردراۋى نامەكە لە زمانى فارسىيەۋە بۇ كوردى پېشكەشى خوينەرانى بەرېز دەكەين:

«بۇ ھەقال پېشەۋەرى! لەۋ بېروايەدام ئىۋە بارودۇخى ئىستانان، ھەم لە ناۋخۇى ئىران و ھەم لە گۆرەپانى نىۋەتەۋەيىدا بەباشى ھەلنەسەنگاندوۋە. ئىۋە ھەر ئىستا دەتانەۋى بەتەۋاۋى دەسكەۋتەكانى شۆرشەكەتان بگەن. بەلام ئاگاتان لى نىيە كە لە بارودۇخى ئىستاندا ۋەدىھاتنى ئەۋ چەشنە داخۋازىيانە بوۋ ناخۋا و ناگونجى. من ئاماژەيەك دەكەمە سەر تەجروبەكانى بەكرەۋەى لىنن.

سالى ۱۹۰۵ كە قەيرانى سىاسى روۋسىي گرتبۆۋە، ھەقال لىنن داخۋازە شۆرشگىرېيەكانى خۇى لە كاتى شەرى بىئىكاكى لەگەل ژاپۇن گەلە دەكا و لە سالى ۱۹۱۷ش ھاۋكات لەگەل شەرى بىئىكاكى لەگەل ئالمان دەيانخاتە روۋ. ئىۋە لە بارودۇخىكى دىكەدا دەتانەۋى لاسايى لىنن بگەنەۋە.

ھەلبەت نىيەتى ئىۋە راستگۆيانەيە و جىگى رېزلىئانە، بەلام نابى لە بىرتان بچىتەۋە كە لە بارودۇخى ئىستاندا كەش و ھەۋاى ئىران لەگەل ئەۋەى لە سەرەۋە باسما كىر جىۋازى ھەيە. بۇ نەۋنە ئىستا لە ئىران قەيرانىكى قوۋل ۋەك ھىزىكى بزوینەرى شۆرش ھەست پىناكرى. كرىكارانى ئىران كەمن، ناكرى

پىكھاتە سىياسىيەكانىيان بەھىند بگىرى. جوتىيارانى ئىران لە تىكۆشان و چالاكىيەكانى سىياسىدا بەشدارىيان نىيە. سەرەپاي ئەوانە ئىران لە ھالى ھازىدا لەگەل دۆژمنى دەرەۋەي لە شەپدا نىيە.

ئىۋەش دەزانن كە [رژىمى] كۆنەپەرەستى ئىران لە ۋەھا شەپىكدايە كە بى ھىز و لاۋاز دەبى و بەچۆك دادى كەوايە دەبى ئەۋەتەن لەبەر چاۋ بى كە لە ئىرانى ئەۋرۆكەدا، ۋەھا بارودۆخىك پىك نەھاتوۋە كە لەگەل تاكتىكەكانى ۱۹۰۵ و ۱۹۱۷ ھەقال لىنن دەقاۋدەق يەك بگرنەۋە و مەرچەكانى بابەتى باسكراۋى بۇ دەكار بھىئەت.

ھەلبەت ئىۋە دەتانتوانى لە كاتى جىگىربوۋنى ھىزەكانى شوۋرەۋى لە ئىران، بۇ ۋەدىھاتنى داخۋازە شۆرشگىرپىيەكانى خەللى خۇتان بە سەرەكەۋتەكانتەن ھىۋادار بوۋبان، بەلام لە بارودۆخى ئىستادا، ئىمە ناتوانن ھىزەكانى خۇمان لە ئىران رابگىرىن، چۈنكە بوۋنى ئەپتەشى ئىمە لە ئىران بە بنەماي سىياسەتى رزگارىخۋازى يەككىتى سۇقىيەت لە ئاسىيا و ئوروپا زىيان دەگەيەنئ و لەرزۆكى دەكا.

ئىنگلىسىيەكان و ئامرىكايىيەكان بە ئىمە دەلئىن: ئەگەر ھىزەكانى ئىۋە بۇيان ھەيە لە ئىران بىمىننەۋە، كە ۋايە بۇچى ئىنگلىس لە مىسر و سوورىا و ئەندۇنىزى و يۇنان و ھىزەكانى ئامرىكا لە چىن و ئىسلەند و دانمارك نەمىننەۋە؟

بە ۋايانە ئىمە سوورىن لە سەر كىشانەۋەي ھىزەكانمان، ھەتا بىانۋو نەدەيە دەستى ئىنگلىسىيەكان و ئامرىكايىيەكان. [ئەۋەش بۆۋەيە] كە بتوانن تىكۆشانەكانى رزگارىخۋازى لە موستەعمەرەكانى ئەۋاندا پەرە پىبىدەين و سىياسەتى رزگارىخۋازانەي خۇمان باشتەر بەرپۆۋە بىبەين.

ھەقال بىشەۋەرى! ئىۋە ۋەك شۆرشگىرپىك دەتوانن لىمان تىبگەن كە ئىمە جگە لەۋە رىگايەكى دىكەمان لەبەر نىيە، كە ۋايە بەپىتى ئەۋ خالانەي سەرى و بە لەبەر چاۋ گرتنى بارودۆخى پىكھاتوۋ لە ئىران بەۋ ئەنجامانەي خۋارى دەگەين:

۳- ۋەزەن ۋە بارودۇخىك كە بېيىتە ھۆى لاۋازكردنى ھىزە كۆنەپەرەستەكان،
پىك نەھاتوۋە.

۴- مەرجهكانى ۋالاتىكى دۇراۋ لە شەردا بە سەر ئىراندا زال نىيە.
لە سەر ئەۋەشرا تا ئەۋ كاتەى ئەرتەشى سوور لە ئىرانە، ئىۋە دەتۋانن
لەۋى خەبەتى دىموكراتىك پەرە پېيدەن، بەلام ھەر چۆتىكى بى ھىزەكانى ئىمە
دەبى لە ئىران بىرۋنە دەرى ۋ چۆلى بكن. من لە ئىۋە دەپرسم ئىمە لە ئىران چ
خىرىكمان پىدەگا ۋ چ بەرژدەۋەندىيەكمان ھەيە؟

ئىمە لە ئىراندا خەرىكى مشتومر ۋ تىككەلچوونىن لە سەر حكومەت،
مەقام ۋ بەرۋەبەرەيەتى ۋ رىكخراۋەكانى ئەنگلوفىل (لايەنگرى ئىنگلىس) بە
لەبەر چلو گرتنى ئەۋەى كە قەۋاموسەلتەنە چەندىن جار سىياسەتىكى
پاشكەۋتورى بە سەر ئىراندا سەپاندوۋە ۋ ئەۋرۋ بە مەبەستى پاكانە كردنى
سىياسەتى خۆى ۋ دەۋلەتەكەى لىبراۋە ھىندىك ھەنگاۋى چاكسازى بكا ۋ لە
كۆبوۋنەۋەكانى دىموكراتىك سەركەۋتتىك بۆ خۆى ۋەدەست بىنى، پرسىيار
ئەۋەيە ئەگەر ئەۋ جورە بى ئىمە دەبى چ تاكتىكىكمان ھەبى؟

بە پرواى من بۆ ئەۋەى لەۋ تىككەلچوون ۋ مشتومرەنە كەلك ۋەرگرىن ۋ
بزانىن پىشتى پەردەى ئەۋ بىرسانە جىيە، دەبى يارمەتى قەۋام بىدەين ۋ
«ئەنگلوفىل» (لايەنگرانى ئىنگلىس) گۆشەگىر بكەين ۋ ۋەلايان بىنىين ۋ بۆ
پەرەپىدائى دىموكراسى لە ئىران، بىكەيەك ساز بكەين، ئىمە ئەۋانە بە سەلاح ۋ
مەسلەھەتى ئىۋە دەزانىن. ھەلبەت تاكتىكىك دىكەش ھەيە [ئەۋىش ئەۋەيە]:
تف لە ھەۋۋ شت كردن ۋ ھەلپرانى پىۋەندىيە پىككەتۋەكان لەگەل قەۋام كە
ئەۋەش زەمانەتى پتەۋكردنى ھەلۋىستى ئىرتىجاع ۋ مسۆگەربوۋنى سەركەۋتتى
لايەنگرە كۆنەپەرەستەكانى ئىنگلىس (ئەنگلوفىلەكان). ھەلبەت ئاكرى ناۋى
ئەۋە بىنىين تاكتىك، بەلكوۋ ئەۋە گەۋجىتتىيە ۋ لە راستىشدا خەيانەتتىكە بە
گەلى ئازمىربايجان ۋ دىموكراسى ئىران.

ھەقال پىشەۋەرى! بىستۈمە كە ئىۋە گوتۋوتانە[گۆيا سۆڧىەت] سەرەتا
دەمانباتە ئاسمان ۋ لە دوايىدا لە غەرزىمان دەدا ۋ دەمانگەۋزىنى، پىشتمان
بەردەدا ۋ رىسۋامان دەكا. بىتۋو ۋا بى جىي سەرسورمانە، بۆ مەگەر چى روۋى
داۋە؟

ئىمە لىرە شىۋەي دىيارىكراۋى راۋىژكارىيەكى شۆپشگىپرانەي تايىبەتىمان دەكار كىدوۋە كە بۇ ھەر شۆپشگىپىك روون و ئاشكرايە. لە ھەلومەرجى ئەمپۇي ئىران و بارودۇخى ئىستادا، بۇ دابىن كىردنى داخاۋىيە ناسراۋەكانى ھىزە شۆپشگىپرانە، زىدەپۇيى لە كەمترىن داخاۋىيەكان مەترسىمان بۇ ساز دەكا (- لە داخاۋى كەمەۋە دەبى دەست پىكىرى).

سەرەپاي ئەۋە بۇ ھاندانى دەۋالەتى[قەۋام] بە دانى ئىمكانات و ھاسانكارىيەكان، پىۋىست بوو لە بەرامبەردا ئىمكاناتىك لە بەر دەستى دابىرى ھەتا بتوانى بە ئامانجەكانى خۇي بگا و كارەكان بەرەو پىش برۇن. ئىۋە لە ھەلومەرجى ئىستاي ئىراندا دەتوانن بىنە خاۋەنى ئىمكاناتىك كە ھكۈمەتى قەۋام مل بە رووخان بدا. قانونى رەۋتەكانى شۆپشگىپى و ھەلدەگى. بەلام سەبارەت بە ئىۋە، ھىچ رىسۋايىەك روۋى نەداۋە. زۆر جىي سەرسورمانە كە ئىۋە و بىر بىكەنەۋە كە ئىمە بووبىنە ھۆكارىك بۇ ئابروۋچوۋنى ئىۋە.

بەپىچەۋانەۋە ئەگەر ئىۋە عاقلانە و ژىرانە كار بىكەن، لە سايەي يارمەتى مەعنەۋى دەتوانن لە ھەلومەرجى ئىستادا ئازەربايجان رابگىرن و پارىزگارى لىبىكەن. ئەۋكات لە رۇژھەلاتى ناۋەراست ۋەك پىشەنگى جوۋلانەۋەي دىموكراتىكى خەلكى ئازەربايجان و ئىران، دۇعاى خىرتان بە ديارى بۇ دى. نامەكەي ئىستالين لىرەدا كۇتايى پىھات. لە لاپەرە ۱۰۴ى ئەم كىتەبەدا لە بىرەۋەرىيەكانى دوكتور «جەھانشاهلو» كە يەككى لە گەۋرە بەرپىرسانى فىرقەي دىموكراتى ئازەربايجان بوۋە، كەلك ۋەرگىراۋە. ئەۋ قسانەي ناۋىراۋ دەگەپىتەۋە رۇژە چارەنوۋس سازەكانى سالى ۱۳۲۵ (۱۹۴۶) كە دەۋالەتى ناۋەندى ھىرشەكانى بەرەو ئازەربايجان و كوردستان دەست پىكىردبوو.

دوكتور «جەھانشاهلو» دەلى: «سەرھەنگ قوللى ئۇف ئەقسەرى رىكخراۋى ئاسايشى سۇقىتە بوو كە دۋاي «ئاتاكىشى ئۇف» سەركۇنسۋولى سۇقىتە لە تەۋرىز، ھەمەكارە و چاۋەدىرى كاروبارەكانى فىرقەي دىموكراتى ئازەربايجان بوو. وپراي پىشەۋەرى لە سەر قەرارىكى كە پىشتىر دامانناۋو چوۋىنە لاي

توورە بوو، بەگژ «قوللى ئۆف» دا چوو گوتى: ئىوۈ ئىمەتان ھىنا ناو مەيدان و ئىستاش كە قازانچان لەو دا نىيە [بمىنن]، ناجوامىرانە پىشتمان ئىدەكەن و ھەموو ئەو خەلگەي كە بە بېرواي ئىمە رىك خزان و لەخۇبردوويان كىد بەكوشت چوون، پىچم بلى كى وەلامى ئەو بى سەرەو بەرەبىيە دەداتەو. (كى بەرپرسە)؟ سەرھەنگ «قوللى ئۆف» كە لە بوئىرى پىشەو ەرى تەواو ھەلچووبو، تەنبا ئەو ەندەي گوت: (سنى گتيرن، سنى دىير گيت) واتە: ئەو كەسەي ئەتۇي ھىناو، ھەر ئەو ىش پىت دەلى بېرۇا

ئەو ەندەشى لە قسەكانى زياد كىد و گوتى: ساعەت ۸ ئەوشۇ ھەفالى «گوئزەل ئۆف» لە دەرەو ى شارى لە سىراي تەورىز - جولفا چاوەرپىتە و لە جىي خۇي ھەستا و لە بەر دەرگا راو ەستا! بەو مانايە كە خۇتپەلەقوتاندن لە وە پىر بەسە!...

لە لاپەرە ۱۰۷۱ شىدا نووسەر دىسان لە زمان دوكتور «جەھانشاھلوو» يەو ەلى: «دواي ئىمزاى پەيمانى نىوان «قەواموسەلتەنە» و «سادچىكۆف» سەفىرى شوورەوى لە شوئىنى بالوئىزخانە، مىوانىيەك رىكخرايوو كە لە وى ئاغاي سەفىر دەقى برووسكە (تېلگراف) «ئىستالين» بۇ بەرپرسانى فېرقە خوئندەو ە لەو برووسكەدا ھاتبو: «شۇرش ھەوراز و نشىوى ھەيە، ئىستا پىويستە بەو نشىو ە مل بدن و خۇتان بۇ ھەورازى داھاتوو سازكەن». بەلام ئىستالين لە ھەلەدا بوو چونكە قەواموسەلتەنە كلاوى لە سەر نا و ھىچ كام لە خالەكانى پەيمانەكەي وەدى نەھىنا و ئەرتەشى شوورەو ىشى بە دەر كىدن دا. لە كۆتايى كىتەبەكەدا نووسەر سەبارەت بەو بابەتە دەلى: «ئىستالين بلىمەتى نىزامى، لە قومارى سياسىدا دۇرا»

پىشتر لە بەشى «چۆنىەتى ھەلەو ەشانەو ى كۆمەلەي ژ.ك» دا باسما كىد كە رووسەكان لە بەرامبەر كوردەكان چ سياسەتچىكان رەچا و كىدو ە، بۇ نموونە باسى بىر و بۇچوونى «و.م. مۇلقۇتوف» مان كىد كە كۆمىسىرى گەلى كاروبارى دەرەو ى يەككىتى سۆقىەت بوو، ناوبرا و لەو بېروايەدا بوو كە بە ھىچ شىو ەيەك يارمەتى بە كورد نەدرى و گوتبووى پىويستە بەرپرسانى سۆقىەت بە پارىزەو ە لەگەل كوردەكان بچوولتەنەو ە و لەو نىو ەدا ھەموو ھىزى خۇيان بۇ

يەرمەتى بە ئازەربەيجان تەرخان بىكەن. بەلام لە بەشىك لە نامەكەيدا سەرەراي ئەو بىر و بۆچۈنەي، چونكە ناپىھەۋى دەۋلەتەكەي لە سامانى زۆر و زەۋەندى كوردستان بېشەش بىكا دەلى: «كاربە دەستەكانمان لە ئازەربايجانى ئىراندا نابى پروايان بە سەرۋكە كۆنەپەرەست و خۇرقۇشەكانى كوردەبى، بەلكو دەبى حىساب بۇ ماكەي پېشكەۋتوۋ لە نىۋ دانىشتوۋانى ئازەربايجاندا بىكەنەۋە، ئەمە بە مانايە نىيە كە ئىمە لە تەۋاۋى پىۋەندىيەكانمان لەگەل كوردان و كەلك وەرگرتن لەو پىۋەندىيانە بۇ بەرژەۋەندىيى خۇمان چاۋ بېۋىشىن...» ئەو بۆچۈنە تەۋاۋى سىياسەتى رووسەكان بەرامبەر بە ھەموو گەلانى چەۋساۋە بەتايىيەتى بە كوردستان دەردەخا ھەرۋە قەسەكانى كاپىتان قىلچىقىسكى سىخورى رووس كە سەبارەت بە ژ.ك دەلى: «دروشمى سەرەخۇيى لە لايەن ئىمپىريالىزمەۋە خراۋەتە سەر زارى كوردان و ئەمە دروشمىكى كۆنەپەرەستانەيە و كوردستانى سەرەخۇ دەپتە پىگەيەكى ئىمپىريالىزم و سەرەنجامى دەپتە پردىك بۇ دەستدرىژى بۇ سەر سۆقىيەت و لە رىگاي قەققاز و ئاسىيى ناۋەراستەۋە جىيەجى دەكرىت. ئىمە دەبى بۇ بوۋچەل كەرنەۋەي ئەو پىلانەي ئىمپىريالىزم ھەۋل بەدەين.» روون نىيە كە ھاتنى رووسەكان بۇ ئازەربايجان و كوردستان لەسەر چ حىسابىكە و ئايا ھاتنى رووسەكان و بىرۋاپى كارناس و جاسووسەكانيان بۇ يەرمەتيدان بە ئازەربايجان و پىشتەردانى كوردەكان پىلان نىيە؟ ئاخۇ دەكرى ۋلاتىك نىيەتى يەرمەتى مەنەۋى و لايەنگرى گەلە چەۋساۋەكانى ھەبى و يەرمەتى گەلىك بدا و يەرمەتى گەلىكى دىكە كە ھەر دراۋسىي ئەو گەلەيە نەدا؟ پىكەتەنى ئىستالين و قەۋام لەسەر ئىمتىيازى نەۋتى باكۋورى ئىران ئەو راستىيەي تەۋاۋ سەلمانە كە رووسەكانىش چەند نىيازپاكن؟ تەنەت ئەو نىيازپاكيە ھكۈمەتى ئازەربايجان و پىشەۋەرىشى نەگرتەۋە كە بە قەسەي سىخۋرەكانيان لە پىناۋ پتەۋكرەن و پەرەپىدانى پەيۋەندىيەكان لە پلەي يەكەمدا دەۋو بۇ لاي ئازەربەيجان ھەنگاۋ بىرنىت. كەرنەۋەي «كۆمەلەي پىۋەندىيەكانى فەرەنگى سۆقىيەت» لە مەھاباد كە بەدۋاي دىدارى ۲۱ى بەفرانبارى ۱۳۲۳ى چەند ئەندامى كۆمەلەي ژ.ك لەگەل «ماتۋىيڭ» كۆنسۋولى

مامۇستا زەبىجى و كاك قاسمى ئىلخانىزادە لەگەل «شەرىفۇف» لە تەۋرېز؛
 رۇژى نۆھمى ئاۋرىلى ۱۹۴۵ (- ۲۰ يىل خاكەلىۋە ۱۳۲۴) لە مەھاباد كراۋە، ئەو
 بىر سيارە دىنىيەت گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ، چۇنە رووسەكان ھەر چەند مانگ دۋاي داۋاكارىيەكەي
 كۆمەلەي ئىكەن. ئەو بىنكەيان لە مەھاباد دامەزئان بەلام سەدان داۋاي دىكەي ئەو
 كۆمەلە و دەيان بەلئىنى كە بە كۆمارى كوردستانيان دابوو، وەپىشت گۇپپىسى خىست.
 بە بىرۋاي مەن كوردنەۋەي ئەو بىنكەيە لە مەھاباد ھەلىكى زۇر باش بوو بۇ
 رووسەكان كە لە ژىر سايەي «پەيۋەندى قەھرەنگى» دا خەرىكى ئازاۋەنەۋە و
 لەر زۇك كوردنى بىنەماكانى كۆمەلەي ئىكەن. ئەو لە دۋايىشدا كۆمارى كوردستان و
 كار كوردن بۇ گەيشتن بە بەرژەۋەندىيە ئابۋورىيەكانى خۇيان بىن. قىسەكانى
 «ئىبراھىم ئەۋرۇزئۇف» يىش كە دەلىل: «تاقمىك لە كارناسانى ئىمە ھەموو رۇژى
 وەكىۋەكانى دەۋرۋەرى ميانە دەكەۋتن بۇ ئەۋەي پاشەكەۋتەكانى ژىر زەۋى
 بىيىنەۋە» ئەو بۇچۈۋەنەمان دەسەلمىتى.

بەشدارى سەدان ئەفسەر و كاربەدەستى سۇقۇيەت لە ھەر دۋو ھۆكۈمەتى
 كوردستان و ئازەربايجان لە ژىر ناۋى جۇراۋجۇردا ھەر بەو ئامانجە بوۋە كە بە
 ھەر شىۋەيەك بى قازانچىك بۇ خۇيان وەدەست بىيىن، جا چارەنۋوسى ئەو
 گەلەنى تارادەيەك يارمەتپان داۋن بە كۆي دەگا، ئەۋە بۇ وان گرېنگ نىيە.
 گرېنگ گەيشتن بە ئامانجە دىرۇخايەنەكان و وەدەست ھىنانى قازانجە
 ئابۋورىيەكانى خۇيانە. ئەگەرىش يارمەتپەك بە كورد گەيشتىن، لە پىناۋى
 ئەۋەدا بوۋە كە لەۋ نىۋەدا بىتۈۋان شىتېك بە شىتېك بىكەن و بە قازانچىكى
 ئابۋورى بگەن و ئەۋەي لەۋ نىۋەدا بە بىرياندا نەھاتۋە «ئازادى گەلانى
 چەۋساۋە» بوۋە.

بە ئاۋردانەۋەيەكى دىكە لە كىيىنى «رۇژەلەتى كوردستان لە
 بەلگەنامەكانى وەزارەتى دەرەۋەيى بىريتانىادا» ئەو راستىيەمان زۋوتىر بۇ ئاشكرا
 دەپ. لە لايىھە ۵۸ و ۵۹ ئەم كىيىنەدا سىياسەتى رووسەكان بەۋ جۇرە باسى
 لىكراۋە: «ماكسىمۇف لە چەند دەرۋەتتىكا، يارمەتى كاربەدەستى ئىرانى لە
 پىناۋ راگرتى كوردەكان لە سەر نەزم و نەسەق داۋە و، گومانىكى كەم لە وەدا
 ھەيە كە ئەم ھاۋكارى كوردنەي ماكسىمۇف لەگەل ئىرانىيەكان شۇنىيىكى ئەخلاقىي

گرىنگ لە سەر كورد دابىت، گەرچى رووسەكان بە ئاشكرا نايانەۋى دەستى ئىرانىيەكان ئاۋالە بەيلىنەۋە (كە دور نىيە ھۆيەكەشى ھەر ئەۋە بىت وا دەيانەۋى پىشنىيەكى باشيان ۋەك «پارىژەر»ى كورد ھەبىت)، بەلام من لام وا نىيە رووسەكان كاريكى لە ۋە زياتر بكن كە داوا لە كورد بكن ژانەسەر نەخولقېن».

ئەوانەي ئا ئىستا باسما كورد، ھەموو دەربىرى بىر و بۆچوون و ھەلوئىستى رووسەكان بوو. بەلام لە سەر ئەۋەشرا پىم وا نىيە رووسەكان لەۋ بارەۋە واتە ھەتخەلەتاندنى گەلى كورد ۋەك ئىنگلىسىيەكانيان پىكرابى. لە لاپەرە ۳۳۷ى سەرچاۋەي پىشوو گۆشەيەك لە سىياسەتى ئىنگلىسىيەكانىش سەبارەت بە گەلى كورد بەتايبەت لەۋ ھەلۈمەرچەي كۆمەلەي ژ.ك و كۆمارى كوردستان تىيدا بوو، دەخەينە روو.

لاپەرە ۳۳۷ دەلى: «كورد خەلكى دواكەوتوو و دەمدەمىن و متمانەيان پى ناكرى. دايم گىرۋدەي كىشەي ناوخۆيىن لەبەر ئەۋەي لە شوئىتى دورەدەست دەژىن موشكىلەيەكى زۆر ناتوان بنىنەۋە. كەمايەسىيەكن كە دەكرى بەكار بەيئىر. ھەمىشە دژ بە حكومەتن و ئەگەر رووسەكان بىنە ناو ولات، ئەوان دەتوانن موشكىلەكە زياتر بكن، بەلام حكومەتى عىراق و ئىران ئىستا دەتوانن كۆنترۆلىان بكن. ھىچ ھەنگاۋىكى تايبەت بىۋىست نىيە ھەتبگىرئىت.» كە لىرەشدا بەۋە دەگەين كە كوردى چەوساۋە چۆن لە ھەردوو دىنان بوون، رووسەكان (ژ.ك)يان بە داردەستى ئىنگلىسىيەكان و ئىنگلىسىيەكانىش بەيچەۋانەۋە «ژ.ك»يان بە دەستكرد و داردەستى رووسەكان زانىۋە. كوردى لىقەوماۋىش ھەموو ھەول و بىۋەندىيەكى لەگەل ئەۋ دوو زلەيزە لە پىناۋى گەيشتن بە ئامانجەكانى خۆي بوو.

ناساندن و شيگردنه وهی لاپهړه کانی نوسخه ی کۆتايی ئەسلی گۆڤاری نیشتمان و وه لانانی بهرپر سهکه ی

جا ئەوجار با بگهړینه وه سهر باسی «گۆڤاری نیشتمان». پښتر بڼگه لهو گۆرانکاریانە ی که له ژماره ی کۆتايی گۆڤاره که دا له وتاری «په یمانی سی سنوور» خستو ومانه ته بهرچاو (رووبه رگ و ئەسلی په یمانه که و پیرستی بابته کهان که له کۆتايی گۆڤاره که دا هاتووه)، گوتمان که له سه رجه می ۳۲ لاپهړه ی ژماره ی کۆتايی «گۆڤاری نیشتمان» ۱۲ لاپهړه ی له ته ور یز له لایه ن مامۆستا «زه بیحی» یه وه چاپ کراوه و ئەو ۲۰ لاپهړه ی دیکه شی له مه هاباد چاپ کراوه. هه ر دوا به دوا ی هاتنه وه ی مامۆستا زه بیحی بۆ مه هاباد که له سه ر داوا ی بهر پرسانی کۆمه له ی (ژ.ک) بوو. بۆ ما وه یه کی کورت ده سه به سه ر ده کری و لهو ما وه یه شدا سه ر نوو سه ری و بهر پر سی تی گۆڤاره که یان له ده ست ده ره ی نا وه که بهو لیور دبو و نانه ی لی ره دا با سیان ده که ین ئەو بۆ چو و نانه مان به به لگه وه ده سه لم یتن. له یه که م وتاری «گۆڤاری نیشتمان» دا چا ومان به وتاری «کوردستان قووت نادریت» ده که وی که له لایه ن مامۆستا زه بیحی نوو سه را وه و ئەو وتاره که وتۆ ته لاپهړه ۲ ی گۆڤاره که. له به شی کۆتايی وتاره که یدا ده لی: «ئه گه ر ه ی ن دیک نه فام ده سخه رۆ ی (= فریو خوار دوو) درۆ و ده له سه ی دوژمان بووبن،

لازمە بزانن: كۆمەلانى سىياسى كورد ھەر كاتى ئىرادە بىكەن و ايان بەسەردىنن وەكوو نەھاتىنە دونيا، ئىتر وەبالتى خۇيان وەئەستوى خۇيان. «وما على الرسول الا البلاغ».

لېرە ھەست بەو ەدەكەين كە كەسانىك ھەن كە لە دژى بەرژەو ەندىيەكانى گەلى كورد بەگشتى و كۆمەلەى (ژ.ك) بەتايىبەتى خەرىكى دوژمنايەتى و ئاژاوە نانەو ەن، بەلام لە وتارەكەدا بە شىۋەيەكى سەربەستراو باسى ئەو كەسانە كراو ە.

لە لاپەرە ۸يشدا وتارىكى كاكا «مەمەدى شاپەسەندى» تېدا بلاو كراو ەتەو ە كە نووسەر لەو وتارەدا بىجگە لە چەند كەسىك كە وەك دېك و دالى نەگىت بە كوردستاندا بلاو بوونەو ە، گەلى لە تاقمىك دەكا و بى ئەوئى ناوى كەسىكى ھىنابى دەلى: «بەلى ھاوارى من لە دەست ئەو كەسانەيە كە پەردەى خۇبىنى و نەقامى بە سەر جاويان كشاو ە و بە ئانترىكاتى (=دەدان) دوژمنان وەك مىكرۇبى تاعوون لە كوردستان خەرىكى بىشگىرى و بەربەستكردنى فەعالىيەتى گەنجانن».

نووسەر لە بەشىكى دىكە لە وتارەكەيدا دەلى: «ئەو گەلى و ھاوارەش نابى بېتە واسىتەى خۇلىگۇرانى ئەوانەى رووى قسەيان تىكراو ە و ا بزانن كە وجوديان بۇ ژيانى نەتەوئى كورد و دواپۇژى كوردستاندا چاكە و خراپەى لىدەو ەشىتەو ە نا نا! ھەرگىز نابى ئەو خەيال و پلاوانە بفرەموون: دواپۇژى ھەموو مىللەتىك مەربووت بە كۆششت و خەباتى لاوانى ئەو قەومەيە ھەروەھا موقەددەراتى كورد و كوردستان بە دەست گەنجانى بەغىرەت و نامووسە كە لە ھەموو شوئىكى ولات پالتان رىكخستوو ە و شىرانە و مىرانە بۇ بەرژىتى قەومى كورد و رزگارى كوردستان بەگيان و دل تىدەكۆشن، ھەرچى كۆششتىك لە موقابىل خەباتى ئەواندا بكريت بەفېرۇ دەچى و...» لە كۆتايىشدا دەلى: «ئىمە لە رووى دلسۆزى و كوردايەتییەو ە ئامۇژگارىيان دەكەين كە لەم رىگا خوارەى گرتوويانە بگەرنەو ە و رىگای راستى بگرنە پىش تا لە دوايىدا خەجالەت نەبنەو ە ە بەشىمانى نەكۆشن كە بە كەلك و سوود دەمىننتەو ە»

كورد ئەوۋەند كوردن بە سەد شەيتان لە كوردى ناكەون
ئەي كە خەلكى بۆچى؟ بۆخۇ دەردى سەر پەيدا دەكەن

كە بە برۋاى من مىسپەى ئەوۋەلى ئەو شىئەرە و كاكلى شىئەرەكە، لە
شىئەرىكى شاعىرى گەورەى گەلەكەمان «شىخ رەزاي ئالەبانى» وەرگىراوہ كە
دەلى:

حاجى عبدوللا لە ئادەم فەلتەرە
با وجوودى مەرتەبەى پېغەمبەرى
ئەم بە سەد شەيتان لە كۆيە دەرنەچوۋ
ئەو بە شەيتانىك لە جەننەت دەرىپەرى

ئەو وتارە بە روونى فشار و كارى بەرنامەدارىژراوى رووسەكان و چەند
دەستىكى دژ بە ئامانجەكانى گەلى كورد بەگشتى و كۆمەلەى (ژ.ك) بەتايبەتى
دەگرىتەوہ. بەلام وا وىدەچى فشارەكە لە لاىەن چەند كەسىك يا چەند لاىەنىكى
بەھىز بووہ كە نووسەر لەبەر چەند ھۆيەكى ناديار كە يەكيان رەنگە پاراستنى
بەرژەوہەندىيە گشتىيەكانى كۆمەلەى (ژ.ك) بى، بەئاشكرا ناويان ناھىنى و
مەبەستى خۆى بە شىۋەيەكى گشتى دەربىريوہ و ناوى كەس يا كەسانىكى
تايبەتى نەھىتاوہ و گلەيى و ھاوارى خۆى بەو شىۋەيە لە دەستيان دەربىريوہ.
بۆ سەلماندنى ئەو رايە و بەلگەداركردنى قسەكانمان ھەرچەند بەكورتىش
بى با ئاورىك بەدەينەوہ لە سەر يەككى دىكە لە گۆقارەكانى سەردەمى كۆمەلەى
(ژ.ك).

گۆقارى «ھاوار»

گۆقارى «ھاوار» يەكەم ژمارەى لە رەزبەرى سالى ۱۳۲۴ (سېپتامبرى سالى
۱۹۴۵) چاپ و بلاو كراوہتەوہ. دەرچوونى ئەو گۆقارە ھاوكات بووہ لەگەل
ھەلوەشانەوہى كۆمەلەى (ژ.ك) و سەروبەندى كۆنگرەى يەكەمى دامەزراندنى

«حېزبى دېموكراتى كوردستان». بەلگەشمان بۇ ئەو قسانە ئەوئەيە كە كۆمارى كوردستان لە ۲ رېئەندانى سالى ۱۳۲۴ (۲۲ى ژانويىيە ۱۹۴۶) راگەيەندراو، كەچى «ھاوار» لە مانگى رەزبەر واتە چوار مانگ بەر لە راگەياندنى كۆمار چاپ كراو و لەبەر فشارى راستەوخۆ يا ناراستەوخۆى رووسەكان، سەرەراي ھەلئەوئەشاندنەوئەي بەرەسمى كۆمەلەي (ژ.ك) ماو و دەرغەتى چاپى ژمارەكانى داھاتووي پىئەندراو. روونىش نىيە بە چ ھۆيەك گۆقارەكەيان ناو ناو «ھاوار» كە بە برۆاي مە ھۆيەكەي ھەر دريژەي ئەو باسانەيە كە لە نىشتەمانى (۷/۸و۹)دا شيمان كوردنەو و ئەو ھاوارە لە دەست ھىندىك لە كاربەدەستانى ناو كۆمەلەي (ژ.ك)ە كە لە ژيەر فشارى رووسەكان لە لايەك و بەپيويست زانينى گۆرپىنى ناوي كۆمەلە لە لايەكى ديكەيە. گرینگى ئەو باسەشمان كاتىك بۇ روون دەبىتەو كە سەرنجىك بەدەينە سەر ئەو باسەي كە يەكەم جار ناوي گۆقارەكە «ھاوار» بوو. كاك عوبەيدىلا ئەيىووبيان دەلتى: «ئەو گۆقارە كە لە لايەن چەند لايەنگر و تىكۆشەرى ناو كۆمەلەي (ژ.ك) چاپ كرا كە كاك «مستەفا نەژادى» ئەندامى چالاكى كۆمەلە و كاك «مەممەدى شاپەسەندى» دوو كەس لەو تىكۆشەرەنە بوون.» بەلام بەيچەوانەي بيروراي كاك «عوبەيدىلا ئەيىووبيان» و بەپي ئەو ژمارەيەي گۆقارەكە كە لە بەر دەستاندا بوو و ھەرۋەھا بە چاوخشاندىك بە سەر لاپەرەكانى ئەو ژمارەيدا ناويك لەو دوو ئەندامانەي سەرۋو نابىنين و تەنيا ناوي «سەيد مەممەدى ھەمىدى» (م.ح) وەك سەرنووسەر دەبىنين، بەلام ئەگەرچى ناويك لەو دوو تىكۆشەرەي (كاك مستەفا نەژادى و كاك مەممەدى شاپەسەندى) لە گۆقارەكەدا نابىنين، ناشتوانىن حاشا لە يارمەتى ئەو دوو كەسە بگەين. رەنگە لە چاپەكەيدا يارمەتەيان دابن و زۆر ماندوو بووبن. ئەو چەند كەسەش وەك شاعىر و نووسەر، شىئەر و نووسراوكانيان بلاو كراوئەو كە زۆربەي ئەو شىئەرەنە ھەستى نەتەوايەتەيان تىدا زەق بۆتەو و گرینگىيەكى زۆر بەو بابەتە دراو. مامۆستا «ھىمەن» و مامۆستا «ھەژار» ھەر يەكەي بە چەند شىئەر، فانى بە شىئەرىك بەشدارىيان كردوو. شىئەرى «رەنجبەر» يىش لەو ژمارەيدا ھاتوو كە وئەدجى ھۆنراوئەي مامۆستا «زەبىحى» يى، چونكە لە

لەو بلاوكر اوۋەدا بە زمانى فارسى ھاتوۋە لە لايەن (م.ح) «سەيد محەممەدى
 ھەمىدى» يەۋە نووسراۋە (نووسەرە فارسەكان بىخويننەۋە) كە ۋەكى پېشتەر
 گوتمان دەقى ئەۋ وتارە بۇ دوۋھەم جار لە گۇقارى «ئاۋات» دا چاپ كراۋەتەۋە.
 وتارىكىش لە ژېر ناۋى «ئازادكەرەكان» لە لايەن «ب.پرشنگ» لە غەربى
 ۋەركېر دراۋەتە سەر زمانى كوردى.

كاك عوبەيدىلا ئەيىۋوبىيان لە درېژەى قسەكانىدا دەلى: «نمونەى
 نوسخەيەك لە گۇقارەكە بە ناۋى «ھاۋار» ژمارە ۱ بۇ مانگى رەزبەرى سالى
 ۱۳۲۴ دەنېردىتە لاي يەكېك لە كاربەدەستانى كۆمەلەى (ژ.ك). ئەۋ كەسە كاك
 «محەممەدى تەھازادە (ئەيىۋوبىيان) بوو كە براگەرەى مەن بوو.» ھەرۋەھا لە
 درېژەى قسەكانىدا دەلى: «كاتېك ئەۋ نوسخەيە دەگاتە دەستى كاكام، دەزانى كە
 ناۋى گۇقارەكە ئاسايى نىيە ۋ «ھاۋار» يەكە لە دەست ئەۋ كەسانەى بەرگرى لە
 تېكۇشانى گەنج ۋ لاۋى ناۋ كۆمەلەى (ژ.ك) دەكەن.»

ئەگەرچى ھېچ بەلگەيەكمان بۇ ئەۋ قسەيەش نىيە كە كاك «محەممەدى
 تەھازادە» ئەم بۇچوۋنانەى ھەبى ۋ ئەۋ قسانەى كوردى، بەلام ھېچ شەك لە
 ۋەيدا نىيە كە لە لايەن ئەندامىكى بەرزى كۆمەلەى (ژ.ك) ئەۋ كارە كراۋە.
 ھەرچۇنكى بى بە قسەى كاك «عوبەيدىلا ئەيىۋوبىيان» كاتېك گۇقارى «ھاۋار»
 دەگاتە دەستى ئەۋ بەرپرسەى كۆمەلەى (ژ.ك)، ناوبراۋ (؟) بە ئاگادارى لەسەر
 باروۋۇخى ئەۋ سەردەمى كە پېشتەر باسماۋ كەرد دەلى: «گەلى كورد زولم ۋ
 زۆرىيەكى زۇرى لېكراۋە، با ئەۋ «ھاۋار» بېتە «ھاۋارى كورد» ۋ ھەموو
 كوردىكى كوردستان بگىتەۋە.» ھەر بۇيە لەسەر يەكەم لاپەرەى (رووبەرگ)
 «گۇقارى ھاۋار» وشەى «ى كورد» بە قەلەمى سەۋز لە لاي سەروۋى وشەى ھاۋار
 دەنوۋسى ۋ بەۋ جۆرە ناۋى گۇقارەكە دەبېتە «ھاۋارى كورد». [ۋىتەى ژمارە ۲۸] ئەمەن
 بۇخۇم ئەۋ لاپەرە دەسكارىكراۋەم دىۋە ۋ لەۋ كىتەبەشدا ۋەك بەلگە
 ھىناۋەتەۋە، بەلام بە تېرادىۋىيەۋە ناتوانم بلىم كى ئەۋ وشانەى لى زياد
 كروۋە.

دوكتور «كەمال مەزھەر ئەحمەد» لە لاپەرە ۸۲ ۋ ۸۳ كىتەبەكەيدا
 «تېگەيشتى راستى ۋ شوپىنى لە رۇژنامەنوۋسى كوردىدا» دۋاى ناساندنى

بلاۋكراۋەكانى سەردەمى دەسەلاتى ژ.ك و كۆمارى كوردستان، سەبارەت بە كۆڭۈر «ھاۋار» دەلى: «كۆڭۈر «ھاۋار» (۱) مانكى رەزبەرى سالى ۱۳۲۴ چاپ كراۋە. لە سەربەرگى يەكەمى تەنھا «ھاۋار» و لە سەر دوۋەمى «ھاۋارى كورد» نووسراۋە.

دىسان لە سەرجاۋە پېشۋو، لە بەشى «پاشكۆ - چەند تېبىنى يەك» لە لاپەرە ۲۳۸ يىش نووسىۋىيەتى «ھاۋار - ھاۋارى كورد» مەھاباد. ژمارە (يەك): رەزبەرى سالى ۱۳۲۴، ئەيلول - تشرىنى يەكەمى ۱۹۴۵. لە سەربەرگى يەكەمى تەنھا «ھاۋار» و لە سەربەرگى دوۋەمى «ھاۋارى كورد» نووسراۋە. ژمارە يەككى ۳۰ لاپەرە (۲۰ × ۱۴ سم). بە چاۋخشاندىك بە سەر لاپەرەكانى يەكەم و دوۋەمى ئەو تاقە يەك ژمارە كۆڭۈرەكە، ھىندىك دەكەۋىنە شىك و گومانەۋە و دىيىنە سەر ئەو باۋەرە كە بۆى ھەيە ئەم كۆڭۈرەش بە دەردى ژمارە كۆتايى «نىشتىمان» ۋە چوۋبى. ھۆكارەكانى ھاتنە سەر ئەو باۋەرەشمان يەكەمىيان: ۋەك لە پېشتر باسما كورد روۋبەرگى كۆڭۈرەكەيە. دوۋەمىش: ئەۋەكە بەپېچەۋانە ھەموو ژمارەكانى كۆڭۈر «نىشتىمان»، لە كۆڭۈر «ھاۋار» دا پېشتر (فېھرېست) بابەتەكان و ناۋى نووسەر و لاپەرەكانى ۋەبەر چاۋ ناكەۋى. جگە لەۋانە ئەگەر ھىندىك سەرنج بەدەينە سەر روۋبەرگى كۆڭۈر «ھاۋارى كورد» جوان بۆمان دەردەكەۋى كە تەنانت ئەو پىتانەي بە كۆڭۈر «ھاۋار» ۋە لىكىندراۋن، واتە «ى كورد»، لەگەل وشەي پېتى «ھاۋار» جياۋازىيان ھەيە. بەتايبەت وشەي «كورد» بە پېتىك چاپ كراۋە كە نۆۋ پىتەكانى بەتالە. ئەو جۆرە قۇنتە لەگەل قۇنتى وشەي «ھاۋار» جياۋازى ھەيە. روۋبەرگى دەسكارى نەكراۋى كۆڭۈرەكە وشەي «ى كورد» يېۋە نەلكاۋە كە ئەو روۋبەرگە وېراي روۋبەرگى كۆڭۈر «ھاۋارى كورد» كە ئىستا لەبەر دەستى زۆربەي خويئەراندايە، لەم كىتەبەدا، ۋەك خۇيان بلاۋ كراۋنەتەۋە. [ۋېنى ژمارە ۲۹]

ھەر بەۋ ھۆيانەي كە بۆ «نىشتىمان» ۷۸۰ ۷۸۰ باسما كىرىن، كۆڭۈر «ھاۋار» (= ھاۋارى كورد) يىش، ماۋە پېنەدرا پتر لە يەك ژمارەي لى چاپ و بلاۋ بېتەۋە كە بە بېراۋى مەن دەرچوۋنى تاقە يەك ژمارەي كۆڭۈر «ھاۋارى نىشتىمان» يىش ھەر بەۋ ھۆيە بوو كە بۆ كۆڭۈرەكانى پېش خۇي واتە «نىشتىمان

لى چاپ و بلاو بىرىتەۋە. لىرەدايە كە دەتوانىن بلىين، ئەگەر بىر يار بووبا كورد
 ھاۋارىكى كىرەبا، ئەۋە دەبوو بەر لە كاتى دەرچوۋنى يەكەم گۇڧار و پىش
 دامەزاندنى كۆمەلەي (ژ.ك) كىرەباي و بە ھۆى زەخت و فشارى كاربەدەستانى
 ئىران و بى ھىۋايى كورد و نەبوۋنى پىشتىۋانىك بۇ كۆمەلەكە، گۇڧارەكەيان ناو
 نابايە «ھاۋار» (= ھاۋارى كورد) و ئاۋات و ھاۋارى نىشتىمان» كەچى دەبىنن
 بەپىچەۋانەۋە ئەو گۇڧارانە لە سەردەمى دەسەلاتى بەھىزى كۆمەلەي (ژ.ك) دا
 چاپ و بلاو كراۋنەتەۋە و ئەو ناۋانەشىيان لە سەردەمى دەسەلاتى (ژ.ك) دا لەسەر
 داندراۋە.

لەۋەش گىرىنگىر ئەۋە بوو كە ۋەكوو ھەموومان دەزانىن لە رۇژى ۳ى
 خەرمانى سالى ۱۳۲۰ (۱۹۴۱) روۋسەكان لە لاي سەروو و ئىنگىلىسىيەكان لە لاي
 رۇژئاۋا و خواروۋى رۇژئاۋاۋە سنوۋرى ئىرانىيان شكاندوۋە ھاۋونە ناو خاكى
 ئىرانەۋە، كەچى كۆمەلەي (ژ.ك) لە رۇژى ۲۲ى جۇزەردانى سالى ۱۳۲۲ (۱۳ى
 مەي ۱۹۴۳) بە زۆربەي دەنگ بىر يارى داۋە كە لەگەل يەككىتى سۇڧىيەت پىۋەندى
 دامەزىننى و يەكەم پىۋەندى روۋسەكانىش بە كۆمەلەي (ژ.ك)، بەپىنى ئەو
 بەلگەنى تا ئىستا لەبەر دەستماندايە، رۇژەكانى ۸ - ۱۰ى رىيەندانى سالى
 ۱۳۲۲ (۲۸ - ۳۰ى ژانۋىيە سالى ۱۹۴۴) بوۋە.

كەۋايە ئەۋە ماۋەيە ھەرچى بلاو كىرەبايەۋە دەبوو بۇ نىشاندانى
 مەزلوۋمىيەتى كورد و ۋەك ھاۋارىك لە دەست زولم زۆرى كاربەدەستانى ئىرانى
 و بى ھىۋايى كورد، ناۋيان تىرەبايە «ھاۋار» (= ھاۋارى كورد) و «ئاۋات» و
 «ھاۋارى نىشتىمان» بەلام بە سەرسورمانەۋە دەبىنن كە يەكەم ژمارەي ئۆرگانى
 كۆمەلەي (ژ.ك) بە ناۋى «نىشتىمان» بلاو كراۋەتەۋە. بوۋى ئىزىن پىنەدانى بۇ
 ژمارەكانى داھاتوۋى گۇڧارەكە، «ھاۋار» (= ھاۋارى كورد) و «ئاۋات» و «ھاۋارى
 نىشتىمان» لە دەست فشارى دەرەۋە و ناۋخۆي كوردستان چاپ و بلاو
 كراۋنەتەۋە. نوۋسراۋەكانى داھاتوۋ پىتر ئەۋە بۇچوۋانەمان دەسەلمىتن.

ۋەلانىنى بەرپرسى چاپەمەننىيەكان

با بگەپپىنەۋە سەر شېگردنەۋەي لاپەرەكانى «گۇقارى نىشتىمان». لە لاپەرە ۱۱ گۇقارەكەدا ئەم نووسراۋىيە ھاتوۋە: «كەسانىكى نووسراۋ و ھەلبەستىمان بۇ دەنئىرن، لازمە لە سەر روۋىيەكى كاغەز بە ئەندازى لاپەرى ئەم ژمارە، بە پاك و خاۋىنى بىنووسن؛ نىۋ و نىشان و ژمارەي ئەندامەتى، جىگەي دانىشتن و تەشكىلاتى كۆمەلەن زۆر چاك لە سەرەۋەي نووسراۋەكەدا دەرج بىرئىت. گەپپىنەندەي چاپەكانى كۆمەلەي (ژ.ك) ع. بىژەن - ۲».

لېرەدا بۇمان دەردەكەۋى كە بەرپرس و مەسئۇلى ھەموو ژمارەكانى گۇقارى «نىشتىمان» و بلاۋكراۋەكانى دىكە تەننەت ئەگەر بە شىۋەي بەياننامەش بوۋى، ع. بىژەن بوۋە كە ئەۋىش ناۋى نەپنى مامۇستا «عەبدورپەحمانى زەبىحى» ئەندامى ژمارە ۲ كۆمەلەي (ژ.ك) و ھەلسوۋاۋترىن و چالاكتىرەن ئەندام و ھەروەھا لە دامەزپىنەرانى سەرەكى ئەو كۆمەلەيە بوۋە. ئەگەرچى بۇ ھەموۋان روۋن و ئاشكرايە كە بەرپرسى بلاۋكراۋەكانى كۆمەلەي (ژ.ك)، مامۇستا «زەبىحى» يە، بەلام بە سەرسوۋرمانەۋە، لە لاپەرە ۱۹ى ھەمان ژمارەي «گۇقارى نىشتىمان» دا دەپپىن ئەو نووسراۋىيە ھاتوۋە: «بۇ زانين - پىۋىستە ھەر نووسين و ھۆنراۋەيەكى كە لە لايەن ئەندامانەۋە بۇ چاپ كرىن بۇ كۆمەلە دەنئىردى ئەو ماددانەي خوارەۋە مراعات بىرئى: ۱- بە خەتتىكى ديارى و لە لايەكى كاغەز و بە مەكەب بىنووسرئى. [۲-] بە ئادرەسى: ھەيئەتى ئىنتىشاراتى كۆمەلەي ژ.ك بىنئىردىت. لە لايان ھەيئەتى فەرھەنگى كۆمەل: نادى.» كە بەۋ چەند دېرەش ئەۋەمان بۇ دەردەكەۋى كە بەرپرس و مەسئۇلى گۇقارەكە گۇرپراۋە و لە جيات (ع. بىژەن) بۆتە «نادى» كە ۋەك ھەموۋان دەزانين نادى، ناۋى نەپنى كاك «مەمەد دلتشادى رەسوۋلى»، ئەندامى ژمارە ۷۶ى كۆمەلەي (ژ.ك) ە. لېرەدا پىرسىيارىكى گرینگ دېتە گۇرپ: كە ئاخۇ دەكرئ لە يەك گۇقاردا دوو بەرپرس بۇ چاپى بلاۋكراۋەيەك ھەبى و لە دوو شىۋىنى جىاۋازدا ئاگادارى ئەۋە بدرى كە

ئوۋسەران بە چ شىۋەيەك و لە سەر چ جۆرە كاغەزىك بەرھەمەكانيان بۆ
بەرپرسى چاپەمەنى گۇقارەكە بىئىرن؟

دىسان لە لاپەرە ۳۱ يىشدا لە خوار وتارى «مەلا غەلى ئوشنەۋى -
شىخانى» ئەو رستەيە ھاتوۋە: «چونكە لە ھەۋەلى كارد، ۋەسىلەمان بەچاكى
فەراھەم نەبوو، تىكمان لە ھەموو خويىنەرەكان ئەۋەيە لە ھىندى عويووب و
ئەغلالتى جوزنى كە دىتە بەرچاۋ، چاۋ بېۋىشن.» كە لىرەشدا خالىكى زۆر
گرىنگمان بۆ روون دەبىتەۋە، ئەۋىش ئەۋەيە كە ئوۋسەر دەلى: «ئىمە لە
ھەۋەلى كاردىن ...» ئەم قەسەيە لەگەل تىكۆشانى چەندىن سالى لە بەردەوام و
زانبارىيەكانى پىۋىست بۆ كارى رۇژنامەگەرى مامۇستا «زەبىحى» كە
سەرنوۋسەر و بەرپرسى گۇقارى «نىشتمان» بوۋە، يەك ناگرنەۋە. مامۇستا
«زەبىحى» ۋەك ئەندامى ژمارە ۲ كۆمەلى (ژ.ك) زۆر شارەزايانە و لىھاتىۋانە
دەستى داۋەتە قەلەم و بە ئوۋسىن تىكۆشانى خۇى دەسپىكىردوۋە و يەكەم
ژمارەى گۇقارى «نىشتمان» لەسەر فكر و بىر و ھۆشى ئەو و بە بەرپرسىتى و
سەرنوۋسەرى ئەو دەرچوۋە، ھەر بە ھىممەت و ماندوۋىيەتى ئەو بوۋە كە
ژمارەى «نىشتمان» لەو باروۋدۇخە سەخت و ناھەموارەى ئەۋكاتدا گەيشتۇتە
ژمارە ۹ى خۇى. كاك مەنافى كەرىمى لە وتوۋىژىكدا كە لە گۇقارى روانگەى
ژمارە ۱۱دا بلاۋ كراۋەتەۋە دەلى: «ئەمەن لەگەل زەبىحى دۇست و ھەۋالى زۆر
نەزىك بوۋە. زەبىحى ئىنسانىكى سەربەگىچەل بوۋە. سەدى نەۋەدى بابەتەكانى
«نىشتمان» ى بۇخۇى دەنۋوسى لەگەل ھەموو جۆرە سىياسەتچىكىش بوۋە. نايە
دەكرى كەسايەتچىكى ۋەك مامۇستا «زەبىحى» كە رابىردوۋىيەكى پىر لە ئەزموون و
سەروەرى و گەۋرە و گرانى لە ھەموو بوۋارەكانى خەباتدا و بەتايىيەتى لە بوۋارى
رۇژنامەگەرى و كارى نەپنى ھەبى: بىت و بلى «لە ھەۋەلى كاردىن...» كە
ۋەلامەكەى بۆ ھەموۋان روون و ئاشكرايە، ئەم ھەلە و ئىشتىبايە لە
كەسايەتچىكى ۋەك ئەو ناۋەشىتەۋە. بەو جۆرە بۆمان دەرەكەۋى كە گۇقارى
«نىشتمان» لە دۋاى چاپى دۋازدە لاپەرەى ھەۋەلى لە ژىر سەرنوۋسەرى و
بەرپرسايەتى مامۇستا «زەبىحى» دىتە دەرى و ۲۰ لاپەرەى دۋايىشى بە بى
ئاگادارى ئەو و «ناشيانە» و بە جودا بە گۇقارەكەۋە دەلىكىندىر و لە مەھاباد

چاپ و بلاو دەكریتەو. ھەروەھا ئەو بەلگەشمان دیتە دەستی كە لەو ماوەیەدا مامۆستا «زەبیحی» بۆ ماوەیەك دەسبەسەر كراو و لە كاری سیاسی و نەپتیکاری (ژ.ك) وەلا نراو. چونكە ئەگەر بەو جۆرە نەبایە ئەو جیاوازیانەمان لە گۆڤارەكەدا وەبەر چا و نەدەهات. بۆیە وشە «ناشیانە»شم دەكار كردوو، چونكە لەو ۲۰ لاپەرەى كۆتایی ژمارە (۷و ۸و ۹)ی «نیشتمان»دا دەبینین كە ئەوانەى سەرنووسەرى گۆڤارەكەیان وەرگرتوو (كە ویشدەچى م. نادری واتا كاك محەممەد دلشادی رەسوولتى بى)، بە ھۆى ئەوئى كە كاری رۆژنامەگەرییان نەكردوو، نەشیانزانىو لاپەرەكانى دیکەى گۆڤارەكە بە چى پىركەنەو. ھەر لەو ژمارەى گۆڤارى «نیشتمان»دا سى وتارى م. نادری، دوو وتار و شیعیرىكى مامۆستا ھىمن و دوو شیعیرى مامۆستا ھەژارى تیدا بلاو كراوئەو كە مەبەست لەو كارەش تەنیا «پىركەنەو» و زیادکردنى لاپەرەكانى ئەم ژمارەى بوو و ئەو كارە لەگەل ژمارەكانى پيشووى «نیشتمان» جیاوازی زۆرە. بۆیە دەلیم «پىركەنەوئى ئەو ۲۰ لاپەرەى دوایی»، چونكە ئەو ژمارەى كۆتایی گۆڤارەكە تەنیا ژمارەىەكە كە بۆ سى مانگى خاكەلیو و بانەمەر و جۆزەردانى سالى ۱۳۲۳ى گۆڤارەكە تەرخان كراو. واتا ھىچكام لە ژمارەكانى «نیشتمان» بۆ سى مانگ نامادە نەكراو. ناشارەزایی و كەمئەزموونى بەرپرسانى تازەى گۆڤارەكە لە لایەك و بىپارى داخستنى گۆڤارەكە لەبەر فشارى ناراستەوخۆى رووسەكان لە لایەكى دیکەو، بوو بە ھۆى ئەوئى كە «نیشتمان» چىدى بلاو نەكریتەو. ھەلبەت ئەو تەنیا رووسەكان نەبوون كە بەو شیوہە كاربەدەستانى كوردیان لەژێر فشار دەنا بەلكو ئىنگلیسییەكانیش دەرچوونى گۆڤارى «نیشتمان»یان بە زیانى خۆیان دەزانی و لەو بىروایەدا بوون كە دەرچوونى ئەو گۆڤارە و گەشتنى بە كوردستانى ژێر دەسلەلاتى ئەوان، بىرى سەربىزوى لە مێشكى كوردەكانى ئەویدا زیاتر دەكا و ئەوانیش ھان دەدا شۆرشىكى دیکە دەست پێكەنەو و ھەك كوردەكانى رۆژھەلاتى كوردستان داواى مافى خۆیان بكەن. كاك «ھىمدادى حوسەین» لە لاپەرە ۸۱ و ۸۲ى كتیبى «رۆژنامەنووسى كوردى...» باسى بەلگەنامەىەكى نەپتى كىردوو كە «دوكتور كەمال مەزھەر» لە رۆژنامەى

بەلگەنامە» بىلاۋى كىرگۈتتە. لىھو بەلگەنامە يەدا كە لىھەن ۋەزارەتى
 دەرەۋەى غىراق ۋە بە پىشتەستىن بە راپۇرتى كۆنسولخانەى غىراق لىھەن ۋەزارەت
 ئامادە كراۋە، ھاتوۋە: نەيتى، ژمارە ش ۸۵۸/۴ - رۇژى: ۱۷ مائىسى ۱۹۴۴ (۲۶)
 جۆزەردانى (۱۳۲۳) بابەت: بىزووتتەۋەى كورد. «كۆنسولخانەى غىراقى لىھەن
 تەۋرەتتەۋە بە برووسكە پىي راکەياندوۋىن كە ۋا كوردى مەھاباد رۇژنامە يەك
 دەرەكەن ناۋى (نىشتىمان) ۋە بە زىمانى كوردى غىراق چاپ دەپىت ۋە بە نەيتى
 دەپىتەن بۇ كوردى غىراق، (نىشتىمان) داۋاى سەربەخۇيى بۇ كورد دەكات ۋە
 ھكۈمەتى ئىران بايخى داۋەتە ئىم باسە، سەربارى ئەۋە، بەپىي برووسكەى
 كۆنسولخانەى ناۋبراۋ ھاتوچۇ لىھەن ئىران ۋە غىراقدا لىھەن كوردستانەۋە
 كارىكى ئاسانە، پىۋىستى بە قىزە ۋە قىزەكارى نىيە». كە ئەۋەش لىھەن
 ئەۋپەرى ترس ۋە تۇقىنى دوژمىنانى كورد ۋە لىھەن كىش رادەى گرىنگى گۇقارى
 نىشتىمان بۇ ژيانەۋە ۋە راپەرىن لىھەن ھەمو پارچەكانى كوردستان نىشان دەدا.
 ۋەنەبى كورد بەگىتى ۋە كۆمەلى «ژ.ك» ىش بەتايىبەتى ھىندە بىخەبەر بن ۋە
 ئاگادارى ئەۋ جىوچۇل ۋە شەۋاۋىيەى دەۋلەتەكانى دەۋرەۋەر نەۋوۋىن: ھەر زوۋ
 زانىارى سەبارەت بەۋ بابەتەيان ۋە دەست كەۋتوۋە ۋە لىھەن ۱۱ گۇقارى
 «نىشتىمان» ى ژمارە ۷۸۷ ۋە ۸۹۰ بىلاۋىان كىرگۈتتە: «ئەۋ ئاگايانەى لىھەن غىراق ۋە
 ئىران بۇمان ھاتوۋە نىشان دەدەن ئەۋ دوۋ ھكۈمەتە دىكتاتور ۋە
 ئىستىعمارىيانە لىھەن پىشكەۋەتنى كۆمەلى «ژ.ك» ۋە بىلاۋوۋەۋەى «گۇقارى
 نىشتىمان» كەۋتوۋەتە ترس ۋە لىھەن: بۇ پىشكىرى عەمەلىات (كاروبار) ئىمە
 بىريارىان داۋە نەپىل «نىشتىمان» دەرچىت. لىھەن شارانى: ھەۋلىز، سىلمانى،
 بەغدا، كرەشان ۋە سەنە چاپخانەكانىان پىشكىرى. بالتىزى ئىران لىھەن «بەغدا»
 راستەۋخۇ نامە يەكى بۇ ھاكىمى يەكك لىھەن شارانى ئىران نوۋسىۋە [نوۋسەر
 نايەۋى بىلەن بۇ تەۋرەت نوۋسراۋە چۈنكە ئەۋەش بەشەك بوۋە لىھەن
 نەيتى كارىيەكانى «ژ.ك» كە گۇيا ناۋچەى «ژ.ك» ۋە ئىدارەخانەى «نىشتىمان»
 لىھەن شارەىە لازىمە كەشف ۋە پىشى بىگىرىت. كۆۋارى خۇشەۋىستى گەۋلاۋىژ
 كە بە پۇستە بۇ ئىران دەچۈۋە لىھەن «پۇستە» ئىران رەددى كىرەۋە.
 لىھەن ماقابىلى ئىم كارە پۇستەى ھكۈمەتى ئىران ئىستا (پۇستەى «ژ.ك» بۇ زۇر

شارانى كوردستانى ئىران «گەلاۋىژ»، «نىشتمان»، «رۇژا نوئ» و «رۇناھى» دەبا
و ئىرتىباتى نىۋان دوو پارچەي كوردستان حىفز دەكات.... پىش ئەۋەي كۆتايى
بەو بەشە لە شىكرىنەۋەكانمان سەبارەت بەو گۇقارە بىننن، بەپىۋىستى دەزانم
كە بلىم مەبەستى گرېنگ و سەرەكىم لەو باسە تەنيا ئەۋەيە كە گۇشەيەك لە
گەمەي رووسەكان و تا رادەيەكىش ئىنگلىسىيەكان بە شىۋەي ناراستەوخۇ،
سەبارەت بە مەسەلەي كورد لە رۇژەلەتى كوردستان پىشانى خوينەران بدم.
ھەروەھا ھەموو بزاننن كە چۇن ئەو فشارە، داخرانى گۇقار و بلاوكرادەكانى
كوردى لە سەردەمى دەسەلەتى بەھىزى كورد، لىكەۋتۆتەۋە. پىشتەردانى كۆمارى
كوردستان لە بەرامبەر قازانجە ئابوورىيەكان، دوايىن قومار و گەمەي
رووسەكان بوو بەرامبەر بە كىشەي كورد و داۋا رەۋاكەي.

پەيمانى «سىئى سنوور»

ھەر دوابەدوۋى دامەزراندنى كۆمەلەي (ژ.ك) بە مەبەستى پەرەگرتنى تېكۋشانى ئەو كۆمەلەيە، كاك «مەمەدئەمىنى شەرەفى» ۋەك نوينەرى ئەو كۆمەلەيە ديارى كرا بچىتە شارى كەركووك. ئەو سەردانە بۆ ھەلسەنگاندنى ھەلومەرحى دامەزراندنى يەككىتى نيوان كۆمەلەي (ژ.ك) ۋە حىزبى «ھىوا» بوو. لە ماوھىەكى كەمدا ئەو پىئوھندىيانە پەرەيان گرت ۋە ئەندامانى ھەر دوو حىزب زوو زوو پىئوھندىيان پىكەوۋە دەگرت. دوكتور «عەزىزى شەمزىنى» لە لاپەرە ۱۵۸ى كىتەبى «جوولانەوۋى رزگارىي نىشتمانى كوردستان» دا دەلى: «لە «ئاب» ى ۱۹۴۲دا نوينەرانى جوولانەوۋى رزگارىي نىشتمانى كوردستانى ئىران ۋە عىراق، لە شارى مەھاباد كۆ بوونەوۋە. لەم كۆبوونەوۋەيەدا ۱۱ نوينەرى ھەردوو لا بەشدار بوون. پىكەوۋەنانى رىكخراۋەيەكى سىياسى بە ناۋى «كۆمەلەي ژيانەوۋى كورد» ۋە، يەككى بوو لە بىرپارەكانى كۆبوونەوۋەكە. «عەبدولرەھمانى زەبىحى» بە سكرتېرى، «زەرگەرى» [خوسىنى زىرېنگەرەن] بە سەرۆك ھەلبىژىردەن. «سەرھەنگ مىرحاج ئەحمەد» يەككى لە ئەندامانى بەشدارى «كۆمەلەي ھىوا» بوو لە يەكەم دانىشتنى پىكەھىنان ۋە دامەزراندنى كۆمەلەي (ژ.ك) كە لە رۆژى

۲۵ى گەلاۋىژى سالى ۱۳۲۱ (۱۹۴۲) لە مېژوۋى گەلەكەماندا نووسراۋەتەۋە. زۆرى پېنەچو ناوبانگ و نفووزى كۆمەلەي (ژ.ك) ھەموو كوردستانى گرتەۋە.

بەر لە ۋەى بچىنە نىۋ باسى «پەيمانى سى سنوور» با بزانين ريكەۋتى دامەزراندنى يەكەم لى كۆمەلەي (ژ.ك) لە كوردستانى باشوور كەنگى بوۋە. لە لاپەرە ۱۰ى ژمارە ۵ى گۆفارى «نیشتمان» ى سالى يەكەم كە لە رېيەندانى سالى ۱۳۲۲ چاپ و بلاو كراۋەتەۋە. ۋەكوو ھەموو ژمارەكانى پېشۋوى ئەو گۆفارە وتاريك لە ژېر ناۋى «لە ناو كۆمەلەدا» ھاتوۋە. لەو وتارەدا خالىكى گرينگ باسى لىكراۋە كە بە لىخوردبوۋنەۋەى پترى ئەو وتارە، بەشيك لە مېژوۋى پىر لە شانازى (ژ.ك) روون دەيىتەۋە. لەبەر گرينكى باسەكە، پېشتەر دەقى نووسراۋەكە ۋەك خۆى دەنۋوسىنەۋە: «لە ناو كۆمەلەدا - لەم مانگەدا، «سىامەك» ئەندامى ژمارە ۵۷ دانىشتۋوى شارى ئا/ك سەفەرلىكى بۇ شارى ب/ئام كر دوۋە و ئىدارەيەكى مەللى تەشكىل داۋە. ئەۋە يەكەم شارە كە كۆمەلەي (ژ.ك) لە پارچە كوردستانىكى دەرەۋەى مەنتىقەى نفووزى خۆى ئەندامى لىۋەرگرتوۋە. لەو ئاگايانەى پيمان گەيشتوۋە، گەنجانى بەشى (ب) لە كوردستانى گەرە، زۆر داۋخۋازى ئەندامەتى كۆمەلەي ئىمەن. ئىدارەى ناۋەندىي لە بەرانبەر ئەو خزمەتە بەنرخەى «سىامەك» سوپاسى ئەكا و ھىۋاى واىە كە ھەموو ئەندامەكان ھەر ۋەكوو ئەم براىە بۇ پېشكەۋتنى كاروبارى «كۆمەلە» تى بگۆش.

ھەرۋەك دەزانين ھەموو ئەندامانى (ژ.ك) ناۋى نەيىنى و ژمارەى ئەندامەتتيان ھەبوۋە كە «سىامەك» ئەندامى ژمارە ۵۷ يىش يەككىك لەو كەسانەيە و ناۋى نەيىنى كاك «عەبدولقادرى دەباغى» يە. كاك قادىر خەلىكى ناۋچەى موكرىيان لە رۆژھەلاتى كوردستانە و ھەر لە سەردەمى لاۋەتيدا بۆتە ئەندامى كۆمەلەي (ژ.ك) و يەككىك لە ئەندامە چالاك و ھەلسوۋراۋەكانى (ژ.ك) بوۋە. كاك «عەلى كەرىمى» لە لاپەرە ۴۰۰ تا ۴۰۲ى كىتەبەكەيدا (ژيان و بەسەرھاتى عەبدۈررەحمانى زەببىحى) دەقى نامەيەكى كاك «عەبدولقادرى دەباغى» چاپ كر دوۋە. كاك قادىر لەو نامەيەدا باسى ئەۋە دەكا كە پېشنىارى بە مامۇستا

سهقز و بانه و شارهكانی ديكه‌دا بلاو بكاته‌وه. كاك «قادری ده‌باغی» له به‌شیکی نامه‌كه‌یدا (ل ۴۰۲) ده‌لێ: «زه‌بیحی زۆری پێخۆش بوو، ئیدی ده‌ستووریان دامی كه گشت كاریكت هه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌ودایه‌، له‌و ماوه‌یه‌دا من سه‌فه‌ریکی سه‌له‌یمانیم كرد و لقێ كۆمه‌له‌م دامه‌زراند و گه‌رامه‌وه‌. گوزاریشه‌كه‌م به‌ زه‌بیحی پێشكه‌ش كرد و له‌ ژماره‌ ۵ یا ۶ «نیشتمان» به‌ ره‌سمی شانازی سپاسیان بۆ نووسیم. به‌لام كۆمیته‌ی ناوه‌ندی «په‌روه‌نده‌ی گه‌رمین» یان جوێ كرده‌وه‌...»

به‌پێی ئه‌و ژماره‌ی «نیشتمان» و نامه‌كه‌ی كاك «قادری ده‌باغی» چه‌ند خاڵی گرینگ له‌ میژووی خه‌بات و جوولانه‌وه‌ی گه‌له‌كه‌مان به‌تایبه‌تی له‌ سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی كۆمه‌له‌ی (ژ.ك) روون ده‌بیته‌وه‌ كه‌ لی‌ره‌دا چه‌ند خاڵی‌كان ده‌خه‌ینه‌ روو:

له‌ نووسراوه‌كه‌ی گۆفاری «نیشتمان» دا هاتووه‌ كه‌ «له‌م مانگه‌دا سیامه‌ك ئه‌ندامی ژماره‌ ۵۷ دانیشتووی شاری نا/ك سه‌فه‌ریکی بۆ شاری ب/نا.م كردووه‌ و ئیداره‌یه‌كی مه‌حله‌ی ته‌شكیله‌ داوه‌...» كه‌ تا ئێره‌ بۆمان روون بۆوه‌ كه‌ ئه‌و ئه‌ندامه‌ كاك «عه‌بدولقادری ده‌باغی» بووه‌ كه‌ ئیداره‌ی مه‌حله‌ی (ژ.ك) ی دامه‌زراندووه‌. پاشان ده‌لێ: «ئه‌وه‌ یه‌كه‌م شاره‌ كه‌ كۆمه‌له‌ی (ژ.ك) له‌ پارچه‌ كوردستانێكی ده‌ره‌وه‌ی مه‌نتیقه‌ی نفووزی خۆی ئه‌ندامی لی‌ وه‌رگرتووه‌...» كه‌ ئه‌و به‌شه‌ش ئهم راستیه‌ ده‌سه‌لمینی كه‌ هه‌تا ئه‌وكات له‌ هه‌ج شار و ناوچه‌یه‌كی ده‌ره‌وه‌ی ناوچه‌كانی ژێر ده‌سه‌لات و نفووزی (ژ.ك) (رۆژه‌لاتی كوردستان)، ئه‌ندام وه‌ر نه‌گیراوه‌ و لقێ ئه‌و كۆمه‌له‌یه‌ش دانه‌مه‌زراوه‌.

به‌لام شتیکی له‌ هه‌مووان گرینگتر ئه‌وه‌یه‌ كه‌ له‌و ژماره‌ی «نیشتمان» دا هاتووه‌ كه‌ ئه‌و كاره‌ به‌ هۆی سیامه‌ك ئه‌ندامی ژماره‌ ۵۷ و «له‌م مانگه‌دا» جێبه‌جێ كراوه‌. كه‌ روون كردنه‌وه‌ی رێكه‌وتی ئه‌و كاره‌ میژووویه‌ش ئاسانه‌. ژماره‌ ۵ گۆفاری «نیشتمان» له‌ رێبه‌ندانی ساڵی ۱۳۲۲ چاپ كراوه‌. كه‌وایه‌ یه‌كه‌م لق و ئیداره‌ی مه‌حله‌ی (ژ.ك) كه‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی ناوچه‌كانی ژێر نفووزی (ژ.ك) دامه‌زی‌ندراوه‌، له‌ مانگی رێبه‌ندانی ۱۳۲۲ ی هه‌تاوی بووه‌ كه‌ ئه‌و ساڵه‌ش به‌رامبه‌ره‌ له‌گه‌ڵ رۆژه‌كانی كۆتایی ساڵی ۱۹۴۳ ی زایینی و سه‌ره‌تای ساڵی ۱۹۴۴. وادیاره‌ هه‌ر دوا‌ی دامه‌زراندنی یه‌كه‌م لقێ كۆمه‌له‌ی (ژ.ك) له‌ ده‌ره‌وه‌ی سنووری

ژېردمه سلاټی ټو کۆمه لیه، په روڼده و فایلی «باشووری کوردستان» و به وانیه کی دیکه «گهرمین» جودا کړاوه ته وه و پاشان لقه کانی ټو کۆمه لیه له زۆربه یی شارده کانی «باشووری کوردستان» دامه زړیندراوه.

جا ټو جار با بیینه وه سهر باسی پهیمانی «سی سنوور» و بزانیڼ سهرچاوه کان ټم پهیمانه یان چۆن ناساندوه:

مامۆستا «ئبراهیم ټهمه د» له لاپهړه ۲۷۹ی کتیبه کې کاک علی کهریمی (ژیان و به سهرهاتی زه بیچی)، له وهلامی ټو پرسپاره که: «له سهر «میرحاج»، ټایا میرحاج وهک نوینه ری «هیوا» هاتوو بۆ مه هاباد؟ ده لی: «نا میرحاج نوینه ری «هیوا» نه بوو، ټو له پاش تیڅچوونه کې «هیوا» دوو پارچه بوونه کې «هیوا» هات وه ټو وه ټو پرۆگرامه یی ټو دای به وان، لیژنه یه که دانرا له لایه ټو که سانه وه که «هیوا» یان تیڅدابوو، بلین سهرۆکی بالا «ره فیک حیلمی» یان لابرډبوو، خویان ویستیان پارتیکی تازه دروست کړی جا یان به ناوی «هیوا» یان ناویکی که وه بی، پرۆگرامیکی ریڅوپیکی بۆ دانری، لیژنه یه کیان بۆ دانا، من یه کیڅ بووم له ټه ندامانی ټو لیژنه یه که ټه ندامی وانیښ نه بووم (ټه ندامی هیوا) فقهت وهکوو یه کیڅی سهر به خۆ که ناماده بووم له هینه تازه که یان داخل بم وه «میرحاج» و «مسته فا خۆشناو» و چهند که سیکی کهش له و برادرانه ټه ندام بوون له و لیژنه یه، که ټیمه له مالی ټو کور که وتم «حامید فرهج» معاونی مودیر پۆلیسی که رکوک بوو له مالی ټه وانا ټو هینه کړا وه ټو هینی ریڅخستن و نیازم و شته ی که داماننا ټو وه بوو که بردیان بۆ مه هاباد وه ټه وهش ههر پاشماوه یی ټو په یوه ندیبه بوو که «ټهمین رهواندزی» منی بۆ بانگ کړډبوو که بجم له ۴۲ ریڅی خهین له رهواندز. نه «میرحاج» و نه «مسته فا خۆشناو» لایه نگری «ره فیک حیلمی» نه بوون هه تا لایه نگری دروست کړدی پارتی نه بوون. «میرحاج» لایه نی کور دایه تیڅی بی به ستنه وه یی گرتبوو.

سهرارهت به پیوه ندی سالی ۱۹۴۲ی رهواندز، مامۆستا «ئبراهیم ټهمه د» له لاپهړه ۲۶۲ی سهرچاوه یی پیښو ده لی: «جا ټیمه پیښ دروست بوونی ژک هه ول هه بوو که ریڅخستنیک پیک بینین، هه تا من له ۴۲ - ۴۳ یا جووم بۆ

که‌سانه‌ی که له‌وێ بوو، به‌هۆی ئەوه‌وه‌ گه‌یشتینه‌ حدوود که‌ به‌لکوو له‌وێوه‌ چه‌ند کوردێ له‌ ئێران‌ه‌وه‌ بێن، ئێمه‌ بیانبینین و قسه‌یان له‌گه‌ل بکه‌ین ریک‌خراوێگ بێک بێنین... له‌په‌ر بلاوه‌یان کرده‌وه‌ وتیان له‌شکری رووس هات به‌ره‌و‌خوار، هه‌موو حدوود گیراوه‌... ئیتر ئەوه‌ ئەو کوردایه‌تییه‌ و هه‌ول‌دانه‌ هه‌بوو بۆ ئەوه‌، بێک نه‌هات. دیاره‌ له‌ دوا‌یا ئەو ئیتیساله‌ ببوو له‌ ریی «میرحاج» و «مسته‌فا خۆشناو».

«ولیا م ئیگلتن» له‌ لاپه‌ره‌ ٧٢‌ی کتێبی «کۆماری ١٩٤٦‌ی کوردستان» وه‌رگیردراوی کاک «سه‌ید محهممه‌دی سه‌مه‌دی» دا ده‌لێ: «کوردستانی گه‌وره‌: بۆ وتووێژ ده‌گه‌ل حیزبی هیوا سه‌باره‌ت به‌ ئاره‌زووه‌ هاوبه‌شه‌کان و هه‌لسه‌نگاندنی بارو‌بو‌خی دا‌هاتوو، کورده‌کان له‌ مانگی مارسی سا‌لی ١٩٤٤‌ له‌ لایه‌ن کۆمه‌له‌ی (ژ.ک) «محهممه‌دئه‌مینێ شه‌ره‌فی» یان وه‌ک نوێنه‌ری کۆمه‌له‌ نارد‌ه‌ که‌رکووک. نوێنه‌رانی «هیوا» که‌ له‌وێ بوون بریتی بوون له‌: ئەمین ره‌واندز، عیززه‌ت عه‌بدولعه‌زیز، مسته‌فا خۆشناو، شیخ‌قادرێ سوله‌یمانی، سه‌ید عه‌بدولعه‌زیزی گه‌یلانی و ره‌فیق حیلمی. چه‌ند مانگ دوا‌یه‌ له‌ سه‌روبه‌ندی هاوینی سا‌لی ١٩٤٤‌ لقی سوله‌یمانی حیزبی «هیوا»، «ئیسماعیل حه‌قی شاوه‌یس» و «عوسمانی دانیش» بۆ جاری دووه‌م هاتنه‌ مه‌هاباد. سال و نیوێک دوا‌یه‌، «هه‌مزه‌ عه‌بدوللا» و «وردی» له‌ عێراق، «قه‌دری به‌یگ» نه‌وه‌ی «جه‌میل باشا»ی دیاربه‌کر له‌ سووریا و «قازی مه‌لا وه‌هاب» له‌ تورکیا بۆ چاوێکه‌وتنی رێبه‌رانی کورد هاتنه‌ مه‌هاباد.»

لێره‌دا «ئیگلتن» باسیکی میژوو‌یی زۆر گرینگ ئاماژه‌ پێده‌کا، ئەویش په‌یمانی «سێ‌سنوور»ه‌. سه‌باره‌ت به‌ په‌یمانی «سێ‌سنوور» زۆر وتار له‌ کتێب و گۆزاره‌کان‌دا بلاو کراوه‌ته‌وه‌، به‌لام هه‌ر که‌س شتێکی لێ زیاد یا که‌م کردۆته‌وه‌، به‌ چه‌شنێگ که‌ تا ئێستا به‌ ته‌واوی بۆ زۆربه‌ی نووسه‌ران و میژوونووسان ساغ نه‌بو‌ته‌وه‌. نووسه‌ر هه‌ر له‌و لاپه‌ره‌یه‌دا (٧٢) ده‌لێ: «له‌ مانگی «ئووت»‌ی سا‌لی ١٩٤٤، وتووێژیکی نه‌هینی سه‌باره‌ت به‌ یه‌کێتی کوردستانی گه‌وره‌ له‌ چیا‌ی «دالانپه‌ر» که‌ له‌وێ سنووره‌کانی ئێران و عێراق و تورکیا گه‌یشتوونه‌ته‌وه‌ یه‌ک، بێک‌هات و یه‌کتریان دیته‌وه‌. ئەو په‌یمان‌ه‌ به‌ نوێنه‌رایه‌تی کورده‌کانی هه‌ر سێ

ولایت بۆ ئیمزای پەیمانی «دۆستایەتی و پشتیوانی لە یەکتەر» بەسترا و بپاری ناوبراو بە پەیمانی «سێ سنوور» ناوبانگی دەرکرد. «لەپاشان نوێنەران ناو دەبا و دەلی: «نوێنەری کوردەکانی ئێران کە لە لایەن کۆمەڵەی (ژ.ک) ناردراو، «قاسمی قادری» بوو. لە عێراق «شیخ عوبەیدیللا» لە گوندی «زینوی» هاتبوو و نوێنەری کوردەکانی تورکیاش «قازی مەلا وەهاب» بوو. لەو کاتە رەسمییەدا ناساندنی جوغرافیای کوردستان پێویست بوو.»

زۆربەی نووسەرانی هەر ئەو زانیارییانەی «ئینگلتۆن»یان دووپات کردۆتەو.

«دییۆد مەک داوڵ» لە لاپەرە ۴۰۵ی کتیی «میژووی هاوچەرخ کورد» دا دەلی: «لە «ئوت»ی سالی ۱۹۴۴، هەینەتی نوێنەرانی سێ ولایت (ئێران، عێراق، تورکیا) لە چای «دالانپەر»، لەو شوێنەی سنوورەکانی سێ ولایت دەگەنەو یەک، یەکتریان دیت. هەتا پەیمان بێستەن کە پشتیوان و لایەنگری یەکتەر بن و لە سەرچاوە و ئیمکاناتی کە هەیانە یەکتەری بێ بەش نەکن.»

«کریس کۆچیرا» لە لاپەرە ۲۰۶ی کتیی «جوولانەوی نەتەوێی کورد» دا هەر ئەو قسانەی «ئینگلتۆن» و «مەک داوڵ»ی دووپات کردۆتەو.

کاک «سەید محەممەدی سەمەدی» لە لاپەرە ۱۱۴ و ۱۱۵ی کتیی «ناوێک لە میژووی مەهاباد» دا دەلی: «بپاری درا نوێنەری کوردەکانی چوار دەولەت لە شوێنێک کۆ ببنەو و سەبارەت بە جوغرافیای کوردستان و فەرەهنگی کورد و تووێژ بکەن. ئەو کۆبونەو لە چای «دالانپەر» لە پشت «پیرانشەر»، نزیکی ئاوازی «کولێج»، لە سەر سنووری ئێران، عێراق، و تورکیا پێکەت. بەشداریان ئەوانە بوون: لە عێراق «هەمزە عەبدوڵلا»، «وردی» [محەممەد توفیق وردی]، «سەید عەبدوڵعەزیزی گیلانی زاده» «میرحاج» و «مستەفا خۆشناو»، لە تورکیا «قازی مەلا وەهاب»، لە سووریا «قادری بەیگ» (قەدری بەگ) لە نەوەکانی «جەمیل پاشا»ی دیاربەکر و لە ئێران «عەبدوررەحمانی زەبیحی»، «قاسمی قادری قازی»، «محەممەد دلشاد» و «حاجی رەحمان ئاغای ئیلخانی زاده».

سەبارەت بە ئامانجی کۆبونەو و پەیمانەکش دەلی: «بۆ یەکی

«سىڭىنور» ئاوبانگى دەركرد... خانەخوئى كاك «مامەندى قادىرى» ئاغاي گوندى
«كولىچ» بوو.»

كاك «غەنى بلوورىيان» لە لاپەرە ۳۲ و ۳۳ ى «ئالەكۆك» دا باسى پەيمانى
«سىڭىنور» دەكا. وادىارە ئەوئىش ئەو زانىارىيانە ى لە «مەك داو» و
«ئىگىلتۆن» وەرگرتوۋە، بەلام جياوازى نووسراۋەكە ى كاك غەنى دەگەل ئەوانە ى
پىشتەر باقىمان كىرن لىرەدايە كە كاك غەنى بلوورىيان دەلى: «لە باغى» حاجى
داۋدى «كۆبوۋنەۋەيەك لە بنارى چىاي خەزايى ساز كرا و ھەر دوابەدۋا ى
دامەزىراندنى كۆمەلە ى (ژ.ك) واتا سالى ۱۹۴۲ پەيمانى «سىڭىنور» بەسترا. لەو
كۆبوۋنەۋەدا بۇ بەھىزكىرنى ئەو رىكخراۋەيە چەند بىرارىيان پەسەند كىرد. ئەوان
بىرارىيان ى بۇ پتەۋكىرنى پتەۋەندى لەگەل كوردى بەشەكانى تىرى كوردىستانى
دابەشكراۋ، كۆبوۋنەۋەيەكى چەندقۆلى لەگەل نوپنەرانى كوردى بەشەكانى تىرى
كوردىستانى داگىركراۋ پىك بىنن...»

كاك «مەممەدى شاپەسەندى» لە ژمارە ۲۵ ى رۆژنامە ى «ئالاي ئازادى» دا
بەكورتى ياسى پىكھاتنى ئەو پەيمانە لە نىۋان كوردەكانى سى دەۋلەتى ئىران،
غىراق و توركيا دەكا. ھەروەھا لە وتوۋىژىكدا لەگەل رۆژنامە ى «كوردىستانى
نوى» گوتۋويەتى: «بەپىچەۋانە ى نووسىنى سەرلەشكر زەنگەنە، «زەبىحى» و
ھاۋپىكانى «كاتى گەپانەۋە» لە پەيمانى «سىڭىنور» گىران. كە ئەۋەشمان لە
بەشى وتارى گىرانى مامۇستا «زەبىحى» دا روون كىرۋتەۋە. بەلام بەۋپىيە ى كە
بەلگە ى پەيمانى «سىڭىنور» مان لەبەر دەستدايە، دەتۋانين بلىن زۆرتىرەن و
باشتىرەن زانىارى سەبارەت بەو پەيمانە لە كىتبى «چىشتى مجبور» ى مامۇستا
«ھەژار» دىيە. مامۇستا ھەژار لە لاپەرە ۶۴ و ۶۵ ى ئەو كىتبەدا لە بەشى
«مەعمۇرىيەت لە ژ.كدا» دەلى: «مانگى جۆزەردان بوو، درۋىنە ى جۆ لە دەۋرى
بۆكان دەستى پىكردىبوو. حىزب ناردى جوۋمە سابلاغ، دەگەل «مىرزا قاسمى
قادىرى» و «زەبىحى» كە دەۋوۋىنە سى كەس، گوتيان دەبى بچنە
«دزە ى مەرگەۋەر». دەگەل نوپنەرانى حىزبى «ھىۋا» ى كوردىستانى غىراق گىفتوگۆ
بكەن و ھەر قەرارىك ئىۋە بىدەن، ئىمە پى رازىن. دۋا ى ئەۋە ى چەند دىيان
دەكەن دەگەنە گوندى قاسملوۋ و لەۋى لە مائە مستەفا ئاغا ناۋىك مىۋان

دهبن، پاشان دهلی: «بهیانی ولاغمان له «سؤفی شیر» ناویک بهکری گرت و جووینه «دۆلی دزه»، بۆ نیوهړۆ لای «عهبدولقادر»ی کوری «شیخ عهبدوللا» له (گردووان) بووین و ئیواری جووینه رهشمالی مالی شیخ له دزه. هر دوايه دواي ئهم قسه يه باسي نوينه رانی «هیاو» دهکا و دهلی: «نوینه رانی هیاو: «شیخ عوبهیدیلای زینوی»، «سهید عهزیزی شه مزینی» که نه فسه ریکی عیراق بوو، «سه عیدی کانی مارانی» ناویکیش که تازه لاویک و خوارزای «شیخ عوبهیدیلای» بوو دهگه لیان هاتبوو. چهند کۆبوونه وه مان پیکه وه کرد و له سهر «دوازه نوخته» پیک هاتین که ههردووک حیزب پیکه وه هاوکاری بکهن و مه علومات پیک بگۆرهنه وه. جا چونکه لهو شوینهی که پیک هاتین بناری «دالانپه» و لایه کی «شه مزینان» و ئهم لای «ئیران» بوو، ناومان نا پهیمانی سی سنوور».

مامۆستا ههژار له درێژهی قسه کانییدا دهلی: «بپیار درا ههردوو کمان بی خۆگرتن، ههر که سه لای خۆی «بهیانه که» بلاو کاته وه. دواي ههوت شهو له «دزه» به ریگهی «شنۆ» دا گه راینه وه. له «شنۆ» به پی هاتینه نهغه ده. له نهغه ده وه به سواری «ترومبیلکی سینه ما»ی ئینگلیسیان که ده هاته سابلای هاتینه وه. ئیمه ده سه بجی نوسخه ی «بهیان»ی خۆمان له «نیشتمان» دا چاپ کرد. هیشتا بلاومان نه کردبووه خه بهریان داینی که حیزبی «هیاو» بهو پیکهاتنه رازی نه بووه و چاپی مه کهن. رووپه ره چاپکراوه که ی پیکهاتنه که مان له گۆزاره که دری. له لایه ره ۱۱۶ اشدا دهلی: «گو تیان «حه مه سه عید کانی مارانی» له به غدا ده خوینی. ئۆخه ی براده ریکم پهیدا کرد که له سه فهری «مه رگه وه» ده گه لی بوومه ئاشنا و مانگیک له سابلای میوانم بووه...».

ههروهک پیشتر گوتمان مامۆستا ههژار باشتیرین زانیاری سه بهارت به پهیمانی «سی سنوور»ی له کتێبه کهیدا تۆمار کردووه، لیره دایه بۆمان دهرده که وی که نووسینی میژوو به دهستی خۆمان گرینگی چهنده زیاتره له میژوویهک که بیگانه بۆمان بنووسی. ههر بۆ نموونه تاقه یه کدانه رسته ی نهو نووسراوه ی مامۆستا ههژار، یه کی که له گرینگترین رووداوه میژوویییه کانی سه رده می ده سه لاتی (ژ.ک) و لایه ره یه کی زیرینی میژووی گه له که مان بۆ روون

ناسىنى ئەيمانى «سى سىنور»، بە وردبىونەۋى پىر لە ژمارەى كۆتايى گۇڧارى «نىشتىمان»

بۇ روونتر بوونەۋى ئەو بابەتە پىۋىستە ژمارەى كۆتايى نىشتىمان چاكتىر
بىناسىن و بىخەينە بەر باس و لىكۆلىنەۋە. بىرپار و ابوۋە كە گۇڧارى
«نىشتىمان»ى ژمارە ۷ و ۸ و ۹، سالى يەكەم بۇ مانگى خاكەلىۋە، بانەمەر و
جۆزەردانى سالى ۱۳۲۳ بەرامبەر دەگەل (ئاۋرىل، مەى و ژوۋئەن)ى سالى ۱۹۴۴
وانا سى مانگى ۋەرزى بەھارى ئەو سالەدا بلاۋ بىرپىتەۋە. ئەو كاتى كە گۇڧارى
«نىشتىمان» بلاۋ دەكراۋە، ھەموو ژمارەكانى لە تەۋرىز چاپ دەبوو و مامۇستا
«زەبىحى»س كە يەكەك لە ھەلسوۋاپاۋىرتىن ئەندامانى كۆمەلەى (ژ.ك) و
بەرپىسى چاپەمەنىيەكانى ژ.ك بوو، لەۋى خەرىكى چاپى ئەم گۇڧارە بوو. بەلام
بە قسەى كاك عوبەيدىلا ئەيىۋوبىيان لەبەر چەند ھۆيكە، كاك «سەدىقى
حەيدەرى» دەنرە تەۋرىز و بە ھۆى ئەو داۋاى لىدەكەن بىتەۋە مەھاباد و
چاپخانە ۋەتەناتەت كلىشەكانىشى دەگەل خۆى دەھىننەۋە مەھاباد. تا كاتى
ھاتنەۋى بۇ مەھاباد مامۇستا «زەبىحى» ۱۲ لاپەرەى «نىشتىمان»ى ژمارە ۷ و ۸
۹ى چاپ كىردىبوو. بەلام كاتىك دىتەۋە مەھاباد، بۇ ماۋەيك دەسبەسەر دەرگى
ۋ لەۋ ملۋەيەشدا ھىندىك گۇڧارەكانى لە گۇڧارەكە پىكىدەى كە
لىرەدا جىاۋازىيەكانى باس دەكەين: ئەو نىشانە تايبەتەى كۆمەلەى (ژ.ك)
كە لە ئىۋ جەغزى «رۇژ»ىكدا كە تىشكى دارەتەۋە و بە پىتى لاتىن «J.K»
نووسراۋە. لادەبردەى و لە جىات ئەو دوو پىتە لاتىنىيە، (ژ.ك) بە پىتى عەرەبى
دەتۋوسرى (۱۲۲) لەمبەرۋەتەۋبەرىشى دوو دانە ئەستىرە دادەندىرەى. لە
سەرۋى ئەۋىشەۋە ۋەشەى «اللە» زىاد دەرگى. لە نوسخەى ئەسلى گۇڧارى
«نىشتىمان» و لە لاى راستى روۋبەرگى گۇڧارەكە، رستەى «بژى كورد و
كوردستانى گەرە» ھاتوۋە بەلام لە ژمارە دەسكارىكراۋەكەىدا ئەو رستەيە
ھاتۋە ژىر دوو پىتى (ژ.ك). ھەرۋەھا ناۋى گۇڧارەكە كە لە نوسخەى سەرەكىدا
بە خەتتىكى درشت نووسراۋە و زوۋ ۋەبەرچاۋ دەكەۋى، بەلام لە ژمارە
دەسكارىكراۋەكەيدا زۆر چكۆلە كراۋەتەۋە. ۋىنەى «سەلاھەددىنى ئەيىۋوبى» لە

ھەر دوو نوسخەدا لە ژيەر ئەو نووسراوانەدا چاپ کراوە. ئەو ۱۲ لاپەرەى باسماڻ کرد لە لاىەک رادەگرن و ۲۰ لاپەرەشى لە چاپخانەى مەھاباد بۆ چاپ دەکەن و بەو شىۋەىە گۆڤارەکە بە ۳۲ لاپەرە بلاو دەکەنەووە کە ئەو ۱۲ لاپەرەى چاپى تەۋرێز ھەم لە بابەت ناوەرۆکى وتارەکان و ھەم لە رواڵەتدا، دەگەل چاپى ۲۰ لاپەرەى دواىى گۆڤارەکە جىاوازييان ھەيە، تەنانەت وتار و بابەتەکانى ئەو دوو بەشە چاپکراوەى گۆڤارەکە لە دوو جۆرە کاغەز و بە رەنگى جىاواز چاپ کراون. [وێنەى ژمارە ۲۳]

لە لاپەرە ۱۰ى نوسخەى ئەسلى گۆڤارى «نیشتمان»دا چاومان بە وتاریک دەکەوئ کە بە قەلەمى مامۆستا «زەبىحى» نووسراوە. ئەم وتارە لە ژيەر ناوى «لە ناو کۆمەلەدا» زۆر بە وردى باسى پەيمانى «سى سنوور» دەکا و نوێنەرانى بەشدارى ھەردوو کۆمەلەش ناو دەبا. گۆشەى «لە ناو کۆمەلەدا» بابەتیکە کە لە ژمارە ۲ ھەتا ۹ى «نیشتمان»دا بلاو دەبۆووە، لەم گۆشەىەدا دەنگ و باس و چالاکییەکانى کۆمەلەى (ژ.ک) لە ھەموو بوارەکاندا باسى لێدەکرا، بەلام ئەو لاپەرە لە نوسخەى دەسکاریکراوى ژمارەى کۆتایى «نیشتمان»دا بەدى ناکرئ. بە ئاوردانەووەیک لە کتیبى «چیشتى مجبور»ى مامۆستا «ھەژار» ئەو گری کوێرەشمان بۆ دەکریتەووە. ھەرۆک پيشتر باسماڻ کرد، مامۆستا «ھەژار» دەلئ: «بريار درا ھەردوو کمان بى خۆگرتن ھەر کەسەى لای خۆى بەيانەکە [واتا ئەو دوازدە خالەى لەسەرى پیکھاتبوون] بلاو کاتەووە... ئێمە دەسبەجئ نوسخەى بەيانى خۆمان لە «نیشتمان»دا چاپ کرد. ھيشتا بلاومان نەکردیۆووە کە خەبەريان دايئ کە حیزبى «ھىوا» بەو پیکھاتنە رازى نەبوووە و چاپى مەکەن، رووپەرە چاپکراوەکەى پیکھاتنەکەمان لە گۆڤارەکە دې.

جا لە نوسخەى دەسکاریکراوى گۆڤارى «نیشتمان»، دواى وتارى «ھاوار» کە کاک «محەممەدى شاپەسەندى» نووسیویەتى، وێنەى دوو کێژ ھاتووە. [وێنەى ژمارە ۲۴] لە دواى ئەو وێنەىەش لە لاپەرە ۱۱ باسى حکوومەتى ئێران و عێراقى ئەوکات کراوە. وتارى «ھاوار» کەوتۆتە لاپەرەى ۸. ئەو وتارەش کە باسى ئێران و عێراق دەکا کەوتۆتە لاپەرە ۱۱. بەو حیسابە لە جىگای دوو لاپەرەى ۹ و ۱۰دا، وێنەى دوو کچەکان دانراوە. لە لاپەرەى کۆتایى گۆڤارەکەش

وتاری ژماره ۷ که وتۆته لاپه‌ره‌ی ۸. بۆ شهرحی مه‌تله‌بی ژماره ۸ یش نووسراوه: «دوو کچه کورد له تورکیه‌دا له داری سیاست دران» له بهرام‌بهر ئه‌ویش نووسراوه ۱۰، که مه‌به‌ستی لاپه‌ره ۱۰. بۆ ناوی نووسهریش نووسراوه «نیشتمان». ژماره ۹ وتاره‌کان، وتاری «اشتی» یه که که وتۆته لاپه‌ره ۱۲ و له لایهن «رژدی» یه‌وه نووسراوه. وه‌کی ده‌بینین که لاینیک و مه‌ودایه‌ک له نیوان لاپه‌ره ۸ تا ۱۱ ادا هیه، واته‌ه‌گەر وینه‌که لابه‌ین، جیگه‌ی دوو لاپه‌ره‌ی ۹ و ۱۰ نادیاره. به‌وپییه‌ ئه‌گەر ئهم وتاره‌ی لاپه‌ره ۱۰ «نیشتمان» ی ده‌سکاری نه‌کراو، واته‌ وتاری «له‌ ناو کۆمه‌له‌دا» له لاپه‌ره‌ی کۆتایی گۆفاره‌که (فهرست) دابننن واته‌ له جی «دوو کچه کورد له تورکیا...» ئه‌وه پیرشته‌که ساغ و که‌لینه‌که‌ی نیوان لاپه‌ره ۸ تا ۱۰ پ ده‌بیته‌وه. به‌خۆشییه‌وه له‌و دواایانه‌دا به‌ یارمه‌تی کاک «عه‌بدوللای سه‌مه‌دی» ئه‌و به‌لگه‌ می‌ژوو ییه‌مان له کتبخانه‌ی مامۆستای به‌ریز «کاک عوبه‌یدیللای ئه‌ییووبیان» وه‌ده‌س که‌وت. مامۆستا ئه‌ییووبیان نسخه‌ی ئه‌سلی گۆفاری «نیشتمان» ی ده‌سکاری نه‌کراو ی پاراستوو. به‌ هۆی ئهم نسخه‌وه لاپه‌ره ۹ و ۱۰ گۆفاره‌که‌شمان که‌وته ده‌ست. لی‌ره‌دا بۆمان روون بۆوه که ئه‌و لاپه‌ره‌ی مامۆستا هه‌ژار ده‌لی چاپمان کردبوو به‌لام له‌بهر پیکنه‌هانتانمان له‌گه‌ل کۆله‌لی «هیاو» دریمان، هه‌ر ئه‌و لاپه‌ره بووه که وتاری په‌یمانی «سی‌سنوور» ی تیدایه، به‌لام ویستبیتیان یان نا، کاتی‌ک لاپه‌ره‌ی «به‌یان» ی په‌یمانی «سی‌سنوور» یان درپوه که که وتۆته لاپه‌ره ۱۰، چونکه پشت و روو چاپ کراوه، لاپه‌ره ۹ شی پپوه دراوه، به‌و شپوهیه دوو لاپه‌ره بی سه‌روشوتن بووه. [وتنه‌ی ژماره ۲۰] جا کاتی‌ک ئه‌و لاپه‌ره‌یان دراندوو، وینه‌ی دوو کچه‌که‌یان له جی داناه که وه‌کی ده‌زانن لاپه‌ره‌ی وینه‌که نه‌ نیشانه و ناوی گۆفاره‌که‌ی به سه‌ره‌وه و نه ژماره‌ی لاپه‌ره‌ی لی‌دراوه. وه‌کوو پیتشر گوتمان له لاپه‌ره ۱۰ ی نسخه‌ی ئه‌سلی گۆفاری «نیشتمان» و تاریک له ژیر ناوی «له‌ ناو کۆمه‌له‌دا» هاتوو. ئهم وتاره له لایهن مامۆستا «زه‌بیحی» یه‌وه نووسراوه. لی‌ره‌دا ده‌قی ته‌واوی واره‌که وه‌ک به‌لگه‌یه‌کی می‌ژوو یی و بۆ جاری دووه‌م وه‌ک خۆی ده‌نووسینه‌وه و دواتر شی ده‌که‌یته‌وه: [وتنه‌ی ژماره ۲۶]

له‌ ناو کۆمه‌له‌دا - «زۆر له‌می‌ژ بوو بریار درابوو کۆنفرا‌نس‌یک له‌ نیوان ئیمه و کۆله‌لی «هیاو» دا بۆ هاو‌پرسه‌کی له‌ باب‌ه‌ت هیندیک مه‌سائیل ته‌شکیل

بدرېت. رۆژى ئەم ئىجتىماعە دەبوو لە لايەن كەمەلى (- كۆمەلى) «هيو» مەعلوم بکرىت. ھەركە نوینەرانى كۆمەلى ناوبرا و ئامادەبوونى خۆيان بە ئیمە راگەياند، نوینەرانى ئیمەش رەوانە بوون؛ دواى ۳ رۆژ گفتوگو و موزاکەرە لەسەر ئىقتىراحى (= داواى) نوینەرانى ئیمە پەيمانىك بە نىوى «سىه (-سى) سنوور» لە لايەن نوینەرانى ھەردوو لا بۆ زیادکردنى كۆششت و ئىجادى پەيوەندىيەكى وەسىعى سىاسى ئیمزا کرا. نوینەرەكانى كۆمەلى «هيو» لەم كۆنفرانسه دا عىبارەت بوون:

۱- ع. ھوشەنگ، ئەندامى ژمارە ۷

۲- ع. جانگىر، ئەندامى ژمارە ۷۱۶

كۆمەلى ئیمەش لە لايەن ئەو ئەندامانەو:

۱- ق.ق.ق. بياو، ئەندامى ژمارە ۱۰۵۳، سەرۆكى نوینەران

۲- ع. ھەژار، ئەندامى ژمارە ۲۰

۳- ع. بېژەن، ئەندامى ژمارە ۲

تەمسىل دەکرا؛ م.س. خوينين ۱۰۶۰، رابىتى نىوانى ئیمە و «هيو» بوو تا كۆنفرانس تەشكىل درا، كۆمەلە لە كۆششتى ئەو لاوہ ئازايە و ھەروەھا لە گشت ئەندامەكانى ئەم كۆنفرانسە گرینگە، كە بى گومان لە دوايى دا دەبىتە فەسلىكى گەورە دە مېژوووى فەعالييەت و كۆششتى دوو كۆمەلەدا، سوپاس و تەشەككور دەکا.

«پەيمانى سىه (-سى) سنوور» لە لايەن ھەيئەتى ئىستىشارەى (-راوئىژكارى) ئىدارەى ناوەندى (ژ.ك) پەسند کراو. بەم زووانە دەگەل نوسخەى پەسندکراوى ناوچەى «هيو» موبادىلە دەکرىت.»

لێردە باسى پەيمانى «سى سنوور» كۆتايى دى و ئەو دواى ئەو نووسىنە لە گۆڤارەكەدا ھاتوو پێوەندى بە پەیمانەكەو نىيە.

شىكرىدەنەۋى ئەۋىتار و نووسراۋانەى كە سەبارەت بە «سىسنوور» چاپ و بلاۋ بوۋنەۋە

ۋەكى دىتمان زۆربەى ئەم نووسەرانەى لەسەر پەيمانى «سىسنوور» شىتىكىان نووسىۋە، لە يەك بۆچووندا ھاۋبەشەن، ئەۋىش ئەۋەىە كە ھەموۋىان دەلئىن: نوئىنەرانى كوردى ئىران و عىراق و توركىا لە شوئىنىك بە ناۋى «دالانىپەر» يەكتىريان دىۋە و پەيمانى «سىسنوور» يان مۆر كرىۋە. تەنانت ھىندىك لە سەرچاۋەكان باسى ھاتنى نوئىنەرى كوردەكانى سوورىاش دەكەن كە لەۋ كۆبوۋنەۋەدا بەشدارى كرىۋە.

كاك «سەيد محەممەدى سەمەدى» لە لاپەرە ۱۱۴ و ۱۱۵ كىتەبى «ئاۋرىك لە مېژۋى مەھاباد» دا دەلى: «قادى بەىگ (قەدرى بەگ) لە نەۋەكانى جەمىلپاشاى دياربەكر بەشدارى ئەم كۆبوۋنەۋە بوۋە» ھەر لەۋ سەرچاۋە و چەند سەرچاۋە دىكەشدا باسى بەشدارى «قازى مەلا ۋەھاب» ناۋىك دەكەن كە بەشدارى كۆبوۋنەۋەى «دالانىپەر» بوۋە. مامۇستا ھەژار لە لاپەرە ۱۶۵ كىتەبى «چىشتى مچىور» دا دەلى: «باسى ئەۋ رىككەۋتنامە مېژۋىيە تا ئىستا لە زۆر چاپەمەنى ناۋخۆيى و لاۋەكىدا كراۋە، بەلام سەير لەۋەدايە كە ناۋى «ھەژار» لە ھەموۋاندا فرىدراۋە و نووسىۋىانە: «زەبىحى» و «مىرزا قاسم» لە ئىران و «شىخ عوبەيدىللا» و «سەيد عەزىز» لە عىراق و «قازى خدر» (يان قازى مەلا خالىد - جارى واش ھەيە گوتۋىانە قازى عەبدولۋەھاب) لە لايەن كوردى توركىاۋە، ئەم پەيمانى «سىسنوور» دىان پەسند كرىد. لە كۆتايىشدا دەلى: «ھومىدەۋارم ئەم گۆرانى راستىيە لە روۋى ھىچ غەرەزىكەۋە نەبوۋى و ھەلەيەك بى لە دىپاكىيەۋە روۋى دابى»

بەلام بەپىي ئەۋ بەلگەى كە لە كۆبوۋنەۋەى «سىسنوور» دا بلاۋ كراۋەتەۋە و لەۋدا ئەندامانى بەشدارىۋو ناسىندراۋن و ھەروەھە بەپىي چەند بۆچوۋنىكى خۆم، لەۋ بىروايەدام تەنبا نوئىنەرانى كۆمەلەى «ھىۋا» و كۆمەلەى (ژ.ك) لە كۆبوۋنەۋەى «دالانىپەر» بەشدار بوۋن و پەيمانى «سىسنوور» يان ئىمزا كرىۋە. لە دەقى بلاۋكراۋەى ئەۋ پەيمانەدا نووسراۋە: «زۆر لەمىژ بوۋ بىر يار

دراپو و كۆنفرانسيك لە نۆوان ئىمە و كۆمەلى ھىوا... تەشكىل بدرىت» دواى ئەو دەلى: «رۆژى ئەم ئىجتىماعە دەبوو لە لاين كۆمەلى ھىوا مەعلوم بكرىت، ھەر كە نوینەرانى كۆمەلى ناوبرا و ئامادەبوونى خۆيان بە ئىمە راگەياند، نوینەرانى ئىمەش رەوانە بوون» لە دريژەى راپۆرتى كۆبوونەو كەدا دەلى: «موزاكەرە... لە لاين نوینەرانى «ھەردوو لا» بۆ زیادکردنى كۆششت و ئىجادى پەيوەندیەكى وەسيعى سياسى ئىمزا كرا» لەو بەشەشدا كە نوینەرانى دوو كۆمەلە دەناسيندرئ تەنیا ناوى نوینەرانى كۆمەلەى «ھىوا» و «ژ.ك» ھاتوو و ناوى نوینەرىك يان كەسيك وەك نوینەرى كوردەكانى توركيە و سووریا نەھاتوو و ھەروەھا نووسەر لە بەشىكى ديكە لەم پەیمانەدا باسى گرینگی ئەو كۆبوونەو كەدا و دەلى: «بىگومان لە دوايیدا دەبێتە فەستىكى گەرە دە ميژووى فەعاليەت و كۆششتى «دوو كۆمەلە» دا...» كە لیژەشدا تەنیا ناوى دوو كۆمەلە ھاتوو و ناویك لە كۆمەلە یان نوینەرىك لە كوردەكانى توركيە و سووریا نەھاتوو. لە كۆتايىدا نووسەر دەلى: «پەيمانى «سى سنوور» لە لاين ھەيئەتى ئىستىشارەى (راویژكارى) ئیدارەى ناوەندى (ژ.ك) پەسند كراو، بەم زووانە دەگەل نوسخەى پەسەندكراوى ناوچەى «ھىوا» موبادیلە دەكرىت» كە لیژەشدا بۆمان روون دەبێتەو كە تەنیا دوو كۆمەلە بەشدارى ئەو كۆبوونەو بوون، چونكە نووسەر دەلى پەیمانەكە لە لاين ھەيئەتى راویژكارى ناوەندى (ژ.ك) پەسند كراو و ھەر ماوہ لەگەل ئەو نوسخەى كە بپارە ناوچەى كۆمەلەى «ھىوا» ش پەسەندى بكا، بگۆردريتەو. ئەگەر بپار بووايە نوینەرى كوردەكانى بەشەكانى ديكەى كوردستانیش بەشدار بوويان، سەرپەخۆ بەشدار نەدەبوون و لە لاين كۆمەلە یان حیزبیکەو وەك نوینەر دیارى دەكران و وەك نوینەرى لاينەنىك لەو دوو بەشەى كوردستان (توركيە و سووریا) لە پەیمانەكەدا ناويان دەھات و باسيان دەكرا. بەلام ھەروەك دەبينین ناویك لە نوینەرانى ئەم دوو بەشەى دوايى نەھاتوو.

بیرورای ئەو نووسەرانی سەبارەت بە بەشداربووانى پەيمانى «سى سنوور» نووسراوھيان ھەيە، جياوازە. ھيئەتىك دەلێن ئەندامان و نوینەرانى

بوون. سەبارەت بەو كەسانەى بەشدارى كۆبوونەوۋى «دالانپەر» یش بوون
بىرورای جىاواز ھەيە. لىردەدا ناۋى نووسەران و بىروراپان سەبارەت بە
بەشداربوۋانى ئو پەيمانە دەنووسىنەوۋ:

«مەك داۋل» ناۋى كەسى نەبردوۋە و تەنیا دەلى نۆينەرى سى ۋلات
بەشدارىيان كىردوۋە. «كىرىس كۆچىرا» بى ئەوۋى بە روۋنى باسى پەيمانى
«سى سنوور» ى كىردى دەلى: چەند مانگ دۋاى ئو (ۋاتا چوۋنى نۆينەرى
كۆمەلەى (ژاك) بۆ كەركوۋك). «ھەمزە ەبدوللا» دەچىتە مەھاباد دۋاى
ئەۋىش «قەدرى بەگ» نەوۋى «جەمىل پاشا» ى دىاربەكر لە سوورىا و «مەلا
وھاب» لە توركىا دەچنە مەھاباد. كاك «سەيد مەممەدى سەمەدى» لە كىتەبى
«ئاۋرىك لە مېژوۋى مەھاباد» دا لە زمان ئو چەند كەسەى وتوۋىژى دەگەل
كىردوون، ناۋى ئو دىيەى كە كۆبوونەوۋەكەى تىدا بەرپوۋە چوۋە ھىناۋە و دەلى:
ئو كۆبوونەوۋە لە جىاى «دالانپەر»، لە پشت «پىرانشار» و نىزىك دىى «كولىچ»
لە سەر سنوورى ئىران و عىراق و توركىا پىكەتات. سەبارەت بەشدارانىش دەلى،
ھەمزە ەبدوللا، وردى (=مەممەد توفىق وردى)، سەيد ەبدولعەزىزى
گەيلانىزادە، مىرحاج و مستەفا خۇشناۋ (لە عىراق)، قازى مەلا وھاب لە
توركىا، قادىرى بەگ (قەدرى بەگ) لە سوورىا، ەبدورپەھمانى زەبىحى،
قاسمى قادىرى قازى، مەممەد دلشاد و حاجى رەھمان ئاغای ئىلخانىزادە (لە
ئىرانەوۋ) بەشدارى ئو كۆبوونەوۋە بوون.

كاك غەنى بىلورىيان دەلى: قاسمى قادىرى لە بەشى كوردستانى ئىران،
شىخ عوبەيدىللاى زىنۋى لە كوردستانى عىراق و مەلا وھاب لە كوردستانى
بەشى توركىا بەشدارى پەيمانى «سى سنوور» بوون.

كاك غەلى كەرىمى لە لاپەرە ۱۰۹۱ كىتەبى «ژيان و بەسەرھاتى زەبىحى» دا
دەلى: «روون نىيە كۆبوونەوۋەكەى ۋا كراۋە يان نا...». مامۇستا «ئىبراھىم
ئەھمەد» كە لە لايەن كاك غەلى كەرىمى يەوۋە وتوۋىژى لەگەل كراۋە لە لاپەرە
۲۷۴ى ھەمان كىتەبدا دەلى: «... پەيمانى «سى سنوور» ئەسل و ئەساسى نىيە...»
لە ۋەلامى پىرسىيارىكى دىكەشدا كە لىى كراۋە: «يانى ئپوۋە بىرواتان بە پەيمانى
سى سنوور نىيە؟» (ل ۲۷۵) دەلى: «ئەمن بىروام بە گەلى شت نىيە، بىروام لە

خۆمەو و نێه...» دیسان کاک عەلی کەریمی لە لاپەرە ۳۵۷ی کتێبه‌که‌ی خۆیدا ئەوجار پرسیاری لە مامۆستا «شیخ عیززەددینی حوسێنی» کردوو کە: مامۆستا لەسەر پەیمانی سێ سنوور چ دەزانی؟ مامۆستا لە ولامدا دەلێ: «وەلا ئەمن لەسەر پەیمانی سێ سنوور هیچ نازانم. هەر ئەوەی کە هەموو بیستوومانە، بۆخۆم هیچ نازانم. زۆر شت لە کۆمەڵەی ژ.ک مەجهوولە ئەو دەم ئەو شتانه زۆر نەینێ بوو لە کۆمەڵەی ژ.ک...»

مامۆستا هەژار دەلێ: «نوێنەرانی «هیا» «شیخ عوبەیدیلای زینوی»، «سەید عەزیزی شەمزینی» کە ئەفسەرێکی عێراق بوو، «سەعیدی کانی ماراتی» کە خوارزای شیخ عوبەیدیلای بوو، [لە کوردستانی عێراق] «میرزا قاسمی قادری» و «زەبیحی» لە کوردستانی ئێران» لە پاشان مامۆستا هەژار گله‌یی دەکا و دەلێ: «بەلام سەیر لەو دایە کە ناوی «هەژار» لە هەموواندا فری دراوه.» هەر بۆیە دەلێ: «هومی‌دوارم ئەم گۆرانی راستییە لە رووی هیچ غەرەزیکەوه نەبووبی و هەڵەیه‌ک بێ لە دڵپاکیه‌وه رووی دابی.» بەلام بە هۆی ئەو وتارە لە گۆڤاری «نیشتمان» دا بلاو کراوەتەوه و هەروەها نووسینه‌کانی مامۆستا هەژار بۆمان دەرکەوت کە مامۆستا «هەژار» یش بەشدار بووه و نووسینه‌کانی سەبارەت بەو پەیمانە هەڵەیان تیدا نێه.

هەتا ئێستا بیروای چەند نووسەرێکمان سەبارەت بە پەیمانی «سێ سنوور» باس کرد و دیتمان کە ئەگەر بەپێی ئەو نووسراوانە بێ، نوێنەرانی هەر چوار پارچەی کوردستان هەر بەشەیی بە چەندین ئەندامەوه بەشدارێ کۆبوونەوه‌ی «دالانپەر» بوون، بەلام دیتنەوه‌ی ئەو بەلگەیی باسمان کرد، ئەو بیرورا جۆراوجۆرانەمان بۆ ساغ دەکاتەوه. هەروەک دەبینین ناوی نوێنەرانی بەشدار لە کۆبوونەوه‌ی «دالانپەر» لە بەلگەیی نیو بلاو کراوه‌ی گۆڤاری «نیشتمان» دا بە شیوه‌ی رەمز و نەینێ هاتوو. بۆ ساغ کردنەوه‌ی ئەو بەشەش رۆژی جومعه ۹ی بەفرانباری ساڵی ۱۳۸۴ (۳۰ی ۱۲ی ۲۰۰۵) لە سەردانیکی مامۆستا «عوبەیدیلای ئەییووبیان» سەبارەت بە ئەو ناوانە پرسیارم لیکرد و بە بارمەت، ئەو توانیمان ناوی دوو ئەندامەکه‌ی کۆمەڵەی هیواش بدۆزینەوه.

ناساندنى بەشدارانى كۆبۈنەۋە «سىسنوور»

نۆپنەرەكانى كۆمەلەي «هيو» ۱- (ع. ھوشەنگ، ئەندامى ژمارە ۷)،
ناۋى نەيتى «سەيد غەزىزى شەمزىنى» يە.

۲- (ع. جانگىر، ئەندامى ژمارە ۷۱۶)، ناۋى نەيتى «شىخ غوبەيدىللاي
زىنۋى» يە.

شىخ غوبەيدىللاي زىنۋى، لە كۆمەلەي (ژ.ك) يىشدا ئەندام و ناۋى نەيتى
لەو كۆمەلەدا «ھەلۇ» بوو.

ئەندامانى بەشدارى كۆمەلەي (ژ.ك) يىش بريتىن لە:

۱- (ق.ق.ق. پياۋ، ئەندامى ژمارە ۱۰۵۳)، ناۋى نەيتى كاك «قاسمى قادرى
قازى» يە.

كاك «قاسمى قادرى قازى» سەرۋكى نۆپنەرەكان بوو. ئەۋەش رەنگە لەبەر
ئەۋە بوۋىن كە ئاۋبراۋ بەتەمەنترىن ئەندامى بەشدارى ناۋ دوو كۆمەلەكە بوو.
ئاۋبراۋ كورپى قازى قادىر، كورپى مىرزا رەھمان، كورپى مىرزا غەبدوللاي قازى،
كارمەندى ئىدارەي «قەرھەنگ» ي شارى مەھاباد بوو.

۲- (ع. ھەژار، ئەندامى ژمارە ۲۰)، ناۋى نەيتى «كاك غەبدورپەھمانى
شەرەفكەندى» (مامۇستا ھەژار) ە.

۳- (ع. بىژەن، ئەندامى ژمارە ۲)، ناۋى نەيتى مامۇستا «غەبدورپەھمانى
زەبىجى» يە.

لەم پەيمانەدا لە «م.س. خوينىن ۱۰۶۰» رابىتى نىۋان كۆمەلەي (ژ.ك) و
كۆمەلەي «هيو» سپاس كراۋە و ھاتوۋە: «تەمسىل دەرگى: م.س. خوينىن ۱۰۶۰،
رابىتى نىۋان ئىمە و ھيو بوو تا كۆنفرانس تەشكىل درا، كۆمەلە لە كۆششتى
ئەم لاۋە ئازايە [بى-بەھرە نەبوو وە لە ئاۋبراۋ و بەشداران...] سپاس و
تەشەككۈر دەكا.

ئەگەرچى تا رادەيەكى زۆر دەرگى و دەتوانىن بلىتىن شەۋ «لاۋە ئازايە» ش
«سەعيدى حەمەقالەي بىستانچى» يە، بەلام بۇ رېزلىتان و ناسىنى پتر و يادىك
لەو كەلەپياۋەي كۆمەلەي (ژ.ك)، لىرەدا كە ھەلىكى باش بۇ ناساندنى ئەۋ

تیکۆشەرە نەناسراوە ھەلکەوتووە، بە پێیستم زانی بەشیکی جیاواز و تاییبەتی بۆ بکەمەو، کە ئەو بەشەمان خستۆتە کۆتایی ئەم کتێبە و بە خۆینەرانی بەرێزی دەناسین.

گومانی بەشداری نوێنەرانی کوردستانی تورکیا و سووریا

سەبارەت بە ئەوەش کە دەلێن نوێنەری کوردەکانی تورکیا «قازی عەبدولوەھاب» و ھەروەھا نوێنەری کوردەکانی سووریا «قەدری بەگ» بەشداری پەیمانی «سێ سنوور» بوون، بەپێیستی دەزانم چەند راستییەک بخەمە بەر باس و لیکۆلینەو. «رۆھات ئالاکۆم» لە لاپەرە ۳۷ی کتێبی «خۆبیوون و شۆرشی ئاگری» دا کە مامۆستا «شوکور مستەفا» کردوویە بە کوردی، دەلێ: «بەپێی قسەی «ئەکرەم جەمیل پاشا»، «قەدری جەمیل پاشا» لە سالانی (۱۹۳۴-۱۹۷۴) دا بە «نمایەنی سیاسی» ی (نوێنەری سیاسی) «خۆبیوون»، بەرپرسیاریتی لە ئەستۆ گرتووە و لە بیردەورییەکانی دا دەلێ ئەم بەرپرسیاریتیە لە سالانی (۱۹۳۹ - ۱۹۴۶) دا بە خۆی دراوە: «نمایەنی سیاسی خۆبیوون لە سالی (۱۹۳۹) دا بەرەوپرووی من کرایەو». لە لاپەرە ۴۳شدا دەلێ: «توفیق وەھبی بەگ» ییش کە خەلکی سلیمانییە، نمایەنەیی خۆبیوون بوو. لە لاپەرە ۴۴شدا دەلێ: «جەمیلزادە یەکیکە لەو کەسانەیی کە زۆر لەمەر چالاکیی خۆبیوون دەدۆی. «قەدری جەمیل پاشا» و «ئەکرەم» ییش ئەوەی دیاربەکر بەجێ بێلن و بۆ سووریا بپەرنەو، لەم چالاکییانەدا فرە وەکار بووگن. دواي ئەوەی خانەوادەیی «جەمیل پاشازادە» لە دیاربەکر کۆچ و رەو دەکەن، کەسانی دیکە ئەرکی بەرپرسی کاری خۆبیوون لە ستۆی خۆ دەگرن. ھەروەھا جگە لەم مەلەبەندانەیی نیومان ھێنان، خۆبیوون نمایەنەیی لە «ئاگری» و «وان» و «سەرت» و «کەرکووک» و «سلیمانی» ش ھەبوون.

ھەروەک پێشتر باسمان کرد «ئیگلتۆن» لە کتێبی «کۆماری ۱۹۴۶ی کوردستان» لاپەرە ۷۲ دا دەلێ: «قەدری بەگ ئەوەی جەمیل پاشای دیاربەکر لە لایەن کوردەکانی سووریا و قازی مەلا وەھاب لە لایەن کوردەکانی تورکیا بۆ

«قەدرى بەگ» ىشى بلاو كر دۆتەوۋ. ھاتنى «قەدرى بەگ» و «قازى عەبدولود ھاب» (خەلكى ھەكارى و نوپنەرى خۇيپوون بوو) بۇ مەھاباد جىي شىك و گومان نىيە. بەلام ھەروەك لە وپنەكاندا دەبىنين، «قەدرى بەگ» لە يەكك لە وپنەكاندا لە ناو ھىندىك لە وەزىر و بەرپرسانى رەسمى ھكۈمەتى كوردستان، وپنەى ھاتوۋ و لە پەنا «پىشەوا قازى محەممەد» دانىشتوۋ (وپنەى ژمارە ۴۶) و لە جىيەكىشدا لە دەستى چەپى «مەلا مستەفا بارزانى» و ھىندىك لە ئەفسەرە كوردەكانى ئەودىو راووستاۋ (وپنەى ژمارە ۵۱) كە ھەر دووك وپنەش لە سالى ۱۹۴۶ لە مەھاباد كىشارون. كەچى باسى ئىمە لە سالى ۱۹۴۴ رووى داۋ و دەگەرپىتەوۋ سەردەمى دەسلەتلى كۆمەلەى (ژ.ك). كەوايە ناتوانىن بلىتىن بەشدارى پەيمانى سى سنوور بوون.

كاك «سەعيد ناكام» كە بۇخۇي خەلكى كوردستانى رۆژھەلاتە، بەلام رۆربەى ژيانى لە كوردستانى باشوور بەسەر بردوۋ، لە لاپەرە ۶۱ كىتىبى «بىرەوۋىيەكانى سەعيد ناكام» دا دەلى: «سالى ۱۹۴۶ نامەيەكى تايبەتى برادەرى خۇشەويستىم «سەيد محەممەدى تەھازادە» م بۇ ھات كە نووسىبوۋى بەپەلە خۇم بگەيەنمە پايتەختى كوردستانى ئازاد. بەم پىيە رۆژىكى ھاوپىنى ۱۹۴۶ بە مائەوۋ روومان كرده شارى مەھاباد. پاشان لە چاپخانەى كوردستان دادەمەزرى و لە لاپەرە ۶۳ دا دەلى: «رۆژىك لە بارەگاي پىشەواۋ داۋا كرا ژمارەى نوپى رۆژنامە بەرم و بچمە دائىرەى پىشەوا. چاپخانە و بارەگاي حىزب بەرامبەرى يەكتر و تەنيا شەقاميان نيوان بوو. كاتى رۆژنامەكەم برد و چووم دىتم كە يەككى نەناسراۋى لە لا دانىشتوۋ. پىشەوا مى بەو ناساند كە ئەمە سەرنووسەرى رۆژنامەكەمانە. بە منىشى گوت ئەو برايە «قەدرى بەگ» لە كوردە ناسراۋەكانى كوردستانى سوورىا. پاشان «قەدرى بەگ» رەخنەى لە شىپرئوى جلوبەرگى مامۇستا «سەعيد ناكام» گرتوۋ و گوتوۋىەتى: «ئەتۇ بەرپرسيارى رۆژنامەى كۆمارى كوردستان بى، ئەگەر ئاۋا بچىيە بەر دەمى مىوانىكى بىگانە، دەبىتە ھۆى سەمىنەۋەيان...» «پىشەوا» ش بەپىكەننەۋە لە ۋەلامدا گوتوۋىەتى: «ئىمە

گەلىكى ھەزار و چەوسىندراۋەين، تازە خۇمان رزگار كىردوۋە و خەرىكىن مال
 پىكەۋەدەننەين، ھەر مىۋاننىك روۋمان تىپكا لە كەمۈكۈرپىمان دەبوۋى...»
 لىرەدا مەبەستەم لە خستەنە روۋى ئەۋ باسە ئەۋەيە كە بلىم ھەروەك ھەموۋمان
 بۇمان روۋن بۆۋە، «قەدرى بەگ» سالى ۱۹۴۶ ھاتۇتە مەھاباد و تەۋاۋى بەلگەكان
 و تەننەت و ئىنەكانىش ئەۋە دەسەلمىنن. مامۇستا «سەئىد ناكام» ىش دەلى،
 ئەمەن سالى ۱۹۴۶، «قەدرى بەگ»م لە مەھاباد دىۋە كە لە لاي پىشەۋا «قازى
 مەمەد» بوۋە. لە كۆتايى ئەۋ باسەدا دەمەۋى بلىم رەنگە بىرپار بوۋى كە
 نوينەرانى كوردەكانى توركىا و سوۋرىا بەشدارى كۆبوۋنەۋەي «دالانىپەر» بن،
 بەلام بەپىي ئەۋ بەلگەي لەبەر دەستماندايە، ئەۋ دوۋ بەشەي دوايى بەشدار
 نەبوۋن؛ رەنگە ھۆيەكەشى ئەۋە بوۋى كە دوۋ نوينەرى كوردستانى توركىا و
 سوۋرىا نەيانتۋاننىي لە رۆژى ديارىكراۋدا خۇيان بگەيەننى كە ئەۋەش لەبەر
 نەبوۋنى ئىمكاناتى (ژ.ك) بوۋە كە نەيانتۋانىۋە ئاگادارىيان بگەنەۋە چۈنكە
 دەبىنن بۇ بانگەيشتى كۆمەلەي «ھىۋا» كە ئەۋكات پىۋەندىشيان زۆر بوۋە،
 ھىشتا كۆبوۋنەۋەكە ۋەدەرەنگى كەۋتوۋە و لە رۆژى خۇي دا بەپىۋە نەچۈۋە،
 بەلام سەرەراي ئەۋەش كە گوتمان نوينەرانى كوردى توركىا و سوۋرىا بەشدار
 نەبوۋن، ناتۋانن بلىن سەردانى مەھابادىشيان نەكردوۋە. دوۋ نوينەرى
 كۆمەلەي «خۆيۋون» بەپىي بەلگە، سالى ۱۹۴۶ ۋاتا نىزىك دوۋ سال دواي
 پەيمانى «سىڭىنور» ھاتۋنەتە مەھاباد.

ئەندامانى ھەيئەتى راۋىژكارىي كۆمەلەي ژ.ك

كاك «سەيد مەمەدى سەمەدى» لە نامىلكەي «ئاۋرىكى دىكە لە ژ.ك» دا
 لە لاپەرە ۱۰ و لە زمان «مەلا قادىرى مودەپرېسى» يەۋە ئەندامانى دامەزىنەرى
 كۆمەلەي (ژ.ك) ناساندوۋە و پاشان ئەركى ھەر ئەندامىكىشى ديارى كىردوۋە.

۴- عەبدوررەھمانى ئىمامى ۵- قاسمى قادىرى ۶- مەلا عەبدوللانى داۋدى
۷- مەھمەدى ياهوو ۸- قادىرى مودەپرېسى ۹- سەدىقى ھەيدەرى
۱۰- عەبدوررەھمانى كەيلى ۱۱- مەھمەدى شاپەسەندى [كاك مەھمەد بۇخۇي
لە رۇژنامەى «ئاللى ئازادى» ژمارە ۲۵ رۇژى ۳۱ ى ۵ ۱۹۹۲ دەلى: «دۋاى شەش
مانگ لە دروست بوۋنى حېزب چوۋمە رېزىيە ھە... بەلام (عەلى رىحانى) لەبىر
چوۋە كە لە رېزى دامەزىنەراندایە...» ۱۲- مەھمەدى ئەسحابى
۱۳- نەجمەددىنى تەۋھىدى ۱۴- ھامىدى مازوۋچى ۱۵- عەلى مەھموۋدى
۱۶- مەھمەدى سەلىمى [۱۷-] مىرھاج و [۱۸-] مستەفا خۇشناۋ [لە كوردەكانى
ئەۋدىۋ] لە كاتى دامەزاندنى يەكەم بەردى بناغەى كۆمەلەكە بەشدار بوون. ئەو
ھەيئەتە دۋاى سۈيىندى ۋەقادارى بە حېزب و ئەساسنامەكەى، بۇ دابەشكردى
ئەركەكان و ديارىكردى كارەكان، لە شوپنى «باغى گۈزى» مەھاباد رەئىگىرى
(= تىر و پشك) كرا و ئەو كەسانە بە ئەركەكانى تايىبەت بە خۇيان ديارى
كران: ھوسىنى فروۋھەر، بەرپرسى كۆمىتە - قادىرى مودەپرېسى، بەرپرسى
ھەيئەتى ئىستىشارە (= راۋىژكار) - عەبدوررەھمانى زەبىحى، بەرپرسى
چاپەمەنىيەكان - سەدىقى ھەيدەرى، بەرپرسى تەبلىغات و
مەئموۋرى بلاۋكردنەۋەى چاپەمەنىيەكان - نەجمەددىنى تەۋھىدى، ژمىريار و
تەھۋىلدار - مەھمەدى ياهوو، سكرتېر (نۈۋسەر) - مەھمەدى شاپەسەندى
(سكرتېر) - عەبدوررەھمانى ئىمامى (بازرەس = پشكىنەر) - قاسمى
قادىرى قازى، ئەندامى ئىستىشارە - مەھمەدى ئەسحابى،
ئەندامى ئىستىشارە - رەھمانى كەيلى، مۇستەشار - ھامىدى مازوۋچى،
ئىنتىزامات - مەھمەدى سەلىمى، كارمەند - عەلى مەھموۋدى، ئەندامى
كۆمىتە - مەھمەدى نانەۋازادە، فەرماندەى ھېز. «بەو شىۋەيە بۇمان دەرەكەۋت
كە ئەندامانى ھەيئەتى ئىستىشارەى ئىدارەى ناۋەندى كۆمەلەى ژ.ك كە
نۇسخەى «پەيمانى سى سنوۋر» يان پەسەند كىردوۋە برىتى بوون لە: كاك قادىرى
مودەپرېسى، كاك قاسمى قادىرى قازى و كاك مەھمەدى ئەسحابى.

ھۆكاری رەتکردنە ۋە پەيمانى «سى سنوور» و بە نەناسراوی مانە ۋە

خالتىكى گرىنگى ئەو كۆبۈنە ۋە ئەۋەيە كە بۆمان روون بېتەۋە بۆچى ھەتا ئىستا ئەو پەيمانى بە نەناسراوى ماۋەتەۋە. مېژوونووسانى رۆژەلاتى كوردستان كاتىك دەگەنە سەر باسى چالاكىيەكانى كۆمەلەي (ژك) لەو بەشە، باسى پەيمانى «سى سنوور» دەكەن، بەلام جىگاي سەرنج و سەرسوورمانە كە بۆچى لە كوردستانى باشوور ئەو پەيمانى نەناسراۋە، يا ئەگەر شى ناسراي بە شك و گومان و نيوەچلى باسى لئوۋە كراۋە. بۆ روونوونەۋە زياترى ئەم بابەتە، ديسان روو دەكەينەۋە كىتەبەكەي مامۇستا ھەژار (چىشتى مچىور). مامۇستا ھەژار لە درىژەي نووسىنەكەي لە لاپەرە ۶۴ و ۶۵ دەلئى: «ئىمە دەسبەجى نوسخەي «بەيان»ى خۇمان لە «نىشتمان»دا چاپ كرد، ھىشتا بلاومان نەكردبۆۋە خەبەريان دايىن كە حىزبى «ھىوا» بەو پىكھاتنە رازى نەبوۋە، چاپى مەكەن... ھۆش ئەۋە بوو كە لە بەندىك لە پىكھاتنەكەدا دەلئى: «ئەگەر ئىنگلىس لە عىراق بەشى بدن بە كورد، نابى كوردى دەرەۋەي عىراق ھەلاۋىرى، چونكە كوردستان يەكپارچەيە. با بلىين ئىمە بەشى كورد بە ھەق دەزانين و بەپىي توانا يارىدەي ھەموو كوردىك دەدەين. كە ئىمەش دەگەل رووسان ھەر ئەو ھەولە دەدەين و موكرىان لە كوردى توركىا بە جىا نازانين. حىزبى «ھىوا» كە بە سەرۋاكايەتى مامۇستا «رەفىق حىلمى» بوو، لە مەسلەھەتى نەزانىبوو كە ھىچ ناۋىك لە رووس و كوردى ئىران و توركىا ھەبى.»

ئەگەرچى ۋەكى گوتمان چەشنىك لە شك و گومان لە گىرپانەۋە و باسى پەيمانى «سى سنوور» لە لايەن نووسەران و مېژووناسانەۋە بەدى دەكرى. بەلام دەكرى لە رووى زانىارىيە جۆراۋجۆرەكان بنەماي باسەكەمان ساغ بكەينەۋە و بە روونيش بلىين كە لە ناو كۆمەلەي «ھىوا»دا چەشنە ناكۆكىيەك ھەبوۋە. بەر لەۋەي باسى ناكۆكىيەكانى ناو كۆمەلەي «ھىوا» بكەين، پىويستە كورتمېژوۋىيەك لەو كۆمەلە و چۆنيەتى دامەززان و ھەلۋەشانەۋەي باس

«جوولانه‌وه‌ی رزگاریی نیشتمانی کوردستان» دا که پوخته و کورتمان کردۆته‌وه ده‌لی: «حیزبی هیوا سالی ۱۹۳۹ له لایهن ژماره‌یه‌ک ئه‌فسهر و رۆشنگیری کورد حیزبیکی سیاسی به ناوی حیزبی «هیوا» به شیۆه‌یه‌کی نه‌ینی دامه‌زرا. زۆر زوو ئه‌ندامه‌کانی گه‌یشته‌ پتر له هه‌زار و پینچ‌سه‌ده‌ ئه‌ندامی چالاک که زۆربه‌یان ئه‌فسهر و مافناس و خویندکار و پزیشک و مامۆستای قوتابخانه‌ بوون. چالاکیه‌کانی کۆمه‌له‌ی «هیوا» ته‌نیا باشووری کوردستانی نه‌گرته‌وه به‌لکو کوردستانی تورکیا و ئێران و سووریا‌شی گرته‌وه (ل ۱۶۹) حیزبی هیوا که ئامانجه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی - به‌ره‌هه‌سته‌ی کردنی فاشیزم و سه‌ندنه‌وه‌ی مافه‌ دیموکراتیه‌کانی گه‌لی کورد بوو، به‌ شیۆه‌یه‌کی نه‌ه‌ینی دامه‌زرا و تا سالی ۱۹۴۳ گه‌وره‌ترین حیزبی سیاسی کوردستانی عێراق بوو. دوا‌ی رزگاربوونی ناوچه‌کانی باکووری رۆژئاوای ئێران له سالی ۱۹۴۲، کۆمه‌له‌ی هیوا ب‌پ‌ریاری دا دوو ئه‌ندامی خۆی که بریتی بوون له‌ مه‌سته‌فاخۆشناو و میرحاج ئه‌حمه‌د، وه‌ک نوێنهر به‌ مه‌به‌سته‌ی پێوه‌ندی کردن به‌ سه‌رانی جوولانه‌وه‌ی کوردستانی ئێرانه‌وه بۆ ئه‌و مه‌له‌بنده‌ بنێرێ. تا کۆتایی سالی ۱۹۴۳ کۆمه‌له‌ی هیوا حیزبیکی پێشکه‌وتنخواز و به‌هێزترین گروپی سیاسی ئه‌و‌کاتی جوولانه‌وه‌ی رزگاری نیشتمانی کوردستان بوو. ئه‌گه‌رچی حیزبیکی هه‌مه‌لایهن، به‌هێز و دیسیپلیندار بوو و پێوه‌ندی به‌ هه‌موو پارچه‌کانی دیکه‌ی کوردستانه‌وه‌ کردبوو، به‌لام سه‌ره‌پای هه‌موو ئه‌وانه، دووبه‌ره‌کی و ناکوکی ناوخۆیی له‌ ریزی حیزبه‌که‌دا له‌ نێوان بازووی چه‌پ و بازووی راست سه‌بارت به‌ هه‌موو ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ی تایبه‌ت به‌ ریکخستن، به‌رنامه‌، نه‌خشه‌ی کارکردن و به‌تایبه‌تی دروشم و رێبازی سیاسی بوون، سه‌ری هه‌لدا. سالی ۱۹۴۳ که جوولانه‌وه‌ی چه‌کداری ناوچه‌ی بارزان ده‌ستی پێکرد. ئه‌و جوولانه‌وه‌ هاوکات بوو ده‌گه‌ل گه‌وره‌بوونه‌وه‌ی ناکوکیه‌کانی نێوان دوو باسکی چه‌پ و راستی کۆمه‌له‌ی «هیوا».

دوکتور «عه‌زیزی شه‌مزیی» که یه‌کێک بووه له‌ به‌شدارانی کۆبوونه‌وه‌ی «دالانه‌پ» و له‌ کتێبه‌که‌ی خۆی دا سه‌بارت به‌ ناکوکیه‌کانی ناو ریزی حیزبی هیوا زۆر به‌ روونی دواوه. ئه‌گه‌رچی سه‌بارت به‌ به‌شداربوونی خۆی له‌ په‌یمانی

«سى ستور» شىتېكى نەنوسىيە، بەلام زانىارى باشى لەسەر ناکۆكىيەكانى ناو رىزى حىزبى «هيا» ئاماژە بېكردووه.

رەنگە ھۆى ئەوەيكە نووسەر سەبارەت بە كۆبوونەوھى «دالانپەر» شىتېكى لە كىتەبەكەى دا نەنوسىيە، ھەر ئەوە بى كە ئىم پەيمانە لە لاىەن حىزبى «هيا» وە قەبوول نەكرا. جا ھەر لەبەر ئەوە بە پىويستى نەزانىوھ ھىچى لەسەر بنوووسى.

كاك دوكتور «ەزىزى شەمزىنى» ھەر لە سەرچاوھى پىشوو، لاپەرە ۱۳۲ و ۱۳۳ دەلى: «ناكۆكىيەكانى ناو رىزى حىزبى «هيا» سەبارەت بە دوو مەسەلەى سەرەكى بوون:

يەكەم: «ئايا گەلى كورد لە خەباتى نىشتىمانى رزگارخاوازا دا بۆ چارەسەر كوردنى مەسەلە نەتەوايەتتەكەى ئەبى كام رىيازى سىياسى بگريتەبەر؟ ئايا ئەبى بە يەككىتى سۆفەت و كامبى سۆسيالست يا خود برىتانىيە و كامبى ئىمپريالستى و رۆژئاوا پشت ئەستور بى؟ ئايا كاميان پىشگىرى گەلى كورد دەكەن و بۆ وەدەسپىنانى ئازادى مافە نەتەوەيەكەكانى يارمەتى دەدەن؟

رابەرى بازووى راست ھەمان سەر كوردەى حىزب بوو وانا «رەفىق حىلمى». ئەو بازو بە بيانووى ئەوھى گۆيا برىتانىيە بەھىزە و دەسى بە سەر عىراقدا گرتووه، دەيوست رەگى پىوھەندى نىوان «هيا» و برىتانىيە داکوتى. نووسەر ھۆى ئەو بۆچوونەش بەو جۆرە باس دەكا: «چونكە لە حىزبى رانەدەبىنى كە بتوانى بە گز برىتانىيەدا بچى و ھەمىشە بلاوى دەكردەوھ و گوايە برىتانىيە دەتوانى حىزب و جوولانەوھى رزگار بى نىشتىمانى ھەپروون بەھەپروون بكا»

نووسەر سەبارەت بە يەككىتى سۆفەتەش دەلى: «بازووى راست پى و ابوو كە يەككىتى سۆفەت لەبەر ئەوھى لە كوردستان دوورە ناتوانى يارمەتى گەلى كورد بكا.» ئەگەرچى خالى دووھەمى ناكۆكىيەكە پىوھەندى دەگەل رووداوى بەستنى پەيمانى «سى ستور» نىيە، بەلام با بزائىن نووسەر چۆن لە خالى دووھەم دەبو: «سەبارەت بە خالى دووھەمى ناكۆكى: بازووى راست دەيوست كارى بەسەر جوولانەوھ چەكدارىيەكەى بارزانەوھ ئەبى، ھەم يارمەتى نەدا و

ھەروەھا سەبارەت بە ھۆكاری ئەم بۆچۈنەش بەپىيى بىرورپاى مامۇستا «رەفىق حىلمى» و لايەنگرانى (بالتى راست) دەلتى: «ئەم كارە مايەى توورەبوون و ھارووژانى برىتانىيە، بەتايىبەتى كە جوولانەوئەكە دژى دەولەتى عىراقى ھاوپەيمانى برىتانىيە».

بەلام باسكى چەپى ئەندامانى كۆمەلەى «ھىوا» ئەوكات لەو برۋايەدا بوون كە پئوئەندى حىزبى ھىوا و يەكئىتى سۆفئەت و دەولەتە سۆسيالىستەكان ھەبى باشترە.

چۈنكە بەپىچەوانەى باسكى راستى ئەندامانى كۆمەلەى «ھىوا»، بازووى چەپ لەو برۋايەدا بوو كە: «تەنھا كامبى سۆسيالىست دەتوانى يارمەتى گەلى كورد بدا و لە خەباتى نەتەوئەى پىشتىوانى بكا، بەتايىبەتى كە ھەموان شارەزاي سىياسەت و ھەلئۆستى برىتانىيە و دەولەتە ئىمپىريالىستەكانى رۆژئاوان».

ھەر بۆيە بالتى چەپ سەبارەت بە خالتى دووھەمى ناكۆكىيەكان ناو رىزى حىزبى «ھىوا»، «داواكار بوو حىزب بە تۆكمەترىن شئوہ لە جوولانەوئەى بارزاندا بەشدارى بكا و بە ھەموو تواناۋە يارمەتى بدا و جئەوى سەركرديەتى كردن بگريتە دەس».

نووسەر لە درئژەى قسەكانىدا لە لاپەرەى ۱۳۳۱دا دەلتى: «لە مانگى شوباتى ۱۹۴۴دا (=رئىبەندان و رەشەمەى ۱۳۲۳) لە شارى كەرکووك كۆنفرانسى كۆمەلەى ھىوا بەسترا كە لەودا ناكۆكىيەكان سەبارەت بە ھەر دوو خالتى ئاوبراۋ گەيشتە ئەوپەرى خۆى و بازووى چەپ پەردەى لەسەر نەخشى ئابرووبەرانەى ئىمپىريالىزمى برىتانىا ھەلئمالى و دەرئخست كە گەلى كورد بە پىشتىوانى برىتانىا رزگارى نايە و دەبى بۆ ئەو مەبەستە يەكئىتى سۆفئەت بە پىشتۋپەناى خۆى بزانى... بەم جۆرە كۆنفرانسەكە، كۆمەلەى ھىواى كوردە دوو بەش: بازووى راست بە سەرۆكايەتى «رەفىق حىلمى» بسو كە ھەموو داخوازەكانى بازووى چەپى رەت كوردەو و لە حىزب دابرا. ماۋەيەك بە ناوى حىزبى ھىواۋە كارى كرد بەلام پاشان بە يەكجارى ھەلئەشايەوہ. بەم جۆرە نەخشى مئژوۋىيى حىزبى ھىوا كۆتايى ھات. ئەو لئىكداپرانە كارئكى واى كرد بەشئىك لە ئەندامان و لايەنگرانى بازووى چەپ بچنە رىزى حىزبئىك بە ناوى ئاقمى «ئەلقاعىدە»ى حىزبى كۆمۇنىستى عىراقەوہ كە ئەو بەشە رۆژنامەيەكيان بە ناوى «ئازادى» بە نەئىنى

دەركرد. بەشىكى دىكەش لە ئەندامانى بالى چەپى كۆمەلەى ھىواش بوونە ئەندامى لىقى كۆمەلەى (ژ.ك) لە كوردستانى عىراق. ئەوانى مانەووش حىزىيىكىان بە ناوى «رئىيا راست» بىكەوھەنا كە زۆربەى رىكخراوھەكانى لە سلىمانى و لە نىو رىزى خويندكارە كوردەكانى بەغدا بوو. بەشىكى كەمىشيان چوونە رىزى تاقمى «وھەدە ئەننىزال»ى كۆمۇنىستەكان و لە كوردستان بە ناوى «يەكئىتى تىكۆشين» لىقىيىان دامەزراند. لە كۆتايى ۱۹۴۴ تاقمى «وھەدە ئەننىزال» چوونە رىزى تاقمى «ئەلقاعىدە»وھە كە ھەردووكانى لە حىزبى كۆمۇنىستى عىراق جىا بوونەوھە، بەلام كۆمۇنىستە كوردەكان نەچوونە رىزى ئەم تاقمە و لە كوردستان حىزبىيىكى كۆمۇنىستىيان بىكەوھە نا، ئۆرگانى ئەو حىزبە رۆژنامەى «شۆرش» بوو. لەبەر ئەوھە حىزبەكەش لە ناو خەلكدا ھەر بە «حىزبى شۆرش» ناسرا. لەكاتى جوولانەوھە چەكدارىيەكەى ۱۹۴۳ - ۱۹۴۵ى بارزاندا حىزبى شۆرش يارمەتى جوولانەوھەكەى دا و لە سالى ۱۹۴۶يشدا پىش بەستنى كۆنگرەى دامەزراندنى «پارتى دىموكراتى كوردستان»، خۆى ھەلەوھەشاندەوھە. (ل ۱۳۴ - ۱۳۵) لە كۆتايى ۱۹۴۴ و سەرھەتاي سالى ۱۹۴۵ حىزبى شۆرش و گرووپە چەپەكانى تر و لايەنە پىشكەوتنخوازەكانى حىزبى ھەلەوھەشاوھى ھىوا ئەركى دامەزراندنى بەرەيەكىان خستە ئەستۆ: بە دەسپىشخەرى ئەو لايەنانە حىزبى بەرەى نىشتەمانى يەكگرتووى كوردى عىراق بە ناوى «حىزبى رزگارى كورد»وھە دامەزرا كە سەرگردايەتتەيەكەى لە كۆمىتەيەكى ھەوت كەسى بە نویتەرايەتى ھەموو لايەنەكان پىك ھاتبوو... (ل ۱۳۷)، بىم شىوھە دەردەكەوئى كە ھەلەوھەشاندەوھى حىزبى ھىوا، ئەو ئەنجامانەى نەبوو كە ئىمپىريالىزمى برىتانىا گەرەكى بوو، بەپىچەوانەوھە ھەلەوھەشاندەوھى ئەم حىزبە، «حىزبى رزگارى» ھىئا كايەوھە كە زۆر لە حىزبى ھىوا پتەوتر، تۆكمەتر و يەكگرتووتر بوو و لە ماوھەيەكى كەمدا تىكپراى گەلى كورد (-حىزبە كوردىيەكانى باشوور)ى لە ژىر ئالاھىدا كۆ كەردەوھە. «حىزبى رزگارى كورد» لە خالى يەكەمى يادداشتىكىدا كە بۆ كۆبوونەوھى وەزىرانى كاروبارى دەرەوھى مۆسكۆى ناردەوھە (ل ۱۳۸) دەلئى: «ئىمە لە خەباتى برا كوردەكانى ئىران و برا ئازەرىيەكانىيان بۆ وەدەس ھىنانى ئۆتۆنۆمى و

[ئىئىران] و ئۆكەرانى پىشتىوانى دەكەين.» نووسەر لە كۆتايى ئەو باسەدا لە لاپەرە ۱۳۹۹دا دەلى: «چالاكى «حيزبى رزگارى كورد» تا ناوەرستى مانكى ئابى ۱۹۴۶ دريژەمى كيشا. لە سەرەتاي مانكى ئابدا كۆنگرەى بەست و بە تىكرايى دەنگ بىريارى ھەلۆەشانەو و پىكەوەنانى «پارتى ديموكراتى كوردستان»ى دا. بوونى كۆمەلەى (ژك) بە «حيزبى ديموكراتى كوردستانى ئىران» و دامەزراندنى كۆمارى ئۆتۆنۆمى [كوردستان لە] مەھاباد، پالېشتى ئەم مەسەلەيە بوون. ھەموو حيزبە سىياسىيەكانى كوردستانى عىراق بىريارىيان دا لە كۆنگرەى تايبەتيدا خۇيان ھەلۆەشىننەو و پاشان لە حيزبىكى تردا (ئەويش پارتى ديموكراتى كوردستانە) يەك گرەنەو... كۆنگرەى «حيزبى رزگارى» بەسترا و حيزب خۆى ھەلۆەشانەو و لە ۱۶ى ئابى ۱۹۴۶دا «پارتى ديموكراتى كوردستان» دامەزرا.

لێردا قسەكانى دوكتور «عەزىزى شەمزىنى» تەواو دەبى، مەبەستى منىش لە ھىنانەوئەى ئەو كورتە ميژوويەى كۆمەلەى ھىوا، لە رۆژى دامەزراندنيەو ھەتا پىكھىنانى «پارتى ديموكراتى كوردستان» تەنيا ئەو بوو كە يەكەم: بە بۆنەى ئەو شىكرەنەوئەى كۆمەلەى ھىوامان باشتر ناسيى. دووھەم: بە بى شىكرەنەوئەى دووبارەى قسەكانمان و ھەر بەپى ئەو كورتە ميژوويە دەبينىن كە خالىكى گرىنگى دىكەشمان بۆ روون بۆتەو ئەويش ھۆكارى قەبوول نەكردنى پەيمانى «سىسنوور» لە لاين حيزبى «ھىوا»وئەى كە تا رادەيەكى زۆر دەگەرپتەو سەر بۆچوونى دوولايەنى راست و چەپى نيو ريزەكانى حيزبى «ھىوا». ھەروەھا ئەو بەشە لە قسەكانى مامۇستا «ھەژار»يش دەسەلمىن كە دەلى: «حيزبى ھىوا كە بە سەرۆكايەتى مامۇستا «رەفيق حىلمى» بوو، بە مەسلەحەتى نەزانىو كە ھىچ ناويك لە رووس و كوردى ئىران و توركيە ھەبى.» ھەروەھا قسەكانى دوكتور «عەزىزى شەمزىنى» كە دەلى: «رەفيق حىلمى سەرۆكى ئەوكاتى كۆمەلەى «ھىوا» بوو و «ھەميشە بلاوى دەكرەو كە گوايە برىتانيە دەتوانى حيزب و جوولانەوئەى رزگارى نىشتمانى ھەپروون بەھەپروون بكە.» دەگەل قسەكانى «مامۇستا ھەژار» جياوازيان نىيە و ھەردووك لە گەياندىنى پەيامەكەيان ھاوفاكرن.

كاك «عەلى كەرىمى» لە لاپەرە ۲۶۲ تا ۲۷۹ى كىتابى «ژيان و بەسەرھاتى زەبىحى» دا كە لەگەل مامۇستا «ئىبراھىم ئەحمەد» وتووئىژى كردوو، چەند زانىارىيەكى سەبارەت بە ھەر دوو كۆمەلەى (ژ.ك) و «ھىوا» باس كردوو كە بۆ روونكرندنەوى ئەو بەشەى كىتابەكەمان بەكەلك دەبى. لە لاپەرە ۲۶۲ و ۲۶۳دا كاك عەلى دەپرسى: «مامۇستا ئەودەمەى كە دەفەر مووى كە «ئىسماعىل شاوھەيس» و ئەوان ئىتتىسالىيان بەتۆوە كرد، كۆمەلەى «ھىوا» ئىنشاقى تىكەنتبوو» مامۇستا دەلتى: «ھەر نەمابوو تەقريبەن! وەكوو شىتەك نەمابوو، ئەو كۆمەلە خەلكە مابوونەو كە ئەگەرچى بە ناوى «ھىوا» وە ئىشيان ئەكرد بەلام چ پەيوەندىيەكيان لەگەل «ھىوا»ى پىشوو نەبوو. ئەو بە سەركردايەتى «يونس عەبدولقادر» [و] ئەندامەتى «مەممەدى شىخ سەلام» كە زابت بوو لەگەل «مەحمود كوردى» ئەوئىش زابت بوو، لەگەل «رەمىزى عەبدولكەرىم» لەگەل «ئەمىن رەواندزى» ئەوانە سەركردايەتى ئەو ئىشەيان ئەكرد. چەند كەسىكى دىكەشيان لەگەل بوو كە زابت بوون، «مستەفا خۆشناو»، «مىراج» خۆيان لەو كەسانە بوون، «عزەت عەبدولعەزىز»، ئەمانەش لەو كەسانە بوون كە لەو ھىنە تازەيە لەو تەنزىمە تازەيەى دواى پارچەپارچە بوونى «ھىوا» ئىشيان ئەكرد. ھىنەكەى ئىمە ناوى «لقى كوردستانى عىراق» بوو نەك «لقى سەيمانى»...

لە راپۆرتى دانىشتنى دووقۆلى «دالانپەر» دا ھاتوو: «پەيمانى «سى سنوور» لە لاينە ھەيئەتى ئىستىشارەى (راوئىكارى) ئىدارەى ناوەندى (ژ.ك) پەسند كراو بەم زووانە دەگەل نوسخەى پەسندكراوى ناوچەى «ھىوا» موبادەلە دەكرىت» وا ديارە لەبەر ئەو ھۆكارانەى باسمان كردن، مامۇستا «رەفىق حىلمى» و ھاوبىرەكانى پەيمانەكەيان پەسند نەكردوو و ھەر بەو ھۆيەش ئەو بەلگەيە لە كوردستانى باشوور بلاو نەكراو تەو و تا رادەيەكى زۆر بە نەناسراوى ماو تەو و بە شك و گومانەو بەسى لىكراو.

پەيمانى «سى سنوور» و گومانى دژايەتى رووسەكان

ئەگەرچى رووسەكان لە زۆر بواردا لەمپەريان بۆ تىكۆشەرانى كۆمەلەى

ۋ سەرەتاكانى سالى ١٣٢٤ رېگىر بوون. بەلام بە روونى دژايەتايەكيان لەگەل پەيمانى «سىسنوور» ۋ بلاوكردنهووى بەلگەكەى نەكردوو. چونكە ئەگەر ئەوان دژايەتايان كوردبايە ئەوكات رەنگبوو كۆمەلەى «هيو» «بەيانى» لای خۆى بلاو كوردباو كە ئەوجار ئاشكرا دەبوو كە كۆمەلەى (ژ.ك) پەيمانەكەى پەسەند نەكردوو ۋ دەمانگوت لەبەر فشارى رووسەكان يا رازى نەبوونى ھەيئەتى راويژكار (= مەشورەت) ى (ژ.ك) پەيمانەكە پەسەند نەكراو. ھەلبەت ھېچ دووريش نىيە نەيئىكارىيەكانى ژ.ك لە ئاستىكى وەھا بەرزدا بووبى كە تەنانەت رووسەكانىش پىيان نەزانىيى يا ئەگەرىش پىيانزانىيى لەبەر ئەو كە پەيمانەكە سەرى نەگرتوو، ئەوانىش ھەلوئىستىكيان لە بەرامبەرىدا نەگرتى ۋ سىياسەتتىكى دىكەيان رەچاو كوردى كە ئەویش ھەر وەلانان ۋ گۆرانى بنەپەرتى ژ.ك بووبى.

نەيئىكارى ۋ چالاكىيە بىسنوورەكان ۋ ئامانجە ھەمەلايەنەكانى كۆمەلەى (ژ.ك) وایان لە بەرپرسانى سۆڤيەت كرد كە دواتر لەمپەرى گەورەتر لە بەرامبەر زۆربەى تىكۆشانەكانى ئەم كۆمەلەىە داينىن. لە ئاوردانەوہىەك بە سەر ژمارەكانى گۆڤارى نىشتمان، ئۆرگانى كۆمەلەى (ژ.ك) بۆمان دەردەكەوى كە گەورەترین ھۆكارى ئەو لەمپەر ۋ يارمەتىنەدانەى رووسەكان لە بەرامبەر چالاكى ئەندامانى كۆمەلەى (ژ.ك) ۋ حیزبەكەيان، دروشمى «كوردستانى گەورە»یە. گۆڤارى نىشتمان لە ژمارەى يەكى خۆيدا كە لە پووشپەرى ١٣٢٢ (جولای ١٩٤٣) چاپ كراو، يەكەم دېرى گۆڤارەكەى بە رستەى «بژى سەرۆك ۋ كورد ۋ كوردستان ۋ هيو» دەست پىكردوو ۋ بە ئايەى «كەم فئە قلىلە فئە كئيرە باذن الله» رازاندووہىەتەو. ژمارەى دووى بە ئايەتى «ومن يتوكل على الله فهو حسبه»، ھەروەھا بە دروشمى «بژى كورد ۋ كوردستان بە سەربەستى ۋ سەربەخۆيى» لە لاپەرە ٨يدا. ژمارە ٣ ۋ ٤ بە ئايەتى «نصر من الله وفتح قريب وبشر المؤمنين»، ژمارە ٥ بە ئايەى «تعاونوا على البر والتقوى»، ژمارە ٦ بە ئايەى «ان الله يأمر بالعدل والاحسان» ۋ لە ژمارە ٧ ۋ ٨ ۋ ٩ شدا بە ئايەى «كل حزب مالىدهم فرحون» دەستى پىكردوو كە مەبەست لە نووسىنى ئەوانە، كار كردن بۆ يەكيتى ۋ ھاوكارى لەگەل يەك ۋ دىتنى ئاكامەكانىتى كە ئەویش گەيشتن بە

ئاوات و خوشییه کانه و مهبه سستی شی ئه وهیه که نه گهر به و پییه برۆینه پیئش، سهرکه وتن نیزیکه. له لاپه ره ۸ی ژماره ۱۲ له دروشمی «بژی کورد و کوردستان به سهر به سستی و سهر به خۆیی» که لک وەر گیراوه. کۆمه لهی (ژ.ک) له مانگی خه زه لوه ری ۱۳۲۲ (ئۆکتۆبری ۱۹۴۳) نامه یه کی «له لایهن ئیداره ی محه للی شاری ئا-خ» (سابلاغ) وه بۆ سهرۆک بارزانی نووسیوه که له لای سهرووی نامه که دا نووسراوه: «بۆ جه نابی زه عیمی ئازادی، مه لامسته فا بارزانی». نامه که له ۹ به ند و خال پیک هاتووه. زۆربه ی پیئشیار و پرسیاره کان گرینگن، به لام ئه و خالانه ی مهبه سستی سهره کی ئیمه ن، خاله کانی ژماره (۳ و ۵ و ۷)ن. خالیکی گرینگی هاوبهش له نیوان «به یان» ی پهیمانی «سی سنوور» و ئهم نامه یه که بۆ مه لا مسته فا بارزانی به ری کراوه، بیر یه کگرتن و به ستنی پهیمانیکی نه ته وه ییه له نیوان پارچه کانی دیکه ی کوردستان. له ژماره ۳ی پرسیاره کاند هاتووه «۳- به راعه تی سه وره ی ئیوه چییه، ئایا ئیدیعی ئازادی کوردستانی عیراق ده که ن وه یا خود هه موو کوردستانی گیتی و زیمه ن کوردستانی تورکیا». مهبه سستی بهرپرسیانی ئیداره ی محه للی (ژ.ک) ئه وه بووه که بۆ یان ده رکه وئ ئایا «مه لا مسته فا بارزانی» و بزووتنه وه که ی، وه ک ئه وان داوای کوردستانی گه وره ده کا و هاوئا ههنگیان ده گه ل دروشمه کانی (ژ.ک) دا هه یه یان نا؟ له خالی ژماره ۵ دا ده لئ: «۵- ره ئی ئیمه ئه وه یه که سه وره ی موقه دده سی ئیوه ناویکی عوموومی وهر بگری یه عنی ئیدیعی ئازاد کردنی هه موو کوردستان بکه ن و بۆ ئه مه ده بی کوردی گیتی به مه شه وهره ت ته عاونتان ده گه ل بکا و له ژیر قیاده ی ئیوه له شکریکی کوردی له هه موو کوردی گیتی ته نزیم بکری. بۆ ئه وهش ده بی ئاماده بن له عه قدی موئته مه ریک له حا لی حازر له ئیوه و له هه یئه تی ئیستیشاره ی ئیوه و هه یئه تی ئیستیشاره ی ئیمه ته نزیم بکری و جیگه و زه مان ته عیین بکری، بۆ ئه و موئته مه ره، چ له ئهرزی عیراق چ له ئهرزی کوردستانی ئیران. له م موئته مه ردا هه موو مه تالیبی کورد (به شکلی پهیمانیکی میلی) ته عیین بکری وه له ته رف هه موومان ئیمزا ده کری وه له م موئته مه ردا میزانی (=بوودجه) عه سه کهری ته عیین ده کری وه واجیباتی هه موو لایه ک ته عیین ده کری».

لېۋاشدا خالى ھاوبەشى ئەو بەندە لەگەل پەيمانى «سىسنوور» بە روونى دەردەكەۋى. روون و ئاشكرايە كە فكرى دامەززانى وەھا پەيوەندىيەك و كۆبوونەۋلەيەكى لەو چەشنە، لە ميژ بووہ لە ميژكى بەرپرسانى پايەبەرزى كۆمەلەي (ژ.ك) دا بووہ. ھەرۈەك لە دەقى نووسراۋەي نىۋ گۆقارى «نيشتمان» دا ھاتوۋە كە «زۆر لەميژ بوو بېيار درابوو كۆنفرانسيك لە نىۋان ئىمە و كۆمەلەي ھىوا... تەشكىل بىرئىت...» بەلام بارودۆخى ناۋچە و ھەلومەرجى تايبەتى داسەپاۋ بە سەر ھەر پارچەيەكى كوردستاندا، ئەم ئاۋات و ئامانجەي لە رۆژى يەكەمى بېر كىرەنەۋە لە دامەززاندى وەھا پەيمانىك تا كۆتايى و ھەلۋەشاندەۋەي كۆمەلەي ژ.ك و رووخانى كۆمارى كوردستان، دوور خستۋتەۋە. خالى ژمارە ۷ دەلى: «۷- بۇ ئازادبوونى كوردستان دەيى سياسەتى يەك لە دوۋەلى موعەززەمە لەگەلمان بى، بە رەئى ئىمە ئەم دەۋلەتە، دەۋلەتى شوورەۋىيە. راي ئىۋە بەم خوسووسە چيە؟ چوئكوۋ نابى (علىالحياڧ) (=بىلايەن) بىن لەگەل ھەموو دەۋلەتان» كە ئەو خالەش بىرى بەربلاۋ و ھەمەلايەنەي بەرپرسانى كۆمەلەي (ژ.ك) لە خەبات بۇ ۋەدەيەنەنى ئاۋاتى «كوردستانى گەۋرە» ئاشكرا دەكا. كاك «نەۋشېروان مستەفا ئەمىن» لە لاپەرە ۷۸ تا ۸۰ى كىتەبەكەيدا (حكومەتى كوردستان...) باسى ئەو نامەيە دەكا و لە لاپەرە ۸۰دا دەلى: «۱- ئەم نامەيە لە ئارشىفى برىتانىادا دۆزراۋەتەۋە ئەبى بۆچى گەيشتىتە ئەۋى. ۲- نامەكە بە زمان و دارشتن و نووسراۋە، لەگەل زاراۋەي موكرىيان و سەر كىردەكانى كۆمەلەي ژ.ك و نووسىنەكانى گۆقارى نيشتمان جياۋازى ھەيە. زۆرتەر لە زاراۋەي كوردى عىراق نزيكە، جا نووسەر بەو جۆرەي دارشتوۋە بۇ ئەۋەي لە زمانى كوردى عىراقەۋە نزيك بى، ئەۋە باسىكى ترە». نووسەر لە دىژەي ئەو باسەدا دەلى: «۳- ناۋەرۋكى نامەكە: پرسىارەكانى و بۆچوونەكانى پىشنيارەكانى پىتر لە ھەموو نووسىنەكانى ترى ژ.ك ستراتىجى تەتەۋەيى كۆمەلە دەرتەخا و لە ھەندى مەسەلەي سەرەكىدا لەگەل بۆچوونە بلاۋكراۋەكانى كۆمەلەدا ناسازىن.»

مامۇستا «ئىبراھىم ئەحمەد» لە لاپەرە ۲۷۸يشدا لە ۋەلامى ئەو پرسىارە كە: «ئايا ئىۋە بىرواتان بەو نامەيە ھەيە كە گۆيا كۆمەلەي ژ.ك بۇ بارزانى نووسىۋە؟» دەلى: «رەنگە! چۈن ئەو ۋەختە لەقەكەي ئىمە دروست نەببوو، لەو

وەختا حەولێکیان دا حەتا برادەرێکیان نارد، لە کەرکووک و تیان ئەمە نوێنەری (ژ.ک.ه)، «حەمەدەمینی شەرەفی» ئەمە لە کەرکووک بوو لەو وەختەیا کە هیوا دوو کەرت ببوو، جا رەنگە لە رێی ئەو زابیتانەووە کە ئیتسالیان بوو بە مەلا مستەفاوە ئەو کاغەزەیان بۆ مەلا مستەفا ناردی.

کاک «عومەری فارووقی» لە کتێبی «۵۰ سال خەبات لە کوردستان» دا بیرەوەرێیەکانی کاک «نووری شاووەیس» ی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی فارسی. لە لاپەرە ۲۳ و ۲۴ ی ئەو کتێبەدا باسی نامەیهکی کردووە کە بە برۆای من هەمان نامەیه کە پیشتر باسمان کرد. لێرەدا بۆ گەشتن بە وەلامی هیندیک پرسنار و روونبوونەوێ باشتري ئەو بابەتەش بێ، بەپێویستم زانی دەقی ئەو باسە بە کورتی لە زمانی کاک نووری شاووەیسەووە بنووسمەووە کە دەلی: «شۆرشى بارزان سالى ۱۹۴۳ لە کوردستان دەستی پێکرد و ئەو شۆرشە بواریکی رەخساند کە کۆمەڵەى هیوا هەلوەشیتهووە چونکە «رهفیق حیلمی» وەک سەرۆکی هیوا لەژێر کاریگەری هەمان سیاسەتی ئاشتیخوازانە و پیشکەوتن لە رێگای وتووێژی سیاسى، دژی شەر بوو و لەو رێگایەشدا هەولێکی زۆری دا بەلام «مەلا مستەفا بارزان» دژی ئەو برۆایە بوو و برۆای بە شەپى چەکارانە هەبوو... لەو سەرۆبەندەدا کاک «ئەمین رەواندزی» وەک یاریدەدەری نیزامى سلیمانى هەلژێردرا... ئەوکات زۆرکەس پێی وابوو من ئەندامى کۆمەڵەى (ژ.ک.م) بەلام راستیەکی ئەو بوو کە من ئەندامى حیزبى هیوا بووم. هەرچۆنیکى بێ لەگەڵ بابم و مامم جووین سەری ئەمین رەواندزی بدەین. ناوبراو نامەیهکی پیشانی ئیمە دا و گوێ ئایا ئێوە لەم نامەیه ئاگاداران؟ من بە زیرەکییەکی زۆرەووە نامەکەم وەرگرتوو گوێشەیهکی گرینگی نامەکەم دەری...، دوکتور «جەمال رەشید» و دوکتور «کەمال» کە ئەندامى کۆمیتەى ئیخوویى بوون... ئاگاداری ئەو مەسەلەین. لەو نامەیهدا نووسرابوو: «بۆ کورد و کوردستان، بۆ شۆرشى بارزان» ئیستاش لەبیرمە لەو ئیعلامیهدا وشەى پرمانای تێداوو، بۆ وێنە «دۆستان» کە مەبەست لە «بریتانیا» بوو. لەو سەردانەدا زانیم کە ئەمین رەواندزی، ئاگاداری، سەدان و مەئەمە، بەتەر. «مستەفا خەشنا» و «مەرجان» و...

لهو نامه‌یه‌دا نووسیوویان دهریاندەخت که ئەم بابەتە بە سیاسەتی گشتی یه‌کیته‌ی سۆقیه‌ت به‌ستراوه‌ته‌وه...

کاک «دوکتور عەبدوللا مەردووخ» یه‌ش له‌ لاپه‌ره‌ ۳۱ی ژماره‌ ۱۴ی گۆفاری «گزینگ» دا، زانیاری وردتری له‌م باره‌وه‌ نووسیوه‌ و ده‌لێ: «ئهو نامه‌یه‌ له‌ ۶ خەرمانانی ۱۳۲۱ (رۆژی هه‌ینی ۲۸ی ئووتی ۱۹۴۲) به‌ ژماره‌ ۲۰۷ و به‌ ناوی کۆمه‌له‌ی «ژ.ک» ه‌وه‌ بۆ مه‌لا مسته‌فا نێردراوه‌.» له‌ پنه‌راویزی لاپه‌ره‌ ۳۴ی ئهو نووسراوه‌یه‌شدا ده‌لێ: «کۆپی ده‌قی ئەم نامه‌یه‌ لای نووسه‌ری ئەم بانه‌یه‌. ده‌قی نامه‌که‌ له‌ FOی ئینگلیستانه‌ به‌لام چۆن گه‌یشته‌ ده‌ست ئینگلیسیه‌کان ئه‌مه‌ش له‌ نه‌ینییه‌کانی میژووه‌. ه‌یندیك ده‌لێن مه‌لا مسته‌فا خۆی ئەم نامه‌یه‌ی داوه‌ته‌ ده‌ست ئینگلیسیه‌کان.» که‌ ئه‌گەر به‌ بۆچوونی دوکتور مەردووخ بێ، ئه‌وه‌ ریکه‌وتی نارده‌ی نامه‌که‌ له‌گه‌ل لیکدانه‌وه‌ی کتێبه‌که‌ی کاک «حامیدی گه‌وه‌ری» که‌ ده‌لێ له‌ مانگی خه‌زه‌لوه‌ری ۱۳۲۲ بۆ مه‌لا مسته‌فا نووسراوه‌، نیزیکه‌ی سالیکیان مه‌ودا ده‌بن.

به‌لگه‌ی دووه‌م له‌سه‌ر په‌یمانی «سی‌سنوور»

بیجگه‌ له‌و به‌لگه‌ی په‌یمانی «سی‌سنوور» که‌ له‌ ژێر ناوی «له‌ ناو کۆمه‌له‌دا» له‌ گۆفاری نیشتماندا چاپ کراوه‌ و پێشتر به‌ وردی شیمان کرده‌وه‌، به‌لگه‌یه‌کی جێی متمانه‌ی ته‌واوکهری دیکه‌شمان له‌به‌ر ده‌ستان بوو که‌ لیڤه‌ وه‌ک پشتیوانه‌یه‌ک بۆ شیکردنه‌وه‌کانمان و ناساندنی تێروته‌سه‌لی په‌یمانه‌که‌ ده‌یخه‌ینه‌ به‌ر دیدی خۆینه‌ران.

ئهو به‌لگه‌یه‌ش هه‌ر له‌ لایه‌ن مامۆستا «زه‌بیحی» یه‌وه‌ نووسراوه‌ و بۆ سه‌رکۆنسوولی یه‌کیته‌ی سۆقیه‌ت له‌ ته‌وریز نێردراوه‌. ریکه‌وتی نووسینی نامه‌که‌ ۱۴ی سه‌رمه‌وه‌زی ساڵی ۱۳۲۳ی به‌ سه‌ره‌وه‌یه‌ که‌ ئهو رۆژه‌ش به‌رامبه‌ره‌ ده‌گه‌ل ه‌ی دیسامبری ۱۹۴۴. نامه‌که‌ به‌ زمانی تورکی ئازهری نووسراوه‌ و له‌ دوو لاپه‌ره‌ی تایبه‌ت به‌ نووسینه‌کانی (ژ.ک) و به‌ ئاڤم و نیشانه‌ی «کۆمه‌له‌ی ژ.ک» و به‌ هه‌ردوو ئه‌لف‌وبه‌یی لاتینی و عه‌ره‌بی نووسراوه‌. له‌ لای چه‌پی نووسراوه‌که‌ له‌

سەرۋى ناۋى سەركونسولى يەككىتى سۆڧىيەت، بە زمانى كوردى ئىم رىستەيە نووسراۋە: «بژى كورد و كوردستانى گەرە». [ۋىنەكانى ژمارە ۳۰ و ۳۱] نامەكە لە پىنچ بەش پىكھاتوۋە كە ھەر بەشەى زانىارى و ھەۋال يا داۋايەكى جوداى تىدا باس كراۋە. دەقى ئەو بەلگەيە لە لاين كاك «ئەفراسياۋ ھەورامى» لە ئارشىقى ۋەزارەتى دەرەۋى رووسياۋە كەوتۆتە دەست و پىم وايە كاك ئەفراسياۋ ئەو بەلگە و بەلگەكانى دىكە بە سەر يەكەۋە لە كىيىك بە ناۋى «كۆمارى كوردستان، لە بەلگەنامەكانى سۆڧىيەتدا» چاپ كرەۋە كە من ئەو كىيىم نەديۋە بەلام بەشكى زۆر لەو بەلگەنامانە لەو دوو كىيىيەى ژىرەۋەدا ھاتوۋە. دەقى ۋەرگىرەدراۋى ئەو بەلگەيەى كە جىي سەرنجى ئىمەيە لە لاپەرەكانى ۱۳۲ و ۱۳۳ و ۲۳۵ و ۲۳۶ى كىيى «كۆمەلەى ژيانەۋى كوردستان» نووسراۋى كاك «ھامىدى گەۋھەرى» و لاپەرەكانى ۶۲۰ و ۶۲۳ى كىيى «ژيان و بەسەرھاتى عەبدورپەھمانى زەبىحى» نووسراۋى كاك «عەلى كەرىمى» دا ھاتوۋە. بەر لەۋەى بەلگەكە شى بەكىنەۋە و دەگەل بەلگەى گۆڧارى نىشتان بەيەكەۋە پەيۋەندى و گرىيان بەدەينەۋە، ۋەرگىرەدراۋى بەلگەكە بە زمانى كوردى بە بى دەسكارى دەنوسىنەۋە:

«كۆمەلەى ژ.ك - ئىدارەى ناۋەندى، بەروارى ۱۴ى سەرماۋەزى ۱۳۲۳ - ۵ى دىسامبرى ۱۹۴۴ - كونسولى بەپىزى يەككىتى سۆڧىيەت لە شارى تەۋرەز.

بە رىزەۋە ئاگادارتان دەكەم: ۱- رىكخراۋى خەلكى كوردى عىراقى بە ناۋى ھىوا (ئومىد) بۆ پىۋەندى گرتن لەگەل ئىمە دوو ئەنداميان ناردىۋو كە ئىمە لەگەل ئەۋان بىرپارمان دا بۆ بەرەۋ پىش بىردى ئامانجى ھەر دوو رىكخراۋەكە (ئازادى گەلى كورد) ھاۋكارى بەكىن و كاتى پىۋەندى گرتن لەگەل دەۋلەتتىكى دىكە ئەۋان پىرسمان پىكەن. پاشان بەرپىرسى رىكخراۋەكەمان لە (ھەۋلىز) لەگەل بەرپىۋەبەرەكانى ئىم رىكخراۋە دانىشتوۋە. داۋامان لە رىكخراۋەى خۆمان كرەۋە كە بزانن رايان چۆنە. رىكخراۋەكەمان لە ئاخىر نامەى خۆياندا (۱۷ى نۆۋامبر) - (۲۶ى خەزەلۋەرى ۱۳۲۳) بۆيان نووسىۋىن لەگەل بەرپىۋەبەرەكانى «ھىوا» لە ھەۋلىز دانىشتوۋىن و بە لاينەنگرى ئىنگلىسىيەكانيان دەزانن. لە

شارەكانى دىكەنى (كوردستانى) عىراقىش لە لقەكانى دىكەنى رىكخراوەكەمان
 پرسیار دەكەین. ٢- لە عىراق رىكخراوىكى كۆمۇنىستى ھەيە كە لەم دواييانەدا
 بلاوكراوھەكيان بە نەيتى دەركىزوو و لە ژمارەى يەكەميدا پىرۆزباييان لە
 رۆژنامەكەى ئىمە (نیشتمان) كردوو. ئىمەش دەمانەھوئى لەگەل ئەم رىكخراوە
 پىوھندى بگريں. ھەروھەا لقەكانمان لە عىراق دانیان ئەمانە بۆخويان نوینەر
 دەنیرن. ٣- بەياننامەى ئىمە سەبارەت بە نەوتى باكوورى ئىران گەيشتە عىراق
 و بلاو كراوھەتو. ٤- لە نامەى ژمارە ٣٥١ى كۆمیتەى ناوھندى حیزبەكەمان
 نووسراو: يەكيتى سۆفیهى مەزن وىستىارى پيشكەوتنى شارستانىتيە لە نىو
 گەلى كورددا و بەو بۆنەيش ئىمە داوا دەكەین كە لە لاىەن سۆفیهتەو لە
 شارەكانى مەھاباد، بۆكان و نەغەدە و شنۆ، ناوھندى كولتورى بگريتەو و
 ھەر نەبى بۆ كرانهوئى ئەو ناوھندە لە شارى مەھاباد، زۆر تەكا دەكەین.
 ٥- نامەى ژمارە ٣٤٧ى كۆمیتەى ناوھندى حیزمان دەلى: سوپای ئىرانى بە
 سەرۆكايەتى سەرتىپ ھوشمەندى ئەفشار چۆتە سەردەشتى و خەلكى وئى زۆر
 نارازىن - سوپای ئىران بۆ ھەر شوپى دەچى بۆ چاوترساندن دەس دەكا بە
 گرتنى خەلكى. ئىستا لە نىو گىراوھەكانى سەردەشتىدا سى ئەندامى ئىمەيان
 لەگەلە، يەكيان خەلكى مەھابادە و بە وييان گوتوو كە لە مەھاباد نەوتى
 ئىران دەدەن بە سۆفیهت و لە دژى دەولەتى ئىران قسان دەكەن و ئىمەش ئىو
 لىرە لە زىندان دەكەین.»

بەرپرسي بەشى راگەياندى حيزبى ژ.ك - رحمانى زەبيجى.

شىكردەنەوئى بەلگەى دووھەمى پەيمانى سىسنوور

١- لە بەشى يەكەمى نامەكەدا دوو شتى گرینگمان بۆ دەردەكەوئى ئەویش
 ناردنى دوو نوینەرى «كۆمەلەى ھىوا» يە بۆ پىوھندى گرتن لەگەل «كۆمەلەى
 ژ.ك». لەوھش گرینگتر ئامانجى كۆبوونەوھەكەيە كە دەلى: «بۆ بەرەوپيشبردنى
 ئامانجى ھەر دوو رىكخراوەكە بپيارمان داو ھاوكارى يەكتر بكەين» كە ئەو
 ئامانجەش ئازادى گەلى كورد و پىكھىنانى كوردستانى گەورەيە. ھەروھەا لەو

دانيشتن و كۆبۈنە دەدا دواي ئامانجى ھەرە گرينكى دوو لايەن (ئازادى گەلى كورد و پىكەتەننى كوردستانى گەورە) بىر يار دراوھ كە كاتى پىۋەندى گرتنى كۆمەلەي ھىوا بە دەولەتتىكى دىكەوھ پىرس بە (ژ.ك) بگرى. كە مەبەست لە كۆمەلەي ھىوايە كە ئەگەر پىۋەندى بە دەولەتتىكى دىكەوھ بگرى، كۆمەلەي ژ.ك ئاگادار بكا تەوھ. چونكە پىۋەندى كۆمەلەي ژ.ك بە دەولەتى رووسياوھ تا كاتى كۆبۈنە دەي دووقۇلى دوو كۆمەلەكە بۇ كۆمەلەي ھىوا ئاشكرا و ئەوھ كۆمەلەي ھىوا بووھ كە كاتى پىۋەندى گرتن بە دەولەتتىكى دىكە (كە مەبەستىشى ھەر ئىنگلىسىيەكان بووھ) دەبوو بەپىي ئەو بىر يارە، كۆمەلەي ژ.ك ئاگادار بكا تەوھ. ھەتا ئىستا ھەموو نووسراوھ و بابەتەكانى نىو ئەم نامەيە لەگەل دەقى «پەيمانى سى سنوور»ى بلاو كراوھ لە نىشتماندا يەك دەگرنەوھ.

لە بەشىك لە نامەكەدا ھاتوھ كە كۆمەلەي ھىوا بۇ پىۋەندى لەگەل ئىمە دوو ئەندامى خۆي ناردبووھ لاي ئىمە، لە بەلگەي نىو كۆشارى نىشتمانىش دىتمان نوپنەرانى كۆمەلەي ھىوا دوو ئەندام بوون. نابى بەھەلەش بچىن و بلپىن كە بەو حىسابە لە دەوروبەرى مانكى سەرماوھى ۱۳۲۳ كۆبۈنە دەكە پىكەتەوھ، چونكە ھەر لە دىرەكانى سەرەتاي نامەكەدا ھاتوھ: «دوو ئەندامى خۆيان ناردبووھ لاي ئىمە» كە وايە دىارە پىشتەر ناردوويانە و نووسەرى نامەكە، تازە ھەوالەكەي بۇ رووسەكان نووسىوھ. لە بەشىكى دىكەي ژمارە (يەك)ى نامەكەدا ھاتوھ: بەرپىسى رىكخراوھكەمان لە ھەولپىر لەگەل بەرپوھبەرەكانى كۆمەلەي ھىوا دانيشتوھ و لە لايەن كۆمەلەي ژ.ك داوايان لىكراوھ بزانن بىرورپاي ئەوان (كۆمەلەي ھىوا) سەبارەت بە كۆبۈنە دەكە چۆنە، كە نوپنەرى كۆمەلەي ژ.ك لە دوايىن نامەي خۇيدا كە لە ۱۷ى ئۆوامبرى ۱۹۴۴ بۇ مەھابادى ناردۇتەوھ نووسىويەتى كە لەگەل بەرپوھبەرەكانى كۆمەلەي ھىوا دانيشتووين و دواي ئەو دانيشتنە و قسە كردن لە بابەتە جۇراوچۇرەكان بۇمان دەر كەوتوھ كە ئەوان لايەنگرى ئىنگلىسىيەكانن. ئەو بابەتە لەگەل شىكرەنە دەكانى ئىمە و قسەكانى مامۇستا ھەژار و دوكتور غەزىزى شەمزىنى، تەواو يەك دەگرنەوھ. ئەوھ شىمان بۇ ئاشكرا دەيى كە ئەو لايەنگرىيەش ھەر

ئەویش زۆری هیوا بە یارمەتی ئینگلیسییەکان هەبوووە کە گەلی کورد بە ئامانجەکانی خۆی بگەیەنێ و یارمەتی بدا. بەلام لەسەر ئەوەش پێ دیارە هێشتا کۆمەڵەی ژ.ک و بەرپرسیانی کۆمەڵەکە لە مەهاباد و لقەکانی لە کوردستانی عێراق، بێ هیوا نەیبوون و نوێنەرانی کۆمەڵەی (ژ.ک) لە کوردستانی عێراق لە پاش نامەی ١٧ی نووامبری خۆیان، بەرپرسیانی کۆمەڵەی (ژ.ک)یان لە مەهاباد بێ هیوا نەکردوو و دەلێن: [سەرەرای ئەوەی گوتمان] بەرپۆبەهرانی کۆمەڵەی هیوا لە هەولێر بە لایەنگری ئینگلیسییەکان دەرزانین [بەلام دیسانیش] لە شارەکانی دیکە کوردستانی عێراقیش، لە لقەکانی دیکە رێکخراوەکەمان پرسیار دەکەین. «لێرەدا بەندی یەکەمی نامەکە کۆتایی دێ. بەلام شتێکی دیکەشمان بۆ دەرەکهوێ، ئەویش ئەوەیە کە هەتا کاتی نووسینی نامەکە، واتا ١٤ی سەرماوەزی ١٣٢٣ و لە پاش ویش دوایین نامەی بەرپرسی لقی کۆمەڵەی (ژ.ک) لە هەولێر (١٧ی نووامبر - ٢٦ی خەزەلۆر) هێشتا «بەرەسمی» کۆمەڵەی هیوا سەبارەت بە پەسەندکردنی پێکھاتنی پەیمانی «سێ سنوور»، رەزامەندی یا نازەزامەندی خۆی بە کۆمەڵەی (ژ.ک) رانەگەیاندۆتەووە کە ئەو بابەتەش ئەوەمان بۆ دەسەلمێنێ کە تا ئەو کات هێشتا بەرەسمی کۆمەڵەی هیوا هەڵنەوێشبوو، چونکە وەک پێشتر گوتمان لە مانگی شوباتی ١٩٤٤ کە دەکەوێتە نیوان دوو مانگی رێبەندان و رەشەمە ١٣٢٣، کۆمەڵەی هیوا کۆنفرانسی گرت و بانی چەپ و راستی ئەم کۆمەڵە هەتا ئەوکاتی هێشتا لێک دانەبرابوون کە ئەگەر بەو پێیە بێ، قسەکانی مامۆستا هەژار لەو جێیە کە دەلێ: «هێشتا بەیانەکەمان بلۆ نەکردبوو کە خەبەرێان داینی کە حیزبی هیوا بەو پێکھاتنە رازی نییە و چاوی مەکەن» ناتوانین قەبوول بکەین، چونکە هەر وەک مامۆستا هەژار بۆخۆی دەلێ مانگی جۆزەردان بوو کە دوو کۆمەڵەکە کۆبوونەووەکەیان پێک هێناو و ئەوانیش (کۆمەڵەی ژ.ک) دەسبەجێ نوسخەی بەیانی خۆیانی چاپ کردوو، بەلام بەپێی ئەو بەلگەیە دەبینین کە هەتا ٢٦ی خەزەلۆر هێشتا کۆمەڵەی ژ.ک نەرخەیان نەبوو کە حیزبی هیوا بە پەیمانەکە رازی نییە، بێجگە لەوەش ئێمەکاناتی هیچکام لە دوو کۆمەڵەکە بەو رادەیە نەبوو کە ئاوا زوو خەبەر و هەواڵێک بە یەکتەر رابگەیەننەووە؛ کە وایە کۆمەڵەی

ھىوا نا كاتى نووسىنى نامەى مامۇستا زەبىجى بۇ كۆنسولى رووسىيە لە تەورېز، بىروراي خۇى سەبارەت بە پەيمانەكە بە شىۋەى رەسمى دەرنەبىر يۈە و لە لايەكىش كۆمەلەى (ژ.ك) ھەتا گەيشىتنى دوايىن نامەى (۱۷ى نۆوامبر) بەرپرسى لقى ھەولېرى كۆمەلەكەيان ھەر چاۋەرۋانى ۋەلامى «بەلئى» كۆمەلەى ھىوا بوۋە و لەو بىروايەدا بوۋە كە جارى زوۋە كە بەو ئاكامە بگەن كە كۆمەلەى ھىوا رەزامەندى خۇى بەرامبەر بە بەند و خالەكانى پەيمانەكە دەرنەبىر يۈە و پىۋى رازى نىيە. ئەۋەى مامۇستا ھەژارېش دەلئى: ئىمە دەسبەجى نوسخەى «بەيان»ى خۇمان لە «نىشتمان»دا چاپ كىرد، نابىتە بەلگە كە بلىتىن ھەر ئەۋكات (مانكى جۆزەردان) كۆمەلەى ھىوا ۋەلامى دابىتەۋە كە بە پەيمانەكە رازى نىيە. چۈنكە ۋەكى پىشتىر گوتمان ھەتا ۱۷ى نۆوامبرى ۱۹۴۴ كۆمەلەى ژ.ك بىۋى ھىوا نەبىۋو كە كۆمەلەى ھىوا بە پەيمانەكە رازى نىيە، بەلام رەنگە لە پاش ئەۋەى كۆمەلەى ھىوا لە كاتى دىارىكاراۋدا ۋەلامى رەزامەندى يا ناپەرەزامەندى خۇى بە كۆمەلەى ژ.ك رانەگە ياندۆتەۋە، بەرپىرسانى كۆمەلەى ژ.ك و گۇقارى «نىشتمان» بىريارىن دابى لەبەر روون نەبوۋنەۋە و ساغەنبوۋنەۋەى بىريارى كۆتايى ھەيئەتى راۋىژكارى كۆمەلەى ھىوا، گوتىتتيان جارى با ئەو لاپەرە لە گۇقارەكە بىرېنېن؛ ھەر كاتىش ئەۋان رەزامەندى خۇيان دەرىپى، ئەۋ جار بە تىرۋەتەسەلى لە گۇقارى نىشتمان يا بلاۋكراۋەىكى دىكە يا بە شىۋەى بەياننامە بلاۋى دەكەينەۋە.

پىشتىر گوتمان كە ئەگەرچى رووسەكان لە زۆر بۋاردا لەمپەريان بۇ تىكۆشەرانى كۆمەلەى ژ.ك داناۋە، بەلام بە روۋنى دژايەتتيان لەگەل پەيمانى «سى سنوور» و بلاۋكردنەۋەى «بەيان»ەكەى كۆمەلەى ژ.ك لە نىۋو گۇقارى نىشتماندا نەكرىۋە. بەلگەشمان لە جىۋى خۇيدا ھىتاۋە كە چۇن گەيشتۋوبنە سەر ئەۋ باۋەرە. بەندى يەكەمى ئەم بەلگەى ئىستى باسى لىۋە دەكەين ئەۋ بۇچۈنەمان پىشتراستىر دەكا و بە روۋنى بۇمان دەسەلمىتى. چۈنكە ئەگەر لەمپەرىك لە بەرامبەر ئەم پىكھاتنە و بلاۋكردنەۋەكەى لە گۇرېدا با ئەۋە لەۋ نامە، مامۇستا زەبىجىدا كە بۇ كۆنسولى سۇقىيەت لە تەورېز نىردىراۋە، باسى

بەپېچەوانەو دەبىنن زۆر بەوردى بىروراي كۆمەلى ھىوا و نامەكانى
بەرپرسانى كۆمەلەي ژك لە ھەوليز و ئامانج لە كۆبوونەو كە بە راشكاوى
باسى لىكراو.

ئەو ەى ماو ەو بەشەدا باسى بکەين ئەو ەى كە بە روونى نوينەرى
كوردەكانى تورکيا و سووریا بەشدارى كۆبوونەو كە نەبوون، چونكە ھەم لە
«بەيان» ەكەى ناو گۆقارى نىشتمان و ھەم لە نامەى مامۇستا زەبىحى بۆ
كۆنسولى سۆقيەت لە تەوريز، تەنيا ناوى دوو كۆمەلە ھاتوو و باسپك لە
كۆمەلە يا حيزبپكى كوردستانى تورکيا و سووریا نەكراو.

٢- لە بەشى دوو ەمى نامەكەدا نووسەر بەسياسەت ناوى ريكخراويكى
كۆمۇنىستى ھيئاو كە «گۆقارى نىشتمان» يان بەدەست گەيوە و داواى ئەو ەيان
كردوو كە لەگەل كۆمەلەي ژك پەيوەندييان ھەبى كە بە برۆاى من ئەو بابەتە
بەئانقەست لەو نامەيەدا باسى كراو و مەبەستى نووسەريش ھەر ئەو بوو كە
لايەنگرى و پشتيوانى رووسەكان بۆ ژك وەدەست ييئى. رەنگە مەبەستيشى لە
بلاو كراو نەتيئەيەكەى ئەم ريكخراو ە «نازادى» يا «شۆرش» بى كە پيشتەر بە
تيروتەسەلى لە سەرى دواوين.

بە ئاوردانەو ەيەك لە گۆقارى «روانگە» ى ژمارە ١١، ئەو بابەتەمان زۆر
باشتر بۆ روون دەبیتەو كە چۆنە لەو نامەيەدا باسى حيزبپكى كۆمۇنىست لە
باشوورى كوردستان، بۆ كۆنسولى سۆقيەت ناردرارو كە بە برۆاى من
بەئانقەست پيوەندى ژك لەگەل «ريكخراويكى كۆمۇنىستى» باسى لىكراو. لە
لەپەرە ٤٠ى ئەم گۆقارەدا كاك «سەيد محەممەدى سەمەدى» لە وەلامى ئەم
پرسيارە كە: لە ژمارەكانى سەرەتاى گۆقارى «نىشتمان» دا دەبىنن كە زۆر
تارىفى دەولەتى بریتانيا كراو، لە ژمارەكانى دواتر بەسەر دەولەتى سۆقيەت دا
ھەلگوتراو، ھۆى ئەو وەرچەر خانانە چ بوو؟ ناوبراو دەلى: «ئەمن ئەو
مەسەلەيە و چەن نموونەى ديكەى ئاوام ديت و پيم سەير بوو، ھەر بۆيە لە
ئاغاي «مودەرپيسى» م پرسيار كرد. ئەويش فەرمووى لە ھەلومەرجى ئەودەدا،
رووس و ئینگليس وەك دوو بەرداش وابوون و كورديش وەك گەنم لە نيوانياندا.
جا بۆيە ئيمە ئەگەر تاريقيكمان لە يەكيان دەكرد، لە ژمارەى داھاتوودا

قهره بېومان ده کړده وه و باسی ئه وی دیکه مان ده کړد. بڼه وهی که نه و دوو ده ولته ته گه وره هیچیان وا نه زانن که ئیمه سر به یه کیک له وان و دوژمنی ئه وی تریانین و نه گهر ئاوامان نه کړدبا، گړوگرفتمان بڼه ساز ده بوو. ئامانجی ئیمه نه وه بوو که بلتین ئیمه سهر به خوین و سهر به هیچ لایه نیک نین و له گهل همدوو لاش دوستان. نووسینی نه و هه والهش بڼه کونسولی رووسیا هر بهو سیاسه ته وه بوو که نه وان وا تیکه گن که کومه له ی ژک نه گهریش بریار بڼه پتوهندی به حیزب و لایه نه کانی نه و دیوی کوردستانه وه هه بی، نه وه زورتر پتوهندی بهو حیزبان وه ده گړی که بیروباوهری کومونیسټیان هه یه؟! به لام بڼه گه یشتن بهو داوایانه ی که کومه له بڼه تیده کوښا، له بنه وه به هره که سیک و ولاتیک و لایه نیکه وه پتوهندی ده کرا که لایه نگری مافه ره واکانی گه لی کورد و ژک بڼه.

له لاپره ۲۶۸۷ کتبی «ژیان و به سهرهاتی زه بیحی» یشدا له وهلامی پرسپاری: «نه وه چونه که کومه له ی ژک هم باسی بریتانیا نه کا و هم باسی لنین و سوفیهت و... نه کا، نه و سیاسه ته چون نه بینی؟» ماموستا «ئیراهیم نه حمده» ده لی: «نه و سیاسه ته له ناشاره زایه وه یه. نه و ده خته که نه وان له گهل «هوا» پتوهندیان په یدا کرد، پتوهندیکه یان له گهل بهشی «ره فیک حیلمی» بوو، بهشی «ره فیک حیلمی» سهر به بریتانیا بوو، نه وه نه و بهشی که ئی وان بوو، که مه قاله ی دووه می نووسیوه ئی به شه که ی تره، نه وان خه بهریان نه بوو له و شتانه!»

له وهلامی نه و پرسپاره شدا: «یانی نه وان ته حتی ته نسیری کومه له ی «هوا» بوون» ده لی: «به لی له و سهرده مه دا که باسی ئینگلیس نه کهن! شتیکی که، نه من «نیشتمان» م له کوئی وهرگرت؟! من نیشتمانم له زابستی ئیستخباراتی بریتانی له سلیمانی، لای نه و دیت، له پیښ نه وه ی ئیمه بزانی که نه یه گویا مه سنوولی (ژک) ین بزانی له وئ بوو! چونکا بڼه «هوا» یان نارده بوو، «هوا» له ری «ره فیک حیلمی» یه وه دابووی به نه و! ئیمه ئاکامان لی نه بوو که هه یه من ئیسته زور چاکم له بیر به که چووم دیم لای موته سهری سلیمانی دیم، «مه عرووف جهواد»، لای نه و دیم. پاشان «به هائهدین نووری» هات بوو به

ئیران که نه وه کا کوردی عیراقیش بیکا په هه را، هه ندیک کوردایه تی تیکه ل ببوو،
 نه وه بوو زابیته کورده کانیا ن کردبوو به مه سئوول لای «مه لا مسته فا» و نازانم
 چیان کردبوو و... خه ریک بوون وه زع بگوړن به نه وعیک. جا نه وه بوو وای له
 ژک کرد که جه ریده که لای نه و بیت، ته به عن باسی بریتانیا ده کا وه نه و ره ئیه
 مه بوو له ناو «هیوا» دا.

۳- له به شی سېهم نووسه ر باسی به یاننامه ی ژک سه باره ت به نه و تی
 باکووری ئیران ده کا که گه یشتو ته کوردستانی عیراق و له ویش بلاو کراوه ته وه.
 نه و به یاننامه هه مان به یاننامه یه که له لاپه ره ۵۱ هی کتبی «ناوریک له میژووی
 مه هاباد»، نووسراوی کاک «سه ید محه مه دی سه مه دی» دا هاتوو. به یاننامه که
 به رسته ی «بژی کورد و کوردستانی گه وره» ده سستی پیکراوه. له ژیر نارمی
 تایبه تی ژ. کدا نووسراوه: «به ناوی یه زدانی گه وره و به رز - به یان نامه ی ژماره
 ۳۱۲ روژی دوویه می خه زه ل وهری ۱۳۲۳». له کو تایی به یاننامه که ش ده لای:
 «کو مه له ی ژک حکوومه تی یه کیتی سووه ت (- سو فیه ت) ناگادار ده کا، ۹ میلیو ن
 نه ته وه ی کورد به تایبه تی کورده کانی ئیران له بریاری حکوومه تی
 ئیران ده رباره ی نه دانی ئیمتیا زی نه و تی باکوور [له ئیوه] بیژراوه و به
 هیچ باریک موافه قه تی نه م بیره ی حکوومه ت نا کا. آل. ب. هه یئنه تی ناوه ندی
 کو مه له ی ژ. ک. [ویننه ژماره ۳۲]

نه و به یاننامه روژی سی شه مه ی ۲ خه زه ل وهری ۱۳۲۳ به رامبه ر ده گه ل
 ۲۴ ی نو کتوبری ۱۹۴۴ چاپ و بلاو کراوه ته وه. کاک «حوسینی مه دهنی» له کتبی
 «کوردستان و ئیسترانیژی ده وله تان» به رگی دووه م، لاپه ره ۲۲۹ تا ۲۳۱، باسی
 ده قی تیلگرافیک کی کو مه له ی «ژک» ی کردوو. کاک حوسین نه و وتاره ی له گو فاری
 «رابوون» ی ژماره ۲۲ وهرگر تووه که پیم وابی کاک دوکتور «هه ورامی»
 نووسیویه تی. تیلگرافه که به نیمزای ۲۱۳ که س له پیامو اقوولان و ناسراوه کانی
 کورد بو مه جلیسی شوو پای میلی و روژنامه کانی تاران به ری کراوه. ده قی نه و
 تیلگرافه له روژی ۱۰ فیورییه ی [سالی ۱۹۴۳] (پنج شه مه ۲۰ ریبه ندانی
 ۱۳۲۲) له میتینگ کی سی هه زار که سی له مه هاباد بو خه لک و به شداران
 خویندراوه ته وه. رووی قسه که زو رتر له ده وله تی «ساعید» و له کو تایی
 تیلگرافه که دا هاتوو: «گه لی کورد باش ده زانیت که نه گه ر ئیمتیا زی نه و ت بدریته

يەككىتى سۆڧىيەت، كوردى ھەژار دەتوانى لەوى كار بكا، زانيارى و شارەزايى بۆ وەدەست بەيئى و لە بارى كولتورىيەو ەبەرەو پىش بچىت. كوردەكان باش دەزانن كە يەككىتى سۆڧىيەت دۆستى ھەرنىزىكى گەلانى بچووكە و بۆ گەيشتن بە مافى خۆيان يارمەتبيان دەدا. لەبەر ئەمە ئىمە بە ئەركى خۆمانى دەزانين كە بە ھەموو توانا و رىگايەكەو ە لەم بارەو ە يارمەتى و ھەول بەدەين تاكوو دەورى يەككىتى سۆڧىيەت لە ئىراندا زياتر بە ھىز بكرىت، لەبەر ئەو ە بە ھىزبوونى يەككىتى سۆڧىيەت لە بەرژمەندى ئىمەدايە. سلاو بۆ نەبەزى يەككىتى سۆڧىيەت - بژى كورد و كوردستان - ئەمان بۆ «ساعىد» و «ساعىدىيەكان» مېژوو نىشانى دا كە دەلتەتى سۆڧىيەت لە بەرامبەر ئەو پىشتىوانىيە گەورەى ژ.ك چ خزمەتلىكى يەو كۆمەلە و كورد و كوردستان كرد؟

۴- بەشى جوارەمى نامەكە باسى نامەى ژمارە ۳۵۱ كۆمەلەى ژ.ك دەكا كە داواى لە دەولەتى رووسىيە كردو ە «ناوەندى كولتورى» لە شارەكانى مەھاباد، بۆكان و نەغەدە و شىۆ بكرىتەو ە. كاك «حامىدى گەوھەرى» لە كتيبى «كۆمەلەى ژيانەو ەى كوردستان» لاپەرە ۱۲۰ تا ۱۲۲ باسى دامەزراندنى ئەو ناوەندى كردو ە و لە لاپەرە ۱۲۲ دا دەلتى: «ئەو ناوەندە بە ناوى «كۆمەلەى پىئەندىيە فەرھەنگىيەكانى سۆڧىيەت» رۆژى ۲۲ى گولانى ۱۳۲۴ لە مەھاباد دامەزراد و ئەفسەرلىكى ئازەربايجانى بە ناوى «ماژۆر ەبدوللا ئۆڧ» كراو ەتە لىپرسراوى ئەو بنگەيە. «پىويسە ئەو ەش بلىم، رىكەوتى ئەو داوايە كە لە بەرپرسانى رووسى داوا كراو ە كە كۆمەلەى پىئەندى رووس لە مەھاباد بكرىتەو ە، دەگەرپىتەو ە رۆژى ۲۱ى بەفرانبارى ۱۳۲۳ - لە دووھەم دانىشتىشدا مامۇستا زەبىحى و كاك قاسمى ئىلخاننىزادە لە تەورىز چاويان كەوتو ە بە «شەرىڧۆڧ» لىپرسراوى كۆمەلەى فەرھەنگى سۆڧىيەت لە ئازەربايجان و داواكەيان دووپات كردۆتەو ە. رىكەوتى دانىشتنى دووھەمىش رۆژى ۲ى فېورىيەى ۱۹۴۵ بەرامبەر دەگەل رۆژى جومعە ۱۳ى رىبەندانى ۱۳۲۳ بوو ە. بەلام لە لاپەرە ۱۲۷ و ۱۲۸ى كتيبى «رۆژھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەكانى وەزارەتى دەرەو ەى برىتانىادا» لە راپۆرتى ژمارە ۸ى - ۱۹ى مانگى ئاپرىل تا ۱۶ى مەى ۱۹۴۵ دا ەاتو ە: «ھەرچۆنىك بى، راپۆرتەكان لەو ەدا ھاودەنگن كە «ئەنجومەنى ژ.ك» يا

ھەيە. ھەۋالەدەر ئېكمان بىنەماي ئەو تۈۋانايە دەگەپ ئېيتتەۋە بۇ مەسەلەنى كرانەۋەنى «ئەنجۈمەنى فەرھەنگىي ئىران و سۆڧىيەت» لە نۆھەمى ئاپرىل [۱۹۴۵، لە مەھاباد] نامەيەكى بانگېڧىشتن «بە فارسى و كوردى» چاپ كراۋە و بۇ سەرەك ھۆزە دوور و نىزىكەكان نىزىرداۋە. جىگىرى كۆنسۈۋلى رووس لە ورمى مىۋانى فەخرىي بانگېڧىشتنەكە بوۋە. «رۆژى نۆھەمى ئاۋرىلى ۱۹۴۵ بەرامبەر دەگەل رۆژى دوۋشەممە ۲۰ى خاكەلىۋە ۱۳۲۴. بە ئاۋردانەۋەيەك لە گۆڧارى «ھەلالە» ى ژمارە ۱ كە لە رەشەمە ۱۳۲۴ لە بۆكان دەرچۈۋە، ئەو راستىيەمان بۇ دەرەكەۋى كە ۲۰ى خاكەلىۋە ۱۳۲۴ رۆژى كىردنەۋەنى ئەو بىكەيە بوۋە. لە لاپەرە ۱۸ى ئەو گۆڧاردا شىئەرىكى مامۇستا ھىمىن لە ژىر ناۋى «بەھارى زانين» چاپ كراۋە كە لە سەرۋى شىئەركە نووسراۋە: «بەبۇنى كىردنەۋەنى رەۋابىتى فەرھەنگى لە مەھاباد خۆيندراۋەتەۋە. «يەكەم بەيتىش بەمچۆرە دەست پىدەكا: ئەۋا ھات مانگى خۆشى خاكەلىۋە نەما سەرما و بۆران و كىرپۆە

لە كۆتايىشدا دەلى:

بژى مارشال ستالين پىشەۋاى رووس كە ئازادى لە گىتىدا بەشىۋە

۵- لە بەشى كۆتايى نامەكەشدا باسى نامە ۳۴۷ى كۆمىتەنى ئاۋەندى كۆمەلەنى ژ.ك كراۋە كە لەۋدا ھەۋالى گىرانى سى ئەندامى كۆمەلە لە شارى سەردەشت ھاتۋە كە لە لايەن سەرتىپ ھوشمەندى ئەفشارۋە گىراۋن و يەكيان خەلگى مەھابادە كە بەپىي ئەو نامەيە لەقسان بەو كەسە گىراۋەنى مەھابادىان گوتۋە، چۈنكە لە مەھاباد نەۋتى ئىران دەدەن بە سۆڧىيەت و لە دژى دەۋلەتى ئىران قەسە دەكەن، ئىمەش ئىۋە لىرە لە زىندان دەكەين. كە بەو پىيە دەتۋانين بلىين ئەو روۋداۋە دۋابەدۋاى بەياننامە ۳۱۲ى رۆژى ۲ى خەزەلۋەرى ۱۳۲۳ى كۆمەلەنى ژ.ك بوۋە كە لەۋدا باسى ئىمىتيازى نەۋتى باكۋورى ئىران بۇ سۆڧىيەت كراۋە، ئەو سى كەسەش دۋاى دەرچۈۋونى ئەو بەياننامەيە لە سەردەشت گىراۋن. شىكىردنەۋەنى ئەو بەلگەش لىرەدا كۆتايى پىدى، ئەگەر بمانەۋەنى بە تىكرايى لەسەر ئەو ۵ بىرگەي بەلگەكە بىرۋىرامان دەر بىرىن، دەتۋانين بلىين: ھەموۋيان رىكەۋتى روۋداۋەكانيان لە سالى ۱۳۲۳

(۱۹۴۴)دا بوو. بەپىي مانگى رووداو و ھەوالەكانىش بى پەيمانى «سى سنوور» لە ھەمووان زووتر رووى داو، ھەر بۆيەشە كە لە يەكەم ھەوالى نامەكەدا باسى ئەو پەيمانە و ھاتنى نوینەرانى كۆمەلەى ھىوا كراو. ئەگەر بەپىي روونكردنەوى پيشووشمان بى كە گوتمان لە مانگى جۆزەردانى ۱۳۲۳ پەيمانەكە پىكھاتوو (چىشتى مجبور - مامۇستا ھەزار) ئەو لە جۆزەردان تا خەزەلومر (۱۷ى نۆوامبر) كە دوايىن نامەى لقى رىكخراوى كۆمەلەى (ژ.ك) لە ھەولير لەگەل ھەيئەتى ناوەندى كۆمەلەى (ژ.ك) لە مەھاباد ئالوگۆرى پىكراو. مەوداى جۆزەردان تا خەزەلومر پىنج مانگە، كە بە برۆاى من بە ھۆى ئەووى پىوەندى گرتنى ئەو سەردەم لەگەل ئىستا جياوازی زۆر بوو، ویدەچى ئەو مەودايە زۆر لە راستى نىزىك بى و مامۇستا ھەزار بەدروستى رىكەوتەكەى تۆمار كردي. بۆ نموونە بەياننامەى ژمارە ۳۱۲ى ژ.ك لە ۲ى خەزەلومرى ۱۳۲۳ چاپ كراو، كەچى مانگىك و چەند رۆژ دواتر لە نامەكەى ۱۴ى سەرماوەزى ۱۳۲۳ ھەوالى بلاو بوونەووەكەى لە كوردستانى باشوور، دراو بە كۆنسولى رووسىيە لە تەوريز، كەوايە بۆ مەسەلەيەكى گرینگى وەك پەيمانى «سى سنوور» ھىچ دوور نىيە نيوان رۆژى كۆبوونەووەكەى جۆزەردانى ۱۳۲۳ى دالانپەر ھەتا دوايىن نامەى لقى ژ.ك لە ھەولير، بە لەبەرچاوگرتنى ناكۆكيەكانى نىو كۆمەلەى «ھىوا»شەو پىنج مانگ مەودا ھەبى. وەكى دەشبينىن دواى ۲۶ى خەزەلومریش بەلگەيەك لە دەستدا نىيە كە باسىكى لە پىكھاتنى يا پىكەنەھاتنى دوو كۆمەلەكە لەسەر پەيمانى «سى سنوور» كردي.

روونكردنەوى رىكەوتى پىكھاتنى پەيمانى «سى سنوور»

لايەنىكى دىكە لەو پەيمانەدا كە پىويستە باشتەر روون بكرىتەو، رىكەوتى پىكھاتنى پەيمانەكەيە. ھەروەك پىشتەر باسما كىر زۆربەى نووسەران لەو برۆايەدان كە مانگى «ئووت»ى سالى ۱۳۲۳ (۱۹۴۴)كۆبوونەووەكە پىكھاتوو. بۆ ئەووى ئەو لايەنەش روون بىتەو پىويستە ئاوپىكى دىكە لە گۆفارى «نىشتمان»ى ژمارە ۷ و ۸ و ۹ بەدەينەو.

گۆڤارى «نېشتمان» ى ژماره ٧ و ٨ و ٩ له يهك بهرگدا بۆ سى مانگى بههار واته (خاكه لىډوه، بانه مه پ و جۆزهردان) ى سالى ١٣٢٣، (بهرامبهر دهگه ل سى مانگى ئاوريل و مه ى و ژووئهن) ى سالى ١٩٤٤ درچوووه. به پى ئه وه كه ئهم گۆڤاره بۆ سى مانگى وهرزى بههار ئاماده كراوه و ههروه ها به پى نووسينه كه ى مامۆستا «هه ژار» ىش كه زۆر ويده چى به دروستى تۆمار كرابى، به تايبه ت ئه و جىيه ى كه ده لى ئىمه ده سبه جى نوسخه ى به يانى خۆمان له «نېشتمان» دا چاپ كرد، ده توانين بلىين كه په يمانه كه له جۆزهردانى سالى ١٣٢٣ پىكه اتوووه.

ئه گهر به پى نووسينه كانى «ئىگلتن» و «مهك داوول» بى كه ده لى له مانگى «ئووت» ئه و كۆبوونه وه يه له «دالانپه پى پىكه اتوووه، مانگى «ئووت، (ئاگۆست، ئاب)» ده كه ويته نيوان دوو مانگى كه لاويز و خه رمانان. به لام ههروهك ده زانين ئه و دوو مانگه ده كه ونه نيو دوو مانگى كۆتايى وهرزى هاوين كه ئه وه له گه ل سه ردي پى نووسراوه كه ى ژماره ى كۆتايى گۆڤارى «نېشتمان» يه كتر ناگر نه وه، چونكه گۆڤارى «نېشتمان» ى ٧ و ٩ بۆ سى مانگى سه ره تاي وهرزى بههار ئاماده كراوه. ئه گهر به حيسابى «ئىگلتن» و «مهك داوول» ىش بى، دوو هه تا دوو مانگ ونيو دواتر ئه و رىكه كه وتنه پىكه اتوووه و ئيمزا كراوه كه ئه و بۆچوونه جياوازييه كى زۆرى له گه ل كاتى پىكه اتنى په يمانه كه وه هه يه. له وهش گرينگتر ئه وه يه كه چاپى هيج كام له ژماره كانى گۆڤارى «نېشتمان» ودرهنگى نه كه وتوون و له كاتى خۆى دا بلاو كراونه ته وه، ئه گهر ىش ودرهنگى كه وتبن، دوو مانگ وده پاش نه كه وتوون و ئه وه نده يان مه ودا نه بووه.

مامۆستا «زه بىحى» به رپرس و سه رنووسه ى گۆڤارى «نېشتمان» بووه و هه موو ژماره كانى «نېشتمان» ى له ته وريز چاپ كردوووه. ئه وانه ى له نيزيكه وه ئاگادارى چۆنيه تى چاپ كردنى «نېشتمان» بوون، ده لى جارى وا هه بووه مامۆستا «زه بىحى» چه ند رۆژ له سه ريهك خه ريكى نووسينى بووه و ته نانه ت بۆ يهك سه عاتيش نه ها توته ده رى و هه ر خه ريكى وتار نووسين و كارى چاپه مه نى بووه. ههروهك پيشتر گوتمان ته نانه ت زۆربه ى هه ره زۆرى وتاره كانى به قه له مى خۆى ده نووسى و ژماره ئه نده مه تى و ناوى ته ينى ئه نده اميكى ديكه ى له سه ر ده نووسى. جا هه ر له بهر ئه وه ده توانين بلىين ئه و ژماره ى گۆڤارى «نېشتمان» كه

بىر يار بۈۋە بۇ سىڭى مانكى ۋەرزى بەھار ئامادە بىرى، بە روۋنى لە لايەن مامۇستا «زەبىحى» بېشىر كارى بۇ كراۋە ۋە گەلەلەي بۇ دارپۇراۋە كە كاتى خۇي بىگاتە دەستى خۇي نەرانى، ھەر بۇيە ھىچ ۋىناچى دەرجوۋنى ژمارەي (۷ ۋە ۸ ۋە ۹) «نىشىمان» ھەتا مانكى «ئووت» (ۋاتا گەلەلەي ۋە خەرمانان) ۋەدوا كەۋتەي. ئەگەر دايىنىڭ قىسەي «ئىگىلتۇن ۋە مەكداۋل» يىش دروست بى ۋە پەيمانى «سىڭىنور» لە مانكى «ئووت» سالى ۱۹۴۴دا بىكھاتەي، ئەۋ پىرسىيارە دىتە گۆرۈ كە چۆن دەكرى پەيمانىك كە لە مانكى «ئووت» بىكھاتوۋە، ھەۋالەكەي لە گۆفارىكدا بىلاۋ بىكرىتەۋە كە دوو مانگ بەر لە مانكى «ئووت» ئامادە كراۋە، كە دىيارە ئەۋەش دوۋرە لە راستى. ئەگەر چاپى نىشىمان ئەۋەندەش ۋە پاش كەۋتەي چۈنكە تا كاتى ۋەلانىنى مامۇستا زەبىحى ۋە چاپى ئەۋ ۱۲ لاپەرەيە ھەر خۇدى ناۋبراۋ بەرپىسى ئەم گۆفارە بۈۋە، بىۋنەبى ھۇشى ئەۋەندەشى ھەبۈۋە كە ئەۋ ۋتارەي لە گۆفارەكەيدا چاپى دەكا پىۋىستە بەپىي رىكەۋتى پەيمانەكە ئامادە بىرى يان ھەر نەبى لە عىۋاننى روۋبەرگى گۆفارەكە كارىكى ۋە بكا كە رىكەۋتى بىكھاتەكە دەگەل مانكى دەرجوۋنى گۆفارەكە ھەماھەنگىيان ھەبى ۋە يەكتر بىكرەۋە.

لىكدانەۋەي رۇژى كۆبۈۋنەۋەكە بەپىي قىسەكانى مامۇستا ھەژار

ئەگەر بىتۈۋ قىسەكانى مامۇستا «ھەژار» بىكەينە بىنەماي ئەم بەشە لە لىكۆلىنەۋەكەمان، ئەۋە دەتۋانىن بەۋ لىكدانەۋەي خوارەۋە پىتر لە راستى ۋە دروستى رىكەۋتى كۆبۈۋنەۋەي دوو لايەنى كۆمەلەكە نىزىك بىيىنەۋە.

مامۇستا ھەژار دەلى: «مانكى جۈزەردان بوۋ ۋە درۋىنەي جۇ دەستى بىكرەۋە» (بەكۈرتى) - تا مەرگەۋەر بە سۋارى ماشىن ۋە فايقتۇن دەپۇن ۋە دەگەنە كۈندى «بالانىش». لە ۋى ماشىنەكەيان بەجى دەھىلن ۋە دەچنە كۈندى «كۆكى»، لە ۋىش نامىننەۋە ۋە شەۋى دەچنە كۈندى «قاسملوۋ». بەيانى لە كۈندى «قاسملوۋ» ۋە ۋەپى دەكەۋن ۋە بۇ نىۋەرۇ دەچنە لاي عەبدولقادرى كۈرى شىخ

«دزمى مهرگه وەر». له وې كۆبوونه وه كه دس پېده كا. مامۇستا هه ژار له دريژمى قسه كانيدا ده لى: «دواى حهوت شهو له دزه، به ريگه شىنۇدا گه راپينه وه، له شىنۇ به پى هاتينه نه غه ده و له نه غه ده وه به سوارى ترؤمبىلىكى سینه ماى ئىنگىسىيان كه دهاته سابلاغ، هاتينه وه...». ئەگەر به پى ئه و قسانه مى مامۇستا هه ژار بى، ده لىين هه ر گريمان له يه كى جۆزهردان هه واليان پىدرابى كه نوينه ره كانى كۆمه له مى هيو هاتىين و ئاماده بوونى خۆيان بۆ كۆبوونه وه كه راگه ياندى. ئه و كات نوينه رانى كۆمه له مى ژ. ك وهرى كه وتيىن و رۆژيكيان پىچووبى و چووبىتنه «بالانىش»، شه ويكىش له گوندى «قاسملو» مابىتنه وه، بۆ سبه ينى چووبنه ره شمالي مالى شىخ له دزمى مهرگه وەر و دواى حهوت رۆژ له دزه وه گه راپينه وه سابلاغ، به و حىساب و لىكدانه وه به تا ئه و كات ده بى نۆ رۆژ له جۆزهردان تىپه ر بووبى. پاشان ده لى: «ئىمه ده سبه جى نوسخه مى «به يان» مى خۆمان له «نىشتمان» دا چاپ كرد». له ئه سلى «به يان» كه مى گۆفارى نىشتماندا هاتووه كه سى رۆژ وتوويژيان كردووه. وه كى هه موومان ده زانين نىشتمان له ته وريز چاپ ده كرا، رۆژىك به هاتنه وه و رۆژىك به چوون بۆ ته وريز (تازه ئەگەر هيج مه حته ل نه بووبن) رۆژىكىش بۆ ئاماده و چاپكردى هه واله كه، كه ئه وانەش لانى كه م سى رۆژيان پىچووه، ئه و سى رۆژه له گه ل نۆ رۆژى پىشوو ده كاته دوازه رۆژ. دوو رۆژيش به هينانه وه مى گۆفاره كه و بلاوكرده وه مى له مه هاباد، تا ئيره نيزىك چارده رۆژ له مانگى جۆزهردان تىپه ر بووه و تازه هه واله كه چاپ بووه كه ئەگەر به و حىساب و لىكدانه وه بى، ريكه وتى كۆبوونه وه كه ده كه ويته مانگى ژووئهنى ۱۹۴۴. تازه ئه وه به پى لىكدانه وه مى ئىمه بوو له سه ر ئه و ئەساسه كه له يه كى خه زه لوه ره وه، هه والى هاتنى نوينه ره كان و دانىشتنه كه يان ده ستى پىكردى كه رهنكه واش نه بووبى و له نيومى دووه مى جۆزهردانه وه هه واليان پىدرابى. به لام چ به لىكدانه وه مى پىشوو و چ به پى لىكدانه وه كه مى ئىستامان بى (له نيومى دووه مى جۆزهردان هاتىن)، ساغكرده وه مى رۆژى هه ر دوو لىكدانه وه ده كه ويته دوو حه وتووى يه كه مى مانگى جۆزهردان كه ئه وىش به رامبه ره ده گه ل مانگى ژووئهنى ۱۹۴۴. هه رچۆنىكى بى له كۆتايى ئه و لىكۆلىنه وه مان ده كرى بلىين ئەگەر بنه ماى ئه م

بەشە لە لىكۆلىنە ۋە كەمان لە سەر قسەكانى مامۇستا ھەژار بى، ئەو بە بۆچوونىكى يەكجار نىزىك لە راستى، دەتوانىن بىلەين كە پەيمانى «سى سنوور» لە دوو ھەوتووى سەرەتاي مانگى جۆزەردانى ۱۳۲۳ (ژوۋئەنى ۱۹۴۴) پىكھاتوۋە.

ئامانج لە كۆبوونە ۋە كەسى دالانىپەر

تەنيا شتىكى ماۋە بە روونى ديارى بىرى، ئامانجى كۆبوونە ۋە كەسە كە ئەۋىش بەپى ھەر دوو بەلگەى «نىشتمان» و «نامەى مامۇستا زەبىحى بۆ كۆنسولى رووسىيە لە تەۋرىز»، روون دەكەينەۋە. مامۇستا زەبىحى لە وتارى «لە ناو كۆمەلەدا» كە ۋەك «بەيان»ى كۆمەلەى ژ.ك سەبارەت بە پەيمانى «سى سنوور» لە گۆڭارى «نىشتمان»دا چاپ كراۋە، نووسىۋىيەتى و دەلى: «پەيمانى سى سنوور لە لايەن نوينەرانى ھەر دوو لا (ژ.ك و ھىوا) بۆ زىادكردى كۆشت و ئىجادى پىۋەندىكى ۋەسىيەى سياسى ئىمزا كرا. يەككە لە گەۋرەترىن ئامانجەكانى دوو كۆمەلەى ناوبراۋ دامەزراندنى «كوردستانى گەۋرە» بوۋە. ھەر بۆيە لە بەلگەكەشدا ئەو پەيمانە بەو جۆرە باسى لىكراۋە: «ئەم كۆنفرانسە گرینگە بىگومان لە دوايىدا دەپتە ھەستىكى گەۋرە دە مىژۋوى ھەعالىيەت و كۆشتى دوو كۆمەلەدا.» لە نامەى ۱۴ سەرمائەزىشدا ديسان مامۇستا زەبىحى ۋەك بەرپرسى بەشى راگەياندىنى كۆمەلەى ژ.ك دەلى: «ئىمە بىرپارمان دا بۆ بەرەو پىش بردنى ئامانجى ھەر دوو رىكخراۋەكە (ئازادى گەلى كورد) ھاۋكارى بگەين و كاتى پىۋەندى گرتن لەگەل دەۋلەتتىكى دىكە [بەرپرسانى كۆمەلەى ھىوا] پىرسمان پىكەن.» لە تاۋوتوى كردن و لىكەدانەۋەى ھەر دوو بەلگەدا دەتوانىن بىلەين: پەيمانى سى سنوور لە لايەن نوينەرانى كۆمەلەى ژ.ك و كۆمەلەى ھىوا بە مەبەستى پىۋەندى بەربلاۋ و پەرەپىدانى ھەۋلەكانى ھەر دوو لا بۆ بەرەو پىش بردن و ۋەدەپىنانى ئاۋات و ئامانجەكانى ھاۋبەش، واتا (ئازادى گەلى كورد و پىكھىنانى كوردستانى گەۋرە) پىكھاتوۋە. ۋاش ۋىدەچى كە ھەردوۋ لا بۆ گەشتن

نەبووی. بەلام بەپیتی ئەو ھەلومەرجەي لەو سەردەمیدا بۆ کوردی بەشی
 رۆژھەلات رەخسابوو کە رووسەکان یارمەتی کوردەکانی ئەم ناوچەيە بدن بۆ
 گەشتن بە ئامانجەکانیان؛ ئەندامانی کۆمەڵەي ژ.ک خاڵیکیان لە پەیمانەکە
 زیاد کردوو کە ئەویش ئەوێە ئەگەر ھات و لە پێناوی گەشتن بەو ئامانجانەي
 لە سەری ریککەوتووین (ئازادی گەلی کورد)، کۆمەڵەي هیوا پێوەندی دەگەڵ
 دەوڵەتیکي دیکە گرت (کە بە روونی مەبەستی نوێنەرانی ژ.ک لەو دەوڵەتە ھەر
 ئینگلیس بوو) ئەو پرس بە کۆمەڵەي ژ.ک بکەن. چونکە مەبەست و
 ئامانجەکانی درێژخایەنی ھەر دوو کۆمەڵە ھەر وەک لە ھەموو نووسراو و
 بلاوکراوەکانرا دیارە، خەبات بۆ وەدیھێنانی کوردستانیکی گەورە بوو، جا
 گرینگ نییە وەدیھێنانەکەي بە یارمەتی رووسەکان بێ یا ئینگلیسییەکان.

پوختە و ئاکامی پەیمانی «سێسنوور»

بە لەبەرچا و گرتنی تەواوی ئەو شیکردنەوانەي لەو وتارەدا ھاتوون،
 پەیمانی «سێسنوور» بە خوێنەرانی بەرێژ دەناسێنین:

رۆژی ۲۵ی گەلاوێژی ساڵی ۱۳۲۱ (۱۶ی ئابی ۱۹۴۲) کۆمەڵەي (ژ.ک)
 دامەزرا. یەکیک لە بەشداری ئەو کۆمەڵەيە «میرحاج ئەحمەد» کوردیکی خەلکی
 کوردستانی باشوور بوو کە بۆخۆي ئەندامی کۆمەڵەيەک بە ناوی «کۆمەڵەي
 هیوا» بوو. نفووز و ناوبانگی کۆمەڵەي (ژ.ک) زۆر زوو ھەموو کوردستانی
 تەنیوەتەو و لە زۆربەي شار و گوندەکانی کوردستانی ئێران و عێراق ئەندامی
 وەرگرتوو. لە کوردستانی باشووریش چەندین لقی کردۆتەو و زۆربەي
 تیکۆشەران و پیاو سیاسییەکانی لە دەوری خۆي کۆکردۆتەو. ئەندامانی
 ھەر دوو کۆمەڵە بە مەبەستی پتەوکردنی پێوەندییەکان و سەبارەت بە
 ئامانجە ھاوبەشەکانیان نێوەنیو ھاتوچۆي یەکتریان کردوو و ھەر بەو
 ھەستەو لە لایەن کۆمەڵەي (ژ.ک) کاک «محەممەدئەمین شەرەفی» دیاری
 دەکری بچیتە لای بەرپرسیانی «ھیوا» لە کەرکووک. ئەوکات بنگەي سەرەکی
 کۆمەڵەي «ھیوا» لە کەرکووک بوو و مامۆستا «رەفیق حیلمی» سەرۆکی
 کۆمەڵەکە بوو و لە وی ئێردراوی کۆمەڵەي ژ.ک چاوی بە بەرپرسیانی کۆمەڵەي

هیاو دهکەوئ. هەر دوا به دوای ئەم سەردانە ئەندامانی کۆمەڵەی «هیاو» چەند جارێ سەردانی مەهابادیان کردوو و لەگەڵ بەرپرسانی کۆمەڵەی (ژ.ک) و تووویژیان پیکهیناوه. بەو چەشنە بناغەی هاوکاری نێوان دوو کۆمەڵە دادەندرئ. دوو لایەن بە مەبەستی هاوئاھەنگی لە تیکۆشان و چالاکیەکان و لەسەر بناغە و ئەساسی ئامانجی هاوبەش و بۆ پەرەپێدان و زیادکردنی تیکۆشان و دامەزراندنی پێوەندییەکی بەربلای سیاسی بریاریان داوه، کۆنفراڤانسێک و پەیمانێک پیکهین.

بۆ ئەم مەبەستە «لەسەر داوای کۆمەڵەی (ژ.ک)» بریار دەدرئ لە ماوهێکی کورتدا ئەو کۆنفراڤانسە پیکهین. هەر بۆیە کاتی کۆمەڵەی «هیاو» ئامادەبوونی خۆی دەربرێوه، کۆمەڵەی (ژ.ک) بە ھۆی رابیتی خۆی (واتە رابیتی دوو کۆمەڵە) ئاگادار دەکریتەووە کە کۆمەڵەی ناوبراو ئامادەیی خۆی راگەیاندوو. دەگەڵکوو نوێنەرانی کۆمەڵەی «هیاو» هاتوو نەتە شوینی مەبەست، نوێنەرانی کۆمەڵەی (ژ.ک) یش رۆیشتوونەتە شوینی گفتوگۆ و دەستیان بە وتووێژ کردوو و وتووێژەکان لە شوینی کە بە ناوی «دالانپەر» پیکهاتوو.

«دالانپەر» ناوی زنجیرەچیا یە کە لە رۆژھەلاتی کوردستان کە بە ھۆی ئەوێ لایەکی لە رۆژھەلاتی کوردستان و لایەکی لە ناوچەی «شەمزینان» ی کوردستانی باکوور و لایەکی دیکەشی لە باشووری کوردستان ھەلکەوتوو، بە «سی سنوور» ناوبانگی دەرکردوو. دەلێن «دالانپەر» شوینی ئاستەم و چر و ھەلەمووتە، کاتی دال (ھەلۆ) بە سەر ئەو شوینەدا تێپەر دەبن، پەرپووبالی دەدرئ، بۆیە ناویان ناو «دالانپەر». کۆبوونەووەکە لە ناوەرێست یا کۆتایی مانگی جۆزەردانی سالی ۱۳۲۳ (مە ی و ژوونی سالی ۱۹۴۴) پیکهاتوو. بەگوێرە نووسینەکانی مامۆستا «ھەژار»، کاتی کۆبوونەووەکە دەکەوینە نیوێ ئەووەلی مانگی جۆزەردان کە ئەویش بەرامبەرە دەگەڵ مانگی ژوونەن (جوون) ی سالی ۱۹۴۴. نوێنەرانی کۆمەڵەی «هیاو» لەو کۆبوونەووەدا بریتی بوون لە دوو ئەندام:

«سەید عەزیزی شەمزینی» (=دوکتور سەید عەزیزی گەیلانی یا ئالی گەیلانیان) و «شیخ عوبەیدیلای کەمالی» (=شیخ عوبەیدیلای زینوی).

«كاك قاسمى قادرى قازى»، «كاك عەبدوررەھمانى شەرەفكەندى»
(مامۇستا ھەژار)، «كاك عەبدوررەھمانى زەبىھى».

لە نىۋو ئەۋچەند كەسە كاك «قاسمى قادرى قازى» بە ھۆى
بەتەمەن بوۋى، بە سەرۋكى نوپنەرانى ھەردوۋ لا ھەلبۇتۇرداۋە. ھەموو كار و
ئەركەكانى ھەماھەنگى و ئامادەكارى ئەۋ كۆبوۋنەۋە و پۈۋەندىيەكانى تىرى
نىۋان دوو كۆمەلەي «ژ.ك» و «ھىۋا»، بە يارمەتى و ئازايەتى و
ماندوۋىيەناسى و تىكۆشانى لە رادەبەدەرى تەتەر و رابىتى (ژ.ك)، كاك
«سەئىدى ھەمەقالەي بېستانچى» يەۋە پىكھاتوۋە.

كۆبوۋنەۋەكە بۇ ماۋەي سى رۆژ قىسەي لەسەر كراۋە و لەسەر داۋاي
نوپنەرانى كۆمەلەي (ژ.ك) پىكھاتوۋە. شوپىنى كۆبوۋنەۋەكە بە ھۆى
ھاۋسنوۋرى دەگەل سى ولاتى ئىران، تۈركىيا و عىراق بە «سىسنوۋر» و
پەيمانەكەش ھەر بەۋ ناۋە ناوبانگى دەرکردوۋە.

پەيمانەكە بەپىي نوۋسىنەكانى مامۇستا «ھەژار» لە ۱۲ خال پىكھاتبوۋ.
«پەيمانى «سىسنوۋر» زۆر زوۋ لە لايەن ھەيئەتى راۋىژكارى ئىدارەي ناۋەندى
كۆمەلەي (ژ.ك) پەسند كراۋە. بىر يار و ابوۋە لە داۋى پەسند كىردىنى نوسخەي
ناۋچەي كۆمەلەي «ھىۋا»، نوسخەي ھەردوۋ لا ئالۋگۆرى پىبىكرى.

بەندىك لە پىكھاتنەكە دەلى: «ئەگەر ئىنگلىس لە عىراق مافى كوردەكانى
ئەۋ پارچەيە بدەن، كوردەكانى ئەۋ ناۋچەيە نابى لە بىر بىكرىن». لە پەيمانى
«سىسنوۋر» ھەموو كوردستان بە يەك ولات داندراۋە و تەۋاۋى تىكۆشانەكان لە
پىتاۋى يەكخستەۋەي ئەۋ بەشە لىك دابراۋانەي كوردستان بوۋە. دەگەل ھاتنى
لەشكىرى سۆقىيەت بۇ ئىران، كۆمەلەي (ژ.ك) پۈۋەندى دەگەل بەرپىرسانى ئەۋ
دەۋلەتە دەگرى و يارمەتى لى دەخۋازى. ئەگەرچى سەرەتا ۋەلامىكى وايان لە
لايەن بەرپىرسانى ئەم دەۋلەتە نادىتەۋە، بەلام ئەۋانېش كاتىك نفوز و ھىزى
مەعنەۋى كۆمەلەي (ژ.ك) ھەست پىدەكەن، دەس دەكەن بە پۈۋەندى و ھاۋكارى
و يارمەتيدان بەۋ كۆمەلەيە، ھەر بۇيە كوردەكانى بەشى رۆژ ھەلاتىش بەپىي
پەيمانى «سىسنوۋر»، بە مەرجى رزگار بوۋىيان، يارمەتىدانى پارچەكانى
دىكەيان بە ئەركى سەر شانى خۇيان زانىۋە.

سەرۆكى ئەۋكاتى كۆمەلەي «هيو» مامۇستا «رەفيق حىلمى» بوۋە. سەبارەت بە چۆنىەتى چارەسەر كىردى مەسەلەي نەتەۋايەتى كە ئايا كورد دەبىي پىشتى بە كام كامپ بېبەستى (سۆڭىيەت، ئىنگىلىس يا رۆژئاۋ) و كام يەك لەۋانە پىشتىگىرى لە گەلى كورد دەكەن تا بە مافەكانى خۆى بگا و بە ھۆى بۆچوۋنى جياۋاز لەسەر ئەۋ بابەتە و چەند بابەتلىكى دىكە ناكۆكى كەۋتۆتە ناۋ رىزى حىزبى «هيو». مامۇستا «رەفيق حىلمى» ھەم سەرۆكى كۆمەلەي «هيو» و ھەم سەرۆكى باسكى راستى كۆمەلەي ناۋبراۋ بوۋە، ھەموو ھەۋلەكانى بۆ داكوتانى رەگى پتەۋەندى نىۋان كۆمەلەي «هيو» و ئىنگىلىس بوۋە، مامۇستا رەفيق حىلمى «بالى راستى كۆمەلەي هيو» و لايەنگرانى پىيان وايۋو كە كورد نابى پىشت بە يارمەتتەيەكانى سۆڭىيەت بېبەستى، چۈنكە ئەۋ دەۋلەتە لە كوردستان دوۋرە و ناتۋانى بەپەلە يارمەتى گەلى كورد بدا. مامۇستا «رەفيق حىلمى» و لايەنگرانى لەۋ بىروايەدا بوۋن تەنەنەت يارمەتى جوۋلانەۋەي «بارزان» پىش نەدرى، چۈنكە يارمەتى ئەۋان دەبىتە مايەي توۋرەبوۋنى ئىنگىلىسىيەكان، چۈنكە جوۋلانەۋەي بارزانپىش دۆى ئىنگىلىسىيەكان بوۋ. بەلام بالى چەپ تەۋاو بە پىچەۋانەي بىرۋاپى مامۇستا رەفيق حىلمى و بالى راست دەجوۋلاۋە. ئەۋ دژايەتى و ناكۆكىيانە لە مانگى شۋباتى ۱۹۴۴ بە جودا بوۋنەۋەي ئەۋ دوۋ لايەنە يەكلا بۆۋە و باسكى راست و مامۇستا رەفيق حىلمى سەردەمىك بە ناۋى كۆمەلەي هيو كارپان كىرد: بەلام چى پىتەچوۋ ئەۋپىش بە يەكجارى لىك ھەلەۋەشا.

بەشىكى ئەندامانى بالى چەپپىش بۆ ماۋەيەك چوۋنە نىۋ رىزى تاقىمى (ئەلقاعىدە)ى حىزبى كۆمۇنىستى عىراقەۋە. بەشىكى تر چوۋنە نىۋ رىزى لقى كۆمەلەي (ژ.ك) لە باشۋورى كوردستان و ئەۋانەي مانەۋەش چوۋنە رىزى تاقىمى (ۋەحدە ئەننىزال)ى كۆمۇنىستەۋە و بە ناۋى «يەكپىتى تىكۆشىن» لىقىيان دامەزەند. پاشان ئەندامانى كوردى تاقىمى (ۋەحدە ئەننىزال) بە جودا حىزبى كۆمۇنىستى كوردستانى عىراق (حىزبى شۆرپىش)يان دامەزەند و لە حىزبى كۆمۇنىستى عىراق جودا بوۋنەۋە.

لەۋ نىۋەدا حىزبى (شۆرپىش) بە پىچەۋانەي بالى راستى حىزبى هيو،

له ۱۶ی ئاب (گەلاوڤڤ)ی ۱۹۴۶ به مه بهستی کۆنگره یی که می پارتی دیموکراتی کوردستان، حیزبه که یی خۆی هه لوه شانده وه و «پارتی دیموکرات» دامه زرا.

«حیزبی رزگاری»ش که له کۆتایی سالی ۱۹۴۴ و سه ره تای سالی ۱۹۴۵ پیکهاتبوو به ده سپیشخه ری لایه نه پیشکه و تنخوازه کانی حیزبی هه لوه شاوه ی هیوا و هه موو هیزه نیشتمانی و تاقمه سیاسیه پیشکه و تنخوازه کانی کوردستانی عێراق ریزی به ره ی نیشتمانی به کگرتووی کوردی عێراقی به ناوی «حیزبی رزگاری کورد»ی دامه زراند و ئەو حیزبهش وێرای «حیزبی شۆرش» له کۆنفرانسی ۱۶ی ئابی ۱۹۴۶ هه لوه شانده وه ی خۆی راگه یاند و به و جۆره نه خهش و نه رکی میژوو یی حیزبی هیوا و حیزبه کانی دوا ی ئەو کۆتایی هات و «پارتی دیموکراتی کوردستان» دامه زرا. له و ماوه یه دا ئەوه ی به وردی چاوه پروانی ئاکامه کانی ئەو بارو دۆخه ی ده کرد، کۆمه له ی ژ.ک بوو.

روون نه بوونه وه ی به یه کجاری کۆمه له ی هیوا به تایبه تی له سه ر ئامانجه هاو به شه کانی ده گه ل کۆمه له ی (ژ.ک) له سه ر چۆنیه تی کارکردن بۆ دامه زراندنی «کوردستانی گه وه» له لایه ک و ئاکامی په سه ندردن یا نه کردنی کۆبوونه وه ی «سێ سنوور» له لایه کی دیکه وه، کۆمه له ی (ژ.ک)ی هه تا کۆتایی مانگی خه زه لوه ری ۱۳۲۳ (نۆوامبری ۱۹۴۴) و بگه ره چه ند مانگ ئەه ولاتریش له چاوه پروانیدا هیشته وه.

ئه گه رچی با لی راستی کۆمه له ی هیوا له و بره وایه دا بوو ئینگلیس له گه یشتن به ئاوا ته کانی یارمه تی کورد ده دا، به کرده وه هه لوه شا و با لی چه پی ئەو کۆمه له یه که له گه ل هه لومه رچی ئەه و کاتی کۆمه له ی ژ.ک ته واه و هاوئا هه نگ و هاو بیڕ بوو، له حیزبی هیوا جودا بۆوه. به لام به هۆی ئەوه ی با لی چه پ ماوه یه ک له گه ل حیزبی کۆمونیستی عێراق بوو و سه ره به خۆ و ئازاد کاری نه ده کرد، له ه یچ لایه نیکی ئەم کۆمه له یه وه لامی «به لی» بۆ کۆنفرانس و کۆبوونه وه ی «سێ سنوور» به به رپرسیانی کۆمه له ی ژ.ک نه درایه وه، هه ر بۆیه ده توانین بلیین په یمانی «سێ سنوور» له لایه ن هه یثه تی راوێژکاری ئیداره ی ناوه ندی کۆمه له ی «هیوا» په سند نه کرا و به م چه شنه په یمانه که به کرده وه له وه دیه تانی ئامانجه کانی دوور که وته وه و جیبه جی نه کرا، به لام ره تکردنه وه یا پاشگه زبوونه وه له و په یمانه له لایه ن کۆمه له ی «هیوا»، نه بوو به هۆی

هەلبرانى پتوھندييەكانى داھاتووى كۆمەلەي (ژ.ك) لەگەل حيزب و لاينە كوردەكانى ئەوديو و پتوھندي ھەر بەردەوام بوو.

بەردەوامى لە وتوويژ و دانىشتن و كۆبوونەوى نوينەرانى كۆمەلەي ژ.ك لەگەل بەرپرسان و بەرپتوھبەرانى كۆمەلەي ھيوا لە ھەموو شارەكانى كوردستانى عىراق و چاوھديرى وردى بارودۆخى ناوچە و ھەرگرتنى زانىارى لەسەر خەبات و گۆرانكارىيەكانى ناوچە و پتوھندي لەگەل سەرۆك و ئەندامانى حيزبە پيشكەوتنخوازەكانى كورد و بزووتنەوى بارزان، ھەروەھا پتوھندي لەگەل كۆمەلەي «خۆيبوون» و ناردينى نوينەر بۆ پتوھندي لەگەل كوردەكانى توركيا و سووريا، ئەو راستيانە دەسەلميتنى كە ئەگەرچى كۆمەلەي ژ.ك لە ھەلەمى كۆمەلەي ھيوا سەبارەت بە پەيمانى سى سنوور بى ھيوا بوو، بەلام ئەو نەبۆتە مايە ھەلبرانى پتوھندي قوول و لەميژينەي «رابردووى» لەگەل ئەو حيزب و لاينەنانەي كە پيشتر پتوھندييان پتوھ كرابوو. نامەي مانگى خەزەلوھرى ۱۳۲۲ (نۆكتۆبرى ۱۹۴۳)ى بەرپتوھبەرايەتى كۆمەلەي ژ.ك لە مەھاباد، بۆ «مەلا مستەفا بارزاني» بەلگەيەكى ديكەيە بۆ سەلماندى ئەو راستىيەي كە ئەو كۆمەلەيە بەر لە پەيمانى سى سنوور و دواي ئەو پەيمانەش ھەموو ھەولەكانى بۆ پتەوكردنى پتوھندي نئىوان پارچە دابراوھەكانى كوردستان بوو.

چاپەمەنيە كوردىيەكانى سەردەمى كۆمەلەي ژ.ك

بۆ ئەوى وتارى پەيمانى سى سنوور دەولەمەندتر و جيگاي سوودىكى پتر بى، بە پتويستىم زانى بە كورتى باسى ئەو رۆژنامە و گۆزارانە بكەم كە لە سەردەمى كۆمەلەي (ژ.ك)دا چاپ و بلاو بوونەتەو. ئەم كورتەميژوويە بيچگە لە دەولەمەند كردنى وتارى سى سنوور، زۆر بابەتى ئەو كتيب و نووسراوانە پشتراست دەكاتەو كە باسى حيزب و كۆمەلە پيكھاتووھەكان و ھەروەھا خەباتى ئەو سەردەمى كورد لە ھەر دوو بەشى رۆژھەلات و باشوور دەكەن.

لە كتيبي «كوردستان و كورد لە بەلگەنامەكانى برىتانىا»دا كە «و.

كوردى، لە لاپەره ١١٩ و ١٢٠دا سەبارەت بە چاپەمەنى و حیزب و تاقەمەكانى كوردى زانىارى باش كۆ كراوەتەو. لە بەشىكى دىكەى ئەو كۆتەبە سەبارەت بە حیزبى ھىواش زانىارى باش دراوہ كە لێرەدا وەك پالېشتىك بۆ قسەكانى دوكتور «عەزىزى شەمزىنى» و زانىارى پترى خوینەرەن پېشكەش دەكرى.

لە لاپەره ١١٩ بەپێى راپۆرتى Fo371/52702 Research Fo, 22 March 1946 Appendix [B] كە رێكەوتەكەى بەرامبەرە دەگەل رۆژى جومعه ٢ى خاكەلێوہى ١٣٢٥، دەلى: «گرىنگترىن چاپەمەنىيەكانى كوردى ئەوانەن:

١- ھاوار - ئۆرگانى «كۆمەلەى خۆبىوون» كە لە لاى سەرۆكەكەى «جەلادەت بەدرخان» لە شارى حەلەب چاپ دەبێ. چاپەكەى تا شەرى دووھەمى جىھانى درێژەى ھەبوو بەلام لە كۆتايى شەردا جێى خۆى دا بە گۆفاریكى دىكە بە ناوى «رووناك».

٢- نىشتەمان - يەكەم جار لە سالى ١٩٤٣ «كۆمەلەى ژيانى كورد» چاپى كرد. لە شارى تەوریز و بە يارمەتى شووڤەوى چاپ و لە سلىمانى بلاو دەكراوہ. ٣- ئازادى - ئۆرگانى كوردە شىوعىيەكان، شوینی چاپ ناديار، چەند ژمارەى لە سلىمانى لى بلاو كراوەتەوہ.

٤- يەكێتى تىكۆشىن - ئۆرگانى كوردە شىوعىيەكان، لە بەغدا بلاو دەبۆوہ، لە راپۆرتى وەزارەتى [دەرەوہى] برىتانىادا ھاتووە: «ئەم گۆفارە دەگەل رۆژنامەى «وحدەت ئەننىزال» بە زمانى عەرەبى و «رزگارى كورد» و «شۆڤرش» بە زمانى كوردى پێوەندى ھەبووہ...»

لە لاپەره ١١٩ و ١٢٠دا ئەو جار باسى حیزب و تاقەمەكانى كوردى دەكا و بەپێى راپۆرتى Ibid Appendix [C] باسى ٥ حیزبى گرىنگ دەكا كە ئێمە بە گۆرەى پێوەندىيان بەم بەشە لە نووسراوہكانمان باسى سى دانەيان دەكەين:

١- «ژيانى كورد»: سالى ١٩٤٣ دامەزرا. رۆژنامەيەكى [گۆفاریكى] بە ناوى «نىشتەمان» بلاو دەكردەوہ. ئامانجى ئەو يەكێتى گەلى كورد بوو. لەگەل ئاغا و دەرەبەگە كوردەكان و بىر و بۆجوونيان بەربەرەكانى ھەبوو بەلام بۆجوونى كۆمۇنىستى نەبوو. تێدەكۆشا پێوەندى لەگەل «حیزبى ھىوا» لە سلىمانى و «كۆمەلەى خۆبىوون» ساز بكا...

۲- «هيوای كورد» رېكخراوئىكى نەينى بوو كە سالى ۱۹۳۹ لە سەلیمانى دامەزرا. زانیاری پتر لە بارەى چالاکیەکانى لە بەر دەست نییه.

۳- «رەزگارى كورد» - سالى ۱۹۴۵ و لە بەغدا بوونى خۆى راگەیانند. لایەنگرى كوردەكانى ئێران بوو و لە مافى كوردەكانى عێراق بەرگرى و رۆژنامەیهكى بە ناوى «رەزگارى» چاپ دەكرد.

لە لاپەرە ۱۲۹ باسى كوودتای نیزامى «بەكر سیدقى» ئەفسەرى كورد دەكا كە لە ئۆكتۆبرى ۱۹۳۶ نژى حكومەتى «ياسین ئەلهاشمى» بەرپۆهچوو و هاتنە سەر كارى «حكیمەتى سولهیمان» ی لێكەوتەوه و پاشان دەلى: «بەكر سیدقى» بۆخۆى كرا بە فەرماندەى گشتى ئەرتەشى عێراق. ئەو كوودتا نیزامییه رووخیكى تازەى وەبەر «كوردە نەتەوهخوازەكان» هەو نا. فەرماندەیی «بەكر سیدقى» دروست هاوكات بوو لەگەڵ دامەزراندنى «حیزبى هیوا» لە لایەن رۆشنبیرانى كورد.

ناوى «هيوای» لەبەر شانازى كردن بە حیزبیکەوه ساز بوو كە لە سەرەتای سەدهى بیستەم لە لایەن كوردەكانى توركیا بە ئامانجى سەرەخۆی كوردستان دامەزرايوو. ئەندامانى حیزبى تازەى «هيوای» ئەوانە بوون: «رەفىق حىلمى»، «ئىسماعیل حەقى»، «تۆفىق وەهەبى»، «مەعرووف جىاوک»، «ئەمین رەواندزى»، «ئىسماعیل حەقى شاوهدیس» [رەنگە ناوى ئىسماعیل حەقى بى كە دووپات بۆتەوه]. لە ئەفسەرەكانیش: «مستەفا خۆشناو»، «عیززەت عەبدولعەزیز»، «نوورى مەلا حەكىم»، «نوورى مەلا مەعرووف» و «نوورى ئەحمەد تەها» و «هەروەها: «رەفىق كۆبى» و «مەممەد سالىح»، «عەبدوورەحمانى قازى»، «ماجید مستەفا»، «شیخ قادری بەرزەنجى». (ئەو حیزبە دوو لىق بوو، تاقدى یەكەم (بائى راست) كە زۆرینە بوون و باوەریان بە هەوادارى و لایەنگرى بریتانیا بۆ گەشتن بە خودمۆختارى بوو... تاقدى دووهم (بائى چەپ) بوون كە لایەنگرى شیوعیەكان بوون و باوەریان بە شۆرشى سۆسیالیستەكان هەبوو كە لە سالى ۱۹۴۴ دامەزرايوو و ئۆرگانىكى هەر بەو ناو هەبوو. هاوكارى نێوان ئەو دوو حیزبە «رەزگارى كورد» و «شۆرش» زۆر باش بوو، بەلام لە ئەنجامدا بزوتنەوهى سیاسى كوردەكان بە رابەراییەتى

گەلى كورد دەك عادەتى لەمىژىنەي، ئەو جارىش رووى كىردە سەرۆك
 ەشايرەكان ەتا داخوازيەكانى خۇيان بە زۆرى چەك وەدى بېنن. ئەو ە
 كاتىكا بوو كە لە تىكۆشانى دىپلوماتىكى دەروەشدا نەيتوانى سەرنجى دنيا
 بەرەو كوردستان و مەسەلەكەي رابكىشى...

گۆفارى «رۆژنامە نووس» يش لە ژمارە ۱ - ۲۲ ى ۴ ى ۲۰۰۴ لە وتارىكا لە
 ژير ناوى «ئىندىكىسى رۆژنامەوانى نەينى كوردى تا ۱۴ ى تەمووزى ۱۹۵۸ - بەشى
 يەكەم كە لە لاينەك «رەفيق سالى ئەحمەد» نامادە كراو، باسى رۆژنامە و
 گۆفاردەكانى ئەم سەردەمى دەكا. ئەو نووسراوى خوارى كورتەيەكە لەسەر ئەو
 رۆژنامە و گۆفارانەي كە لە سالەكانى ۱۹۴۲ ەتا ۱۹۴۵ دەرجوون كە سەرنج دان
 بەو گۆفارانە، زانىارى پتر و رووتترمان سەبارەت بە رووداوەكانى ئەو سەردەمە
 دەخاتە بەردەست.

لاپەرە ۲۳۰ باسى گۆفارى «دەنگى راستى» دەكا. ئەم گۆفاره لە سالى ۱۹۴۴
 لە لاينە لى سلىمانى كۆمەلەي ژك بلاو كراو تەو و دوو ژمارەي لى دەركراو.
 رۆژنامەي «ئازادى» يەككى ديكە لە بلاو كراوكانى ئەو سەردەمە بوو كە
 ژمارەي (۱) ى لە نيسانى ۱۹۴۴ بلاو كراو تەو و تا سالى ۱۹۵۶ ەەر دريژەي
 ەبوو و لەو سالەدا ناوەكەي بوو بە «ئازادى كوردستان». ئەم رۆژنامەيە
 زمانحالى «حيزبى شيوعى عىراق» لى كورد بوو.

لە لاپەرە ۲۳۱ ى «گۆفارى رۆژنامە نووس» يش دوو بلاو كراو مان
 ەلېزار دوو:

۱- «يەكيتى تىكۆشين»، ئەم بلاو كراو يە لە ەولير و لە نيوان سالەكانى
 ۱۹۴۴ و ۱۹۴۵ چاپ كراو و (۳) ژمارەي لى بلاو كراو تەو. «يەكيتى تىكۆشين»
 زمانحالى «كۆمەلەي كۆمونيستى عىراق - لى كورد» بوو. لە سەر ژمارە ۲ ى
 ئەو بلاو كراو يە، ئەم رستانە نووسراو: «مردن بۆ فاشيست، ژيان بۆ نيشتمانى
 سەربەست»، «تىكۆشين بۆ بەهيز كردنى جەبەي و تەنى بۆ ئازادى و
 سەربەستى كورد».

۲- «شۆرش» سالى ۱۹۴۵ لە ەولير چەند ژمارەيەكى بە زمانى كوردى و
 بە تىراژى چەند سەدانە يەكى لى دەرجوو و ئۆرگانى «حيزبى شۆرش» بوو.

ناساندنی ناوی نهیئی ئەندامانی کۆمهلهی (ژ.ک) و ره‌مزی چه‌ند شارێک

ناساندنی ناوی نهیئی ئەندامانی کۆمهلهی (ژ.ک)

له‌میژ بوو به‌هه‌وا بووم لیستیکی ته‌واو له‌ ناوی نهیئی ئەندامانی کۆمه‌له‌ی (ژ.ک) کۆبکه‌مه‌وه و له‌ په‌نایه‌ک و به‌ رێک‌وییکی بلاوی بکه‌مه‌وه. له‌ هه‌ر جێیه‌ک ناویکم بیستبا یادداشت‌م ده‌کرد. کتێبه‌که‌ی کاک «سه‌ید محه‌مه‌دی سه‌مه‌دی» (نگاهی به‌ تاریخ مهاباد) نزیک بیست ناوی نهیئی تیدا بلاو کراوه‌ته‌وه. کاک دوکتور «هیمدادی حوسین» یش له‌ کتێبه‌که‌ی خۆیدا زۆربه‌ی ناوه‌ نه‌ینیه‌کانی هه‌ر له‌ کتێبه‌که‌ی کاک «سه‌ید محه‌مه‌دی سه‌مه‌دی» وه‌رگرتووه و چه‌ند دانه‌یه‌کیشی به‌ پرسیار دیوه‌ته‌وه. ئەو لیسته‌ی ئێستا له‌م کتێبه‌دایه، جگه‌ له‌و ناوانه‌ی که له‌ کتێبه‌کانی ئەو دوو به‌ریزه‌دا بلاو کراونه‌وه، هێندیکیانم له‌ کتێب و گۆفاره‌کاندا دۆزیوه‌ته‌وه و چه‌ند دانه‌یه‌کیشیان بۆچوونی خۆم. ئەوه‌ی ده‌مینێته‌وه زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری به‌ره‌مه‌ی چه‌ندین جار دانیشتن له‌گه‌ڵ مامۆستای به‌ریز کاک «عوبه‌یدیلا ئەه‌ییووبیان» ه. له‌ به‌شی تێبینیه‌کان له‌ خودی بلاو‌کراوه‌کانی سه‌رده‌می (ژ.ک) و کۆماری کوردستان که‌لکم وه‌رگرتووه و ئەگه‌ر

نیه ههړچی لهو لیسته دا ناوی هاتې، هه تمه نۀندامی (ژ.ک) و یا نۀه گهریش نۀندام بئ، ناوی نۀینې یا راسته قینه کۀی دروست بئ، به لام نۀوه هه ولئیکه بهو هیوا یه ی به ره خنه و تېبینی وردی خوینۀه رانی کورد کاره که بوخته تر و دهوله مه ندرت بئ و هاندۀه ریکیش بئ بۆ نۀوه که سانه ی له سهر نۀندامانی تری (ژ.ک) له ههر دوو به شی رۆژ هه لات و باشووری کوردستان زانیاریان هیه، تا بۆ روون بوونه و هی پتری نۀوه لیسته و ناوی نۀندامان و لایه نگرانی نه ناسراو، هه ولئیک زیا تر بدرئ و چی تر به نه ناسراوی نه مینۀه وه.

گرینگی نۀوه کارهش له وه دایه که به روون بوونه و هی ناوی نۀینې یا ژماره ی نۀندامه تی یا ناوی راسته قینه ی هه رکام له نۀندامانی (ژ.ک)، زۆر گرئ کویره ی میژووی پر له سهر و هری خه باتی نۀوه سهر دمی پی ده کریتۀه وه و روون ده بیتۀه که بۆ وینۀه: نۀندامانی دامه زرینه ر چه ند کهس بوون؟ کئ له رووداو یکی میژووی نۀوه سهر دمی دا به شدار بووه؟ و زۆر شتی دیکه ش. جا ههر بۆیه دیسان داوا له خوینۀه ران ده کم تۀه نانه تۀه گهر یه ک ناویش له ناوی نۀوه نۀندامانه بزائن، به هیندی بگرن و بۆ چاپه کانی دیکه ی نۀوه به ره مه به چه شنیک رایبگه یه نن. نۀه گهر به پی نۀوه ناوه نۀینیا نه بئ که له گو قاره کانی «نیشتمان» و «هاوار» و «ئاوات» و «گروگالی مندالانی کورد» و «هه لاله» دا ناویان هاتووه، نۀوه ده کرئ بلتین ناوی راسته قینه ی زۆر به ی هه ره زۆری نووسه ران دیاری کراون. نۀه گهرچی دیسان ده لیم که مه رچ نیه هه تمه ن هه موو ناوه کان دروست بن. با نۀوه ش بلیم که چه ندین کهس له نۀندامانی کۆمه لۀه ی «هیوا» ش ناویان که و توه ته نیو لیستی نۀندامانی کۆمه لۀه ی (ژ.ک)، به لام تېبینیان له سهر نووسراوه و نۀوه بهو مانایه نیه چونکه له م لیسته دان نۀندامی (ژ.ک) یش بن.

نۀندامانی کۆمه لۀه ی ژ.ک

ریز	ناوی نۀینې	ناوی راسته قینه	ژماره ی نۀندامه تی	تېبینی
١	نه ریمان	حوسین زۆر ینگه ران (هرومه ر)	١	یه که مین سه رۆکی کۆمه لۀه ی (ژ.ک) بوو تا نیزی ک دوو سال.

٢	ع. بیژەن	عەبدوڕەحمانی زەبێخی	٢	سەرئۆسەری گۆفاری «نیشتمان» یەکێک لە چالاکترین ئەندامانی کۆمەڵەی ژ.ک. و لە دامەزرێنەرائی یەکەمی ئەو کۆمەڵەیە بوو.
٣	کاوە	میرحاج ئەحمەد	٣	خەلکی کوردستانی باشوور و لە دامەزرێنەرائی کۆمەڵەی (ژ.ک) بوو.
٤	ق.م. رەواڵی / ق.م	مەلا قانری مۆدەرێسی	٤	سەرئۆسەری گۆفاری «گروگانی منداڵانی کورد»
٥	ع. راد	عەبدوڕەحمانی ئیعمای	٥	
٦	ع. ساسان	میرزا عەلی ریحانی	٦	دەستێ هەيئەتی ناوەندی ژ.ک بوو. هەر ئەو کەسێ کاک «محەممەدی شاپەسەندی» دەستی «لە ئەندامانی دامەزرێنەری ژ.ک بوو». کاک عوبەید دەستی: «ع. ساسان» ناوی نەهێنی میرزا «عەلی ریحانی» بوو و «راڤۆ» ناوی نەهێنی ئەو لە کۆمەڵەی «هێوا» دا بوو. هەرچەند قسەش هەیه کە ع. ساسان ناوی نەهێنی کاک «وەهابی بلووریان» ه.
٧	م. نادری	محەممەد دلشادی رەسوولی	٧٦	
٨	ئا. ئا. رۆدی	مام ئەحمەدی ئیلاهی	٢٤	
٩	خ.م. شاباز	محەممەد خەلیلی مووەففەقی		«کاپیتان» ی ئەرتەشی کوردستان بوو.
١٠	م.س. تووس	محەممەدی سەلیمی	١٣	لە دیاری ژمارە ٢ کۆمەڵەی

				<p>نیشتمانی کورد» ناوی بىم چۆرە هاتوو «هەيئەتى ئاوەندی (مەركەزى) كۆمەلەى ژ.ك. ئىم سىپارەيە پېشكەشى گيانى (روح) لاوى رەحمەتى م.س. تووس ئەندامى ژمارە ۱۳ى كۆمەلە ئەكەت».</p>
۱۱	م.ش. ئازەر / م. ئازەر/ م.ئا	مەمەدى شاپەسەندى	۸۲۱	<p>بۇخۇ دەلى لە دامەزىنەرانى ژ.ك. نەبوو و دواتر بۆتە ئەندام. بەرپرسى گۆلارى «ئاوات» و نوسەرى گۆلارەكانى سەردەمى كۆمەلەى ژ.ك. و كۆمارى كورستان بوو و لە گۆلارى «ئاوات» دا بە ناوى (م.ئازەر) و (م.ئا) نووسراوى هەيە. (نووسەر)</p>
۱۲	برای راست	حاجى رحمان ئاغاي ئىلخانىزادە	۶۷	
۱۳	ع. ھەزار	عەبدوررەھمانى شەرەفكەندى	۲۰	
۱۴	م.ش. ھېمەن	سەيدمەھمەدئەمىنى ئىخوئىسلامى	۵۵	<p>ھىم ناوى ئەيىنى كۆمەلەى (ژ.ك.) بوو و ھىم ئازناوى شەيرى.</p>
۱۵	م.ح. لاو	سەدىقى حەيدەرى	۱۰	<p>ئەندامى شووراي ھەيئەتى ئاوەندى ژ.ك. بوو.</p>
۱۶	ع. سىامەك	عەبدولقانىرى دەباغى	۵۷	<p>لە ژمارە ۵ى نىشتمان ناوى هاتوو كە يەكەم لى كۆمەلەى (ژ.ك.) لە كورستانى باشوور و لە شارى سىلمانى دامەزراندوو.</p>
۱۷	ع. زۆراب	عەلى خوسرەوى	۳۷	<p>پېم وايە «ع.خوسرەوى» ش ھەر ناوى كاك «عەلى خوسرەوى» يە كە سەرۆكى لى لاوانى (ح.د.ك.) بوو.</p>

۱۸	ژىر	سەيد سالى ئەيىووبىيانى مەركەزى		
۱۹	ئ.ت. ئارام	سەيد تەھاي ئەيىووبىيانى مەركەزى	۱۱۴۹	بىروانە لاپەرە ۳۱۴ى ئىم كىتەپ، بىرى ۴ى كۇتايى.
۲۰	م. بەيان	مەمەدەمىنى خاتەمى	۷۱	
۲۱	خالە مامە	حاجى سەيد مەمەدەمىنى يەرزەنجى (خالەمىن)		
۲۲	س.ح. ھەمىدى گىر شامىپ/م.ح	سەيد مەمەدى ھەمىدى		سەرنووسەرى گۇفار و رۇننامەى «كورىستان» و گۇفارەكانى «ھاوار» و «ئاوات» بوو.
۲۳	عاشق	شىخ مەمەدى ھىسامى		روون نىبە ناوى نەينى لە (ژ.ك)دا بووە يا نازناوى شىعەرئىتى؟
۲۴	ع. مەولەوى	غەزىزى مەولەوى		
۲۵	ح. ھەمناك، ح. قزلىجى	ھەسەنى قزلىجى		بىروانە لەى پىشەكى "ئالەكۆك"، چاپى ۱۳۲۴/۱- ۱۹ى ۳ى گۇفارى «ھەلەلە» كە ح. قزلىجى سەرنووسەرى بوو.
۲۶	م. س. قزلىجى	مەمەدەمەدى قزلىجى		ناسراو بە «قازى كاكە ھەمە»ى بۇكان
۲۷	م. نەزادى	مستەفا نەزادى		ئەندامى كارا و ئىكۆشەرى (ژ.ك) و لە گۇفارى «ھەلەلە»ى ۱مارە (۱) نووسراوەى ھەپە.
۲۸	غەترى	مەمەدى نوورى (گۇلانى)	۸۵	لە لاپەرە ۱۷ى كىتەپكەى (شەويك و ھەويك)دا دەلى: «ئەندامى ۱مارە ۸۵ بووم».

				مەھاباد). روون نىيە ژمارى ئەندامەتى (۹۰) ۵ يا (۹۵). بەلەم زۆرۈر ۋەندەچى ۹۰ بىرۈست بى.
۳۰	م.م. عىشىقى	مەھمەدى مەجدى		
۳۱	فەرمان	عەبدولعەزىزى زەندى	۷۸	سەرۋىكى كۆمەلەي ئازادىخوۋازانى كورد بىو و نواتر بىو بە ئەندامى (ئ.ك).
۳۲	م. ئارىيا	مەنەفى كەرىمى	۲۷	لە ژمارە ۲ نىشتىماندا بە م. ئارىيا ۲۷ ناستىندراۋە كە مىدالى ئالاي كورىستانى ۋە مەركىزىيە. لە «نىشتىمان» ۲ ژمارە ۷ ۱۹۷۰ شىدا نووسراۋە ژمارە ۲۶. (نووسەر)
۳۳	ھىندى	مىرزى ئىبراھىمى ئىبراھىمىيان	۱۸	يەكەمىن يارىدەدەرى سەرۋىكى كۆمەلەي ئ.ك و ئەندامى دەستى لاۋان.
۳۴	ع. ھوتەر	عەباسى جەلقى		شاعىرى ناۋدار و خەلقى بۇكان.
۳۵	ھومىد	سەئىدى زەرگەبى		لە ژمارە ۲ كۆڭۈرى «گروگالى مىندالانى كورد» شىئەرى نووسىۋە. پىتم وايە نازناۋى شىئەرىتى.
۳۶	ھۆگر	رەھىمى سەلى قازى		(بىروانە ل ۳۶، ۱۱۱ رۋانگە: كاك مەنەفى كەرىمى) و كاك عوبەيد
۳۷	بارام	عەلى مەرادى	۱۸	ئەندامى كۆمەلەي ئ.ك و بەرپىسى دەستى لاۋانى لادىسى ئىندىر قاش. (كاك عوبەيد)
۳۸	بىتايى	پىشەۋا قازى مەھمەد		بەپىتى بەلگە لاپەرە ۱۰۹ كىتەبەكەي كاك ھامىدى گەۋھەرى، پىشەۋا ھەتە ۱۱/۷/۱۳۲۳ (۱۹۴۴/۱۰/۲) ئەندامى ئ.ك نەبۈۋە و نواتر ۋەك ئەندامەكانى دىكە سۈيىندى خواردۈۋە و بۆتە نوۋەم سەرۋىكى ئەم كۆمەلەيە (نووسەر).

				كاك ئەمەدى شەرىفى دەلى: «قازى مەمەد» ئەندامى ژمارە ۴۰. ژ.ك بوو. (لاپەرە ۳۶ يى كۆقارى روانگى ژمارە ۱۱).
۳۹	ئاكىرى	سەئىدى ھومايىون		
۴۰	كاك	مەلا ئەمەدى عوسمانى		خەلىكى گوندى «قەلەي رەسولەسىت» لە ئاۋچەي چۆمى مەجىدخان بوو. بىروانە ژمارە ۶۶ يى كۆقارى مەھاباد. (نوسەر)
۴۱	ھەلگورد	سەيد مەمەدى سەيدى	۹۷	سەرۋىكى دەستەي «ھەلق» لە يەككە لە گەرەكەكانى مەھاباد بوو. سەرۋىكى دەستەي «باز» خالەمەلەي ئاۋدى بوو. (كاك غوبەيد)
۴۲	چكاۋەند	مەمەدى مەلوۋىدىيان	۴۵	مەشھور بە «كاپىتان» سەرۋىكى ئەمەلىيەتى مەھاباد و ئاۋچە بوو. (كاك غوبەيد)
۴۳	مەمۇ / كورد	كەرىمى ياهوو (كاكەمەم) كاكەمەمى كورد	۲۱	سەرۋىكى پەيۋەندىيە گىتتىيەكان و ئىتتىزىمات و ئەمەلىيەتى ئاۋچەي عەشائىرى بوو. (مامۇ پىر) پىشان پى دەگوت. (كاك غوبەيد) ھەلبەت رەنگە ژمارەكەي دىروست نەبى چۈنكە كاك مەنەفى كەرىمى ژمارە ۲۱ بوو. (نوسەر)
۴۴	س.ئا. ئازەر	سەدىقى ئەنجىرى ئازەر		روون نىيە دەستەي لاۋانە يا ئەندامى (ژ.ك). كاك غوبەيد لە جىگايەكى دىكەدا دەلى: «سەرۋىكى لى لاۋانى ح.د.ك بوو و ئاۋى ئېتنى «ئاگرىيان» بوو. بەلام لە لاپەرە ۱۲ يى ژمارە (۱) «ھاۋارى ئىشتىمان» كە ھەر يۇخۇشى يەرىرسى بوو

				هه يه که پټم وايه هر شو ناوې دوايي دروسته.
٤٥	راماو	سعيد عهبدولقاري ټه پيو وبياني مهرکزي		کاک عوبه يد ده لې: شټيريشي هه پووه.
٤٦	ناورپاره	ميرزا عهبدولاي ته هري		کاک عوبه يد ده لې: «ټه ندامي ټه ټني و له ميژينه ي ژک بووه.»
٤٧	ياومر	حاجي مستفا داودي		
٤٨	پاکو	حاجي سهد عهبدوللا ټه پيو وبياني مهرکزي		
٤٩	حليمي	مستفا مونميني	١٢١	له هه يه ټي ناوهندې (ژک) دا و نووسه ري شو کومه ليه يوو که دلشاد و زه بيحي گيران، له جېگاي شووان کاري ده کرد. (کاک عوبه يد)
٥٠	ق.ق. ق. پياو	ميرزا قاسمي قاري قازي	١٠٥٣	سهرؤکي «په يمانې سې سنوور» بروانه ل. ١٩٠ و ٣١٤ ي ټعم کتېبه.
٥١	م.س. خوئينين	سه عيدي حه مه قاله ي بيستانچي	١٠٠٠	رابيټي نټوان دوو کومه لې (ژک) و (هيو)
٥٢	هه لږ	شېخ عوبه يد يلای زيڼو		ناوې ټه ټني له کومه لې (ژک) بووه و له کومه لې «هيو» شدا ناوې ټه ټني «ع. جانگير ټه ندامي ژماره ٧١٦ و به شدار له په يمانې «سې سنوور». (کاک عوبه يد)
٥٣	ع. هووشه نگ	سهد عزيزي شه مزيني		ټه ندامي ژماره ٧ «هيو» و به شدار له په يمانې «سې سنوور» (کاک عوبه يد)
				هه لېه ت کاک عوبه يد له

			وتووێژیکی دیکەدا دەیکوت: «هوشەنگ» ناوی نەینێ «عیززەت عەبدولعەزیز» لە کۆمەڵەی «هیا»دا چونکە حازر نەبوو بێتە ئەندامی ژ.ک.
٥٤	گەرناس	محەممەدحوسێنی سەیفی قازی	کاک عوبەید (دلتیا نیم. نووسەر)
٥٥	کواد	میرزا خەلیلی خوسرەوی	ئەندامی ژ.ک بوو. رەنگە ئەو ناوە هەر «قوباد» بێ. کاک عوبەید
٥٦	گەنج	سەید عەبدولقاسری گەیلانی زاده (ئالی گەیلانیان)	
٥٧	ئاوال	مستەفا ساوجبلاغی	ژ.ک بوو و لە لاپەرە ٣ ی ژمارە ٧ و ٨ ی «نیشتمان» شیعری بەلاو کردۆتەو. بە رەمزی شارەکی را (ئا/ک) دیارە کە خەلکی بۆکانە. کاک عوبەید دەلی: «ئەو شیعری ئەو نییه بەلام ناوی نەینییەکی دروستە.» پێشتر کاک عوبەید دەیکوت ئەو ناوە نەینییە ئی بەکیک لەو ئاغاياتە «فەیزوللاهیەکی»یە.
٥٨	م. ئیرەج	مەحمودی وەلیزادە	لە لاپەرە ١٠ ی نوسخی ئەسلی «نیشتمان» ی ژمارە ٧ و ٨ ناوی هاتوو و نووسراوە: «م. ئیرەج ئەندامی ژمارە ٢١٥ و... یۆ پێشکەوتنی کاری گۆزارەکەمان زۆر زەحمەتیان کێشاوە...» و دواتر بوو بە وەزیری کشتوکالی کۆماری کوردستان.
٥٩	ئ.ف. یرشینگ	سماییلی فەرروخی	١٠٧٥
			بروانە دێری کۆتایی ل ٣١٤

		مەممەدئەمىنى ئەبىيويىيانى مەركەزى (تەھازادە)		و معاوينى سەرۆك كۆمار و وزىرى لەشسەغى (بېھداشت) بوو بەلام ژمارەكەى پىم وايە هەلەيە و ژمارە ۶ بروسە كە بە هەلە ژمارە ۱۶ يا ۲۶ بىق نووسراوہ.
۶۱	زانا	عوسمانى ئانىش		ئاوبراو ئەندامى ئۆك و خەلكى سلىمانى بوو و لە پىشەكى كتىپى «كورد لە گەمەى سۇفەت» دا كاك «نووشىروان» دەلى: ئەو ئاوە نەئىيە ئاوى نەئىنى مامۇستا «زەبىحى» يە. لە لاپەرە ۳۲۵ى كىتپى «ژيان و بەسەرھاتى زەبىحى» شىدا سەبارت بە مامۇستا زەبىحى دەلى: «ھەندى و تارى بە زمانى عەرەبى ھەر لە سەر كۆمارى كورىستان بە ئاوى «زانا» وە بىق «خەبات» نووسى.
۶۲	ھەوين	مەلا شىخ عېزەمدىنى خوسىتى		ئۆك بوو و ئەم زانىارىيەم لە وتووئىلى خۇلى لەگەل چەند كەسىكدا لە ئېنتىر ئىت وەرگرتووە.
۶۳	ئاسن	سەيد مەممەدى سەيدنىزامى (سەيدپىرە)		سەرۆكى گشتى شارەوانى
۶۴	م.م. ھوشەنگ	مەممەدپرسوولى مىكائىلى	۱۶	ژمارەى ئەندامەتى بروسە. لە «نىشتەمان» ى ژمارە ۱۱ شىخەرى بلاو كرېتەوہ. ئەو ژمارەيە بىق ژمارە ئەندامەتى «سەيد مەممەدى ئەبىيويىيان» یش نووسراوہ بەلام پىم وابى ژمارە

			۱۶. ژمارەي ئەندامەتى كاك مەممەدى ئەبىووبىيان نەبوۋە. (نووسەر)
۶۵	زىرىنگ	سەيد كامىلى ئىمامى	دلىنيا نىم نازناۋى شىئەرى پىشووئەتى يا ناۋى نەيتى لە (ژ.ك)دا.
۶۶	م. قەبرىخ	مەممەدى ياهوۋ	ئەندامى ھەيئەتى ناۋەندى ژ.ك.
۶۷	شاعىرىكى بەناۋيانگ/ بويۇكى ناۋار	مەلا مارلى كۆكەيى	لە ژمارە ۳ و ۴ «نیشتمان»دا بە ناۋى «شاعىرىكى بەناۋيانگ» و لە لاپەرە ۱۹۹ ژمارە ۵ كۆلارى «نیشتمان»ى رېئەندانى ۱۳۲۲شدا بە ناۋى «شاعىرىكى بەناۋيانگ» شىئەرى بلاق كرۇتەۋە. لە لاپەرە ۲۰ ژمارە ۱۶شدا ناۋى نەيتى «بويۇكى ناۋار»ە. (نووسەر)
۶۸	شېرزە	شىخ نافع مەزھەر	خەلكى سەقز بوۋە. دلىنيا نىم. رەنگە ئەۋە نازناۋى شاعىرىكى يىن. (نووسەر)
۶۹	رووناك	مەممەدى قانرى	لە لاپەرە ۳ كۆلارى ژمارە ۲ «نیشتمان»دا نووسراۋە: «لە شارى (ش - SH) - رووناك ئەندامى ژمارە ۵۲ كە لە لايەن ھەيئەتى ناۋەندىيەۋە بۇ سەرۋىكى ئىدارەي مەللى موعەيەن كرا». بە پرواى من دەيى ئەۋ شارە شىق بى و ئەۋ كەسەش كاك مەممەدى قانرى يىن كە خەلكى شىق بوۋە. ھەلبەت كاك عوبەيدىلا دەلى: «رووناك ناۋى نەيتى مىرزا ئىبراھىمى ئەفخەمى، ئەندامى لىق لاۋانى كۆمەلەي ژ.ك.

۷۰	م.خ. بارزانی	مەجیدی خوسرموی	۶۴	<p>له لاپەرە ٣ی ژمارە ٢ی «نیشتمان» دا دەلێ: «له شاری (خ. ٦٤) بارزانی ئەندامی ژمارە ٦٤ سەرۆکی ئیدارەیی محەللی تەعین کراوە و چاوەنوازی گەشتی راپۆرتی عەمەلیاتی ئەکەین.» له پشتی بەرگی ژمارە ٥ی «نیشتمان» یش له ئێو شو کەسانە یارمەتی مالییان بە ژ.ک. کرپووە (دەسیاوی یۆ چاپ) بووهم کەس (م.خ. بارزانی) یە. بە برۆی من ئەو کەسە کاک «مەجیدی خوسرموی» یە کە خەلکی ئەغەدە بوو. (نووسەر)</p>
۷۱	ئافەڕین	مامۆستا رمفیک حیلە		<p>کاک عوبەیدیللا ئەبیووبیان دەلێ: «سەرۆکی کۆمەڵەی «هیاو» و ناوی تەڤنی لەو کۆمەڵەیەدا (ئافەڕین) بوو.»</p>
۷۲	خ. شیواو	خالد حیسامی		<p>سەرەتا نازناوی شیعری «شیواو» بوو و پاشان گۆریووەتی و کرپووەتە «هێدی». له بلاوکراوەکانی سەردەمی ژ.ک. ناوی ئەهاتوو بەلام له رۆژنامەی «کورێستان» ی سەردەمی کۆماردا نووسراوەی هەیه. روون نییه ئەو ناوی ئەڤنی له (ژ.ک) دا بوو یا نازناوی شیعری. (نووسەر)</p>
۷۳	پێشەنگ	هاشمی شیرازی	۲۲	<p>بۆخۆی له لاپەرە ١٠١ی کتێبه کەیدا (خاطرات دکتەر هاشم شیرازی) دەلێ: «ئەندامی ژمارە ١١ بووم.» له لاپەرە ٢٩ی گۆفاری</p>

			<p>(هاوار - هاواری کورد) وتاریک لە عەرەبی کراوە بە کوردی و لە ژێرمووە نووسراوە: «لە لایەن (ب.پرشەنگ) کراوە بە کوردی» جا نازانم دوکتور شیرازی عەرەبی ژانیوە یان نا. کاک عوبەیدیللا ئەبیووبیان دەڵێ: «د. شیرازی ئەندامی ژمارە ١٩ بوو. بە برۆی من ژمارە ٢٢ دروستە هەرچەند ئەواو دلتیا نیم. کاک عوبەید دەڵێ: «یا ژمارە ١٢ بوو یا ١٩ بەلام خودی د. شیرازی دەڵێ: ژمارە ١٩ مامۆستا هەزار بوو کردیان بە ٢٠ و «رەحمانی حەلەوی» یان کرد بە ١٩»</p>
٧٤	م. ئا. حەریق	سەید محەممەدی ئەسحابی	<p>لە لاپەرە ٢٠ی ژمارە ٢ی «نیشتمان» دا شیعری بلۆ کردۆتەو. کاک سەید محەممەدی سەمەدی و دەیمەدای حوسێن و کاک نووشیروان دەڵێن: ناوی نەینێ «سەید محەممەدی ئەسحابی» یە بەلام کاک عوبەید دەڵێ: جگە لەو دوو ناو نەینێ «سەید محەممەدی ئەبیووبیان» کە کاکم بوو. ناوی «م. حەریق» یەش هەر ئی وی بوو.</p>
٧٥	سەدیق بەکری	سەدیقی عەلایی	<p>خەلکی نەغەدەییە و لە ژمارە ٣ی کۆناری «گروگاتی منداڵانی کورد» نووسراوەی هەیە. روون نییە (ژ.ک) بوو یان نا، بەلام لە بڵاوەکاندا سە. دە. ک. م. ی.</p>

٧٦	فاني	مامه نڌاڻاڻي مير ناولي	(مامه نڌاڻاڻي مير ناولي) (١٩١٠ - ١٩٧٣) ڏياوه روون نيبه ناوي نهڻي بووه يان ناز ناوي شيعري. له ڌماره ٢و٣و٤ي «نيشتمان» شيعري ههيه. له ڌماره ٣و٤دا هاتووه كه به هڙي ښندامي ڌماره (٢٠٠) موه شيعري ٻي بهرپر ساني گزفاري «نيشتمان» نارووه. له لاپره ١٠ اي ڌماره (١) ي «هاواري» كورد «پشدا شيعري ههيه.
٧٧	ق. چوويينه	قاسمي ومته ميسي	له پشتي رووبه رگي ڌماره هي «نيشتمان» له ريزي ڌماره ٧دا ناوي هاتووه كه پاره ي ٻي يارمهي به ټك نارووه. به برواي من رنكه ښو ناوه نهڻنيه ناوي كاك قاسمي ومته ميسي بي، هرچهند تهواو دلنياش نيم. (نويسن)
٧٨	نا.ع. دلسوز	ښه نومر عه بدوللا	تهواو دلنيا نيم ټك بووي، به لام به رووني له ڌماره اي گزفاري «كورستان» دا نووسراوه ي ههيه و خه لكي كورستاني باشووره.
٧٩	ح.م	حه سني موده پرسي	خه لكي بڙكان بووه و له ڌماره ١ هه تا ٣ي گزفاري «هه لاله» دا نووسراوه ي ههيه. تهواو دلنيا نيم ټك بووه يان نا. (نويسن)
٨٠	وردي	محمه مته توفيق وردي	خه لكي «كڙيه» ي كورستاني باشوور بووه و له ڌماره ٢و٣ي گزفاري «گروگالي منډالاني» كورد دا نووسراوه ي ههيه. تهواو دلنيا نيم ټك بووه يان نا. (نويسن)

۸۱	سوار	مسته‌فا خۆشناو	خه‌لکی کوردستانی باشوور بووه. کاک عوبه‌ید ده‌لی: «نه‌گهر هه‌لهم نه‌کردی» «سوار» ناوی نه‌پنی کاک «مسته‌فا خۆشناو» له (ژ.ک) دا بووه و ناوی نه‌پنی له «ه‌یوا» شدا «فهره‌یدوون» بووه یا به پێچه‌وانه‌.
----	------	----------------	--

ده‌سته‌ی لاوانی کۆمه‌له‌ی ژ.ک

ریز	ناوی نه‌پنی	ناوی راسته‌قینه	ژماره‌ی نه‌ندامه‌تی	تێبینی
۱	ه‌یدی/قورم‌ی	سه‌ید عوبه‌یدیلای ئه‌یوو‌بیان	۱	کاک عوبه‌ید ده‌لی: «دامه‌زێنه‌ر و سه‌رۆکی ده‌سته‌ی لاوان بووم. ئه‌ووه‌ل جار ناوی نه‌پنی من «ه‌یدی» بوو. کاک «ئێبراهیمی ئێبراهیمیان» یش که نه‌ندامی ژ.ک بوو ناوه‌ نه‌پنییه‌که‌ی هه‌ر «ه‌یدی» بوو. شێعرێکی من به‌ نازناوی «قورم‌ی» له‌ لاپه‌ره‌ ۱۸ ی ژماره‌ ۱ «نیشتمان» دا ب‌لاو بۆته‌وه‌. خاله‌مین شێعرێکی نووسیه‌وه‌ که ئه‌و باب‌ه‌ته‌ و ناوی منیشی تێدا‌یه‌: ب‌یستومه‌ پێشه‌وا‌ی مه‌ قازی مه‌مه‌ده‌ / دا تێکه‌وه‌ له‌ مه‌ی، به‌ مه‌یه‌ نیشه‌کم ب‌زووت / کاک هه‌ریق و ه‌یدی ئی ه‌یم و من / باب‌ی فه‌قیر و ب‌ئ‌که‌س و ب‌ی‌ده‌سته‌لات و رووت.» کاک عوبه‌ید ده‌لی: له‌و شێعره‌ دا

				«ناگریک»ه که ناوی کاکه محهممهده.
۲	ناریا	مستهفا بارنجی		
۳	میڈیا	غهنی بلووریان		
۴	ناکلی	عہدورپرہ حمانی رہسوولی	۵	برای کاک دلشادی رہسوولی
۵	کہلانتر	حوسینی سالحیان	۲۱	کوری کاک لهتییی سالحیان
۶	لاو	قادی ریحانی		
۷	پاس	فہتاح چاوشیت	۱۵	
۸	بہمار	حاجی ہاشمی نانہوازادہ	۱۹	
۹	سوارہ	نہحمہدی نہعلبہندی	۲۵	زور دلنیا نیم. (کاک عوبہید)
۱۰	پولا	حوسینی فہتاحی قازی		
۱۱	دلپرون	عہلی فہرہادی		ناوی نہینی «کاوان»یش ہر ئی نہو بووہ. (کاک عوبہید)
۱۲	تم	محہمہدی داودی		نووسہری دہستہی «باز» بووہ. ہاتہ ناو دہستہی «لاوان» و کوری خالہمہلای داودی بووہ
۱۳	ہہیار	چووکہل گہوہہری		بابی کاک حامیدی گہوہہری
۱۴	ناووک	سولہیمانی شافعی		
۱۵	ناگری	ئیسماعیلی پوورٹازمر (شایہگان)		من دلنیا نیم چونکہ ناوی کاک سہعیدی ہوماپوون بہ بی شک «ناگری» بووہ بہلام کاک عوبہید بؤ سہدیقی نہنجیری و چہند کہسیکی دیکہش دہلئ «ناگری» ناوی نہتینیان بووہ. بہلام کاک عوبہیدبلا لہ زور جیکایان دہلئ: «واہیہ ناویکی نہینی لہ ہر دووک لقی کڑمہلہی (ک.ک)دا

				ھەبويىن كە ئەو ئاسايىھە (ئۈسەر)
۱۶	كاكە سوورە	عەبدولخالەقى خوسرەوى		
۱۷	قامكى	ھاشىمى موسازادە		
۱۸	رووناك	مىرزا ئىبراھىمى ئەلخەمى	۱۱	خەلكى بۇكان
۱۹	ئاوات	خەلىلى سەدىقى	۱۴	
۲۰	ئەنۈشېروان	عەبىدۇررەھمانى كابانى	۴	

لېرەدا بەگۈيرەى ژمارەى گۆقارەكان، ناوى ئەو كەسانەى لە گۆقارى ۱
ھەتا ۹ى «نىشتىمان» و چەند گۆقارىكى دىكەدا كە ناويان نەزاندراو،
دەنۈوسمەو ھەتا خوينەرى كورنم ھەرنەبى لە پىشكىنىنى دووبارەى ئەو نۆ
ژمارەيە يارمەتتەك دابى.

لە ژمارە (۱)ى گۆقارى «نىشتىمان»دا لە لاپەرە ۲۴ ناوى «سام» و «جاھد»
كە لە بەشى «دەسپاوى بۇ چاپ» واتە يارمەتى بۇ چاپى «نىشتىمان» پوول و
پارەيان داو، روون نەبۆو.

لە ژمارە ۵ى «نىشتىمان»دا ديسان ھەر لەو بەشەى پىشوو، ناوى «۵»
ئارىز «يا ۵» ئازىز؟ نەزاندرا.

لە ژمارە ۶ى ئەو گۆقارە دووبارە ھەر لەو بەشەى پىشوو، ئەو ناوانە
نەزاندرا: «ع. فەرزانە»، «ح.ر. سەخى»، «ئا. ئازاد»، «ئا. ئازا»، «ق.
چووبىنە». ھەر لەو ژمارەيە و لە لاپەرە ۱۱ دا ناوى «ئا. ك. پىشتىوان ۱۰۴۲»
نەزاندرا.

بە بېروى من ھەرچەند تەواوېش دالتيا نىم، رەنگە «ق. چووبىنە» يا كاك
«قاسمى ۋەتەمىشى» بى يا كاك «قادرى ھامىدى». ناوى «پىشتىوان» ىش ھەر لە

دەسپۇيشتوۋ بوو (پارتي قەۋى بوو) زوو ئازادىيان دەكرد. لە زىندانى بە منى دەگوت ئەمەن لە شاى ئىزانى دەولەمەندترم.

دىسان بە قەسەي كاك «عوبەيدىللا ئەيىۋوبىيان»: «كاك عەبدۇررەھمانى لەشكرى و كاك سولەيمانى شافعى لە ئەندامانى لقى لاۋانى (ژ.ك) بوون. ئەو دوو كەسە وىراي خۇي لە دامەزىنەرانى دەستەي لاۋان بوون. كاك «رەھمانى كابانى»، كاك «سەيفوللاي نەنەۋازادە» (سەھبا)، كاك «عەبدوللا ھەكىمزادە»، كاك «فەتاحى ھامىدى» ش ئەندامى دەستەي لاۋانى (ژ.ك) بوون.

كاك «عەزىزى كوردىپوور» ئەندامى (ژ.ك) بوو. سەرۋكى گەرەكى ھەرمەنيان بوو. كاك «مارفى پووزرەرىف» و كاك «عەبدوللا لاۋەيى» و كاك «سالخى مەستانى» و كاك «عەلى ھامى» ش ئەندامى (ژ.ك) بوون.

كاك «مەھمەدەلى سولتانى» لە لاپەرە ۴۸۸ و ۴۸۹ى بەرگى دوۋەھمى كىتەبى «احزاب سىياسى و انجمن‌هاى سرى در كرمانشاه» و لە بەشى «كۆمەلەي (ژ.ك) لە كرماشان» دا دەلتى: «لە ھەلومەرجى دۋاى خەرمانانى ۱۳۲۰ و گۇرانتكارى فكرى و كۆمەلايەتى و پەرەستاندى تىكۇشانى حىزبى و ھاۋكارى نىزىكى حىزبە سىياسىيە چەپەكان دەگەل دەولەتى ئەۋكات و بەشدارى ۋەزىرەكان لە كابىنە، لقەكانى كۆمەلەي (ژ.ك) لە كوردستانەۋە گەيشتە «كرماشان» و «كەلھور» و «پشتكۆ» ھەتا «لۇرستان» چالاكىيەكانى خۇي پەرە پىدا. «مىرزا عەبدوللاي مودەبىر» مەشھۇر بە «ئاغا گەرە»... سەرۋكايەتى لقەكانى سەنە و كرماشان و كەلھور و لۇرستانى بەئەسكۋە بوو. چەند كەس لە رووناكىيران و سىياسەتمەداران، لقى كرماشانىيان بەرپۈۋە دەبرد. خوالىخۇشبوو «مىرزا ئىبراھىم خانى نادى» ۋەك دەبىرى (سكرىتېر) كۆمەلەي (ژ.ك) لقى لۇرستان و كرماشان و پشتكۆ و كەلھور چالاكى ھەبوو. مامۇستاي خوالىخۇشبوو «سەيد مەھمەدناھىرى ھاشمى» سەرۋكى لقى ناۋچەي كرماشان و جىگرى سكرىتېرى كۆمەلەي (ژ.ك) ى [ئەۋ بەشە] بوو. يەككە لە قازىيەكانى دادگا راۋىژكارى ناۋچەي كرماشانى بەئەستۇ بوو و «رەشىد باجەلان» لە ۋەكىلە (مەھامى) پاىە يەكەكانى دادگا لە عىراق كە لە «خانەقىن» نىشتەجى بوو، بىجگە لە بەرپرستى

و بهرپرستۍ پټوهندۍ حېزبى له به غدا تا خانه قين و کرماشان و... ده گهل
دهفته رى ناوه ندى [مه هاباد] پټ ټه سپېر درابوو. له کاروبارى سياسى و فره رهنګى
ناگاداريه کى ته و او که مالى هه بوو و به زانايى زانستى له چوارچيويه چالاکى
خويدا به ناوبانگ بوو...».

له لاپهړه ٤٩١: يش باسى چوونى «ميرزا عه بدوللاى موده بير» و «ئېپراهمى
نادرى» له پاش راگه ياندى کومارى کوردستان يو مه هاباد دهکا.

له لاپهړه ٤٩٤: يش باسى ماموستا «سهيد تاهيرى هاشمى» دهکا و ده لى
ناوبراو دواى راگه ياندى کومار، پټوهندى له گهل شووپاى ناوه ندى کومه له له
کورتي دا و هر بويه نه چوو مه هاباد و دواتر به يه کجارى خوى له کاروبارى
سياسى کيشاوو و خه ريکى خويندنه وه و ليکولينه وه و دهرسدانه وه بوو.

کاک «حه سه نى سه ييدزاده» له وتاريک له ژير ناوى «کومه له لى ژک و
ريکخراوى نه ينى له کرماشان و لورستان» که له گوڅارى «هه شتاوه شت» دا بلاو
بوته وه، له لاپهړه ٢٢٨ دا ده لى: «يه دوللا خانى ره زايى که لهور» کورى
«عه بدوللا خان (زه عيم سولتان) بهرپرسي (ژک)ى ناوچه لى «که لهور» و «پشکو»
بووه. «ره شيد ئيسماعيل باجه لان» ناسراو به «ره شيد باجه لان» که محامى بووه
له شارى خانه قين سه رپرشتى پټوهنديه کانى ريکخراوه ناوچه ييه کانى (ژک)ى
به نه ستووه بووه...».

کاک «عوبه يديلا ئه ييووبيان» سه بارهت به نه ندامانى (ژک)ى لقى
کرماشان و... ده لى: «سالج ئوقليدوس خه لکى کرماشانى بوو. پيم وايه نه ندامى
لقى لاوانى کومه له لى ژک بوو. له سه رده مى کوماردا له بهر پټو به رايه تى فيرکردن
و باره ينان کارى ده کرد. زور کوردپه روه ر بوو. دوستى «ئېپراهمى نادرى» و
«مه حمودى مه حدود» بوو. «کازمى» ناويکيش بوو کرماشانى و ره فيقى «سالج
ئوقليدوس» و ئه فسه رى کومار بوو. «مه حمودى مه حدود» چوبوو بو لاي
«شينج مه حمود» و «حه مه ره شيدخان» و «مه حمود خانى کانى سانان»، ناوبراو
زور تيگه يشتوو و دوستى «ميرزا عه بدوللاى موده بير» بوو و ماوه يه که له گهل
يه کتر هاومه نزل بوون. «مه حدود» نووسه ر، نه قاش و زور چالاک بوو. له
منداليه وه کوردايه تى ده کرد. «سه بارهت به ماموستا «سهيد تاهيرى هاشمى» ش

دەيگوت: «لە سەرۋبەندى شۆرىشى سالى ۱۳۵۷ى ھەتاۋى (۱۹۷۸) ئىران «سەيد تاهير»م ديت لىي پىرسىم: «ئەرى «زەبىحى» ماۋە؟» گوتم: بەلى، چۆنە دەپرسى؟ گوتى: «ئەمن «ژ.ك»ى دەستى «زەبىحى»م».

ناۋى نەينى و رەمى جەند شارىك

«ئا. ل. ب» رەمى شارى «سابلاغ» (مەھاباد) ھەلبەت با ئەۋەش بلىم كە دوو پىتى (ل.ب) جەند پىتى ھەلبەت ئىزدراۋى ناۋى شارى سابلاغ، واتا (ل.ب) پى سابلاغ بۆتە ناۋى رەمى شارەكە.

«ئا. ك» رەمى شارى «بۆكان» ھ. (برۋانە ھەموو ئەۋ ناۋە نەينىيەنەي ئەۋ دوو پىتەيان لە پىش ناۋەكەيە، بۆ وىنە «ئا.ك: براى راست ۶۷» كە ناۋى نەينى «حاجى رەحمان ئاغاي ئىلخانى زادە» يە كە ئەۋىش خەلكى شارى بۆكان بوو. «ب. ئا. م» رەمى شارى «سلىمانى» يە.

لە لاپەرە ۱۰ى ژمارە ۱ى گۆقارى «نىشتمان» دا ھاتوۋە: «لەم مانگەدا «سىامەك» ئەندامى ژمارە ۵۷ دانىشتوۋى شارى «ئا. ك» سەفەرلىكى بۆ شارى «ب. ئا. م» كىردوۋە ئىدارەيەكى مەھەللى تەشكىل داۋە. ئەۋە يەكەم شارە كە كۆمەلەي ژ.ك لە پارچە كوردستانىكى دەرەۋەي مەنتىقەي خۆي ئەندامى لىي ۋەرگرتوۋە. لەۋ ئاگايانەي پىمان گەيشتوۋە گەنجانى بەشى (ب) لە كوردستانى گەۋرە زۆر داۋخاۋى ئەندامەتى كۆمەلەي ئىمەن... شىكردنەۋەي ئەۋ بەشەش بەپىۋىست تازانم چوتكە لە بەشەكانى پىشۋودا ئەۋەمان روۋن كىردۋتەۋە كە مەبەست لەۋ كەسە كىيە و روۋنكردنەۋەي پىۋىستمان لە سەر نوۋسىۋە، تەنيا ئەۋەندە زىاد دەكەم كە مەبەست لە (ب) كە ھەم لە رەمەكە و ھەم لەۋ بەشەدا كە دەلى: «گەنجانى بەشى (ب)» دا ھاتوۋە، ھەمان «باشۋور» كوردستانە كە بە غىراق لىكىندراۋە. مەبەست لە شارى «ش»، «شەۋ» يە و شارى «غ» ئىش «نەغەدە» يە. (برۋانە لاپەرە ۳ى ژمارە ۲ى «نىشتمان».)

کاک «عوبه يديلا نه ييووبيان» زوونکردنه وديه کي سه بارهت بهو ره مزانه هيه و دهلي: «لهو ره مزانه دا مه بهست له «ئا» «نازه ربايجاني روژناوا» يه و مه بهست له «ل: ب» شاري «سابلاغ» يا مه هابادي ئيستايه. ئه گهر بيتيکيش دواي نه وانه هاتبي نه وه يه کيکه له پيته کاني ناوي نهو شوينه که نه دامه که تييدا نيشته جي بووه.» که نهو بوچوونه زور ويده جي دروست بي، با چهند نمونه يه ک بيئينه وه:

له لاپه ره ۲۲ ي ژماره ۳ وئي «نيشتمان» دا نووسراوه: «ئا.ک. ت. ع. هه ژار ۲۰». ههروهک ده زانين و بيتشتريش گوتمان «ئا.ک.» ره مزي شاري بؤکانه. ماموستا هه ژار بوخوي له چيشتي مجبوردا دهلي: «من له بؤکان بووم و دواتر هاتمه مه هاباد.» بهر له وهی مالي بيته مه هاباد له بؤکان بيووه نه دامی (ژ.ک.)، ههر بويه زور جار له ليستی نهو شاره دا ناوي دههات. دواي دوو وشه ي «ئا.ک.» وشه ي «ت» هاتوو و له ژير نهو يش خه تيک کيشراوه که به برواي من يه که مين بيتي ناوي گوندي «ته ره غه» يه که ماموستا هه ژار له وي له دايک بووه و به شيکي زوري سه رده مي لاوه تي تي دا ژياوه. ديسان له لاپه ره ۲۳ ي ژماره ۳ وئي «نيشتمان» دا نووسراوه: «ئا.ل. ب - ل: م. ش. هيمن» له ژير بيتي (ل) يي دوو همم خه تيک کيشراوه. بيتشتر گوتمان که مه بهست له «ئا.ل. ب» شاري سابلاغ يا مه هاباده، نهو (ل) ييه ي خه تي له ژير کيشراوه و له دواي ناوي ره مزي شاره که هاتوو، بيتيکي ناوي گوندي «لاچين» ه که شويني له دايک بوون و ماله بابي ماموستا «هيمن» ه.

له دانيشتيکي روژي ۱۳۸۴/۱۰/۲۶ له گهل کاک «عوبه يديلا نه ييووبيان» باسي ره مزي گه ره که کانيش هاته گوړي که نهو به شه کورته يه که لهو زانبار ييانانه:

«له سه رده مي ژ.ک. له مه هاباد، ته تانته گه ره که کانيش ناوي ره مزيان هه بوو، بؤ نمونه «دهسته ي هه لو» ناوي نهيني گه ره کي «هه ره منيان» و گه ره کي «حاجي حه سه ن» بووه. گه ره که کاني «قووله قهيران» و «شوانان» و «ره زگه يان» و «مزگه وتي شاده رويش» ناوي تهينيان «دهسته ي باز» بووه. خه لک شه وانه به نوره لهو گه ره که کاني ده کيشا. سه روکي «دهسته ي باز» «خاله مه لاي

داۋدى» و سەرۆكى «دەستەي ھەلۆ» ش «سەيد محەممەدى سەيدى» بوو. سەيد محەممەد لە «مەيدانى ئاردى» خانوۋىيەكى ھەبوو، لەۋى لە نىزىك مائە خۆى سالتۇنىكى (ژوور) گەرەى بۇ كۆمەلەي (ژ.ك) دروست كىردىبوو. دواتر ئەندامەكانى ئەو كۆمەلە پەرەيان ئەستاند و گەرەكەكان بوونە ھەوت دانە. دەستەكانى دىكەم لەبىر نەماۋە بەلام لەبىر مە گەرەكى «رەزگەيان» جودا بۆۋە و كاك «مستەفا خاتەمى» كرا بە سەرۆكى گەرەكەكە. گەرەكى «ھەرمەنيان» يىش جوئ بۆۋە و كاك «غەزىزى كوردپوور» كرا بە سەرۆكى. گەرەكەكانى لاي «مەزگەوتى سەيدنىزام» و «خانەقاي شىخ غەلاۋەدىن» يىش بوونە دەستەيەكى سەربەخۇ بەلام ئاۋى دەستەكەيانم لەبىر نەماۋە. «تەنيا تىبىنيەكى كە لە سەر ئەو قىسانەى كاك «غوبەيدىللا ئەييۈوبيان» پىۋىستە باسى بىرى، ئەۋەيە كە رىكەوتى دامەززانى ئەو ناۋە رەمزيانە دەگەرپىتەۋە سەردەمى رووداۋەكانى دواى خەرمانانى سالى ۱۳۲۰ى ھەتاۋى (مانگى ئووت و سىپتامبرى ۱۹۴۱ى زايىنى) كە بە ھۆى باروۋۇخى نالەبارى ئىران دەسلەتتى ئەو ناۋچەيە تا رادەيەكى زۆر كەۋتە ژىر دەسلەتتى خەلك و ھكۈومەتى ناۋەندى ھىچ ئاسەۋارىكى لەو نىۋەدا نەماۋ و دواترىش كۆمەلەي (ژ.ك) دامەزرىندرا.

سەئىدى ھەمەقالەى بېستانچى كى بوو؟

بۇ روون بوونەھەى پترى ئەو مەبەستە كە سەئىدى ھەمەقالەى بېستانچى (م.س. خوينىن ئەندامى ژمارە ۱۰۶۰ى كۆمەلەى ژ.ك) كى بوو، سەرەتا با ئاورپىك لە كىتەبە مېژوويەكان بەدەينەو:

لە بەشى پەراويزەكانى كىتەبى «كۆمارى ۱۹۴۶ كوردستان» وەرگىرپەرراوى كاك «سەيد مەمەد سەمەدى» لە لاپەرە ۲۴۴ لە زمان مەلا «قادىرى مودەپرېسى» يەو ھاتوو: «رايىتى حېزب (كۆمەلەى ژ.ك) «سەئىدى ھەمەقالە» ئاويك بوو. يەكەمىن كۆبوونەو كە بوو بە ھۆى سازکردنى بىنەما و ئوتفەى (ژ.ك) لە باغى «ئەمىنولئىسلام» بوو كە ئەورۇ بيمارستانى «سىل»ى مەھاباد لەو شوينە ھەلگەوتوو:»

كاك غەنى بلوورىيان لە لاپەرە ۵۴ى كىتەبەكەيدا (ئالەكۆك) دەلى: «دووسى رۇژ پاش گەرانەھەى قازى لە تەوريز زانىم كە مىرحاج و مستەفا خۇشناو خۇيان كۆ كرەوتەو لە بارەگەى (ژ.ك) برۆن. پرسىيارم لىكردن: ئۇغر بى؟ [گوتيان] ھىندىك گىروگرفت ھەيە دەمانەھەى بچىنە باخى سەئىدى ھەمەقالەى. كاك سەئىد [لە] لايەنگرانى كۆمەلە بوو. باخەكەى بە باخى «مەعارىف» دەناسرا و لەوبەرى باخى عەزىزئاغەى ھەلگەوتبوو كە ئىستا «نەخۇشخانەى سىل»ى لى دروست كراو:»

کاک غه نی له در یژه ی ئه و قسانه ی که له گه ل میر حاج و مسته فا خۆشناو کردوویه تی ده لئ: «میر حاج گو تی: داوات لی ده که ی ن جار جاره وهره باخی کاک سه عید و سه رمان لی بده.» له پاش ئه و قسانه باسی ئه و که سانه ده کا که له باخی کاک سه عید کۆ ده بوونه وه که ئه و هوش ئه وه ده گه یه نی که سه عیدی حه مه قاله که سیکی ئاسایی نه بووه.

کاک عه لی که ریمی له کتییی «ژیان و به سه رهاتی عه بدور په حمانی زه بیحی» (مامۆستا عوله ما) له گه ل چه ند که س به شیوه ی راسته وخۆ یا نامه وتوو یژی کردووه. یه کیک له و که سانه کاک «سه لاحی مو هته دی» یه. کاک سه لاح له لاپه ره ۳۶۷ و ۳۶۸ د باسی «مام قادر» ناویک ده کا و به کورتی ده لئ: «مامۆستا هه ژار و من له گه ل جه ماعه تی تایبه تی ده ور و به ری مه لا مسته فا له مائی کاکه زیاد میوان بووین... من له گه ل مامۆستا هه ژار بۆ نوستن و حه سانه وه ده چووینه مائی مام قادر که زۆر خۆشه ویست و به ر یز بوو له لای کاکه زیاد و ههر له به شیک له قه سه ده کی کاکه زیادا گۆشه یه ک بۆ ژیا نی خۆی و مال و مندالی ته رخا ن کرابوو. چه ند رۆژی یه که م نه مده زانی مام قادر کتیه به لام ده مزانی کوردی ئیترانه و ناشیه و ی زۆر له سه ر رابردووی خۆی قسه بکا. مائی هه ژار ئاوه دان بی چما ده یه یشت که س به نه ینی و نه ناسراوی بمی نیتته وه؟ به لئ مام قادریش له کۆ نه پیا وه کانی ده وری جو مه ووری کورد ستانه و ههر ئه و که سه یه که من زۆرم شت له سه ر بیستووه. ئه وه «سه عیدی حه مه قاله» ی مه شه ووره که ده گو ترا یه که مین و ته نیا ترۆپی سیاسی ده وری جو مه ووری ئه نجام داوه و ته قه ی له «مه محوودیان» کردووه و دوا ی رووخانی کۆمار رووی کردۆته کورد ستانی عێراق. ماوه یه ک له پشده ر و بیتوین خه ریکی کشت و کال و تووتنه وانی و سه و زیخانه داری بووه و سه ره نجام به ناوی «مام قادر» له لای کاکه زیاد له کۆیه خۆی گرتۆته وه. مام قادر ده و له مه ند نه بوو، به کاری رۆژانه و ئاره قی ناوچا وانی خۆی له ریگای باغه وانی و گو لکاری به وه ده ژیا، به لام هه رچیم له هه ر که س بیستووه یا له هه ر کتیییکدا خۆیند بووه، له سه ر جوامیری و مالخۆشی و بیاو حاک، و دلباکی هه موویم له و بیاوه و ژن و منداله مپه ره یانه کهیدا به دی کرد

لە لاپەرە ٣٩٦ي هەمان سەرچاوەی پيشوو، ئەوجار کاک «يوسفی ريزواني» بە نامە وەلامی چەند پرسباری کاک عەلی کەريمی داووتەووە سەبارەت بە مامقادر دەلي: «... بۆ بەيانی مەحمووديان تيرۆر و شەهيد کرا. قاتلەکان مامقادر و هاشم سەعيد بوون. دواي کۆماري کوردستان هاتنە عێراق و مامقادر لە کۆيە و رانيە مايەووە و کاک هاشم لە هەوليتر...»

کتیبي «ژ.ک چ بوو؟ چي دەويست؟ و چي لي بەسەرھات؟» نووسيني کاک «سەيد محەممەدي سەمەدي» لە لاپەرە ١٥دا لە زمان «مەلا قادري مودەرپريسي» دەلي: «وہ رابيتي (ژ.ک) لەگەل حيزبي «هيو»ي عێراق، «سەعیدی حەمەقالەي بيستانجي» بوو کە بەراستی بيغايەتي زەحمەت دەکيشا.»

کاک «سەيد محەممەدي سەمەدي» ناميلکەيەکی دیکەي وەک تەواوکەري سەرچاوەي پيشوو نووسيووە. ئەو ناميلکەيەي لە حەقدە لاپەرە و لە زمان مەلا قادري مودەرپريسي، پايزي ١٣٦٣ (١٩٨٤) لە مەهاباد و لە ژيژ ناوي «ئاوړيکی دیکە لە ژ.ک» دا بلاو کردۆتەووە. مەلا قادري مودەرپريسي لە لاپەرە ٨دا لە بەشي «ميژووي دامەزراندن و هەولەکانی کۆمەلەي ژ.ک» دەلي: «ريکەوتی ٢٢ي ٥١ ١٣٢١ (= ١٣ي ئووتی ١٩٤٢) دواي نيوەرۆ، ماندوو و شەکەت دواي وەرگرنتی قەندوشەکر بۆ خەلکی شار و عەشیرەتەکانی دەورووبەر لە بەريۆەبەراییەتيەکەمان بەرەو مائي دەريشتەووە کە لە سەر ريگام يەکيک بانگي کرم، کاتيک ئاوړم داووە ديتم سەعیدی، حەمەقالەي بيستانجي يە. هاتە پيش و گوتي: سێ ميوانمان لە دەرەووە بۆ هاتوو، کاريان بە ئيوە و چەند کەسيکی دیکەيە، فەرموو با برۆينە بيستانەکەي من... لە سەر ريگا شەهيد «محەممەدي نانەوازادە» ديت کە هاوکارم بوو. ئەو و يەکدوو کەسي دیکەش هاتن و ويپراي ئەوان چووينە باغي «ئەمينوليئيسلام» (شويني ئيستاناي نەخۆشخانەي بنبرکردني نەخۆشي سيل لە مەهاباد)... کە چووين ديتمان لە ناوهراستي باغەکە لە ژيژ دارەگويزيک سێ کەس خەريکی نانخواردن بوون. پاشان گوتيان بۆ ئيمەش نان بيئن. «عەبدوەررەحمانی زەبيحي»ش لەوي بوو. وا ديار بوو کە پيشتر ناسياوي لەگەل ميوانەکان هەبوو. ئيمەي بە ئەوان ناساند. سێ کەسەکە يەکەم سەرھەنگ ميرحاج، دووھەم مستەفا خۆشناو و سێھەميشم

له بیر نه ماوه. هه رسیک له عیراق خویندبوویان و نه ندای حیزبی هیوا بوون و راسپێردرابوون لقی حیزبه کهیان له مه هاباد دامه زڕینن. بابه ته که له هه ر لایه نیکه وه شی کرایه وه. له کۆتاییدا ئیمه پیمان باش نه بوو لقیک له حیزبی هیوا بین و گوتمان ئیمه له میژ بهیر له دامه زرانندی وه ها ریکخراوه یه ک ده که یه وه به لام نه و شیوه پێشنیاره ی ئیوه ناتوانین قه بوول کهین...» له لاپه ره ۹ شدا ده لێ: «دوای دوو رۆژ له «باغی خیزی» کۆ بووینه وه و پیکهاتین به جودا کۆمه له یه ک به ناوی (ژ.ک) دامه زڕینن.»

کاک «نووری شاوه یس» له لاپه ره ۳۵ ی بیر ه وه ریه کانی خۆی له کتیییک له ژێر ناوی «په نجا سال خه بات له کوردستان» دا که له لایه ن کاک «عومه ری فارووقی» کراوه ته فارسی، ده لێ: «له و ماوه یه دا هه مزه عه بدوللا دیسان چۆوه مه هاباد و «مه لامسته فا بارزانی» دیتبوو. مه لامسته فا پێی گوته بوو تیکۆشی که سایه تی تیکۆشه ر و زانا بۆ لای حیزب [ی دیموکراتی نه و دیو] رابکێشی... هه مزه عه بدوللا و عه لی عه بدوللا نێردرا نه هه ولێر، هه مزه عه بدوللا په یکیکی هه بوو (= ته ته ر یا رابیت) به ناوی «مه لامسته عید» که رابیتی نۆوان نه و و قازی محه ممه د و مه لامسته فا بوو. نه و مه لامسته عیده په یتا په یتا نۆوان مه هاباد و هه مزه عه بدوللا هات و چۆی ده کرد.»

کاک «سه ید محه ممه دی سه مه دی» له لاپه ره ۱۸۸ ی کتییی «ئاوړیک له میژووی مه هاباد»، له زمان «مه لامسته عیدی موده رپرسی» یه وه ده لێ: «ئێواره ی رۆژی ۲۳ ی ۱۱ ی ۱۳۲۴ ی هه تاوی بوو. له شوینی چاپخانه ی کوردستان (شوینی نه و پووی چاپخانه ی مووه فقه ی مه هاباد) که شوینی کاری من بوو، دیتم «س.ح.ق» (مه بهستی کاک سه عیدی حه مه قاله ی بیستانچی) که سه ره ده میک «رابیتی کۆمه له ی ژ.ک له گه ل حیزبی «هیوا» ی عیراق و پاشان بوو به پێشمه رگه و چوو نه و هیزی چه کدارییه وه، جاروبار ده هاته چاپخانه و سه ری منی ده دا، به په شوکاوی و په ریشانییه وه هاته نه و ژووری چاپخانه...» پاش نه و زۆر به وردی له زمان خودی کاک سه عیدی حه مه قاله وه باسی چۆنیه تی تیرپووری کاک غه فووری مه حموودیان کراوه.

«نه بولحه سه نه ی ته فره شیان» له لاپه ره ۱۲۷ و ۱۲۸ ی کتییی «قیام افسران

مەبەستى ئىمە بى. «تەفرەشيان» يەككىك لەو ئەفسەرەنە بوو كە دواى سەرھەلدى ئەفسەرەنى خوراسان و سەرھەكەوتنى سەرھەلدانەكەيان و پىراى چەند ئەفسەرى دىكە يارمەتى حكومەتى ئازەربايجانى ئىرانىيان دەدا. ناوبرا و لەگەل ھاورپىيانى خۆى لە پاش رووخانى حكومەتەكەى «پىشەوهرى» ھاتنە مەھاباد پىتەختى حكومەتى كوردستان، بەلام ئەو حكومەتەش بەداخەوہ سەرى نەگرت و ناوبرا و لەگەل بارزانىيەكان بۆ نەغەدە و شىق پاشەكشەيان كرد و ھەتا خۆبەدەستەوہدانىيان بە عىراق لەگەل «مەلامستەفا بارزانى» و پىشمەرگەكانى مانەوہ. نووسەر لە بەشى «بارزانىيەكان»ى كىتەبەكەيدا باسى «سەعید» دەكا. با بزانی چۆن لە بارەيەوہ دەدوى: «كەسىكى دىكە كە دەكرى چارەنووسەكەى سرنجراكىش بى، لاوىك بوو بە ناوى «سەعید». ئەم لاوہ لە كوردەكانى عىراق بوو و ھەر پازدە رۆژەى جارىكى دەھاتە شىق. ئەو لە راستىدا رابىت و تەھەرى «حىزبى رزگارى» عىراق لەگەل عىلى بارزانى بوو. «مەلامستەفا» سەرۆكى شانازى (ئىفتىخارى) ئەم حىزبە بوو. «رۆژنامەى رزگارى» بە زمانى كوردى بە شىوہى نەينى چاپ و بلاو دەكراوہ. ئەو رۆژنامەيە ھەفتانە بوو. سەعید ھەر كات دەھاتە شىق چەند نوسخە لەو رۆژنامەى لەگەل خۆى دەھىنا.

سەعید لاوىكى ئازا و نەترس و بەجەرگ بوو. ھەر پازدە رۆژەى جارىك سەروسەكوتى پەيدا دەبوو. ئىمە دەمانزانى كەنگى دى. زۆرتر سەعات چوار يا پىنجى دوانىوەرۆ پەيدا دەبوو. يەككىك لەو شتانەى پىيەوہ دەخافلاين چاولىكرن لە ھاتنى ئەو بوو كە لە نىو ئەو بەفرە زۆرەى بەرزايىيەكانى پشت شىقوہ دەھات. بەرەبەرى ئىوارى رەشايىيەكمان دەدى كە لە نىو ئەو بەفرە سىپىيەدا دەتلاوہ. بە تاقى تەنيا و بەپىيان لە نىو ئەو بەفر و سەرمایە تەنيا بە داردەستىكەوہ ئەو رىيەى دەپىوا. ئەو دەھات و گىرفانەكانى پىر بوو لە رۆژنامە و رىسا و فەرمان و پەيام بۆ مەلامستەفا كە وەلام و بىروپراى وەردەگرت. زۆر جار بوول و پارەيەكىشى بۆ عىلى بارزان دەھىنا. دواى جىبەجى كردنى كارەكانى شەوى لە لای ئىمە دەنوست و بۆ سبەينى ئەوى رۆژى، ھەر بەو رىگايەدا كە پىيدا ھاتبوو دەگەراوہ و لە نىو بەفرىدا ون دەبوو. لە تەواوى ئەو ماوہيەى كە

ئێمە لە کوردستان بووین، سەعید زۆرتر لە گەل ئێمە بوو. بە تایبەت دواى ئەو هەمی که نێوان ئەرتەشی ئێران و بارزانییەکان شەڕ ساز بوو، ھەر لە نێو عێل [بارزان] دا ماو، تا سەر سنووری عێراق لە گەل ئێمە بوو. لە سنوور پاش مەئموورییەتێکی که مەلا [مستەفا بارزانی] پێی ئەسپاردبوو، چۆو عێراق، «لەوێ گێرا و کەوتە بەندیخانەو». تەجرووبە و پێوەندی ئێمە لە گەل کوردەکان ئەو ھەستەیی لە ئێمەدا ساز کرد که کوردەکانی عێراق رووناکیریان پترە و باوەرمەندترن.»

سەبارەت بە سەعیدی ھەمەقالەیی یەکمەم پرسیارم لە وتووێژەکاندا لە بەرێژ «ئەییووبیان» ھو دەست پێکرد که لە وەلامدا گوتی: «دەمناسی بەلام وەبیرم نایەتەو، بەلام لە دیتنێکی دیکەدا گوتی: که ئەو کەسە بە بێ شک ھەر «سەعیدی ھەمەقالەیی بێستانجی» بوو که خەلکی مەھاباد بوو.»

کاک «سەدیق سالتج» لە کتێبی «یادگار و هیوا چەپکە گۆلی وەفادارییە بۆ مامۆستا برایم ئەحمەد» لە لاپەرە ۹۱ تا ۹۴ و تارێکی لە ژێر ناوی «مامۆستای نەمر ئیبراھیم ئەحمەد بە خامەیی خۆی» نووسیو، که بە پێی پێوەندی بە باسەکەیی ئێمەو، چەند بەشیکی لیژەدا دەنووسینەو: «مانگی ئاغستۆسی (= گەلاوێژی) ۱۹۴۴ بوو. لە سلێمانی ئەو قاتیم ئەکرد، رۆژیک مامۆستا ئیسماعیل ھەقی شاوھیس... لە گەل عوسمان دانش که لاویکی کوردی چالاک بوو ھاتنە لام و پاش ئەو هەمی که مامۆستا شاوھیس باسی رووداوەکانی کوردستانی رۆژھەلاتی بۆ کرم وتی: ئێمە ھەردوو کمان چەند کەسیکی کەش لە سلێمانی بووین بە ئەندامی ئەو ریکخراوەی که وا لە مەھاباد بە ناوی کۆمەڵەیی (ژ.ک) واتە ژیانەو هەمی کوردەو دەروستکراو، لە لایەن کوردە دلسۆزەکانی ناوچەکەو و ئێستە ئێمەش ئەمانەوێ لقی خۆمان دامەزرێنین و ھەز دەکەین که تۆش لەم کارە پیرۆزەدا لە گەلمان بیت. لە دواي ئێم قسانە نامەییەکی دامی که بە ناوی کۆمەڵەیی (ژ.ک) ھو بۆ من نووسراو و تیا یا داوی بوونە ئەندامیان لی کردبووم. مامۆستا شاوھیس وتی که وا نامەیی وەھا بۆ ھەندێ کوردی ناسراوی کەش ھاتو، منیش پێم وتن که بەر لە ھەموو شتێ پێویستە پرۆگرامی کۆمەڵەکە ببینم،

بچووك زۆربەى ناوەرۆكەكەيم زۆر بەدل بوو بەتایبەتى گىيانى كوردستانىتى يەكەى. دواى ئەمە بېيارم دا كە ھاوکارى بکەم لە دامەزراندنى (لق) دەکەدا. بۆ ئەم نیازە لە رۆژى دانراوا (۱۵) كەسى لە مالى مامۇستا ئىسماعىل كۆ بووینەو، بەداخووە ھەر ناوى ئەمانەيم لە بىر ماو: (۱) كاك سەدىق شاویدىس براى مامۇستا، (۲) شاعىرى نىشتمانپەرورەى ناودار كاك فايق بیکەس، (۳) خاتوو بەھى مارف، (۴) ھەمەھەلى مەدھۆش، بەرگدووروو شاعىرى ناسراو، (۵) كاك عەزىز مىرزا سالىح بەرپۆو بەرى قوتابخانەى ھەلەبجە... ھەر لەو كۆبوونەو ھەدا لێژنەى كە (۵) كەسى ھەلێژێردا بۆ بەرپۆو بەرى كاروبارى لق، بە گشتى دەنگ و بى داخوازی خۆم منیان كرد بە بەرپرسىارى ئەو لێژنەى و بېرىارى ئەو ھەدا كە من بە نامەى ك سەرکردایەتى (ژ.ك) لە كۆبوونەو ھەدا دامەزراندنى لق و ھەلێژاردنى لێژنە كە ئاگادار بکەم. ھەروەھا لە بارەى پېشنیازەكانى خۆشمانەو لەمەر ھەندى لە بەندەكانى پېر و پېرۆگرامى كۆمەلە، كەوا لە كۆبوونەو ھەدا مان لەسەرى رێك كەوتبووین كورتەى كەيان پېشكەش بکەم. منیش بىم كارە ھەستام و نامەكەم بۆ سەرکردایەتى نارد و ئەو ھەندى پىنەچوو و ھەممان بۆ ھاتەو لە بارەى بېرەكانەو ھەموویان پەسند كرڤوو، داواى دەس بە چالاكى كردنیان لى كرڤووین... تا لە ناوېردنى كۆمارەكەمان و لە سێدارەدانى قارەمانە نەمرەكانى و لەكاركەوتنى حیزبى دیموكراتى كوردستان لەسەر ئەو رێبازە رۆشتین و لە چالاكى خۆمان نەكەوتین... لە ئەندامانى لقەكەمان تەنیا مامۇستا ئىسماعىل شاویدىس و كاك عوسمانى دانش چاویان بە پېشەوا و زەبىحى و ئەندامانى كەى سەرکردایەتى دیموكرات كەوتبوو و پێوھندىيان كرڤوو لەو كاتەدا كە لقەكەمان ناردنى بۆ ئەودىو دواى گۆرانى (ژ.ك) و دامەزراندنى (ح.د.ك.ا). مامۇستا شاویدىس دواى نزىكەى مانگى گەراپەو، بەلام دانش تا دواى ھەلكردى ئالای كۆمارى كوردستانیش بۆ ماویدەك لەوئى ماپەو ھەك نوێنەرى لقەكەمان.»

لە كۆتایى دا مامۇستا ئىبراھىم ئەحمەد لە لاپەرە ۹۴ دا دەلى: «تەتەرى ئیمە ناوى (سەعید) بوو، لاویكى خەلكى سلیمانى لە بنەمالەى شاعىرى ناودار (مەھوى) تا بلێت پیاویكى دلسۆز و پاك و لەخۆبوردو بوو، یەكى بوو لە

ئه‌ندامه نه‌به‌زه‌کانی (ژ.ک) و پاش ئه‌ویش هی پارتی. له‌ دوا‌ی کاره‌ساتی مه‌هاباد به‌داخه‌وه به‌ جوړیکی نه‌زانراو ئه‌ویش له‌ ناو چوو. له‌ ساله‌کانی (۵۰)دا. / ۳ی ۴ی ۱۹۹۷»

کاک «سه‌دییق سالح» له‌ لاپه‌ره ۱۹۴۴دا، له‌ خوار ئه‌و وتاره له‌ به‌شی په‌راویزه‌کاندا نووسیویه‌تی: ۳- سه‌باره‌ت به‌ دیویکی ژبانی خه‌باتگیرانه‌ی (سه‌عید) ته‌ته‌ری ژ.ک و پارتی، ب‌روانه: (سه‌عید ته‌ته‌ری نه‌ناسراوی کوردایه‌تی). له‌ خوار ئه‌و په‌راویزه‌ش نووسیویه‌تی: گو‌قاری (هه‌زار می‌رد)، ژماره ۱۰، کانونی یه‌که‌می ۱۹۹۹.

هه‌ر ئه‌و وتارم وه‌به‌ر چاو که‌وت، که‌وته‌مه هه‌والدان بۆ وه‌ده‌ست هینانی و که‌س نه‌ما و شوین نه‌ما سو‌راغی ئه‌و گو‌قاره‌ی لی نه‌پرسم و نه‌چم. له‌ کو‌تایی‌دا هه‌موو کاره‌که‌م راگرت و به‌ ته‌له‌یفوون و ئیمه‌یل پێوه‌ندیم به‌ بنکه‌ی ژین له‌ سلیمانی و به‌ کاک «ره‌فیق سالح» و کاک «سه‌دییق سالح» وه‌ه‌ گرت و داوام لی کردن که‌ ئه‌گه‌ر ئه‌و گو‌قاره‌یان له‌ به‌ر ده‌ست‌دایه، زه‌حمه‌تی نارده‌نه‌که‌ی بکێشن. ئه‌وه‌ بوو که‌ به‌ پیر داواکارییه‌که‌م هاتن و له‌ ۱۲ی ۵ی ۱۳۸۵، ۳ی ئاگۆستی ۲۰۰۶، وتاریکیان له‌ رینگای ئیمه‌یل بۆ نارم. به‌لام کاتیک چاوم له‌ وتاره‌که‌ کرد به‌ سه‌رسو‌رمانه‌وه‌ دیتم وتاره‌که‌ی مه‌به‌سته‌ی من نییه. ئه‌م وتاره له‌ ژیر ناوی «دیشان سه‌عیدی ته‌ته‌ر» بوو له‌ ۱۲ لاپه‌ره‌دا که‌ به‌داخه‌وه‌ ناوی نووسه‌ر و سه‌رچاوه‌که‌شی به‌ سه‌ره‌وه‌ نه‌بوو و له‌ دوو سی جیگاش قسه‌ و باسه‌که‌ کو‌تایی پێنه‌هاتبوو و په‌راویزه‌کانیشی هه‌لب‌رابوون. دوا‌ی ئه‌وه‌ی که‌ خویندمه‌وه‌ دیتم ئه‌ویش هه‌ر باسی «سه‌عید» ناویکه‌ و مه‌به‌سته‌که‌ی ئیمه‌ ده‌گریته‌وه‌ به‌لام وتاره‌ داواکراوه‌که‌ی من نه‌بوو. ئه‌و جار به‌ هۆی ئه‌و دۆست و براده‌رانه‌ی هات‌و‌چۆی ئه‌ودیویان ده‌کرد داوا‌ی وتاری بلاوکراوه له‌ گو‌قاری ژماره ۱۰ی «هه‌زار می‌رد»م کرد که‌ بۆم په‌یدا که‌ن. دیشان کاره‌که‌م په‌کی که‌وت، ده‌ستم راگرت تا به‌خۆشییه‌وه‌ ئه‌و وتاره‌ش له‌ روژی جومعه ۲۴ی ۶ی ۸۵ (۱۵ی سێپتامبری ۲۰۰۶) به‌ زه‌حمه‌تیکی زۆر به‌ ده‌ست گه‌یی.

چونکه‌ به‌ر له‌ وه‌ده‌ست‌هینانی ئه‌و وتارانه‌ وتووێژم له‌گه‌ل کاک

شتی دیکەش رادهگرم و وتووێژەکەى که له گەڵ کاک «رهحمانى خانزادى» پێکم هێنابوو دهممه بهر دیدەى خوێنهران و له پاش ئەویش شیکردنەوه و بهراوردی ئەو دوو وتارە و چەند قسە و بیروپرایەکی دیکە له گەڵ قسەکانى ناوبراو و ئەو کتێبانەى که پێشتر باسمان کردن، دەست پێدەکەین:

بۆ روونکردنەوهی زیاتری ئەو بابەتە رێکەوتى ۲۶ى ۱۱ى ۸۴، بهرامبەر دەرگەڵ ۱۵ى فێورییهى ۲۰۰۶ چوومه خزمەت کاک «رهحمانى خانزادى» (نیکنه فس) که ژنبرای کاک «سەعیدی حەمەقالە» یە. کاک رحمان سەبارەت بە ژیان و بەسەرھاتی کاک «سەعیدی حەمەقالە» گوتی: «ناوی بابیم له بیر نییه بەلام پێم وایه ناوی قادر بوو و ناوی دایکیشی گوتی بوو. ناوی خۆی سەعید و ناسناویان «پاکرەوان» و لێرە مەشھوور بوو بە «سەعیدی حەمەقالەى بیستەنجى». له سەر دەمی دەسەلاتى کۆمەڵەى (ژ.ک) له شوێنى «بیمارستانی سیل» بیستەنجى هەبوو. لەوێ کورپێکی له گەڵ بوو بە ناوی «عەبدولعەزیزی عیشقى ئیلاھى» که بە عەزیزی باغەوان مەشھوور بوو. زۆر جار «میرحاج» و چەند ئەفسەرى کوردی ئەودویى که ھاتبوونە ئێرە دەرچوونە لای کاک سەعید. لەوێ چادری بۆ ھەڵدابوون و پێکەوه قسەیان دەکرد. کاک سەعید زۆر خوێندەوار و بەسەواد بوو و کتێبخانەىەکی چاکى ھەبوو که ھەمووی فەوتە و کوردایەتیشی زۆر پێخۆش بوو فارسی چاک دەزانى و ھێندیکیش عەرەبى دەزانى. بەر لەوہى رابکاتە ئەودىو، لەوێ فەقێ بوو ھەر بۆیە «فەقێ سەعید» یشیان پێ دەگوت. (لێرەدا کاک قادری برازای کاک سەعید که له وتووێژەکەدا ئامادە بوو) گوتی: «کاک» عوسمانى دانیش» موعەللىمى من بوو، مامم (کاک سەعید) رەخنەى لەویش دەگرت. زۆر خوێندەوار بوو و کتێبى زۆر دەخوێندەوه. ئەمن له جەریانى کۆدەتای دوکتور موسەددیق ھەموو کتێبەکانیم لە تەندوورى ھاویشت و سووتاندم. ئەو رابیتی کۆمەڵەى «ھیوا» و کۆمەڵەى (ژ.ک) بوو. کاک رحمان له درێژەى قسەکانىدا گوتی: «جا ھەر لەبەر ئەو ھات و چوویەى بۆ ئەودىو، له گەڵ کوردەکانى عێراق ئاشنا ببوو و دۆست و ناسیاوی چاکیشی پەیدا کردبوو. دواى ئەوہى کۆمەڵەى (ژ.ک) دامەزرا، زۆربەى ئەو ئەفسەر و بەرپرسانەى ھاتبوونە مەھاباد و کاک سەعید لەوێ له گەڵیان ئاشنا ببوو، سەریان دەدا و له لای ئەو

دەمانەو، جا ھەر لەبەر ئەو ئاشنايەتى و دۆستايەتتە بوو كە ببوو رابىتى
 كۆمەلەي (ژ.ك) و كۆمەلەي «ھىوا». لىرەدا كاك قادرى پاكرووان (بىرازاي كاك
 سەئىد) گوتى: «مام لەگەل براكەي خۆي كاك مەمەد كە باوكى من بوو و بە
 ھەمەقالە مەشھوور بوو، پىكەو لە ھەسارىكىدا بوون. مالىمان كۆلانتيك خوار
 ھەمامى مۆرەكى لە نىزىك سىراي وەفايى بوو. ئەمن منداڵ بووم لە نىو شارى
 قسە بلاو بۆو كە مامە سەئىد «غەفوورى مەحمووديان»ى كوشتوو. ئەمن لە
 مالى بووم، مام ھاتەو، تەنگىكى بىر نوو و دەمانچەك و فېشەكدانتيكى
 پىو بوو، ھەر ھاتەو يەكراست چوو دىو كەي خۆي. دايكم واتە براژنى
 مامە سەئىد چوو دىو كەي و زۆرى لى توورە بوو و بەگژىدا ھات. مام ھىچى
 نەگوت، چون شتەكە بۆ حاشا نەدەبوو. با ئەو ھەش بلىم كە كاتىك ئاغاي
 مەحمووديان كوژرا، ئەو بە قورعە (تىروپشك) بوو، ناوى مام وەدەر كەوت،
 دەبوو ئەو، ئەو كارەي كردبا. لە پاش قسەكانى كاك قادىر، كاك رەحمان
 گوتى: «لىرە كە كاك سەئىد قاچاغ بوو، زەمانى قازى مەمەدى بوو، ھەلاتە
 دىي «گەسكەسك» لەوئ بوو بە بېستانچى «سەيد تەھاي گەسكەسك». نىزىك
 دوو سالان لەوئ ماو. مانگايەك و ھىندىك شتمان بۆ برد. لەوئ كابرايەك بە
 ناوى «سالى مەستانى» كە لەوئ سەرباز بوو دەيناسىتەو و راپۇرتى لىدەدا.
 كەستىكى دىكە كە ناوى كاك «رەحمانى كابانى» بوو، ئەو یش ھەر خەلكى
 مەھاباد و دەگەل ئەو «سالى مەستانى» يە لە يەك شوين پىكەو سەرباز بوون.
 خودى ئەو سەربازە بۆ كاك رەحمانى كابانى دەگىرپتەو كە «مام سەئىد»ى
 دىو و ناسىوتەو و گوزاريشى لىداو. كاك رەحمان ھەستى كوردايەتى
 زۆر بوو، شەوئ بەزىو رۆيشتبوو نىو دىي گەسكەسك و بە مام
 سەئىدى گوتبوو فلانەكەسك راپۇرتى لىداوى، بەر لەوئ بگىرپى
 ھەلئ، گوتبووشى نابئ كەس بزانئ كە من بە تۆم راگەياندوو و دەبئ
 بپۆمەو. زستان بوو كاك سەئىد ھەر ئەوئ شەوئ دەچىتە دىيەك بە
 ناوى «بندەر» و لەوئ بە ھۆي دۆستىكى دەچىتە دىي «گرەسوور». ئەو دوو
 دىيە ھەردووك لە نىزىك شارى «بىرانشار»ن. ماو ھەك لەوئ بە ژن و منداڵەو

له حیات قهرزى لى گېرېابووه؟ به لى له گرده سووريش بۇيان نه ده گوزه را. مام سه عید چووه «خه لان» ى كه له ویدیوی سنووری کوردستانه و له گهل «حه مه سه رشكاو» و «مراده كه چهل» و «حه مه مه ده قه لهو» يه كتریان گرتووه كه نه وانیش هر پېشمه رگه بوون و قاچاغ. «شیخ عه لاوه ددین» ى خه لانیش له وى ده بى. له سه ره وړى هاتبوون ده ست و چاویان بشون و خو فینك كه نه وه، بولیس ده یانگرى و يه كسره ده یانباته كه ركوكوك. «كاك ره حمان له دريژه ى نهو بابته دا گوتى: «مام سه عید بوخوى بۇ منى گېراوه كه: «له كه ركوكوكى چونكه من خوينده واریم هه بوو ده یانناریم بۇ كرپنى شت ومهك و پېداو یستیه كانى به نديخانه. نه منیش ماوه یه كى زور شتم ده كرى و پاشان ده گه رامه وه بۇ زیندان كه ته واو لیم نه رخیان بوون و ناسیانم، نه و جار بۇ جاره كانى ديكه كارم هر نه وه بوو هر جاره ى له كه سیكى كه زانیام كورده پرسیارى بكه نه رى نه گه ر بۇ لای كوردستانى برؤى ده بى به كېها دیهات و جاده دا برؤى؟ ورده ورده هه موو گه ركه كانى كه ركوكوكم ناسى كه كوئ كورده و كوئ عه ربه. پاش نه وه ى ته واو شاره زا ببووم و لهو نیوه شدا له گهل به رپرس و بولیس ه كانى زیندان ناسیاویم پهیدا كرده بوو، رؤژيكى هه لاتم و نه چوومه وه. شه وووړژيكم پېچوو گه یستمه «كویه». لهو نیوهیدا ناو هه بوو بخومه وه به لام لهو ماوه یه دا نانم نه خواردبوو.»

كاك ره حمان دیسان له دريژه ى قسه كانیدا گوتى: «له كویه نارده بوویانه لای كاكه زیادى كورپى «حه مه ناغای كویه». كاكه «زیاد» یش كرده بوو یه باغه وانی خوى و پاش ماوه یه ك نارده بوو یه لای «هه باس ناغای سه ركه پكان» كه سچیل (ناسنامه) ى بۇ وهرگرى. نه وه بوو كه به ناوى «قادر» ناسنامه یان بۇ وهرگرت و مه شهوور بوو به «مام قادری باخچه وان.» پاش ماوه یه ك له لای كاكه زیادیش نامیینه وه و ده چینه رانییه و له وى خانوویه كى له «حه مه بى كراس» ى ده كرى كه نه ویش به نه سل خه لكى مه هاباد و زبرای «مه لاکه ریمى قازى» بوو. كه شه رپى ده ولته و كورد ده ستى پېكردووه، كاك سه عید دیسان ناواره بووه و به ماله وه هاته «حاجى ئومه ران». پاش ماوه یه ك كه ولات هیمن بووه گه راوه رانییه. له شه رپى دووه مه دا نه و جار هاته سه ر سنووری سه رده شت و ماوه یه ك له دییه ك به ناوى «گۆره شیت» دانیش و بۇ جارى سیهم نه و جار له سالى ۱۳۵۴ ى هه تاوى

(۱۹۷۵) وئرای مه‌لا مسته‌فا و خه‌لکی دیکه هاتنه‌وه. سه‌رده‌میک له مه‌هاباد بوون و پاشان چوونه دئییک به ناوی «شیوه‌رەش» له لای خانئ، مام سه‌عیدی‌شیان له‌گه‌ل بوو. دوا‌ی رو‌یشتنه‌وه‌ی بۆ ئه‌ودبو، تا شۆرشی ئه‌ودواییه (۱۹۹۰) ده‌ستی پینه‌کردبوو له‌وئ ماوه، که شۆرش ده‌ستی پیکرد دیسان ئاواره‌ بوو و سه‌ریکی مه‌هابادیشی داوه. سال‌ی ۱۳۶۹ یا ۱۳۷۰ (۱۹۹۰ - ۱۹۹۱) سئ چوار رۆژ دوا‌ی چوونه‌وه‌ی بۆ ئه‌ودبو له رانییه ئه‌مری خودای کرد. کاک سه‌عید دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئاواره‌ی ئه‌ودبویش بوو ده‌ستی له کوردایه‌تی هه‌لنه‌گرت و له‌گه‌ل کاک «سوله‌یمانی موعینی» و تیکۆشه‌رانی دیکه پیوه‌ندی هه‌ر مابوو. هه‌وت کو‌ر و کچیکی هه‌بوو که دوو کو‌ری به ناوی «عه‌لی» و «وریا» پېشمه‌رگه‌ بوون و شه‌هید بوون. خیزانی خوشکی منه و ناوی «مه‌نیج» و ئیستاش هه‌ر ماوه. کاک سه‌عید له‌و دیویش له ترسی ده‌ولت هه‌سانه‌وه‌ی نه‌بوو و زۆر جارن له ترسی ئه‌وه‌ی ده‌ولت زه‌ختی بۆ نه‌هینئ ده‌چوو دئییک به ناوی «که‌رسۆنان» له په‌نا «رانیه» و جاری وابوو شه‌ش مانگ له‌وئ ده‌ماوه، چونکه ده‌ولت ده‌یگوت ده‌بی کو‌ره‌کانت بېنییه‌وه و دیاره ئه‌وه‌ش به کاک سه‌عید نه‌ده‌کرا.

قسه و بیر و رای کاک «ره‌حمانی خانزادی» و کاک «قادی پاک‌ره‌وان» لی‌ره‌دا کۆتایی پینئ. به‌لام به‌ر له وه‌ی قسه‌ی کاک ره‌حمان له‌گه‌ل ئه‌و دوو وتاره‌ی پېشتر ئاماژم پئ کردن له به‌ریه‌ک رابنئین، ته‌نیا ئه‌و جیانه‌ی گرینگی تایبه‌تیان هه‌یه و پیوه‌ندیان به باسه‌که‌ی ئیمه‌وه زۆرت‌ره ده‌نووسمه‌وه، دوا‌ی ئه‌ویش ده‌ست ده‌که‌ین به به‌راورد کردنیان.

با بزانی و تاری «دیسان سه‌عیدی ته‌ته‌ر» له‌و باره‌وه چ ده‌لئ: ئه‌و وتاره له لاپه‌ره‌ ادا ده‌لئ: «مه‌لامحه‌مه‌دی ره‌شی ناسراو به «مه‌لای ره‌ش» کو‌ری سال‌جانی و خه‌لکی دئی «داراغا»ی سه‌ر به ناحیه‌ی سه‌رچاره به منالی خراوه‌ته به‌ر خویندن و دوا جار بووه به فه‌قیئ «مه‌لا عه‌بدو‌ره‌حمانی پینج‌وینی» و ئیجازه‌ی مه‌لایه‌تی لی وه‌رگرتوو. ناسناوی «ره‌ش»ی له‌وه‌وه هاتوو که ره‌شتاله بووه. مه‌لا محمه‌مه‌د هه‌ر دوو برای هه‌بوون، عه‌بدو‌ره‌حیم و قاسر. له په‌راویزی ژماره ۲ی ئه‌و قسانه‌دا هاتوو: کاک قادی ئه‌حمه‌د خیلان

شوین گه راوه و دوا جار لای شیخ علائهددینی بیاره گیرساووتهوه و ئیجازه ی
لئ و مرگرتووه... به لام نه بیستراوه شیخ علائهددین ئیجازه ی مه لایه تی دابج. له
لاپه ره ١٢ ده لئ: «سو فی سه عیدی و ه ترا قچی (= که سیک که کۆنه فروشه و
که لویه لی وک گوریس و له غاو و پاشکۆی ولاغ و لباد ده فروشتی) خه لکی دیی
«مایاوه» مه نسوویی شیخ حه سه نی پیری قه ره چیوار بووه، به هو ی پیوه ندی
دینداری و خوا به ره ستیه وه، دۆستایه تیه کی گهر می له گه ل «مه لامحه ممه د» دا
هه بووه، به راده یه ک دلبه سته ی بووه «حله لیمه» ی کچی لئ مار ه کردووه.

مه لا محه ممه د له و ژنه هه ر «مه سهعوود» ی بووه. عه بدو پر ه حیمی برای
کاتیک مردووه، «مریهم» ی کچی شیر ه خۆره بووه. بۆیه هیناویه تیه لای خۆی و
له گه ل مه سهعوودی کوریدا که چه ند مانگیکی که م له مریهم بجوو کتر بووه، گه وره
و په روه رده ی کردووه و پتی خویندووه و، «گوله» ی دایکیشی داووته وه به شوو،
چونکه گه نچ بووه. نه گه ر میژووی له دایکبوونی مریهم (١٩٠٩)، وک له
ناسنامه کهیدا تۆمار کراوه، راست بئ، که زۆر ری ئی نه چی له به ر نه وه ی له
لای مه لای ره ش ژیاوه و گه وره بووه، میژووه که به راستی نوو سرابئ، نه وا نه بئ
مه سهعوودیش که م و زۆر له هه مان سال (١٩٠٩) یان له و ده وره به ره له دایک
بووبئ. له لاپه ره ٢ و ٣ دا باسی نه وه هاتووه که مه لای ره ش خه ریکی کشت وکال
بووه. له کۆتایی نه و لاپه ره یه شدا ده لئ: «به نه خۆشی زه محیری سه ری ناو ته وه
و ته رمه که ی براو ته وه بۆ دیی «قه ره تۆغان» و له وئ نیژ راوه.» له لاپه ره ٣
نه و جار باسی «مه سهعوود» ده کا له زمان «مه لا عوبید» و ده لئ که: «[مه سهعوود]
و پرای نه و له لای باوکی خویندوو یانه و [مه سهعوود] هه ر له سه ره تاوه حه زی له
خویندن نه کردووه و بایه خیک زۆری پینه داوه... جگه له وه وک ده رنه که وئ
هه ر له منالیه وه گیانیکی به ره ه لستی سه خنگیری هه بووه. بۆیه که گه وره بووه
و چاوی کراو ته وه، ده سته ی له خویندن هه لگرتووه و هه لاته و ته ناوچه ی
پینجوین و له لای کوخا ره سوول ناویک بووه به رهنجه ر. [پاراگرافی پینشووتر
باسی لئ ده کا و ده لئ: «مه لا حه سه نی عه للاف» مامۆستای ده رسی دینی
مه سهعوود بووه و له گه لئ توندوتیژی نواندووه و ره ق بووه. ره نگه نه وه
هۆیه کی ملنه دانی مه سهعوود بۆ ده ست هه لگرتن له خویندن بووبئ.] به سو راخ

دۆزیویه‌تیه‌وه و هیئاویه‌ته لای خۆی. به‌لام مه‌سعوود دابین نه‌بووه و، پاش ماویه‌کی تر دیسان خۆی دزیوه‌ته‌وه و شه‌مجار به‌یه‌کجاری سه‌ری خۆی هه‌لگرتووه و له‌که‌س‌وکار و خزمه‌کانی دوور که‌وتۆته‌وه.»

ئه‌وه‌ی زۆر جیگای سه‌رنجی ئیمه‌یه‌ پاراگرافی دوا‌ی ئه‌و قسانه‌یه‌ که‌ ده‌لی: «زانباری سه‌بارت به‌ ژبانی له‌وه‌ به‌ دوا‌ی مه‌سعوود که‌ ئه‌وی زانراوه‌ ئیتر ناسناوه‌کانی «سه‌عید» و «وه‌ستا عه‌زیزی کارگه‌چی» و «کاکه‌ی درێژ» و «سه‌عید مه‌هابادی» هه‌بوون، که‌م و پچرپچه‌.»

واته‌ مه‌سعوودی کو‌ری مه‌لا مه‌مه‌دی ره‌ش ئه‌و ناسناوانه‌ی هه‌بووه‌. له‌ پاش ئه‌م قسانه‌ نووسه‌ر ده‌لی: «ئه‌مه‌ی خواره‌وه‌ چه‌ند مشتیکه‌ له‌ خه‌رمانی پر به‌زه‌که‌تی ره‌نج و تیکۆشانی ئه‌و نه‌مه‌» و له‌ لاپه‌ره‌ ۴ و ۵ قسه‌ی چه‌ند که‌سیکی سه‌بارت به‌ مه‌سعوود هیئاوه‌ که‌ له‌ لاپه‌ره‌کانی دیکه‌دا شه‌وجار به‌ «سه‌عید» ناوی بردووه‌. لاپه‌ره‌ ۴ ده‌لی: «مامۆستا که‌ریم زه‌ند، سالانی ۱۹۳۹ تا ۱۹۴۰ که‌ سه‌عید له‌ هه‌ره‌تی لاویدا بووه‌، ئه‌م له‌ خانه‌قای مه‌حوی دیویه‌ که‌ بنکه‌ی کۆمه‌لی (برایه‌تی) بووه‌. بۆیه‌ دوور نییه‌ پێوه‌ندی پێوه‌ هه‌بووبی. هه‌ر به‌ قسه‌ی ئه‌و ئه‌ندامی حیزبی (ه‌یوا) بووه‌.

سه‌رده‌می کۆماری کوردستانیش له‌ مه‌هاباد، له‌ دێی «زده‌»ی ناوچه‌ی مه‌رگه‌وه‌ر سه‌ید عه‌بدوللای گه‌یلانیدا دیویه‌، پاشتر که‌ ئه‌م له‌ حکومه‌ت قاچاغ بووه‌ و له‌ دێی «چۆیسه‌» ده‌رسی به‌ مناله‌کانی شیخ قادر وتوه‌ته‌وه‌، سه‌عیدی له‌و ناوه‌ دیوه‌ خه‌ریکی کارگه‌چیتی (= پیشه‌ی دروستکردنی سه‌رکلاو و کیفی تفه‌نگ و په‌سته‌ک و که‌په‌نک و...) بووه‌ و ده‌ستی‌ک رانکووچۆغه‌ی پێشکesh کردووه‌. هه‌تا ئاگاداریشه‌ که‌ سه‌عید کیش‌وه‌ه‌وری و سه‌رکه‌یی و مشک‌ی له‌ ئێران‌وه‌ هیئاوه‌ و به‌ هۆی که‌ریمی حاجی مه‌لا مافی برای دکتۆر ئه‌وره‌مه‌نه‌وه‌ له‌ سلیمانی ساخی کردۆته‌وه‌.»

هه‌ر له‌ لاپه‌ره‌ ۴ و له‌ درێژه‌ی ئه‌و وتووێژانه‌دا ده‌لی: «سه‌عید دوا‌ی رووخانی کۆماری کوردستان و کۆبوونه‌وه‌ی بارزانییه‌کان و ئاواره‌ی تری ئه‌مدیو له‌ «شنۆ» و سه‌رسنوو‌ر، وه‌ک پێشتر چه‌ندین جار بۆ کاری پێویست و ناچاری

کردووه: «جاريك كۆمه ليك خه لىك له وئوه هينايه وه ديوي عيراق و له ريگا له ديانه گيرام. ئهو دفته رهيان پيگرتم كه به رهمز ناوي به شداران و گه و ره و دۆستانم تيدا تۆمار كردبوو. دوو شهو و دوو رۆژ به ستميانمه وه و هيچيان نه دامى. برديانمه كه ركوك و ئه مجا به غدا. چوار تا پينچ مانگيك ئازار درام. قاچم له گهرماندا وهخت بوو كرم تىي بدات. نائيب عه ريفيكي كورد له وه بنديخانه هيدا جاروبار ياريدى ئه دام و شتيكي بو ئه هينام. به راسپارده ي پزيشك ماوه ياندام له ژووري زيندان بييمه دهر و رۆژانه دوو سه عاتيك بگه ريم. ئه پروانم ئه وه ههر چوار ئه فسه ره كه ي مه هابادن، عيززه ت و خه يرو لالا و قودسى و خوشنا و له وين. ئۆ مانگ له وئ مامه وه، و هيناميانه وه به بنديخانه ي كه ركوك. ئه وكاته ماله بارزانيه كان له قوتابخانه يه كي چۆلكراوى لاي مه يدانى «ئيشهك» بوون. له وئيشه وه برامه هه ولير. دوايى له ريگاي ره وانه كردنه وه دا هه لاتم.»

له لاپه ره هدا ده لئ: «كاك مه لا عوبيد بيريه تى كه سه عيد دواي رووخانى كۆمار هاتۆته وه و سه ربارى ئهو تيكشكانه سياسيه گه وريه كه ئه وسا جو ره نائوميديه كي له دلى خه لكدا چاندبوو، ئهو كۆلى نه دا و تيكۆشيوه تا تيكه لى كارى حيزبايه تى بكات. به لام ئهم له بهر باوكى رازى نه بووه، بۆيه ئه ويش وازى ليته ناوه و روشتوو. ته نانه ت چه ندين جاريش له گه ل خوالخوشبوو «هه مزه عه بدوللا» دا ديويه.» ههر له لاپه ره هدا ده لئ: «ههر كاك قادر [ى ئه حمه دخيلانى] له زمانى كۆمه ليكي وهك كه ريمى ره شه ناسكه و عارفى مه لاعه زيز و كه ريم قه شانى و ئه حمه د خه يات و چه ند كه سيكي ترى شيووعى خه لكى سليمانيه وه كه سالى ١٩٤٩ گيرابوون و له گه ل سه عيددا له به نديخانه ي سليمانى بوون، گيرايه وه: «سه عيد كه گيرابوو، ناسنامه يه كي ساخته ي بى بوو تا نه ناسريته وه. ئه و كاته ژماره يه كي زۆرى ئه ندامانى حيزبى شيووعى عيراق ده سگير كرابوون و خرابوونه به نديخانه.»

ديسان له لاپه ره هدا، مامۆستا «عه بدورپه قيب يو سف» له زمان «نه عيمه خان» ده لئ: «نه عيمه خان وتى: كه كاكم «ئيبراهيم ئه حمه د» ژنى هينا «سه عيد» فهرشيكي گه وري له ئيرانه وه بۆ هينا» لاپه ره ٦ ده لئ: «سه عيد سالانيكى ژيانى به كارگه چيىتى و به ناوي وه ستا عه زيزه وه له كانى پانكه به سه ر بردووه و له

سالی ۱۹۵۳ که خاله محهمه سه عید به گی سه لیم به گی جاف به ماله وه هاتووته «سهید سادق»، لهو ناوه دیویه و باسی دهکات: «سه عید سه لت بووه و دووکانی هه بوو، خوی دهر نه نه خست که حیز بییه و هیچی ناشکرا نه ده کرد. به نه قل نه مزانی نه کابرایه شتیکی ژیر به ژیری هه یه. لیمان نه مین نه بوو. وه ستا عهزیز که له گهت و به خووه بوو، نهو وه خته ۳۵ - ۴۰ سال بووبی. خه لک نه یانوت به شهو دهفته ری به دهسته وه یه له بهر چرادا ته ماشای دهکات و ده یخویننه وه»

دیسان هر له لاپه ره ۶ باسی نهو دهکا که: ماموستا «برایم نه حمه ده» و «حیلمی عه لی شهریف» و «سه عید» خانویه کیان به کړی گرتبوو و به یه که وه بوون و هه روه ها باسی گواسته وه ی که لوپه ل و ئامیره کانی سه عید دهکا که دوو جاران به په له رایانگواستوون و شار دوویانه ته وه چونکه به قسه ی سه عید حکوومهت به شوینی نهو ی زانیوه» (لیره دا قسه که هه لبراه و به نیوه چلی ماوه ته وه). بوخته ی لاپه ره ۷ یش نهو یه که: سه عید دوا ی کانی پانکه ده چینه سوورداش و نه حمه د قادری ئاموزای که نهوکات بیست سالی ک بووه سی مانگ کارگه چیتی له گه لدا کردوه و له بناری شاره زوور و نه حمه د قادری ده لی: «هه ستم نه کرد به بیانوی نه ئیشه وه شتی تر نه کات» هه روه ها کاک قادری نه حمه د خیلان سه عیدی له دهو رو به ری ۱۹۵۶ له که رکوک دیوه که گوا یه خه ریکی کاسبی وه ک میوه فروشتن بووه و پیوه ندی به که سانیکی وه ک شیخ حوسینی سهید نه حمه دی خانه قا هه بووه که نه ندامیکی دیاری پارتی بوو»

له کو تایی لاپه ره ی ۷ دا هاتووه: «قادری نه حمه د خیلان نامه یه کی سه عیدی کاتی گه رانه وه ی مه لامسته فا بارزانی له سالی ۱۹۵۹ بو عیراق، بو بردوته ئوتیلی «سه میرامیس» له به غدا» (لیره شدا قسه که هه لبراه و پاشماوه که ی نه هاتووه).

لاپه ره ۸ بوخته که ی نهو یه که سه عید تا سه رده می کو ماریش له عیراقدا هه ر مابوو و له سه ره های شو رشی نه یلوول لی بیستراوه که خه ریکی

ويستوويەتى بە قسەى خۆى گەنجىنە بدۆزىتەوۋە و بەرھەمىك بۆ كورد پەيدا بىكات. نووسەر دەلى: «براىان قادىر و مەحمودى ئەحمەدخىلان و ئامۇزا و نەوۋەكانىيان ئەلەين: «سەئىد بۆ ئەو مەبەستە خەرىكى تەقاندنەوۋە ئەشكەوتىكى «قەلاى جۆلندى» ناوچەى «چەمى رەزان» بووۋ بە سەرىدا تەقىوۋەتەوۋە و رووخاۋە و ژىر بەرد و خۆل كەوتوۋە و گىيانى دەرچوۋە. ماۋدەك لەوۋ بەدوا شوان ھەستى بە بۆساردى ئەوناۋە كر دوۋە. ئىتر كە خەلكى دىيەكى نرىك چوون گەراون تەرەمەكەيان دۆزىوۋەتەوۋە و ناشتوۋىيانە، ئەگەرچى نەيان ناسىوۋە. ھەتا ئەو سەردەمەى شۆرش بەرىز «مامجەلال» لەو ناوچەىە بووۋە و دەفتەرەكەى باخەلى سەئىدىشى كەوتوۋەتە لا.»

ھەر لە لاپەرە ۸ مامۇستا عەبدوۋرپەقىب يۇسۇف نووسەرى ئەو وتارە گەشتىكى بۆ شوئىنەوارەكانى «دۆلى زەرزى» و بەتايبەت قەلاى جۆلندى كر دوۋە بەقسەى «كاك حوسىنى حاجى مەحمود»ى خەلكى دىى زەرزى جارىك چەند ساڭ لەمەوبەر يەكك تەقەمەنى تىدا تەقاندۆتەوۋە و بە سەرىدا رماۋە و لە ئاكامدا بەوۋ گەشتوون كە ئەوۋ ھەر ئەو «سەئىد»ە كە ئەوان مەبەستىانە.»

وتارەكەى نووسەر بەو چەند دىرە كۆتايى دى و دەنووسى: «سەئىد مرقۇقىكى كەلەگەتى گەنمەرەنگى چاۋبرۆرەشى چوست و چالاک و سەربزىو و كرە بووۋ و، خزمە نرىكەكانى ئەلەين خوالىخۆشبوو «مەلا مستەفا» ھەر لەبەر خۆشەويستى و دلسۆزى و بە شىرىنى ئەو «كاك مەسعوود»ى كۆپى وا ناۋ ناۋە. كۆرە گەنچەكانى كەسوكارى سەئىد ھەم ئاگادارى ئەم وردە ھەوالانەن و ھەم بە شانازىيەكى زۆرەوۋ ناۋى دىنن و يادى ئەكەنەوۋە. سەئىد تا كۆپ غەرىب بوو، بە سەلتى ژىا، يادى بەخىر.»

وتارى «دىسان سەئىدى تەتەر» لىرەدا كۆتايى دى. وتارەكە لە دوۋ سى جىگا رستەكانى ھەلراون و پەراۋىزەكانىشى تا ۱۷ دانە ھاتوۋە كەچى ئەو وتارەى وەدەست من كەوتوۋە ھەتا ژمارە ۹ى تىدا. ئەگەرچى ناۋى نووسەرى بەسەرەوۋ نىيە بەلام وئەدچى بەرھەمى لىكۆلىنەوۋەى مامۇستا «عەبدوۋرپەقىب يۇسۇف» و كاك «سەدىق سالىح» بى.

شیکردنەوهی وتاری «سەعید تەتەری نەناسراوی کوردایەتی»

ئەم وتارە هەرۆک پێشتر باسمان کرد لە ژمارە ۱۰ی گۆڤاری «هەزارمێرد» دا چاپ کراوە. وتارەکە لە نۆ لاپەرەدا و لە لایەن کاک «سەدیق سەلح» نووسراوە و کەوتۆتە لاپەرە ۸۳ هەتا ۹۱ی گۆڤارەکە. با بزانی ئەو وتارەش سەبارەت بە سەعید چۆن دوواوە. نووسەر لە لاپەرە ۸۴ دا دەڵێ: «سەعید ناسناوی حیزبی «مەسعوودی مەلا محەممەدی رەش» ی خەڵکی «قەرەداخ»ە، تا ئێستا ژياننامەیی تەواو و ئاستی خوێندەواری و زۆر ورەکاری دیکە سەبارەت بەو روون و ئاشکرا نین ئەوە نەبی کە «هەمزە عەبدوللا» گوتویەتی: «سالی ۱۹۴۱ کە بۆ خۆشاردنەوه و شوینەونی لە لایەن سەید ئەحمەدی خانەقاوە نێردراوە دێی «گۆپتەپە» لای شیخ عەبدوللای باوکی عەلی عەسکەری، ناسیم. خوێندەوار بوو، فارسی و کەمیک عەرەبی دەزانی، ئەوسا لە هەرەتی لاویدا و یەكجار گورج و گۆل و لەخۆبردو و چاوەنەترس بوو.» کاک سەدیق سەلح لە پەرەوێزی ئەو بەشەدا لە لاپەرە ۹۱ دەڵێ: «هێندە سۆراخم کردووە، هێشتا دەستم بە بنەمالەیی سەعید یا نەوهیان یا ئاگادارییەکی بەسەرھاتیان رانەگەیشتوو تا ژياننامەکەیی ساخ بکەمەوه.» لە درێژەیی ئەو پەرەوێزەدا دەڵێ: «سێزدە سەعات و نیو بیرەوهەری مامۆستا «هەمزە عەبدوللا» مان لە سەر قیدیۆ بە هاوکاری مامۆستا «عەبدوڕەقیب یوسف» وە بەندە تۆمار کردووە کە لەودا جەختی لەسەر ئەوە کردووە کە سەعید بە بێ هیچ گومانیک «قەرەداخ»یە و چەندین سال لەگەڵیدا ژیاوە.» هەر لە لاپەرە ۸۴ دا باسی دامەزراندنی لقی کۆمەڵەیی (ژ.ک) لە کوردستانی باشوور دەکا کە لە ئابی ۱۹۴۴ بە لێپرسراوی مامۆستا ئیبراھیم ئەحمەد پێک هاتوو. پاشان دەقی نامەی رۆژی ۱۳ی ۱۲ی ۱۹۹۷ی مامۆستا «ئیبراھیم ئەحمەد» ی لە لاپەرە ۸۴ و ۸۹ هێناوە کە هەمان نامەیە کە پێشتر لە وتاری «مامۆستای نەمر ئیبراھیم ئەحمەد بە خامەیی خۆی» و لە کتێبی «یادگار و هیوا...» دا باسمان کرد کە ئەویش هەر کاک سەدیق سەلح نووسیویەتی و دەڵێ: «سەعید تەتەری ئێمە بوو، لە بنەمالەیی شاعیری ناودار محەممەد بوو، لاوتک. خەڵکی سلێمانی، بوو... نووسەر، لە بەشە، بە اوێرەکاندا

له لاپەرە ٩١ دەلتى: «هەوالىکم له کەسانىكى ئەو بنەمالەيهى وەك کاک «سۆران مەحوى» پرسىو. هېچ زانیاریکیان نەبوو و وەلامیان نەداومەتەو. «دېسان له لاپەرە ٨٤ نووسەر دەلتى: «بەپىنى گىترانەووەکەى هەمزە عەبدوللا دەبى سەعید بەردەوام ھات و چۆى ئەودىوى کردبى و لەویش بووبى. «دوى قسەکانى مامۆستا هەمزە عەبدوللا، کاک سەدیق سالىح بەلگەيهىكى بلۆ کردۆتەو و بۆچوونى خۆشى له لاپەرە ٨٤ دا باس کردوو کە دەقى بەلگەکە کەوتۆتە لاپەرە ٨٨. بەر لەوہى ئەو بەلگەيه شى بکەينهو، دەقەکەى بى دەستپۆردان دەنووسينهو و پاشان بۆچوونى کاک سالىحش دەنووسين. (ل. ٨٤):

بەلگەنامەى ژمارە: ٤٥٣، نامەى مەعاوینى کومیتەى مەرکەزى - ح.د.ک «بۆ ھەموو کومیتە و مەئموورینى عەرزى راھ وە مەسئولینى حکوومەتى مىللى کوردستان. بە وەسیلەى ئەم نووسراو پێو رادەگەيه نریت کە ھەلگى ئەم دەستوورە {سەعید محەممەد} ناو لە تەرەف دەولەتتارا مۆجازە ھەموو جێيەکى بە سەرەستى بچیت و بێت. تکایە کە لە تەرەف ھېچ کەسێکىرا موزایەقە و مومانیەتەى ھات و چۆى بە ھېچ جۆرىک نەکریت. وەھاب بلووریان - مەعاوینى کومیتە مەرکەزى حیزبى دیموکراتى کوردستان.» [وێنەى ژمارە ٣٣]

نووسەر له لاپەرە ٨٤ دا دەلتى: «ئەو بەلگەنامەيه کە لەگەڵ ئەم گوتارەدا بلۆ کراووەتەو و ژمارە (٢)، بریتىيە لە پەسولەى رىنەگرتن لە ھاتن و چوونى (سەعید محەممەد) ناویک بە ھەموو ناوچەکادى نێو قەلەمپەوى حکوومەتى مىللى کوردستاندا. زۆر پێدەچى ھەر مەبەست پێى «سەعید»ى لە مەر خۆمان بى، بەوہدا کە لە لایەکەو ئەودەمە ئەمدیو ئەودىوى کردوو و تەتەر بوو و ئێرە و ئەوى گەراو و، لە لایەکى دیکەو ناوہکەيش لە ناسناوہ حیزبىيەکەى و ناوى بیاوکى (محەممەد) پێک ھاتوو (ئى) ئیزافە نەخراوەتەو سەریان وەك دەستوورى ئێرانىيەکان، وا دیارە مەبەست پێى کوردیكى ئەمدیو بوو.»

له لاپەرە ٨٥ دەلتى: «سەعید تەتەرى پارتى و یارمەتى پۆستەى ئێرە و ئەوینى دەھیناوە. ھەمزە عەبدوللا لەم رووہو گوتوویە: «جاریکیان ٢٧٠٠ دینارمان لێرە کۆ کردووە، دامە سەعید و ھەمووى گەياندە دەستى مەلا مستەفا، بە بى ئەوہى عانەيهکى بۆخۆى خەرچ بکات. جارى دووم پارەيهکى کەمترى برد

و به سهر خه‌لکیدا دابه‌شی کردبوو که میکی لی مابوو و دابوو به‌لا مسته‌فا و له‌ویشه‌وه به شیخ ئه‌حمه‌دی برای که له‌سیتکه بووین [۱۹۴۶] سه‌عیدمان نارده‌وه بۆ مه‌هاباد تا چاپخانه‌یه‌کمان بۆ به‌یئنی. چاپیکی بچووکی ده‌ستی به ۹۰ دینار کریبوو هینایه‌وه زۆرمان ئیش به‌و چاپ کرد، له‌وانه دواتر به‌یان‌نامه‌یه‌کمان له‌سهر شه‌هیدکردنی قازی محهمه‌د و هه‌قالانی بی چاپ کرد و بلاومان کرده‌وه. له‌لایه‌ره ۸۵ و ۸۶ ده‌لی: پاش هاتنی سوپای ئیران بۆ نیو مه‌هاباد له ۱۷ی ۱۲ی ۱۹۴۶ و رووخانی کۆماری کوردستان، بارزانییه‌کان و کورده‌کانی ئه‌ودبو زۆرتر له «شنۆ» کۆبوونه‌وه و له‌پاش ئه‌ویش باسی بیره‌وه‌رییه‌کانی «ئه‌بولحه‌سه‌نی ته‌فره‌شیان» ده‌کا که له ۲۱ی ۱۲ی ۱۹۴۶ گه‌یشته‌وه شنۆ و باسی سه‌عیدی له‌کتیبه‌که‌ی خۆیدا کردوه که ئه‌و به‌شه‌شمان پیتتر باس کرد که له‌کتیپی «قیام افسران خراسان» دا نووسه‌ری ناوبراو باسی سه‌عیدناویک ده‌کا که هات‌وچۆی ئه‌مدیو ئه‌ودبووی کوردستانی کردوه. کاک سه‌دیق سالح له‌به‌شی په‌راویزه‌کاندا سه‌باره‌ت به‌قه‌سه‌کانی ته‌فره‌شیان ئه‌وه‌نده‌ی زیاد کردوه و ده‌لی: «شایانی گوته‌ نووسه‌ر به‌هه‌له‌دا چوو که سه‌عیدی به‌ته‌هری حیزبی «رزگاری» داناوه چونکه ئه‌و باسی رۆژانی له ۲۱ی ۱۲ی ۱۹۴۶ به‌داوه‌ی شنۆی کردوه تا خاکه‌لیوه‌ی ۱۹۴۷ که هاتۆته دیوی عێراق و ته‌سلیم به‌هکوومه‌ت بووه... له‌کاتی‌دا حیزبی رزگاری دووم هه‌فته‌ی ئابی ۱۹۴۶ هه‌لومه‌شاوه‌ته‌وه و ۱۶ی ئه‌و مانگه‌یش «پارتی دیموکراتی کورد [ی] عێراق» دامه‌زراوه و سه‌ره‌تا رۆژنامه‌ی رزگاری زمانحالی بووه.»

ههر له‌لایه‌ره ۸۶دا هاتوه: «سه‌عید به‌قه‌سه‌ی به‌رێزان «که‌ریم زهند» و «جه‌لال ئه‌مین‌به‌گ» که ئه‌و سه‌رده‌مه ناسیویانه و دیویانه، کابرایه‌کی روح‌سووک و زیته‌له و کارامه‌ بووه. خاله «عبداللای سۆفی که‌ریم» یش که دواجار له‌شنۆوه له‌گه‌لیدا هاتوه‌ته‌وه و ئه‌و تا که‌رکووک چاوساخ‌ی رێگای بووه، لیی ده‌گێڕیته‌وه که زۆر شاره‌زای رێگاوبان و به‌کار و - کورد واته‌نی - کوپی ته‌نگانه‌ بووه و چه‌ندین ناسنامه‌ی له‌شوینه جیا‌جیا‌کاندا بۆخۆی به‌کار هیناوه تا نه‌ناسریته‌وه. هه‌مه‌زه‌ عبداللای که‌ سکرته‌ری پارتی بووه، له‌جێیه‌کی

تا پۈۋەندى بە كوردى ئەۋۋە بىكەت و كۆمەك و يارمەتتىن لى كۆ بىكەتەۋە بۆ پارتى. بە ترومبىل تا رومادى چوۋوبو، لەۋۋە تا قامىشلى بە پى بىرېۋى. لەۋ ناۋە زۆر گەرايو لە يارمەتى مەنەۋى زىاتىر ھىچى ۋاى چىنگ نەكەۋتېۋ. ھاتەۋە» كاك سالىج لە دۋاى ئەۋ قىسانەى مامۇستا ھەمزە عەبدوللا دەلى: «ۋا ديارە سەئىد بە پىي ئەۋ بېرەۋەرىيەنە دۋاى دامەززانى پارتىش لە ھەمزە جىا نەبۇتەۋە و چاۋساخى و تەتەرى و كارئاسانى بۆ كرېۋە...»

لە لاپەرە ۸۶ و ۸۷ نوۋسەر باسى نىيازى چوۋنى مامۇستا ھەمزە عەبدوللا و سەئىد بۆ سۇقىيەت دەكا كە سەرى نەگرتۋە و دەلى: «پاش دوۋم كۆنگرەى پارتى لە ۱۹۵۱دا كە دوو بالى ناكۆكى لى كەۋتەۋە، سەئىد ھەر لەگەل بالى ھەمزەدا (پىشكەۋتنخۋاز) ماپەۋە» پاشان لە زمان مامۇستا ھەمزە عەبدوللا باسى ئەۋە دەكا كە ويستۋىيەتى لەگەل سەئىد بىچىتە سۇقىيەت كە ئەۋ چەند دىرەى خۋارنى كورتەى ئەۋ باسەيە: «حوزەيرانى ۱۹۵۴ بىر يارمان دا بىچىنە يەكىتى سۇقىيەت تا پۈۋەندى بە مەلا مستەفاۋە بىكەن. پىشەكى ھەۋالمان بۆ عەباس ئاغا [ى سەر كەپكان] نارد، بە ھۋى «حەمەى فەرەج ئەفەندى» كە ترومبىلى ھەبوو چوۋىنە سەر «زى» و بە پى چوۋىنە رانىە و بوۋىنە مىۋانى كۆيخايەكى دۋستى حەمەى فەرەج ئەفەندى. بە شەۋ ۋە پى كەۋتىن تا گەيشىنە «سەر كەپكان» بۆ يەكەم جار عەباس ئاغام دىت و ناسىم. نىزىك پازدە رۆژىك لەۋى ماينەۋە داۋامان لىكرد بماننىرئە لاي «سەيد عەبدوللاى گەيلانى» لە مەرگەۋە كە ئەۋىش سى چەكدار و ئىستىرىكى بۆ كەلۋپەل ھەلگرتن و يەكىش بۆ سۋارى دابىنى (ل ۸۷) يەكەم شەۋ لە «زىنۋى ئەستىرۋكان» بارمان خىست بەيانى زوۋ بەرەۋ دۆلى خانەقا و نىزىكى (گەلالە) بوۋىنەۋە و بە رىگايەكدا چوۋىنە (سىدەكان) و لەۋىش نەماينەۋە و دۋاى ئەۋىش چوۋىنە (كىلەشىن) و سەر روۋبارى گادەر و دىي (خۇراسپى) كە دىي سەيد عەبدوللا و نىزىك دىي «دزى» بوو. خىزانى سەيد ھەۋالى بە كۆيخا حوسىندا ناردېۋو كە سەيد عەبدوللا لەۋى نىيە و لە تارانە و ماۋى ۱۰ رۆژ بى سوۋد لەۋى ماينەۋە. سەئىد گوتى: خۆم دەچمە تاران بىبىنم. ناسنامەيەكى ساختەى ئىرانى ھەلگرت و رۆيشت. دوو نامەم پىدا ناردېۋو يەكەمىيان بۆ سەيد كە چاۋساغىكمان تا سەر ئاۋى ئاراز لەگەلدا بىئىرئ و ئەۋى

دیکه‌ش بۆ «دوکتور جه‌عفر محهممه‌د که‌ریم» تا یاریده‌مان بدات. هه‌ردووکیانی دیتبۆوه. سه‌ید بۆ ئه‌وه‌ی حکومه‌ت پێ‌نه‌زانی و نیوانی تیکنه‌چی ده‌ستی به‌ روومه‌نه‌وه‌ نا و دوکتور جه‌عفریش سی‌سه‌ده‌ ته‌نی بۆ ناردين. که‌ نا ئومید بووین... سه‌عید زۆر ئاره‌زووی ده‌کرد به‌ جووته‌ و بێ چاوساغ خۆمان ملی ئه‌و ریگایه‌ بگرین به‌لام من رازی نه‌بووم. دلشکاو هاتینه‌وه‌ «خۆراسپی». کورپکی کوێخاوسین تا دیوی خۆمان له‌ ئاستی «حه‌سارۆست» دا له‌گه‌لمان هات. دوو سه‌عاتیک به‌ نیو به‌فردا رویشیتین، من به‌ سوار و سه‌عید به‌ پێ. که‌ گه‌یشینه‌ ئه‌مدیوی چیا به‌ لاریدا هاتینه‌ پردی «حافز». به‌یانیه‌که‌ی به‌ خانه‌قا و «وهرتی» و چیا‌ی کارۆخ و پلنگاندا هاتین و گه‌یشینه‌وه‌ سه‌رکه‌پکان. نیزیکه‌ی مانگی‌کمان پیچوو له‌ ئێران. پازده‌ روژی دیکه‌ له‌ لای عه‌باس‌ئاغا مایه‌وه‌ پاشان به‌ره‌و سلیمانی بووینه‌وه‌.

کاک «سه‌دییق سالح» له‌ کۆتایی وتاره‌که‌ی دا له‌ لاپه‌ره‌ ۸۷ سه‌باره‌ت به‌ چاره‌نووسی سه‌عید ده‌لی: «سه‌عید به‌ قسه‌ی هه‌مزه‌، تا سالی ۱۹۵۵ مابوو، ئیبراهیم ئه‌حمه‌دیش نووسیویه: «به‌داخه‌وه‌ به‌ جۆریکی نه‌زانراو ئه‌ویش له‌ ناو چوو له‌ ساله‌کانی ۵۰» هه‌رچی حاجی عه‌بدوڵلا سوؤفی که‌ریمه‌ ده‌لیت: «که‌ له‌گه‌ل سه‌عیدا گه‌یشینه‌ که‌رکووک، لێم جیا بۆوه‌ و گوته‌ ده‌چمه‌ به‌غدا، پاشتر که‌ هاته‌وه‌ سلیمانی و دیم، گوته‌ تووشی سیل بووم. دوا‌یی هه‌ر به‌و ده‌رده‌ مرد.» هه‌زاران سلاو بۆ گیانی پاکی سه‌عیدی ته‌هری نه‌ناسراوی کوردايه‌تی.

لێره‌دا وتاری گۆفاری «هه‌زار می‌رد» یش کۆتایی پێهات. به‌ر له‌وه‌ی به‌راوردی کتیب و وتار و وتووێژه‌کان له‌گه‌ل یه‌کتری بکه‌م، به‌پێویستی ده‌زانم چه‌ند زانیارییه‌کی دیکه‌ که‌ لێره‌ به‌ لیکۆلینه‌وه‌ و پرسیار وه‌ده‌ستم هه‌ناوه‌ بخه‌مه به‌ر چاوی خوێنه‌ران، پاش ئه‌وه‌ هه‌موو باب‌ه‌ت و بیروپرایه‌کان بیکه‌وه‌ هه‌له‌سه‌نگه‌م و به‌راوردیان بکه‌م.

دوا‌ی ئه‌وه‌ی قسه‌م له‌گه‌ل کاک «ره‌حمانی خانزادی» و کاک «قادی پاک‌ه‌وان» کرد و دوو وتاره‌که‌م له‌سه‌ر «سه‌عیدی ته‌هر» خوێنده‌وه‌، به‌ پرسیار ته‌له‌یفوونی کاک «دلشاد» م و مرگرت که‌ ئیستا له‌ شاری «رانییه‌» ی باشووری

هه‌لته‌ت مام سه‌عید هه‌موو کورده‌کانی له کوردستانی باشوورن و وه‌کوو پێشتر
 گوتمان دوو کورپیشی پێشمه‌رگه‌ی «یه‌کێتی نیشتمانی» بوون و شه‌هید بوون.
 هه‌رچۆنیکه‌ بێ دوا‌ی چه‌ند جار پێوه‌ندی له‌گه‌ل کاک دلشادی کورپی کاک
 سه‌عیدی چه‌مه‌قاله‌، توانیم ئه‌و زانیاریانه‌ وه‌رگرم که‌ رێکه‌وتی شه‌مه‌مه‌ ۸ی ۷
 ۸۵ به‌رامبه‌ر ده‌گه‌ل ۳۰ی ۹ی ۲۰۰۶ کاک دلشاد پێی راگه‌یاندم: «ناوی بابی من
 «سه‌عید» و باپیرم ناوی «قادر» بووه‌. نه‌نکم (دایکی باوکم) ناوی «گولته‌ندام»
 بووه‌. با‌بم له‌ ۱ی ۷ی ۱۹۱۴ له‌ مه‌هاباد له‌ دایک بووه‌ و له‌ ۱۵ی ۶ی ۱۹۹۱ لی‌ره‌ له‌
 رانییه‌ کۆچی دوا‌یی کردووه‌. له‌ مه‌هابادیش ماله‌مان له‌ کن چه‌مامی مۆره‌کی له‌
 سێ‌پرای وه‌فایی بوو.»

پرسیارم له‌ کاک دلشاد کرد بۆچی باب‌ت به‌ سه‌عیدی چه‌مه‌قاله‌ مه‌شه‌هوور
 بووه‌؟ که‌ له‌ وه‌لامدا گوتی: «با‌بم ناوی بابی خۆی قادر بووه‌، کاتیک بابی
 ئه‌م‌ری خودای به‌جێ هێنا، دایکی واته‌ نه‌نکم می‌زدی کردۆته‌وه‌ به‌ کابرایه‌ک به‌
 ناوی «چه‌مه‌قاله‌» ناوی زێ‌بابیشی هه‌ر «قادر» بووه‌. جا کاتی خۆی به‌ ناوی
 زێ‌بابی بانگیان کردووه‌. با‌بم دوو برای هه‌بوون، «مه‌مه‌مه‌» و «ره‌حمان» به‌لام
 چاکم له‌ بیر نییه‌ ئایا هه‌رسیک له‌ دایک و بابێکن یان نا؟» هه‌ر ئه‌و رۆژه‌ واته‌
 ۸ی ۷ی ۸۵، ئه‌وجار پێوه‌ندیم به‌ کاک «قادری پاک‌ه‌وان» بر‌ازای کاک «سه‌عیدی
 چه‌مه‌قاله‌» و ئامۆزای کاک «دلشاد» وه‌ گرت که‌ نیشته‌جێی مه‌هاباده‌. کاک قادر
 سه‌باره‌ت به‌ کاک سه‌عید ئا‌وا‌ی گوت: «ناوی دایکی مامه‌ سه‌عیدم گولته‌ بووه‌،
 بابی منیش ناوی مه‌مه‌مه‌د بووه‌. باپیرم واته‌ باوکی باوکم ناوی «قادر» بووه‌،
 بۆیه‌ به‌ با‌بمیان گوتووه‌ «چه‌مه‌قاله‌» و منیان به‌ ناوی باپیرمه‌وه‌ کردووه‌. باوکم
 و مامم له‌ دایکێکن به‌لام بابیان یه‌ک نییه‌. چونکه‌ بابی من گه‌وره‌تر بوو له‌
 مامه‌سه‌عیدم، ماممیان به‌ «سه‌عیدی چه‌مه‌قاله‌» بانگ کردووه‌. کاک قادر
 ئه‌وه‌شی له‌ قسه‌کانی زیاد کرد: که‌ کورپێکی «کاک سه‌عیدی چه‌مه‌قاله‌»ی به‌ ناوی
 «عه‌لی» شه‌هید بوو که‌ له‌ ناسنامه‌که‌ی نووسراوه‌ «عه‌لی قادر عه‌بدو‌للا» که‌
 ئه‌وه‌ به‌پێی ناسنامه‌ی ئه‌ودیی کاک سه‌عیدی تۆمار کراوه‌ که‌ به‌ ناوی «قادر»
 ناسنامه‌یه‌کی ساخته‌یان بۆ دروست کردووه‌.»

دوا‌به‌دوا‌ی ئه‌و پرسیارانه‌ وێ‌پرای کاک قادری بر‌ازای کاک سه‌عید،
 رێکه‌وتی ۱۰ی ۷ی ۸۵ (۱۰ی ۱۰ی ۲۰۰۶) سه‌ردانی به‌ پێوه‌به‌رایه‌تی «ئامار»

(نفوس)ى شارى مەھابادمان كرد. بە نامەيەك داواى «بەرگەى فەوتى» كاك سەئىدى مامى كاك قادىرمان كرد. ھەرەك پېشتەر گوتمان ناسناوى «كاك سەئىد» لە ئامارى مەھاباد، «سەئىدى پاكرەوان» ھ. ئەو زانىارانەى خوارى دەقى ناسنامەى «كاك سەئىدى ھەمەقالە»ن لە ئامارى مەھاباد: كورتەى روونووسى وەفات - ژمارە ۳۷۷۱۰۷ ف ۱۱ رېكەوتى اى ۳ ۱۳۷۲ لە شارى مەھاباد، سەئىد بە ناسناوى پاكرەوان كورى رەسوول و گوتى، لەدايكبووى اى ۲ ۱۲۸۶ بە ناسنامەى ژمارە ۷۵۴۹ سەر بە ھەوزەى (ناوچە) يەكى شارى مەھاباد بەھۆى پيرى كۆچى كر دوو. فەوتەكەى لە دەفتەرى مردووھكان سالى ۱۳۷۴ لە ھەوزەى دووى شارى سەر بە بەرپوئەبەرايەتى تۆمارى ئەحوالى مەھاباد بە ژمارە ۱۳۲۵ تۆمار كراوھ.

من سالى لەدايكبوون و كۆچى «كاك سەئىدى ھەمەقالە»م بەپىى قسەكانى كاك دلشاد و بەلگەى بەرپوئەبەرايەتى ئامارى مەھاباد بەراورد كرد و بەو ئاكامانە گەيشتم:

كاك دلشاد دەلى: بابم لە اى ۷ ۱۹۱۴ لە دايك بوو. واتە اى مانگى تەمووز يا ژوئىيەى ۱۹۱۴ كە ئەو رۆژە بەرامبەرە لەگەل رۆژى چوارشەممە رېكەوتى ۸ى پووشپەرى سالى ۱۲۹۳ى كۆچى ھەتاوى. فەوتەكەشى بەپىى قسەى كاك دلشاد و بەپىى ئەو كۆلكەى لە كوردستانى باشوور ھەيەتى (۱۵ى ۶ى ۱۹۹۱)ە كە ئەو رۆژەش بەرامبەرە لەگەل رۆژى شەممە رېكەوتى ۲۵ى جۆزەردانى ۱۳۷۰ى كۆچى ھەتاوى.

رېكەوتى لەدايكبوون و فەوتى بەپىى بەرگەى فەوتى ناسنامەى لە مەھابادىشى بەو چەشنەى: اى بانەمەر (مانگى ۲ى ۱۲۸۶ى ھەتاوى لەدايك بوو كە بەرامبەرە لەگەل رۆژى يەكشەممە ۲۱ى ئاورىلى (مانگى ۵ - نىسان)ى ۱۹۰۷ى زايىنى. رۆژى شەممە رېكەوتى اى جۆزەردانى ۱۳۷۲ش كۆچى دواىى كر دوو كە ئەویش بەرامبەرە دەگەل ۲۲ى مايس - (ئەيار)ى ۱۹۹۳ى زايىنى.

بە بۆچوونى من چونكە «كاك سەئىد» لە مەھاباد لە دايك بوو و تا تەمەنى لاوەتى ھەر لەو شارە ماوئەتەو. سال و مانگ و رۆژى لەدايكبوونى بەو پىيەى لە دەفتەرى بەرپوئەبەرايەتى ئامارى مەھاباد تۆمار كراوھ، واتە اى

كراوه. بەلام دواي تېكچوونى كۆمار و ئاوارەبوونى كاك سەئىدى ھەمەقالە بۆ باشوورى كوردستان و بەپيى قسەكانى كاك رەحمانى خانزادى (نىكەنەفس) و كاك قادىرى پاكروان و كاك دلشادى كورپى كاك سەئىد، بەھۆى كاكە «زىاد»ى كورپى ھەمەئاغاي كۆيە بە ناوى «قادر» لەوئى ناسنامەيەكيان بۆ ساز كرديوە كە ئەگەر بەپيى ناسنامەى «شەھىد ەلى» كورپى كاك سەئىد بى دەتوانىن بلىين ناوى كاك سەئىدى لە ناسنامەى ئەودىوى «قادر ەبدوللا» بوو. بەكورتى بە ھۆى ئەوھى كە «كاك سەئىد» ھەتا كۆتايى تەمەنى ھەر لە باشوورى كوردستان نىشتەجى بوو، سال و مانگ و رۆژى كۆچ كىرنەكەى ئەودىوى دروستە، واتە ١٥ى ٦ى ١٩٩١ كە لە كۆلكەى ئامار (نفووس)ى رانىيە تۆمار كراوہ دروستە كە ئەويشمان ساغ كرديوە و گوتمان بەرامبەرە لەگەل ٢٥ى جۆزەردانى ١٣٧٠ى ھەتاوى. بەوييە ريكەوتى لەدايكبوونى ناسنامەى لە مەھاباد دروستە و ئى ئەودىوى ھەلەيە. بەلام بەپيچەوانەوہ ريكەوتى كۆچى لە ناسنامەى ئەودىوى دروستە و ئى مەھاباد ھەلەيە. بەو چەشنە بە روونى دەتوانىن بلىين كاك سەئىدى ھەمەقالە لە ٢ى ١٢٨٦ واتە ٢١ى ئاويلى ١٩٠٧ لە مەھاباد لە دايك بووہ و لە تەمەنى ٨٤ساليدا لە ٢٥ى ٣ى ١٣٧٠ى ھەتاوى و (١٥ى ٦ى ١٩٩١ى زايينى)ش لە رانىيە كۆچى دوايى كرديوە و ھەر لەويش نۆژراوہ.

لە كۆتايى ئەو ليكۆلىينەوانەدا رۆژى شەممە ١٥ى ٧ى ٨٥ (٧ى ١٠ى ٢٠٠٦) لە كاك «مەحمودى تەلەھتى»ش ئەو زانبارائەم وەرگرت. كاك مەحمود كورپى كاك «رەحمان»ە كە ئەويش براى كاك سەئىدى ھەمەقالەيە. كاك مەحمود سەبارەت بە باسەكەى ئىمەوہ گوتى: «بەلئى كاك سەئىد مامى مەن بووہ و بابى مەن «رەحمان» براگەورەى مامەسەئىم بوو. بابم مەشھوور بوو بە «رەحمانى گولەشەلى» ناوى دايكى بابم گولئى بوو، بەلام ناوى بابىم لەبىر نەماوہ. بۆ روون بوونەوہى زياتريش بەلئىنى دامئى پىرسىارم بۆ بكا. ئەوہ بوو چەند، رۆژ دواتر بە پىرسىار ئەوہشى بۆ روون كرديمەوہ كە ناوى بابى كاك رەحمان (براى كاك سەئىدى ھەمەقالە)، رەسوول بووہ. كاك مەحمود سەبارەت بە بابى خۆى گوتى: «بابم قەدەريكى زۆر چووہ شوورەوى و فيرى زمانى رووسى بوو و نيزىك ٢٠ سالانىش چووہ توركىا و دوايە ھاتەوہ و دەرسى زمانى رووسى لە مەھاباد بە

خه‌لکی ده‌گوت. «به‌و حیسابه به‌روونی بۆمان ده‌رده‌که‌وئ که قسه‌کانی کاک قادری پاک‌هوان دروسته و ئاماری مه‌هابادیش زانیاریه‌کانی سه‌بارته به‌ناوی دایک و باوک و سالی له‌دایک‌بوونی کاک سه‌عید دروست تۆمار کردووه. به‌لیکدانه‌وه‌ی قسه‌کانی کاک قادری پاک‌هوان و کاک مه‌حموودی ته‌لعه‌تی به‌و ئاکامه‌ده‌گه‌ین که کاک سه‌عیدی حه‌مه‌قاله، ناوی باوکی کاک ره‌سوول و ناوی دایکیشی گولئ بووه و له‌گه‌ل «کاک رحمان» له‌دایک و بابیکن. به‌لام دواي ئه‌وه‌ی باوکی خۆی ئه‌مری خودای کردووه، دایکی می‌ردی به‌کاک «قادر» ی بابیری کاک قادری پاک‌هوان کردووه. گولئ خانم له‌«کاک قادر» یش ته‌نیا کورپکی بووه که ناوی محهمه‌د بووه و ده‌بیته زېربای کاک «سه‌عید» و «کاک رحمان» ی و ئه‌و سئ برایه له‌دایکین و له‌بابیک نین (قسه‌ی کاک قادری پاک‌هوان) چونکه کاک سه‌عید منداڵ بووه له‌لای زېربابی (واته کاک قادر) ماوه‌ته‌وه. ناسنامه‌شیان به‌ناوی زېربابی بۆ وه‌رگرتووه و بۆته (سه‌عیدی پاک‌هوان). کاک قادر ته‌نیا کورپکی له‌گولئ خانم هه‌بووه که ناوی محهمه‌د و مه‌شه‌وور به‌«حه‌مه‌قاله» بووه. هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و شیوازه‌ش به‌کاک سه‌عیدیشیان گوتووه «سه‌عیدی حه‌مه‌قاله».

لیکدانه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و وتار و وتووێژانه‌ی که سه‌بارته به‌«سه‌عیدی حه‌مه‌قاله» ن

به‌پێی قسه‌ی مه‌لا قادری موده‌رپرێسی و کاک غه‌نی بلووریان و کاک عوبه‌یدیللا ئه‌بیووبیان و کاک رحمانی خانزادی و کاک قادری پاک‌هوان و کاک مه‌حموودی ته‌لعه‌تی بئ که له‌و چه‌ند کتیب و وتووێژانه‌دا باسی کاک سه‌عیدیان کردووه، هه‌چ شیک له‌وه‌دا نییه که په‌یک و رابیتی دوو کۆمه‌له‌ی ناوبراو «سه‌عیدی حه‌مه‌قاله‌ی بیستانچی» بووه.

له‌کتیبه‌که‌ی ئه‌بولحه‌سه‌نی ته‌فره‌شیان سه‌عید به‌کورپکی عێراقی ناو براوه. له‌کتیبه‌که‌ی کاک «نووری شاوه‌یس» یش ته‌نیا ناوی به‌«مه‌لا سه‌عید»

سه عیدی به لایوکی خه لکی سلیمانی و له بنه ماله‌ی شاعیری ناودار مه‌حوی ناساندووه. له وتاری «دیسان سه عیدی ته‌ته‌ر» سه عید ناوی نه‌ئینی و حیزبی که‌سیکه به ناوی «مه‌سعوود» که ئه‌ویش کوری مه‌لامحه‌مه‌دی ره‌ش ناسراو به «مه‌لای ره‌ش» ی کوری صالح جانی بووه و خه‌لکی دئی «داراغا» ی سهر به ناحیه‌ی سهرچنار له باشووری کوردستان بووه.

نووسهری وتاری «دیسان سه عیدی ته‌ته‌ر» له زمان «مه‌لا عوبید» هوه ده‌لئ: «مه‌سعوود هه‌زی له خویندن نه‌کردووه و بایه‌خیکی زۆری پینه‌داوه... بۆیه که گه‌وره بووه و چاوی کراوه‌ته‌وه ده‌ستی له خویندن هه‌لگرتووه.» له وتاری «سه عید ته‌ته‌ری نه‌ناسراوی کوردایه‌تی» شدا کاک سه‌دیق صالح ده‌لئ که سه عید ناسناوی حیزبی و نه‌ئینی «مه‌سعوودی مه‌لا محه‌مه‌دی ره‌ش» ی خه‌لکی قهره‌داخه و تا ئیستا ژياننامه‌ی ته‌واو ئاستی خوینده‌واری و زۆر ورده‌کاریی دیکه‌ی سه‌بارت به‌و روون و ئاشکرا نین» پاشان له زمان مامۆستا هه‌مزه عه‌بدو‌ل‌ل‌اوه ده‌لئ: «[سه عید] خوینده‌وار بوو، فارسی و که‌میک عه‌ره‌بی ده‌زانی» که ئه‌وه له‌گه‌ل وتاره‌که‌ی پێشوو جیاوازی هه‌یه چونکه له‌وئ ده‌لئ هه‌زی له خویندن نه‌بوو... له په‌راویزی ئه‌و قسه‌شدا ده‌لئ که تا ئیستا نه‌مانتوانیوه به‌سه‌ره‌اتی سه‌عید ساغ بکه‌ینه‌وه. له دوا‌ی قسه‌کانی مامۆستا «ئیب‌راهم ئه‌حمه‌د» یش نووسهر ده‌لئ: پرسیارم له بنه‌ماله‌ی مه‌حوی کرد که ئه‌وانیش هه‌چ زانیارییه‌کیان سه‌بارت به سه‌عید نه‌بوو که ئه‌قیی خانه‌قای مه‌حوی بووبی» به‌لام هه‌چ دوور نییه وه‌ک مامۆستا که‌ریم زه‌ند ده‌لئ: سه‌عید پتوه‌ندی به خانه‌قای مه‌حوی هه‌بووبی که بنکه‌ی کۆمه‌لی براهه‌تی و هیوا بووه.

له لایه‌ره ٣ ی وتاری «دیسان سه عیدی ته‌ته‌ر» نووسهر ده‌لئ: «ناسناوه‌کانی دیکه‌ی مه‌سعوود، سه‌عید و وه‌ستا عه‌زیزی کارگه‌چی و کاکه‌ی درێژ و سه‌عید مه‌هابادی بووه.» به بۆچوونی من هه‌چ دوور نییه ئه‌و سه‌عیده ههر سه‌عیدی حه‌مه‌قاله بی، چونکه یه‌کێک له ناوه نه‌ئینییه‌کانی سه‌عید مه‌هابادی بووه.

دیسان به‌پێی قسه‌ی مامۆستا که‌ریم زه‌ند که ده‌لئ: «له سه‌رده‌می کۆماری کوردستان له مه‌هاباد، له دئی (دزه‌) ی ناوچه‌ی مه‌رگه‌وه‌ر سه‌ید عه‌بدو‌ل‌ل‌ای

گه‌یلانی دیویه‌تی» ئه‌وه‌ش له‌گه‌ل قسه‌کانی کاک ره‌حمانی خانزادی و له‌ هه‌مووان گرینگتر له‌گه‌ل ئه‌و به‌لگه‌ی «په‌یمانی سی‌سنوور» که ئه‌ویش هه‌ر له‌ ناوچه‌ی «دزهی مه‌رگه‌وه‌ر» پێک هاتوو هه‌ک ده‌گر نه‌وه که سه‌عید به‌ ناوی نه‌ینی «م.س. خۆنینه‌» وه‌ک رابیتی دوو کۆمه‌له‌ له‌ په‌یمان‌که‌دا به‌شداری کردوو. هه‌روه‌ها ئه‌و جێیه‌ له‌ وتاری «دیشان سه‌عیدی ته‌هر» که کاک قادری ئه‌حه‌مه‌دخیلانی ده‌لی: «سه‌عیدیان گرتوو و بر دوویانه‌ته‌ که‌رکووک و له‌ رێگای ره‌وانه‌ کردنه‌وه‌دا هه‌لاتوو، له‌گه‌ل قسه‌کانی کاک ره‌حمانی خانزادی هه‌ک ده‌گر نه‌وه.

له‌ لاپه‌ره‌ ۸۴ی گۆڤاری «هه‌زارمێرد» دا به‌لگه‌یه‌ک به‌ ناوی «سه‌عیدمه‌مه‌د» هاتوو که وه‌ک وه‌ره‌قه‌ و ناسنامه‌ی هاتووچۆی سه‌عید له‌ لایه‌ن «کۆماری کوردستان» هه‌و بۆ ناوبراو ده‌رچوو به‌ بۆچوونی کاک ره‌فیع سالح مه‌به‌ست له‌ «سه‌عید مه‌مه‌د» هه‌ر «مه‌سه‌عوود» بوو چونکه‌ مه‌سه‌عوود ناوی حیزبی سه‌عید بوو و ناوی باوکیشی مه‌مه‌د بوو (ئ.ی ئیزافی نییه‌ وه‌ک ده‌ستووری ئێرانییه‌کان. به‌لام به‌ بۆچوونی من و به‌ پێی ئه‌و زانیاریانه‌ی باسمان کردن «سه‌عید مه‌مه‌د» کورته‌کراوه‌ی ناو و ناسناوی سه‌عیدی حه‌مه‌قاله‌یه‌ و له‌ جیات «سه‌عیدی حه‌مه‌قاله‌» (سه‌عید مه‌مه‌د قادر) ته‌نیا دوو ناوی هه‌وه‌لیان بۆ نووسیه‌و. بێجگه‌ له‌وه‌ش چ پێویست ده‌کا ئه‌گه‌ر ئه‌و ناوه‌ ئی «مه‌سه‌عوودی مه‌لا مه‌مه‌دی ره‌ش» بێ ناویکی حیزبی و نه‌ینی له‌ په‌نا ناوی بابی ئه‌سلی که‌سیک وه‌ک کارتی پسه‌وله‌ی هاتووچۆی تۆمار بکری!

له‌وه‌ش گرینگتر ئه‌وه‌یه‌ که نامه‌که‌ واته‌ پسه‌وله‌که‌ به‌ زاراوه‌ی موکریانی نووسراوه‌ و «سه‌عید مه‌مه‌د» به‌ وشه‌ی «له‌ ته‌ره‌ف ده‌وله‌تی‌را» وه‌ک هه‌لگری ده‌ستوره‌که‌ و رابیتی جێی متمانه‌ی حکومه‌تی میلی کوردستان ناسیندراوه‌ و به‌ هه‌موو به‌رپرسان راسپێردراوه‌ که له‌ لایه‌ن هه‌یج که‌سه‌وه‌ له‌ ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی کۆمار پێشی پی‌نه‌گیری و ئه‌وه‌نده‌شیان متمانه‌ به‌ هه‌لگری ده‌ستوره‌که‌ بوو که له‌ دووسی جێی به‌لگه‌نامه‌که‌دا له‌ وشه‌ی وه‌ک «موزایقه‌ و مومانیعه‌ت» نه‌کردن له‌ ناوبراو که‌لک وه‌رگیراوه‌ و ده‌ستور دراوه‌ که نابێ به‌

دهیسه لمینن، ئەو «سەعید محەممەد» خەڵکی رۆژھەلاتی کوردستان بوو و لەدایکبووی شاری مەهابادە.

کاک رەفیق سەلح لە پەراوێزی ئەو بەلگەنامەدا لە لاپەرە ۸۸ی وتاری «سەعید تەتەری نەناسراوی کوردایەتی» دا دەلێ: «سەیر ئەوەیە کە لە ناو لیستەی ناوی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی حیزبەکەدا [حیزبی دیموکراتی کوردستان] باسی ئەم وەهابی بلووری نییە.» بەلام بە ئاوردانەوەیە کە لە لاپەرە ۱۱ی بەرگی دووھەمی کتێبی «بەسەرھاتی سیاسی کورد» یادداشتەکانی میرزا محەممەد ئەمینێ مەنگوری، ئەوەشمان بۆ روون دەبێتەوە کە: «وەهابی بلووری وەزیری داخیلە و رەئیسێ کۆمیتەی مەزگەزی بوو» کە ئەویش پێمان دەسەلمینێ کە کارتی پێناسەی «سەعید محەممەد» لە لایەن بەرپرستیکی گەورە «کۆماری کوردستان» دەرچوو و مەبەست لە «سەعید محەممەد» ییش ھەر «سەعیدی حەمە قالە» بوو.

لە لاپەرە ۸۶ی وتاری پێشوو نووسەر دەلێ: «خاڵە عەبدوڵلای سۆفی کەریم» ییش دواجار لە شوق دەگەلیدا ھاتووەتەو و ئەو تا کەرکووک چاوساگی رێگای بوو...» دواتریش کاک رەفیق سەلح لە زمانی مامۆستا «ھەمزە عەبدوڵلا» وە دەلێ «سەعید چاوساخی و تەتەری و کارناسانی بۆ کردوو» لە لاپەرە ۸۷ی شیدا دەلێ: کاتێک مامۆستا ھەمزە عەبدوڵلا ویستووێتی بچیتە سۆقیەت بۆ ئەوێ پێوەند بە مەلامستەفا بکات، لەگەڵ سەعید بۆ ماوەیە کە لە ئێران ماوەتەو و پاشان بە ھەناسەساردی گەراونەووە سلیمانی لەو ماوەیەشدا مامۆستا ھەمزە عەبدوڵلا دوو نامەی بە سەعیددا ناردووە تاران چونکە خودی سەعید ئامادەبوونی خۆی راگەیاندوو کە بۆخۆی بچیتە تاران و پێوەندی بە «سەید عەبدوڵلای گەیلانی» و «دوکتور جەعفەر محەممەد کەریم» وە بگری کە لە چوونی بۆ سۆقیەت یارمەتیان بدەن و دەشێ کە سەعید ناسنامەیەکی ساختە ئێرانی ھەلگرت و رویشت. بەلام لێرەدا پرسیارێک دیتە گۆڕی، ئەگەر سەعید خەڵکی باشووری کوردستان بێ چ پێویست دەکا کاتی چوونی بۆ یەکیک لە شارەکانی ئەودیو (کەرکووک)، یەکیکی دیکە بچیتە چاوساگی. لەوێش گرینگتر ئەوەیە کە ئەو سەعیدە مامۆستا ھەمزە عەبدوڵلا دەلێ ناسنامەی ئێرانی

ھەلگرتووھ و بە پېداگرى خودى سەئىد رۆيشتۆتە تاران، ئەدى بۆ لە ئىران
كەس نەبۆتە چاوساغى؟ كە ئەو بابەتەش ديسان پيمان دەسەلمىنى كە سەئىد
خەلكى رۆژھەلاتى كوردستان بووھ و ھۆيەكەشى ئەوھ بووھ كە فارسى زانىوھ
ھەر بۆيە لەو بەشەى كوردستاندا پىويستى بە چاوساغ نەبووھ.

ناساندنى «سەئىدى ھەمەقالەى بېستانجى»

ئەگەر بەكورتى بمانەوى باسى بۆجوونى ئەو چەند كەسە بكەين كە
لەسەر كەسايەتى «سەئىدى ھەمەقالەى بېستانجى» دواون، چ ئەوانەى لە
كتىبەكاندا باسيان كردووھ و چ ئەوانەى وتوويزم لەگەل كردوون، بەوھ دەگەين
كە ھەموويان لە يەك بابەتەوھ بۆجوونىكيان ھەيە كە ئەويش ئەوھيە: ناوبراو
خەلكى مەھاباد بووھ و لە ئەندامانى ھەرەتيكۆشەر و زەحمەتكيشى كۆمەلەى
ژ.ك و رابيت و تەتەرى ئەو كۆمەلە و كۆمەلەى ھىوا بووھ. ئەگەرچى ناتوانين
يەكلایەتە برپار لەسەر ئەوھ بەدەين كە ئەو كتيب و وتارەنى ديكە كە لەسەر
«سەئىد» ناويك بېرەدەريان نووسيوھ، مەبەست ھەر ئەو «سەئىد» ھەيە كە ئيمە
باسى دەكەين، بەلام بە ھۆى ئەوھى كە زانىارى زۆر ورد لەسەر شوين و
ريكەوتى لەدايكبوون و كۆچى ئەو كەسايەتییە و ھەرودھا چارەنووسى لەو
كتىبەى ئيمەدا روون بۆتەوھ و زانىارىيەكى پوخت و پاراو بە خوینەر دراوھ:
ھەرودھا ئەو زانىارىيانەى ئاوا بە وردى و بە روونى لە سەرچاوەكانى ديكەدا
باسيان ليئەكراوھ و سەرەراى ئەوانەش زۆربەى ئەو بابەتانەى لەو چەند كتيب
و وتارەى دوايدا باسى «سەئىد» يان كردووھ، لەگەل بەسەرھاتى «سەئىدى
ھەمەقالەى» يەك دەگرنەوھ: دەتوانين بلتين رەنگە ئەو كەسەى كە لەو ديو ناوى
تەواوى «مەسعودى مەلا مەھمەدى رەش» بووھ و دەلتين ناوى حيزبى و نەيتنى
«سەئىد» بووھ، ھەر ئەو «سەئىد» ھەيە كە ئيمە باسى دەكەين. چونكە تەنانەت
بۆ نووسەرى ئەو ليكۆلینەوانەش كە لەسەر ئەو «سەئىد» ھى دوايى وتارى
نووسيوھ، تەواو روون نييە كە مەبەست لەو «سەئىد» ھى كە «تەفرەشيان» و

نه حمده» و... باسی ده کهن، «مه سعوودی مه لامحه ممه دی رهش» بی و بابته کان به شک و گومانه وه باسیان لیکراوه. به لام دیسانیش سره مرای هه موو نهو بوچوونانه لهو بر وایه دام نه گهرچی زور بابته تی نهو قسه و بیرده وریانه ی که «ته فره شیان» و ماموستا «نووری شاوه بیس» و ماموستا «ئبیراهیم نه حمده» و ماموستا «هه مزه عه بدوللا» و دوو وتاره که ی «سه عید ته تهری نه ناسراوی کوردایه تی» و «دیشان سه عیدی ته تهر»، له سر که سایه تی «سه عید» ناویک نووسیویانه، له گه له به سهرهات و تیکۆشانی «سه عیدی حه مه قاله ی بیستانچی» یه که ده گرنه وه، به لام رهنگه «مه سعوودی مه لامحه ممه دی رهش» یه یه کیکی دیکه له رابیته کانی سرده می ژک و کۆماری کوردستان له گه له کوردستانی باشوور بی و به سهرهاتی له گه له نهو سه عیده ی ئیمه تیکه له بووبی و یا له بنه ره ته وه و له گه له «سه عیدی حه مه قاله ی» خه لکی مه هاباد یه که نه بن و دوو که سایه تی جیاواز بن. رهنگه دواتر که سیکی دیکه بتوانی زانیاری پتر و به به لگه تر سه باره ت به په یکه و رابیته کانی نهو سرده مه کۆ بکاته وه و زانیاری به پیچه وانه ی ئهم نووسراوانه ی ئیمه بدا به خوینه ران، به لام به پیی هه موو نهو زانیاریانه ی ئیمه، ژیاننامه ی نهو «سه عید» هی مه بهستی ئیمه که له په یمانی «سی سنوور» یه ش به شدار بووه و دهوری رابیتی گتپراوه، بهو چه شنه بو ئیمه ساغ بووه:

«سه عیدی حه مه قاله ی بیستانچی» ناوی باوکی ره سوول و ناوی دایکی گولج بووه. له ای بانه مه ری ۱۲۸۶ی هه تاوی (۲۱ی نیسانی ۱۹۰۷) له مه هاباد له دایک بووه و ناسنامه که ی به سه عیدی پاکپه وان بو وهرگیراوه و تۆمار کراوه. مندا له بووه که باوکی فه وتی کردووه و برایه کیشی له باوکی خۆی هه بووه که ناوی ره حمان و له خۆی گه وره تر بووه و هه ر له ته مه نی لاوه تیدا چۆته هه نده ران (سوقیه ت و تورکیا) و پاش ماوه یه کی زور گه راوه ته وه مه هاباد. پاشان دایکی میردی به کابرایه که به ناوی «قادر» کردۆته وه و سه عیدیشی له گه له خۆی بردۆته ماله میردی دووه می و ناسنامه یان به ناوی پاکپه وان بو وهرگرتووه. کاک سه عید له باوکی دووه می و له دایکی خۆی برایه کی دیکه ی به ناوی «حه ممه د» هه بووه. کاک حه ممه د مه شهوور بووه به حه مه قاله و کاک سه عیدیشیان به ناوی نهو یه وه بانگ کردووه. دواتر چونکه کاک سه عید له

تەمەنى لاوتىدا ھەر خەرىكى بېستانچىتى بوو بە «سەئىدى ھەمەقالەي بېستانچى» ناوبانگى دەرکردوو. سەئىدى ھەمەقالە كوردىكى زۆر دالپاك و تىكۆشەرىكى نەناسراو و ئەندامىكى كارامەي كۆمەلەي (ژ.ك) و دواتر «كۆمارى كوردستان» بوو. ناوى نەينى لە سەردەمى دەسلەلاتى كۆمەلەي (ژ.ك)، «م.س. خوينىن»، ئەندامى ژمارە ۱۰۶۰ بوو و دەورى رابىتى رۆژھەلات و باشوورى كوردستانى گىراو و بەشدارى پەيمانى سىسنوورىش بوو. دواي تىكچوونى كۆمارى كوردستان بە يارمەتى كاكەزىيادى كوپى ھەمەئاغاي كۆيە و ھەباسئاغاي سەرکەپكان ناسنامەيەكيان بە ناوى «قادر عەبدوللا» بۆ وەرگرتوو. بۆ ماوەيەك لە لاي كاكە زىاد باخچەوانى كردوو، بۆيە لەو دىويش بە «مامەقالەي باخچەوان» ناوبانگى دەرکردوو. دواي چەندىن جار ئاوارەبوون لە رانىيە باشوورى كوردستان گىرساوتەو و لە تەمەنى ۸/۴سالىدا لە رۆژى شەممە رىكەوتى ۲۵ى جۆزەردانى ۱۳۷۰ى ھەتاوى بەرامبەر دەگەل ۱۵ى ۱۹۹۱ى زايىنى ھەر لەو شارە كۆچى دوايى كردوو.

بەو جۆرە ناوى ئەو كەلەپياوەي كۆمەلەي (ژ.ك)مان بۆ روون بۆو و بە بى ھىچ شك و گومانىك دەتوانىن بلىين «م.س. خوينىن، ئەندامى ژمارە ۱۰۶۰» ناوى نەينى كاك «سەئىدى ھەمەقالەي بېستانچى»يە كە رابىتى نىوان دوو كۆمەلەي ژ.ك و ھىوا بوو. بەجەرگى و ماندوويى نەناسى و كوردايەتى ئەو پياوە گەورەيە بۆ ھەموو ئەو كەسانەي ناسياوى بوون روون و ئاشكرايە. ھەزاران سلاو لە گيانى پاكي ئەو تىكۆشەرە نەناسراوەي كۆمەلەي ژ.ك كە وەك كۆترى نامەبەر دەورى «پەيك»ى لە نىوان سنوورە دەسكردەكان گىراو و تا سەر لەو رىپازەدا و ھەر لەو رىگايەشدا بە سەربەرزى سەرى ناوتەتوو.

پاشکو

وینهکان

مجموعه ادبی و تاریخی و کوهلایه‌های کوردی به

شماره ۱ سالانه ۱ خرداد و مهر ۱۳۳۴ - ۲۳ اکتبر ۱۹۴۵

جناب شیخ عبدالقادر

ریشه‌یابی به پیش چاوی مناسبتی هه

نهم نه‌هیدانی که خنکاون به صد آوانه‌وه

آوات

خوزگه روزیه هابا تا ايمه ميماني خوشه ویت ن کرد با مانه (نیشار) ی نیشتمانی خوشه ویت
هسته په دهس ده نه بهك بو نه جانی نیشتمان ن خوینی خاوی و بریزن لاله کالی خوشه ویت

په رای ژبه ك یشكه ویت

ویننه ژماره ۲: لایه‌ره‌ی ته‌بلیغاتی گوڤاری ئاوات

خواهش امتیاز و مدیری مسئول : محمد آذر

آوات مانگی دوو چار پلاو که گریته‌وه

آبونه

۲۲۰ ریال

۱۵۰ ریال

۱۰ ریال

آبونه‌ی ۳۳ ژماره

بو مه‌لا و قوتایی کان

هەر دانه‌ی به

آبونه پشته‌کی وهر ده‌گیری

له‌م ژماره‌یه دا :

لوێستمان فارسی بنواند

سواری زهش پوش

برای دورم

ای مانی آواره

له‌م کور به‌خوشورحه

کچه لادی

لاوی...

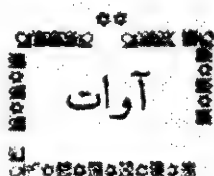
مهاکمی جیتر

چون نه‌و مجله‌یه پوولی آبونه نه‌یت هیچ‌کسونه در آمدنیکی نه‌تسکاله‌خوبه‌یه

خوشه‌ویسته‌کان که‌کین به‌گه‌پشتی نه‌و ژماره‌یه پوولی آبونه‌مان بو بێرن .

له‌ ژماره‌ ۳ آوات دا ماطلانی چاکه و اذهار دهرن و آودار دهنویسته‌وه

به سبب حوای مه‌زن

آمانجی ایبه

« کوشش له پیاو سه‌رخشی کورد »

« و ژيانده‌وی قه‌ره‌نگی کورد »

گه‌واریکی ادبی و تاریخی و کومه‌لایه‌تی کوردی به

۱ خه‌زله‌وی ۱۳۳۳ - ۱۳۳۵

ژماره ۱ سانی یه‌ک

نوێسنده‌گان فارسی بنخوانند !

ج . م

خه‌نی از اکراد از چهاره‌زار سال پیش از میلاد مسیح تا کتون هه‌شیه‌خود را کرد معرفی کرده و مورخین آنها را بلنظ کرد یاد نه‌وده‌اند . و این قمت کرده‌ای هه‌شت که از طرفی آرات یعنی کوه (جودی - جودی - آخری) آمده‌اند و در امتداد دجله و فرات غربا تا سوریه و حرما‌ت و سواحل دریای مدیترانه و شرقا تا خلیج فارس و سواحل دریای عمان پراهنده‌اند . قمتی از اکراد نیز د چهاره‌زار سال پیش از میلاد ، باهنده‌ها ، اروپاییها ، پارسیها ، در یه‌ک جا بوده‌اند که از این محل اصلی بخت خاور ایران و از آنجا هم بجنوب و بحر خزر و تا منطقه آذربایجان و نواحی اسپهان و همدان و لرستان پراهنده‌شده‌اند ، و این کشور پهناور را « مادایا » یا « میدیا » گفته‌اند ؛ و کلمه « مادا » در قرن نهم پیش از میلاد بر پنج قبیله سکرت ، لر ، خزر ، دیلم غیل اطلاق شده و کلمه سکرت مدتر بر آست ، په‌دهد . ژاپ گروه کرد از ایران امروزه به کردستان کنونی آمده‌اند و این مانع از این نیست که در هنگام آمدن ایشان یه‌ک گروه دیگر هم و یا چند تیره دیگر مختلط بنام کردو در کردستان مرکزی زنده‌مانی کرده و با گروه جدید امتزاج یافته باشند .

حقوق سیاسی و ملیت سکرت با پارس

از سوابق تاریخی و آراء خاور شناسان روشن است که کردو پارس هر دو آری ژاد و باهم برادر و از یه‌ک پدرند ، کردها که هه‌شیه به سلجوقی و نجاعت معروف بو‌ده‌اند قه‌اهی با پارس مشترکا و قه‌اهی به تنهایی دارای استقلال سیاسی و اتادی و اجتماعی ثابت و معین بوده‌اند

همانکه مورد اقتدار یافته پارس تابع او بوده است (حتویش گزینی، کاسی، گیان، ماد انگلیان و...) در هر زمان که پارس اقتدار شده گردن طبع او بود است (حکومت دیندادیان هخامنشی و...) (

خط کردی

کردان از حدود قرن دهم پیش از میلاد تا امروز دارای خط و کتابت و ادبیات بوده‌اند و افکار خود را با حروف (مسی، سوراتی) و یونانی و آرامی و سریانی و هیتی نوشته‌اند. پس از غلبه اسلام برای آنها حروف کوفی معمول گردید و اکنون نیز بجای حروف کوفی خط نستعلیق و حروف لاتین در کردی معمول است.

زبان و ادبیات کردی

اگراد با لهجات متعدد تکلم می‌کنند و تمام آن لهجه‌ها را زبان کردی می‌گویند و وجهی از یک ریشه سرچشمه گرفته‌اند. بعضی از مستشرقین میگویند که زبان اگراد همان زبان اوستا بوده است. (اخرابون) یونانی میگویند که ماد و پارس زبان هند یغور یعنی می‌باشند و این خود دلیل است بر اینکه این دو زبان با هم فرق داشته و از یکدیگر متمایز بوده‌اند.

اگر مورخین مصرحد باینکه زبان مادها همین زبان «کرد مگری» بوده است چنانکه «زند واوستا» که زبان مادی نوشته شد، بجای از یک لهجه مگری است و یا همان زبان مگری است، این نظریه از طرف «هوارت» و «درویش» و بعضی دیگر از نه همین تأیید شده است. و نتیجه این است که زبان اوستای زردشت زبان کردی مادی است.

زبان پارسی هم در آن دوره همان زبان بوده که در آثار «استخر فارس» نوشته شده است، و تا آنکه در انتشافات اخیر حاصل شده همین است که کرد ها کلمات زیادی از عربی داخل زبان خود کرده‌اند و شکل افعال خود را حتی القصور حفظ نموده‌اند، اما بهکس زبان فارسی که در این قسمت بهر حد افراط رسیده است و رابطه خود را با اصل فارسی قدیم ست کرده چنانکه حالا نوشتن کلمه زبان کردی ساده و بجای آسان است اما به زبان فارسی ساده چندان آسان نیست و امر نوشته شود غالباً از کلمات نامربوط و خرد درآورد تشکیل خواهد یافت، حتی در کردی اورامی که در کوهستان واقعند و بهتر توانستند در رابطه خود را با اصل زبان کردی حفظ کنند؛ برای زن و مرد افعال متفاوت دارند، مثلاً میگویند «فرهاد آما» و «فرین آماینی» یعنی فرهاد آمد و فرین آمد «فرهاد لوا» و «فرین لواینی» یعنی رفت، که زبان فارسی فاقد این امتیاز است. از منابع دجته فرات تا حلب فارس در قلمرو زبان مگردی بوده است و مرکز این زبان اول «آراوات» بعد «زاگروس» بعد از آن «ایپاهان» پس «لهاوند» بعد «همدان» یکواستی هم «مداین» بوده است، بنا بر این می‌توانیم بگوئیم که لغت کردی

در تمام ولایات ایران قدیم عمومیت داشته است. فارسی قدیم و زبان «اوستایی» یعنی زبان کردی مادی و «سانسکریت» هر سه از زبان مشترک آری متولد شده است، بعضی همان کرده اند که زبان حکردی یک لهجه مشتق از فارسی است. سر «سیدنی سوت» مؤلف کتاب تاریخ آذور می نویسد که این همان اشتباه است زیرا زبان کردی دارای تطورات حقیقی و قدیمی است و از زبان فارسی قدیم «لوچه داریوش» خیلی قدیمتر است بهمین دلیل علمای توانمند بگویند که زبان کردی در قرن ششم قبل از میلاد یک زبان مستقل بوده که هنوز زبان پهلوی بوجود نیامده است (با بعضی تصرفات از تاریخ کرد و کردستان جناب آقای آیت الله مردوخ استاده شده است)

این اواخر در بعضی از روزنامه‌های ایران مقالاتی بقلم جناب آقای دکتر سجایی استاد دانشگاه تهران و بعضی دیگر از چاپلوسان مزور و مزدور ایرانی و کرد نما انتشار یافته و افتراءات و اکاذیب با قاع و برص را با کراکد ایران نسبت داده اند:

۱- خیلی زحمت کشیده اند که اثبات کنند اکراد ایرانی هستند.

۲- اکراد خیال تجربه ایران را در سر میپورانند.

۳- اکراد متصد هستند و برای این و اوامر دولت سر فرو نمی آورند.

۴- اکراد هیچوقت امشردا دارای استقلال نبوده اند!

۵- زبان شیرین و پیرومند کردی مختلف و یا متوش زبان فارسی است.

هر چند در ضمن مقدمه جواب هر یک از این افتراءات داده شد ولی باز هم جوامع بطریق اجمال و تفصیل باین پنج فقره جواب داده و بر بطلان هر یک اقامه برهان نمائیم:

اما قسمت اول و دوم و سوم: ما ائیل آقای دکتر سجایی را که یکی از شخصترین خاد یا اکسکرات است بلاق از آن می دانیم که باو نسبت افتراء یا کذب بدیهیم و آذبه نوشته اند شاید تحت تأثیر بعضی از هرچیزگران و قلدندان پند فطرت که بعضیها خود را کردها میگویند و بعضی خود را روزمه نرئیس و مجله نویس و مؤلف بشمار آورده اند و می خواهند باین هوچهرهها دقام و عزای بدست بیاورند واقع شده باشند و یا واقعا خواسته است اظهار عقیده بکند و البته عقیده محترمت و هر کسی تقیده خود را باید بموقع اظهار کند؛ ولی بهیچیک ای آقایان محترم: اکراد ایران عموماً معتقد هستند که اکراد گیتا خواهد در زیر پرچم ایران زندگی کنند یا در زیر پرچم دیگران از بابا کترین نژادهای ایران هستند و این خاک پاک هد فیالمان آهست، ایران میهن و زادگاه عزیز و ارجمند آهست. اکراد ایرانیان از هزارها سال پیش از آمدن جزایر ایران و عتبات نگر باری و جز راه سریشی و تمامیت ارضی ایران

فداکاریها و جانبازیها و غوریزریها کرده‌ایم، و مانند شیر زبان پیکر خود را هدف تیر دشمن قرار داده و نگذاشته ایم بهانه باین زمین مقدس یا بگذارد و تاجان داریم در نگهداری آن می‌کوشیم، ایران و سلطنت ایران را از آن خود و خود را از آن او میداریم زیرا اولین سلسله شاهان ایران « ماد » یا « کرد » بوده‌اند و بی از مردم استخرد مقدونی که کشور دچار هرج و مرج و اختلافات داخلی گردید سلاطین بر سر، اشکانیان کرد اختلافاً ترارینه‌کن کردند و مدت پانصد سال امپراطوری و شوکت ایران را نگهداری و به باوج عظمت رسانیدند، پس از غلبه اسلام که بنیاد استقلال ایران از هم پاشیده شد سلسله‌ها از اکراد در ایران کوشیدند که از نو ایران پرور را در عالم زنده کردند، اگر چه قانون اساسی ایران احرام و ارج میگذارد اطاعت شاه و دولت را بر خود واجب می‌شمارد، اما کسانی که اکنون مصر امور دولتی ایران هستند بظاهر برای عوام فراری خودشان ایرانی و ایراندوست معرفی می‌کنند در صورتیکه اینها دشمن ایران و قانون اساسی و مزدور یغ، نه هستند. این آقایان سرپی هوشند های بی‌اصل و نسب و فاشیت را به جان ومان و ناموس استرداد انداخته‌اند از هیچ‌گونه نامردی در حق به اکراد دریغ نمی‌کنند. دو سال قبل سرپی هوشمند افشار پس از تخریب شهر سر پیبند کعبه بانرا طعنه آتش نمودند و اکنون اهالی وعده زیادی از پیگردمان آنجا در خاک بیگانه پسر می‌برند و چند ماه قبل با تانک و توپ و مسلسل و هواپیماهای بمبارکن به اورامان مریدان برای فرو نشاندن آتش کینه‌اش تاخت زن و مرد و پیر و زن و بچرا از دم تیغ و شمشیر و بمب و بمب‌گروانید و خانه و کلبه محقر آنها را هدف بمبار قرار داد و همه را از بنیاد بر آورد و به شهر از پیگردمان آنرا به اتومبیل بست و نابودشان کرد.

یک خلیفه جناب شیخ محمد فرزند مرحوم شیخ حمام‌الدین که برای اصلاح و جلوگیری از غوریزری به فرد هوشمند رفته بود به دار کشید، هر چند بشاء و روزنامه‌ها و اوایل دولت تلگرافات نمودند و دادری خواستند کمی به آنها جواب نداد تا اینکه خانواده لعاند که آسیها و کشته‌ها به خود ندید آنوقت مرکز جهانیانی را فرستاد که کار آنها را اصلاح کنند او پس از مراجعت دستور داد باقران و سر بازاری که او را مالی و مریدانی را بسیار کشته اند مدال بدهند سر بازان بهلاک رفته را شهید می‌نامند، با کسراد قوچان به خورد فشارهای سخت آورده‌اند که معلوم نیست که روزگارشان به چه روزی‌های می‌رسد.

آقایان هما در لویه‌ها و انتشار خردتان اکراد را اصیلترین نژاد ایرانی می‌نامید و از جن دین و اخلاق و آداب و سادت و حجاعت به نیکی یاد می‌کنید و در عمل آنها را به لحاظی که در دوره حبر سابقه ندارد نابود می‌کنید و بدین و پیشوایان دینی آنها فحش می‌دهد، به بر صحنه ۱۲

سواری ره‌شپوش

م . آذر « ۱ »

« آتانی له‌سار روو یوو سه‌وره‌ترین قاره مالی هاری

دمشق و وه‌ختیکی قایی لادا هاته ناو ژماری سه‌وره‌ترین

ژنانی می‌شی . »

وه‌ختیکی « خالید ابن ولید » سارداری به‌ناو و « ابو عیبه » سار لشکری به‌تدبیر له‌هاری

رمان دمشق‌ن ده‌وره دابوو خدنگی دار که خویان ووره‌تراو و امیره‌کالی خویان به

« دین » به‌به‌ریان له‌خالید ارد که له‌مقابل وه‌رگزانی می‌لشکی زور دهن له‌شار

ه‌سگری ؛ به‌لام‌خالید وه‌رامی دانه‌وه : « من نیره لاروم تازه‌ختیکی مملعتان ده‌ین . یا

قبولی جریه و مالیات ده‌کن . یا خود بو‌شار حاضر ده‌ین . »

لار وه : « خاله لایه » هرقل « وه‌له‌شکری سه‌وره بو‌پاری اهلی‌شار سه‌یشته . خالید

ه‌رمانی خوساز کردنی به‌لشکری‌کلی خوی دا و « ضرار این‌الزور » ی به‌هرمانده‌ییم

پنج . ارسواری شرکه‌ر بو‌شار له‌مهل آ یووی تازه‌تلفس و تازه‌سه‌یشته‌ی روم لارد

ضرار آماده‌دیوو و له‌سار له‌مهل‌را که له‌پزانی رومیگان له‌هه‌ژمار داله له‌شکری‌کلی گوو

زورکر ؛ سویندی خوارد له‌هه‌رتیه‌وه شر بکات .

مسلمانان چون « یی » راویان یست یه‌کباری دایان هاریشته سار شر ، له‌زمانندی

هرپ له‌شکری‌کلی له‌یوه دالا . وه‌ختیکو لشکری‌روم نیریک یونه‌وه ضرار له‌یوه‌هاته

ده‌ر و نیره‌به‌مکسی هرته ده‌ستو به‌لاماری برد و نیره‌به‌کی وه‌های له‌آلا هه‌لکری

میای روم داله‌نه‌به‌کلی که‌وته‌خرار و صلیبه‌کلی له‌دهس به‌ر یوو .

ضرار وه‌له‌بریکه‌خوی له‌رومیان دا و چند کاس لی‌عش ، له‌وه‌خته‌دا

چاوی به‌لار آمده‌ی لشکری‌کوت که له‌ژیر سیه‌ری صلیبه‌ک دا ده‌روا و پیاویکی

چر شان و قوی صلیبه‌که به‌ده‌ست‌وده‌یه ؛ ضرار تمای له‌وکرد و به‌پلاماریک صلیبه

کلی سه‌ره‌وژیر و له‌ا . « یی‌که » وردان « ی ناو یوو هه‌لات .

له‌و به‌ینه‌دا کوری وردان با‌کی چایی ضراری به‌تیر بریندار کرد ، ضرارش یی

وه‌ی ده‌ربندی برینه‌که‌یت ؛ وه‌له‌پیشگی بریندار خوی سه‌ماندی له‌وجار که کوری وردان

مه‌رمی هاته‌پیش چاو و تمای یوو رابکا . به‌لام ضرار . له‌ی لادا و سه‌یشته‌سری ؛

« ۱ » له‌مجله‌ی اطلاعاتی هه‌فته‌می وه‌وه‌رمی‌اووه

له پاش له‌م فراره؛ خایلد له لایه‌کوه ورافع این عمیره له لایه‌کی ترموه په لاماریان برد .
خو له له جاریش له مه‌یدانی قدر دایو و هاری ده‌کرد: « ضرار له‌کوی به
که‌لای نیم ، که‌س و کرم، لای ریش ؛ له‌ی قافه بیری من . له‌ی کوری دایستی من ، له
دووری غوت نه‌یست نه‌س جا لرونه . »

کالی یوه ره‌ژ ، هر دزو له‌دگر ده‌ستان له‌خو هه جگرت و هه‌رانوه جیی خویان ؛
له‌وجارخه‌ونه ده‌ستی کرد په‌پر سرار یون نه هیچ تمس نه‌پری ضراری نه‌یست ؛ هرپا و
کوئی: « له‌ی را . بریا ده‌زانی له‌کویستانان راسرتوی ؛ یا به‌لندی آس مانده‌ویان
کردوی . بریا ده‌زانی ؛ لا . ویان هاروشوی یا به‌خوینی خودکیان سوور کردوی .
آیا به‌لیر ، که‌نه‌ی توپان بریا به‌لیغ سرکیان یوه . »

بریا غزده‌ت لیدای تو و کو له‌به‌لر دوسا پایت ؛ که‌هر چوپه دولسای لر
له‌م وه ره‌دوولی خزا سلام په‌که‌به . »

له‌و به‌یته د چینه‌دان له‌رومیان به‌دیل همیان ، خایلد له‌لای له‌وان
په‌دیشته که‌ضراری نه‌لهم له‌سوار لار دوله د حصص « قاله‌پرا بولای امیر اطوری پورت .

چنه‌د سواره‌لیر و سوار ریشی . بیا ویکیان سواری له‌سپ کرده له‌خه‌مولایه‌کوه ده‌وره‌یان
سرتووه . له‌م یوه تریه ، بی وه‌ی چاو له‌که‌ماهای رقاوی هواله بکات ؛ له‌ی :
« آیا که‌سه‌به‌له‌م وه به‌نه‌کاروخه‌ولای خوشکم خه‌به‌ر په‌که‌به‌ی . بی من له‌سپ کراوم
وده‌ستان په‌ستم ، کافر نه‌لوروم ، ده‌ورم ده‌رون و له‌پالوی به‌وساله یو روم په‌رت .
که‌وا یو ، له‌ی دل پرده‌لخه‌م و سه‌سره‌کی خه‌م ، له‌ی فرمیکې هم‌رم په‌لر سوله‌ماوه ره‌خواور .
آیا ده‌ی جاریکې تر چاوم به‌که‌س وکار و خه‌ولای خوشکم په‌که‌به‌ونه . »

له‌اکو له‌به‌تا سایه‌نه‌ا . بیک دهر پری سواری ره‌پوش په‌لاماری بورومیان
برد و ده‌لکی رافع به‌م چوره به‌وی ضرار نه‌یست :
« خوا دوعای کوی قبل کرد ؛ له‌و خوشک له‌وسواره ره‌قبوکه یو آزادی توفه‌ر ده‌کات .
رومیان شکان و ضرار آزاد یو و ناوی خه‌ولش خوشکسی ضرار خاله‌ناو
ناوی سه‌وره ژانی میشتی . »

*****

له‌ی نه‌ستی

هه‌به‌که‌کار بکدن و بکوشن از کراسی افغان و سوری پوهن ، هه‌به‌له‌پس چاوتان بیت که
انتخاباتیکې تازه وه ده‌س بین بین : انتخاباتی را بردو وره‌که هه‌به‌یکی و نه‌لایه‌وه له
ره‌ونق که‌وتزه .

برای دوورم . . . .

آ.م

هەر چه‌ند سهره‌ل دینم و دهر و بشتی خۆم که‌مانا ده‌کهم و ئێ نا یینم . هەر چه‌ند
له‌ کۆمه‌لی برابندا چیتات خالی و قه‌خه‌ کانت که‌ له‌و ته‌ی احسانه‌ی لیشتنه‌ی پاره‌ری و
خوێن سه‌رمی بوو ، نا ییم ؛ درو ته‌ شریک له‌ جو سه‌ی چاو و سه‌ر چاوه‌ی دیم
دچه‌ خوار ؛ دوو لکه‌ آرمیک . دوو لکه‌ خێن له‌ نازاره‌ی دل و چاوی که‌م خۆرم
سه‌ل ده‌قولی . ۱

برای دوورم . وه‌خه‌سکی به‌ سه‌رانی ژبان ، که‌ چالاوی به‌ ده‌بختی و سه‌ره‌رتی
هاتو بشتووین ، وه‌ک دوو له‌ شو یه‌ند سه‌یان له‌ خه‌م و خادی دا شه‌ریت و بی ؛ له‌
ته‌مانای سه‌ره‌دوشی روژ کار و به‌ ده‌بختی خواره‌ ده‌ کرد ؛ خومان چه‌نده‌ خوشه‌ بخت ده‌رانی
له‌ وروژه که‌ له‌ عینی به‌ ده‌بختی دا له‌ په‌ریکه‌سی په‌ نامانی یو سه‌یه‌ری دارێک بره‌وو
سه‌ره‌رمی خاخرلی بشتو و دل سه‌رمی هیوا و آره‌زوو بوو ؛ چه‌ند شاد بوین .

برای دوورم ، به‌ری له‌ روژه‌ نه‌ که‌ سه‌ لگی چاره‌ ده‌دی و تابی ژبان له‌ پندارانی
سه‌ری پر خوری دلی پر هه‌زمان بشتیش و نا هومید بگا ، چه‌نده‌ خاخرانکه‌ ده‌رێک ؛ دهر که‌
له‌و روژه‌ نه‌م وه‌یه‌ر ده‌وه ، و خه‌شه‌ و بستی تو دینه‌ ییش چاو . له‌ و دوو لکه‌ خوشه‌ به‌
سه‌ر هه‌ونه‌ زه‌ردما دینه‌ خوار .

به‌رای خوشه‌ و بستم ، سه‌ره‌چی ده‌ستی ظلم و سه‌ره‌دوشی روژمه‌ر ئوی دوور
هه‌ست که‌وه ، هه‌ره‌ر ؛ هه‌ج توانا یه‌ک نا ئولی خوشه‌ و بستی تو له‌ دل دوور به‌نا ته‌وه
و بستی تو به‌ ده‌له‌می خوشه‌ و بستی له‌ دله‌مان ته‌راوه‌ و له‌ ژیر خاکیشا مه‌و نا یه‌ته‌وه .
دل قیاسه‌ ؛ تو له‌ نه‌ به‌جی اخته‌رانی له‌ نه‌جامی وه‌ قه‌یقه‌ دا خوشه‌ بستی ؛ و به‌ینی
هه‌ر چه‌ند له‌ یابانی دووری دا سه‌ره‌ردان و نا لایم ، دهبان ؛ خوشه‌ بستی تو و له‌

اخته‌رانی تو . و به‌ یادی تووه‌ خوشه‌ بستم . و (بوچی نه‌ گریم) ت

ماهی هیوا ی دل و روو لاکمی لاریه‌سه‌ شه‌وی که‌ نه‌ یه‌سه‌ .

که بنیینه‌ی نه ده بیا

ای ملتس آواره

م . و

و هی ملتس یی بهش له ده موخو و حجابان
و هی عید و تیپی ده و یی خیر و نو ایان
هست له خدای یی خه پاری، زور له عذابان
کاو کووندوه یچاره له نیو ده ختر بپایان
چی دینه مه ده ن حاصلی عومر و به جه ناپان
هه و ا له ده بو بهش له ده یو جان به فیدایان
چاو، ملتس دبی بو جه یی خو چون له شتابان
چون دینه ده ری ایله له زیر ده ستی گلایان
یی تره لیج و شتا چون ده کرا اشا بکرایان
ملت هه و کورو له سوال و له جه واپان
له و ملتس باهوشه ده جو به روه و شاپان
علم و هوشه و معرفت و یی لپایان
تاز به هوشه ده چته و زاری سبحان
هه ریزی و نه نان دی له مقالات و خطایان
باسی و مکان و ملتس دای یسه کتایان
هیشتا که مه کهر ییتو ییرس به حجابان
بو یله هه موکس ده نه وای ملتس صحابان
آزادی ته لب دینه و ده ووه و نانایان
بو کوشتی نعدا له بو اعدای سه پاپان

له ی ملتس آواره له یو دده و یاپان
له ی یله له لای هه مو ییده ستو سه و یی
یلم و به راسجه شتا که گلی ده دینو ؟
ملت هه مو یینار و هه مو یینه سه لایان
مزور د ایمان و ره و معرفت و یی
بو عز تو بو شه و که تو بو ملتس خو نان
بی زه حه تو یی ده ر دیسه ری رحه ته پاپان
هه ر تو به او میدی من و هه ر هه به او میدت
له و ییتو که ایله و یی که یی به ییره لیج
مایوس و پریشده هه یی و ده ره هه نان
له و رو که هه مو ملتس دوتیا به ده زانی
طیاره چه ؟ قو و یی رو و خو بده و یی
زور ملتس و ده ایله هه بو و له و رو له دوتیا
یی علمس و یی معرفتس ییتو له مینی
بو ته ریته یی فکری جه و انالی مدارس
بو کوشه یی علم خو هه ر هه ر چی بکوشن
دایینی ته هه ر علم و هه ر یو بختی و عداوت
له ر چاره ده هه ر فکری به ره زور هه مومان
طیاره دبی هه ر که یی ته پایی هه ر چان

له سارگم به خوشی و رحمة خودا الحمد لله

انجمنی

رفیقان چوله رازی خیم له خله همت ایوه له خله کهم
 به نصیبی و خاور حکم اهری بدین به ینا کهم
 به ینا وجه و وجهی دل خه ریکی ذاتی والا کهم
 که عامه بیم به یم الله له الرحمن دعوا کهم
 ره جیم ایرو که بو سیدی له جنت دا تمنا کهم
 به جان و دل به جی دینم سیاس متنی خا هین
 هله تا آخر له نفس شوکرانه که بیرم به ذی جاهی
 که به لاهی کرده سلام وده ری کردم له سومرا هین
 له سارگم به خوشی و رحمة خودا الحمد لله
 که رب العالمین ره ری ده دا صورت له معنا کهم
 له زول قامی رزقی که داوینی به لا دا دا
 له برزق من لانا و ده دا ده بدات و لا نا دا
 میش هدر چله که نا اعلم له جیدی که به هدر لا دا
 به الرحمن او میدم هدیه تا هدم له دولیا دا
 که بیریم ره جیم یس به شاری روو مولا کهم
 له سار یاریم بکلی یارب به ره و مجرا به کی خودیوت
 له راوستانی نو یزم دل به ذاتی تو ده کهم مربوط
 زمانی خودم له آلاش وه پیر یم اینتر مضبوط
 ده لیم قوی مالکی یارب له یوم الدین خودم له موت
 اصح ایله تجد اطاعتی شیری تو لا کهم
 که سارگم طینتم طینی غیا لانی له سار لاچی
 قیام و اعتدال آفوال و العالم خه تار ناچی
 له تکراری قرآنم ایجاب او مفیده ایجاب
 و ایله بقتلی نستین ده به ده عواچی
 به له واسی اهدا کاری شرط المکتب چا کهم
 له سار بهستی به سیدی له اکت و علیهم دا
 حجابی سومره هین لادم له ارحمت و علیهم دا
 له یافان یم کجبر کهم له اکت و علیهم دا
 صراط الذین بهیم له اکت و علیهم دا
 بغیر الشاد و نفی خودم له مضطر و سار

له تکبر کحرم لاسلام ی فرضی پر مندوب
به تقی رضای غفار په دعوا به حق مندوب
له سه لیمت قبوله پاته هیڅه پری نه ییم محسوب
خو له هم سکای به مرجع یو علیه هم دزایی مضروب

بشد و حدی تجویدی و لا الضالین سویا کهم
بنایی چاڼه « انکه » ی غفلت ده بی راجع به ینجیه
به خشن دقتی ووستا هلاک طاقی لایینه
سکه و ابو دهستی اخلاص به ریشی حمد دا ینه
له پاشی آیاتی سبغی فائده لازم به آیه
لرحم سکه به حالی « اندکای » یو هاردونا کهم

.....

روزی نه مری کن له ریڼی قل هو الله احد
شاره را یووم زور به چاکی تابه الله احد
لم یلد یا خو ولم یولد هه مو کس حاله

نی سکه یشوم یو و لم یکن له سکوا احد
واجب العظیم فردی بی مثال و بی معین
قدت نه ریڅکی نه یوه نایی هه ی ازل هه را لا اړه
هه رچی مه یکت بی کراوه هه رچی مایل بی نه یی
ما تشاء چی نه جوبه یی دیر و بی بلند

دوزخ و جنت مکان لا مکان ما فیها
ناطق و ناهق نباتات آسمانی بی عدد
اندکی بایه س بی لاچو زور مغلوبه ثروت
نانه خدمت منزلی قورآنه وه بوت دی مه دده

حمدی

بائی کیشاوه به سر حاله دوو لوه پرو و نه هره ماهیه مقامیک یی له رچاوه پرو
و تکی بالا به انسانی پچوکی قوت مه دهن چوون له روه ی روژا پرانه یی کیشاوه پرو
ره کله قوت اهلی؛ جبت په کله کسی لی دهر نه چی یی را کیشاوه امری کوډتنی د لوه پرو

*****

کچه لادی

کچه لادی نه هیلې جوان چاک
له نو هر زکمانک وها جوالي
ناکې سوو او ویاو چون دورې
په لرر بکه کت لول و چین بیه
په رووژ لپوه کت سووره وهک باقې
کوله کت میانا وهک سوولې مکه
پتو و بالاکه ت باریک و خو و نه
لوکریه در پردی مکه ریه لیکه
و د کو فرجه پاک و خوا و یی

په اړ و فیلی و هیلې و داوین پاک
پسوی توایت هینا نازا لی
له غار دده لوهش هر پی سوری
پروت کهواني و چاوت نه ختیه
هر کس په یی پینی ۹ بوی دده کافق
خالی سر کولمت وده زیلی رده
سپه کت شوه هه وده کو شوه
رده شو یونفوه ۵ وده یی میده
چند هزار بانوی جوان ده هیی

«هینت» کړدوه دیت و وپی غوت

وخته میانه کم میانی دهرچی بوټ

لاوی ...

م . م

لاوی وده من په نشاط و نات و خه پین کم ده په
سال هزاره، حاشه دل خوش لیم ده بنام خیم ده په
چومه لای زور دکتوران بو مده لیم زامی دلم
مشتیان بیان کولم بو و زاوه، مه لیم هی ده په
مهدومی عالی نه نو نا دم په طوای په هفت
لاخل لیم من کوه لدم لری باب آدم ده په
پا بنایین په خه لکسی ایله عومان چا وده کدم
کا بران خه لکسی ایستای خات و زین و دم ده په
من نه یی مه د هندی په روا نه بوټیم لا اقل
چونکه اړوخاری ترلو و وی مه له وده لیم ده په
باسی جام و دلبر و عشق و نه رایم بو پسته
من چکاره یستم په کوه و کیباد و چه ده په

له لکسی جادی له شکاری هیمنی ایچاره په

هرچی لیم کولار و باغ و میده دانه و نه ده په

محاکمه‌ی هیتلر ۱۹

« لاله سرخ‌رشته‌ش هیتلر، لاله‌ی جهنم د که »
 « به وسایلی یسیم بو ایمه‌یان مغایره‌کرده »
 « و لاله‌ایه‌ش بوخوینره خوشه وینته‌کالی »
 « درج‌ل‌ک‌کین لاله‌ایجه‌ی به‌دکرداری که‌ساتیکی »
 « فکری جهاندارپان له سردایت ! لاله‌مو »
 به قلم : م. آذر
 « کس معلوم ییت »

روزی... له ناو جهنمدا ده‌مهرام به‌لکو خه‌پرکی ازیم دمس که‌ویت و بومجله
 گمی مغایره‌بکم .

له ناو دیمه‌لایه‌ک‌کوه کارکرانی جهنم به‌کبکیان ده‌ره‌داره و ره‌کشی ده‌کن بو
 لای طبعی هه‌ره‌زروی جهنم ، که‌له‌وم‌دین ی‌سیم به‌پاته ؟ کوتیان محویا هیتلر ،
 منیش به‌ده‌هه‌راک‌کوه رویتیم دیمه‌له‌پیشانی مأموره‌کان جازای ، لکی دزه‌خ بو‌لای
 طبعی هه‌ره‌زرو کثیف لایا هیتلریش به‌حالیکی پریشان و به‌شوکار هه‌ری‌ی به‌دس
 به‌کیکه به‌دوای مالک‌دارای ده‌کیش ، چوومه‌یش وسلاوم کرد ، مالک‌جرائی دامه‌ره
 و کولی جنابی هیتلر بو له‌وه‌ی لده‌س متفقین رژیمار ییت له برلین خوی کرشره ، ی‌وه‌ی
 ژرانی رژیماری له دس خوای سه‌ره‌ره‌ غیره ممکن و نیکو ! دی گیتی پاش مردن
 پاداشی ده‌فرجه وه .

جلی به‌کورتی جنابی صبری اعظم آدلف هیتلر ؛ تشریفی هینا ناو دیمه‌ی زیرو و له
 سه‌ر کورسیکی آخرین که له‌پشدا بوی‌آماده کرا نوو له‌رای مرمت . و هه‌ر و مالک‌له
 له‌نیشی و جهند له‌هر به‌گورزی آخرینه‌وه له‌ده‌وری راوه‌ستایان ، پانی تاویله‌ساری
 هه‌لینا و ده‌رووینشی خوی ته‌ماشاکرد و چوون من و له‌اهل‌گیتی هه‌ل‌ش‌چاو رووی
 تی‌کردم ویش هه‌مو شیک لای ی‌سیم : لیره‌دا به‌ناکامی هه‌وای هه‌یه ؟ کوتم به‌ناکامت بو
 چو به ؟ کوتم له‌ده‌وی له‌وه‌خشی حه‌له‌ی هه‌رای منقون داخوم بشیرمه‌ره ؟ ، جوام داوه :
 له‌متقین معلوم بو‌ه که لو که‌سلی دیوان عدالت‌گراوی و له‌ران خوا جترای نیک و به‌دت
 ده‌داوه‌هه‌تر به‌خوینا نابین خاز حه‌مه نه .

له‌وجار که له‌رسی خطری هه‌وای رژیمار بو لای ی‌سیم ترکی ، چوله‌که
 هه‌مگین ییت ؟ هه‌هه‌فوش و له‌من له‌ناو آخریت و ناسویتی ؟ کوتم غیر ؟ آخر کار له
 من ناکام ، کوتم چوون نه‌وه . بیات له‌مار جهنم دایت و آخر کاری له‌ناکا ؟ جوام

داود : چو لکه من له مینې دا وهك نو هداوی جیهانگریده به یور و نه یوومه باغی خړین
ریزی دیولېها ژن ویواو ، حقی که سم پامال نه کړدوه ، بهاسکو « حقی بن لایر
پسې ده من پوره ده کانی تو دایه . » گولاه کار نیم آړه نه نو آخر کارم نی منات .

— له دی لو چکره ی که وایه دوجیان هیله وایه اړه .

— من پهك له لهره كوردم « د پاختیاری خوم غاړومه اړه ، وله لایه من مجلیكه وه
مأمور كروم تا اخباری جهنم یو مجله كه منایره بكم .

له و چارووی له مالك كړدو پرسې لوه كی به له و مأموران به له دوه وړه راوه ستاڼ ؟
مالك كولی : من مالكی جهنم و مأموری پلاری ای هیوانانی جهنم ؛ و له و مأمور به
ده ستا له پاداشی كړده وې مینې لو دده لوه .

— یو ماهر لی وې محاكمه بكریم مجاز كم ده كڼ ، گواپه اړه ش وه لكه . نیاده به مې
و بگره تی لیته یت . پیش محاكمه مجازات چلون ده یت و کی یو یو یی ؟

— له و چي مجازاتی لو له یواپه پیش محاكمه به یت چوون توله مینې دا به كوه
چو كه كالت پیش خه لا ویی گولاه پامال كړدو وه و كه یواپه معامله به منك له عمل
پكړی ؛ پلام له لهره كه مندا ایسه نو محاكمه نه كڼ ایجا پاش محكوم یوو . چه زات
ده كړه وړه .

من كه زالم له و هېتر سار كړی محاكمه یت و منی وده رایی پر ساری
هېن تایت ؛ پچنایی مالك عرض كړد : تكات لی ده كم چه نه به عا یت له محاكمه ی
دهس را وړه كه من چهلد پر ساری کی بكم .

— له و پر ختړی لو و چوون دوزالم كه نو پر سیاره كالت یو مینې منایره ده كی وایلی
مینی وې پنی له و پر لوه له و دوو سهعات دهس را ده گرم ، تا اهل مینې خه پوره
كالی لو پنی و وړانی له تیجی به دكاری و زور چه و ال پاش مردن به په
سار لو دليك گرفتار کی .

له و چار رووم له چایی هېتر كړد و پر سم آبا ده كولی وده رایی چهلد پر ستاری من بده به ،
— هدر چهلد له برلین اجازه ی ملاقاتی خه پر پشارانم نه دده . پلام لېردو چارم نه
و هدر چه پرسې جرات ده ده مه وه .

— له و همدو پكړ و پكړه كه لو له مینیت خست و هزاران آوازی مه لېهات له
خلك پولهان و روله روت له نار دایكنی جهان خست چه نه تیجه به كتی ده وركه یت
— پاش لو همدو سوره و كینه په نیم دهلویو كه « وړه ی ملنگانی له دواپه » ؛

— كه ی یت معلوم یو له نه رده سار لاهو یت . ؟

— وده ختړی لیتمان پوره وړی و میانیازی و آوازی « مې سوره م با . » یتكته

یوچی پلامات یو « روسیه » رود ؟

کورتە میژووی جهنگی گوره‌ی رابردوو

م. آذر

روژی ۲۷ ی مانگی ژوئێ سالی ۱۹۱۴ : آرشینوک فرانسوا فریداند بویمه‌دی لوتیش له هاری « سرازو » به‌دهس فوئایک به‌ای « ساریلو ایزریت » خه‌کی « بوسنی » به‌گه‌شت چوو ، که‌له‌ نه‌ژێدا آوریکی نه‌دا . ئاند چوارسال و سی مانگ آیس .

ده‌وله‌ی لوتیش و هه‌ری روژی ۲۳ مانگی ژوایه‌ اعتراضیان له‌ده‌له‌ی صربستان هه‌رت و ده‌وله‌ی ئاویرویان مه‌ستوای گه‌شتی و بیه‌هد و خه‌فه‌کی دانا . و ده‌وله‌ی صربستانیش روژی ۲۵ ژوایه‌ له‌و انترازه‌ی رد کرده‌وه و له‌ وه‌ راهبکی که‌ دایه‌وه : جانی خاکنی خوی محفوظ کرد .

ده‌وله‌ی لوتیش به‌ پشت‌ه‌ری ده‌وله‌ی آلمان به‌وه‌رامه‌ رانی نه‌پوو ؛ هه‌وی ۲۹ ژوایه‌ بلگرادی بومباران کرد صربستانیش ده‌سته‌ی ۴ ل ده‌وه‌ له‌وچارده‌وله‌ی روسیه‌ و شوروی « هه‌ج‌ب‌ور بوو له‌هه‌ر صربستان به‌سه‌نگه‌وه‌ و ده‌سته‌ی به‌هه‌ردا بکشی ، له‌دایش روژی ۲۹ مانگی ژوایه‌ آخیری احتضاری بو روسیه‌ ئارد ، بلام « قرار ی روسیه‌ » لیکلای درووم به‌و هه‌وایه‌ که‌ ده‌توانی له‌هه‌ل و دوستانه‌ی « گیوم » پادشای آلمان استفاده‌ بکات و یی رایگه‌یه‌ی که‌ اتلاخانێ لوتیش و صربستان ؛ « یوخرانی لاهای به‌یری ؛ ئه‌کترالیکێ به‌و مضمونه‌ بومناوه‌ کرد : « له‌وێ هه‌ره‌ی ده‌ده‌م : تا هه‌ر وه‌ختیکێ هه‌نگو له‌ لوتیش طول و له‌ خه‌لی یه‌ت له‌سکری ان ده‌س به‌ هه‌ج ساریکی نه‌مانگ نا سه‌کن .

ده‌وله‌ی آلمانیش له‌ حراره‌ تیک‌زور کوشتنه‌ کرد یه‌نگه‌ی که‌ خو به‌ری یکت و پشێوانی لاف‌کارێ و کوشتن اتانس و روسیه‌ ده‌کرد . له‌وه‌سته‌دا توای مبارزاتی سیاسی و مه‌لی و مذهبی خرابو لایه‌که‌وه‌ و هه‌مه‌ کومه‌له‌کان پالین ریک‌دا بوو نیشاله‌ و آمانبیکان له‌ نظر گر‌بوو : صلح : « حه‌ف و پاراستنی هه‌رانه‌ له‌ جه‌نگ .

ایواره‌ی روژی ۲۱ ژوایه‌ « ژان ژورس » هه‌ره‌یه‌ کومه‌ له‌ ی سوباییه‌ی هه‌رانه‌ کوژرا . بوسه‌ینی فرمائی له‌سکر کردنی گه‌شتی « به‌ج : به‌هه‌ری » و ده‌مه‌ر گه‌وت ، دیسان له‌وای روزانه‌کان هه‌زاری « وطن له‌ خه‌تردا به‌ » یان به‌یاد کرد .

روژی ۲ مانگی اوت ؛ آلمان که‌ دوو روز بوو اتلانی جه‌نگی به‌ روسیه‌ داو ؛ له‌ سه‌له‌ هه‌رانه‌ ی اتلانی جه‌نگ‌دا .

ماویه‌ی

(۱) وه‌ر مه‌ماه‌وه

نکا

له‌و خه‌وتنه‌ره‌ خه‌رده‌وینه‌ که‌ له‌ شرح حال و سالی له‌فایک بوونی « وانی . ۱۹۳۰ » دایه‌ن که‌ له‌ کین بومان به‌یون .

بقیه از صفحه هفده

لوئیس‌خان فارسی...

ترا بخدا شما این اخلاق را دارا هستید؛ حاشا و کلا شما از کلیه مزایای اخلاقی و ملت پروری محروم هستید باز هم می‌گوئید استکبر است و مغرور هستید.

اما راجع به قسمت چهارم که اگر اداری استدل بودندند یا نه؟ محتاج به اقامه دلیل و برهان نیست که اکبراد پیش از میلاد «حکومت کیانی و ماد» و بعد از میلاد «حکومت اسکانیان» و بعد از اسلام «حکومت اخنبدیه و روادیان و پیشدادیان و ابویه و زندیه و...» سلطنت و بلکه امپراطوری نیز داشته‌اند و در هضمایک رشته امور سلطنتی در دست اگراد بوده‌است باز از آزادی داخلی و خودتختاری محروم نبوده‌اند. اما راجع به قسمت پنجم که آیا زبان کردی مغرب و یا متنی از فارسی است یا

اینکه زبان مستقل است؟ در مقدمه از اقوال و آراء مستشرقین روغن کردیم که زبان کردی دارای مخزوات قدیمی و حقیقی است و از زبان فارسی خیلی قدیم و کهنه گرامر و ریشه خود را با اصل کردی قدیم بهتر از فارسی حفظ کرده است.

اگر کسی بغوی زبان کردی بدانند بخراهد زبان کردی ساده رساها و بلکه حکایتها بدینست در هزار محتاج استعمال واژه پیشه نخواهد شد؛ کسانی که در میان عشایر سیاحت کرده‌اند و زبان کردی را هم دانسته باشند می‌دانند که واژه‌های صحیح کردی هیچ مغربه‌نمایی با فارسی امروزه ندارد و میر نیست ریشه آنرا در فارسی پیدا کنند؛ ادبیات کردی با این غلبه افتاده‌گی دارای علو و پایه‌ایست که هنوز زبان فارسی با این پدیده‌ها که گفته است فاقد آلت و این لغات فارسی که در زبان کردی دیده میشود در اثر اینست که در این چند قرن اخیر تحصیلات اگراد منحصر به عربی و فارسی شده بود و بزرگه که مستعمل واژه‌های بیگانه در سالهای پیشی یک افتخار شمرده میشد و با این حال و ازه های حکومتی هنوز بجای خود برقرار و از بین نرفته اند.

همی از نویسندگان دم از «امپراطوری زبان فارسی» میزنند؛ دانسته نیست که این جمله چه معنی دارد؟ امیرالمیران زبان فارسی چه معنی دارد؟ این جز اوهام و خیالات شاعرانه چیزی نیست؛ بشرض اینکه امام دنیا فارسی حرف بزنند ولی فارسی زبانان بطوریکه تازم است لای سیس و اقتصادی نداشته باشند و یا در زیر چنگال بیگانه ربون باشند چه سود دارد؟ زبان میباید؛ و آیا زبان آنها را در ردیف ملل زنده قرار می‌دهد؟ نوشتن و خواندن و امثالهمی که از زبان بومی آنها از حیث ادبیات پایه زبان فارسی نمیرسد پس چرا در ادبیات و لغات دنیا در ردیف آنها می‌نهند؟ در افتاد چاه عیوروی حداقل بیست و نه سال در دنیا رسمیت دارند؛ زبان قرآنیه در دنیا رسمیت دارد و قبول آنست که در ایران و عراق و هند و... در برابر ارتش آلمان در خدمت کمی از یا... در ایران اتحاد چاه عیوروی پس از چهار سال جنگهای خونین آلمان با این ملت و... که کشتار از او در آورده و نام نازی و فاشیست را در عالم معو و نابود بقیه در صفحه بعد

چیه از منحا قبل نویسندهای فارسی

و سر زمین روسیه و سایر دلی اروپایی متصرفی المان از جنگال خودکواران نجات دادند؛ و دولت ایران که نویسندهانش خیال تشکیل امپراطوری زبان فارسی را در سر میپروراند کوائت سه روز در برابر حمله مشتین مقاومت کند؟! پس بر ما واجبست از این خیالات و اوهام بیسر و ته دست بکشیم و آرزو ترین راه را در پیش گیریم که زودتر به سر منزل مقصود برسیم؛ امروز روز شمار برقت باید هرکاری را از گدازه قرین راه آغاز کنیم؛ کرد آرمی اگر بزبان مادری دانش یاموزند پنج سال در تحصیل پیش می افتند. مجبور کردن ملل غیر فارسی را باینکه زبان فارسی بخوانند و بیازینست باین میباید که جنگاوران را مجبور کنند که در مقابل تانک و توپ و هوابه و شیره که اسلحه دنیای تازه می باشند با شمشیر و کمان که اسلحه عصر کهن میباشد بدفاع برخیزند، اگر هر اقل قسمت آزاد باشند چه زبانی با امپراطوریت خیالی زبان فارسی میرسد؟ اما هزار حقایق تاریخی و ازواژه های کردی و فارسی امروزه آنگونه از هم جدا و بلکه مناسب باهم ندارند چشم پوشیم و قبول کنیم که زبان کردی مختلف یا مشتق از فارسی است خواهیم گفت که زبان فارسی در اثر قوای زبان عربی بی اندازه عقب و اکثر واژه های ویژه خودخوا از دست داده است ولی زبان کردی بسادگی خود برقرار و واژه یمانه در آن قوای تمده است اگر هم کلیات یمانه در زبان شهر نشین استعمار خود باکی نیست زیرا که زبان عشایر و دهانیا بحالت خود باید اراست؛ پس بیالید مردانه زبان سیکردی را آزاد کنید که ادبیاتش ترقی کند که شما نیز بتوانید واژه های از دست رفته زبان فارسی را در کردی جستجو کرده و مورد استعمال قرار دهید آنوقت می نویسد بگوئید که ایرانیها دارای زبانی هستند که بنام معنی ایرانی است ۱۵۰

«۱» توضیح: در صفحه قبل سطر ۴۷ بعد از کلمات امریکا ای شمالی «زبان انگلیسی است» و صحیحش این است «لوشن و خرائدن برل متحد امریکا ای شمالی بر زبان انگلیسی است و...»

به یونانی نواخته ای چای ۴۳ مارکت و کورتیکو چاو
میکنوی لیمان بیرون؛ خرامان پنتیوانیت له زماره
۲ دا رضایی خاطری خوینده خوخته وینتهکان به جی دین.

زماره ۲. آوات و له بیر نه جی وینته و و. سودی لوده رگرت.

وینته‌ی ژماره ۲۲

نه‌سلی گزافاری نیشتمان - ژماره ۷ و ۸ و ۹ «رووبه‌رگ» بهر له ده‌سکاری کردن

هەر کس جێو پدایه که سێک بێه ی ده‌لی به‌رو
 بێ غیره‌ت و ده‌کوو زلی ده‌ریه‌ت زبانه‌ی
 کوانی له‌ جێبا و ده‌کوو له‌و دوو که‌م کور بێ
 بو بێشمان له‌ داری سه‌پا سه‌ت بێشمان بێ
 له‌و دوو له‌ مامه‌ برون به‌ فیدای بێشمانی کورد
 له‌ی عه‌ز سه‌ به‌و کۆره‌ی و ده‌کو له‌و دوو که‌با به‌

وێنه‌ی ژماره‌ ۲۴

گۆشاری نیشتمان - ژماره‌ ۷ و ۸ و ۹ «ده‌سکاریکراو»

«ئه‌و وێنه‌یه‌ له‌ جیات دوو لاپه‌ره‌ی ۹ و ۱۰ ی نووسه‌ی ئه‌سلی دانراوه‌»

ایم‌دو جه‌هالته

براکان زور ده‌یکه نم‌ته وده نازداره‌مان هم‌فداری جه‌هالته . تاریکی نزاری
پیش چاری مگر زوین وایوی داخستوی وختو وینه جیشی تهرن شه‌ووه هار جه‌هل
خریشی مکنجی زوین کرد بو بووژا نهری نم سه له که ساهه ایمه‌ین هیرا . ایمه‌ین مه‌لجی
ایرو و یبایوی دوا روزا اینجا به‌دایکی به‌کیر ووه هسوار تهرن ده‌کمی ایرو روزی
ده‌ولده‌ی زور زاری نه‌دیلی و . بولایردنی نزارین جابو زواری له جه‌هالته نم چهلد
په‌ندانه‌ی خسراره‌وه پیش‌کش ده‌کیم :

۱ آگاداری لادییه‌کانان

یورینه نه‌یش هه‌روو نیشتا لادییه‌کانان زرم‌ار بکین له‌ده‌ردی جه‌هالته .
سهر چاره‌ی زبانی هه‌ره‌که‌مان ، هه‌روو جوهره‌ خوار ده‌دایک به‌دوخته‌گراوی ده‌هه‌ته به‌ر
ده‌ی شاره‌دایکان ، هه‌لو له‌نه‌لا بو ده‌ولده‌ی نه‌که‌کان ده‌هه‌ن ده‌کمی له‌برسان لاکی
سهریان دی ، روو نو نوونی ساری زسان و سهرمای هه‌وین ده‌کیش لازمه‌ که‌وان ووشیار
به‌خته‌به‌وه و هه‌رومه‌ها ده‌ولده‌ی نه‌که‌کانی نی بکه‌ی نه‌ترین که‌خه‌مانی لادی‌ی یورینه
چو‌تو زبانی ایمه به‌وانه‌وه به‌نده .

۲ آشتی و برابری

سهره‌ترین هیز بو سهر که‌وانی هه‌زبک هیز برابری به‌ی نم نهره‌ دایما
سهره‌دان و مال و برابری

۳ نه‌ت

دوا که‌ووو ترینی وولانان له‌مینی دا‌گوردسانی بده‌یه ، سپاسه‌ی انعام‌رو
و ده‌توری حکومه‌تانی : تورکستیا ، ایران و عراق ده‌روازه‌ی مه‌ده‌تینی له‌ سهر کوردی
بی‌که‌س و هه‌زار داخستوو ریگای پیش که‌وانی لی برابریه‌ه‌وه ناوه‌کو چابان نه‌کره
به‌ودو به‌ری خور زرم‌ار کر دایان له‌چینه‌ مبه‌ختی .

لازمه‌ هه‌ر چاره‌بک بیت ایمه‌ مندالانی (کور و کچ) خومان له‌ جه‌نگالی جه‌ملو
نزارین زرم‌ار به‌ختی چو‌ختوو یبایوی دوا روزی وولانه‌که‌مان
(له‌ زاره‌ی یه‌جه‌می کو وازی «دار کهر» به‌هه‌لده‌ک ده‌تکاری)
«مخ»

فهرست

نمبر	لایحه	مطلب
۱- کوردستان قوت لادری	۱	ایچو دن
۲- موواری نیشتمان	۳	لادری
۳- وولاریستی شیخ محمد	۴	موواری هاوار
۴- موسکو - واشنگتون - لوندون	۵	مرو
۵- شیخ یوسف شمس الدین البرهانی	۶	هین
۶- قه وهی هکتورد لایقی ژهانه	۷	آر یا
۷- هاوار	۸	آزاد ر
۸- دوکچه کورد له تورکیه دا لادری سیاست دران	۱۰	نیشتمان
۹- آنتی	۱۲	رژدی
۱۰- برون : برون	۱۳	له روج
۱۱- ده له بیکی دوکچه سی	۱۴	هزار
۱۲- یاسر به شی یا مردن	۱۵	دوری
۱۳- ملیحه ی لده بیات (خوری له غلته ۴۰)	۲۰	هوبه ر
۱۴- نه ولم دیت	۲۱	هین
۱۵- وه له ن ا ا	۲۲	هین
۱۶- ده له تله ی د و یاز بیسته وه	۲۳	هزار
۱۷- خوری غنی	۲۷	لادری
۱۸- هکتورد جی ده وی	۲۹	هین
۱۹- ده لایقی اشوی نیشانی	۳۱	مرفاس
۲۰- لایقی	۳۲	لایحه

و ۳۰ لایقه پانی دیکه نی ده خویندرته وه

ڪٽي
* هاوارڪي *

نمارڪ

١

[ر. ر. ر.]

١٣٢٤

نمى:

ويٺي نمارڪ ٢٨

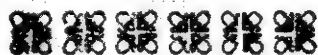
ويٺي روويه رگي ڪوٺاري هاوار ڪه لهودا (ي ڪورد) به دمنووس پٽوه لڪيندراوه

* هاواری کورد *

ژماره

۱

ژماره

۱۳۲۴

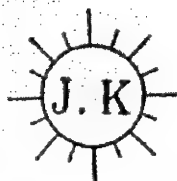
تیم

KOMELHEY J. K.

Idarey

Finire

Berwari 5 Dikha 1944

كوبه لای ز. ك.

اداریہ میں مختلف شعبہ

161

~~SECRET~~

1968-50-4

میری کورد و کوردستان کی گورہ!

منظم سوئے آغا تین کمال کمالی - بہر شہرند.

مرات و پیروان :

۱- عراق و ازلان که دو ملتین هیوا (امید) آدینه تشکیل می یزایه
باطله ساختان ایرون آتکی عضونین ریلا سیفر نیز اوندلایه قرار تریه
ای تشکیل دین رامن با نه گفیک (کمر و ملتین آزادین) اینون قوه
نیز ازلان قوه جالشاق ویر آیری مکتوت ایله باطله قوتان و
اوندان نیز ایله مشرت ایگیل در شونیز ویک سرزا عادت آکی شنب
ن (هولیه) شهر نیز ابر تشکیل دین رهبر لایله کمر و شوب اوندان
نکون در شونگیل تکلیف ایته سب سون مکتوبینه (۱۷۱۲) ازلان
هیرا تشکیل دین (هولیه) شهر نین رهبر لایله کمر و شونین رادون
انگسیره لم نزار ازلان نیزه بیان ایله اوندان آیری رهبر لایله
نکون ادر شونین عراق شهر لایله آیری شوب لرله رجوع اقلان
ایستیره

۱- خان وایر کمرینت تشکیت را در تازه لگا گیرلیمیه
بیرشورال پشمار دیمار اقلیمه سناییم شوروالی و نیشطان
سلطانی بر تشکیت ترانیه لایه سلطانی استیه
آخاچه بیرم خان شیه لریمیه نالیم ایلرپ نوزون غنیه رلاور

۳۰. وینہی ژماره

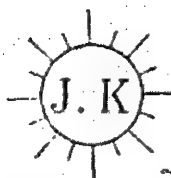
ويڤنەي نامەي مامۇستا زەببىچى بۇ كۇنسولى سۆھبەت لە تەۋرىز «لاپەرەي يەك»

KOMELHEY J. K.

Idarey

Jimare

Berwari

کومه له ی ژ . ک .

اداری

ژماره

بارداری

اسپین صحیفه

بوی کورنو کوردستان کوره!

۴- شال ایرانین فتنه راجع نیرم بیا نامه حاکمه تشایب وزیرا صلیبیه

۵- پارتیانین مرکز کرمیه کی ۱۴۴۰ نوزلی کترنیانته ایزیر!

سپلم سورت مکتوسی ، کوردنلکی آراسنا بربرک یارابطه یارامان
ایستهر بر شاسبیلده قعا بنا ایله ران ادب مه پاور ، برکان
، نقده داشنه شهر لرنده سورت مکتوسی رلرنه ان کتبدار مکتوب
بوزن و شهر ردا مکتوب اداسا مه پاورا سورت مکتوب آهیلان
چرخ چرخ خالصش ایریک

۵- پارتیانین مرکز کرمیه کی ۱۴۴۰ نوزلی کترنیانته ایزیر

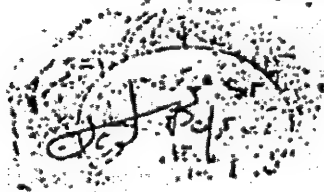
ایران اوردورک سرتیب هر شنه تروانه اسی آلتینه استرکت

غیبه سرتیب اهلایه چرخ ناراضیه لر - ایران
اوردورک هر یه گیده رنیز گرین کترتیب ایچون آزادکاره سب
ایله اینه سرتیبه اسبسون ادرنن آدابلا آراسنا ایزیر
لایق مکتوبه سرتیب مه پاورا مکتوب اداسا مه پاورا

ایران فتنه سورت مکتوبه دیرا دیرا سرتیبه رانیت آهیلان
بیزا سیزه سبسون ایریکه - شیک پارتیانته سلبات میره

جو کہ موہ کوٹ ہو۔ نامور بنی عرض راہ دست لینی ملکوتی ملک کوستان
 دیہہ دست لینی نام در سارہ پتو او آندہ یہ زبانی کہ وہ ملک نام دستورہ (سید محمد)
 لار کہ طرف دولت ا۔ بازارہ وہ مر جہیہ کی بہ سہریہ سستی بخت
 و بیت کتابہ کہ نہ طرف وہی کہ مستکی ا۔ ضایقہ و منافعتی ہات
 و چری ہات بہ وہی ہونکہ نہ کرتا ہے۔
 مصادیق کہتہ ی رزنی ضربی دیکرانی کوہ دمنان

وینہی ژماره ۳۴
پیشهوا قازی محممد

وینه‌ی ژماره ۳۶: ماموستا عیدورده‌حمانی زه‌بیجی

وینه‌ی ژماره ۳۷: ماموستا محمده‌دنه‌مینی شیخولئیسلامی «هیمن»

وینەى ژمارە ۳۸: مامۇستا عەبدوررەحمانى شەرەفكەندى «هەزار»

وینەى ژماره ۴۰

له راستهوه: مامۆستا زهبيحى - كاك محهمەدى شاپهسەندى - مامۆستا حەسەنى قزىلجى
«ئاوات» كچى كاك محهمەدى شاپهسەندى

وینەى ژماره ۴۱: شىخ عوبەيدىللاى زىنوى

وینهی ژماره ۴۲: کاک محممهه دلشاد رهسوولی

وینه‌ی ژماره ۴۴: ماموستا هه‌ژار و ماموستا زه‌بیجی

وینه‌ی ژماره ۴۵: ئەندامانی چاپخانه‌ی کومه‌له‌ی ژ.ک له ته‌وریز

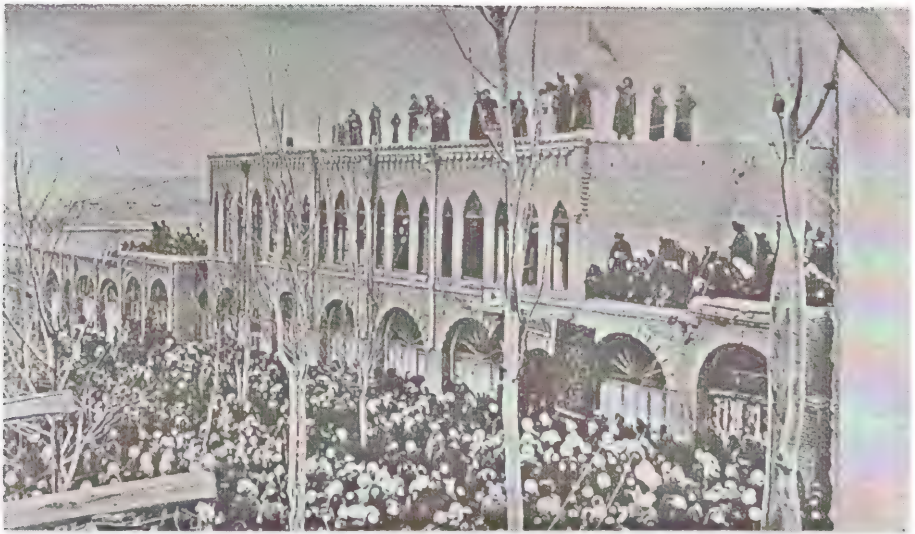
راودستاو له‌راسته‌وه: ۱- محهمه‌دی شاپه‌سهندی ۲ و ۳- (نه‌ناسراو)

دانیشتوو له‌راسته‌وه: ۱- نه‌ناسراو ۲- خه‌لیلی ساوجبلاغی «خانه» ۳- زه‌بیجی ۴- نه‌ناسراو

وینهی ژماره ۴۶: ۱۳۲۵ی هه‌تاوی - ستادی فه‌مانده‌هی حکومه‌تی کورستان

راوه‌ستاو له راسته‌وه: ۱- به‌کر عه‌بدولکه‌ریم (حه‌ویزی) ۲- ره‌حمانی وه‌یسی ۳- نه‌حه‌مه‌...
 ۴- نه‌ناسراو ۵- مسته‌فا سولتانیان ۶- نه‌ناسراو ۷- عه‌زیزی مه‌نسووری قازی ۸- میرزا وه‌هابی
 قازی ۹- عه‌لی خوسره‌وی ۱۰- مه‌مه‌ده‌ئمه‌ینی شه‌ره‌فی ۱۱- مه‌مه‌ده‌ئشه‌ادی ره‌سوولی
 ۱۲- میرزا ره‌شیدی خوسره‌وی ۱۳- میرزا مه‌حموودی وه‌لیزاده ۱۴- سه‌ره‌نگ مسته‌فا خۆشناو
 دانیشتو له راسته‌وه: ۱- خه‌لیلی خوسره‌وی ۲- عه‌بدوره‌حمانی زه‌بیحی ۳- شوکری قه‌دری
 جه‌میل پاشای دیاربه‌کر ۴- پێشه‌وا قازی مه‌حه‌مه‌د ۵- غه‌نی خوسره‌وی ۶- حاجی کاکه‌ ره‌حمانی
 سرگیس (مامه‌ش) هێندیکیش ده‌لێن هه‌مه‌ ئاغای نه‌لۆسی ۷- میرزا مه‌نافی که‌ریمی

وینە ی ژمارە ۴۷: رێوێرە سەمی هەلکەرنی ئالا لە مەهاباد
«۲۶ ی سەرماوەزی ۱۳۲۴ ی هەتاوی بەرامبەر بە ۱۷ ی دێسامبری ۱۹۴۵ ی زایینی»

وینە ی ژمارە ۴۸: رێوێرە سەمی راگەیانندی کۆماری کوردستان لە مەهاباد - ۱۳۲۴/۱۱/۲
نەفەری دەستی راست کە نیستی کەوتۆتە سەر عەرز «سەعیدی حەمەقالە ی بیستانجی» بە

وینہی ژماره ۴۹: سه عیدی همه قالی بیستانچی

وێنەی ژماره ۵۱: مه هاباد - ۱۹۴۶ی زایینی

راوهستاو له راستهوه: ۱- نه ناسراو ۲- کاپیتان خه یرو تالا عه بدولکه ریم ۳- قه بری بهگ «نه وهی
جه میل پاشای دیار به کر ۴- سه روک مه لا مسته فا بارزانی ۵- عیززه ت عه بدولعه زیز ۶- نه نوهر
دلسۆز ۷- سه رهنگ میرحاج نه حمه ۸- نه ناسراو
دانیشتوو له راستهوه ۱- وهاب محهممه عه لی ئاغا ۲- نه ناسراو

وینەى ژمارە ۵۲

- له راستهوه: ۱- حەمه مورياسى ۲- قادر كۆكهى ۳- نه ناسراو ۴- ئەحمەد حەمەدەمىن ئاغای
دزەيى ۵- بېستوونى مەلا عومەر ۶- ھەمزە ئاغا ۷- نه ناسراو ۸- شېخ لەتيفى بەرزەنجى
۹- نه ناسراو ۱۰- مامۆستا زەبىحى

وینہی ژماره ۵۳: کاک قاسمی قادری قازی

وینہی ژماره ۵۴: سەرله شکر ئه حمه دی زهنگه نه

ناوی که سه کان

- ئەحمەد حەمەدەمین ئاغای دزەیی, ۳۳۳
 ئەحمەدی شەریفی, ۱۳, ۲۳۶
 ئەحمەدی ئەعلیەندی, ۲۴۶
 ئەسکەندەری مەقدوونی, ۶۸
 ئەشکەیی, ۲۹, ۳۹, ۴۷, ۶۲, ۷۶, ۸۶, ۸۷
 ئەفراسیاو هەورامی (ئەفراسیاو), ۱۴۲, ۲۰۷
 ئەکرەم جەمیل پاشا (ئەکرەم), ۱۹۱
 ئەلغەستۆن, ۱۵۰
 ئەمین رەواندزی (ئەمین رەواندن), ۱۷۷
 ۱۷۸, ۲۰۱, ۲۰۵, ۲۲۹
 ئەنوەر عەبدوللا, ۲۴۴
 ئەنوەری سولتانی, ۱۱۷, ۱۲۳, ۱۴۶
 ئیستراپۆن, ۶۶
 ئو. ی. فیلیچسکی (و. ل. فیلیچسکی), ۱۴۲
 ۱۴۳, ۱۴۴, ۱۴۵, ۱۵۹
 ئیبراھیم ئەحمەد (برایم ئەحمەد), ۱۲۹
 ۱۷۷, ۱۸۸, ۲۰۱, ۲۰۴, ۲۱۳, ۲۵۹, ۲۶۰, ۲۶۸
 ۲۶۹, ۲۷۱, ۲۷۹, ۲۸۰, ۲۸۴
- ئ
 ئا. ئا. ئازا, ۲۴۷
 ئا. ئازاد, ۲۴۷
 ئا. ک: پشتیوان, ۱۰۴۲, ۲۴۷
 ئاتاکیشی ئوف, ۱۵۷
 ئادولف هیتلەر (هیتلەر, هیتلەر), ۳۲, ۳۳
 ۴۹, ۷۶, ۸۹, ۹۰, ۹۱
 ئارام کوردیان (ئارام), ۱۲۲, ۱۲۶, ۱۲۷
 ئارشیدۆک فرانسوا فریناند (فیردیناند), ۹۲
 ئاگریان, ۲۳۷
 ئاگریک, ۲۳۹, ۲۴۵
 ئایەتوللا مەردووخ, ۳۰, ۶۷
 ئەبولحەسەنی تەفرەشیان (تەفرەشیان), ۲۸۳, ۲۷۹, ۲۷۳, ۲۵۸, ۲۵۷
 ئەبووعوبەیدە, ۸۱
 ئەحمەد خەیات, ۲۶۸
 ئەحمەد قادری, ۲۶۹

۲۳۵, ۲۳۶, ۲۴۵, ۲۵۴, ۲۵۷, ۲۶۰, ۲۶۳, ۲۷۳,
۳۲۹, ۳۲۲

پرشه‌نگ, ۲۴۲

بشتیوان, ۲۴۷

ت

توفیق وهیبه‌گ (توفیق وهیبه), ۱۹۱,
۲۲۹

تاهیری که‌ریمی, ۱۳

ته‌لعه‌ت‌به‌گ ئاچاره (ته‌لعه‌ت‌به‌گ,

ته‌لعه‌ت‌پاشا), ۱۲۰

ج

جاهد, ۲۴۷

جعه‌هری پیشه‌وه‌ری (پیشه‌وه‌ری), ۱۴۸,
۱۴۹, ۱۵۱, ۱۵۲, ۱۵۳, ۱۵۴, ۱۵۵, ۱۵۶, ۱۵۷,

۲۵۸

جه‌ل‌ده‌ت به‌درخان, ۲۲۸

جه‌لال ته‌مین‌به‌گ, ۲۷۳

جه‌مال خه‌زنه‌دار, ۲۵

جه‌مال ره‌شید, ۲۰۵

جه‌مال نه‌به‌ز, ۵۳, ۵۴

جه‌میل پاشای دیار‌به‌کر (جه‌میل‌پاشا,

جه‌میل‌پاشا‌زاده, جه‌میل‌زاده), ۱۷۸, ۱۷۹,

۱۸۸, ۱۹۱

جه‌ها‌ت‌شاه‌لوو, ۱۵۷, ۱۵۸

جی‌دابلیو‌وال, ۱۲۱

چ

چووک‌ل گه‌وه‌ری, ۲۴۶

ح

ح. مه‌ولائی, ۲۴۸

ح.ر. سه‌خی, ۲۴۷

ئیه‌راهمی نادری (میرزا ئیه‌راهم‌خانی
نادری), ۲۴۹, ۲۵۰

ئیحسان نووری پاشا, ۱۵, ۱۶

ئیسماعیل حه‌قی شاوه‌یس (ئیسماعیل

حه‌قی شاوه‌یس, سماعیل حه‌قی شاوه‌یس,

ئیسماعیل شاوه‌یس, ئیسماعیل حه‌قی),

۱۷۸, ۲۰۱, ۲۲۹, ۲۵۹, ۲۶۰

ئیسماعیلی یووور‌نا‌زهر (شایه‌گان), ۲۴۶

ب

بارزانی, ۱۱۲, ۱۴۲, ۱۴۷, ۱۹۲, ۲۰۳, ۲۰۴,

۲۰۵, ۲۲۳, ۲۲۵, ۲۲۷, ۲۳۲, ۲۴۲, ۲۵۷, ۲۵۸,

۲۵۹, ۲۶۹

ب. شیرین, ۲۴۸

ب. پرشه‌نگ, ۲۴۲

به‌کر سیدقی, ۲۲۹

به‌کر عه‌بدولکه‌ریم (حه‌ویزی, ب. نه‌لوه‌ند,

به‌کر عه‌بدولکه‌ریم حه‌ویزی, عه‌بدولکه‌ریم

حه‌ویزی), ۲۴۸, ۳۲۹

به‌درخان, ۱۷

به‌ها‌نه‌دین نووری, ۲۱۳

بیه‌زادی خو‌ش‌حالی, ۲۲۷

بورتسو‌ف م. ۱۴۳

بیستوونی مه‌لا عومه‌ر, ۲۴۸, ۳۳۳

پ

پیشه‌وا (پیشه‌وا قازی محمه‌مه‌د. قازی

محمه‌مه‌د. قازی, بینایی), ۴۳, ۴۴, ۵۷, ۹۸,

۹۹, ۱۰۰, ۱۰۳, ۱۰۴, ۱۰۵, ۱۰۷, ۱۰۸, ۱۱۱, ۱۱۲,

۱۱۳, ۱۱۹, ۱۲۰, ۱۲۱, ۱۲۲, ۱۲۵, ۱۲۶, ۱۲۷,

۱۲۸, ۱۳۱, ۱۳۲, ۱۳۴, ۱۳۵, ۱۳۶, ۱۳۷, ۱۳۸,

۱۳۹, ۱۴۱, ۱۴۳, ۱۴۶, ۱۴۷, ۱۴۸, ۱۴۹, ۱۷۸,

۱۷۹, ۱۸۶, ۱۸۸, ۱۹۰, ۱۹۱, ۱۹۲, ۱۹۳, ۲۰۵,

حاجی بابیه شیخ، ۱۳۶، ۱۳۸

حاجی سید حمه‌ده‌مینی به‌رزه‌نجی
(خاله‌مین)، ۱۳۶، ۲۳۵، ۲۴۵

حاجی سید عه‌بدوللا ئه‌بیوویانی
مه‌رکه‌زی، ۲۳۸

حاجی عه‌بدورپ‌رحمانی ئیلخانی‌زاده (حاجی
رحمان‌ئاغای ئیلخانی‌زاده، موته‌دی،
ئا.ک: برای راست)، ۱۳۵، ۱۷۹، ۱۸۸، ۲۵۱

حاجی عه‌بدوللا سوّفی‌که‌ریم (عه‌بدوللای
سوّفی‌که‌ریم، خاله عه‌بدوللای سوّفی
که‌ریم)، ۲۷۳، ۲۷۵، ۲۸۲

حاجی قادری کۆیی، ۲۳۳
حاجی کاکه رحمانی سرگیس (مامه‌ش)،
۳۲۹

حاجی مسته‌فا داودی، ۲۳۸

حاجی میرزا علی شه‌بسته‌ری، ۱۵۲

حاجی هاشمی نانه‌وازاده، ۲۴۶

حاجیلوو، ۱۰۹، ۱۱۰

حامید فه‌ره‌ج، ۱۷۷

حامیدی گه‌وه‌ری، ۱۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۱۵،
۲۳۶، ۲۴۶، ۲۴۸

حامیدی مازووچی، ۱۹۴

حه‌ریق، ۲۴۳، ۲۴۵

حه‌سه‌نی سه‌بییدزاده، ۲۵۰

حه‌سه‌نی قازی، ۴۴

حه‌سه‌نی قزنجی (ح. قزنجی، قزنجی)، ۲۶،
۳۹، ۹۹، ۲۳۵، ۳۲۶

حه‌لیمه، ۲۶۶

حه‌مه‌ئاغای کۆیه، ۲۶۴، ۲۷۸، ۲۸۵

حه‌مه‌بی‌کراس، ۲۶۴

حه‌مه‌ره‌شیدخان، ۲۵۰

حه‌مه‌ه‌حیم فه‌للاح (جووتیار)، ۱۴۲

حه‌مه‌سه‌رشکاو، ۲۶۴

حه‌مه‌ی فه‌ره‌ج ئه‌فه‌ندی، ۲۷۴

حه‌مه‌ موریا‌سی، ۳۳۳

حه‌مدی، ۳۹، ۴۷، ۴۸، ۸۷

حه‌مدی سوله‌یمانی، ۴۷

حه‌میدی مه‌لازاده، ۱۵۰

حوسین حوزنی موکریان، ۱۷

حوسینی حاجی مه‌حموود، ۲۷۰

حوسینی سالحیان، ۲۴۶

حوسینی فه‌تاحی قازی، ۲۴۶

حوسینی فرووه‌ره‌(حوسینی زیرینگه‌ران

حوسینی زه‌رکه‌ری)، ۱۴۴، ۱۷۴، ۱۹۳

حوسینی مه‌ده‌نی، ۲۱۴

حیکمه‌تی سوله‌یمان، ۲۲۹

حیلمی عه‌لی شه‌ریف، ۲۶۹

خ

خاتوو به‌هی مارف، ۲۶۰

خالید ئیبنی وه‌لید، ۸۱

خالید حیسامی، ۲۴۲

خه‌لیلی خوسره‌وی، ۱۴۸، ۲۳۹، ۳۲۹

خه‌لیلی ساوجیلاغچی (خانه)، ۳۲۸

خه‌لیلی سه‌دیقی، ۲۴۷

خه‌وله، ۳۱، ۸۲، ۸۳

خه‌یرووللا عه‌بدولکه‌ریم (خه‌یرووللا)، ۲۶۸

۳۳۲

د

دارمه‌سته‌ته‌ر، ۶۶

داییوید مه‌ک‌داول (مه‌ک‌داول)، ۱۱۶، ۱۷۹

۱۸۰، ۱۸۸، ۲۱۸

دکتور ئه‌وپه‌رحمان، ۲۶۷

دوکتور حوسینی عه‌بدوللاه‌ی، ۱۱

دوکتور مه‌مه‌ده‌نی، ۱۴۸

رەمنا خانىم زەبىيى (رەمنا خانم), ۱۱۲,
۱۱۳, ۱۱۷, ۱۲۶
رەفيق حىلمى (ئافەرىن), ۱۷۷, ۱۷۸, ۱۹۵,
۱۹۷, ۱۹۸, ۲۰۰, ۲۰۱, ۲۰۵, ۲۰۹, ۲۱۳, ۲۲۲,
۲۲۵, ۲۲۹, ۲۴۲, ۲۴۵
رەفيق سالىھ ئەھمەد (رەفيق سالىھ), ۱۳,
۲۳۰, ۲۶۱, ۲۸۱, ۲۸۲
رەفيق كۆيى, ۲۲۹
رەمىزى عەبدولكەرىم, ۲۰۱

ز

زانا, ۲۴۰
زەردەشت, ۶۶
زىرۋىبەگى ھەركى (زىرۋىبەگى ھەنورى,
زىرۋىبەگى), ۹۹, ۱۰۷, ۱۱۰, ۱۱۸, ۱۱۹, ۱۲۳
زىياد (كاكە زىياد), ۲۵۵, ۲۶۴, ۲۷۸, ۲۸۵
زىرار ئىبنى ئەزۋور (زىرار, زىرار, خىزار)
۳۱, ۶۲, ۸۱, ۸۲, ۸۳

ژ

ژان ژۇرس, ۹۲
ژېنېرال كلۇكوف, ۱۵۱
ژېنېرال ئاتاكيچىوف, ۱۴۹

س

سۇران مەھى, ۲۷۲
سۇقى سەئىدى ۋەتراقچى, ۲۶۶
سادىكىچوف, ۱۵۸
سالىھ ئوقلىدوس, ۲۵۰
سالىھ جانى, ۲۶۵, ۲۸۰
سالىھى مەستانى, ۲۴۹, ۲۶۳
ساعىد, ۲۱۴
سام, ۲۴۷
سەدرى قازى, ۱۰۷

دوكتور جەغفەر مەھمەد كەرىم, ۲۷۵
دوكتور سەيد غەزىزى شەمىزىنى (سەيد
غەبدولغەزىزى گەيلانىزادە, سەيد
غەزىزى شەمىزىنى, سەيد غەزىزى
گەيلانى, ئالى گەيلانىيان, غەزىزى
شەمىزىنى), ۱۰۵, ۱۴۱, ۱۴۹, ۱۷۴, ۱۷۸, ۱۷۹,
۱۸۱, ۱۸۸, ۱۸۹, ۱۹۰, ۱۹۵, ۱۹۶, ۱۹۷, ۲۰۰,
۲۰۹, ۲۲۳, ۲۲۸, ۲۳۸, ۲۳۹, ۳۲۷
دوكتور غەبدوللا مەرىۋوخ (دوكتور
مەرىۋوخ), ۲۰۶

ر

ر.م, ۳۹, ۴۵, ۸۵
ر.ھ, ۲۹, ۳۹
رۇھات ئالاكمۇم, ۱۹۱
راۋۇ, ۲۳۳
رافىق ئىبنى عومەيرە, ۸۲, ۸۳
رەھمانى ھەلەۋى, ۲۴۲
رەھمانى خانزادى, (نىكەنەفس), ۱۳, ۲۶۱,
۲۶۲, ۲۶۵, ۲۷۵, ۲۷۸, ۲۷۹, ۲۸۱
رەھمانى كابانى (غەبدورەھمانى كابانى)
۲۴۷, ۲۴۹, ۲۶۳
رەھمانى كەيلى (غەبدورەھمانى
كەيلى, كەيلى), ۱۴۴, ۱۹۴
رەھمانى گولەشەلى, ۲۷۸
رەھمانى ۋەيسى, ۳۲۹
رەھىمى زىيەتەبفەر, ۱۰۵
رەھىمى سەيى قازى, ۲۳۶
رەزاشا (رەزاشان), ۳۳, ۶۰, ۱۴۲
رەسولى خوا, ۸۳
رەشىد ئىسماعىل باجەلان (رەشىد باجەلان),
۲۴۹, ۲۵۰
رەشىدبەگى ھەركى, ۱۱۹

سه‌لاحه‌دینی ئه‌ییبوی. ۱۸۲، ۵۹.
 سه‌لاحی ئاشتی، ۱۳
 سه‌لاحی موهته‌دی، ۲۵۵
 سه‌لاموتلا جاوید، ۱۵۲
 سه‌نجابی، ۳۰، ۶۷
 سه‌ید ئه‌حمه‌دی خانه‌قا، ۲۶۹
 سه‌ید ئه‌حمه‌دی گه‌یلانی‌زاده، ۱۱۱
 سه‌ید ته‌های ئه‌ییبووییانی مەرکه‌زی (ئا.ت. ئارام)، ۲۳۵
 سه‌ید ته‌های گه‌سکه‌سک، ۲۶۳
 سه‌ید ساتحی ئه‌ییبووییانی مەرکه‌زی، ۲۳۵
 سه‌ید عه‌بدووللای گه‌یلانی، ۲۶۷، ۲۷۴، ۲۸۱، ۲۸۲
 سه‌ید عه‌بدولقادری ئه‌ییبووییانی مەرکه‌زی، ۲۳۸
 سه‌ید عه‌بدولقادری گه‌یلانی‌زاده، ۲۳۹
 سه‌ید کامیلی ئیمامی، ۲۴۱
 سه‌ید محهمه‌ده‌میننی ئه‌ییبووییانی مەرکه‌زی (سه‌ید محهمه‌دی ئه‌ییبووییان، محهمه‌دی ئه‌ییبووییان، سه‌ید محهمه‌دی ته‌هازاده، سه‌ید محهمه‌دی ته‌هازاده، ئه‌ییبووییان، ته‌هازاده)، ۱۶۶، ۱۹۲، ۲۳۹، ۲۴۰
 سه‌ید محهمه‌ده‌میننی شیخ‌ولئیسلاهی (هیمن، هیمنا، ئا.ل.ب - ل: م.ش. هیمن)، ۱۸، ۲۶، ۲۹، ۳۹، ۴۸، ۶۱، ۶۲، ۷۶، ۸۸، ۱۳۵، ۱۳۸، ۱۶۵، ۱۷۱، ۲۱۶، ۲۳۴، ۲۴۵، ۲۵۲، ۲۶۴، ۳۲۴
 سه‌ید محهمه‌ده‌تاهیری هاشمی (سه‌ید تاهیری هاشمی، سه‌ید تاهیر)، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱
 سه‌ید محهمه‌دی حه‌میدی (س.ح. حه‌میدی)، ۲۹، ۳۰، ۳۲، ۶۴، ۱۶۵، ۲۳۵

سه‌دییق سالتج، ۲۵۹، ۲۶۱، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۳، ۲۸۰، ۲۷۵
 سه‌دییق شاوه‌یس، ۲۶۰
 سه‌دییقی ئه‌نجیری ئازهر (س.ئا. ئازهر)، ۲۳۷
 سه‌دییقی حه‌یده‌ری، ۹۶، ۱۳۱، ۱۸۲، ۱۹۴، ۲۳۴
 سه‌دییقی عه‌لایی، ۲۴۳
 سه‌رتیپ بره‌خشانی، ۱۰۵
 سه‌رتیپ هووشمه‌ندی ئه‌فشار(سه‌رتیپ هووشمه‌ندی، هووشمه‌ند)، ۶۸، ۶۹، ۲۰۸، ۲۱۶
 سه‌ره‌لشکر ئه‌حمه‌دی زه‌نگه‌نه، ۳۵، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۷، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۷، ۱۸۰، ۳۳۴
 سه‌ره‌نگ قولی ئۆف (قولی ئۆف)، ۱۵۷، ۱۵۸
 سه‌ره‌نگ مسته‌فا خۆشناو (مسته‌فا خۆشناو، خۆشناو، فه‌ره‌یدوون)، ۱۴۳، ۱۴۵، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۸، ۱۹۴، ۱۹۶، ۱۹۶، ۲۰۱، ۲۰۵، ۲۲۹، ۲۴۵، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۶۸، ۲۲۹
 سه‌عید مه‌هابادی، ۲۶۷، ۲۸۰
 سه‌عید محهمه‌ده‌، ۲۷۲، ۲۸۱، ۲۸۲
 سه‌عید محهمه‌ده‌ قاسر، ۲۸۱
 سه‌عید ناکام، ۵۷، ۱۹۲
 سه‌عیدی حه‌مه‌قاله‌ی بیستانچی (سه‌عیدی پاک‌ه‌وان، سه‌عیدی حه‌مه‌قاله، حه‌مه‌قاله، مام قاسر، مام قاسری باخچه‌وان، مامه‌قاله‌ی باخچه‌وان، م.س. خۆئین، س.ح.ق)، ۹۶، ۱۸۵، ۱۹۰، ۲۲۴، ۲۳۸، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۹، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۳۳۱، ۳۳۰
 سه‌عیدی زه‌رگه‌یی، ۲۳۶
 سه‌عیدی قۆبی، ۱۰۳، ۱۰۹، ۱۱۱، ۱۲۶
 سه‌عیده، کانه‌ما، انی، ۱۸۱، ۱۸۹

سهد محهمه‌دی سه‌مه‌دی، ۱۳، ۲۶، ۵۰،
 ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۶، ۱۸۸، ۱۹۳، ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۳۱،
 ۲۴۳، ۲۵۶، ۲۵۷
 سهد محهمه‌دی سهدنیزامی (سهد
 محهمه‌دی سهدی، سهد پیره)، ۲۳۷، ۲۴۰،
 ۲۵۳
 سه‌فوللای نانه‌وازاده (سه‌هیا)، ۲۴۹
 سه‌فولقوزات، ۴۳
 سه‌یفی قازی، ۱۴۷
 سیرسیدنی سمیس، ۶۷
 سر لشکر جهانبانی، ۶۹، ۸۰
 سمایلی فهرروخی، ۲۳۹
 سوار، ۲۴۵
 سواره، ۲۴۶
 سوله‌یمانی شافعی، ۲۴۶، ۲۴۹
 سوله‌یمانی موعینی، ۲۶۵
 سیمبرتوف، ۱۳۲

ش

شادی خانم، ۱۱
 شوشو، ۱۰۹
 شهریفوف، ۱۶۰، ۲۱۵
 شیخ نه‌حمه‌د، ۲۷۳
 شیخ حه‌سه‌نی پیری، ۲۶۶
 شیخ حیسامه‌ددین، ۶۹
 شیخ رمزای تاله‌بانی، ۱۶۴
 شیخ سه‌عیدی پیران، ۶۰
 شیخ عبودللا، ۱۸۱، ۲۱۹
 شیخ عبودللائی باوکی علی عه‌سکه‌ری،
 ۲۷۱
 شیخ عبودلقادری شه‌مزینی، ۲۷، ۶۰، ۶۱،
 ۷۴
 شیخ عه‌لائه‌ددینی بیاره، ۲۶۶
 شیخ عه‌لاوه‌ددینی خه‌لانی، ۲۶۴

شیخ عوبه‌یدیللا (شیخ عوبه‌یدیللا
 گیلانی)، ۱۲۸، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۶، ۱۸۹
 شیخ عوبه‌یدیللای زینوی (ع. جانگیر)، ۱۸۱،
 ۱۸۵، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۲۲۳، ۲۳۸، ۳۲۶
 شیخ عزیزم‌ددینی حوسینی، ۱۸۹، ۲۴۰
 شیخ قادری به‌رزه‌نجی، ۲۶۷، ۲۲۹
 شیخ مه‌حمود، ۲۵۰
 شیخ محهمه‌د، ۶۹
 شیخ محهمه‌دی حیسامی، ۲۳۵
 شیخ نافع مه‌زه‌ر، ۲۴۱
 شیخ قادری سوله‌یمانی، ۱۷۸
 شیخ له‌تیفی به‌رزه‌نجی (شیخ له‌تیفی شیخ
 مه‌حمود)، ۵۳، ۵۴، ۳۳۳
 شیکسپیر، ۳۱
 شوکور مسته‌فا، ۱۹۱

ع

ع. فهرزانه، ۲۴۷
 ع. هووشه‌نگ، ۱۸۵، ۱۹۰، ۲۳۸
 ع. خوسره‌وی، ۲۳۴
 عارفی مه‌لاعه‌زیز، ۲۶۸
 عه‌باسی حه‌قیقی، ۲۳۶
 عه‌بدوپرهمحمانی ئیمامی (ئیمامی)، ۱۴۴، ۱۹۴،
 ۲۳۳
 عه‌بدوپرهمحمانی ره‌سوولی، ۲۴۶
 عه‌بدوپرهمحمانی زه‌بیحی (ره‌محمانی
 زه‌بیحی، زه‌بیحی، ماموستا زه‌بیحی،
 ماموستا عوله‌ما، ع. بیژهن)، ۱۳، ۲۱، ۲۶،
 ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۹، ۴۹، ۵۰، ۵۳، ۵۴، ۵۵،
 ۵۸، ۶۲، ۹۵، ۹۶، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴،
 ۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵،
 ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۲۴، ۱۲۶، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۵،
 ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۴، ۱۴۶، ۱۶۰، ۱۶۲، ۱۶۵، ۱۶۹،
 ۱۷۰، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۷، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۲، ۱۸۳

عەلای سېڤهرەدین، ۱۲

عەلی ئەکبەرۆف، ۱۱۸، ۱۲۵

عەلی ئەنوەری، ۵۰، ۵۲

عەلی خادمی، ۲۴۹

عەلی خوسرووی، ۲۳۴، ۳۲۹

عەلی ریحانی، ۱۳۵، ۱۹۴، ۲۳۳

عەلی سەیمیی، ۱۳

عەلی عەبدوڵلا، ۲۵۷

عەلی فەرھادی، ۲۴۶

عەلی قادر عەبدوڵلا(عەلی)، ۲۷۶، ۲۶۵

عەلی عەسکەری، ۲۷۱

عەلی کەریمی، ۱۰۱، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶

عەلی، ۱۲۹، ۱۷۵، ۱۷۷، ۱۸۸، ۲۰۱، ۲۰۷، ۲۴۸

۲۵۶، ۲۵۵

عەلی مەحمودی، ۱۹۴

عەلی مرادی، ۲۳۶

عەلی مستەفا ئۆڭلۆ، ۱۴۶

عەلی مستەفای شارباژێری، ۱۴۶

عوبەیدیللا ئەبیووبیان (مامۆستا

ئەبیووبیان، کاک عوبەید، ئەبیووبیان)، ۱۲

، ۲۷، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۱۰۳، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۱

، ۱۱۷، ۱۱۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۸۲، ۱۸۴، ۱۸۹

، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۲، ۲۴۳

، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۹

۲۷۹

عوسمانی دانیش (عوسمانی دانیش)، ۱۷۸

، ۲۴۰، ۲۶۰، ۲۶۲

عومەری فاروقی، ۲۰۵، ۲۵۷

عیزەددین مستەفا رەسوول (عیزەددین

مستەفا رەسوول)، ۵۳، ۵۴، ۱۲۴، ۱۲۵

عیزەت عەبدوڵعەزیز (عزەت

عەبدوڵعەزیز، عیزەت)، ۱۷۸، ۲۰۱، ۲۲۹

، ۲۳۸، ۳۳۲

، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۳، ۱۹۴

، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۸

، ۲۲۱، ۲۲۴، ۲۳۳، ۲۳۸، ۲۴۰، ۲۴۸، ۲۵۱، ۲۵۵

، ۲۵۶، ۲۶۰، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۴، ۳۲۶، ۳۲۸، ۳۲۹

۳۳۳

عەبدوورەحمانی شەرەفکەندی (هەژار،

ئ.ک.ت: ع. هەژار، ع. هەژار)، ۳۹، ۴۰، ۴۶

، ۹۸، ۱۰۲، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۳۸، ۱۳۹

، ۱۶۵، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۹

، ۱۹۰، ۱۹۳، ۱۹۵، ۲۰۰، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۵، ۲۱۷

، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۳۴، ۲۵۲، ۲۵۵

، ۳۲۵، ۳۲۸

عەبدوورەحمانی قازی، ۲۲۹

عەبدوورەحمانی قاسملوو(قاسملوو)، ۱۴۰

، ۱۴۱، ۱۸۰، ۲۱۹

عەبدوورەحمانی لەشکری، ۲۴۹

عەبدوورەقیب یۆسف، ۲۶۸، ۲۷۰، ۲۷۱

عەبدوڵلا ئەحمەد رەسوول پشتەری، ۱۳۷

عەبدوڵلا حەکیمزادە، ۲۴۹

عەبدوڵلا زەنگەنە، ۵۹

عەبدوڵلا لاوهیی، ۲۴۹

عەبدوڵلاخان (زەعیم سولتان)، ۲۵۰

عەبدوڵلای سەمەدی، ۱۲، ۱۸۴

عەبدوڵخالەقی خوسرووی، ۲۴۷

عەبدوڵعەزیزی زەندی، ۲۳۶

عەبدوڵعەزیزی عیشقی ئیلاهی (عەزیزی

باغەوان)، ۲۶۲

عەبدوڵقادی دەباغی (قادری دەباغی، ع.

سیامەک، سیامەک)، ۱۷۵، ۱۷۶، ۲۳۴، ۲۵۱

عەزیز میرزا سالت، ۲۶۰

عەزیزئاغا، ۱۰۹، ۱۴۷

عەزیزی کوردبوور، ۲۴۹، ۲۵۳

عەزیزی مەنسوری قازی، ۳۲۹

غ

غەفووری مەحموودیان (غەفووری
مەحموودی، ئاغای مەحموودیان)، ۱۲۲،
۱۲۶، ۱۲۷، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۶۳
غەنی بلووریان (کاک غەنی)، ۱۳۴، ۱۳۵،
۱۸۰، ۱۸۸، ۲۴۶، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۷۹
غەنی خوسرەوی (مامە غەنی خوسرەوی)،
۱۰۷، ۱۱۲، ۳۲۹

ف

قازی قادر، ۱۹۰
قازی کاکە حەمە، ۲۳۵
قازی مەلا خالید، ۱۸۶
قازی مەلا وەهاب (مەلا وەهاب)، ۱۷۸، ۱۷۹،
۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۱
قازی ھەلەبجەیی (مەلا حەسەنی شاھۆ،
مەلا حەسەنی قازی، شاھۆ)، ۴۳، ۴۴
قاسم ئاغا ئیلخانی (قاسم ئاغا)، ۱۴۰
قاسمی ئیلخانی زادە، ۱۶۰، ۲۱۵
قاسمی قادری قازی (قاسمی قادری، میرزا
قاسم، ق.ق.ق. پیاو)، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۷،
۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۲، ۱۱۵، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۳۰، ۱۳۶،
۱۴۶، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰،
۱۹۴، ۲۲۴، ۲۳۸، ۳۳۴

قاسمی وەتەمیشی، ۲۴۴، ۲۴۷
قەدری جەمیل پاشا (قەدری بەگ، قەدری
بەگ، قادری بەگ، شوکری قەدری
جەمیل پاشای دیاربکر)، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۶،
۱۸۸، ۱۹۱، ۱۹۲، ۳۲۹، ۳۳۲
قەواموسەلەنە (قەوام)، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۵۷

۱۵۸، ۱۵۹

قوباد، ۲۳۹

قوسی، ۲۶۸

قورمی، ۳۷، ۲۴۵

ک

کۆتۆز نیتۆف، ۱۴۶

کازمی، ۲۵۰

کاک ئەحمەدی شیخ، ۲۶۵

کاکە مەمی کورد، ۲۳۷

کاکە ی درێژ، ۲۶۷، ۲۸۰

کاکە مەم، ۲۳۷

کاووان، ۲۴۶

کاوە، ۲۳۳

ق

ق. چووبینە، ۲۴۴، ۲۴۷
قادری ئەحمەد خیلانی (قادری ئەحمەد
خیلان، قادری ئەحمەد خیلان)، ۲۶۵، ۲۶۷،
۲۶۸، ۲۶۹، ۲۸۱

قادر عەبدوللا، ۲۷۸، ۲۸۵
قادری پاکڕەوان، ۱۳، ۲۶۳، ۲۶۵، ۲۷۵، ۲۷۶،
۲۷۸، ۲۷۹

قادری تەوھە ککول، ۱۳، ۱۰۳، ۱۰۸، ۱۱۱
قادری حامیدی، ۲۴۷
قادری ریحانی، ۲۴۶
قادر کۆکەیی، ۳۳۳
قادری مەحمووزادە (دوکتور ئاسق، ئاسق،
دکتور اسق)، ۱۲۷
قازی خدر، ۱۸۶

مازۆر عەبدوللا ئۆف, ٢١٥
 ماكسیمۆف, ١٦٠
 مامەئەحمەدی ئیلاهی (ئا. ئا. رۆدی, رۆدی)
 ٢٣٣, ١٨٤
 مامۆی پیر, ٢٣٧
 مامەندئاغای میرئاودەلی, ٢٤٤
 مامەندی قادری, ١٨٠
 مامجەلال, ٢٧٠
 مەجیدی خوسرووی, ٢٤٢
 مەحمود کوردی, ٢٠١
 مەحمودبخانی کانیسانان, ٢٥٠
 مەحمودی ئەحمەدخیلان, ٢٧٠
 مەحمودی تەلەعتی, ١٣, ٢٧٨, ٢٧٩
 مەحمودی مەحدود, ٢٥٠
 مەحمودی مەلاعیززەت, ١٣٦
 مەحمودی وەلیزادە, ٥١, ٢٣٩, ٣٢٩
 مەحوی, ٢٦٠, ٢٦٧, ٢٧١, ٢٨٠
 مەسعوودی مەلا مەحمەدی رەش, ٢٦٦
 ٢٦٧, ٢٧١, ٢٨٠, ٢٨١, ٢٨٣, ٢٨٤
 مەعرووف جەواد, ٢١٣
 مەعرووف جیاوک, ٢٢٩
 مەلا ئەمجدی عوسمانی, ٢٣٧
 مەلا حەسەنی عەللاف, ٢٦٦
 مەلا حەمدوون, ٤٨
 مەلا سەعید, ٢٥٧, ٢٧٩
 مەلا سەعیدی مەلا عەلی (مەحمەد سەعید
 مەلا عەلی), ٢٤٨
 مەلا عەبدوررەحمانی پێنجویتی, ٢٦٥
 مەلا عەبدوللای داودی (مەلا عەلای داودی,
 خالە مەلای داودی, مەلای داودی, خالە
 مەلا, مەلای حەجۆکی), ٩٦, ١١٢, ١٩٤, ٢٣٥
 ٢٣٧, ٢٤٦, ٢٥٣
 مەلا عەبدولقادی کانی کەوی, ٤٤

کەریم جوو جوو, ١١٢
 کەریم زەند, ٢٦٧, ٢٧٣, ٢٨٠
 کەریم قەشانی, ٢٦٨
 کەریمی حاجی مەلا ماری, ٢٦٧
 کەریمی رەشە ناسکە, ٢٦٨
 کەریمی یاهوو, ١١٢, ٢٣٧
 کەمال مەزھەر ئەحمەد (کەمال مەزھەر), ٢٥
 ٥٣, ٥٤, ١٦٦, ١٧١
 کەیقوباد, ٨٨
 کریس کۆچیرا, ١٧٩, ١٨٨
 کوێخا حوسێن, ٢٧٤, ٢٧٥
 کوێخا رسوول, ٢٦٦

گ

گاریلق پریئیزیت, ٩٢
 گوێزەل ئۆف, ١٥٨
 گوێ (گوێژەندام), ٢٦٢, ٢٧٦, ٢٧٧, ٢٧٨
 ٢٧٩, ٢٨٤
 گوێ, ٢٦٦
 گیوم, ٩٢

ل

لەتەفی سالحیان, ٢٤٦
 لێنین, ١٥٤, ١٥٥, ٢١٣

م

م.ح, ٢٩, ٧٦, ١٦٥, ٢٣٤, ٢٣٥
 م.حەریق, ٢٤٣
 مۆنتیسکیۆ, ١٨
 ماتوییتف, ١٥٩
 ماجید مستەفا, ٢٢٩
 مارشال ستالین (ئیسٹالین), ١٢٠, ١٥٢, ١٥٤
 ١٥٧, ١٥٨, ١٥٩, ٢١٦

نه‌وشیروان مسته‌فا نه‌مین (نه‌وشیروان
مسته‌فا نه‌مین), ۱۰۴, ۲۰۴, ۲۴۰, ۲۴۳, ۲۴۸
نووری نه‌حمده ته‌ها, ۲۲۹, ۳۳۲
نووری شاه‌ویس, ۲۰۵, ۲۵۷, ۲۷۹, ۲۸۳, ۲۸۴
نووری مه‌لا حه‌کیم, ۲۲۹
نووری مه‌لا مه‌عرووف, ۲۲۹
نیکولای دووم, ۹۲

و

و. همدی, ۲۲۷
و.م. مولوتوف (مولوتوف), ۱۳۲, ۱۳۳, ۱۵۸
وه‌ستا عه‌زیزی کارگه‌چی (وه‌ستا عه‌زیز),
۲۶۷, ۲۶۸, ۲۸۰
وه‌فایی, ۳۴, ۹۲, ۲۶۳, ۲۷۶
وه‌هابی بلووریان (وه‌هابی بلووری), ۲۳۳
۲۷۲, ۲۸۲
وه‌هابی شیرنی, ۱۰۹
وه‌هاب محهمه‌ده‌علی‌ئاغا, ۳۳۲
وردان, ۸۱
وریا, ۲۶۵
ویلیام ئیگلتون (ئیگلتون), ۱۳۲, ۱۴۸, ۱۴۹,
۱۷۸, ۱۷۹, ۱۸۰, ۱۹۱, ۲۱۸, ۲۱۹

۵

۵. ئاریز, ۲۴۷
۵. ئاریز, ۲۴۷
۵.ب.م, ۱۴۶
هاجر خانم, ۱۳
هاشموف, ۱۱۱, ۱۲۱, ۱۲۵, ۱۲۶, ۱۲۸, ۱۲۹
هاشمی شیرازی (د. شیرازی), ۲۴۲
هاشمی مووسازاده, ۲۴۷
هه‌باس‌ئاغای سه‌رکه‌پکان (هه‌باس‌ئاغای
سه‌رکه‌پکان, هه‌باس‌ئاغا), ۲۶۴, ۲۷۴, ۲۷۵

مسته‌فا ساوجبلاغی, ۲۳۹
مسته‌فا سولتانیان, ۲۲۹
مسته‌فا موئیمینی, ۲۳۸
مسته‌فا ته‌ژادی, ۲۷, ۱۶۵, ۲۳۵
مسته‌فا ئاغا, ۱۸۰
میرجه‌عقهر باقرؤف (جه‌عقهر باقرؤف,
باقرؤف, باغرؤف), ۱۰۰, ۱۰۳, ۱۳۱, ۱۳۲,
۱۳۷, ۱۴۷, ۱۴۸, ۱۵۱
میر مه‌حموودی, ۵۰
میرحاج نه‌حمده (سه‌ره‌ه‌نگ میرحاج,
میرحاج), ۱۴۳, ۱۴۵, ۱۷۴, ۱۷۷, ۱۷۸, ۱۷۹,
۱۸۸, ۱۹۴, ۱۹۶, ۲۰۱, ۲۰۵, ۲۲۲, ۲۳۳, ۲۵۴,
۲۵۵, ۲۵۶, ۲۶۲, ۳۳۲
میرزا ئیبراهیمی نه‌فخه‌می, ۲۴۱, ۲۴۷
میرزا ئیبراهیمی ئیبراهیمیان (ئیبراهیمی
ئیبراهیمیان), ۲۳۶, ۲۴۵
میرزا رحه‌متی شافعی, ۱۱۲, ۱۱۳
میرزا رحه‌یمی له‌شکری, ۱۰۷, ۱۱۲
میرزا ره‌شیدی خوسره‌وی, ۳۲۹
میرزا عه‌بدوللای قازی, ۱۹۰
میرزا عه‌بدوللای موده‌بیر (ئاغا گه‌وره), ۲۴۹,
۲۵۰

میرزا عه‌بدوللای نه‌هری, ۲۳۸
میرزا غه‌قووری ره‌سووی ویسنی, ۱۲۵
میرزا محهمه‌ده‌مینینی مه‌نگوری, ۲۸۲
میرزا وه‌هابی قازی, ۳۲۹
میرعه‌لی قاشقای, ۱۵۱
میکل ئانز, ۲۰

ن

نه‌جمه‌ددینی ته‌وحیدی (ته‌وحیدی), ۱۴۴,
۱۹۴
نه‌عیمه خان, ۲۶۸

هوشه‌نگ، ۴۵، ۲۳۸، ۲۴۰
هیمدادی حوسین، ۲۵، ۱۲۴، ۱۷۱، ۲۳۱، ۲۴۳

ی

یوسفی ریزوانی، ۲۵۶
یاسین نه‌له‌اشمی، ۲۲۹
یه‌دوللاخانی ره‌زایی که‌له‌ور، ۲۵۰
یه‌رماکوف، ۱۴۹
یونس عه‌بدولقادر، ۲۰۱

هم‌مزه ئاغ، ۳۳۳
هم‌مزه ئاغای نه‌لؤسی، ۳۲۹
هم‌مزه عه‌بدوللا، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۸، ۲۵۷، ۲۶۸،
۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۸۳
هه‌ورامی، ۶۶، ۲۱۴
هین‌پورات، ۶۶
هیدی، ۸۸، ۲۳۶، ۲۴۲، ۲۴۵
هیرقیل، ۸۱
هیرؤ خانم، ۱۲

ناوی شویننه‌کان

۱۲۷, ۱۳۲, ۱۳۴, ۱۳۷, ۱۳۹, ۱۴۰, ۱۴۱, ۱۴۲,
 ۱۴۷, ۱۴۸, ۱۴۹, ۱۵۰, ۱۵۱, ۱۵۲, ۱۵۳, ۱۵۴,
 ۱۵۵, ۱۵۶, ۱۵۷, ۱۵۹, ۱۶۱, ۱۶۸, ۱۷۲, ۱۷۴,
 ۱۷۸, ۱۷۹, ۱۸۰, ۱۸۳, ۱۸۶, ۱۸۸, ۱۸۹, ۱۹۵,
 ۱۹۹, ۲۰۰, ۲۰۳, ۲۰۵, ۲۰۸, ۲۱۴, ۲۱۶,
 ۲۲۲, ۲۲۴, ۲۲۹, ۲۴۸, ۲۵۱, ۲۵۳, ۲۵۸, ۲۵۹,
 ۲۶۷, ۲۶۸, ۲۷۲, ۲۷۳, ۲۷۴, ۲۷۵, ۲۸۱, ۲۸۲,
 ۳۲۱

نورووپا, ۱۵۵

نیسته‌خری فارس, ۶۶

نیسفه‌هان, ۶۴, ۶۶

نیسله‌ند, ۱۵۵

نینگیس (بریتانیا, بریتانی, نینگیز), ۱۶,
 ۲۱, ۳۲, ۹۱, ۹۲, ۱۰۶, ۱۱۶, ۱۱۷, ۱۱۸, ۱۱۹,
 ۱۲۰, ۱۲۲, ۱۲۳, ۱۲۴, ۱۲۵, ۱۲۶, ۱۲۸, ۱۲۹,
 ۱۳۴, ۱۳۹, ۱۴۲, ۱۴۵, ۱۴۶, ۱۵۵, ۱۵۶, ۱۶۰,
 ۱۸۱, ۱۹۵, ۱۹۷, ۱۹۸, ۲۰۴, ۲۰۵, ۲۰۶, ۲۱۲,
 ۲۱۴, ۲۱۵, ۲۲۱, ۲۲۲, ۲۲۴, ۲۲۵, ۲۲۶,

ئ

ئۆتیش, ۳۳, ۹۲

ئاراس, ۳۳۸, ۳۴۰

ئاری, ۶۵

ئازەریایجان, ۶۴, ۱۳۷, ۱۳۸, ۱۴۱, ۱۴۸, ۱۴۹,

۱۵۰, ۱۵۲, ۱۵۳, ۱۵۴, ۱۵۶, ۱۵۷, ۱۵۹, ۱۶۰,

۲۱۵

ئاسیا, ۱۵۵

ئالمان, ۷۲, ۹۱, ۹۲, ۱۴۳, ۱۴۴, ۱۵۲, ۱۵۴

ئانگری (ئارارات), ۱۵, ۱۶, ۱۹, ۳۷, ۶۴, ۶۶,

۶۹, ۱۹۱, ۲۳۷, ۲۴۶, ۳۳۸

ئامریکا, ۱۵۵

ئامریکای یاکوور, ۷۲, ۷۳

ئەفریقا, ۱۴۳

ئەندونیزی, ۱۵۵

ئیران (ایران), ۱۶, ۲۶, ۳۰, ۳۱, ۵۲, ۵۳, ۵۶,

۶۴, ۶۵, ۶۶, ۶۷, ۶۸, ۷۰, ۷۲, ۹۱, ۹۴, ۱۰۰,

ب

بۆسنى، ۹۲

يۆكان، ۲۶، ۵۲، ۹۹، ۱۷۵، ۱۸۰، ۲۰۸، ۲۱۵،
۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۹، ۲۴۴، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۵۱، ۲۵۲،

۳۴۲

باراندووز، ۱۱۹

بارزان، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۵، ۲۲۵، ۲۲۷،
۲۵۸

باشوور، ۴۸، ۵۴، ۱۱۴، ۱۷۵، ۱۹۲، ۱۹۵، ۱۹۹،
۲۰۱، ۲۱۷، ۲۲۲، ۲۲۷، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۴۴، ۲۴۵،

۲۵۱، ۲۷۱، ۲۷۷، ۲۸۴

باغى خىزى، ۲۵۷

باغى گۆزى، ۱۹۴

باكۆ، ۱۰۰، ۱۲۲، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۴، ۱۳۷، ۱۳۹،
۱۴۷، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۳

ياكۈور، ۷۲، ۲۱۴، ۲۲۳
ياكۈورنى ئىتراند، ۱۳۳

يالاتىش (بالانىچ)، ۳۵، ۹۱، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۷،
۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱،

۱۲۳، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۹، ۲۲۰،
بانە، ۸۰، ۱۷۲

بەخرى خەزەر، ۶۴
بەغدا، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۴، ۱۴۶، ۱۷۲، ۱۸۱، ۱۹۹،

۲۲۹، ۲۵۰، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۵، ۳۳۸، ۳۳۹
بەندەرى «شەرفخانى»، ۱۰۰

بەندەرى «گولمانخانە»، ۱۰۰
بېرلەن، ۸۹، ۹۰، ۹۱

بېلگراڧ، ۹۲
بجنورد، ۶۹، ۸۰

بندەر، ۲۶۳

پ

پۇلاتدى، ۱۰۹

پېنجوئىن، ۲۶۶

بىشكۆ، ۲۴۹، ۲۵۰

بىنگان، ۲۷۵

بىراتشار (خانى)، ۱۷۹، ۱۸۸، ۲۶۳، ۲۶۵

ت

تاران (تېھران)، ۳۰، ۳۵، ۶۷، ۷۰، ۷۹، ۹۱، ۱۰۰،
۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۱۸، ۱۲۴، ۱۳۸،

۱۵۱، ۱۵۲، ۲۱۴، ۲۷۴، ۲۸۲، ۳۴۰، ۳۴۱

تەرمەغە، ۲۵۲

تەورىز، ۳۹، ۵۰، ۵۱، ۵۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸،
۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۷، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۱۹،

۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۶، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۴، ۱۳۶، ۱۳۷،
۱۳۸، ۱۴۳، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۴،

۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۰، ۱۶۲، ۱۷۲، ۱۸۲، ۲۰۶، ۲۰۷،
۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۸،

۲۴۸، ۲۵۴، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۸، ۳۴۱، ۳۴۲

تفلىس، ۱۴۷

توركييا، ۶۰، ۱۰۶، ۱۲۰، ۱۲۳، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۴۴،
۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۴، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۱،

۱۹۳، ۱۹۵، ۱۹۶، ۲۰۳، ۲۱۲، ۲۲۴، ۲۲۷، ۲۲۹،
۲۷۸، ۲۸۴

ج

جودى، ۶۴

جولفا، ۱۵۸

چ

چۆمى مەجىدخان، ۲۳۷

چۆيسە، ۲۶۷

چەمى رىزان، ۲۷۰

چىن، ۱۵۵

ح

حاجى ئۆمەرەن، ۲۶۴

ر

رانیه (رانیه)، ۲۵۶، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۷۴، ۲۷۵،
۲۸۵، ۲۷۸

رۆژه لاتی کورستان، ۶۱، ۱۲۳، ۱۳۰، ۱۴۳،
۱۴۵، ۱۷۳، ۲۱۵، ۲۲۳، ۲۸۲، ۲۸۳

رۆژه لاتی ناوهراس (ناسیای ناوهراس)،
۱۵۹، ۱۵۷، ۱۴۲

رۆم، ۸۲، ۸۳

رمزگیان، ۲۵۲

رومادی، ۲۷۴

ز

زاخو، ۱۲۹

زاگرۆس، ۳۳۹، ۶۶

زانکۆی «تاران»، ۳۰

زهرزی (بۆلی زهرزی)، ۲۷۰

زینوئ، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۲۲۳،
۲۳۸، ۲۷۴، ۳۲۶

زینوئ ئەستیرۆکان، ۲۷۴

ژ

ژاپۆن، ۱۵۴

س

سۆقیهت (یه کیتی سۆقیهت، شوورموی،

رووسیا، روسیه)، ۱۶، ۲۱، ۲۲، ۳۲، ۷۲، ۹۲،

۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۹، ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۸،

۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۷، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۵،

۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵،

۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۰، ۱۶۸، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۰۲،

۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴،

۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۲۱، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۸، ۲۴۸،

۲۷۴، ۲۷۸، ۲۸۲، ۲۸۴، ۳۱۸، ۳۱۹

حاجی ههسن، ۲۵۲

حافز، ۲۷۵

حهسارۆست، ۲۷۵

خ

خۆراسپی، ۲۷۴، ۲۷۵

خانهقا، ۲۶۹، ۲۷۵

خانهقای شیخ آهلاومدین، ۲۵۳

خانهقین، ۲۴۹، ۲۵۰

خهزایی، ۱۸۰

خهزەر، ۶۵

خهلان، ۲۶۴

خوراسان، ۲۵۸

د

دۆلی خانهقا، ۲۷۴

دۆلی دزه، ۱۸۱

داراغا، ۲۶۵، ۲۸۰

دالانپه، ۱۱۵، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۶، ۱۸۸،

۱۸۹، ۱۹۳، ۱۹۶، ۱۹۷، ۲۰۱، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۱،

۲۲۳

دانمارک، ۱۵۵

دهریای «عوممان»، ۶۴

دهریای «مه دیرانه»، ۶۴

دهیلم، ۶۵

دزه ی مهرگومر، ۱۸۰، ۲۲۰، ۲۸۱

دزی، ۲۷۴

دزه، ۱۰۹، ۱۸۱، ۲۲۰، ۲۶۷، ۲۸۰

دهۆک، ۱۲۹

دیاریه کر، ۱۹۱

دیانه، ۲۶۸

دیجله، ۶۴، ۶۶

دیمه شق، ۳۱، ۸۱

شیرین بلاغ، ۱۰۹

شیکاگو، ۶۱

شیوه‌پوهنې، ۲۶۵

سهرچنار، ۲۶۵، ۲۸۰

سهردهشت، ۲۰۸، ۲۱۶، ۲۶۴

سهرکه پکان، ۲۶۴، ۲۷۴، ۲۸۵

سه‌قز، ۶۹، ۱۰۸، ۱۷۶، ۲۴۱

سه‌یدساندق، ۲۶۹

سڼ سنوور، ۲۱، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۷۴، ۱۸۲

۱۸۸، ۱۹۲، ۱۹۴، ۲۲۷، ۳۱۴

سیریتستان، ۹۲

سرایوق (سراوق)، ۹۲

سمرت، ۱۹۱

سلیماني (سلیمانيه، سوله‌یماني)، ۴۷، ۴۸

۵۲، ۱۱۷، ۱۲۹، ۱۴۴، ۱۴۶، ۱۷۲، ۱۷۶، ۱۷۸

۱۹۱، ۱۹۹، ۲۰۵، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۴، ۲۴۰

۲۴۶، ۲۴۹، ۲۵۱، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۵، ۲۶۷

۲۶۸، ۲۷۱، ۲۷۵، ۲۸۰، ۲۸۲، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰

۳۴۲

سنه، ۲۶، ۵۲، ۱۵۸، ۱۷۲، ۲۴۹

سورناش، ۲۶۹

سووریا، ۱۶، ۵۳، ۶۴، ۱۲۳، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۴۷

۱۵۵، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۱، ۱۹۲

۱۹۶، ۲۱۲، ۲۲۷، ۲۷۳

سیتک (سیتکي شاربازیر)، ۵۲، ۵۳، ۵۴

۵۵، ۵۸، ۱۱۴، ۲۷۳

ع

عیراق، ۵۴، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۶، ۱۱۹، ۱۲۲، ۱۲۵

۱۲۹، ۱۳۸، ۱۴۴، ۱۴۷، ۱۶۱، ۱۷۲، ۱۷۴، ۱۷۸

۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۵، ۱۹۶

۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۸، ۲۱۰، ۲۱۴

۲۲۲، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۴۹

۲۵۱، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۲، ۲۶۸

۲۶۹، ۲۷۳، ۳۲۱، ۳۳۸

عومنان، ۶۴

ف

فهرانسه، ۵۰، ۷۲

فهریزولتلايه‌کي، ۲۳۹

فورات، ۶۴، ۶۶

ق

قاسملوو، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۸۰، ۲۱۹، ۳۳۹

قامیشلی، ۲۷۴

قاهره، ۵۹

قهره‌توغان، ۲۶۶

قهره‌چتوار، ۲۶۶

قهره‌داغ، ۲۷۱، ۲۸۰

قه‌سری قاجار، ۱۰۱

قه‌لای جۆلندی، ۲۷۰

قه‌لای رسموله‌سیت، ۲۳۷

قزل‌تۆزون، ۱۵۲

قووجان (قوجان)، ۶۹، ۸۰

قووله‌قه‌بران، ۲۵۲

ش

شاربازیر (ناوچه‌ی شاربازیری سلیماني)،

۱۷، ۵۲، ۵۳، ۵۴

شامات، ۶۴، ۷۷

شه‌قلوا، ۱۲۹

شه‌مزینان، ۱۸۱، ۲۲۳

شه‌هریازارلوو، ۱۴۶

شنق، ۱۸۱، ۲۰۸، ۲۱۵، ۲۲۰، ۲۴۱، ۲۵۱، ۲۵۸

۲۶۷، ۲۷۳، ۲۸۲

شوانان، ۲۵۲

ک

کۆپته‌په، ۲۷۱

کورجستان، ۱۴۷

کورمشیته، ۲۶۴

کۆلی ورمی، ۱۱۹

کادەر، ۲۷۴

که‌ره‌کی «پزگه‌یان»، ۱۰۶

که‌سه‌سه‌ک، ۲۶۳

که‌لاله، ۲۷۴

گرده‌سور، ۲۶۳

گردوان، ۲۱۹، ۱۸۱

کودی، ۶۴

ل

لاجین، ۲۵۲

له‌ندەن، ۱۱۸

لۆرستان، ۲۵۰، ۲۴۹، ۶۵

م

مۆسکۆ، ۱۹۹، ۱۵۳، ۱۵۱، ۱۳۳، ۱۲۵

مایاوه، ۲۶۶

مەداین، ۶۶

مەدیترانه، ۶۴

مەرگه‌وه‌ر، ۲۸۰، ۲۷۴، ۲۶۷، ۲۱۹، ۱۸۱

مەریوان، ۸۰، ۶۹

مەهاباد (سایلاخ، مهاباد)، ۳۵، ۲۶، ۲۵، ۴

، ۷۰، ۶۲، ۶۱، ۵۵، ۵۴، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۳، ۳۶

، ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۵، ۱۰۴، ۱۰۱، ۹۹، ۹۸، ۹۶، ۹۵، ۹۱

، ۱۲۴، ۱۲۱، ۱۲۰، ۱۱۹، ۱۱۸، ۱۱۵، ۱۱۴، ۱۱۰، ۱۰۹

، ۱۳۷، ۱۳۵، ۱۳۴، ۱۳۱، ۱۲۸، ۱۲۷، ۱۲۶، ۱۲۵

، ۱۶۲، ۱۵۹، ۱۴۹، ۱۴۷، ۱۴۵، ۱۴۴، ۱۴۳، ۱۳۹

، ۱۸۱، ۱۸۰، ۱۷۹، ۱۷۸، ۱۷۷، ۱۷۴، ۱۷۰، ۱۶۷

ک

کانی پانکه، ۲۶۹، ۲۶۸

کۆکیا (کۆکی)، ۲۱۹، ۱۱۹، ۱۱۰، ۹۹

کۆیه، ۲۷۸، ۲۶۴، ۲۵۶، ۲۵۵، ۲۴۴، ۱۶۴، ۱۲۴، ۲۸۵

کارۆخ، ۲۷۵

که‌رسۆنان، ۲۶۵

که‌رکوک، ۱۹۸، ۱۹۱، ۱۸۸، ۱۷۸، ۱۷۷، ۱۷۴، ۲۰۵، ۲۲۲، ۲۶۴، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۳، ۲۷۵، ۲۸۱

۲۸۲

که‌لهوڕ، ۲۵۰، ۲۴۹

که‌نداوی فارس، ۶۶، ۶۴

کیله‌شین، ۲۷۴

کرماشان، ۲۵۰، ۲۴۹، ۱۷۲، ۱۲۰

کوردستان، ۳۰، ۲۸، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۲، ۲۱، ۱۸

، ۳۷، ۳۹، ۴۰، ۴۹، ۵۰، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۶، ۵۷

، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۷۰، ۹۵، ۹۷، ۹۸، ۱۰۱، ۱۰۲

، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۸، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷

، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۲

، ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱

، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۴

، ۱۵۷، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۶۶

، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷

، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۷، ۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۵، ۱۹۶

، ۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۲، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۷، ۲۱۲

، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵

، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵

، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۲، ۲۴۴، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱

، ۲۵۴، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۷، ۲۷۲

، ۲۷۳، ۲۷۵، ۲۷۸، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۴، ۲۸۵

، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲

کوردستانی سووریا، ۱۶، ۱۲۹

که‌لیج، ۱۸۸، ۱۸۰، ۱۷۹

ورمن (رمزاییه), ۳۵, ۴۹, ۷۰, ۹۹, ۱۰۰, ۱۰۱,
۱۰۲, ۱۰۳, ۱۰۴, ۱۰۶, ۱۰۷, ۱۰۹, ۱۱۰, ۱۱۱, ۱۱۲,
۱۱۵, ۱۱۶, ۱۱۸, ۱۱۹, ۱۲۰, ۱۲۱, ۱۲۲, ۱۲۳,
۱۲۵, ۱۲۳, ۱۴۳, ۱۵۱, ۲۱۶, ۳۳۹

۲۲۳, ۲۲۷, ۲۳۱, ۲۳۵, ۲۳۷, ۲۴۸, ۲۵۰, ۲۵۱,
۲۵۴, ۲۵۶, ۲۵۷, ۲۵۸, ۲۵۹, ۲۶۱, ۲۶۲,
۲۶۷, ۲۶۸, ۲۶۹, ۲۷۷, ۲۷۶, ۲۷۳, ۲۶۸,
۲۸۰, ۲۸۳, ۲۸۴, ۳۳۰, ۳۳۲, ۳۳۹, ۳۴۱, ۳۴۲

میدانی ناردی, ۲۵۳

مزگه وتی سهیدنیزالم, ۲۵۳

مزگه وتی شاد مرویش, ۲۵۲

موکریان, ۶۲, ۱۷۵, ۱۹۵, ۲۰۴

موکریانسی, ۶۲, ۱۴۲, ۲۸۱, ۳۳۹

میاندواو, ۱۱۲, ۱۲۲, ۱۲۷

میانه, ۱۵۱, ۱۵۲, ۱۶۰

میسر, ۵۹, ۱۵۵

ی

یونان, ۶۵, ۱۵۵

ن

نخجھوان, ۱۵۳

نغغه ده, ۱۸۱, ۲۰۸, ۲۱۵, ۲۲۰, ۲۴۲, ۲۵۱, ۲۵۸

نھاوند, ۶۶

ه

هه رمه نیان, ۲۴۹, ۲۵۲, ۲۵۳

هه له بجه, ۴۳, ۴۴, ۲۶۰

هه کاری, ۱۹۲

هه ممدان, ۶۵, ۶۶, ۱۲۰

هه نگری, ۹۲

هه ورامان (اورامان), ۶۹, ۸۰

هه ولیر, ۱۷۲, ۲۰۷, ۲۰۹, ۲۱۱, ۲۱۲

۲۱۷, ۲۳۰, ۲۴۸, ۲۵۶, ۲۵۷, ۲۶۸, ۳۳۸, ۳۳۹

۳۴۰, ۳۴۱, ۳۴۲

هیند, ۶۴

و

وان, ۱۹۱

وهرتن, ۲۷۵

ناوی بلاوگراوهکان

رووناک، ۲۲۸

س

سه‌یا، ۱۴۹

ش

شورش، ۱۹۹، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰

ک

کورډستان ثاوات، ۵۶

کورډ ته‌عاون و تهره‌قی غه‌زمت‌ه‌سی، ۵۹

کورډستان مسیوق‌نهری، ۶۱

کورډستان‌نی نوئ، ۲۶، ۱۱۵، ۱۸۰

ک

گۆقاری ثاوات (ثاوات، آوات)، ۲۱، ۲۵، ۲۶

۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۲، ۳۴، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۵

۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۶۱

ئ

ئازادی، ۱۹۸، ۲۳۰

ئالای ئازادی، ۹۸، ۱۰۴، ۱۸۰، ۱۹۴

ئیتلاعاتی هه‌فته‌گی، ۳۱، ۸۱

خ

خه‌بات، ۱۴۲، ۲۴۰

ژ

رۆژا نوئ، ۱۷۳

رۆژنامه‌ی ئاگری، ۱۶

رۆژنامه‌ی رزگاری، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۵۸، ۲۷۳

رۆژنامه‌ی کورډستان، ۲۶، ۴۰، ۵۲، ۵۶، ۵۷،

۹۸، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶،

۱۰۲، ۱۱۶، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۷۱، ۲۳۵، ۲۴۲، ۲۴۴،

۲۴۸

رۆناهی، ۱۷۳

م

مه هدی نازادي، ۱۵۴

و

و متهن يولندا، ۵۰

و محدوت شه نغيزال، ۲۲۸

ه

هاواري نيشتمان، ۲۶، ۵۲، ۵۵، ۵۸، ۱۶۷،

۲۳۷، ۱۶۸

هاواري كوردستان، ۴۰

هه زار ميژد، ۲۶۱، ۲۷۱، ۲۷۵، ۲۸۱

هه شتاوه هشت، ۲۵۰

ي

يه كيئي نيكوشين، ۱۹۹، ۲۲۵، ۲۲۸، ۲۳۰

۱۰۵، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۶۷، ۱۶۸، ۲۳۲، ۲۳۴،

۲۳۵، ۲۳۶، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴،

۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲،

۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹

گوفاري دهنگي راستي، ۲۳۰

گوفاري رابوون، ۲۱۴

گوفاري كوردستان، ۵۲، ۱۰۴

گوفاري گزينگ، ۱۳۵، ۲۰۶

گوفاري مروف، ۵۳، ۵۴، ۵۵

گوفاري هلوار (هاواري كورد)، ۲۷، ۴۰، ۵۱،

۵۲، ۵۴، ۵۵، ۵۸، ۶۳، ۶۴، ۹۷، ۱۱۵، ۱۶۵، ۱۶۶،

۱۶۷، ۱۶۸، ۱۸۳، ۲۳۲، ۲۳۵، ۲۴۲، ۲۴۴

گوفاري ديارى كوردستان، ۵۹

گوفاري روژنامه نووس، ۵۹، ۲۳۰

گوفاري ريگا، ۱۷، ۲۶، ۵۲، ۵۳

گوفاري روانكه، ۱۴۲، ۱۴۶، ۱۷۰، ۲۱۲، ۲۳۶

گوفاري مه هاباد، ۱۷، ۲۳۷

گوفاري نيشتمان، ۲۳، ۲۶، ۲۷، ۳۲، ۳۶،

۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۲، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵،

۵۷، ۵۸، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۱۱۴، ۱۱۶،

۱۱۷، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۶۲، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹،

۱۷۰، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴،

۲۰۲، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۷،

۲۱۸، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۸، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۴۱، ۲۴۴،

۲۴۷، ۲۵۱، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۴، ۳۱۵

گوفاري هاوار، ۲۱، ۲۲، ۲۷، ۴۰، ۵۱، ۵۵، ۶۴،

۹۷، ۱۶۴، ۱۶۶، ۱۶۷، ۳۱۶، ۳۱۷

گوفاري هه لاله، ۲۶، ۳۹، ۵۲، ۹۹، ۲۱۶، ۲۳۲،

۲۳۵، ۲۴۴

كه لاويژ، ۱۷۲، ۱۷۳

كروكالي منداواني كورد (كروكالي منالان)،

۲۶، ۵۲، ۶۳، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۴۳، ۲۴۴

ناوی پارتەکان

حیزبی رزگاری کورد (حیزبی رزگاری)،

۱۹۹، ۲۰۰، ۲۲۶، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۵۸، ۲۷۳

حیزبی کۆمۆنیستی عێراق (حیزبی

کۆمۆنیستی کوردستانی عێراق، حیزبی

شیووعی عێراق، حیزبی شۆرش)، ۱۹۹،

۲۱۲، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۶۸

خ

خۆبیوون، ۱۵، ۱۲۳، ۱۲۸، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳،

۲۲۷، ۲۲۸

د

دەستەئێ لاوانی کۆمەڵەئێ.ک، ۲۴۵

ر

رێبای راست، ۱۹۹

ش

پ

پارتی کۆمۆنیستی یەكێتی سۆفیەت

(بەلشەویك)، ۱۴۳

پارتی دیموکراتی کوردستان (پارتی

دیموکرات، پارتی دیموکراتی کوردی

عێراق)، ۱۳۶، ۲۰۰، ۲۲۶، ۲۷۳

ح

حیزبی ئازادیخوازی کوردستان، ۱۴۲

حیزبی تووده (پارتی تووده)، ۱۲۲، ۱۲۶،

۱۴۴، ۱۵۳

حیزبی دیموکراتی کوردستان (حیزبی

دیموکراتی کوردستانی ئێران، حیزبی

دیموکرات، ح.د.ک.ا، ح.د.ک)، ۲۲، ۲۶، ۵۱،

۵۲، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۱۰۴، ۱۲۲، ۱۳۲، ۱۳۵، ۱۳۶،

۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۶۵، ۲۰۰،

۲۳۴، ۲۳۷، ۲۴۸، ۲۶۰، ۲۷۲، ۲۸۲

ف

فیرقهی دیموکراتی ئازهربایجان (حیزبی
دیموکراتی ئازهربایجان، فیرقهی
ئازهربایجانی ئێران، فیرقهی دیموکراتی
تهوریز)، ١٣٧، ١٣٨، ١٤١، ١٥٢، ١٥٧

ک

کۆمهلهی ئازادیخوازانی کورد، ٢٣٦

کۆمهلهی ژیانهوهی کورد (کۆمهلهی
ژیانهوهی کوردستان، کۆمهلهی ژیانی
کورد، پارتی ژیانی کورد، پارتی ژیکاف،
حیزبی ژ.ک، کۆمهلهی ژ.کاف، کۆمهلهی
ژیکاف، کۆمهلهی ژ.ک، ژیکاف، ژ.ک)

, ١٧, ١٨, ١٩, ٢٠, ٢١, ٢٢, ٢٧, ٢٩, ٣٢, ٣٥,
, ٣٦, ٣٧, ٤٤, ٤٥, ٤٧, ٥٠, ٥١, ٥٢, ٥٣, ٥٧,
, ٥٨, ٦٠, ٩٥, ٩٦, ٩٧, ٩٨, ٩٩, ١٠١, ١٠٢, ١٠٣,
, ١٠٤, ١٠٥, ١٠٧, ١٠٩, ١١٠, ١١١, ١١٢, ١١٣,
, ١١٦, ١١٧, ١١٨, ١٢٣, ١٢٤, ١٢٥, ١٢٦, ١٢٨,
, ١٢٩, ١٣٠, ١٣١, ١٣٢, ١٣٣, ١٣٤, ١٣٥, ١٣٦,
, ١٣٨, ١٣٩, ١٤٠, ١٤١, ١٤٢, ١٤٤, ١٤٦, ١٤٧,
, ١٤٩, ١٥٠, ١٥١, ١٥٨, ١٥٩, ١٦١, ١٦٢, ١٦٣,
, ١٦٤, ١٦٥, ١٦٦, ١٦٧, ١٧٧, ١٦٨, ١٦٩, ١٧٠,
, ١٧٤, ١٧٥, ١٧٦, ١٧٨, ١٧٩, ١٨٠, ١٨١, ١٨٢,
, ١٨٣, ١٨٥, ١٨٦, ١٨٨, ١٨٩, ١٩٠, ١٩٢, ١٩٣,
, ١٩٥, ١٩٩, ٢٠١, ٢٠٢, ٢٠٤, ٢٠٥, ٢٠٦, ٢٠٧,
, ٢٠٨, ٢٠٩, ٢١٠, ٢١١, ٢١٢, ٢١٣, ٢١٤, ٢١٥,
, ٢١٦, ٢١٧, ٢٢٠, ٢٢١, ٢٢٢, ٢٢٣, ٢٢٤, ٢٢٥,
, ٢٢٦, ٢٢٧, ٢٢٨, ٢٣٠, ٢٣١, ٢٣٢, ٢٣٣, ٢٣٤,
, ٢٣٥, ٢٣٦, ٢٣٧, ٢٣٨, ٢٣٩, ٢٤٠, ٢٤١, ٢٤٢,
, ٢٤٣, ٢٤٤, ٢٤٥, ٢٤٦, ٢٤٨, ٢٤٩, ٢٥٠, ٢٥١,
, ٢٥٢, ٢٥٣, ٢٥٤, ٢٥٦, ٢٥٧, ٢٥٩, ٢٦١, ٢٦٢,
٢٦٣, ٢٦٤, ٢٨٣, ٢٨٤, ٢٨٥, ٣٢٠, ٣٢٨

کۆمهلهی هیوا (حیزبی هیوا، هیوا،
ئومید)، ١١٦, ١٣٥, ١٤٣, ١٧٤, ١٧٧, ١٧٨, ١٨١

ن

نازی، ٧٢، ٩٣

ی

یهکیتهی تیکۆشین، ١٩٩، ٢٢٥، ٢٣٠
یهکیتهی نیشتمانی، ٢٧٦

, ١٨٣, ١٨٤, ١٨٥, ١٨٦, ١٨٧, ١٨٩, ١٩٠, ١٩٣,
, ١٩٥, ١٩٦, ١٩٧, ١٩٨, ٢٠٠, ٢٠١, ٢٠٢, ٢٠٥,
, ٢٠٧, ٢٠٨, ٢٠٩, ٢١٠, ٢١٣, ٢١٧, ٢٢٠, ٢٢١,
, ٢٢٢, ٢٢٣, ٢٢٤, ٢٢٥, ٢٢٦, ٢٢٧, ٢٢٨, ٢٢٩,
٢٣٨, ٢٤٢, ٢٥٧, ٢٦٢, ٢٦٣, ٢٨٣
کۆمهلهی برایهتی، ٢٦٧، ٢٨٠

ناوی نهته وهکان

ئ

ئازەری (ئازەریایجانی)، ۱۰۰، ۱۱۸، ۱۳۱،
۱۳۲، ۱۴۸، ۱۳۷، ۱۵۰، ۱۵۹، ۱۹۹، ۲۰۶، ۲۱۵،
۲۵۸، ۲۵۲

ئالمانی، ۷۲، ۱۵۲

ئامریکایی، ۱۵۵

ئەرمەنی، ۵۱، ۷۲، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷،

ئێرانی، ۳۰، ۳۱، ۶۴، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۳،

۱۰۱، ۱۰۵، ۱۰۸، ۱۱۳، ۱۲۰، ۱۲۲، ۱۲۶، ۱۳۳،

۱۳۶، ۱۳۸، ۱۴۹، ۱۵۵، ۱۶۰، ۱۶۸، ۲۵۸، ۲۷۲،

۲۷۴، ۲۸۱، ۲۸۲

ئینگلیسی (ئینگلیزی)، ۷۲، ۱۱۲، ۱۱۸، ۱۲۰،

۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸،

۱۵۰، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۰، ۱۶۱،

۱۶۸، ۱۷۱، ۱۷۳، ۱۸۱، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۰،

۲۲۰، ۲۲۲، ۲۲۵

ت

تورک، ۱۲۰، ۱۲۹، ۱۳۸، ۱۳۹

ژ

رووس (عرووس، عورووس)، ۲۱، ۳۲، ۵۷،

۵۸، ۹۶، ۹۸، ۹۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۸،

۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶،

۱۲۸، ۱۳۴، ۱۳۹، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۵۰،

۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۴،

۱۶۵، ۱۶۸، ۱۷۱، ۱۷۸، ۱۹۵، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲،

۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۷۸

ع

عەرەب، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۲۶۴

عێراقی، ۱۲۰، ۱۷۲، ۱۷۷، ۱۸۳، ۱۹۸، ۲۰۷،

۲۲۶، ۲۴۸، ۲۷۹

کوردستانی، ١٦، ٢٦، ٣٤، ٣٨، ٤٨، ٥٢، ٥٣،
 ٥٤، ٥٦، ٥٨، ٦٥، ٦٧، ٩٦، ٩٧، ١١٢، ١١٤، ١١٥،
 ١١٧، ١١٩، ١٢٤، ١٢٨، ١٢٩، ١٣٨، ١٤٠، ١٤١،
 ١٤٢، ١٤٧، ١٤٩، ١٥٩، ١٧١، ١٧٤، ١٧٥، ١٧٨،
 ١٨٠، ١٨٢، ١٨٨، ١٨٩، ١٩١، ١٩٢، ١٩٥، ١٩٦،
 ١٩٩، ٢٠١، ٢٠٢، ٢٠٤، ٢٠٥، ٢٠٧، ٢٠٨، ٢١٠،
 ٢١٢، ٢١٤، ٢١٧، ٢٢١، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢٢٥، ٢٢٦،
 ٢٢٧، ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٣٦، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٥١، ٢٥٥،
 ٢٥٩، ٢٧١، ٢٧٣، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٨٤، ٢٨٥

ف

فارس، ٣٠، ٣١، ٦٤، ٦٦، ٧١، ٧٢، ٧٦، ٧٧، ٧٨،
 ٧٩، ١٦٦

ک

کورد، زواریهی لایه‌رمان

سەرچاوەکان

کتییی کوردی

- ۱- ئالاکۆم، رۆهات: خۆیبوون و شۆرشی ئاگری، شوکور مستەفا کوردوینە بە کوردی، چاپی یەکم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوهی ئاراس، هەولێر ۲۰۰۰.
- ۲- ئەحمەد رەسوول پشدری، عەبدوڵلا: یادداشتهکانم، بەشی یەکم، چاپی یەکم، وەزارەتی رۆشنبیری و راگەیانندن، دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوهی کوردی (کۆماری عێراق)، چاپخانەیی دارولحوڕییە، بەغدا ۱۹۹۲.
- ۳- بارگەیی یاران، سەرچەمی شیعری هێمن، بەرگی یەکم، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوهی ئاراس، هەولێر ۲۰۰۳.
- ۴- بلووریان، غەنی: ئالەکۆک، بەسەرھاتەکانی سیاسیی ژیانم، (کۆکردنەوه و ئامادەکردنی: حامیدی گەوهەری)، ستۆکھۆلم ۱۹۹۷.
- ۵- تاریک و روون، گۆلیژئێرێک لە شیعەرەکانی هێمن: لە بلاوکرانەکانی بنکەیی پێشەوا، ژمارە (۵) بەغدا ۱۹۷۴.
- ۶- حوسێن، هیمدادی (دوکتور): رۆژنامەنۆسیی کوردی سەردەمی کۆماری دیموکراتی کوردستان، ۱۹۴۲ - ۱۹۴۷، چاپی یەکم، دەزگای چاپ و پەخشیی سەردەم، سلێمانی.

- ۷- رەفلىق حىلمى، ناھىدە: بەسەرھاتى رەفلىق حىلمى، پىداچوونەۋە و دارىشتەۋە: كەژال ئەحمەد، چاپى يەكەم، وەزارەتى رۇشنىرى، سلىمانى ۲۰۰۵.
- ۸- زەنگەنە، عەبدوللا: ژيانەۋە و شوئىنى لە رۇژنامەنووسى كوردىدا ۱۹۲۴ - ۱۹۲۶، پىشەكى و پىداچوونەۋە د. كەمال مەزھەر ئەحمەد، چاپى يەكەم، دەرگى چاپ و بلاكردنەۋە موكريانى، ھەولير ۲۰۰۰.
- ۹- سەمەدى، سەيد مەمەد: ژىكاف چىو؟ چى دەۋىست؟ چى بەسەرھات؟، چاپەمەنى سەيدىيان، مەھاباد ۱۹۸۱.
- ۱۰- سولتانى، ئەنەر: رۇژھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەكانى وەزارەتى دەرەۋەى برىتانىادا، چاپى يەكەم بىكەى ژىن، سلىمانى ۲۰۰۵.
- ۱۱- شەرەفكەندى، عەبدوررەحمان (مامۇستا ھەژار): چىشتى مچىور، ئامادە كردن و سەرپەرەستى بۇ چاپ: خانى شەرەفكەندى، چاپى يەكەم، پارىس ۱۹۹۷.
- ۱۲- شەمىنى، عەزىز (دوكتور): جوولانەۋەى رزگارىي نىشتمانى كوردستان، وەرگىر لە عەربىيەۋە: فەرىد ئەسەسەرد، دەرگى راگەياندى (ى.ن.ك)، چاپخانەى شەھىد ئىبراھىم عەزۇ، چاپى دووھەم ئەيلوولى ۱۹۸۵.
- ۱۳- عەبدوررەحمان، قاسملو (دوكتور): چل سال خەبات لە پىناۋى ئازادى، بەرگى يەكەم، چاپى دووھەم ۱۳۶۷.
- ۱۴- قازى، ئەحمەد، ديوانى سەيفولقوزات، ئىنتىشاراتى سەلاھەددىن ئەيىۋى، ورمى ۱۳۶۱.
- ۱۵- كارا، م.س: فرەنگ فارسى كردى - وشەبىژىر (ۋاژەگزار)، چاپى يەكەم، چاپخانەى تەعاونى ۴۲، سەنەندەج ۱۳۶۱.
- ۱۶- كەرىمى، عەلى: ژيان و بەسەرھاتى زەبىحى (مامۇستا عولەما)، بىكەى چاپەمەنى زاگرۇس، چاپى يەكەم، گۇتتىنبرگ، سۆئىد ۱۹۹۹.
- ۱۷- گەۋھەرى، حامىد: كۆمەلەى ژيانەۋەى كوردستان، چاپى يەكەم، ستۆكھۆلم ۱۹۹۹.
- ۱۸- مەدەنى، حوسىن: كوردستان و ستراتىژى دەۋلەتان (بەرگى دووھەم)، چاپى يەكەم، شوئىنى چاپ (۹)، خاكەلىۋەى ۱۳۸۰ى ھەتاۋى.
- ۱۹- مەزھەر ئەحمەد، كەمال (دوكتور): تىگەيشتنى راستى و شوئىنى لە رۇژنامەنووسى كوردىدا، چاپى يەكەم، چاپخانەى كۆرى زانىارى كورد، بەغدا ۱۹۷۸.

- ۲۰- مستهفا ئەمین، نهوشیروان: چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ک له میژووی رۆژنامه‌وانی کوردی، چاپی یه‌که‌م، چاپی وه‌زاره‌تی رۆشنییری، سلیمانی ۲۰۰۲.
- ۲۱- مستهفا ئەمین، نهوشیروان: حکومه‌تی کوردستان کورد له گه‌مه‌ی سۆفیه‌تیدا، چاپی دووهم، چاپی وه‌زاره‌تی رۆشنییری، هه‌ولێر ۱۹۹۳.
- ۲۲- ناکام، سه‌عید: بیره‌وه‌زییه‌کانی سه‌عید ناکام، چاپی یه‌که‌م، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر ۲۰۰۳.
- ۲۳- هه‌ورامی، ئەفراسیاو (دوکتور): مستهفا بارزانی له هیندیک به‌لگه‌نامه و دۆکیۆمینتی سۆفیه‌تیدا «۱۹۴۵ - ۱۹۵۸» - یان - تۆماریکی زێڕین له میژووی گه‌لی کورد، چاپی یه‌که‌م، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر ۲۰۰۲.
- ۲۴- یادگار و هیوا، چه‌پکه‌گواڵی وه‌فادارییه‌ بۆ مامۆستا بیرام ئەحمه‌د، له بلاوکراوه‌کانی مه‌کته‌بی ئاوه‌ندی راگه‌یانندن، سلیمانی ۲۰۰۰/۵/۱۸.

کتیبی فارسی

- ۱- تفرشیان، ابوالحسن: قیام افسران خراسان، انتشارات اطلس، چاپ دوم، تهران ۱۳۷۷.
- ۲- جنبش چپ به روایت اسناد ساواک (حزب دمکرات کردستان)، ج ۱، چاپ مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، چاپ اول، تهران ۱۳۷۸.
- ۳- جونیر، ویلیام ایگلتون: جمهوری ۱۹۴۶ کردستان، ترجمه: سید محمد صمدی، انتشارات سیدیان، چاپ اول، مهاباد ۱۳۶۱.
- ۴- خزنده‌ار، جمال: راهنمای ژورنالیسم ۱۹۷۳ - ۱۸۹۸ ترجمه: احمد شریفی، نشر کاک، چاپ اول، آذرماه ۱۳۵۷.
- ۵- روحانی (شیوا)، بابا مردوخ: تاریخ مشاهیر کرد (عرفا، علما، ادبا، شعرا)، ج ۲، به کوشش محمد ماجد مردوخ روحانی، انتشارات سروش، چاپ دوم، تهران ۱۳۸۲.
- ۶- زنگنه، احمد (سرلشکر): خاطراتی از مأموریت‌های من در آذربایجان (از شهریورماه ۱۳۲۰ تا دی‌ماه ۱۳۲۵)، انتشارات شرق، چاپ دوم، تهران دی‌ماه ۲۵۳۵.
- ۷- سرلشی، حسام: تقویم تطبیقی یکصد و چهل و یک ساله، انتشارات زوار، چاپ اول، تهران بی‌تا.
- ۸- سلطانی، محمدعلی: احزاب سیاسی و انجمن‌های سری در کرمانشاه، جلد دوم، مؤسسه‌ی فرهنگی نشر سها، تهران ۱۳۷۸.

- ۹- شاه‌ویس، نوری (خاطرات): پنجاه سال مبارزه در کردستان، ترجمه: عمر فاروقی، نشر نذیر، چاپ اول تهران ۱۳۸۰.
- ۱۰- صمدی، سید محمد: نگاهی به تاریخ مهاباد، انتشارات رهرو، چاپ اول، مهاباد، ۱۳۷۳.
- ۱۱- کوچیرا، کریس: جنبش ملی کرد، ترجمه: ابراهیم یونسی، انتشارات نگاه، چاپ اول، تهران ۱۳۷۳.
- ۱۲- محمودزاده، (آسو)، قادر (دکتر): خاطرات زندگی پرماجرایی دکتر آسو (چهره مهاباد)، نشر هور، چاپ اول، تهران ۱۳۷۳.
- ۱۳- مک داول، دیوید: تاریخ معاصر کرد، ترجمه: ابراهیم یونسی، نشر پانیز، چاپ اول، تهران ۱۳۸۰.
- ۱۴- ملازاده، حمید: رازهای سر به مهر، انتشارات مهد آزادی، چاپ اول، تبریز، پاییز ۱۳۷۶.
- ۱۵- همدی، و: کردستان و کرد در اسناد محرمانه بریتانیا، ترجمه: بهزاد خوشحالی، انتشارات نور علم، همدان ۱۳۷۸.

گۆفار و بلاوکراره‌کان

- ۱- ئالای نازادی (رۆژنامه)، خولی دووهم، ژماره ۲۵، هه‌ولێر، ۳۱ ی ۵ی ۱۹۹۲.
- ۲- ئالای نازادی، (رۆژنامه)، خولی دووهم، ژماره ۲۴، هه‌ولێر ۲۴ ی ۵ی ۱۹۹۲.
- ۳- ئاوات، گۆفاریکی ئەدهبی ئەدهبی و تاریخی و کۆمه‌لایه‌تی کوردییە، ژماره ۱، مه‌هاباد، یه‌کی خه‌زه‌لوه‌ری ۱۳۲۴.
- ۴- دیسان سه‌عیدی ته‌ته‌ر، (وتار)، ناوی کتێب یا گۆفار (؟)، ناوی نووسه‌ر (؟)، شوینی چاپ (؟).
- ۵- رۆژنامه‌نووس، گۆفاریکی وهرزیی تایبه‌ته به کلتوری رۆژنامه‌نووسی سه‌ندیکی رۆژنامه‌نووسانی کوردستان، ژماره ۱، هه‌ولێر ۲۲ ی ۴ی ۲۰۰۴.
- ۶- روانگه، گۆفاریکی دوومانگنامه‌ی فره‌هنگی، کۆمه‌لایه‌تی، سیاسی، سالی سیپه‌م، ژماره ۱۱، خۆیندکارانی زانکۆی ژانستی پزیشکی ته‌وریز، ره‌زیه‌ری ۱۳۸۱.
- ۷- سه‌مه‌دی، سه‌ید عه‌بدوڵلا، «گروگالی منداڵانی کورد»، گۆفاری رامان، ژماره ۴۱، هه‌ولێر سالی چوارم، ته‌شرینی دووهم، ۵ی ۱۱ی ۱۹۹۹.
- ۸- صمدی، سید محمد: نگاهی دیگر به ژک - یادداشت‌های شخصی یکی از بنیانگذاران جمعیت، مهاباد، پاییز ۱۳۶۳ شمسی.
- ۹- گزینگ، (گۆفار)، ژماره ۱۴، سۆنید، زستانی (۱۹۹۷) ۱۳۷۵.

- ۱۰- نیشتمان، ژماره ۲، خهزه لومەری ۱۳۲۲.
- ۱۱- نیشتمان، ژماره ۳ و ۴، سەرماوەز و رێبه‌ندانى ۱۳۲۲.
- ۱۲- نیشتمان، ژماره ۵، رێبه‌ندانى ۱۳۲۲.
- ۱۳- نیشتمان، ژماره ۶، رەشەمەى ۱۳۲۲.
- ۱۴- نیشتمان، ژماره ۷ و ۹، تەوریز - مەهاباد، خاکەلیۆه، بانەمەر و جۆزەردانى ۱۳۲۳.
- ۱۵- نیشتمان، گۆفاریكى كۆمه‌لایه‌تى، ئەدەبى، خوێنده‌وارى و مانگی كوردییه، ژماره ۱، سالى یه‌كهم، مەهاباد، بوشپەرى ۱۳۲۲.
- ۱۶- هاواری كورد، ژماره ۱، مەهاباد، رەزبەرى ۱۳۲۴.
- ۱۷- هەزار می‌رد، وەرزه‌گۆفاریكى زانستیه، له شوێنه‌وار و می‌ژووی كوردستان ئەدوئ، ژماره ۱۰، سلێمانى، كانوونى یه‌كهمى ۱۹۹۹.
- ۱۸- هەشتاوه‌شت، وەرزه‌گۆفاریكى رووناكییرییه - ژماره ۵ و ۶، سالى دووم، به‌هار و هاوینی ۲۰۰۶.
- ۱۹- هه‌لاله، (گۆفار)، ژماره ۱، بۆكان، رەشەمەى ۱۳۲۴.
- ۲۰- هه‌لاله، (گۆفار)، ژماره ۳، بۆكان، بانەمەرى ۱۳۲۵.

چاوپێكه‌وتن

- ۱- به‌رێز كاك سه‌ید عوبه‌یدیلا ئەبیووبیان.
- ۲- به‌رێز كاك ره‌حمانى نیک‌نه‌فس (ره‌حمانى خانزادى).
- ۳- به‌رێز ره‌عنا خانمى زه‌بیحی.
- ۴- به‌رێز كاك قادری پاكره‌وان.
- ۵- به‌رێز كاك قادری ته‌وه‌ككول.
- ۶- به‌رێز كاك مه‌حموودى ته‌له‌ه‌تى.
- ۷- به‌رێز كاك دلشادی پاكره‌وان.

پاشکۆی دوو

پېرستى باشكۆى دوو

- ◆ ۳۶۷ گۆقارى ئاوات
- ◆ ۳۷۰ ميرزا ئەحمەدى ئەشكەبى
- ◆ ۳۷۷ گيرانى مامۇستا «زەبىحى» و ھاوپىيانى
- ◆ ۳۸۲ چاپخانەى كۆمەلەى (ژ.ك) و كوردستان
- ◆ ۳۸۹ چۆنىتى ھەلۋەشاندىنەۋەى كۆمەلەى ژ.ك
و بەياننامەى كۆمەلەى دېموكراتى كوردستان
- ◆ ۴۲۱ گۆقارى نىشتمان
- ◆ ۴۲۴ بلاوكر اوەكانى كوردى سەردەمى كۆمەلەى (ژ.ك)
و كۆمارى كوردستان
- ◆ ۴۲۶ پەيمانى سى سنوور
- ◆ ۴۳۷ كۆمەلەى بېۋەندىيە فەرھەنگىيەكانى سۆقيەت
- ◆ ۴۴۸ ناۋى تھېنى ئەندامانى كۆمەلەى (ژ.ك)
- ◆ ۴۵۴ ناساندنى ميرزا قاسمى قادرى قازى
- ◆ ۴۶۳ چەند وىنەى دەگمەن
- ◆ ۴۷۲ سەرچاۋەكانى باشكۆى دوو

گۆڧارى ئاوات

ھەرۈەك دەزانىن بەشىكى ئەم بەرھەمە (سىيىبەرى ئازادى) بۇ گۆڧارى
 «ئاوات» تەرخان كراۋە. لىرەدا ئەم چەند زانىارىيە گرىنگە سەرنووسەر و
 خاۋەن ئىمتىيازەكەشى دەخەينە سەر و وتارەكەى پى تەۋاۋ پوختەتر دەكەين.
 لە لاپەرە ۲۸ و ۲۹ى بەشى يەكەمى بىرەۋەرىيەكانى كىيى
 «بىرەۋەرىيەكانى محەممەد شاپەسەندى» دا كاك «محەممەد» پاش ئەۋەى باسى
 چۆنىتى ۋەدەست ھىنانى چاپخانە و گىرانى مامۇستا زەبىحى و ھاۋرپىيانى دەكا،
 دەلى: «ئەگەرچى ھىندىك نووسىن و بابەتى ئامادە بۇ چاپ لە ژىر دەستىدا
 بوو، بەلام بە ئامادە نەبوۋنى زەبىحى كە سەرپەرەشتى گۆڧارەكەى بەئەستۋە
 بوو [ۋاتە نىشتىمان]، ئەدەكرا لە خۆمەۋە دەستى پىيەكەم. پاش ئەمە كەۋتمە سەر
 بىرى ئەۋە، با لە خۆمەۋە و لە سەر مەسئۇلىيەتى خۆم گۆڧارىك بە كوردى
 بلاۋ بىكەمەۋە. ئەمەم بە بىرۈكەيەكى باش لىك دايەۋە و جىبەجى دەستىم بە
 ئامادەكارى كرد. بە يادى زەبىحى و بە سەردىپى «براى دوورم» بابەتىكم ئامادە
 كرد و سەردىپى زۆر لە نووسىنەكانى «زەبىحى»م لە بلاۋ كراۋەكانى «ژىك»دا
 تىدا گونجان، بى ئەۋەى ناۋى «زەبىحى» بىيىم. ھەرۈەھا چەند بابەتىكى تر
 لەگەل جەند بارچە شىئەر، «ھەژا»، «ھەئە» و «ھەئە» بابەتىكى دىكە بە ناۋى.

(ژمارە ۱ى ئاۋات). پېش ئەۋەدى مانگى (ئوۋت) كۆتايى بى، (ئاۋات) بلاۋ كرايەۋە:
 نزىكەى سەد ژمارم لە ناۋ برادەرانى حىزب و كەسايەتتەكانى ناۋ شاردا بلاۋ
 كەردەۋە و دەۋرى چۈارسەد ژمارە بە ھۆى كاك «مەممەدى ئەنۋەرى» لە ناۋ
 شاردا فرۇشرا...»

لە لاپەرە ۲۶ى بەشى دوۋەمى كىتەبەكەشدا باسى گۆقارى «ئاۋات» ھاتوۋە.
 بەلام چۈنكە لە بەشەكانى دىكە كەلكمان لى ۋەرگرتوۋە، لە دوۋپات كەردنەۋەدى
 خۇمان پاراستوۋە.

لە لاپەرە ۳۳ى بەشى دوۋەمدا دىسان باسى گىرانى مامۇستا «زەبىحى» و
 ھاورپىيانى دەكا و دواتر دەلى: «سوۋىم لەم چاپخانەيە ۋەرگرت و بەتەنيا
 گۆقارىكم دەركد بە ناۋى «ئاۋات»، ئىستا كچىكم ناۋ ناۋە «ئاۋات» بە يادى ئەۋ
 رۇژنامەيە كە تەنيا يەك ژمارەى لى دەرچوو. شايانى باسە ھەموو
 نوۋسىنەكانى ھى خۇم بوون، بىجگە لە چەند پارچە شىئەرىك...»

لە لاپەرە ۴۲ش دەلى: «ھىنام بە ناۋى «ئاۋات» گۆقارىكم ساز كرد،
 نزىكەى مانگىك كارم تىدا كرد و بلاۋم كەردەۋە...»

لە لاپەرە ۷۱ و لە بەشىك لە وتارى «مەممەدى شاپەسەندى لە زمانى
 خۇيەۋە» كە كاك سىدىق سالىح ئامادەى كەردوۋە دەلى: «ئىمە تا ئاخىر ژمارەى
 «نىشتمان» لە تەۋرىز مايىنەۋە. كە لەگەل زەبىحى گەراينەۋە بۇ سابلاغ،
 چاپخانەيەكى چوۋكى دەستىمان ھىنا، دامانمەزئاند. كە زەبىحى گىرا، ئەۋ
 چاپخانەيەم ئىستىغلال كرد. مەجەلەيەكم دەركد بە ناۋى «ئاۋات». خۇم
 حروۋفچىنىم كرد. كاغەز لە سابلاغ نەبوو، چوۋمە ميانداۋا ھىنام، بەشى ۵۰۰
 دانەم ھىنايەۋە و تەبەم كرد. نىۋەم لە سابلاغ دابەش كرد. «مەممەدى ئەنۋەرى
 مىرمەحمۇدى» بۇى فرۇشتىم. ھەشت دانەم بە «مەممەدى ياهوۋ» دا بۇ لىژنەى
 ناۋەندى [كۆمەلەى ژ.ك] نارد. گوتيان شىكى خراپت كەردوۋە. دوايە جواپيان
 نارد دەست رابگرم، «ئاۋات» ھەر پارەى كاغەزەكەى تىچوو.

ئەگەر بمانەۋى ئەم چەند زانىارىيە لە چەند دىردا كورت بكةينەۋە
 دەلتىن:

گۆقارى «ئاۋات» لە دواى گىرانى مامۇستا «زەبىحى» و ھاورپىيانى لە
 «بالانىش»، چاپ كراۋە، گۆقارەكە نزىكەى مانگىك كارى بۇ كراۋە.

حرووفچينييهكهى ھەر كاك «مەممەدى شاپەسەندى» كىردوويەتى. زۆربەى
وتارەكان نووسراوھى كاك «مەممەدى شاپەسەندى» ن. ئەگەر بەپىي ئەو
زانبارييانەى كاك «مەممەد» بى، ھىچ دوور نىيە ئەو شىعرەى لە ژىر ناوى
«ئەى مىللەتى ئاوارە!» و بە ناوى نەينى «ر. م» يا «ر. ە» لە گۆڤارى «ئاوات» دا
بلاو بۆتەو شىعرى مامۇستا «ھەژار» بى.

ئەو وتارانەى ھەر بەپىي قسەكانى كاك «مەممەد» لە نىو ئەو وتارانەدا
بوو كە بىر يار بوو لە ژمارەكانى دىكەى گۆڤارى «نىشتمان» دا چاپ بىرىن.
(لەپەرە ۲۸ى بەشى بىرەوەر يىھەكان)

گۆڤارى «ئاوات» لە تىراژى ۵۰۰ نوسخەدا، تەنبا يەك ژمارەى لى چاپ و
بلاو كراو تەو.

میرزا ئەحمەدی ئەشکەیی

له لاپه‌ره‌کانی ۱۲ و ۱۳ی گۆڤاری «ئاوات» دا شیعریک به نازناوی «ئەشکەیی» چاپ کراوه که له شیکردنه‌وه‌کانیدا له لاپه‌ره‌کانی ۴۷ و ۶۲، گوتوو مانه ئه‌و شاعیره‌مان نه‌ناسیوه. لێره‌دا که به‌خۆشییه‌وه چه‌ند سه‌رچاوه‌ی باشمان وه‌ده‌ست که‌وتوووه، ئه‌ویش ده‌ناسینین.

مامۆستا «گیوی موکریان» له لاپه‌ره‌ ۱۲۳ی به‌رگی یه‌که‌می کتیی «که‌شکۆلی گیو» و له به‌شی ناساندنی «ئەشکەیی» شاعیردا ده‌لی: «ئەشکەیی، نیوی ئەحمەد کۆری محەمه‌د کۆری شه‌ریف له تیره‌ی سمایله کۆیره‌یه و له سالی ۱۸۹۹دا له ئەشکان هاوتۆته دنیاوه و قورئانی پیرۆزی خه‌تم کردووه و زمانی فارسی و تورکیشی خویندوووه. له ته‌مه‌نی بیست سالی‌دا هه‌وه‌سی شیعر دانانی ده‌که‌وێته سه‌ری و ده‌ستی به‌ غه‌زەل خوان[ی] کردووه. خاوه‌نی دیوانیکی کوردی و فارسی ۲۰۰ لاپه‌ره‌یه. ماوه‌ی نۆ سال له قه‌لادزی‌دا مامۆستا ده‌بیّت، له دوا‌یدا به‌ زۆری ده‌یکه‌نه‌ موختار. ته‌خه‌لوسی شیعی «ئەشکەیی»، «موختار» و «لافاو»ه. له پاش ناساندنیشی شیعیکی به‌ ناوی «خوینی جگه‌رم»، وه‌ک نمونه‌ی شیعره‌کانی هێناوه که لێره‌دا وه‌ک خۆی ده‌ینووسینه‌وه:

لهم گڼځييم رويشتووه روحم له خه تهردا
سځ خالي هينا سهرم، نه مني به قېر دا
روژ ماتم و شهو ئيشكه چيم تاكوو به فهردا
تيماره د پروون نه فس و دلي هر دوو به شهر دا
بق مان و نه جات و فهرمجي زيبا گهردا
به دږي له هه موو قووه تي خوي نه مني خه بهر دا
هر لا كه زه بوون بوو له سهر هم دينه و بهر دا

خويني جگرم ووشكه له نږو قالبې تهردا
وهك كومه گي نه سحاب له سهر فته خي دږي شام
رښايي هه لاتن نښه، ناچاره نه سهرم
ليو تاقه تي بزون و زمان فرسته تي هاوار
رووم كرده خه يالات و ته دابير و ته فنه نون
روانيمه عقل به عني نه تو بڼه ده لږي چي
لهم بهينه نه گهر بوو به ههرا «نه شكه يي» دږي

كاك «فهره يدووني هه كيم زاده»، له لاپهړه ۲۷۲ي كتيبه كهي (سردشت در آئينه اسناد تاريخي) دا نهو شاعيره ي ناوا ناساندووه: «ميرزا نه حمده ي نه شكې، له غه زهل هونينه وه به زماني كوردي، شاعيري كي به زه وق و هه ست ناسك بووه. سالي ۱۲۷۸ي كچي مانگي، له دږي «نه شكان» له دايك بووه و سالي ۱۳۲۰ي هه تاوي [۱۹۴۱ي زاييني] له شويني له دايك بووني كچي دوايي كردووه.»

دواي پرسيار و چاوهر وانيه كي زور، به خوشيه وه به هوي براده رتيك، كاك «نه حمده» و كاك «علي عه بدوللا پور» م ناسي. نهو دوو به پريزه بران و خه لكې دږي «نه شكان» و پيم واي نه گهر به هه له نه چوويم برازاي ميرزا «نه حمده ي نه شكه يي» ن. كاك نه حمده ده ي گوت: «من به ناوي ميرزا «نه حمده» وه كراوم. له و تاره ي «كه ژال ئيبراهيم» دا نوو سراوه، ميرزا نه حمده چوار مندالي هه بووه به لام و انښه، پينج مندالي هه بوو، سځ كور و دوو كچ... كور ه كهي ديكه ي ناوي «علي» يه. كور يكي له سونډه.» نهو دوو خوشه ويسته دوو شير و وتاريكي «كه ژال ئيبراهيم» يان سه باره ت به نه شكه يي شاعير بو ناريم. كه ژال خانم له وتاريكي دا كه له ژير ناوي «لافاو كتيه ۱؟» له ژماره ۲۶۴ي سالي دووهه مي پاشكوي نه دهب و هونه ري ۱۵ي ۴ي ۱۹۹۲ يلاوي كردو ته وه، زانياري باشي له سهر نهو شاعيره كو كردو ته وه و ده لږي: «لافاو... ناوي «نه حمده محمه ده شهر يف» له سالي ۱۹۰۰ي زاييني له دږي «نه شكان» له ناوچه ي پشدر له دايك بووه. هر له مندالي يه وه وه كوو زور به ي شاعيرانې دي خراوده بهر خوښندن له لاي مه لا و فقييان.

لە سالى ۱۹۵۱ كۆچى دوايى دەكات و لە گۆرستانى قەلادىزى دەنيژرى.
«لافاو» شاعىر ھەر لە مىندالىيەو لە ژيان و گوزەرانىدا ئازار و ستەمى ژيانى
زۆر چىشتوو و ھەژارى و نەدارى بە بالايىدا براون، بۆيە ئەويش بۆ بژيوى
ژيانى خۆى و خىزانەكەى رووى كرډۆتە كار و كاسبى و عەتارى. ھەر لەو
رېگەيەشەو دەوكانەكەى بۆتە جى ژوانى كۆر و دىمەتەقئى شاعىرانى وەكوو
قانع، فانى، ھىمىن و شاعىرانى نزيك خۆى. لافاوى شاعىر لە زمانى فارسى و
عەرەبى دەستىكى بالاي ھەبوو. چەندەھا شىئەرى بە فارسى و عەرەبى
ھۆنيوئەتەو. چونكە سەوداسەرى شاعىرانى وەكو سەدى شىرازى و خەيام و
(ابوالعلاى معرى و المتنبى) بوو.

لە شاعىرانى خۆشمان ھەمىشە پەيوەست و پەيوەندى لەگەل قانع
ھەبوو. بەتاييەتى لە پىنجويئەو ھاتۆتە لاي و مامەندئاغاي فانى و ھىمىن
ھەمىشە لە نامە گۆرپەنەو بوون لەگەلى.

ئەم شاعىرە كوردپەرورە ھەمىشە خۆشەويستى خاكەكەى كارى
تىكرىوو بۆيە چەندەھا شىئەرى لەم رووئە دانائە، جگە لەوئەش شىئەرى
نايىنى و كۆمەلايەتى و دلدارى ھەبوو.

ھەر ئەو شىئەرانەش تووشى ئىش و ئازاريان كرډوو و لە بەنديخانەيان
شاد كرډوو. چەند جارىكيش لە سەردەمى پاشايەتيدا ئاگادار كراوئەتەو كە واز
لەو كارە بھيئى و شىئەرى دژى رژىمەكەيان نەنووسى. ھەرئەھا (كاپتن لايىن) ئەو
كاتەى كە لە كەركوك دانىشتوو چەند جارىك پەيوەندى لەگەل كرډوو و پىي
وتوو چىدى دوژمنايەتيمان مەكە با تووشى كيشە و ملەلانىي سەخت نەبين
لەگەل يەكدى. شاعىرى چاوەتەرس لافاو، ئازا بوو و ئەو بەرەركانىيە زياتر
سوورى كرډوو لە خەبات و تىكۆشان؛ دەچوو ناو جووتياران و دەربارەى
سياسەتى ئىنگليز قسەى بۆ دەكرىن كە ئىنگليز مەبەستى چىيە و چ دەكا؟

ھەر لەم رېگەيەشەو چەند جارىك بانگ كراو بۆ كەركوك. مامۆستاي
بەريز بۆ بژيوى ژيانى روو دەكاتە «مەرگە» و لە ويئەو بۆ «قەلادىزى». ھەر زوو
دەولەمەندەكان پەيوەندى پىو دەكەن تاكوو كورەكانيان فيرى خويئەن بكات كە
ئەو كاتە قوتابخانەى لى نەبوو و دەولەتەش ھىشتا نەھاتبۆو ناوچەكە.

ئەۋىش بە دايىكى فراۋانەۋە داۋاكەيان پەسىند دەكات و مندالەكانيان فېرى
خويندەۋارى دەكات.

شاعىر زۆربەى كاتەكانى لەگەل ھاۋرېيان و شاعىرانى بىردۆتە سەر. بۇ
خويندەۋە و وريابوۋنەۋە دۆى زولم و زۆردارى بوۋە بۇيە لەگەل مامەندىغا
شېئىرەكانيان بۇ يەكتىر رەۋانە كر دوۋە. زۆر بەداخەۋە لافاۋى شاعىر توۋشى
نەخۇشى سىل دەبىت و ماۋەيەكى زۆر رەۋانەى نەخۇشخانەى «كەركوۋك»ى
دەكەن و لەۋى لە سەر جىگە دەمىنئەۋە. دواتر دەيھىننەۋە بۇ قەلادى. بەلام
نەخۇشپەكەى لىي پىس دەكات و ئەمرى خوا بەجى دەيھىن. لافاۋى شاعىر چوار
منالى لە پاش بەجى دەمىن، دوو كور و دوو كچ. [كورەكان] ناويان حەسەن و
حوسىن و كچەكانىش خەدىجە و ھەمىن. ھەر دۋاى خۇشى خىزانەكەى
«گولئەندام» چاۋ لىك دەنيت و مالئاۋايى دەكات.

لافاۋى شاعىر نازناۋى بۇخۇى دانەناۋە، بەلكوۋ دۋاى مەردى
ھاۋرېيەكى لە سەر كىلەكەى ئەۋ نازناۋەى بۇ دەنۋوسى و ھەتا ئىستاش ھەر بە
لافو ناسراۋە.

ئەمەش كۆپلەيەكە لە شېئىرىكى بلاۋنەكراۋەى:

لافاۋى مىللەت بىت و ھەلبىستى   لە كەند و كۆسپا ھەرگىز ناۋەستى
ھەركەس بەركەۋى مەيتە و قورۋاى   بەسە ئىستعمار خەيالپلاۋى»

كەۋال خانم لە كۆتايى وتارەكەى دا دەلى ئەۋ وتوۋىژەى لە سىلېمانى و
لەگەل كورپى «لافو»ى شاعىر پىكەيىناۋە، بەر لە ۋەى كۆچى دۋايى بكات.
دوۋ شېئىرەكەى دىكەش كە كاك ئەحمەد و كاك عەلى بۇيان نارىبوۋم
يەكيان غەزەلىكى ۱۵ بەيتى و ئەۋى دىكەشيان ۳ بەيتە.

لە پىشەكى غەزەلى يەكەمدا ئەۋ چەند دېرە نووسراۋە: «كەلامى مىرزا
ئەحمەدى ئەشكەبى نامەيەكە بە سوۋرەتى شېئىر نارىدوۋىەتى بۇ لاي مامۇستاي
كۆيى. لەۋ غەزەلدە زۆر جىناس و وردەكارى بەكار بىردوۋە. تەنانەت مەلەى
كۆايە]، رەحمەتى، خۋاى، لى، بى، كۆبەك، فە، مە، مە، ئەم، ئەم، كاپ، اى، با، ھىج، نازان،

یا هه‌موو شت ئه‌زانی. جا بۆ بیره‌وه‌ری ئه‌و دوو زاته به‌ نموونه‌ی ئه‌ده‌بی کوردی، ده‌قی غه‌زه‌له‌که‌ی نووسرایه‌وه‌.

ئهو شیعره‌ش وه‌کوو شیعره‌که‌ی نی‌و گۆڤاری «ئاوات» زۆرتر ره‌نگی ئایینی پێوه‌ دیاره‌ هه‌تا خۆشه‌ویستی و...

له‌ به‌یتی یه‌که‌مه‌دا ده‌لێ:

«له‌ تاقیبی حه‌قیقه‌دا که‌سی زانایی ئه‌سراوه‌

له‌ ناحه‌ق لا به‌ حه‌ق موله‌ق حه‌قاییک بینه‌، بێداره‌»

له‌ به‌یتی سێهه‌میشدا ده‌لێ:

«به‌ جه‌هدی حاسلی ته‌حسێل و ئیستیحسال مه‌حسوولی

موحه‌سسێل حه‌وسه‌له‌ی حاسل به‌ ئه‌سلی ماحه‌سه‌ل دیاره‌»

له‌ به‌یتی دوازه‌ هه‌تا کۆتاییشدا ده‌لێ:

«به‌ حوكمی عیلم و حیلم و سه‌بر و شوكری تۆوه‌ سه‌ربه‌رزین

وه‌ئیلا جاهیلی وه‌ك «ئه‌شكه‌یی» گومرایه‌ بێچاره‌

ئیلاهی تا له‌ دنیا عه‌مر و زه‌یدێ بێ، سه‌لامه‌ت بێ

ئه‌با مه‌سه‌عوودی ئیبنولحاج که‌ بۆ دین مه‌رجه‌عی کاره‌

جه‌ساره‌ت بوو که‌ من کریم به‌ کوردی وا له‌ سوێت مریم

نه‌قامی بوو له‌ ده‌ستم چوو، قوسوورم عه‌فووه‌ ئه‌مجاره‌

چ بێژی «ئه‌شکی» ئه‌شکی کورته‌ ئه‌شکی خۆی ئه‌بێ بێژی

ئه‌گه‌ر ماوم له‌ گه‌رماوم به‌ گه‌رم‌ئاوی سه‌ره‌و خوارم»

بۆ لێکدانه‌وه‌شی نووسراوه‌: «ئه‌شکی ئه‌وه‌ل ئیشاره‌ به‌ نازناوی خۆیه‌تی.

ئه‌شکی دوا‌ی به‌ مانای په‌ل و قاچ و قول، ئه‌شکی سێهه‌م واته‌ فرمێسکی غه‌م و

په‌ژاره‌. ئه‌لێ ئه‌رێژم فرمێسکی گه‌رم هه‌تا ماوم - ئه‌گه‌ر ماوم، له‌ گه‌رماوم -

واته‌ ئه‌و گونده‌ی که‌ لێی بووه‌ گه‌رماو بووه‌ که‌ وا له‌ به‌ر بێتووشه‌وه‌یه‌. - به‌

گه‌رم‌ئاوی - واته‌ به‌ ئاوی گه‌رمی فرمێسکم که‌ له‌ چاوم سه‌ره‌وژێر هه‌ل‌ئه‌رژێ

ئه‌بێ له‌م گه‌رمابه‌ واته‌ حه‌مام خۆ خاوی‌ن بکه‌مه‌وه‌ چونکه‌ - العینان تجریان لمن

له‌ العینان تجریان.» ئه‌و سێ به‌یتیه‌ی شیعره‌ی دووه‌میش ئه‌گه‌رچی نازناوی

«ئەشکەیی» تیدا هاتوو بەلام لەبەر لەنگی بە پێویستم نەزانی لێرەدا بینووسمەوه.

شیکردنەوهی سەرچاوەکان

کاک «فەرەیدوونی حەکیمزادە» بۆ سالی لە دایکبوونی ئەشکەیی دەلی سالی ۱۲۷۸ی کۆچی مانگی (هيجری قەمەری) لە دایک بوو. ئەو سالتە بەرامبەرە لەگەڵ ۱۲۴۱ی کۆچی هەتاوی و ۱۸۶۲ی زایینی. دواتریش دەلی سالی ۱۳۲۰ی کۆچی هەتاوی کۆچی دوايي کردوو کە ئەو سالتەش بەرامبەرە لەگەڵ سالی ۱۹۴۱ی زایینی. بەو پێتە دەبێ ۷۹ سال ژیايێ. بەلام رەنگە بە هۆی هەتەي چاپی ۱۲۷۸ی کۆچی هەتاوی، بە کۆچی مانگی واتە (هيجری قەمەری) چاپ کرايێ. بۆيەش پێم وایە هەتەي چاپی و هەتەي نووسەر نییە چونکە بۆ سالی کۆچ کردنەکەي کۆچی هەتاوی دەکار کردوو نەک کۆچی مانگی.

کەژال خانمیش دەلی سالی ۱۹۰۰ی زایینی واتە ۱۲۷۹ی هەتاوی «ئەشکەیی» شاعیر لە دایک بوو و سالی ۱۹۵۱یش کە بەرامبەرە لەگەڵ ۱۳۳۰ی هەتاوی کۆچی دوايي کردوو.

مامۆستا «گیوی موکریان» دەلی سالی ۱۸۹۹ی زایینی واتە ۱۲۷۸ی هەتاوی لە دایک بوو.

بە برۆای من چونکە مامۆستا «گیوی موکریان» لە سەرەدەمی ژيانی شاعیردا ژیاو و بێ ونەبێ دیویتی و جگە لە وانەش هۆگرییەکی زۆری بە کۆکردنەوهی زانیاری لە سەر شاعیرانی کورد بە گشتی هەبوو، ئەو زانیاریانەي لە کتێبەکیدە باسی کردوون زۆر جێگای متمانەترن. جا هەر بۆیە پێم وابێ سالی ۱۸۹۹ی زایینی سالی لە دایک بوونی میرزا «ئەحمەد ئەشکەیی» بوو. چونکە زانیارییەکانی وتاری کەژال خانمیش لە کورپی خوالیخۆشبوو (ئەشکەیی) وەرگیراوە و ئەویش سالی ۱۹۵۱ی زایینی بە سالی کۆچکردنی داناوە کەوايە هەر ئەو سالتە سالی کۆچی ئەو شاعیرەيە.

شوێنی لە دایکبوونی بە گوێرەي سێ سەرچاوەي پێشوو، (جگە لە

«ئەشكان»ى سەر بە شارى سەردەشت بوو. ئەو ەى پىويستە لە وتارەكەى كەژال خانم زىاد بكرى ئەو ەى كە ئەو شاعىرە جگە لە «لافاو» نازناوكانى «موختار» و «ئەشكەى» شى ەبوو كە ئەو دوو نازناو ەى دىكەشى دەگەرپتەو ە سەر ئەو زانىارىيانەى كە لە كىتەبەكەى مامۇستا «گىو» دا باسى لى كراو.

ناساندنى ئەشكەى شاعىر

مىرزا «ئەحمەدى ئەشكەى» كورى مەمەد كورى شەرىف لە تايغەى «سمایله كورى» ە. سالى ۱۸۹۹ى زایىنى بەرامبەر دەگەل ۱۲۷۸ى ەتاوى لە دىى «ئەشكان» لە دایك بوو. «ئەشكان» كەوتۆتە ناوچەى «ئالان»ى سەردەشت و لە خوار گوندى «بىتووش» و ئاوايەكانى دەوروبەرى برىتىن لە: «ئەشكانى سەروو»، «هەرنى»، «مەزناوى» و «دۆل ئالان»: لەو دىویشەو ە دراوسى شارى «قەلادى» ە. بە نازناوكانى «لافاو»، «موختار» و «ئەشكەى» شىعرى نووسىو.

سالى ۱۹۵۱ى زایىنى كە بەرامبەرە لەگەل ۱۳۳۰ى ەتاوى بە نەخۆشى نازارەبارىكە واتە «سىل» و لە تەمەنى ۵۲ سالىدا لە شارى «قەلادى» كۆچى دواى كردوو و ەەر لەو شارەش نىژراو.

گیرانی مامۆستا «زەبیحی» و ھاوړپییانی

هه‌روه‌ک د‌ه‌زانیڼ له لاپه‌ره ۹۹ هه‌تا ۱۳۶ی ئه‌م کتیب‌ه (سپی‌هری نازادی) بۆ شیک‌ردنه‌وه‌ی ریکه‌وته‌ی گیرانی مامۆستا «زەبیحی» و ھاوړپییانی ته‌رخان کراوه. لی‌ره‌دا که به‌لگه‌ی دیکه‌شمان وه‌ده‌ست که‌وته‌وه، به‌پیتی توانا ئه‌و باب‌ه‌تانه‌ی پی‌وه‌ندیان به‌م باسه‌وه هه‌یه ده‌خه‌ینه سه‌ر و شیک‌ردنه‌وه‌کانی پی‌شووی پی ده‌وله‌مه‌ند ده‌که‌ین.

له لاپه‌ره ۱۱۲ی کتیب‌ی «رۆژ‌ه‌لاتی کوردستان له سه‌رده‌می دووم جه‌نگی جیهانی‌دا به پیتی به‌لگه‌نامه‌کانی ئه‌رشیفی یه‌کی‌تی سۆقیه‌ت» که کاک دوکتور «ئه‌فراسیاو هه‌ورامی» له رووسییه‌وه وه‌ریگر‌اوه‌ته سه‌ر زمانی کوردی، «حه‌سه‌نۆف» سه‌ر کۆنسوولی سۆقیه‌ت له ورمی ده‌لی: «... له وه‌لامی پرسیا‌ری من‌دا که ئایا ئه‌و ریک‌خراوه‌ی ئی‌وه [مه‌به‌ست کۆمه‌له‌ی ژ.ک] به‌رنامه‌ی هه‌یه؟ ئیلخانی‌زاده‌ گوتی: به‌لی و به‌لی‌نی پی‌دام نوسخه‌یه‌کی به‌رنامه‌که‌مان بۆ بی‌نی.

۱۳ی ئه‌یلوول بۆ دووم جار ئیلخانی‌زاده ئه‌مجاره‌یان له‌گه‌ل «عه‌بدو‌ر‌ه‌حمانی زه‌بیحی»‌دا هاته‌وه لام. نوسخه‌یه‌کی له پرۆگرامی پارتیه‌که‌ی خۆیان به زمانی کوردی بۆ هینام...» ئه‌م راپۆرت‌ه سالی ۱۹۴۴ نووسراوه که وایه ۱۳ی ئه‌یلوولی ۱۹۴۴ مامۆستا «زەبیحی» و کاک «قاسمی ئیلخانی‌زاده» چوونه کۆنسوولگه‌ری سۆقیه‌ت له ورمی. ئه‌و رۆژه به‌رامبه‌ر له‌گه‌ل، قۆم، جه‌ا، شه‌مه‌مه

بۇ دەسلەپكى ئەمەلىيەت مەمۇرىيەت «زەبىھى» ۋە ھاۋالانى دىۋان «پەيمانى سى سىنور» ۋە گەپنە ۋەيران لە ۋە پەيمانە نەگىراۋ. دەئا ئەگەر داىبىنەن مانگى خەرمانى ۱۳۲۳ گىراىن ۋە ۸ مانگىش لە زىنداندا بۈۋىن، ئەۋە كاتى ئازادبۈۋەنە كەيان دەكەۋتە رۇڭەكانى كۆتايى مانگى بانەمەرى ۱۳۲۴. ئەۋە لە كاتىكدايە كە بەپىي ھەۋالى «رۇڭنامەى كوردستان» لە ۳ رەشەمەى سالى ۱۳۲۴ ۋاتە ۲۲ فېۋرېيەى ۱۹۴۵ ئازاد كراۋن.

دىسان لە لاپەرە ۱۲۴ى سەرچاۋەى پېشۋودا بەرپرسى كۆمەلەى پېۋەندى كولتورىيى سۇقىيەت لەگەل ئازەربايجانى ئىران دەلى: «عەبدوررەحمانى زەبىھى ۋە قاسمى ئىلخانىزادە رېكەۋتى ۲ى شۈباتى ۱۹۴۵ ھاتنە لام ۋە داۋايان لى كرىم ئىجازەيان بدرىت رېكخراۋەى پەيۋەندى كولتورىيى لەگەل سۇقىيەتدا لە كوردستان دروست بىكەن ۋە سەر بەخۇش بى...» رېكەۋتى ۲ى شۈباتى ۱۹۴۵ بەرامبەرە لەگەل رۇڭى ھەينى رېكەۋتى ۱۳ى رېبەندانى ۱۳۲۳ كە ئەۋەش ئەۋ داۋايەى پېشۋومان پتر دەسلەپكى.

دىسان ھەر لەۋ سەرچاۋەيەدا ۋە لە لاپەرەكانى ۱۴۶ ۋە ۱۴۷ ۋە ۱۴۸ «فېلچىفسكى» راپۇرتىكى بۇ ھاورى «گ. م. دىمىترۇف»، سىرتىرى كومىتەى ناۋەندى خىزبى كۆمۇنىستى يەككىتى سۇقىيەت نارىۋە كە لە بەشىكىدا بەم چەشە باسى گىرانى مەمۇرىيەت «زەبىھى» كىرۋە: «... ئىنگىلىزەكان تۈانىيان بە سەرۋىكايەتى راستەۋخۇ پالكوۋنىك «كىنگ» كە راپۇرتكارى سىياسى ئىنگىلىزە لە كەركۈك ۋە موۋىل، دەست بە تىكدانى پارتىيى ۋىكاف بىكەن ۋە بالى راستى ۋىكاف كە لە فېئۇدال ۋە تاجىرە گەرەكان پىك ھاتۈرە، دۇى بالى چەپ ھان بەدەن. ھەرۋەھا بالى راستى ۋىكاف داۋا لە پارتىيى ۋىكاف دەكات ۋاز لە سىياسەتى دۇى ئىنگىلىز بىنى ۋە لە پارتىيى تۈۋەى ئىران دۈۋر بىكەۋىتەۋە. بالى راستى ۋىكاف لەم كاتەدا دۇى بالى چەپى پارتىيى ۋىكاف بە سەرۋىكايەتى زەبىھى بىلۈكىيان بۇ ماۋەيەكى كورت لەگەل ناسىۋىنالىستە راستەۋەكانى ئازەربايجانىدا كە ھەۋلىيان دەدا لە يەكەم رۇڭى دەسپىكىردى بىزۈۋىتەۋەى نەتەۋايەتتەۋە لە ئازەربايجانى ئىران پىشانى بەدەن گۈايە ناۋچە كوردىەكانى باكوۋر ۋە رۇڭاۋاى ئىران (ھەر لە كۆنەۋە) ھى ئازەرىەكان بۈۋە، دامەزىراند. ھەر ئەم تاقمەى بالى راستى ۋىكاف بۇ رېكخستى رېكخراۋى ۋىكاف لە ناۋ شىكەكاندا، زەبىھىيان ناردە ئەۋ ناۋچەيە. ناسىۋىنالىستە راستەۋەكانى ئازەرى بەتاييەت نۆيەرانى كۆنەپەرەست ۋە ناسراۋى مەجلىسى ئىران - ۋەك سەرتىپ زادە [سەتتارزادە

دروسته] و خەلعه تبه‌ری و که سهروی ته‌بریزی رۆژنامه‌نووس - که له مه‌به‌ستیکی سه‌فه‌ری زه‌بیحی ئاگادار بوون، توانییان به‌ یارمه‌تی کۆنه‌په‌رستانێ ئێران زه‌بیحی بگرن و به‌ تاوانی چالاکیی دژی ده‌وله‌تی ئێران و پارچه‌پارچه‌ کردنی ولات، موخاکمه‌ی بکه‌ن. دووبه‌ره‌کی له‌ ئاستی سه‌رکردایه‌تی ژیکافدا بوو به‌ هۆی ئه‌وه‌ی وا بزووته‌وه‌ی کورد له‌ کوردستانی ناوه‌ندیدا که له‌ نیوه‌ی دووه‌می سالی ۱۹۴۵ به‌ دواوه‌ سه‌ری هه‌لدابوو، به‌هێ سه‌رکردایه‌تی بمی‌نێته‌وه‌.»

له‌ لاپه‌ره‌ ۱۴۸ ییش له‌ درێژه‌ی بۆچوونه‌کانیدا ده‌لێ: «... ئهم لێک بلابوونه‌ مه‌سه‌له‌ی گیرانی «زه‌بیحی»ی سه‌کرتیری ئهم پارتی به‌ دواوه‌ بوو که کاتی گه‌شته‌که‌ی بۆ لای کورده‌کانی باکوور - رۆژئاوای ئێران له‌ نیزیکی شاری ره‌زائیه - له‌ لایه‌ن بۆلیسی ئێران‌ه‌وه‌ گیرا. بۆلیس چا‌په‌مه‌نیی پارتی ژیکافی به‌ زه‌بیحی گرتووه‌ که‌ بووه‌ به‌ هۆی تاوانبار کردنی زه‌بیحی به‌ راپه‌ڕین دژی ده‌وله‌تی ناوه‌ندی. کاربه‌ده‌ستانی ئێرانی ده‌یان‌ه‌وێ ناوبراو موخاکمه‌ بکه‌ن. ئێستا زه‌بیحی نزیکه‌ی سالتیکه‌ له‌ زیندانی تاران‌دایه‌. ده‌نگوباسی زۆر له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ پێ‌ده‌چێ گرتنی زه‌بیحی له‌ لایه‌ن بۆلیسی ئێران‌ه‌وه‌ به‌ ده‌سیسه‌ی بالی راستی ژیکاف بووبێ، بۆ ئه‌وه‌ی به‌م چه‌شنه‌ له‌ ره‌قیبی بالی چه‌پی ژیکاف نازاد بین.»

کاک دوکتور «ئه‌فراسیاو هه‌ورامی» له‌ لاپه‌ره‌ ۹۹ ی کتێبی «رووداوه‌کانی رۆژه‌لاتی کوردستان له‌ به‌لگه‌نامه‌کانی سۆڤییتیدا (۱۹۴۵ - ۱۹۴۷)» له‌ به‌شیک له‌ شیکردنه‌وه‌کانی فیلیچفسکی دا ده‌لێ: «... به‌لام زه‌بیحی به‌پێی هه‌موو ئه‌و به‌لگانه‌ی که‌ له‌ ئارشیفه‌کانی یه‌کیه‌تی سۆڤییت ده‌رمه‌یناوان و بلاوم کردوونه‌ته‌وه‌، له‌ لایه‌ن سۆڤیه‌ته‌کانه‌وه‌ جێی باوهر و متمانه‌ نه‌بووه‌. هه‌میشه‌ ده‌ستیان ناوه‌ به‌ روویه‌وه‌ و دژی بۆچوونه‌کانی بوون...» که‌چی نازانم بۆچی کاک دوکتور «یاسین سه‌رده‌شتی» که‌ په‌راویزی بۆ ئهم کتێبه‌ی کاک «ئه‌فراسیاو» نووسیوه‌ له‌ رووی چ به‌لگه‌نامه‌یه‌که‌وه‌ ده‌لێ که‌ «قازی محه‌ممهد»، «زه‌بیحی» به‌گرتن داوه‌. کاک دوکتور «یاسین» له‌ په‌راویزی لاپه‌ره‌ ۱۳۸ و ۱۳۹ دا ده‌لێ: «... حکومه‌تی کوردستان «عه‌بدوهره‌حمانی زه‌بیحی» وه‌ک چاوه‌دێری جێبه‌جێ کردنی ئه‌و رێککه‌وته‌نامه‌یه‌ [رێککه‌وته‌نامه‌ی سه‌ربازی ۲۶ ی مایسی ۱۹۴۶] نێوان

ئەو رېككەوتننامە یەو رەفتاریان کرد و تەقەمەنی و چەکیان ناردە پادگانەکانیان، هیزمەکانی کورد بەرەنگاریان بوونەو و چەندین سەربازی ئێرانی لەو پێکدانانەدا کوژران. زەبیحیش بە راپۆرت سەرەوێ لەو پێشیلکارییە ئێرانیەکان ئاگادار کردۆتەو. ئەو زەبیحییەکی که نووسەر وای بۆ دەچی گواهی قازی محەممەد بەگرتنی دابی!!

بەلام بە بروای من کاتێک دەتوانین تاوانیکی ئاوا قورس و گران بخەینە ئەستۆی کەسیکی وەک «قازی محەممەد» که سەرجاو و بەلگەی زۆر باوەرپێکراومان لە بەر دەستدا بێ.

بە ئاوردانەوێەک لە بەلگەنامەکانی سۆفیەت و ئینگلیس بۆمان دەرەکەوێ لە هیچ کوێ «قازی محەممەد» لە سەر ویستی خۆی سەبارەت بە گۆرینی کۆمەلە (ژ.ک) بە حیزبی دیموکرات یا هەر حیزبیکی دیکە رەزامەندی خۆی دەرەپرێو. هەموو بەلگەکان و نیشان دەدەن که رووسەکان ئەوەندە لە نەینی کاری و ئامانج و تیکۆشانی کۆمەلە (ژ.ک) ترساون که بۆ لە نیوبردنی ئەو کۆمەلە و ئاژاوە نانەو لە هیچ شتێک نەپرینگاونەو. ئەگەر ئەوەشیان لە دەست نەهاتبێ لانی کەم وایان کردوو دروشمەکانی پێ بگۆرن. راپۆرتەکانی بەرپرسیانی پایەبەرزى سۆفیەت و ئینگلیس ئەو داوایانە تەواو دەسەلمێنن که رووسەکان بەتایبەتی و بە ئانقەست یەک لە هەزاری ئەو یارمەتیەکی بە ئازەرییەکانیان دەرکەد بە (ژ.ک)یان نەکردوو. هەر بۆیە بە بروای من مامۆستا «زەبیحی» بە ئاگاداری راستەوخۆی رووسەکان و هاوناھەنگی لەگەڵ «سەرلەشکر زەنگەنە» که لە ورمێ دایمە پێکەو دیداریان هەبوو، گیراوە. بە ئەوەش بۆیە که دەسەلات و هیزی رووسەکان چ لە ناوچەکی کوردستان و چ لە ناوەندی ئێران زۆر لەوانە پتر بوو که نەتوانی لە گواستەوێ مامۆستا «زەبیحی» و هاوڕێیانی بۆ تاران بەرگری بکا یا تەنانتە دواى ناردنیان بۆ تارانیش نەتوانی زوو نازادیان بکا. گیرانی مامۆستا «زەبیحی» قوناغی یەکەمی جێبەجێ کردنی ئامانجەکانی درێژخایەنی رووسەکان بوو و دەستوورەکەشی لە لایەن بەرپرسیانی پایەبەرزى سۆفیەت هاتوو. هەلبەت هەرگیز حاشا لە وە ناکرێ که رەنگە مامۆستا «زەبیحی» وەک سکرێتێری کۆمەلە (ژ.ک) دوژمنی ناوخۆییشی هەبووبێ، بەلام بە هیچ جوړیک لەگەڵ بیر و باوەر و کەسایەتی کەسیکی وەک «قازی محەممەد» ناگونجێ که مامۆستا «زەبیحی» بە گرتن دابی.

به پيی زۆریه ی ئه و به لگه و کتیبه میژووییه نه ی بلاوکرانه وه ، پيشهوا «قازی محهمه د» له مائی بابی «دانشادی رهسوولی» سویندی بۆ کۆمه له ی (ژ.ک) خواردوو و ناوبراوی زۆر خۆش ویستوو. له وهش گرینگتر کاک «قاسمی قادری قازی» خزمی «پيشهوا قازی» بووه و یه کیک له دلسۆزترین ئەندامانی کۆمه له ی (ژ.ک) و مامۆستایانی قوتابخانه کانی مه هاباد بووه.

پرسیاره که لیڤه دایه ئاخۆ ده کړی و له گه ل عه قل ده گونجی که سایه تییه کی وهک «قازی محهمه د» خزم و کهس و خۆشه ویستانی خۆشی له بهر گۆرینی ناو و دروشمی حیزبیک به گرتن بدا؟!

چاپخانى كۆمەلەي (ژ.ك) و كوردستان

بەخۇشسېيەۋە لەم دوايىيانەدا كىتېبى «يىرەۋەريەكانى محەممەدى شاپەسەندى» كەۋتە دەستى خويئەران. لەو كىتېبەدا زۆر بە وردى سەبارەت بە ھەر دوو چاپخانى كۆمەلەي «ژ.ك» و «كوردستان» باس كراۋە.

ئەگەرچى لە چەند جىگايەكدا بۆچوونەكانى كاك «محەممەد» يەك ناگرەنەۋە، بەلام لىكدانەۋەي ئەو زانىارىيانە بەشكى گرىنگى مېژۋوى چاپ و چاپەمەنى و تەنانت شېۋەي ھەلسوكەۋتى رووسەكانمان بۆ روون دەكەنەۋە. با بزائىن لەم بارەۋە چ نووسراۋە:

لە لاپەرە ۲۹ و لە بەشى «چاپخانى كوردستان لە مەھاباد» دا دەلى: «پاش بلاۋ بوونەۋەي «گۆقارى ئاۋات» كۆمىتەي ناۋەندىي كۆمەلە بە ھۆى كاك «محەممەدى ياهوو» ۋەلاميان ناردىۋو، سەرزەنشتيان كرىۋوم كە بۆچى بى پرس و ئىجازەي ئەۋان «گۆقارى ئاۋات» م بلاۋ كرىۋتەۋە! ئىنجا ويستىۋويان ئاگادار بىم بىم زۋوانە ئامىرى چاپ كە كاربەدەستانى شوۋرەۋى بەلئىيان نابوو، دەگاتە مەھاباد. بۆيە پىۋىستە ئامادەكارى بىكەم بۆ راھىنانى كادرى پىۋىست بۆ ۋەگەرخستى ئەم ئامىرە. زووترىش رووبەروۋى كارۋانسەراي «سەيدەلى» جىگاي ئامادە كرابوو بۆ دامەزراندنى ئامىرەكە و ئىدارەي چاپخانى ۋە ھەرۋەھا ئىدارەي «رۆژنامەي كوردستان». لە ئۆكتۇبرى ۱۹۴۵ دا ئامىرەكە گەيشتە

مەھاباد، ماوۋى دوو ھەفتە دوو ئەندازىيە رووسى خەرىكى دامەزاندنى بوون. لەو ماوۋىدەدا كارگەرەكان خەرىكى دابەشكردن و جووركردىنى پىتەكان و مەشكردن و راھىنان لە سەر دەرگای پىتەكان بوون و لە ماوۋىدەكى كەمدا چاپخانى ئامادە كرا...»

لە لاپەرە ۳۱يشدا دەلى: «بەر لە دامەزاندنى چاپخانى كوردستان، ئۆكتۇبەرى ۱۹۴۵ لە يەكەمىن كۆنگرەى حىزبى دىموكراتى كوردستاندا لە مەھاباد، بىريارى دەركردىنى «رۆژنامەى كوردستان» پەسند كرايوو...» لە لاپەرە ۲۶ و ۲۷ى باشكۆي ژمارە ۱ و لە بەشى «چۆنىتى دامەزاندنى چاپخانى كوردستان»دا پاش ئەوۋى باسى گۆڧارى ئاوات و چۆنىتى بلاويوونەوۋەكەى دەكا دەلى: «پاش بلاو بوونەوۋى ئاوات، «مەمەدى ياھوو» وەلامى بۆ ھىنام كە ليژنەى ناوەندىي «ژ.ك» و زياتر لە ھەمووان «حاجى مستەفا داودى» لىم نارازىن. چونكوو دەبوو بۆ دەركرانى ئاوات ئىمتياز وەربگرم و پرسیان پىبكەم. وەلام دايەوۋە من ئەو ئىشەم بۆ ھاتنەوۋى زەبىحى دانابوو. بەلام دەمەويست تواناى خۆم بۆ ئەم ئىشە تاقى بكەمەوۋە. پاش يەك دوو ھەفتە بە شوئىناندا نارىم و پىيان راگەياندم پىويستە واز لە دەركردىنى «ئاوات» بىنم؛ چونكوو چاپخانى گەورەمان بۆ ھاتوۋە و دەپى كادرى پىويست ئامادە بكرى. لە خۆم زياتر كەس نەبوو حىروفچىنى بزانى. ناچار چەند كەسم پەيدا كرد و لە ماوۋىدەكى كەمدا فىزى ئىشەكەم كردن. سەدىق ناويكىش كە لە عىراقوۋە ھاتبوو، لە سەر مەكىنەكەى چاپ لای «سەيىد حوزنى» ئىشى كرديوو، [لە لاپەرە ۷۲ى بەشى دووۋەمدا دەلى ناوى «سەدىق بەكرى» بوو] خستمانە سەر مەكىنە و ئابەم جۆرە چاپخانى كوردستان كەوتە ئىش كردن. لام واىە نەخشەى كارى چاپخانى، گۆڧارى «كوردستان» بوو.»

لە لاپەرە ۲۷ى باشكۆي يەكەمدا لە بەشى «پرونامە» دەلى: «كاتى رووداوۋەكانى ورمى، زەبىحى لە سابلاغ نەبوو، ئەسناد و كەلوپەلى سكرتارىيە لای من دانرابوو. <شەويكىان «سەدىقى ھەيدەرى» ھاتە لام و وتى «سەيد ەبدووللاى ئەفەندىي شەمزىنى» دەيەوۋى لە «ورمى» چاوى بە نومايندەى سۆڧىت بكەوۋى، پىويستە بۆى ئامادە بكەين> وا بوو بە زمانى فارسى بۆمان نووسى و

له لاپەرە ٣٣ی پاشکۆی ژمارە ٢دا دیسان باسی ئەوەی دەکا که گله بیان لئ کردوو و پێیان کوتوو بۆچی بئ پرس «گۆفاری ئاوات»ی بلاو کردۆتهوه دواتر ده‌لئ: «هێنده‌ی پێنه‌چوو بانگیان کریم بۆ ناوه‌ندی «ژ.ک» وتیان چاپخانه‌ی کوردستان گه‌یشتوو و داویان لئ کریم، ده‌ست له‌ هه‌موو شتێ هه‌لبگره‌م و خۆم ته‌رخان بکه‌م بۆ چاپخانه‌ی کوردستان که له‌ سو‌قێته‌وه‌ بۆمان هاتوو. >له‌م کاته‌دا هێشتا حیزبی دیموکرات دانه‌مه‌زابوو»

به‌لام دوو لاپەرە ئەولاتر و له‌ لاپەرە ٣٥دا به‌ پێچه‌وانه‌ی قسه‌کانی پیشووتری له‌ وه‌لامی ئەو پرسیاره‌ که: «[چ] یادگارێتان له‌گه‌ل پێشه‌وا قازی محه‌مه‌دا [هه‌یه‌؟]» ده‌لئ: «جاریکیان له‌گه‌ل قازی‌دا له‌ ته‌وڕیزه‌وه‌ هاتووین [-ده‌هاتینه‌وه‌] بۆ سابلاغ، «مه‌نافی که‌ریمی»یشمان ده‌گه‌ل بوو. مه‌ناف وه‌زیر بوو >له‌و سه‌فه‌ره‌ی که «چاپخانه‌ی کوردستان»مان له‌ ته‌وڕیزه‌وه‌ هێنا بۆ سابلاغ>، له‌ رێگا ئۆتۆمۆبیله‌که‌مان وه‌رگه‌را به‌لام بئ زیان بووین.»

له‌ درێژه‌ی ئەم باسه‌دا و له‌ لاپەرە ٤٣دا دیسان به‌پێچه‌وانه‌ی قسه‌کانی پیشووی که‌ گوتووێه‌تی پاش بلاو بوونه‌وه‌ی گۆفاری «ئاوات» له‌ لایه‌ن کۆمه‌له‌ی (ژ.ک) بۆ کۆمیته‌ی ناوه‌ندی بانگ کرام، ئەوجار ده‌لئ: «... که‌ به‌ شوێنیاندا ناریم، پێیان گوتم: >ئێمه‌ مه‌سه‌له‌یه‌که‌مان له‌ به‌ر ده‌ستدایه‌ ده‌مانه‌وه‌ی چاپخانه‌یه‌کی باش بۆ حیزبی دیموکراتی کوردستان حازر بکه‌ین> و له‌ تۆ زیاتر ئێمه‌ کادرمان نییه‌. ئەتۆ ده‌بێ خه‌ریکی ئەو ئیشه‌ بی. له‌ به‌رامبه‌ر کاروانسه‌رای «سه‌ید عه‌لی» (کاروانسه‌رایه‌کی دیکه‌ هه‌بوو... تیلگرافی نه‌بوو) خه‌ریکی سازکردنی مه‌ته‌بعه‌ بووم. ئەوجار وه‌ک ده‌وره‌ ده‌وره‌یه‌که‌م کردوه‌ بۆ ئەو لاوانه‌ی که‌ ده‌یان‌ه‌وه‌یست فی‌ری ح‌رووفچینی بن... هه‌وه‌ل ژماره‌ی «کوردستان»مان ده‌رکرد. هاتین گۆفاری دیکه‌شمان ساز کردن، ته‌ق‌ریبه‌ن پێنج شه‌ش گۆفارمان هه‌بوون...»

له‌ لاپەرە ٥٨یشدا ده‌لئ: «له‌ کاتی کۆماری کوردستاندا که‌ چاپخانه‌ی کوردستان هات (رووسه‌کان هێنا‌بوویان) دوو مه‌ه‌ندیسی له‌گه‌لدا بوون. کۆمیته‌ی ناوه‌ندی ژ.ک منیان بانگ کرد و گوتیان که‌ له‌ تۆ زیاتر که‌س س‌نعه‌تی (ته‌کنیکی) چاپ نازانئ. تۆ به‌رپرسی ئەو چاپخانه‌ی: ده‌بێ کرێکاری ته‌واومان بۆ راب‌ست‌نی. ده‌ستم پێکرد و خۆم حازر کرد نزیک به‌ ٢٠ شه‌وو [روژ] مه‌ته‌بعه‌که‌م ساز کردو

دهستان پيځرد. يه کم نموونه ي کارمان «گؤقاري کوردستان» [ي] ژماره يهک بوو. بؤ نموونه که بزانين چاک کار دهکا، ناکا. ئهوه بوو که لهو مهجه للهيه مانرا دهست پيکرد. دوايي رؤژنامه ي کوردستان هات. رؤژنامه ي کوردستان، رؤژنامه يهکي رسمي حکومه تي ميللي بوو که به دوو رؤژ جاريک دهردهچوو و زماني حالي کؤماري کوردستان بوو.

له لاپه ره ۷۲ شدا دهلي: «که چاپخانه تازه که هاته مه هاباد، نيوبه تال بوو > دوو موهه نديسي چيکؤسلؤفاکي هات [ن]، نزیکه ي دوو مانگ خهريکي بوون تا جووريان کرد. نه يانده هيشت کهس هاتووچؤيان بکا > که تهواو بوون ئيشيان پي کرد و رويشتن. چاپخانه که ي بؤکان بچووک بوو، وهک ئهوه بوو که «ئاوات» م پي چاپ کرد. ئيمه يه کيکمان دهست کهوت لاي خوالیخؤشبوو «خوزني موکرياني» ئيشي کردبوو، ناوي «سهديق بهکري» بوو پيم وايه خه لکي لاي خؤمان بوو، [رهنگه مه بهستي مامؤستا «سهعيد ناکام» يش بي] ئهوه مه کينه يه ي بهرپوه دهرد. منيش ۱۰ کهسم فيري حرووفچيني کرد. بؤخؤشم سهروبه ندي جهريده کم ده بهست و جي به جي مه قاله کانم هر يه که له جي بي خؤي داده نا. جگه له وه ئه وراقی حکوومي و به يان نامه و هه موو بلاو کراوهکانی ديکه له وي چاپ دهکرا...»

شيکردنه وهکان:

ئهوه چهند بابيه ته ي که سه باره ت به هيتاني «چاپخانه ي کوردستان» باسمان کردن زؤر ورده کاري دهخؤ گرتوو. ئه گه به کورتي باسيان بکهين ده ليين: به پي قسهکانی کاک «مهمه دي شاپه سهندي» (لاپه ره ۲۹ ي بهشي بيره وهريه کان)، «چاپخانه ي کوردستان» له ئؤکتؤبري سالي ۱۹۴۵ گه يشتؤته مه هاباد. ئهم ريکه وته بهرام به ره له گه ل مانگي خه زه لوهری سالي ۱۳۲۴ ي هه تاوي. ديسان هر لهو لاپه ره يه دا هاتوو که دوو ئه نديازياري رووسي له ماوه ي دوو ههفته چاپخانه که يان دامه زرانده. له لاپه ره ۵۸ ي بهشي دووه ميشدا دهلي: دوو موهه نديسيان له گه ل بوو. له لاپه ره ۷۲ شدا دهلي: «دوو موهه نديسي

كرد. نە ياندەھىشت كەس ھاتووجۇيان بكا...» ئەگەر لە ھىندىك بۇچوونى جياوازى نىو كىتېبەكەى كاك «مەممەد» چاوپۇشى بكەين، بۇ ئەو بەشە بەو ئاكامە دەگەين كە لە مانكى خەزەلۈەرى ۱۳۲۴ ھەر دوابەدواى دەرچوونى ژمارە يەكى گۇقارى «ئاوات»، «چاپخانەى كوردستان» ھاتۇتە مەھاباد، دوو موھەندىسىشان لەگەل ناردوۋە كە چاپخانەكە دامەزىش.

لە لاپەرە ۳۱ ي بەشى بىرەومەريەكاندا ھاتوۋە كە پاش دەرچوونى گۇقارى «ئاوات» لە لاين كۆمىتەى ناۋەندى كۆمەلەى (ژ.ك) گلەيى لىكراۋە كە بۇچى بە بى پرسى ئەوان ئەم گۇقارەى چاپ و بلاو كرىدۋتەۋە. دوو ھەفتە پاش دەرچوونى گۇقارەكە بانگيان كرىدوۋە ھەتا لە «چاپخانەى كوردستان» دا كار بكا و چەند كەسك قىرى حرۇوفچىنى بكا. لە لاپەرە ۳۳ ي بەشى دوۋەمىشدا دەلى بۇ كۆمىتەى ناۋەندى (ژ.ك) بانگ كراۋە و داوايان لى كرىدوۋە بچى لە «چاپخانەى كوردستان» كار بكا. ھەرۋەھا دەلى لەم كاتەدا ھىشتا حىزبى دىموكرات دانەمەزرايوو.

تا ئىرەش بۇ ھەموومان روون دەبىتەۋە كە «چاپخانەى كوردستان» بەر لە چاپى گۇقارى «ئاوات» گەبىشتۋتە مەھاباد، واتە پىش مانكى ئۆكتۇبرى ۱۹۴۵، بەلام سەير ئەۋەيە كاك «مەممەد» لە لاپەرە ۳۵ و ۴۲ ي بەشى دوۋەمدا جارىك دەلى «چاپخانەى كوردستان» مان وىراى «پىشەۋا قازى مەممەد» و كاك «مەنافى كەرىمى» لە تەۋرىزەۋە ھىناۋەتە مەھاباد. دواترىش (لاپەرە ۴۳) دەلى بۇ كۆمىتەى ناۋەندى (ژ.ك) بانگ كراۋە و پىيان گوتوۋە كە دەمانھەۋى چاپخانەيەكى باش بۇ حىزبى دىموكرات ساز بكەن.

ھەرۋەك ھەموومان دەزانين، ژمارە ۱ ي گۇقارى «كوردستان» لە ۱۵ ي سەرماۋەزى ۱۳۲۴ (۶ دىسامبرى ۱۹۴۵) لە «چاپخانەى كوردستان» چاپ و بلاو كراۋەتەۋە. خۇدى كاك «مەممەد» ىش لە لاپەرە ۵۸، بەشى دوۋەمى كىتېبەكەى خۇيدا دەلى: «نزيك بە ۲۰ شەو و رۇژ مەتبەكەم ساز كرد. دەستمان پىكرد و يەكەم نىمۋونەى كارمان گۇقارى «كوردستان» ي ژمارە ۱ بوو. بۇ نىمۋونە كە بزانين چاك كار دەكا، ناك. ئەۋە بوو كە لەو مەجەللەيەمانرا دەست پىكرد...»

لىزەدا ئەو پرسىارە دىتە گۆپى كە ئەگەر ئەو قەسەيەمان قەبوۋل بى كە «چاپخانەى كوردستان» لە ئۆكتۇبرى ۱۹۴۵ (خەزەلۈەرى ۱۳۲۴) ھاتبى و دوو

مانگىشى خەرىك بووين ھەتا دايمە زىرئىن، ئەدى چۆنە كە لە گۆڧارى «كوردستان» دا نووسراوھ كە حىزبى دىموكراتى دواى دامەزراندنى لە يەكەم رۆژى مانگى خەزەلۋەرى ۱۳۲۴ بەياننامەى خۆى بلاو كردۆتەوھ.

ئەو دەمى بە دوو ئاكامى جياوازى دىكەش دەگەيشتىن: يەكەم ئەوھ كە بەو حىسابەى ويناچى بەياننامەكە لە «چاپخانەى كوردستان» چاپ كرابى. بەلام ئاكامى دووم ھەموو بۆچوونەكانى دىكەمان رەت دەكاتەوھ، با بزانين چۆن: لە لاپەرە ۲۷ى پاشكۆى ژمارە يەكدا كاك «مەممەد» دەلى كە ھەموو ئەسناد و كەلووپەلى سىكرتارىيەت لە لاي ئەو داندرابوو. مامۇستا «زەبىحى» ش لەبەر رووداوھەكانى ورمى لە سابلانغ نەبووھ. لەو ماوھەدا شەويكىيان كاك «سەدىقى حەيدەرى» چۆتە لاي و گوتوويەتى (بروانامەى) بىداتى، چۆنكە «سەيد عەبدوللاى ئەفەندى شەمزىنى» لە ورمى چاوى بە نوينەرى سۆڧىيەت دەكەوئ و دەيھەوئ ئەو (بروانامە) شى بىداتى. دواتر دەلى ئەوانىش وەريانگىراوھتە سەر زمانى فارسى و داويانە بە كاك سەدىقى حەيدەرى. لە لاپەرە ۷۲شدا دەلى كە دوو موھەندىسە «چىكۆسلۇڧاكى» يەكە دوو مانگ خەرىك بوون تا چاپخانەيان دامەزراند. لەو ماوھەيشدا بە قسەى كاك «مەممەد» نەيانھېشتوھ كەس ھاتووچۆيان بكا. تا تەواو بوون ئىشيان پى كردووھ و دوايە رۆيشتوون.

لێرەدايە كە بۆچوونەكان دەگۆردىن. من پىم وايە ئەو بروانامەيە ھەمان «بەياننامەى كۆمەلەى دىموكراتى كوردستان» بووھ كە دواى ئەوھى بۆ رووسەكانيان بردووھ، بەرپرەكانيان دەستوورىيان داوھ ھەموو وشەكانى «كۆمەلە» لە نووسراوھەدا لابردىن. دواترىش ھەر بەو موھەندىسانە و ھەر بەو چاپخانەى كە بۆخۆيان ئاردبوويان، بە دوور لە چاوى بەرپرسانى ئەو حىزبە تازەيە چاپى بكەن. ھەر بۆيەش بووھ كە نەيانھېشتوھ كە كەس بچىتە لايان، دەنا بۆچى دەبى كەسانىكى ھاتوون تاقىمىك فىژى شىوھى چاپ و كاركردين لە چاپخانە بكەن و لە لايەن دەولەتەكەوھ مەئموورى كراون بۆ ئەو كارە، نەھىلتن كەس بىيانىننى.

ئەگەر ئەو بۆچوونەشمان راست بى، ديسان دەگەريئەوھ سەر بۆچوونى پىشوومان كە گوتمان ئەو چاپخانەيە پىش چاپى گۆڧارى «ئاوات» واتە پىش

روونكرندنەۋەى رېكەۋتى ھېنانى چاپخانى بۇ مەھاباد لە لايەك لە ديارى
 كردنى رۆژ و مانگەكانى كۆتايى تەمەنى خەباتى كۆمەلەى (ژ.ك) و
 ھەلۋەشاندىنەۋەى ئەو كۆمەلەيە نزيكمان دەكاتەۋە، لە لايەكى ديكەشەۋە
 رېكەۋت و شوينى چاپى بەياننامەكە و ھەروەھا ھۆكارى گۆرپىن و لابرندى وشەى
 «كۆمەلە» مان بۇ روون دەكاتەۋە. من لەو بېروايەدام يەككىك لەو ھۆكارانەى كە
 ئىمزاى «پېشەۋا قازى محەممەد» بە ژېر بەياننامەكەۋە نىيە، ھەر ئەۋە بوۋە كە
 «پېشەۋا» بە گۆرپىن و لابرندى ئەو وشەيە رازى نەبوۋە و ئەو كارەى بە
 دەستىۋەردانى ئاشكرا لە كاروبارى كوردەكان زانىۋە.

چۆنیتى ھەلۋەشاندىنەۋەى كۆمەلەى ژ.ك و بەياننامەى كۆمەلەى ديموكراتى كوردستان

لە لاپەرە ۳۵۰ى كىتیبى «رۆژنامەى كوردستان - مەھاباد ۱۳۲۴ - ۱۳۲۵ى ھەتاۋى (۱۹۴۶)» دا، كاك «رەفيق سالىح» و كاك «سەديق سالىح» بەو چەشنە باسى بەياننامەى راگەياندى «كۆمەلەى (حىزب)ى ديموكراتى كوردستان» يان كردوو و دەلێن كە نوسخەى دەست نووس و چاپكراوەكەيان لە بەرپز دوكتور «كەمال فوئاد» وەرگرتوو. وێنەى دەستخەتەكە بۆ يەكەم جار لە مانگنامەى بەدرخان بلاو بۆتەو.

دوو نمونەكەشيان بەو چەشنە ناساندوو: «يەكەميان - دەستخەتە بە دوو ستوون لە سەر لاپەرەيەكى پێوانە A3 (۷ و ۲۹ x ۴۲ سم) بە خەتى نەستەعليقى فارسى، ستوونيك بە كوردى و ئەوى تر بە فارسى نووسراوە. بەشى خوارەۋەى ھەر دوو ستوونەكە بە سى ريز ناو و ئيمزاي (۳۹) كەسى وەك دامەزرێنى كۆمەلە (حىزب)ى ديموكراتى كوردستان لى دراوە. ئيمزاي «قازى محەممەد» لە لای سەرۋوى دەستى چەپى ريزەكانە. ھىچ ميژوويەك بەم بەياننامەيەو نىيە.

دووەميان - لە حابدراو، بە شتەى حابەكەدا دەركەكەى كە لە

لاپەرەھىيەكى پىئوانە (۷ و ۲۹ × ۸ و ۵۰ سم) رېك خراۋە. ئەۋەندە نەبىي كە ناۋەكان لەمىياندا (۷۲) ۵ و بە ۱۰ رىز نووسراون، ھەلەي چاپ و چەند گۇرپانكارىيەكىشى تىدا كراۋە.»

لە بابەت رېكەۋتى چاپى بەياننامەكەش دەلەين: «ئەۋەي زانراۋە خىزبى دىمۇكراتى كوردستان، ۱ خەزەلۋەر (ئابان) ۱۳۲۴ى ھەتاۋى (۱۹۴۵/۱۰/۲۳) بەياننامەي دامەززانى خۇي لە مەھاباد بىلاۋ كرەۋتەۋە. بۇيە بىگومان ئەبى ھەر دوو نەۋونەي بەياننامەكە پىش ئەۋ مېۋوۋە - لانىكەم - بە ماۋەيەك دارپۇررابى و نامادە كرابى و ئىمزاى لى درابى. دوو نىيە سەرەتا ھەر ئەۋ (۳۹) كەسە بە گشتى لە ناسراۋانى ناۋچەي موكريان بوون، ئىمزاىان لە سەر كرەبى، پاشان ئەۋ ناۋانەي ترى لى زياد كرابى: كە بە گشتى لە سەرائى ناۋچە كوردنشىنەكانى ئازەربايجانى رۇۋاۋا (غەربى) بوون سەرەنجام كۆي ناۋەكان بوۋبە ۷۲»

بۇ بەلگەي دامەززانى (ح.د.ك)ش لە پەراۋىزى ھەمان لاپەرەدا «گۇڤارى كوردستان» ۷ ئمارە ۱۵ رېكەۋتى ۱۵ سەرماۋەزى ۱۳۲۴ (۶ دىسامبرى ۱۹۴۵)يان كرەۋتە پالېشتى بۇچوۋنەكەيان.

ئەۋەي جىگاي سەرنجە و خوينەر لە يەكەم چاۋخشاندىنى بە سەر بەياننامەكەدا ھەستى پىدەكا جىاۋازى نىۋان بەياننامە دەستخەتەكە و چاپ كراۋەكەيەتى. كاك «رەفيق سالىح» و كاك «سەديق سالىح» بۇچوۋنى خۇيان ئاۋا دەرپرېۋە: «جىي سەرنج ئەۋەيە كە ناۋى رېكخراۋەكە لە دەقى كوردىي دەستخەتەكەدا ھەر (كۆمەلە)يە، لە كاتىكدا پىم وايە سەرەتا وىستراۋە بۇ ۋەفادارى و نىشانەي دامەززاندىنى لەسەر بنچىنەي و داروپەردوۋى (كۆمەلەي ژيانەۋەي كوردستان - ژ.ك) ۋەك خۇي بەئىرتىتەۋە. ئەمە سەربارى ئەۋەي كە تا ئەۋ ئەمە و بگرە ۋاترىش (كۆمەلە) ۋەكوو زاراۋەيەكى كوردى ھاۋتا بۇ (خىزب) بەكار ھىتراۋە. لەبەر ئەۋەي ھىچ بەلگەيەكى دروست شك نابرى، روون نىيە ئاخۇ بۇچى ئەم دەستكارىيە كراۋە و (كۆمەلە) كراۋەتە (خىزب)؟ ئەم خالە شاينى لىۋردبوۋنەۋەيە»

بۇ شوپنى چاپەكەش دەلەين: «مەھاباد ئەۋ دەمە چاپخانەي لى نەبوۋە، بۇيە زياتر رىي تىئەچى بەياننامەكە برايتە شارى تەۋرىز كە ھەلومەرجىكى ھاۋشۋەي كوردستان و چاپخانەي ھەبوۋە: لەۋى لە چاپ درابى. بەلگەي ئەۋەي

که کارگه ریکی چاپخانه له چایی داوه کوردیی نه زانیوه، ئه وهیه له نووسینه وهی دا هه له به تایبته له ناوه کاندایا که...

ئه وهی له تییینییه کانی کاک «ره فیک» و کاک «سالح» دا ماوه باسی بکهین، ئه وهیه که ئه و دوو به پێژه ده لێن جگه له «سه دیقی حه یدهری» و «حه ممه ده مینی شه ره فی» و «حه ممه دی یا هوو» که له ئه ندامانی رێبه رایه تی (ژ.ک) ن که سی دیکه به یان نامه که ی ئیمزا نه کردووه. له نووسخه ی له چاپ دراوی به یان نامه که شدا ئیمزا و ناوی «قازی حه ممه ده ی پێوه نیه.

منیش به پیتی توانام بریارم دا بۆ روون کردنه وهی هۆکاره کانی هه لوه شانده وهی کۆمه له ی (ژ.ک) له چه ند سه رچاوه یه کی به رده ستم که لک وه برگرم به لام بهر له وهی هه چ شیکردنه وه و تییینییه کم له بابته قسه کانی داها تووا ده یی، ده مه وێ هۆکار و ئامانجی خۆم بۆ شیکردنه وهی ئه و به شه ئاشکرا بکه م ئه ویش ئه وهیه که رووسه کان به روا ته ببوونه ته نیا ده وه تیک که به قسه ی خۆیان یارمه تی گه لانی چه وساوه و یه ک له وان کوردیان ده دا، به لام هه ر که دیتیان ئامانج و دروشمه کانی کۆمه له ی (ژ.ک) له گه ل به رژه وه ندی ئه وان یه ک ناگرێته وه هه رچی له و ماوه یه دا کردیان جگه له جاسووسی و ئاژاوه نانه وه و ناکۆکی سازکردن، فه رق و جیاوازی دانان و تالان کردنی سامانه کانی گه لی کورد و له خسته بردن و هه لوه شانده وهی کۆمه له ی (ژ.ک) و دواتر پشت به ردانی کۆماری کوردستان له بهر به رژه وه ندیه کانی خۆیان؛ هه چ قازانجیکی بۆ گه لی کورد نه بوو. دیتمان که له گه لکوو حکومه تی ئێران به لێنی ئه وه یان دانێ که ئیمتیازی نه فتی باکووریان به ده ئێ چۆن پشتی کوردیان به ردا.

ئه وهی له مه ولا باسی ده کهین هه مووی ده گه رێته وه سه ر ئه و بۆچوونانه ی سه رێمان. به و هیوا یه ی توانی بیتمان گۆشه یه کی خه یانه ت و فریوی رووسه کان و دواتر ئینگلیسییه کان به رامبه ر به کورد و کوردستان خسته یته روو.

ئه و به شه ی خوارێ ده قی نوسخه ی ده سته خه تی به یان نامه که یه. چونکه ده قی نووسراوه که به زاراوه ی موکریان نووسراوه و به بر وای من شه خسی قازی حه ممه دیش نووسیویه تی، له لایه کی دیکه شه وه نوسخه کوردی و فارسییه چاپ کراوه که ی له چه ند جیگای گرینگدا جیاوازیان له گه ل نوسخه ی

ده سته خه که دا هه مۆ، من له هه موو خۆم ده ست ته خه که به یان نامه که...

دەسکاری و تەنیا بە رێنووسی ئێستای زمانی کوردی نووسێوەتەوه. ئەوێ دواى بەیاننامەكەش باسی لێوە دەكەین ئەو سەرچاوانەن كە لەو بابەتە دواون. دواتریش چەند بەلگەى دیکە لەسەر سیاسەتى رووسەكان بۆ هەلۆەشانەوهى كۆمەڵەى (ژ.ك) دەهێنینهوه:

بە ناوی خودای بەرز و بێ هەمتا

بەیاننامەى كۆمەڵەى دیموکراتى كوردستان

هاونیشتمانان، برایان

ئاگرى شەڕى تەواوى دنیای داگرتبوو كە بە بۆنەى دوژمنانى سەر بەستى و پامال كەرانى دیموكراسى هەڵایسابوو بە هیژى باسكانى بەقەوودى سەربازانى ئازادى مۆتەقیقینى گەورەى ئێمە كوژاوه. دنیای دیموکراسى غالب، دنیای فاشیستى كە دەیهوێست میلەل و نەتەوانى دنیایە بەردەست و یەخسیری چەند نەفەر بێ شەرم و قەعالى مایشا بكا، بە یەكجاری بەزى و هەلات.

بە جوړیكى چاودنوڤى دكرا بۆ ئازادى میلەل و نەتەوانى دنیایە ریگا ئاوالە بووه. ئەوڤۆ تەواوى نەتەوهكانى دنیایە لە گەورە و چكۆلە دەیانەوئى لەو ریگایەوه كە بۆ سەر بەستى ئەوان ئاوالە بوتهوه فائیدە بەرن و لەو وەعدانەى كە لە مەنشوورى تاریخی ئاتلانتیکدا درابوو بەهرەدەر بین.

هەلسوڤى ئوموڤى خۆیان بە دەستەوه بگرن و كارى خۆیان بە ئارەزووى خۆیان پێك بێنن. ئێمە كوردان كە لە ئێراندا دەژین چەند سال و بەلكى چەند قەرنە بۆ ئەستاندنى حەق و ئیختیارى میلی كێشەمان كردووه و خۆمان كردۆتە گاوگەردوون، بەدەبەختانە كار بە دەستانى مۆستەبیدی ئێران بە هیچ جووړیك حازر نەبوون قسە حیسابییەكانى ئێمە ببیسنا! حەتتا لەو حەقەى كە لە قانونى ئەساسىدا بۆ ئەیالات و ولایاتى ئێران داندراوه نەیان هیشتوووه فایده وەرگرتن! و هەمیشە جوابى ئێمە گوللە و بۆمب و تۆپ و گێران و دەر بە دەرى و لە داردان و یەخسیری بووه!!! بەتایبەتى لە دەورەى بیست سالەى دىكتاتۆرى رەزاخاننى حەتتا لە پۆشینی لیباسى خۆمان ئازاد نەبووین! و بەزۆرى سەرنێزەى ساحتیبەنسەبەكانى دز و خائین و تالانگەر تەواوى بوون و ژیان و ئابروو و نامووسى ئێمەیان ون و پێ پەست كرد! و بۆ لە بەین بردن و هەلكەندنى ریشەى نەسلى ئێمە بە هیچ جوړیك لە پەستى و وەحشیگەرى رانەوهستان! ئاخر

٤- مەئموورینی دەولەتی هەر دەبێ لە خەلکی محەل بێ.

٥- بە بۆنەی قانونیکی کۆلی لە مابەینی ردعیەت و ئەربابدا سازشت بەجێ بێت کە دوا رۆژی هەردووکیان تەئمین بێت.

٦- بەتایبەتی کۆمەڵەی دیموکرات [ی] کوردستان سەعی دەکات لە مابەینی میلەتی ئازەربایجان و ئەو نەتەوانەیی کە لە ئازەربایجاندا دەژین (ئاسۆری و ئەرمنی و غەیرە) لە موباریزەدا یەکتی و برایەتی تەواو بەرقەرار بێت.

٧- کۆمەڵەی دیموکرات [ی] کوردستان بە بۆنەی ئیستیفادە لە سەرچاوانی و کانگایەکانی تەبیعی زۆری کوردستان و سەرکەوتنی ئومووری جووتیاری و بازرگانی و پەرەپێدانی ئومور[ی] فەرەهنگی و لەش ساغی بۆ چاکی حالی ئیقتیسادى و مەعناوی میلەتی کورد ملەى دەکا.

٨- ئێمە دەمانەوێ ئەو نەتەوانەیی کە لە ئێراندا دەژین بتوانن بۆ سەعادەت و سەرکەوتنی نیشتمانی خۆیان کۆشت بکەن.

«بۆی کوردستانی خودموختاری دیموکرات - محەممەد قازی»

بەیاننامەکە لێردا کۆتایی پێدی و دواى نووسراوەکە ئیمزای ئەو کەسانەى پێوەیە کە ئامانج و دروشمەکانی حیزبی ئازەریان پەسند کردووە.

هەروەک دیتمان لە ئێو ئەو بەیاننامەپەدا لە ٦ جێگا ناوی حیزبی ئازەردامەزراو بە «کۆمەڵەی دیموکراتی کوردستان» هاتوو. چونکە من نوسخە دەستخەتەکم کردۆتە بنەمای ئەم لیکۆلینەو، بەپێویستم نەزانی دەقی نوسخە کوردی یا فارسییە چاپکراوەکەى ئەو کات سەرلەنوێ بنووسمەو. تەنیا ئەوەندە دەتوانم کە گرینگترین جیاوازییەکان گۆڕینی وشەى (کۆمەڵە) بۆ (حیزب). کە ئەوەش ویناچی شتیکی ئاسایی بێ. با بزانی سەرچاوەکان لەو بارەو چیان نووسیوە:

سەرەتا بە کتێبی «رۆژەلانی کوردستان لە بەلگەنامەکانی وەزارەتی دەرەوی بریتانیادا» دەست پێدەکەین.

لە لاپەرە ١٢١ و لە بەلگەنامەى ژمارە Fo 371/ 52401/ 125690 دا کە بە قسەى کاک «ئەنوەری سولتانی» (وەرگێڕی کتێبەکە) دەبێ لە سەرەتا یا خود ناوەراستەکانی سالی ١٣٢٥ (١٩٤٦)دا نووسرابێت هاتوو: «هەوالی عەشیرەتی و

ناوچهی کوردستانی ئێران - راپورتهكان وا دهگهییئن كه عاقیبهت «كۆمهلهی کورد Komal - e Kurd» سهری هه‌لداوه و «میانداو» و «بۆکان»یان گرتووه و به‌رهو «سه‌قز» تا «سه‌را» رۆیشتوون...

راپۆرتی دووم به ژماره 25338 - 371/ 45478 Fo كه‌وتۆته لاپه‌ره ۱۲۳ی سه‌رچاوه‌ی پێشووه. بۆ تێبینی راپۆرته‌كه‌ش نووسراوه: راپۆرتی شه‌ش مانگی ته‌وریز - ئهم راپۆرته ساغه‌ره‌وه‌ی راپۆرتی پێشوو (۴ی مارچی ۱۹۴۵ه) و ماوه‌ی نیوان یه‌كه‌می مارچ تا ۱۵ی ئۆگۆستی ۱۹۴۵ ده‌گرێته به‌ر.

«كاروباری كوردان - له ماوه‌ی شه‌ش مانگی رابردوودا، سه‌رنج به‌رهو «كۆمه‌له» كشاوه كه رێخراوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆی كورده و وا ده‌رده‌كه‌وێ كه كۆمه‌لی پێشووتر واته «ژ.ك»ی له خۆیدا تواندبێته‌وه. كه‌سایه‌تییه‌كانی كۆمه‌له، هه‌مان كه‌سایه‌تی ژێكافن و ناوه‌نده‌كه‌ش، هه‌مان ناوه‌ندی ئه‌وی پێشووتر واته مه‌هاباده. گومان له‌وه‌دا نییه كه له ماوه‌ی چه‌ند مانگی رابردوودا لایه‌نگرانی بزووئنه‌وه‌ی سه‌ربه‌خۆیی كورد روو له زیادیوون بووه و له لایه‌ن روسه‌كانه‌وه زیاتر هان دراو. باشترین یارمه‌تییه‌ك كه روسه‌كان پێیان كردبێتن، به‌رگری كردن‌یان بووه له پلانی گرتنی مه‌هاباد له لایه‌ن هێزه‌كانی ئێران‌ه‌وه له مانگی مارچدا. ئه‌گه‌ر «سه‌رتیپ هووشمه‌ند ئه‌فشار» بجوایه‌ته ناو مه‌هاباده‌وه و بنكه‌ی چاوه‌دێرییه‌کی ئێرانی له‌وێ دامه‌زراندایه و قازی محه‌مه‌دی وه‌ده‌رنایه یا خود بێگرتایه، ئه‌وا بزووئنه‌وه‌كه تووشی نشوستی جیدی ده‌هات...

له لاپه‌ره ۱۷۵ هه‌تا ۱۷۹ به‌لگه‌یه‌کی گرینگی په‌یوه‌ندی‌دار به‌بابه‌ته‌كه‌ی ئێمه‌وه هاتووه. به‌لگه‌كه به‌ناوی «رۆژ ژمیری ته‌وریز» و به‌ژماره 25338 - 371/ 45478 fo ژماره ۱۷ - له ۴ تا ۲۵ی ئۆکتۆبری ۱۹۴۵ ئاماده‌كراوه. له لاپه‌ره ۱۷۷ و ۱۷۸ و له به‌شی «كاروباری دیکه‌ی كوردان»دا به‌م چه‌شنه‌باسی «به‌یاننامه‌یه‌کی كۆمه‌له‌ی دیموكراتی كوردستان» كراوه:

«حیزبی دیموكرات له سه‌ر ئوسوولی خودموختاری پێداده‌گرێ و به راشكاوی پشنگیری له مه‌سه‌له‌ی سه‌ربه‌خۆیی كوردستان ده‌كات. له به‌رانبه‌ردا خه‌لكه‌كه‌ش هه‌موویان بوونه‌ته دیموكراتی.

يەكەم بەرھەمى ديارىيەكانى روس بۇ قازى محەممەد كە سەرچەم دەبى
 <چاپخانىەك و دوو تەن (٢٠٠٠ كىلۇ) كاغەز بىت، برىتى بوو كە مەپانامەى
 حىزبى دىموكراتى كوردستان. بەلگەنامەكە، كە ھاوتەرتىب لە دوو ستوونى
 فارسى و كوردىدا چاپ كراو>، دواى چاوخشاندىكى سەرھەتايى بەو زولم و
 زۆرانەدا كە رابوردو دىكتاتورەكانى ئىران كوردوويانە، ئەم داخوازييانە ئاراستە
 كراون: ١- كوردستانىكى خودموختار لە نىو سنوورەكانى دەولەتى ئىراندا.
 ٢- كەلگ وەرگرتن لە زمانى كوردى لە قوتابخانە و ئىداراتى كوردستاندا.
 ٣- ھەلبۇزاردنى دەستبەجىي شۇپاي ئەيالەتى كوردستان بۇ ئەوھى چاوەدبىرى
 ھەموو كاروبارىكى كۆمەلايەتى و حكومى بكات. ٤- ھەلبۇزاردنى كاربەدەستانى
 دەولەتى تەنيا لە كوردان بن. ٥- دانانى ياسا بۇ بەپۆدەبىردنى پۆدەندىيەكانى
 نىوان وەرزىر و خاوەن زەوييەكان. ٦- ھاوكرارى لەگەل رەگەزەكانى دىكەى
 ئازەربايجان، وەك ئەرمەنى و ئاسۇرى و ھتد... بۇ ئەوھى بەكەتى و برايەتى
 بال بە سەر ولاندا بكىش. ٧- دەرھىنانى كان و سەرچاوە سروشتىيەكانى
 كوردستان بە سوودى خەلكەكە خۆى. مەپانامەكە بە ئاوتەخوازي بۇ
 سەرکەوتوويى ھەموو ئەتەوھەكانى ئىران كۆتايى پى دىت.»

پىم وا نىيە ئەو راپۆرتە ھىچ شىكرەنەوھەكى بوى. تەنيا بەپۆيىستى
 دەزانم رىكەوتى راپۆرتەكان بەپىنى سالى ھەتاوى لىك بدەمەوە چونكە لەو
 پرواىەدام لىكدانەوھى ئەو رىكەوتانە نزيكان دەكاتەوە لە كاتى دەرچوون و
 چاپى بەياننامەكە. راپۆرتى «رۆژمىرى تەورىز» رووداوەكانى ٤ تا ٢٥ى
 ئۆكتۆبرى ١٩٤٥ى لە خۆ گرتووە كە ئەو رىكەوتە بەرامبەرە لەگەل رۆژى
 پىنچ شەممە ١٢ى رەزبەرى ١٣٢٤ ھەتا رۆژى پىنچ شەممە ٣ى خەزەلوەرى ١٣٢٤.

دوكتور «عەزىزى شەمىنى» لە ١٦٣ و ١٦٤ى كىتیبى «جوولانەوھى رزكارى
 نىشتمانى كوردستان» دا دەلى: «دواى برىارى ھەلوەشانەوھى كۆمەلەى
 «ژ.ك... لە يەكەمىن كۆنگرەى حىزب [ى دىموكراتى كوردستان]دا كە لە ٢٥-
 ٢٨ى ئۆكتۆبەرى ١٩٤٥دا بەسترا، برىارى دەرکردنى راگەيانندن و پرۆگرامىكى
 تايبەتى درا...»، دواتر بەكورتى باسى بەندەكانى پرۆگرامەكە دەكا، رەنگە ئەو
 نووسراوھە زانىارىيەكى باش بى بۇ ئەوھى بتوانىن رىكەوتى دەرچوونى
 بەياننامەكە روون بكەينەوھە. كە رىكەوتى ٢٥ ھەتا ٢٨ى ئۆكتۆبرى ١٩٤٥

بهرامبهره دهگهل ۱ ههتا ۶ خهزه لومرى ۱۳۲۴ى ههتاوى. به بىرواى من رهنگه له ماومى ئەو شهش رۆژهدا ههم په پىره و پرۆگرامهكه و ههم به ياننامهكه هاتىينه سهركاغز و دواى باس و ليكدانه وهش بلاو كرايينه وه.

له لاپه ره ۱۷۳ ههتا ۱۷۵ى كتيبى «مستفا بارزانى له ههنديك به لگه نامه و دۆكيومينتى سؤفيه تيدا ۱۹۴۵ - ۱۹۵۸» يشدا كه كاك دوكتور «ئه فراسيا و هه ورامى» له رووسيه وه بۆ كوردى وهرگير اوته وه. دهقى ۲۱ مادهى بهرنامه و پرۆگرامى حيزبى ديموكراتى كوردستان به وردى باس كراوه. لاپه ره ۱۷۳ به و ديارنه دهستى پيكر دووه: «به ناوى خواى مه زن - پرۆگرامى حيزبى ديموكراتى كوردستان - سه رماوه زى ۱۳۲۴، كانوونى يه كه م: ۱۹۴۵، مه هاباد، چاپخانهى كوردستان.» له لاي جه پى ئەو نووسراو هيهش ئەو دپره هاتووه: «نه ئينى له كوردببيه وه وهرگيراه» له كۆتاى ۲۱ ماده كه شدا و له لاپه ره ۱۷۵ نووسراوه: «وهرگير له كوردببيه وه بۆ رووسى: كاپيتان (نه قيب) فيلچفسكى ۱۹۴۶/۴/۱۶» كه ئەو رۆژهش بهرامبهره له گهل ۲۷ى خاكه ليوه ۱۳۲۵ى ههتاوى. له لاپه ره ۸۱ ههتا ۹۰ى كتيبى «هكومه تى كوردستان - رييه ندانى ۱۳۲۴ - سه رماوه زى ۱۳۲۵ كورد له گه مهى سؤقييتى دا» كاك «نه وشيروان مستفا ئەمين» دوو بابيه تى په يوه نديدار به و به شهى باس كردووه. له لاپه ره ۸۱ تا ۸۳ وهرگير دراوى به شى فارسى به ياننامه كهى هيناوه.

له لاپه ره ۸۳ و ۸۴ دا له به شى «هه وهل كۆنگرهى حيزبى ديموكرات» دا ده لئ: ««كوردستان» گۆقارى «بلاو كه ره وهى بىرى حيزبى ديموكراتى كوردستان» له ژمارهى يه كه مى سالى يه كه مى دا كه له ۱۵ى سه رماوه زى ۱۳۲۴ بهرامبهره ۶ى ديسامبه رى ۱۹۴۵ له ژيئر ناو نيشانى «حيزبى ديموكراتى كوردستان» نووسيو يه تى: «له دواى ئەوه له هه وهلى مانگى خهزه لومر (ئابان) ۱۳۲۴ى حيزبى ديموكراتى كوردستان له مه هاباد داندرا و به ياننامهى خۆى بلاو كردوه وه، له رۆژى ۲ى ۸ى ۱۳۲۴ دا هه وهل كۆنگرهى خۆى كه تيكه ل بوو له سه ران و نوينه رانى كوردان به ته رتيبى ژيروو... ته شكيل دا و له لايه ن سه ران و ره وشه تفكرانى حيزبه وه نوتقى زۆر چاك داير به ديموكراتى و يه كيتى ئيراد كرا...»

كاك نه وشيروان له دريژهى شيكر د نه وه كانيدا سه باره ت به م باسه له لاپه ره ۸۶ دا ده لئ: «ئه گه رچى يه كه مين به ياننامهى خۆناساندنى حيزب به خه لك و دانانى يه كه مين مه رانامهى و هه وهل كۆنگرهى له سه ره تاى مانگى

روژی ۲۵ی گه لاویژدا ئاھەنگ ئەگێرێ. ھۆی ئەمەش ئەگەر پیتەوہ بۆ ئەوہی کہ (ح.د.ک) خۆی بە درێژە (کۆمەلە ئی.ک) دانەنی و (ژ.ک) یش وەکوو خۆی لە روژژمێرەکانی دا نووسیویتی لە ۲۵ی گه لاویژدا دامەزرايوو...

ئەوہی لێرەدا پێویستە ھەلویستە یەکی لەسەر بکەین ئەوہیە کہ وا ویدەچێ بەپێی «گۆفاری کوردستان» ریکەوتی ای خەزەلەوہی ۱۳۲۴ (۱۳۲۴/۸/۱) بەیاننامە ی دامەزرانەنی حیزبی دیموکرات و ھەلوہشانەنەوہی کۆمەلە ئی.ک (ژ.ک) بلاو کراوہتەوہ کہ ئەو ریکەوتە بەرامبەرە لەگەل روژی سێ شەممە ۲۳ی ئۆکتۆبری ۱۹۴۵ی زایینی. سبەینێی ئەو روژەش واتە ۲ی ۸ی ۱۳۲۴ کہ بەرامبەرە لەگەل ۲۴ی ئۆکتۆبری ۱۹۴۵. کۆنگرە یەکەمی (ح.د.ک) بەستراوہ.

ئەوہی لەو بەشەدا ماوہ باسی لێکەین لاپەرە ۸۷ تا ۹۰ی کتیبەکە یە کہ دەقی ۲۲ بەندەکە ی مەرامنامە ی (ح.د.ک) ی تیدا بلاو کراوہتەوہ کہ ئەو بەشە پێوہندی بە باسەکە ی ئیمەوہ نییە. بەلام وەک تێبینیەک ئەوہندە دەلێین کہ ھیچ بەلگە یەک بە دەستەوہ نییە کہ بیسەلمێنێ یەکی خەزەلەوہی ۱۳۲۴ بەیاننامە ی حیزبی تازە دامەزریندر او چاپ کرابێ. چونکە خۆی گۆفاری «کوردستان» یش نووسیویەتی لەو روژەدا بلاومان کردەوہ، دیارە پێش ئەو ریکەوتە چاپ کراوہ.

ھەلبەت دەقی ئەو پێرەوپرۆگرامە لە لاپەرە ۱۰۹ ھەتا ۱۱۱ی کتیبی «جەمھوریەتی کوردستان لیکۆلینەوہ یەکی میژوو یی و سیاسییە» دا کہ کاک «مەحموودی مەلاعیززەت» نووسیویەتی ھاتووہ. دەقی وەرگێردراوی بەیاننامە کەش (لە فارسی بۆ کوردی) لە لاپەرە ۱۰۴ ھەتا ۱۰۶ دا نووسراوہتەوہ. ئەو بابەتانە ی کہ لە کتیبی «مستەفا بارزانی...» دا گرینگیان ھە یە ئەوانەن: ۱- ریکەوتی پرۆگرامە کە مانگی سەرماوہز یا کانونی یەکەمی (۱۹۴۵) ە کہ دیارە ئەو ریکەوتە مەودایەکی وای لەگەل بەیاننامە کە نییە. وادیارە ئەو پرۆگرامە بە ماوہ یەکی کەم دوا ی دەرچوو و بلابوونەوہ ی بەیاننامە کە چاپ کراوہ. ۲- شوینی چاپەکە یە کہ نووسراوہ: مەھاباد: چاپخانە ی کوردستان.

بەلام چونکە چاپخانە ی کوردستان درەنگ ھاتۆتە مەھاباد وا دیارە ئەو پرۆگرامەش ھەر وەک بەیاننامە کە لە جێگایەکی دیکە و چاپخانە یەکی دیکە لە دەرەوہ ی مەھاباد و ناوچە ی کوردستان چاپ کرابێ. بەلگە شمان لاپەرە ۴ی ژمارە ۳ی «روژنامە ی کوردستان» ە کہ لە بەشیکی دا دەلێ: «روژی ۲۰ی ۱۰ی ۲۴ ساتی

۵[ى] باشنيوهرۇ لە ئىدارەى رۇژنامە و گۇقارى «كوردستان» بە مناسبەتى كوردنەۋەى ئەو ئىدارە و بلاوكردنەۋەى ھەۋەل ژمارەى رۇژنامەى كوردستان جىژنىكى بەشەۋەت گىرا...» ھەرەك دەزانىن ژمارە ۱ «رۇژنامەى كوردستان» ۱۱ ھەر لەو رۇژدە كە بەرامبەرە لەگەل رۇژى پىنج شەممە ۱۱ ژانوييەى ۱۹۴۶ چاپ و بلاو بۆتەۋە.

لە لاپەرە ۱۶۸ ھەتا ۱۷۰ ى كىيى «رۇژھەلاتى كوردستان لە سەردەمى دووم جەنگى جىھانىدا...» دەقى وتوويژى «پىشەۋا قازى محەممەد» كە رىكەۋتى ۲۲ ى كانوونى يەكەم (بەرامبەر لەگەل ۱ ى بەفرانبارى ۱۳۲۴) لەگەل سەرنووسەرى رۇژنامەى فەرمان (ئاغاي شاھەندە) پىكى ھىناۋە ھاتوۋە، ناوبراۋ لە ۋەلامى ئەو پىرسىارە كە ئايا راستە قازى محەممەد لە گەرانەۋەى لە سەفەرى باكۇ چاپخانەى ھىناۋە؟ بەو چەشنە لە لايەن پىشەۋاۋە ۋەلامى دەدرىتەۋە: «دەزگاي چاپخانە لە تەۋرىز كېراۋە و تاقىكردنەۋەى زۇر ئاسانە» دواترىش پىشەۋا باسى دروشم و داخۋازىيەكانى حىزبى تازەدامەزراۋى كردوۋە و ھەرودە ۶ خالى گرىنگى بەياننامەكەى بۇ باس كردوۋن.

ھەلبەت دەقى ئەو وتوويژە بە شىۋەى دروستى خۇى (نەك ۋەك ئەۋەى رووسەكان لىيان ھەلكراندوۋە) لە لاپەرەكانى ۱ و ۴ ى ژمارە ۱ و لاپەرە ۲ ى ژمارە ۲ رۇژنامەى «كوردستان» دا چاپ كراۋە.

لە لاپەرە ۴ ى ژمارە ۱ رۇژنامەى كوردستان كە لە لاپەرە ۴ ى كىيى «رۇژنامەى كوردستان» دا چاپ كراۋە لە درىژەى وتارى «گفتوگۇ جەنابى قازى محەممەد پىشەۋاى بەرزى كوردستان دەگەل خاۋەنانى رۇژنامەى تاران» دا لە لايەن يەكەك لە بەرپىسانى رۇژنامەكانى تاران ئەو پىرسىارە كراۋە كە: «لە تاران دەلەن جەنابت چەند كەست بۇ باكۇ ناردوۋە لەۋى چاپخانە و كاغەز و ئەسلەھەيان ھىناۋە و تەشكىلى حىزبى كۆمۇنىست و داۋە؛ ئايا راستە؟» پىشەۋا لە ۋەلامدا دەلى: «ئەم قىسانە كاربەدەستانى لەشكرى بۇمان ھەل دەبەستەن ئەۋانە راستىن. كاغەز و چاپخانەمان لە تەۋرىز كېرەۋە و شىۋەش دەتوانن لەۋ جىگاي لىمان كېرەۋە، ئاگادار بن؛ تەشكىلى حىزبى كۆمۇنىست درۋىيە، شىتەك ھەيە ئىمە لە كوردستان دا ھەر ۋەكو قانوونى ئەساسى ئىران ئىجازە دەدا خەلك بە

تەواوی مەعنی ئازادی عەقیدەیان ھەیە و حیزبێکی ئاشکرامان ھەیە ئەویش
فیرقە ی دیموکراتی کوردستانە»

دواتر «پێشەوا لە وەلامی ئەو پرسیارەشدا کە: «مۆمکین دەبێ کە مەرامی
فیرقە ی دیموکراتی کوردستانمان بۆ بەیان بفرەمووی؟» باسی خالەکانی
بەیاننامە کە دەکا کە ئەو خالانە ھەمان بەندەکانی بەیاننامە کە ی پێشوون.

سەرچاوە ی دواترمان لاپەرە ٣٥ ھەتا ٤٦ ی کتێبی «چل سال خەبات لە
پێناوی ئازادی» دوکتور «عەبدوڕەحمانی قاسملوو» یە. لە لاپەرە ٣٥ ھەتا ٣٨
دەقی وەرگێڕدراوی بەیاننامە کە ی (فارسی بۆ کوردی) لە خۆ گرتوو. لە لاپەرە
٣٨ تا ٤٦ یش لە سەر بەیاننامە کە قسە کراوە و شیکردنەو ی پێویستی لە سەر
نووسراوە. ئەو ی جیگای سەرنجە لاپەرە ٤٥ و ٤٦ ی ئەم کتێبە یە کە لەودا بەو
چەشنە لە بابەت نووسەری بەیاننامە کە و ھەروەھا گۆڕینی کۆمەلە ی ژ. ک بە
حیزبی دیموکرات باس کراوە: «لێرەدا پێویستە ئیشارە بە راستی یەکی دیکەش
بکری، وا درەدکەوئ کە نووسینی ئەم بەرنامە یە لە ئەستۆ ی قازی محەممەد
بوو. قازی محەممەد لە ناخری تیکۆشانی کۆمەلە ی ژ. ک دا بوو بە ئەندامی
کۆمەلە و زۆر زوو درەدکەوت کە شەخسیە تیکی بەرچا و ھەلکەوتووی ئەو
ریکخراوە یە. بۆیە ھەرچەند درەنگتر لە زۆر کەسی دیکە چوو بوو بۆ نیو کۆمەلە،
بە کردەو بوو بە بەرپۆلە بەری کۆمەلە ی ژ. ک. کاتی ک حیزبی دیموکراتی
کوردستان دامەزرا، درەدکەوت قازی محەممەد زیاتر لە ھەر کەسیکی دیکە ئەو
زەرورەتە و ئەو پێویستی یە تێگەشتبوو کە کۆمەلە ی ژ. ک بە تەریکی خۆ ی
بە شیوە ی ریکخستنی خۆ ی ناتوانی وەلامدەری خەباتی گەلی کورد لە کوردستان
بێ. ھەر بۆیەش قازی محەممەد لە ھەموو کەس زیاتر دەستی لە دامەزراندنی
حیزبی دیموکراتی کوردستاندا ھەبوو. لە ھەموو کەس زیاتر تەئسیری ھەبوو بۆ
ئەو ی بەرنامە یەکی ئەوتۆ بۆ ئەم حیزبە دا برێژێ... ئێمە ئێستا زۆر بەباشی
تێدەگەین چ بەرپرسیایەتی یەکی گەورە و چ زەحمەت و تیکۆشانێکی بێ وچان
کەوتبوو سەر شانی قازی محەممەد.»

لە لاپەرە ٧ ی کتێبی «رۆژنامە ی کوردستان...»، کە ژمارە ٢ ی رۆژنامە ی
«کوردستان» ی رۆژی شەممە ٢٢ ی ١٠ ی ١٣٢٤ (١٣ ی ژانویە ی ١٩٤٦) ی تێدا چاپ
کراوە، شیعرێکی مامۆستا ھەژار لە ژێر ناوی «ھەژار و مانگی بەفرانبار» لە

لاپهړه ۳۱ چاپ بووه. له پېښه کې شیعره که شدا به ناوې حیزبې تازه واته «کۆمه‌لەي دیموکراتی کوردستان» ئیشاره کراوه و تئیدا هاتووه: «له کاتیکا دوو برای خۆشه‌ویست و ئەندامی به‌رزى کۆمه‌لەي (دیموکرات) مرو و پشتیوان له سه‌فه‌ری کابەي هاتنه‌وه بۆکان (هه‌ژار) ئەو شیعرا نه‌ی خوينده‌وه.»

له لاپهړه ۳۱۶ ی کتیبی «رۆژنامه‌ی کوردستان...» یا هه‌مان لاپهړه ۴۱ ژماره ۷۹ ی رۆژنامه‌ی «کوردستان» و له دريژمى وتاریکی «سه‌ید محه‌مه‌دی حه‌میدی» دا له ژیر ناوې «موباریزه‌ی ئازادی و دیموکراسی ئیمه‌ پئی ده پینجه‌مین سالی خۆی نا» دواى ئەوه‌ی کورته‌ باسیک له‌سه‌ر نه‌هامه‌تی و زولم و زۆری دوژمنانی کورد ده‌کا، ئەوجار باسی سازبوونی نیه‌زه‌تیک ده‌کا که کوردی بئ بووژاوه و توانی ده‌سه‌لاتی خۆی بگریته ده‌ست خۆی. له کۆتایی وتاره‌که‌یدا ده‌لئ: «له ئاخريدا به ئیخلاسیکی له ئەندازه به‌ده‌ر و قه‌لبیکی پر له شووری نیشتمان‌په‌رستی جیژنی پینجه‌مین سالی موقه‌ده‌سه‌مان به حوزووری موباره‌کی زاتی ئەقه‌ده‌سی پېشه‌واى موعه‌ززم و هه‌موو برا کورده‌کانی رۆژه‌لات عه‌رز ده‌که‌م و له خودای بئ هاوال ده‌پاریمه‌وه که پېشه‌واى به‌ریزمان موه‌فقه‌ق و پیرۆز کات که له سایه‌ی ویدا چاوی هه‌موو برا کوردیک به‌ فیتکایی دیموکراسی روون و هه‌موان له نیعمه‌تی ئازادی به‌شدار بن. له دوايیدا ده‌لیم بژی و هه‌ر سه‌ره‌به‌رز و پیرۆز بیت پېشه‌واى زانا و به‌ریزمان و هه‌ر پایه‌دار بیت <کۆمه‌ل و دیموکراتی کوردستان>».

له‌و دوو ژماره‌یه‌ی «رۆژنامه‌ی کوردستان» راستیه‌کی زۆر گرینگمان وه‌ده‌ست ده‌که‌وئ ئەه‌ویش ئەه‌ویه که وادیاره ئەکه‌رچی له به‌یاننامه چاپکراوه‌که‌ی «کۆمه‌لەي دیموکراتی کوردستان» ناوې کۆمه‌لەي لئ دهره‌واویراوه به‌لام به‌ حوکمی ئەوه‌ی شه‌خسی «قازی محه‌مه‌د» و زۆربه‌ی لایه‌نگرانی به‌ ئاشکرا رایانگه‌یانده‌وه که ناوې حیزبې تازه «کۆمه‌لەي دیموکراتی کوردستان» ه‌ تا ماوه‌یه‌کی زۆر ئەو حیزبه هه‌ر به‌و ناوه‌ ناسراوه. ئەوه‌ی روون و ئاشکرایه ئەه‌ویه که به‌یاننامه‌که له مه‌هاباد چاپ نه‌کراوه. بۆئه‌و بابه‌ته‌ش دوو بۆچوون هه‌یه، یه‌که‌م: ره‌نگه له ته‌وهریز چاپ کرابئ دووه‌م: ره‌نگه روسه‌کان له ولاتی خۆیان چاپیان کردبئ و دواتر هیئابیتیان بۆ مه‌هاباد به‌لگه‌ی بۆچوونی یه‌که‌ه‌مان ئەه‌ویه که وا دیاره ئەه‌و که‌سه‌ی

كوردى زانيوۋە بەلام زاراۋى سۆرانى چاك نەزانيوۋە. بە بۆچوۋنى من رەنگە ئەو كەسەي ئەو بەياننامەي چاپ كىردوۋە رووسىيەك بوۋە كە ھاتوۋچۇ و شوپىنى كار كىردى لە ناۋچە كوردىشنىنەكانى بە زاراۋى بادىنى (شاك) زۆرتىر بوۋە.

ئەگەر ئاورىك لە لاپەرە ۳۵۵ كىتپى «رۇژنامەي كوردستان» بدەينەوۋە و سەرنج بدەينە بەشى چاپكراۋى كوردى بەياننامەكە رەنگە تا رادەيەك يېنە سەر ئەو بۆچوۋنەي سەرى. لە ژمارە ۱۰ ۲ ۵ ۶ ى بەشى «ئەوۋە ئارەزوۋى ئىمە» دا ھەموو كار كىردەكانى (قىل)، «بى» و «بىي» و «بىيىت» بوۋە «يېشىە»، «بىيىشت» و «بىيىت». ھەرۈك ھەموۋمان دەزانىن لە زاراۋى بادىنىدا «بىيىت» ماناى «بىيىت» ى زاراۋى سۆرانى دەدا.

دەتوانىن ئەوۋەش بە بۆچوۋنى يەكەم و دوۋەممان زىادەكەين كە لەبەر ئەوۋە رووسىيەكى كوردىزان ئەو بەياننامەي چاپ كىردوۋە يا بە سەر چاپكردنەكەي راگەيۋە، لەبەر ئامانجى خۇيان كە لە ناۋبىردى «كۆمەلەي ژك» بوۋە، نەيانەيشتوۋە تەنانتە ناۋى كۆمەلەش بە ناۋى حىزبى تازەوۋە بىيىنى.

ئەگەرچى جوان ديارە كە كاتى خۇي كە بەياننامەكە دەرچوۋە، بۆ رەزەمەندى ئەندامان و لايەتكرانى كۆمەلەي (ژك) ئەوكارە كراۋە و ناۋى «كۆمەلە» لە جيات «حىزب» دەكار كراۋە. نووسىنەكانى پېشووۋمان لە بەشى «چۇنىيەتى ھەلۈەشانەنەۋەي كۆمەلەي ژك» تەۋاۋى ئەو بۆچوۋنانەمان دەسەلمىنن. ھىچ دوۋر نىيە گەيى «پېشەۋا قازى» لە روۋسەكان كە ھەموو جارى لە دانىشتىنى لەگەل ئەفسەرانى ئىنگلىس دەرېبىۋە، ھەر لەبەر ئەو چەشەنە كارانەي روۋسەكان بوۋى. دەنا سوۋر و ئاشكرايە كە تەنانتە «پېشەۋا» ش رازى بە گۆرىنى ناۋى «كۆمەلەي ژك» بە «حىزبى دىموكرات» و دواتر گۆرىنى دروشمەكانى نەبوۋە. بەلام لە لايەك لەبەر يارمەتى تەدانى ھىچ ھىزىك بە كورد (بۆ گەيشتن بە ئامانجەكانى) و ھەرۈەنا نەبوۋنى ھىزىكى ئەۋتۇ كە لە نىۋ خودى كوردستاندا بكرى پىشتى پىبەستى و لە لايەكى دىكەشەۋە فشارى لە رادە بەدەرى روۋسەكان بۆ گۆرىنى ناۋ و دروشمەكانى «كۆمەلەي ژك» كورد و سەركىرايەتى كورد بە پېچەۋانەي بىر و بۆچوۋن و ئارەزوۋ و ھىواكانى ناچار كرا (ژك) ھەلۈەشىنىتەۋە. با بۆ ئەو بابەتەش ئاورىك لە چەند سەرچاۋە بدەينەۋە:

له لاپه‌ره ٦٦ کتیبی «رۆژنامه‌ی کوردستان» که ژماره ٢ی رۆژنامه‌ی «کوردستان» که‌وتۆته ئهو لاپه‌ره و له به‌شی دووهمی وتاری «گفتوگۆی جه‌نابی قازی محهم‌هد پێشه‌وا‌ی به‌رزى کوردستان ده‌گه‌ل خاوه‌نانی رۆژنامه‌ی تاران» دا و له لاپه‌ره ١٢ دا «پێشه‌وا» له وه‌لامی ئهو پر‌سیاره که «له نێو کوردستان حیزبى کۆمه‌له هه‌یه؟» ده‌لى: «کۆمه‌له یانی حیزب و شتیکی واش له ئێراندا نییه. فه‌قته له عێراق حیزبیک به‌و نێوه هه‌یه ئه‌مما به مه‌ه‌ربووت نییه.» ده‌قی ئهو وت‌وو‌یژ‌ه له لاپه‌ره ١٦٨ هه‌تا ١٧٣ی کتیبی «رۆژ‌هه‌لاتی کوردستان له سه‌رده‌می...» یشدا و له ژێر ناوی سه‌رنووسه‌ری رۆژنامه‌ی «فه‌رمان» له‌گه‌ل رێبه‌ری کورده‌کاندا بلا‌وکراوه‌ته‌وه. له لاپه‌ره ١٧٠ تا ١٧٣ی کتیبی «رۆژ‌هه‌لاتی کوردستان له سه‌رده‌می دووم جه‌نگی جیهانی» - به‌پێی به‌لگه‌نامه‌کانی ئه‌رشیقی به‌کیتی سۆقیه‌ت» دا ده‌قی وت‌وو‌یژی رۆژنامه‌نووسی هه‌والده‌ری «تاس» له‌گه‌ل «پێشه‌وا قازی» که ریکه‌وتی ١٧ی کانونی یه‌که‌می ١٩٤٦ به‌رامبه‌ر به (٢٦) سه‌رماوه‌زی ١٣٢٥ی هه‌تا‌وی) له ته‌وریز ده‌گه‌لی پێک هاتووه، بلا‌و کراوه‌ته‌وه که له‌ودا دوا‌ی ئه‌وه‌ی به کورتی باسی میژ‌وو‌ی خه‌باتی کوردستان و زو‌لم و زۆری حکومه‌ته یه‌ک له دوا‌ی یه‌که‌کانی ئێران ده‌کا، له لاپه‌ره ١٧٢ دا ده‌لى: «کاربه‌ده‌ستان و مووچه‌خۆرانی ئێرانی له کوردستان هه‌لاتن و ئێمه بێ ده‌سه‌لات ماینه‌وه و که‌لکمان له‌و هه‌لومه‌رجه له‌باره وه‌رگرت بۆ یه‌که‌گرتنی هی‌ز و خێله‌کانی کورد. له‌م ماوه‌یه‌دا ئێمه پارتی ژیا‌نی کورد (ژیا‌نه‌وه‌ی کوردستان) مان پێک هی‌نا که ریک‌خرا‌ویکی نه‌هینی بوو و بۆ‌چوونێکی ناسیۆنالیستانه‌ی هه‌بوو و مه‌به‌ستی پێکه‌هینانی ده‌وله‌تیکی گه‌وره‌ی کوردستان بوو. ده‌سه‌لاتدارانی ئێران بێ‌گومان هه‌ولێ چاندنی دوژ‌منایه‌تی نێوان خێله‌کانی کوردیان ده‌دا. به‌لام به کۆتایی هاتنی شه‌ر، هه‌موو هه‌وله‌کان به ریکه‌ی دیموکراتیدا رو‌یشتنه پێش. >پارتی ژیا‌نه‌وه‌ی کوردستان له لایه‌ن ئێمه‌وه هه‌لوه‌شی‌ندرایه‌وه و «حیزبى دیموکراتی کوردستان» مان ریک‌ خست. < به دروست‌بوونی حیزبى دیموکراتی کوردستان، ئێمه به یه‌که‌جاری کۆتاییمان به دوژ‌منایه‌تی نێوان خێله‌کان و به داخ‌وازیی رێبه‌رایه‌تیی خێله‌کانمان بۆ ده‌سه‌لات وه‌رگرتن هی‌نا.» له په‌راویزی ئهو به‌شه‌دا دوکتور «هه‌ورامی» نووسیویه‌تی: «قازی محهم‌هد به هه‌والده‌ری تاسی گوتووه: ئێمه پارتی «ژ.ک» مان هه‌لوه‌شانده‌وه. گه‌رچی قازی

ھەلۈەشاندەنەۋە و گۆرۈنى ناۋى «ژ.ك»ى بەدل نەبوو، بەلام بەسەریدا سەپىندرا.»

بۆچۈۋنى دوۋەممان بۆ ئەۋە كە دەلۋىن ئەۋ بەياننامەيە لە رووسىيە چاپ كراۋە بەلگەيەكە كە پىشتر باسماۋ كەرد، ئەۋىش لاپەرە ۱۷۷ى كىتۋى «رۆژھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەكانى ۋەزارەتى دەرەۋى برىتانىادا»يە كە لەۋدا ھاتوۋە: «يەكەم بەرھەمى ديارىيەكانى رووس بۆ قازى محەمەد كە سەرجم دەبى چاچخانەيەك و دوو تەن (۲۰۰۰ كىلۆ) كاغەز بىت، برىتى بوۋە لە مەرامنامەى حىزبى دىموكراتى كوردستان. بەلگەنامەكە - كە ھاۋتەرتىب لە دوو ستوۋنى فارسى و كوردىدا چاپ كراۋە...».

با بگەرۋىنەۋە سەر باسى پىشووۋمان و بزانىن سەرچاۋەكان سەبارەت بە گۆرۈن و ھەلۈەشاندەنەۋى كۆمەلەى (ژ.ك) چىيان تىدا بلاۋ كراۋەتەۋە.

ئەگەرچى جاروبار لە ھىندىك سەرچاۋەدا، چاۋمان بە بۆچۈۋنى زۆر سەير و سەمەرە و قسەى بى بەلگە سەبارەت بە گۆرۈنى كۆمەلەى (ژ.ك) دەكەۋى، بەلام بەراستى كاتىك بەلگەنامەكانى سۆقىيەت و دواتر ئىنگلىسمان چاۋ پىدەكەۋى، بەۋ ئاكامە دەگەين كە ھىچ كەس بە گۆرۈنى كۆمەلەى (ژ.ك) و ھەلۈەشاندەنەۋى رازى نەبوۋە مەگەر ئەۋانەى بەرژەۋەندىيان لە بە ھىز نەبوۋنى (ژ.ك)دا بوۋى.

بۆ ئەۋە قسەكانمان بەلگەدار بى و وابكەين خۆينەرەن و لىكۆلەرەنى كورد و غەيرە كورد مەنەمان پى بگەن، دىسان ئاورپىك لە كىتۋى «رۆژھەلاتى كوردستان لە سەردەمى دوۋم جەنگى جىھانىدا» دەدەينەۋە. ئەۋ كىتۋە بەپى بەلگەنامەكانى ئەرشىقى يەكىتى سۆقىيەت نامادە كراۋە و كاك دوكتور «ئەفراسىياۋ ھەۋرامى» كۆى كرەۋنەۋە و لە زمانى رووسى ۋەرىگراۋنەتەۋە سەر زمانى كوردى. ئىمەش پىدادىيىن و لە ھەركۆى باسىكى پىۋەندىدار بە بابەتى خۆمانمان ۋەبەر چاۋ ھات كەلكى لى ۋەردەگرىن و دەينوۋسىنەۋە.

لە لاپەرە ۱۰۳، دوكتور «ھەۋرامى» دەلۋى: «ھىچ بەلگەيەك بە دەستەۋە نىيە كە كۆمەلە ناۋى خۆى يا گۆرۈبى يان ھەلۈەشاندەنەۋى خۆى راگەياندىبى...»

لە لاپەرە ۱۰۶، دىسان دەلۋى: «سۆقىيەكان لە كوردستان بەلۋى ھىچ ھاۋكارىيەكەيان بە ژىكاف نەدا، بەلام بۆ ۋەرگرتنى دەنگوباس كەلكيان لە

چاوپیکهوتنی نوینهرانی ژیکاف وەرگرت؛ ئاماده نهبوون ئهم پارتییە بە رهسمی بناسن و وتووێژی لهگهڵدا بکهن. ئهوان ههولیان دهدا له ئیش و کاری نهیانی و سههرکردایهتی ژیکاف ئاگادار ببنهوه. سۆفیتییهکان که نوو جار هیندی کوردیان بۆ باکو بانگ کرد، نوینهرانی پارتی ژیکافیان (وهک نوینهری سیاسی) لهگهڵدا نهبوو.»

له لاپهڕه ۱۳۱ و ۱۳۲ بۆ بهشی مهیهست و ئهرکهکانی کۆمهلهی ژیکاف که له راپۆرتی کونسولی سۆفییه له ماکۆدا باسی لیکراوه هاتوو: «مهیهستی کۆمهله [ی.ژ.ک] گهیشتن به سهربهخۆیی کورده، که کوردهکانی ئێران و عێراق و تورکیا و سووریاش بگریتهوه. ئهرکهکانی کۆمهله: ۱- کۆتایی هێنان به راووهر و دژایهتی ناوخوا ۲- یهکخستنی تهواوی کوردهکانی ئێران و عێراق و تورکیا. ۳- کیشیهی سهربهخۆیی دهولهتی کوردی بخریته بهردهستی هاوپهیمانهکان (سۆفییه و ئینگلیز و ئهمریکا).»

لاپهڕه ۱۳۵ بهشیکی «راپۆرتی کۆنسولی سۆفییه له رهزائیه ۱۹۴۵» که «هاشموف» و «عهلی ئهکبروف» نووسییانه هاتوو: «به وتهی هیندی له کوردهکان، پارتی ژیکاف که له کوردستانی ئێران بێک هاتوو له سههر بنچینهیهکی پتهو و بێ ئهوهی سیاسهتی هیچ دهولهتیکی بێگانه جیهجی بکات، دامهزڕیندراوه... پارتی ژیکاف ئالای نهتهوايهتی بۆ کوردستان دروست کرد که بریتیه له سێ رهنگ و رهنگهکانیشی بپچهوانهی ئالای دهولهتی ئێران دهنوین. رهنگی سوور له سهروهوه، پاشان سپی و له خوارهوه سهوزه له ناوهندهکشی ههتاو کیشراوه»

له لاپهڕه ۱۳۷ و له درێژهی ئهو راپۆرتهدا هاتوو: «بهپێی بریاری مۆسکۆ، ئیمه له مانگی ئابهوه [گهلاوێژی ۱۳۲۴ی ههتاوی] پهیوهنديمان لهگهڵ پارتی ژیکاف گۆرپوه. له چاوپیکهوتنهکاندا لهگهڵ ناسراوهکانی کوردا، به شیوهیهکی قایمکارانه تیمانگهیان دوو که ئیمه پیمان وایه بیر و باوهری «سهربهخۆیی بۆ کوردستان» کاتی خۆی نییه و واقعبینانه نییه، لهبهر ئهوهی ئهم بیر و باوهر زياتر له لایهن دوژمنانی کوردهوه پشتگیری لێدهکری؛ ههر ئهوانیش کهمتر له ههموو لایهک بیر له ئازادی و سهربهخۆیی گهلی کورد دهکهنهوه. ئیمه به مهیهستی باشتتر کردنی ژبانی گهلی کورد بپشێنار به

كورد له چوارچىۋەى ياساى ئىراندا له سەر بنچىنەيەكى دىموكراتىيانەى ولات. كوردەكانىش زۆر جار له لايەن سەركردهكانى پارتى ژىكافەۋە درۆيان لهگەلدا كراۋە و كۆمەلە بەرەبەرە له پىش چاۋى خەلك دەكەۋى [۱۹]. پارتى ژىكاف بە برىاردانىكى تايبەتى ھەلەشاپەۋە [۹] و ئەندامەكانى سەر لەنۆى چوونە ناو ريزى پارتى تازە دروستكراۋ، واتە حيزبى دىموكراتى كوردستانەۋە.

له لاپەرە ۱۳۹ و له بەشىك له راپۆرتى ۱۲ى ئۆكتۆبرى ۱۹۴۵دا ھاتوۋە: «كۆمىتەى كوردى ژىكاف له ۱۹۴۲دا بە دەستپىشخەرىي ھىندى كوردى دىموكرات له عىراق بۆ يەكخستنى بەربلاۋىي ھەموو ھىزە دىموكراتىيەكانى بەشەكانى كوردستان پىك ھاتوۋە. پارتى ژىكاف مىراتگرى پارتى (خۆيىوون)ە و نەرىتى دەرەبەگى و داشناكەكانى پىتەۋە [۱۹].»

له درىژمە ئەۋ راپۆرتەدا له لاپەرە ۱۴۰ و ۱۴۹دا ھاتوۋە: «كۆمەلەى ژىكاف داخاۋىيى سياسى و ئابوورى و مافى كوردەكانى ھەموو پارچەكانى كوردستانى له بەرنامەى خۆيدا چەسپاندوۋە... (لاپەرە ۱۴۱) «وئىنەيەك كە لىرەدا پىنويستە باس بكرى كۆبوونەۋەى رۆژانى ۱۹/۴/۱۹۴۵ و ۲۲/۴/۱۹۴۵ى دەوروبەرى مەھابادە كە بە بەشدارى ھىندى فېئودال و سەرۆك ھۆزى كورد پىك ھاتوۋە. پرسىارى ھەرە گرنگ كە لەم كۆبوونەۋەيەدا لىكۆلئىنەۋەى له سەر كراۋە، چۆنەتتى ھەنگاونان له خەباتى دژى پارتى ژىكافدا و پىشگىرى له پەرەگرتنى ئەۋ پارتە بوۋە.»

له لاپەرە ۱۴۳ و ۱۴۴دا ھاتوۋە: «چالاكىي ژىكاف له عىراق بە سەركرديەتتى مەلا مستەفايە. بەپىي ھەۋالى گەبىشتو لەۋىش پەرەى سەندوۋە. سەرەتاي ۱۹۴۵ كۆمىتەى ژىكاف له ناوچە كوردنشىنەكانى باشوور - رۆژھەلاتى توركياي ھاوسنوورى ئىران و عىراق دەستى بە رىكخستنى شانەكانى خۆى كردوۋە. <زۆربەى ئەندامانى ژىكاف له عىراق و توركييا، ھەرۋەك كوردستانى ئىران، رۆشنىبرانى پىشكەوتنخاۋ و بازىرگاني بچووك، پىشەساز و كوردى ئاسايى و ئاژەلدار و جووتيارن. ھەرۋەھا ھىندى له ھەرە پىشكەوتنخاۋە فېئودالەكانى كورد دىنە ريزى ژىكافەۋە.>»

له لاپەرە ۱۴۹دا راپۆرتى بائويزى يەكيتى سۆقىيەت لە ئىران «ئا. ياكۆبۇف» لە نامەكەيدا بۆ سەرکۆنسولى يەكيتى سۆقىيەت لە ورمى لە يەكەك لە راسپاردەكانىدا دەلى: «لە نزيكەۋە سەرنجى زياتر بدرىتە رىكخراۋى

كۆمەلە [ی] «ژىكاف» و زانىيارى زياتر لە سەر ئەندامانى سەرکردايەتى و بەگشتى ئەندامانى ترى كۆمەلە كۆ بكړينهوه.»

لە لاڤەر ۱۵۷ تا ۱۶۸ يادداشتى اى ثايارى ۱۹۴۵ى «هاشموف» (سەرکونسولتى يەكيتى سؤقيەت لە ورمى) هاتووە کە بە کورتى بەم چەشنەيە (لاڤەر ۱۵۹ و ۱۶۰): «قازى محەممەد لە پيش چاوى هەموان گوتى: کوردەکان بەتايبەتى ژ.ک دەيانەى نوينه‌ريکى بەدەسلەت و رۆشنيرى دەولەتى سؤقيەتيان لە لاى تا دەولەتى سؤقيەت لە رووداوەکانى کوردستان و پارتى (ژ.ک) ئاگادار بکاتەوه و بتوانى رينوينى (ژ.ک) کە ريكخراويكى تازه کوورەيه و لەوانەيه تووشى هەلەى زۆر بى، بکات. قازى محەممەد رايگەياند ئاشناى بنياتى بېکەتەى يەکيتى سؤقيەتە: سەرەراى ئەوهى کە خاوەن مولکىکى گەورەيه، دەيهوى دەسلەتکى وەک کۆمەلگەى سؤقيەت لە کوردستانيش هەبى گەرچى ئەو کاتە دەبى لە مولکەکەى خۆى جيا بێتەوه»

لە لاڤەر ۱۶۲ «هاشموف» سەرەراى ئەو هەموو تەبليغات و درؤ و دەلەسەى بۆ خراب نيشان دان و کەم‌هيز بوونى کۆمەلەى (ژ.ک) لە لاى بەرپرسانى پاىبەرزى سؤقيەت کردويانە لە پاش سەردانى بۆ ناوچەى مەهاباد و دەورووبەرى دەلى: «من به چاوى خۆم بوونى پارتى ژىکافم هەست پى کردوو. زۆربەى خەلک ناوى پارتى (ژ.ک) بە (کۆمەلە) دەبن. زۆربەى دانىشتوانى کورد و پياوە بەناوبانگەکانيان لایەنگرى سؤقيەت دەکن و بە هيوان لە خەباتياندا بۆ سەرەخۆيى يارمەتى لە سؤقيەت وەرگرن. کۆمیتەى کوردى (ژ.ک) خەلک دلتيا دەکاتەوه کە لە ئيش و کارى خۆيدا پەيوەندى بە دەولەتى سؤقيەتەوه هەيه. بەلام هيج پەيوەنديەک لە نيوان ئيمە و (ژ.ک) دا نيه. پيوستە بگوترى کەسە بەناوبانگەکانى کورد لە هەموو لایەکەوه هەول دەدن پەيوەنديمان پيوە بکەن. بەلام کەس ناوى تەواوى سەرکردايەتیی کۆمیتەى (ژ.ک) نادات و کەس باسى پەيوەنديەکانى ئەو پارتە بە پارتەکانى ترى ئيران و سووريا و تورکياوہ ناکات. ئەمە پالمان پيوە دەنى لەگەلتياندا زۆر وريا بين.»

لە لاڤەر ۱۶۶ ديسان هەر لە دريژەى يادداشتەکانى «هاشموف» دا هاتووە: «کوردەکان واتى دەگەن بە هۆى ئەو سەرەخۆيەوه، پيش هەموو شتیک لە چەوسانەوهى دەولەتانی ئيران و تورکيا و عىراق رزگاريان دەبى. بەلام ئەوانە

وا راستەقىنە نىيە كە شىباۋى رېبەرەيەتتى ھەموو كوردستان بى. كوردەكان پىيان
 واىە يەككىتى سۆڧىەت يارمەتپپان دەدات بۆ ۋەرگرتنى خۇدموختارى. ئەم ھىوايە
 دەبىتە ھۆى ئەۋەى كە ھىسابمان لە سەر بىكەن و بە ئاشكرا بوارمان دەداتى
 دەۋرى خۇمان لە ناو كورداندا پەرە پىبدەين. بەلام دەبى بزانرى ئىنگلىزەكان
 سالانىكە چالاكىي گەۋرە لە ناو كورداندا دەنۆينن و توانىويانە پەيۋەندى لەگەل
 ھىندى لە سەر كوردەكانى كورددا بىبەستن و دەۋرى خۇيان لە كوردستاندا پەرە
 پىبدەن، چۆنىەتتى ئەم دەۋرەيان لە ناۋچەكانى كوردستاندا ۋەك يەك نىيە.
 لە ناۋەندى كوردستان (مەھاباد، جەلدىان و شنۆ) دەۋرى ئىنگلىزەكان
 دەۋرى ئىمەى لە كار خستۋە، بەلام لەم دواييانەدا گوپيان لە دەنگى ئىمەش
 دەبى [۱۱۹۹].»

لە لاپەرە ۱۹۹۵ دەقى وتووۋىڭى «حاجى بابە شىخ»ى لەگەل رۆژنامەى
 «ئىتلاعات»ى رىكەۋتى ۸ى مارسى ۱۹۴۷ نووسراۋەتەۋە كە لە بەشىكدا دەلى:
 «سەرۆكى پىشۋى دەۋلەتى خۇدموختارى كوردستان «حاجى بابە شىخ» بە
 رۆژنامەنووسى ئەم رۆژنامەيەى راگەياندا: گوايە كاتىك پىشەۋەرى و قازى
 محەممەد لە باكۆ بوون، پىشەۋەرى و كاربەدەستانى دەرەۋە پىيان لە سەر ئەۋە
 دادەگرت كە كوردستان بىتتە بەشىكى ئازەربايجان و سەرەۋى بى. بەلام قازى
 محەممەد زۆر بەتوندى دژى ئەو ھەلۋىستە راۋەستا و بىيارى لە سەر نەدا و
 راىگەياندا ئەگەر بىريارە كوردستان سەر بە تەۋرىز بى، باشتر واىە سەر بە
 دەۋلەتى ناۋەندى تاران بى. حاجى بابە شىخ گوايە راىگەياندوۋە رېبەرانى كورد
 لە باكۆ لە ژىر گوشارىكى ئەۋتۇدا بوون و قازى محەممەد تەنانت نامادە بوو
 خۇى ژارخواردوۋ بكات. ئەو ھەرۋەھا راىگەياندا: بىگانەكان سەرەنجام بەلنىيان
 دا قازى محەممەد بىتتە سەرۆكى كۆمارى كوردى، تەنبا لەبەر ئەۋە كە لە
 بەرژەۋەندىياندا بوو قازى دژى پىشەۋەرى بەكار بىتنن و ئەم ھەلۋىستە جى پىيى
 ئەۋانى قايم دەكرىد...»

لە لاپەرە ۲۰۰۷دا نووسراۋىكى رىكەۋتى ۱۷ى ۷ى ۱۹۴۶ى «باقروڭ» ھاتوۋە
 كە لەۋدا «باقروڭ» بە نوپنەرانى سۆڧىەت لە تەۋرىزى راسپاردوۋە كە: «با قازى
 محەممەد كە خۇى بە مامەلە و بازارگانىيەۋە خەرىك كىردوۋە چىتر لە تەۋرىز
 نەمىننەۋە، بەلكوۋ نوپنەرىكى خۇى دىارى بكات و تىبگەيەنرى كە ئىتر لە

باره گاکه‌ی خۆی [واته مه‌هاباد] دوور نه‌که‌وێته‌وه و ئه‌رك و مافه‌كانی خۆی نه‌داته هه‌چ كه‌س. با ته‌واوی ئه‌وانه‌ی به‌ بیانیوی جۆراوجۆره‌وه له‌ ناوه‌ند [مه‌هاباد] كه‌م و زۆر گومانیان له‌ سه‌ره‌ دوور بخاته‌وه.

به‌ برۆای من «باقروڤ» مه‌به‌ستی هه‌ره‌ سه‌ره‌کی و گرینگی له‌و نامه‌یه‌ ئه‌وه‌یه‌ كه‌ قازی محهممه‌د له‌ ته‌ورێز سه‌ر له‌ کاروباری ئازهریه‌یه‌كان و سیاسه‌تی (بانیک و دوو هه‌وا) رووسه‌كان ده‌رنه‌هێنێ. هه‌رچی ماوه‌ی مانه‌وه‌ی به‌رپرسیکی کورد له‌ ته‌ورێز زۆتر بووبا، راده‌ی داخوازی و ویسته‌کانی کوردیش زیاده‌بوو. ره‌نگه‌ مه‌به‌ستیشی له‌وانه‌ی به‌ قسه‌ی ئه‌و گومانیان له‌ سه‌ره‌ و ده‌بی دوور بخړینه‌وه، ئه‌ندامانی تیکۆشه‌ری کۆمه‌له‌ی ژ.ک بووبێ كه‌ ئاماده‌ نه‌بوون خۆیان بده‌نه‌ ده‌ست رووسه‌كان و دروشم و ئامانجه‌کانیان بگۆرن. به‌لگه‌كان هه‌موو ئه‌و قسه‌یه‌مان ده‌سه‌لمێن كه‌ رووسه‌كان چۆن و چه‌نده‌

(له‌ هه‌موو بوارێكه‌وه) به‌ ئازهریه‌یه‌كان راگه‌یشتوون و چه‌نده‌ش کورد و مافه‌کانی کوردیان وه‌پشت گوێی خۆیان داوه. به‌لام سه‌ره‌رای ئه‌وانه‌ش دیسان هه‌ر له‌ کورد ترساون و نوسخه‌ی فریودانیان بۆ پێچاونه‌وه. ئه‌وه‌تا باقروڤ له‌ لاپه‌ره‌ ۲۰۸ و ۲۰۹ و له‌ نامه‌ی ریکه‌وته‌ی ۱۹۴۶/۹/۱۱یدا كه‌ بۆ (پیشه‌وه‌ری و شه‌یسته‌ری و جاوید و پادگان)ی نووسیوه‌ له‌ به‌شیکیدا ده‌لێ: «قازی محهممه‌د ئهم دوایه‌ چه‌ند کێشه‌یه‌کی گرنگیشی خسته‌ته‌ به‌ر ده‌می ئێوه، په‌یوه‌ندیان به‌و باروڤۆخه‌وه هه‌یه‌ كه‌ له‌ کوردستانی ئازهریایاندا هاتۆته‌ ئاراوه... من ده‌زانم ئازهریایانه‌كان و به‌تایبه‌ت کورده‌كان له‌ ناو کێشه‌یه‌کی سه‌ختی ئابووریدا ده‌ژین به‌لام ده‌بی ریکه‌یه‌کی دۆستانه‌ به‌ سه‌ریاندا زال بن و هاوکاریی دوولایه‌نه‌ لهم باره‌یه‌وه‌ پێویسته‌. ده‌بی هه‌موو هه‌ولێک بدرێ تا کورده‌كان له‌ ئازهریایانه‌كان دانه‌بێن ده‌نا به‌پێچه‌واته‌وه‌ له‌وانه‌یه‌ ئه‌وانه‌ ده‌ی ئازهریایانه‌كان به‌کار به‌یترین. له‌گه‌ڵ سلای برایانه‌دا - براتان باقروڤ.

هه‌موو به‌لگه‌کانی سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی کۆمه‌له‌ی ژ.ک و کۆماری کوردستان ئه‌و راستیه‌ ده‌سه‌لمێن كه‌ رووسه‌كان له‌ گرتنی شه‌ره‌کانی وه‌ك ورمێ و خۆی و ماکو و سه‌رده‌شت و سه‌قز و بانه‌ و... نه‌ته‌نیا یارمه‌تی کورده‌کانیان نه‌داوه به‌لکوو بوونه‌ له‌مپه‌ریکی قایم له‌ به‌رامبه‌ریاندا. به‌لام سه‌یره‌ له‌ گرتنی

پادىگانه كانى تەۋرېز و گرتتى شارەكانى ورمى و خۇي و ماكو بە ھەموو جوورېك يارمەتى ئازەرىيەكانىيان داۋە.

لە لاپسەرە ١١٨ى كىتېبى «رووداۋەكانى رۇژھەلاتى كوردستان...»دا «باقروڧ» لە نامەيەكدا كە بۇ بەرپرسانى ھەرە پاىە بلېندى سۇڧىيەت و يەك لە وان «ستالېن»ى ناردوۋە دەلى: «ھاۋرېيانى ئىمە جارىكى تر قازى محەممەدىان ئاگادار كرېۋتەۋە كە پېۋىستە بەپېى ئەۋ دەستورانە بجوولتتەۋە كە پېشتىر پېى دراۋە و دژى سوپاي ئىران ھېچ ھەنگاۋېك ھەلنەگرى. بۇ ئەۋەى بىيانوۋ نەدرېتە سوپاي ئىران تا ھېرش بكانتە سەر كوردەكان»

بەلام كىيە باۋەر بە دلسۆزى «باقروڧ» و رووسەكان بەرامبەر بە كورد بكا كە ۋا ھەكىمانە بجوولتتەۋە كە كورد ھېچى بەسەر نەيە. ئەۋ خەمخۇرىيەى «باقروڧ» و بەرپرسانى سۇڧىيەت لەبەر خۇشەۋىستى كورد نەبوۋە بەلكوۋ دەيانزانى ئەگەر كورد بۇ نمونە بىانەۋى شارەكانى سەقز و بانە و سەردەشت ... بگرن رەنگە لە لايەن دەۋلەتى ناۋەندى ئىران زەربەى كارېگەر بخۇن و تىك بشكىن. جا ئەۋ كات مەسەلەكە بە بارىكى دىكەدا ۋەردەگەرا و دوو بۇچوون دەھاتە ئاراۋە: ١- بە شكستى ئىحتىمالى كوردەكان لە بەرەكانى شەردا پىشتى ئازەربايجان چۆل دەبوو و ئەۋجار نۆرەى تىكشكاندنى دەۋلەتى پىشەۋەرى دەھات. ٢- ئەگەر ھات و كوردەكان ئەۋ ناۋچانەى مەبەستىانە گرتيان، ئەۋكات رەنگە ئەۋەندە بەھىز بن كە سەرەتا لە بەرامبەر ئازەربايجاندا راۋەستن و دواترىش ۋەلامى بەرپرسانى رووسى نەدەنەۋە. بەلگەكانى ۋەزارەتى دەرەۋەى ئىنگلىس و چەند كىتېبىكى مېژۋوۋىيى كوردى ئەۋەمان نىشان دەدەن كە ئىنگلىسىيەكانىش لە گىرانى شارى سەردەشت (ۋەك نمونە) زۇر ترساۋن و پىاۋەكانى خۇيان ناردۆتە ئەۋ شارە تا خەرىكى ئاۋاۋە نانەۋە بن و بە ھېچ چەشنىك نەھىلتن ئەم شارە ۋەدەست كوردەكان بكەۋى.

ترسەكەشيان لەۋە بوو كە ئەگەر بېتوۋ ئەۋ شارە ۋەدەست كوردەكان بكەۋى ئەۋە ئەۋكات كۆمارى كوردستان دەبوۋە دراۋسىي ئەۋان و بە بۇچوۋنى ئەۋان كوردەكانى ئەۋدىۋيان لى ھان دەدرا بۇ ۋەدەست ھىنانى مافەكانىيان ۋەخۇ بكەۋن.

بۆ ئهوهی که قسه کاشمان به لگه دار بکهین ئاوړیکې سهرپیښی له چهند سهرچاو ه ده دینه وه با بزاین سهارت به و بابه ته چیان نووسیوه و چ ده لټن: کتیبی «رؤژه لاتى کوردستان له به لگه نامه کانی و مزاره تی دهره وهی بریتانیا دا» یه کیک له و سهرچاوانه یه که زور به وردی باسی شاره کانی دهره وهی کۆماری کوردستانی کردووه که کورده کان ویستوویانه بیانگرن.

له لاپه ره ۲۲۰ و ۲۲۱ و له به لگه نامه ی ژماره Fo371/ 52702 نیراو له ۳ ی ئاپریلی ۱۹۴۶ دا له به شی «له کرماشانه وه بۆ تاران» سهارت به «سهردهشت» هاتووه: ئه مرۆ به یانی سهرتیپ هوما یوونی له سنه وه به ریگه ی هه وایدا هاته کرماشان و دواى وتووویژیکى دوورودریژ له گه ل من، پاشنیوه پۆ گه رایه وه بۆ سنه. ناوبراو گوئی له رۆژی ۲ مارچ به دواوه سهردهشت له لایهن کوردانه وه ئابلووقه دراوه و تا ئیستاش دريژه ی هه یه... (ل ۲۲۱) ئه گهر سهردهشت بکه ویته دهستی کورد، مه ترسییه کی گه وره هه یه بۆ ئه وهی کوردستانی عیراق تووشی تهنگ و چه لمه بین [له بهر ئه وهی] کۆماری کورد پیوه ندیکى نزیکى له گه لیان هه یه. به بۆچوونی ئه و، له به رژه وه ندی حکومه تی عیراق دایه که سهر بازخانه یه کی به هیژ له قه لادزی، رووبه پرووی سهردهشت و ههروه ها له شلیر، رووبه پرووی بانه دابنیت و فرمانده ی هه ر دوو شوینه که فرمانیان پی بدریت که له پیوه ندیکى نزیک و زانیاری گۆرینه وه دا بن له گه ل دهسه لاتداریه تی سوپای ئیران له سهردهشت و بانه. به گویره ی ناوبراو حکومه تی عیراق گه لیک باش ده بیت ئه گه ر داوا له حه مه ره شید بکات بگه رپته وه بۆ عیراق و له دارو خان نیشه جی بیت و به لټینی ئاسایشی پی بدریت. ههروه ها ئه گه ر گونجاو بیت، پیشنیاریکی ئه وتۆ به مه لا مسته فا بارزانیش بکریت که ئه گه ر بیت و حوکمی ئیعدامه که ی ئیستای هه لپوه شیته وه، وا هه یه بکه ویته بیری گه رانه وه [بۆ عیراق] هه ر دوو ئه و که سانه، گه رچی وه ک له دهره وه دهروانی، لایه نگریی قازی محه مده دی مه هابادی دهکن، به لام له گه ل ئه وه شدا به شیوه یه کی بی گه رانه وه خویان نه خستۆته دوژمنایه تی هه میشه یی له گه ل حکومه تی ئیرانه وه.

له لاپه ره ۲۲۷ تا ۲۲۹ و له راپۆرتی ژماره Fo371/52702 ی ریکه وتی ۱۶ ی ئاپریلی ۱۹۴۶ دیسان باسی سهردهشت و بانه هاتۆته گۆپی و ده لټ: «من له رۆژی

بە ھۆی بارودۆخی رینگاو نەمدەتوانی بچمە ئەوێ [۹]... وتووێژیکی دوورودرێژم لەگەڵ جەنرال جەھانبانی کرد کە لە سەنە بوو. ناوبراو گوتی ئابڵووقەیی سەربازخانەی سەردەشت لە راستیدا ھەڵنەگیراوە... (ل ۲۲۸) جەنرال جەھانبانی زۆر جەختی لە سەر ئەوە دەکرد کە حکوومەتی عێراق دەبێ: ئ (ھاوکاریی [ئێران] بکات بەوەی زۆر بھێنێت بۆ ھەمەپەشید [خان] بۆگەرانی ھەوی عێراق و ھەپەشەیی لێ بکات کە ئەگەر بەرپەرچی ھۆکەمە کە بداتە ھە، مۆلگەکانی لە عێراق لێ داگیر دەکەیت. ب) بکنەیی سوپایی عێراق لە قەڵادزێ و شلێر دابمەزێت. بگەرێنەو ھە بۆ تیلگەرانی ژمارە ۴۱ی من بۆ تاران. ئەگەر ئەم کارە نەکەن، سەردەشت و وا ھەبە سەنە و بانەش بدرێن بە دەستەو ھە کە ئەنجامیکی جێگەیی داخ و بەرفراوانی بۆ کوردی عێراق دەبێت [۱۱۹] (ل ۲۲۹) گەرانی ھەوی دەستبەجیی مەلامستەفای بارزانی بە گروپە کەموزۆر ئاشکرا رووسەکانەو، تەنیا یەکەمین ئەنجام دەبێت. من بە جەھانبانیم گوت کە ئەو بۆچوونە بە تاران و بەغدا رادەگەیێنم. ۶) تەنیا ھەوی سەردەو بە [بۆلۆیزخانەیی] بەغدا رابگەییێن.

کاک «عەبدوللا ئەحمەد رەسوول پشەدری» ش لە لاپەرە ۴۰ی بەشی یەکەمی کتێبی «یادداشتەکانم» دا سەبارەت بەو بابەتە دەلی: «خەلکی ناوچەیی سەردەشت و ھەموو عەشایرەکان پشٹیوانی یان ئەکرد لە کۆماری [کوردستان لە] مەھاباد و زۆربەیی زۆری خەلک چەکیان ھەلگرتبوو لە دژی رژیمی تاران و تەنیا دوو کەس ھەبوو کە بە ئاشکرا دژی کۆمار بوون و لە سوودی رژیم چەکیان وەرگرتبوو خۆیان خستبوو ناو سوپای ئێرانەو یەکیان «حەسەن ئاغای بێزیلە» و دوو میان «مامەندی حاجی ھەباس ئاغا» برازای بابەکر ئاغا. ناوبراو مامەند ئاغا خۆی لە ناوچەیی «ئالان» [ی] خاکی ئێران دانەنیشت و بابەکر ئاغا ش لە پشەدرەو ھیندی چەکداری بۆ ناردبوو تاکوو بتوانن پشٹیوانی لە ھیزەکانی سوپای ئێران بکەن و مەسئەلەش ئەوە بوو کە وا بابەکر ئاغا بە فەرمانی ئینگلیزەکان بەو کارە ھەستابوو. چونکە ئینگلیز و ئەمریکا بە یێکەو ئەو ناوچەیان بەشیک ئەزانی لە باشووری ئێران و ئەکەوتە بەر دابەشکردنی خۆیان، ئەو دابەشکردنی کە لەگەڵ رووسیا کردبوویان لە کاتی داگیرکردنی ئێراندا... مەحمودی حاجی ئاغای ھێرۆ بە پێچەوانەیی ھەلۆیستی بابەکر ئاغا بوو. مەحمود ئاغا ھەموو جۆرە ھاوکاریکی لەگەڵ کۆماری [کوردستان لە]

مه هاباددا نه کرد. ... بابه کرناغا يهک دوو جار شکا يه تي کردبوو له مهحموودئاغا لای ئینگليزهکان و پتي وتبوون که مهحموودئاغا بوته شيوعی و پهيوهندی له گهل کوماری مه هاباددا ههيه.»

«عه قید به کر عه بدولکه ريم هه ويژي» ش له لاپه ره ۸۰ ی کتیبی «گه شتيک به کوماری مه هاباددا» ده لای: «سه رهنگ پزيشکيان نيويک فه رماندار (قايم مقام) ی سه رده شت بوو. ئەم کابرايه گه ليک که له کچی و زمان لووس بوو، ته و او شاره زای عه قلیيه ت و بيروبو چوونی خه لکی ناوچه که بوو. به پروپالانته و فرتوفيل خه لکه سافيلکه که ی شار و ده ورپيشتی وا تيگه ياندبوو که کوماری مه هاباد کوماریکی کومونستانه ی خودی نه ناسه و ده سه لاتي بگاته هه ر جيگه يهک ئەوا به تووره که ی ده بيژي و خه لکه که شي قري ده کات، جگه له وه ی که ده سه لاتدارانی مه هاباد له گهل رووسه کان بوونه ته يه که ده ست و يه که هيژ تا جه ماوه ری کورد له ئايینی ئيسلام وهر بگيرن و لهم رووده شه وه، دژ به هه موو ئايينيکی ئاسمانی يه. بۆيه که سيکی که هاريکاری و پشتگيري له و کوماره بکات کافر ده بيت...»

«دوکتور قاسملوو» ش له لاپه ره ۱۰۲ ی کتیبی «چل سال خه بات له پیناوی نازادی» دا ده لای: «پاش شه ری مامه شا ئەو ههسته له نيو هيژي پيشمه رگه دا به تين تر بوو که ده بی هيرشيکی زور گه وه بۆ سه ر هيژه کانی له شکری ئيران له ناوچه ی سه قز بکری مه به ستيش ئەوه بوو که هيژي کوماری کوردستان ئەوه ند بچيته پيش که شاری سه نش رزگار بکا... به لام ليره دا عاميليکی دیکه ده خاله تی کرد و بوو به کۆسپی سه ر ريگای پيشه وه ی هيژي کوماری کوردستان به ره و جنوب. رۆژی ۳۰ ی جۆزه ردانی ۱۳۲۵ (۲۰ ی ژوئيه نی ۱۹۴۶) هاشمو ف قونسوولی سووييتی له ورمی، چوو بۆ لای پيشه واز قازی و له گوندي سه را چاوی پیکه وت. داوای هاشمو ف ئەوه بوو که هيژي کوماری کوردستان هيرش نه کاته سه ر ئەپته شی ئيران چونکه رهنگه شه ريکی گه وه ساز ببی که يه کيتی سووييتی پتي باش نييه و ناشتوانی هيج يارمه تيکی نيزامی به کوماری کوردستان بکا...»

به کورتي ته و او ی ئەو به لگه نامانه ئەوه ده سه لمينن که زله يژه کانی به روا له ت دۆستی کورد و کوردستان جگه له به رژه وهندی خويان و له خسته بردنی ئەو جوولانه وه رزگاربخوازانە ی نايانه وي نۆکه ری ئەوان بکه ن، هيج

يارمه تيه كيان به كورد نه گه ياندووه و بگره له ئامانجه كانيشيان دوور كړدوونهوه.

په كيكې ديكه لهو سهرچاوانه ي كم تاكورتيك باسي چؤنيه تي هه لوه شانده وه ي كؤمه له ي (ژ.ك) و چنده زانيارپيه كي ديكه ي هه و سهرده مي كړدووه، كتيبي «بیره وهریه كانی محهمه دی شاپه سندی» په. با بزانی كاك «محهمه» لهو باره وه چي نووسیوه:

له لاپهړه ٤١٤ و له بهشي «پیشه و قازی محهمه و سهر كړدایه تی كؤمه له» به كه لك وهرگرتن له كتيبه كهي «نارچی بالذ رۆښښت» ده لئ: «كاتيك قازی محهمه داوای كړد بچيته ريزي ئه ندامانی كؤمه له، هه وه ل جار كؤمه له ئهم پيشناره ي ردت كړدوه، ئه ویش له بهر ترسی پله و پایه و ریز و ئیحترام و نفووزی بهر بلاوی كه سایه تی خودی قازی و «بنه ماله ی قازیان» بوو ته نانه ت سهر كړدایه تی كؤمه له به بنه ماله ی په كیه كي ئه ندامانی و بنه ماله ی «زهبیجی» شه وه له زووه و پئی راهاتبوون، ترسیان له وه بوو سیاسه تی كؤمه له ش بكه ویته ژیر دسه لاتئ. كاتيك ئهم داواكارپیه جیبه جئ بوو، ئه و جار ئه وه ی كه سهر كړدایه تی كؤمه له لی دترسا، هاته دی: تاكه كه سیك حیزب بهرپوه دهبا» به لام وانیه ئهم تاكه كه سه ی «نارشی رۆښښت» مه به سسته تی، پیشه وانه بوو، ئهم تاكه كه سه «جه عفر باقرؤف» ديكاتاتؤری نازهربایجانی شووړه و ی بوو كه پیشه وانی خستبووه ژیر گوشاره وه...

له لاپهړه ٤٣ و ٤٤ و له بهشي «كورد و رووس» دا ده لئ: «سالی ١٩٤١ دواي جیگیربوونی سوپای سوور له كوردستان له شكری كورد نیازی وابوو ههریمی ورمئ له سوپای ئیران پاك بكاته وه و ههریمه كهی به ته وای بخاته ژیر دسه لاتئ خوی، به لام ئه فسرده كاریه دسه كانی شووړه و ی له ورمئ به مه رازی نه بوون، ماوه یان دا به حكومه تی ئیران، پادگانه كانی هه و ههریمه به هیز بکات تا له شكری كورد نه توانئ ورمئ و دهوړوبه ری ئازاد بکات! ئهم مه سه له یه ته نانه ت له سه فهری ١٩٤١ ی هه یته تی كوردا بؤ باكو دهنگی دایه وه. باقرؤف سكرتیری حیزبی كؤمونیستی نازهربایجان به توندی داوای كړد: ئهم چه كانه كه له شكری كورد له ئه رته شي شا دهستیان كه وتووه، پئویسته بؤ حكومه تی ئیران بگیړدینه وه. باقرؤف ته ئكیدی كړد پئویسته قانونه كانی ئیران ریزیان لئ

بگيرئ؟ سەبارەت بە کورد بەم جۆرە، بەلام لە لایەکی ترەوه لە نازەربایجان خۆیدا لەو جیگایانەدا کە حکوومەتی فیرقەیی دیموکراتی نازەربایجان دامەزراوو بارودۆخ بەپێچەوانەی ئەمە بوو. لە قەزوین شوورەوی ماوەی ئەدا ئەپتەشی ئێران پادگانەکانی ئەو ناو بەهێز بکات، وانا بانیکە و دوو هەوا!

لە لاپەرە ۴۴یشدا دەلی: «دوای شەڕی «مامەشا» لە بەرەیی «سەقز» هێزی کۆماری بەو نیازە بوو ناوچەکانی «سەقز» و «سەر دەشت» و «بانە» پاکسازی بکات. تەنانەت شارێ «سە»ش نازاد بکات. بەلام کونسۆلی شوورەوی لە ورمێ «هاشموڤ» بە هەلەداوان خۆی گەیانە شاروۆچکە «سەرا» و رەسمەن ئۆلتیماتۆمی دا بە لەشکری کۆمار و رووبەر و پێشەوا قازی محەممەد و مەلا مستەفا و ئەفسەرە فەرماندە کوردەکانی ھۆشیار کردەو و گوتی: «کوردەکان ناتوانن زۆر پشت ئەستوو بن بە یارمەتی لەشکری شوورەوی و پێشەوا، چونکە شوورەوی ناتوانن پێش لەشکری ئێران بگرن. ئەگەر لە بەرەکانی تری شەڕدا هێرش بەرنە سەر کوردستان!...» بەلام رووسان خۆیان ناگادار بوون و لایەنی کوردیش زۆر باش دەیزانی کە راست ناکەن.»

بۆ پوختەتر کردنی ئەو باسە ناوڕێک لە کتێبی «کۆماری کوردستان ۱۹۴۶» ی «ویلیام ئیگلنتۆن جۆنیر» دەدەینەو. لە لاپەرە ۱۰۲ و ۱۰۳ ی ئەم کتێبەدا پاش ئەوێ باسی دامەزراندنی کۆمەڵەی پێوەندی فەرەنگی رووسەکان لە مەهاباد دەکا، دەلی: «بەرپرسیانی رووسی ناوچە، بەپێچەوانەی راسپێردراوەکانی دەوڵەتی خۆیان، لەو کۆبوونەو خۆیان دوور دەپەرێز کرد و بەرپێوە بردنیان بە خۆی کوردەکان ئەسپارد. قسەکانی قازی ھەرەک رابردوو ھیدی، ئاقلانە و زۆر بەرپێو جۆی دەستی پێکرا. بیری دواوژ و ھیز و توانایی لە تەواوی قسەکانی دا ھەست پێدەکرا. باسی سەفەری یاکۆی ھینا گۆری و سفارش و راسپێردراوەکانی «باقرۆف» ی سەبارەت بە «کۆمەڵەی ژ.ک» و ھەبیر ھینانەو و گوتی کە: پێویستە ناوی کۆمەڵە بگۆردرێ و چیدی کارەکانی بە نەینی نەبن و ھەموو کار و خەباتی بەپێی چوارچێوەکانی دیموکراسی بەرپێوە بچن.

لە درێژە قسەکانیدا گوتی: برادەرائی رووسی یارمەتی پێویست بە حیزبی تازە دامەزراو دەدەن. لە کۆتایی دا گوتی: کەس پرسیری ھەبیر؟ شەرح و لێکدانەو، پێویستە؟ وەلامیان داو: نەخێ، بەرپێوە پێویستە، بەرپێوە

سەرۆکایه‌تی حیزبی تازه و جیگای شۆرشگێڕانی واقعی کۆمه‌له‌ی «ژ.ک» یان گرتەوه‌! راستی ئهم مه‌سه‌له‌یه‌ به‌ جۆریکی دیکه‌یه‌. له‌ سه‌ره‌تا دا بریاره‌کانی «کۆمه‌له‌ی ژ.ک» سه‌باره‌ت به‌ مه‌رجه‌کانی رابه‌رایه‌تی هه‌رچی بووبی، به‌ نزیکبوونه‌وه‌ی رابه‌رایه‌تی کۆمه‌له‌ له‌ یه‌کێتی شووهره‌ی و ئاشکراکردنی زۆر له‌ نه‌هێنییه‌کانی کۆمه‌له‌ بۆیان (که‌ نه‌ده‌بوايه‌ ئهو هه‌له‌ گه‌وره‌یه‌ بکری!!) ئیدی کۆمه‌له‌ له‌ باری واقعییه‌وه‌ له‌ گریژنه‌ جوو بوو... ئه‌وه‌تا دوکتور عیزه‌دین مسته‌فا ره‌سوول (ل ۲۵۱) له‌ زمانی زه‌بیحی خۆیه‌وه‌ گوتویه‌تی: «مامۆستا زه‌بیحی ئه‌یوت وه‌ختی خۆی که‌ ویستویه‌یه‌ یه‌کێک بکه‌ن به‌ سه‌رۆک، وتیان ده‌بی یه‌کی ناودار بی، وتی ئیمه‌ هه‌یچمان خه‌لک نه‌یه‌ناسین و هه‌موو کۆره‌ فقه‌یر و گه‌نج و خه‌لگی ناو شار... بووین» پاشتریش هه‌ر «دوکتور عیزه‌دین (ل ۲۵۲) ئه‌وه‌ ته‌ئکید ده‌کاته‌وه‌ که‌ «زه‌بیحی» پاش ئه‌وه‌ی کۆمار رووخا و چووه‌ عێراق، هه‌ردم دیفاعی له‌ پێشه‌وا قازی محهممه‌د کردووه‌ و دایه‌نواندووه‌».

له‌ لاپه‌ره‌ ۲۵ ی پاشکۆی ژماره‌ یه‌کدا ده‌لی: «زۆر باشم له‌ بیره‌ پاش ریکه‌وتنه‌که‌ی قازی - پێشه‌وه‌ری فشاریان خسته‌ سه‌ر حکومه‌تی کوردستان ته‌نانه‌ت دروشمی حیزب و حکومه‌ت له‌ سه‌ر ده‌رگای ماشینه‌ حکومه‌تییه‌کانیش بستر نه‌وه‌. به‌پێچه‌وانه‌، ئازمه‌ربێجان رابردووی بزوتنه‌وه‌ی سیاسی باشی وه‌ک هی زه‌مانی مه‌شرووتیه‌ت و باقرخان و ستارخان و شیخ محهممه‌دی خه‌یابانی... تاده‌بوو، جگه‌ له‌وه‌ش سۆقیه‌ت و حیزبی تووده‌ به‌ هه‌موو توانایانه‌وه‌ یارمه‌تیان ده‌دا...» کاک «محهممه‌دی شاپه‌سه‌ندی» دوا‌ی ده‌رچوونی کتیی «چل سال خه‌بات له‌ پێناوی ئازادی» «دوکتور قاسملوو» نامه‌یه‌کی دووردریژی بۆ ده‌نووسی و تێبینیه‌کانی خۆی له‌ گه‌ل سیاسه‌تی کوردیی سۆقیتی ئه‌وسه‌ردم بۆ شی ده‌کاته‌وه‌ و ده‌لی که‌ سیاسه‌تی رووسه‌کان دۆستانه‌ نه‌بووه‌ و بگه‌ ده‌ی کوردیش بوون.

له‌ لاپه‌ره‌ ۵۵ و له‌ پاشکۆی ژماره‌ ۲ دا له‌ وه‌لامی ئه‌و پرسیاره‌ی «کاکشار ئۆرهمار» دا که‌: ئیوه‌ چۆن ده‌ستتان به‌ کار و چالاکی سیاسی کرد؟ ده‌لی: «له‌و ساوه‌ من هاتووچۆی نه‌وریزم ده‌کرد، ورده‌ورده‌ بۆ کۆتال کرین بۆ بازرگانی و شتی وا. بابم ئه‌و ساله‌ به‌زار بوو، یانی کووتالفرۆش بوو. من ده‌چووم کووتالم بۆی ده‌کری. له‌ ته‌وریز «عه‌بدوهره‌ حه‌مانی زه‌بیحی»م دیت. داوا‌ی لی کریم فێری

(ئۆرگانی فەرمی کۆمەڵە ئی. ژ. ک) من دەستم کرد بە حەرووفچینی ئەوسا بە نەینی کارمان دەکرد. گۆڤارە کەمان حەرووفچینی دەکرد و پاشان دەماندا بە مەتبەعە یەکی ئەرمەنیان و چاپی دەکرد <پاش بەینیک رووسەکان دەگەلمان باش نەبوون. ئەوان دەیانویست ئیمە بەرنامە ئی. ئەوان ئیمزا بکەین. ئیمە رازی نەدەبووین. قازی رازی نەدەبوو، زەبیحی رازی نەدەبوو، وردەوردە لەگەڵمان تیک چوون و ئیشارەیان دا بە چاپخانە کە ئیدی چاپی «نیشتمان» تەئخیر بکەن (وەپاش بێخەن). بۆ ئەو مەسەلە یە ئیمە مەتبەعە یەکی بجوو کمان پەیدا کرد و بردمانەو بۆ سابلاخ بۆ ئەوەی لەو بەولاو خۆمان «نیشتمان» چاپ بکەین > تا ئەو کاتە ئی کە من ئەو باسەت بۆ دەکەم ٩ ژمارە «نیشتمان» دەرچوو بوو.

لە لایە ٥٩ و لە درێژە و تارێ «گوتوبیژ لەگەڵ نەمەر» محەممەدی شاپەسەندی یادگارێکی دیکە کۆماری کوردستان» کە «کاکشار ئۆرمەر» ئامادە کردوو، کاک محەممەدی شاپەسەندی لە وەلامی ئەو پرسیارە کە: «هیندیک کەس دەلێن ناوگۆڕینی ژ. ک بە پێی داخوازی رێبەر و پێکھێنەرانی ئەم ریکخراوە نەبوو واتە ئەلێن قازی محەممەد بە بێ پرسی کەسانی وەک زەبیحی کارەکی کردوو واتە ناکۆکیەک لە ئیوان پێشەوا و ئەودا هەبوو، ئیو وەکوو شاھیدیکی میژوویی بۆ ئەم مەسەلە یە جوابتان چییە؟» دەلێ: «من لە بیرم وەرپێشماندا ئەمەم نووسیو: خەڵک مەسەلە کە گەورە دەکەنەو بەلام وا نەبوو. راستە زەبیحی و چەند کەسیک مۆخالیفی ئەو بوون کە پێشەوا بێی بە بەرپرسیاری کۆمەڵە، بەلام ئەو لەبەر ئەو نەبوو کە پێشەوا لایقی ئەو نەبێ، چونکە پێشەوا پێش ئەوەی ئیمە لە دایک ببین بەرپرسی سابلاخ بوو. مامی پێشەوا خۆی ھەر لەسەر پاراستنی خەڵکی سابلاخ کوژراو، یانی رووسەکان کوشتوویانە. ئەواتە ھەر بە تایفە نفوزیان ھەبوو لە سابلاخ. نفوزی قەزاوہ تیان ھەبوو، نفوزی کاروباری خەڵک دروستکردن. نا ئەو راست نییە.» لە وەلامی ئەو پرسیارە شدا کە: «ئەدی خۆی زەبیحی لەم بارە یەو چێ ئەگوت؟» دەلێ: «تۆ برۆ کتیبی «ژیان و بەسەرھاتی زەبیحی» بخوینەو، تێدەگەیی، زەبیحی وەختی کە کۆماری کوردستان کەوت، رایکرد بۆ مائە قازی. دوو سەعات و نیو ھەولێ داو بە لگە قازی رازی بکات کە سابلاخ بەجێ بێلێ، قەبوولی نەکرد. لە عێراق ھەولێ دراو بە حوزووری نەمەر مەلاستەفای بارزانی

که ناوی قازی نه ییئن، هه ژار قه بوولی کردووه، به لام زه بیحی لی ره هه می شه دیفاعی لی کردووه...

له لاپه ره ۶۰ یاشدا له وه لامی نهو پرسیاره که: «بۆچی رووسه کان نه یانویست ناکۆکی له نیوان کورده کاندایه بکهن؟» ده لی: «بۆ نه وهی نه وان رازی نه بوون، ده یانویست کوردستان ببی به پارچه یه کی نازه ربایجانی قه فقا ز، قازی محهممه ده وه رازی نه بوو، کورد نه وهی قه بوول نه ده کرد. له بهر نه وه نه وان ده یانویست تیکی بدن، به لام بۆیان نه کرا، رازی بوونی شیان بۆ نه وهی کورد ئیعلانی ئیستیقلال بکات، واته ئیعلانی جه مهووری بکات، هه ره له بهر خاتری نه وه بوو دیتیان کورد رازی نابن، مه جبوو ر بوون»

له کۆتایی نه وه به شه شدا به پیویستی ده زانم به لگه یه کی زۆر گرینگ سه باره ت به ئامانجه کانی کۆمه له ی (ژ.ک) لی ره دا بنووسمه وه.

نهو به لگه یه له لاپه ره ۶۲ ی کتییی «حکومه تی کوردستان - کورد له گه مه ی سۆفیتی دا» نووسرا وه ی کاک «نهوشیروان مسته فا ئه مین» دایه. کاک «نهوشیروان» یش ئهم به لگه ی له ژماره ۱۰ ی گۆفاری رۆژی نوێ» ریکه وتی ۱۹۶۱/۱/۱ وه مرگرتووه. گرینگی بلاو کردنه وهی نهو به لگه له وه به شه ی ئهم به ره مه ماندا نه وه یه که کاتی ک ئامانجه کانی کۆمه له ی (ژ.ک) مان زانی نه وکات بۆمان ده رده که وێ که بۆچی سۆفیه تی کانی به روا له ت دۆستی کورد و دواتریش ئینگلیس و ده و له ته کانی دراوسی به هه موو چه شنیک هه و لیا ن دا وه «کۆمه له ی ژ.ک» نه مینی و هه و لیا ن دا وه هه لی وه شیننه وه. با بزانی ن به لگه که چییه؟

کاک «نووشیروان» له لاپه ره ۶۲ ی کتیه کهیدا ده لی: «به پیی گیرانه وهی گۆفاری «رۆژی نوێ» بهرنامه ی کۆمه له ی ژ.ک نه بی به مجۆره بووبی: «له سالی ۱۹۴۴ دا که شه ری جیهانگری به ره و برانه وه نه چوو، کومیته ی نا وه ندی کۆمه له ی ژ.ک کۆبوونه وه یه کی کرد بۆ ریوشوین دانان بۆ دوا رۆژی کورد، له وه کۆبوونه وه یه دا سکرته ری کۆمیته ی نا وه ندی راپۆرتیکی به نرخ ی پێشکهش کرد، وه له نه جامی لیدوان و لیکۆلینه وه یه کی ورددا کۆمیته ی نا وه ندی ئهم بریاره میژوو ییانه ی دا:

۱- هه ره که شه ر کۆتایی هات ده و له ته ی کوردستان ئیعلان ده کری.

۲- خاکی ئهم ده و له ته له ناوچه ی ژووری عێراقه وه دهس پێ نه کا. به

شاخەكانى دالانپەر لە سەر سنوورى توركىيا ، وە خوارووى ئەم سنوورە ، وە لە رۆژئاواى ماكۆو بە كەنارى رۆژئاواى گۆمى ورمى دا بەرمو خوار بۆ ناوچەى ئەفشار .

۳- رۆيمى ئەم دەولەتە كۆمارى ئەبى .

۴- بۆ پاراستنى دەولەت «كۆمەلى ژ.ك» لەشكرىكى بەرگرى پىك دىنىت كە پىنى ئەوترى «مىلىشيا» .

۵- پىويستە لە سەر كۆمەلە كە بەشەكانى ترى كوردستان رزگار بكا ، وە ئەو ناوچانەى كە لە سەر كۆمەلە بوو ھەولتى رزگاركردى بدا ، ھەمووى ديارى كرابوو وە برىارىيان لە سەر درابوو .

دروستى ئەو بەلگەيەمان كاتىك بۆ دەردەكەوى كە ئاورىك لە كىتىبى «رۆژھەلاتى كوردستان لە سەردەمى دووم جەنگى جىھانىدا» بەدەنەو . لە لاپەرە ۱۴۷ى ئەم كىتىبەدا دەقى راپورتىكى «كاپىتان فىلچىفسكى» ھاتوو . ئاوبراۋ كە لە سەردەمى شەرى دوومى جىھانىدا لە ناوچەى موكرىيان بوو ، لەسەر كۆمەلەى (ژ.ك) بەو چەشنە دواو و نووسىويەتى : «... ئەم پارتە لە سالى ۱۹۴۴دا نزيكەى بىست بەياننامەى دەركرىوو كە ئاودەرۆكەكانىيان دژى ئىنگىلىز بوو و بوونە ھۆى پەرۆشى ئىنگىلىزەكان . بەلام ئىنگىلىزەكان توانىيان بەشىكى زۆرى بالى راستى ئەم پارتە بەرمو لای خۆيان رابكىشن . > لەبەر روون تەبوونى پىرۆگرامى پارتى ژىكاف و تاكتىكى بۆ دواى شەر< ، كىشەيەكى زۆر لە ئاۋ كۆمەلەدا لە سەر ئىنگىلىز پەيدا بوو...»

رەنگە ھەر لەبەر ئەو چەشنە قسانەش بووبى كە كۆمەلەى (ژ.ك) ، بەرنامەى خۆى زۆر وردتر لە جاران و بە ئاشكرا راگەياندى ، ھەتا بەو چەشنە بە ھەمووان بسەلمىنى كە ئەم كۆمەلەيە بۆ ئىستا و تەنانەت داھاتووشى بەرنامەى ھەيە و بەپى ئەو بەرنامەيەش خەبات دەكا و دەچىتە پىش .

گوڤاری نیشتمان

لەم دواایانەدا کتیی «بیرەوەرێهەکانی محەممەدی شاپەسەندی»م و دەست
 کەوت. کاک «محەممەدی شاپەسەندی» لەو کتیبەدا سەبارەت بە گوڤاری
 «نیشتمان» و شیوەی ئامادە کردن و پیتچین و چاپ کردنی، زانیاری زۆر وردی
 باس کردووە کە بەپێی گرینگیی و پێوەندیان بە بەرھەمەکەی ئێمەو
 دەیاننوسینەو.

لە لاپەرە ۳۴ی بەشی بیرەوەرێهەکاندا دەلی: «ئەو کاتە من زۆر ھاتوچۆی
 «تەوریز»م دەکرد. رۆژیک یە «میھمانخانەیی خورشید»ی تەوریز یە کترمان
 گرتەو، [مامۆستا زەبیحی] داوای لێ کریم فیڕی حرووفچینی بێ تا لە چاپی
 گوڤاری «نیشتمان»دا یارمەتی بدم. ئەو ماوەیە ئەگەرچی شاری «تەوریز»
 لەشکرێکی زۆری رووسی تێدا بوو، بەلام تەشکیلاتی ئەمنی و ئیشاری رەژیم لە
 ئازەربایجان، بەتایبەت لە تەوریز، تا ماوەیەک ھەر ماو، سەبارەت بە ئێمە
 کەمێک جێی مەترسی بوو... زەبیحی تاژمارە ۵ی «نیشتمان» نە جێیەکی
 ئامادەکراوی ھەبوو بۆ ئەم کارە، نە کەرەستەیی چاپ، تا بتوانی ئەم کارە
 جێبەجێ بکات. داوای ئەمە بوو کە زەبیحی بە ناچاری جانتایەکی تەختەیی بە
 دروستکردن دا؛ ئەم جانتایە ناوەکەی خانەخانە بوو، کە دەرکرایەو دەبوو بە

بلاومان کردوه. من بۆ ئهوهول جار له سههر ئهم دهزگایه فیتری حرووفچینی بووم.

ههروهها له نزیک «ریستۆرانی خورشید» خانوویکمان بهکری گرت. ئهم خانووه له جیهیکی ودها ههلهکوتبوو جیتی مهترسی نهبوو. له بههر کهمی پیتهکان ههر جاره تهنیا دوو لاپهه حرووفچینی دهکرا، پاش له چايدانی ئهم دوو لاپههیه، ههلامامدهوه شاندهوه و دیسان دوو لاپههیه ترمان دهست پێدهکردهوه، بهم شیوهیه چاپی ژماره ۵ «نیشتمان» کۆتایی هات.

له درێژهی ئهو باسه و له لاپهه ۳۴ و ۳۵ دا باسی ئهوهی دهکا که خانوویهکی دیکهیان له کۆلانی ئهوهیهری موسافیرخانهی شهبوستهری بهکری گرتووه. ئهوهکهسهی بهکری گرتووه کاک «قاسمی ئیلخانی زاده» بووه. و له ژماره ۶ تا ۹ نیشتمانیان لهو خانووهدا وێرای کاک «خهلیلی ساوجبلاغی» چاپ کردوه.

له لاپهه ۴۷ دا دهلی: «شایانی ئاماژه پیکردنه، ئهو ماوهیهی که له تهوڕیز بووین، بهراستی به لوتکهی چالاکی زهییچی دهژمێردی، ههروهها به بهههلهتترین رۆژانی خهباتی رۆژنامهگهڕیی له قهلم دهردی، که خۆشبهختانه به گوێرهی توانا له بهشی چاپ و چاپهمنیدا هاوبهشیم تیدا کردوه...»

کاک «محهممهدی شاپهسهندی» له لاپهه ۵۶ ی بهشی دووهمی کتیی «بیرهوهیهکانی محهممهدی شاپهسهندی» دا دهلی: «له تهوڕیز «عهبدورهحمانی زهییچی»م دیت داوای لیکرم فیتری حرووفچینی (پیتچینی) بېم. له ژماره پینجی گوڤاری «نیشتمان» (ئۆرگانی فهرمی کۆمهلهی ژک) من دهستم کرد به حرووفچینی. ئهوسا به نهینی کارمان دهکرد. گوڤارهکهمان حرووفچینی دهکرد و پاشان دهماندا به مهتهبهیهکی ئهرمهنیان و چاپی دهکرد. پاش بهینهک رووسهکان لهگهلمان باش نهیوون. ئهوان دهیانویست ئیمه بهرنامهی ئهوان ئیمزا بکهین. ئیمه رازی نهدهبووین. قازی رازی نهدهبوو، زهییچی رازی نهدهبوو. وردهورده دهگهلمان تیکچوون و ئیشارهیان دا به چاپخانهکه که ئیدی چاپی «نیشتمان» تهئخیر بکهن (وهپاش بیخن). بۆ ئهو مهسهلهیه ئیمه مهتهبهیهکی بچووکمان پهیدا کردو بردهمانهوه بۆ سابلاخ بۆ ئهوهی لهوه بهولاوه خۆمان «نیشتمان» چاپ بکهین. تا ئهو کاتهی که من ئهو باسهت بۆ دهکهم ۹ ژماره «نیشتمان» دهچووبوو...»

له لاپه‌ره ۷۱ ییشدا ده‌لێ: له ژماره‌ی «نیشتمان» هه‌وه له چاپکردنیدا به‌شدار بووم. ئێمه‌ حه‌ووفچینییمان ده‌کرد. ده‌مانبرده چاپخانه‌ی خه‌لیفه‌گه‌ریی ئه‌رامینه، موساعده‌یان ده‌کردین. ژماره‌ی وا هه‌بوو مانگیگ زیاتری خایاندوو. هه‌ر ژماره‌ی ده‌وری ۷۰۰ - ۸۰۰ ی لێ چاپ ده‌کرا. ئیدی ده‌برایه‌وه سابلاخ، له وێ و له ئه‌غه‌بی شار و دیهاتی کوردستان دابه‌ش ده‌کرا و لێی ده‌برایه‌ کرماشان و ئه‌و جێیانه. ئه‌من هه‌ر له ئه‌وه‌وه‌وه له‌گه‌ڵ زه‌بیحی یه‌ک ئامیزیمان هه‌بوو. زه‌بیحی زه‌دایکی هه‌بوو. شتی سه‌رتاریه‌تی کۆمه‌له‌ی هه‌ر له مانی ئێمه‌ داده‌نا. ئه‌من له‌وێ نامه‌کانی مامۆستا «ئیه‌راهم ئه‌حمه‌د»م ده‌دیت له‌سه‌ر کاروباری حیزبی...

له‌و چهند زانیارییه‌ش ئه‌وه‌مان بۆ روون ده‌بیته‌وه که گۆفاری «نیشتمان» له کۆی و چۆن چاپ کراوه و له‌وانه‌ش گرینگتر ئه‌وه که رووسه‌کان له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌ندامانی پله‌ به‌رزێ کۆمه‌له‌ی (ژک) رازی نه‌بوون به‌پێی به‌رنامه‌ی ئه‌وان بجوولینه‌وه، له‌مه‌ریان له‌به‌ر چاپی نیشتمان داناوه و نه‌یانهیشتوووه جیدی ئه‌م گۆفاره‌ چاپ و بلاو بکریته‌وه.

له‌ کۆتایی ئه‌و به‌شه‌ به‌پێویستی ده‌زانم ئه‌وه‌نده‌ش زیاد بکه‌م که له‌ لاپه‌ره‌کانی ۲۳ و ۲۸ و ۳۶ ی به‌شی بیره‌وه‌رییه‌کان و لاپه‌ره‌ ۴۲ ی به‌شی دووه‌می کتێبه‌که‌ی کاک «مه‌مه‌دی شاپه‌سه‌ندی» دا یاسی «گۆفاری نیشتمان» هاتوو به‌لام چونکه له‌ وتاره‌کانی دیکه‌دا که‌لکه‌مان لێ وه‌رگرتوون لێره‌دا دووپاتمان نه‌کردوو نه‌وه.

بلاو کراوه کانی کوردی سهردهمی کۆمهلهی (ژ.ک) و کۆمارى کوردستان

ههر وهک دهرانین بهشیکی کتیبی (سیپهری نازادی) بۆ ناساندنی گۆقاری «ناوات» تهرخان کراوه. له لاپهره ۲۵ و ۲۶ یشتدا باسی ئهو سهرچاوانه مان کردوووه که له سهر ئهم گۆقاره دواون. کتیبی «رۆژنامهی کوردستان، مههاباد ۱۳۲۴ - ۱۳۲۵ ی ههتاوی (۱۹۴۶)» لهو دواييانهدا و له پرۆژهیهکی هاوبهشی دوو بنکهی «ئاراس» و «ژین» چاپ و بلاو کراوه. ئهو کتیبه گرینگیهکی تایبهتی هیه، چونکه دهقی چهند بلاو کراوهی سهردهمی کۆمهلهی (ژ.ک) و کۆمارى کوردستان و چهند بهلگهیهکی دهگمهنی تیدا چاپ کراوه. ههرکام له لاپهرهکانی ئهم کتیبه بهلگهی زیندووی ئهو سهردهمن و بهراستی له روون کردنهوهی لایهنه نادیارهکانی میژووی ئهو کات یارمهتیمان ددهن.

لیرهدا بهپیتی بیوهندیان لهگهڵ باسهکانی ئیمه و ههروهها بهپیتی ئهو پیرستهی که له پێشهکی ئهم کتیبهدا (سیپهری نازادی) هاتوووه، پێدا دیین و باسهکانیان پێ دهولهمنهتر دهکەین.

له لاپهره ۱۶۸ ی کتیبی «رۆژنامهی کوردستان»، یا ههمان لاپهره ۴ ی ژماره ۴۱ ی رۆژنامهی «کوردستان»، «دانشادی رهسوولی» له وتاریکیدا که له ژیر ناوی «کورد شایانی شانازییه» چاپ کراوه؛ باسی چهند بلاو کراوهی کوردستان دهکا که به بۆچوونی نووسهرهکی له ریگی ئهوانهوه کورد به دنیای سهلماندوووه که

شایانی شانازی کردن به خویه‌تی و له به‌شیکیدا ده‌لی: «... ئیمه دووسال پېش له کۆمه‌له [ی. ژ. ک.] دا گۆڅاری - نیشتمان - مان وده‌در خست که هه‌تا هه‌تایه که نجینه‌یکی تیدا سوودی لی وهرده‌گیری. به‌لی نیشتمان بلیسه‌یه‌ک بوو تا ولاتی کورده‌واری رووناک نه‌کرده‌وه، نه‌کوژاوه. له دواي ئه‌و گۆڅاره (هاوار) له سابلان وده‌در که‌وت. زۆری پېنه‌چوو «ئاوات»، ئازهر [۹] هاته وجود.

وابوو «گۆڅاری کوردستان» وه‌ک که لاویژی ئاسمان له ولاته جوانه‌که‌ی خۆمان ده‌ستی کرد به بلیسه دان. دلی دانیشتووانی ولاتی شاد و ئی به‌دکارانی به لهرزه هینا...» دواتریش باسی گۆڅاره‌کانی «هه‌لا‌له» له بۆکان و «گروگالی مندالانی کورد» له مه‌هاباد ده‌کا که ههر له‌و ماوه‌یه‌دا چاپ و بلاو کراوه‌وه.

لێره‌دا سی بابیه‌تی گرینگ دیته‌ گۆڅی. یه‌که‌م ئه‌وه که ده‌لی: «به‌لی نیشتمان بلیسه‌یه‌ک بوو تا ولاتی کورده‌واری رووناک نه‌کرده‌وه نه‌کوژاوه» که ئه‌وه بۆخۆی زۆر جینگای سرنج و پرسیاره که بۆچی کوژاوه؟ ئاخۆ کوژاوه یا کوژاندیا نه‌وه؟ ئه‌گهر کوژاوه‌ته‌وه، کێ به‌رپرسی ئه‌م کاره بووه؟ به‌ برۆی من پێویست به‌ شیکردنه‌وه‌ی زیاتر نا‌کا و ته‌واوی به‌لگه‌کان ئه‌وه‌مان بۆ ده‌سه‌لمێن که رووسه‌کان به‌رپرسی ئه‌و کاره بوون و لابردن و داخستنی بلاو کراوه‌کانی کۆمه‌له‌ی (ژ. ک.) یه‌که‌مین هه‌نگاویان بووه بۆ له‌ناوبردنی ئه‌م کۆمه‌له‌یه. بابیه‌تی دووه‌م ئه‌وه‌یه که باسی گۆڅاری «ئاوات» یش کراوه. ئه‌گه‌رچی باسی هۆکاری کوژاندنه‌وه‌ی ئه‌ویش نه‌کراوه. گۆڅاری «ئاوات» جگه له پێداهه‌لگوتن به‌ ده‌وله‌تی شووهره‌وی (له چه‌ند وتاردا) هیچ دوژمنایه‌تییه‌کی له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی ئه‌و ده‌وله‌ته نه‌بووه و هه‌روه‌ک گۆڅاری «نیشتمان» چۆته پېش و ئه‌گه‌ر دۆستی بۆخۆی ساز نه‌کردبێ، دوژمنیشی ساز نه‌کردووه. (لانی که‌م لایه‌نی زله‌یزه‌کان). به‌لام سه‌ره‌رای ئه‌وانه‌ش له‌مه‌ریان بۆدانان و له‌ چاپ و بلاو کردنه‌وه‌یان به‌رگری کرا. وه‌لامی هۆکاری ئه‌و کرده‌وانه ته‌نیا یه‌ک شته، ئه‌ویش ده‌رچوونی ئه‌و بلاو کراوانه به‌ ناوی کۆمه‌له‌ی (ژ. ک.) ه.

بابیه‌تی سیه‌ه‌میش ئه‌وه‌یه که ناوی گۆڅاری «هاوار» یش هاتووه و نه‌وو سه‌راوه «هاواری کورد». ئه‌وه‌ش ههر ده‌گه‌رپێته‌وه سه‌ر ئه‌و باسه‌ی که له لاپه‌ره‌کانی ۱۶۴ تا ۱۶۸ ی (سیه‌ه‌ری ئازادی) دا له بابیه‌ت ئه‌و گۆڅاره، له سه‌ری دواوین.

و شەر لە گەل تۈرك لە سوریا دەرکەوتن و گەشتەنە چیاکانی ماردین بەلام
 بئەدەستەلاتیی کورد بەرامبەر ھیزی بەچەکی تۈرك و یارمەتی دەولەتەکانی تر
 بە تۈرك بۆ ھۆی پیرۆزنەبوونیان... قەدری بەگ کە گەراوہ سوریا،
 فەرانسایەکان بە قەسە تۈرکان تەبەعدیان کرد. لە پاش گەرانەوہی بۆ شام
 دیتیان کاری ئاشکریان پێ ناکرێ؛ لەبەر ئەوہ کەوتنە کارکردن بە نھیتی. کە
 دیتیان کۆمەلەکانی کورد لە تۈرکیا و عێراق و ئێران و سوریا ھەریەک بە
 ئارەزوو و ئیشتھای خۆی کار دەکات بە بئ ئەوہی رابیتیک و یا ئامانجیک
 موشتەرەک لە بەینیان بێ، حیزبیکیان دامەزراند بۆ یەککردنی ئامانج و ھەول
 و تیکۆشینن ئەو ھەمو کۆمەلە. لە پاش ئەوہی کە حیزبی دیموکراتی
 کوردستانی ئێران دامەزرا حیزبەکەیی خۆیان لە ناو برد و یەکسەر ئیلتیھاقی
 حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانیان کرد...

سەرچاوەیەکی دیکە کە بە پێویستی دەزانم بۆ بەبەلگە کردنی ئەو بەشە
 باسی لیوہ بکەم و ببخەمە سەر زانیارییەکانی پێشوو، لاپەرەکانی ۱۶۲ و ۱۶۳ی
 کتیی «رۆژھەلاتی کوردستان لە سەردەمی...» کە لەو «ھاشمۆف» لە
 یادداشتی ریکەوتی ۱ی ئەیاری ۱۹۴۵دا کە بەرامبەرە دەگەل رۆژی سێ شەممە ۱۱ی
 بانەمەری ۱۳۲۴ی ھەتاوی، دەلی کە ۲۷ی نیسانی ئەمسال (رۆژی ھەینی ۷ی
 بانەمەری ۱۳۲۴ی ھەتاوی) «شیخ سەید عەبدوڵلا گەیلانی» چۆتە لای و لە
 کۆنسولخانەیی سۆفیەت لە ورمێ و تووێژی لەگەل کردووە. لە لاپەرە ۱۶۳دا
 (بە کورتی) دەلی: «توانیم ئەم ئەنجامانە لە وتووێژەکانی ئێوانماندا دەست
 بخەم: ۱- شیخ سەید عەبدوڵلا گەیلانی ئەندامی کۆنی پارتی ژیکافە و درێژە
 پێدەری نەریتی بنەمالەکەیانە کە بەشداری لە خەباتدا دەکات بۆ سەرەخۆیی
 کوردستان و لەبەر ئەوہی کە لە لای سەرکردەکانی کورد ریزی ئی دەگیرێ. ۲-
 پارتی ھیوا لە عێراق ھەیە و پەيوەندیی ئەم پارتە بە پارتی ژیکافەوہ لە رێگە
 پیاوہ برۆابیکراوەکانیان و بەتایبەتی سەید عەزیزی کوپی ئەوہوہ کە ئیستا
 پلەیی کاپیتانی لە ناو سوپای سوارەیی عێراقدا ھەیە، بەرپۆوە دەچێ.

۳- ... ئەرکی سەر شانی کۆمیتەیی ھیوا، وەک کۆمیتەیی ژیکاف لە
 سەردەمی ئیستادا بریتیە لە پیکھێنانی کوردستانیکی سەرەخۆ. جگە لەوہ
 کارتیی سنوورەکانی کوردستانی وەک چۆن ژیکاف دەیخاتە بەردەست، نیشان

ئەو سێ بابەتە ھەرسێک جیگای سەرئێوە. چونکە ئێمە لە پەیمانی «سێ سنوور» دا باسی «شیخ عەبدوللای گەیلانی» مان وەک ئەندامی (ژ.ک) و ھەروەھا بەشداری کۆڕەکەی «سەید عەزیزی گەیلانی - شەمزیی» وەک ئەندامی بەشداری لە پەیمانی «سێ سنوور» و نوێنەری «کۆمەڵەی ھیوا» کردوو. بابەتی سێھەمیش دەگەرێتەو سەر ئەو پێوەندیانە و دواتر ناکۆکیانەی کە لە نێو «کۆمەڵەی ھیوا» دا پێکھات و سەرئەنجام بوو بە ھۆی ھەڵوەشانەوەی ئەم کۆمەڵەیە.

یەکێکی دیكە لەو سەرچاوانەی چەند زانیارییەکی سەبارەت بە «پەیمانی سێ سنوور» و گیرانی مامۆستا «زەبیحی» و ھاوڕێیانی باس کردوو، کتێبی «بیرەوەرێیەکانی محەممەدی شاپەسندی» یە. کاک محەممەد لە چەند لاپەرەی جیاواز، ئەم دوو بابەتی بەوردی باس کردوو. چونکە لەو بەرھەمەدا، گیرانی مامۆستا زەبیحی و ھاوڕێیانی ھاوکات لەگەڵ چاپی گۆڤاری «ئاوات» باسی لێکراوە، بە دەست ھیچمان نەبوو کە بەشیکی جیاوازی بۆ دابنێین و لێکیان جودا بکەینەو. ھەر بۆیە لە شیکردنەوەی بیرەوەرێیەکانی کاک محەممەددا، ھەر دوو بابەتی گیرانی مامۆستا «زەبیحی» و «پەیمانی سێ سنوور» مان پێکەووە باس کردوو. لە لاپەرە ٢٦ ھەتا ٢٨ی بەشی بیرەوەرێیەکاندا بەو چەشنە باسی «پەیمانی سێ سنوور» کراو: «کۆمەڵە، زووتر بریاری داووە لە مانگی ئووتی ١٩٤٥ دا نوێنەرانێ خۆی بۆ کۆبوونەوەکانی سێ سنوور رەوانە بکات. بۆ ئەم مەبەستە قاسم قادری، رحمانی زەبیحی و دلشادی رەسوولی ھەڵبژێردرابوون. ھەروەھا لە کوردستانی تورکیا قازی مەلا وەھاب و لە کوردستانی عێراق شیخ عوبەیدللی زینوی ئەم کۆبوونەوەدا بەشدار بوون. (ل ٢٧) دواي کۆتایی ئەم کۆبوونەوانە، لە گەڕانەویدا، نوێنەرانێ (ژ.ک) لە ئاواي «بالانیش» ی نزیک شاری «ورمی» لە لایەن لەشکری ئێرانەووە دەگیرێن و قۆلبەست زەوانەي تاران دەکرین»

دواتریش بە کورتی و بەپێی کتێبەکەي «سەرلەشکر زەنگەنە»، باسی چۆنیەتی گیرانی نوێنەرانێ «پەیمانی سێ سنوور»؟ دەکا و بۆ رەتکردنەووەی قسەکانی ناوبراو دەلێ: «لە لایەکی ترمەو، سەفیری ئەمریکا لە شوورەوێ تاریخی ئەم رووداو بە «١٤ی ئووتی ١٩٤٥» باس دەکات کە جیاوازیکی زۆری ھەیە لەگەڵ راپۆرتەکەي سەرلەشکر زەنگەنەدا، بەلام لە راستییەووە نزیکترە چونکوو رووداوێکە لە سەرەتای ئووت دەستی پێکردوو و ١٤ رۆژ ماوێکەي

شیاوه بۆ چوون و گهړانه وه یان. که واته گیرانی ئهم برادرانه نژیکه‌ی ۴۷ - ۴۸ رۆژ پیشت لهو تاریخه‌یه که سهر له شکر زهنگه نه نووسیویه تی.

له لاپه‌ره ۲۸ و ۲۹ له بهشی «گۆفاری ئاوات» دا ده‌لی: «له مانگی (مارسی) ۱۹۵۴ - ره‌شه‌مه‌ی ۱۳۲۳ ی هه‌تاوی دا عه‌بدوهره‌حمان زه‌بیحی له «ته‌وریز» ئامیریکای چاپی بچووک دس کهوتبوو. نیازمان وابوو له مه‌ودوا ژماره‌کانی گۆفاری نیشتمان له مه‌هاباد بهو ئامیره چاپ بکه‌ین. له بهر نه‌وه به باشمان زانی تاریخی په‌یدا کردنی ئامیره که به بناغه‌ی دامه‌زرانی چاپخانه‌ی «نیشتمان» دابننن، بۆ ئهم مه‌به‌سته له ژیرخانی خانووی «دوکتور یوناتان» دامانه‌زراند و حرووف و که‌ره‌سه‌ی پیوستمان بۆ په‌یدا کرد. دلمان به‌وه خوش بوو که نه‌مه نه‌وه‌ل چاپخانه‌یه تا نه‌و کاته له شاری مه‌هاباد دامه‌زری جگه له‌وه‌ی که ئیتر بۆ چاپی گۆفاری «نیشتمان» پیوستمان به چاپخانه‌ی «خه‌لیفه‌گه‌ری» ته‌وریز ناب. <خۆم چاوه‌پروان بووم زه‌بیحی له سه‌فه‌ری سی‌سنوور بگه‌رێته‌وه و ده‌ست بکه‌ین به چاپی ژماره ۱۰ ی نیشتمان> به‌لام پاش دوو سی هه‌فته له رۆیشتنیان هه‌وال گه‌یشت که زه‌بیحی و هاوڕیکانی له گه‌ړانه‌وه‌دا له «بالانیش» ی ورمی له لایه‌ن له‌شکری ئیرانه‌وه گیراون و قۆلبه‌ست ره‌وانه‌ی تاران کراون. ئهم هه‌واله ناخۆشه له دوو سه‌ره‌وه بوو به هۆی نارمه‌حه‌تی و شپه‌زه‌ییم: سه‌رێکیان گیرانی ئهم برادرانه که خوا ده‌زانی ره‌ژیم چیان به سه‌ر دینی: لهو سه‌ره‌یشه‌وه بی‌کار مانه‌وه‌ی چاپخانه‌که. نه‌گه‌رچی هیندیک نووسین و بابته‌ی ئاماده بۆ چاپ له ژیر ده‌ستدا بوو به‌لام به ئاماده نه‌بوونی زه‌بیحی که سه‌ره‌رشته‌ی گۆفاره‌که‌ی به‌نه‌ستوو بوو، نه‌ده‌کرا له‌خۆمه‌وه ده‌ستی پێ بکه‌م. پاش نه‌مه که‌وتمه سه‌ر بیری نه‌وه، با له‌خۆمه‌وه و له سه‌ر مه‌سئولییه‌تی خۆم گۆفاریک به کوردی بلاو بکه‌مه‌وه. ئهمه‌م به بیرۆکه‌یه‌کی باش لیک دایه‌وه. جی‌به‌جی ده‌ستم به ئاماده‌کاری کرد. به یادی زه‌بیحی و به سه‌ردێری «برای دوورم» بابته‌یکم ئاماده کرد و سه‌ردێری زۆر له نووسینه‌کانی «زه‌بیحی» م له بلاو کراوه‌کانی «ژ.ک» دا تیدا گونجاند، بێ نه‌وه‌ی ناوی «زه‌بیحی» بینم. هه‌روه‌ها چه‌ند بابته‌یکێ تر له‌گه‌ل چه‌ند پارچه‌ شیعرێ <هه‌ژار و هیمن> و بابته‌یکێ دیکه به ناوی «محاكه‌مه‌ی هیته‌لر له‌ دۆزه‌خ» دا. ئه‌مانه بریتی بوون له ناوه‌روکی گۆفاره‌که، ژماره ۱ ی ئاوات پێش نه‌وه‌ی مانگی ئووت کۆتایی بێ، «ئاوات» بلاو کرایه‌وه....»

لە لاپەرە ۳۴ ۋ ۳۷ى بەشى «نزيكبوونەوم لە مامۇستا عەبدورپەحمانى زەبىحى» ش چەند بابەتتىكى گرېنگ باس كراوھ كە بەيتى پتوھەندىيان بە باسەكەى خۆمان لىرەدا دەياننوو سىنەوھ.

لە لاپەرە ۳۴دا دەلى: «دواى تەواوبوونى چاپى ژمارە ۵ لە كۆلانەكانى ئەوبەرى (موسافىرخانەى شەبوسىتەرى) خانوويەكى باشى خۆمانەمان بۆ ھەلكەوت كە برادەرىك لە بنەمالەى ئىلخانى زادە بەكرى گرتىو. لەم خانوودا توانىمان دوو سى دەزگای (پىت)، پۆندى ورد و درشت ئامادە بكەين. لە ژمارە (۶-هەو تا ۹) واتا چوار ژمارە لەم خانوودا حرووفچىنى كراوھ. پاشان چاپخانەى خەلىفەگەرى بۆى چاپ كرديوين... (ل ۳۵) مامۇستا زەبىحى دواى چاپى ئاخىر ژمارەكانى گۆقارى «نىشتمان» ى ۷و ۸و ۹ كە بە ھۆى دواكەوتنەوھ بە سەرىكەوھ چاپ كرابوون، بە ئائومىدى لە رووسان گەرايەوھ مەھاباد. بەلام پىش گەرانەوھ، بە ھۆى كۆنسلگەرى سۆقىتەوھ لە تەورىز دوو نامەى بە زمانى كوردى و ئازەرى سەبارەت بە مەسەلەى كورد ئاراستەى وەزىرى دەرەوھى سۆقىتە «بىريا» كرد. بى گومان ئەم نامانە نەگەيشتنە دەستى وەزىرى دەرەوھى سۆقىتە، بەلام توورەبوونىكى زۆرى «جەغەر باقرۇف»ى سكرتېرى حىزبى كۆمۇنىستى ئازەربايجانى شوورەوھىيان لى كەوتەوھ كە دۆستى نزيك و برۈاينكرۈاى «ستالين» بوو و بە خەيالیدا نەدەھات كەسى بتوانى بەپىچەوانەى وىستى ئەو بىر بكانتەوھ. بەلى زەبىحى بەم جۆرە لە ناوەندى سىياسەتى رەسمىى كوردستان و پەيوەندىە دىپلۇماسىيەكانى لەگەل كونسولگەرى سۆقىتە، دوور خرايەوھ. تەنانتە لەو كاتەوھ ناوى زەبىحى لە ناو ھىچ يەك لەو ھەيئەتانەى وا بۆ دىدارى بەرپرسانى ئازەربايجانى لە «تەورىز»، يا ئەفسەرانى سۆقىتە لە ئازەربايجان و كوردستان دەستنىشان دەرگان، ديار نەبوو. وە بۆ ھەر دوو سەفەرى «باكو» ش دەعوەت نەكرابوو.

دىسان ھەر لە دىژەى ئەم باسەدا لە لاپەرە ۳۵ ۋ ۳۶دا دەلى: «ئىستاش كاك «عەلى كەرىمى» و ئەوانەى وەك ئەو بىر دەكەنەوھ نايانەوھى دانى پىدا بنىن، كاتى خۆى ھەلپەساردىنى زەبىحى لە لاين كاربەدەستانى شۆرەوييەوھ جىبەجى كراوھ. كەچى ئەم برادەرانە تازە دەيانەوھى مەسەلەكە بە نارېكى بەينى پىشەوا «قازى محەممەد» و «زەبىحى» لە قەلەم بەدن»

لە لاپەرە ۲۶ى پاشكۆى ژمارە ۱ و لە بەشى «چەند تىبىينىيەك لە بارەى حكومەتى كوردستان، كورد لە گەمەى سۆقىتيدا» دەلى: «گىرانى زەبىحى و

هاوریکانی - زهیبی و قاسمی قادری - > له گهړانه وه له پهیمانی سڼ سنووردا گیران<، به لām له بیرم نییه که دلشادیان له گهړ بوو یا نا، نازانم بۆ سهړله شکر زهنگه نه بهو باره دا گۆریویتی؟».

له لاپهړه ۳۳ و ۳۵ یشدا دهلی: «ئهووی ماوه بیلتین، دهرکردنی ژمارهی (۱۰ - ۱۲) ی «نیشتمان» ه. لهو کاته دا چاپخانه یه کی بجووی پیت ریکخستمان په یدا کرد و هینامانه وه بۆ سابلاغ تا لهوئی لای خۆمان چاپی بکهین. ئه وه بوو «زهیبی» له کاتی گهړانه وه یدا له ورمی به سهړدا گیرا... (ل ۳۵) کۆمه لهی ژک قهووی بوون و به دهلیلی ته رحرکردنی فیکره ی ئالا و پهیمانی سڼ قوئی کوردی عیراق و تورکیا و ئیران.»

سه باره ت به رهت کردنه هووی ئه و قسانه ی که له کتیه که ی کاک «عهی کهریمی» (ژیان و به سه رهاتی زهیبی) دا هاتووه که گۆیا مامۆستا «زهیبی» سالی ۱۹۴۵ ماوه یه ک له قاوه خانه ی «که ریم سڼ بست» به ند کراوه، له لاپهړه ۳۶ دهلی: «سه باره ت بهمه پتو یسته بوتری ئه و کاته ئیمه به شی زۆری کاتمان به یه که وه رابوارد و له ژیرخانی خانووی «دوکتور ویناتان» خه ریکی جیبه جی کردن و ئاماده کاری بووین بۆ چاپکردنی ژماره دواکه وتوو هکانی «نیشتمان» به لām پیش ئه هووی ده ست به کار بین هه والی سه فه ری نوینه رانی کوردستان بۆ کۆبوونه هووی «پهیمانی سڼ سنوور» بلاو بۆوه. مامۆستا قاسم قادری، مامۆستا زهیبی و کاک محهممه دلشادی ره سووئی به ره و سنوور وه پئ که وتن. دوا ی ئهم دانیشنه نه که ویده چی له یه ک هه وتوو زیاتری نه خایاندی، به ره و مه هاباد ده که ری نه وه. به لām به داخه وه له گهړانه وه دا ده گیرین و ده برینه تاران. بهم پییه له ۱۴ ئووتی ۱۹۴۵ تا ۱۹۴۶/۲/۱۳ ته نیا (۶) مانگ له زینداندا مانه وه، به پیچه وانه ی ئه هووی که خوشکه ره عنا وتوو یه تی. ئهم خوشکه ئه وسا که من هاتوو چۆیانم ده کرد بۆ گه یاندنی باس و خواسی کاکیان (مامۆستا زهیبی)، زۆر مندا ل بوو، ویده چی به باشی له بیر نه مایی...»

له لاپهړه ۷۸ و ۷۹ به شی بیره وه رییه کاند، کاک محهممه له شیکردنه هووی ئه و شیعه ری مامۆستا «هه ژار» دا که باسی وشه ی «قه ری قهل» ده کا و ده لی دوژمنانی ناوخو واته له کوردستان، مامۆستا «زهیبی» یان به گرتن داوه، ده لی: «هه ژاری شاعیر که خۆی له ناوهراستی رووداوه کانی ئه و کاته دا بووه، زۆر به ئاشکرا ئهم بۆ چوونانه رهت ده کاته وه؛ که واته بۆ ئیمه له گرتنی

شورپەويدا بگونجى، لىك نەدەينەۋە! ئاشكرايە پەيمانى سىنىئور خۇي لە چوارچىۋەي كوردستانى گەورەدا بەستراۋە، ئەمەش دژى سىياسەت و بەرنامەي شورپەۋى بوۋە كە ئەوان لە «ياكۆ» سالى ۱۹۴۱ رەتياڭ كرىۋە. بۆيە ويۋەچى رووسان ئەم سەفەرەيان دژى سىياسەتى خۇيان زانىبى. كە واتە دور نىيە گرتنى مامۇستا زەبىحى و برادرەكانى ھەر لە لايەن خۇيانەۋە جىيەجى كرابى!

لە لاپەرە ۴۲ و ۴۳ى پاشكۆي دووم و لە وتوويزىكى دىكەدا كە «ھانا» سەبارەت بە كارى رۆژنامەۋانى لەگەل كاك «مەمەد شاپەسەندى» پىكى ھىناۋە، ناوبراۋ دواي ئەۋەي كە باسى چۆنەتى چاپى گۆڧارى «نىشتمان» لە «تەۋرېز» دەكا! لە درىژەي قسەكانىدا دەلى: «... تا گۆرانكارىيەكەي تەۋاۋ لە «ژى. كاف» دا ھاتە دى [بوۋ بە حىزبى دىموكرات] «نىشتمان» مان چاپ دەكرد. ھەر چۆنىكى بوۋ من گەرامەۋە مەھاباد، بە مەتبەئەيەكى دەستى كە سەفەيەكى تەقريبەن نىوفولسكاپى چاپ دەكرد، لە تەۋرېز ھىنامەۋە سابلاغ. زەبىحى و... چوۋبوۋون بۆ سازكردنى پەيمانى سى لايى (كوردستانى عىراق، توركيە و ئىران)، ئەوان گىران من تەنيا مامەۋە. لە فكرى ئەۋەدا بوۋم گۆڧاريك ساز بكەم. ئەۋ سەردەمە ھكۈمەت زۆر دەسەلاتى نەبوۋ. ھىنام بە ناۋى «ئاۋات» گۆڧاريك ساز كرد. نزيكەي مانگىك كارم تىدا كرد و بلاۋم كردەۋە... دوو ھەفتەي پىنەچوۋ [بەرپرسانى ژ.ك] نارديان بە شوينما و پىيان كوتە ئەتۆ دەۋايە پرسىك بكەي..»

شىكرەنەۋەكان:

كاك «مەمەد شاپەسەندى» لە لاپەرە ۲۶ و ۲۷دا ۋا ديارە دەقى قسەكانى مامۇستا «ھەژار»ى كە لە كتيبي «چىشتى مجبور»دا سەبارەت بە «پەيمانى سىنىئور» دواۋە نووسىۋەتەۋە، بەلام خودى مامۇستا «ھەژار»ى ۋەك يەككە لە بەشداران ناۋ نەبردوۋە. لە چەند جىگاشدا كوتۋويەتى مامۇستا «زەبىحى» و ھاۋرپىيانى لە كاتى گەرانەۋە لە «بالانىش» و «پەيمانى سىنىئور» گىراۋن. لە لاپەرە ۲۷يش دەلى سەفيري ئامريكا لە شورپەۋى رىكەۋتى ئەۋ روۋداۋەي بە ۱۴ى ئوۋتى ۱۹۴۵ باس كردوۋە. دواتر دەلى ئەگەر بە قسەي «سەرلەشكر زەنگەنە» بى، ئەۋان ۴۷ - ۴۸ رۆژ پىش ئەۋ تارىخەي كە ئەۋ نووسىۋيەتى (ۋاتە پىش سەرەتاي مانگى ئابانى ۱۳۲۴) گىراۋن. ھەرەك پىشتەر گوتمان لە لاپەرە ۲۸ و ۲۹شدا سەبارەت بە گۆڧارى «ئاۋات» كوتۋويەتى كە لە

مانگی ره شه مهی سالی ۱۳۲۳ چاپخانه یان کرپوه و هیناویانه ته وه مه هاباد و نهو روژمشیان کردوته روژی دامه زرانی چاپخانه ی «نیشتمان» و خویان ساز کردوه که دوی گه پانه وهی ماموستا «زه بیحی» و هاوړتیانی له «پهیمانی سی سنوور»، ژماره ۱۰ ی «نیشتمان» ی پی چاپ بکه ن. به لام نه وان به سهردا گیراون و رهوانه ی تاران کراون. هه روه ها کاک «محهمه د» به هوی دؤستایه تی له میژینه ی له گهل ماموستا «زه بیحی» له گوڤاری «ئاوات» دا و تاریک به یادی «زه بیحی» هاوالی خوی دهنووسی و له ژیر ناوی «برای دورم» چاپی ده کا. له و تاره دا هیچ ناویک له ماموستا «زه بیحی» نه هاتوه و ته نیا به چهند نووسراویکی ناوبراو له نیو بلاو کراوه کانی (ژک) دا ئیشاره کراوه. له لاپه ره ۲۶ یشدا ده لی: «... بهم پیته له ۱۴ ی نووتی ۱۹۴۵ تا ۱۹۴۶/۱۲/۱۳ ته نیا ۶ مانگ له زیندان مانه وه...».

ریکه وتی ۱۴ ی نووتی ۱۹۴۵ به رامبه ره له گهل روژی هینی ۲۳ ی گه لاویژی ۱۳۲۴ ی هه تاوی و، ۱۳ ی ۱۹۴۶ یش به رامبه ره له گهل روژی چوار شه مهه ریکه وتی ۲۴ ی ریبه ندانی ۱۳۲۴ ی کۆچی هه تاوی.

له لاپه ره ۳۱ دا پیشتگرگوتوویه تی ئیمه چاپخانه یه کی بجو و کمان په یدا کرد و هینا مانه وه سابلاغ هه تا ژماره کانی ۱۰ تا ۱۲ ی «نیشتمان» ی پی چاپ بکه ی ن. له لاپه ره ۳۴ یشدا نووسیویه تی له ژماره ۶ تا ۹ ی «نیشتمان» له و خانوویه که به کیک له «ئیلخانی زاده» کان له ته وریز به کر تی گرتبو و حرو و فچینی کراوه و پاشان له چاپخانه ی «خه لیغه گهر» ی بویان چاپ کردوین. له لاپه ره ۳۵ یشدا ده لی: «ماموستا زه بیحی دوی چاپی ئاخر ژماره کانی گوڤاری نیشتمان (۷ و ۹) که به هوی دواکه وتی به سهریه کدا چاپ کرابوون به نا ئومیدی له رووسان گه پابه وه مه هاباد...» له لاپه ره ۳۶ یشدا گوتوویه تی: «تا گوړانکاریه که ی ته واوله له «ژ. کاف» دا هاته دی «نیشتمان» مان چاپ ده کرد...»

هه روه ک ده زانین ژماره کانی ۷ و ۹ ی گوڤاری «نیشتمان» به سهریه که وه له یه ک ژماره دا بۆ سی مانگی خا که لیوه، بانه مه ر و جو زه ردانی سالی ۱۳۲۳ ی هه تاوی ناماده کراوه. خودی کاک «محهمه د» یش ده لی ده مانه ویست ژماره کانی ۱۰ تا ۱۲ ی «نیشتمان» چاپ بکه ی ن، یا نه و جیته ی که ده لی ماموستا «زه بیحی» دوی چاپی ئاخر ژماره کانی گوڤاری «نیشتمان» (۷ و ۹) بۆ مه هاباد گه پراوه. که وایه نه وه بۆ هه موومان ئاشکرا بوو که ماموستا زه بیحی، ژماره ی کۆ تایی

بابەتەكانى نەگىراۋە. پىشتىرش گوتمان كە دەقى ھەۋالى كۆبۈنەۋەى
 «سىسنور» لە لاپەرە ۱۰ى ئەم ژمارەدا (لە نوسخەى ئەسلى) چاپ و بلاو
 كراۋەتەۋە. لىرەدا چەند پىرسىار دىنە كۆپى. يەكەم: ئەگەر داىبىنن مامۇستا
 «زەبىحى» و ھاورپىيانى لە دۋاى گەرانەۋەى «پەيمانى سىسنور» گىرابن، ئەدى
 كى ھەۋالەكەى بۇ چاپ لە گۆقارى «نىشتمان»دا ئامادە كىردۈۋە؟

كاك «مەمەدى شاپەسەندى» بەپىى قسەكانى سەفىرى ئامرىكا لە
 شوۋرەۋى دەلى كە مامۇستا «زەبىحى» و ھاورپىيانى كاتى گەرانەۋە لە «پەيمانى
 سىسنور» و رىكەۋتى ۱۴ى ئۈۋتى ۱۹۴۵ گىراۋن. ئەگەر لىكەدانەۋەى لاپەرە ۲۷ى
 خۇدى كىتەبەكەى كاك «مەمەد» ىش بىكەىنە بنەما كە نوۋسىۋىيەتى گىرانى ئەم
 برادەرەنە نىكەى ۷ - ۸ رۆژ پىشتىر لەۋ تارىخەى كە «سەرلەشكر زەنگەنە»
 نوۋسىۋىيەتى، ھىشتا تۈۋشى بۆچۈۋى جىۋاز دەبىن. «سەرلەشكر زەنگەنە»
 دەلى ئەۋ چەند كەسە لە سەرەتائى مانگى ئابانى ۱۳۲۴ گىراۋن. ئەگەر ۷ - ۸
 رۆژىش بگەرپىنەۋە دۋاتى تەقربەن ئەۋ روۋداۋە دەكەۋىتە نىۋەرەستى مانگى
 گەلاۋىژى ۱۳۲۴ يان چەند رۆژ كەمتر يا زىاتىر. ئەگەرچى وىدەچى كاك
 «مەمەد» ئەۋ ۷ - ۸ رۆژەى بۆ ھاۋدەنگى لەگەل بۆچۈۋى سەفىرى ئامرىكا
 نوۋسىبى، بەلام لىرەدا پىرسىارى دوۋەم دىنە كۆپى ئەۋىش ئەۋەى كە: ئاخۇ
 دىكرى ھەۋالى كۆبۈنەۋە يا پەيمانىك كە بە قسەى سەفىرى ئامرىكا و
 شوۋرەۋى و ھەرۋەھا بە قسەى كاك «مەمەدى شاپەسەندى» لە ۱۴ى ئۈۋتى
 ۱۹۴۵ پىكەتۈۋە، درۈست ۱۴ مانگ پىشتىر لە گۆقارىكى كە بۇ سى مانگى
 خاكەلىۋە، بانەمەر و جۆزەردانى ۱۳۲۳ ئامادە كراۋە: بلاو كرابىتەۋە؟ با بزانىن
 چۆن؟

پىشتىر گوتمان كە كاك «مەمەدى شاپەسەندى» لە لاپەرە ۲۸ و ۲۹ى
 بەشى «گۆقارى ئاۋات»دا سەبارەت بە چاپى گۆقارى ژمارەى كۆتايى «نىشتمان»
 و «پەيمانى سىسنور» و گىرانى مامۇستا «زەبىحى» و ھاورپىيانى و ھەرۋەھا
 چاپى وتارى «براى دوۋرم» چ نوۋسراۋە!

لە لاپەرە ۳۶ىشدا نوۋسىۋىيەتى: «... لە ژىرخانى خانۋى دوكتور وىئاتان
 خەرىكى جىبەجى كىردن و ئامادەكارى بسوۋىن بۇ چاپكىردنى ژمارە
 دۋاكەوتۈۋەكانى «نىشتمان» بەلام...» لە لاپەرە ۴۲ى بەشى پاشكۆى ژمارە ۲شدا

دەلئ: «هينام به ناوی «ئاوات» گۆڤارىكم ساز كرد نزيكەى مانگيك كارم تيدا كرد و بلاوم كردهوه.»

بەر لەوهی ئەم چەند بۆچوونە شى بکەینەوه، بەپێویستی دەزانم ئەم چەند زانیارییه باس بکەم:

۱- بەپێی لاپەرە ۵۷۴ی کتیی «ژيان و بەسەرهای زەبیحی» کە لەودا رۆژنەژمیری تایبەتی کۆمەڵە (ژ.ک) بۆ سالی ۱۳۲۳ چاپ کراوه، رۆژی ۱۶ رەشەمەى ئەو سالە بە «رۆژی بنیادی چاپخانەى (ژ.ک)» دیاری کراوه کە ئەو رۆژه بەرامبەرە لەگەڵ ۱۴ى مارسى ۱۹۴۵ى زایینی.

۲- گۆڤارى «ئاوات» لە ۱ى خەزەڵمەرى ۱۳۲۴ بەرامبەر دەگەڵ رۆژی سێشەممە ریکەوتى ۲۳ى ئۆکتۆبری ۱۹۴۵ چاپ و بلاو بۆتەوه.

بە لەبەرچاو گرتنى ئەو چەند بابەتەى پێشوو و ئەو زانیاریانەى سەرئ، دەلێن کە ژمارەى کۆتایى «نیشتمان» بۆ سێ مانگی وەرزی یەکەمى سالی ۱۳۲۳ واتە خاکەلیۆ، بانەمەر و جۆزەردان نامادە و بلاو کراوتەوه. کەچى ئەو چاپخانە چکۆلەى کاک «محەممەد» باسى دەکا لە ۱۶ى رەشەمەى ۱۳۲۳ ھاتۆتە مەھاباد، واتە نزیك ۹ مانگ دواى چاپى ژمارەى کۆتایى «نیشتمان» لە مەھاباد دامەزرىندراوه. ھەروەک لە بەشى روونکردنەوهى ریکەوتى گیرانى مامۆستا «زەبیحی» و ھاوڕێیانى و لە لاپەرە ۱۰۱ى ئەم بەرھەمەدا (سێبەرى ئازادى) شیمان کردۆتەوه، لە لاپەرە ۱۷ى خودى گۆڤارى «ئاوات» و لە بەشیكى وتارە فارسىیەکەدا ھاتوووە کە «چەند مانگ لەو پێش سێ کەسى خەلکى مەھاباد کە بۆ کارى خۆیان دەجوونە ورمی، لە لایەن ژاندرمەکانى «بالانیش» دەگیرێن و یەكسەر دەیاننێرنە تاران و ئیستا لە قەسرى قەجەر زیندانین...» لە لاپەرە ۶۴ى (سێبەرى ئازادى)دا گوتوو مانە کە دەقى ئەو وتارە لە لایەن «سەید محەممەدى حەمیدى» یەو پێشتر لە ژمارە ۱ى گۆڤارى «ھاوار» و لە رەزبەرى ۱۳۲۴ چاپ کراوه و گۆڤارى «ئاوات» بۆ دووم جار مانگیک دواتر چاپى کردۆتەوه. لە دەقى وتارەکەدا ھاتوووە کە «چەند مانگ لەو پێش ئەو سێ کەسە لە بالانیش گیراون»، کەوايە ئەو «چەند مانگ لەو پێش» دەگەرێتەوه چەند مانگ لەو پێشى پێش دەرچوونى گۆڤارى «ھاوار» کە لە رەزبەرى ۱۳۲۴

خودی کاک «محەممەد» یش لە لاپەرە ۲ی پاشکۆی ژمارە ۲ دا کوتووێهتی
 کە مانگیکی خەریک بوو تا گۆقاری «ئاوات» ئامادهی چاپ کراوه. ئەگەر ئاورپیک
 لە لاپەرە ۱۳۰ ی ئهم بەرهمە (سیبهری ئازادی) بدەینەوه بۆمان دەردەکەوێ کە
 لیکدانەوهی ئەو بەشەمان چەند لە راستی نیزیک بوو. ئەوهی لەگەڵ بۆچوونی
 کاک «محەممەدی شاپەسەندی» جیاوازی هەیە. ئەوهیە کە ئەو دەلی ئەو چەند
 کەسە لە کاتی گەڕانەوه لە «پەیمانی سیسنوور» گیراون کە ئەو بابەتە بە
 سەرئێوان بە قسەکانی کاک «محەممەد» سەبارەت بە دەرچوونی ژمارە ی کۆتایی
 «نیشتمان» واتە ژمارە (۷و ۸و ۹) جوانتر دەردەکەوێ. چونکە نێوانی دەرچوونی
 ئەو ژمارەیه و بلاوبوونەوهی، هەتا ئەو رۆژەی کە لە لاپەرە ۱۳۰ ی (سیبهری
 ئازادی) دا روونمان کردۆتەوه ۱۴ مانگە. کەوا یە بەروونی بەو ئاکامە دەگەین کە
 مامۆستا «زەبیحی» و هاوڕێیانی لە کاتی گەڕانەوه لە «پەیمانی سیسنوور»
 نەگیراون بە لکۆو لە مەئموورییەتیکێ دیکە دا بوون.

كۆمەلەي پيۋەندىيە فەرھەنگىيەكانى سۆڧيەت

لە لاپەرە ۲۱۵ و ۲۱۶ى ئەم كىتەبەدا (سىيەرى ئازادى) باسى كۆمەلەي پيۋەندى فەرھەنگىي سۆڧيەتمان كىرەوۋە. جىي خۆيەتى ئەو چەند زانىارانەشى بخەينە سەر كە چەند سەرچاۋەي جىاۋاز لە سەر ئەم بابەتە دۋاون. لە كىتەبى «رۇژنامەي كوردستان» دەۋ دەست پىدەكەين. لە ژمارە ۸۸ى رۇژنامەي «كوردستان» كە كەوتۆتە لاپەرەكانى ۲۲۵ ھەتا ۳۲۸ى ئەم سەرچاۋەيە، وتارىكى مامۇستا «زەبىحى» چاپ كراۋە. وتارەكە كەوتۆتە لاپەرەكانى اوۋى ئەو ژمارەيە و لە ژىر ناۋى «ئەنجومەنى رەۋابىتى فەرھەنگى ئىران و شوۋرەۋى شوۋەيەي كوردستان سالى تىۋەرسوۋرا» بلاۋ كراۋەتەۋە. ئەم وتارە بۇ رۇژى ۲۸ى خەرمانانى ۱۳۲۵ (۱۹ى سىپتامبرى ۱۹۴۶) نامادە كراۋە كە لەبەر گرىنگى بابەتەكە ۋەك خۆي دەينۋوسىنەۋە:

«ئەنجومەنى رەۋابىتى فەرھەنگى ئىران و شوۋرەۋى شوۋەيەي كوردستان سالى تىۋەرسوۋرا» ئەنجومەنى رەۋابىتى فەرھەنگى شوۋرەۋى دەگەل ئىران لە ھەر كۆي شوۋەيەي كرابىتەۋە دەرگاي زانست و شارستانىتى، دەرگاي خۆشى و كامەرانىي، دەرگاي ئەدەب و فەرھەنگ بە روۋى دانىشتۋانى ئەو جىگايەدا كراۋەتەۋە. ئەنجومەنى رەۋابىتى فەرھەنگى شوۋرەۋى كانگاي بەختىارى و

فه‌ره‌ه‌نگی شوو‌په‌وی له ناساندنی مه‌ده‌نییه‌ت و فه‌ره‌ه‌نگی که سیستمی شوو‌په‌وی له ماوه‌ی ٢٨ ساڵدا هێناوێته‌ وجوود و به‌ ئیجادی ئه‌و فه‌ره‌ه‌نگه‌ دونیای شارستانی‌تی تووشی سه‌رسامی و سه‌رسوو‌رمانی‌کی گه‌وره‌ کردوه‌، نه‌قشی‌کی زل و مه‌زن بازی ده‌کا. هه‌روه‌ها هۆی هه‌ره‌ زلی ناساندن و بلاو‌بوونه‌وه‌ی مه‌ده‌نییه‌تی می‌لله‌تانی گیتییه‌ له یه‌کی‌تی سو‌وه‌تدا [سۆقیه‌ت].

ساڵی‌ک شتی‌کی زیاتره‌ که ئه‌نجومه‌نی ره‌وابی‌تی فه‌ره‌ه‌نگی ئێران و شوو‌په‌وی شو‌عه‌ی کوردستان له شاری مه‌هاباد دامه‌زراوه‌. له ماوه‌ی ئه‌و ساڵه‌دا کورد به‌ ناسینی فه‌ره‌ه‌نگی شوو‌په‌وی و ناساندنی ئه‌ده‌بیاتی خۆی پێ‌وه‌ندی و عه‌لاقه‌ی‌کی له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌کانی شوو‌په‌وی په‌یدا کردوه‌ که به‌ هیچ وه‌سیله‌ی‌کی دی‌که‌ بۆی پێ‌ک نه‌ده‌هات.

ده‌سیسه‌ و فروفی‌لی ئیستیعمار چه‌ندین ساڵ بوو په‌رده‌ی‌کی ئه‌ستووری به‌ سه‌ر یه‌کی‌تی سو‌وه‌ت دا‌کێش‌ابوو و ئه‌و وڵاته‌ پ‌ر زانست و فه‌ننه‌ی له‌ مه‌ردومی گیتی حاشار دا‌بوو، ئه‌نجومه‌نی ره‌وابی‌تی فه‌ره‌ه‌نگی ئێران و شوو‌په‌وی - شو‌عه‌ی کوردستان ئه‌و په‌رده‌ ئه‌ستووری لادا و می‌لله‌تانی شوو‌په‌وی ئه‌و جوو‌ره‌ی لازمه‌ به‌ نه‌ته‌وه‌ی کورد ناساند.

ئاساری شاعیری می‌لی کورد (هه‌ژار) له‌ لایه‌ن ئه‌نجومه‌نی ره‌وابی‌تی فه‌ره‌ه‌نگی ئێران و شوو‌په‌وی شو‌عه‌ی ئازه‌ربایجان و مرگێ‌راوه‌ته‌ سه‌ر زمانی ئازه‌ربایجان، ئه‌و ئاساره‌ له‌ ئازه‌ربایجانی ئێران و شوو‌په‌وی دا باوی ئه‌ستاندوه‌ و به‌ هۆی ئه‌وانه‌وه‌ به‌ دنیادا بلاو بۆ‌ته‌وه‌. ئه‌و ئاساره‌ دونیای تی‌گه‌یان‌دوه‌ که کورد وه‌کوو دو‌ژمنانی ده‌یان‌کوت وه‌حشی و نه‌فام و تی‌گه‌یشتوو نییه‌ به‌‌ل‌کو ئه‌گه‌ر به‌ چاوی‌کی بی‌ته‌په‌فانه‌ ته‌ماش‌ا بکری، به‌ ئه‌ندازه‌ی خۆی له‌ مه‌ده‌نییه‌ت و فه‌ره‌ه‌نگدا هه‌نگاوی زل زلی هه‌ڵ‌تیناوه‌ته‌وه‌. ئه‌ده‌بیاتی کوردی له‌ ره‌دی‌فی ئه‌ده‌بیاتی زمانه‌ کۆنه‌کانی که چه‌ند چه‌رخه‌ به‌ هۆی زانیانی خۆیان خزمه‌تیان ده‌کری راوه‌ستاوه‌، بی‌گومان به‌ سه‌دی‌ه‌کی زمانه‌کانی دی‌که‌ خزمه‌تی زمانی کوردی بکری زۆر له‌ وان وه‌پ‌یشتر ده‌که‌وی.

هی‌وام هه‌یه‌ به‌ هۆی تیکۆ‌شین و جیدییه‌تی زانیان، بو‌یژان و نو‌وسه‌ره‌کانی کورد به‌تایبه‌تی ئه‌ندامه‌کانی ئه‌نجومه‌نی پێ‌وه‌ندی فه‌ره‌ه‌نگی ئێران و شوو‌په‌وی - شو‌عه‌ی کوردستان له‌ ساڵی تازده‌ هه‌نگاوی زۆر زل‌تر

هه‌لبێننه‌وه و بتوانین خزمه‌تیکی لایق به‌ می‌لله‌ته‌که‌مان بکه‌ین. نووسه‌ری
ئهنجوه‌مه‌ن: زه‌بیحی»

سه‌رچاوه‌ی دووه‌ممان کتێبه‌که‌ی کاک دوکتور «ئه‌فراسیاو هه‌ورامی»
(روژه‌ه‌لاتی کوردستان له‌ سه‌رده‌می دووم جه‌نگی جیهانیادا...)یه. له‌و کتێبه‌دا له‌
چه‌ند جێگای جیاوازا‌دا باسی ئهنجومه‌نی فه‌ره‌ه‌نگی کراوه‌ و ته‌نانه‌ت ناوی
هیندیک له‌ به‌رپرسانیشی تیدا هاتوه‌.

له‌ لاپه‌ره‌ ۱۲۴ تا ۱۲۶ی ئه‌و کتێبه‌دا راپۆرتیکی ریکه‌وتی ۱۹۴۵/۲/۶ی
«شه‌ربووف»ی به‌رپرسی کۆمه‌له‌ی پێوه‌ندیی کولتووری سوڤیه‌ت له‌گه‌ل
نازه‌ربایجانی ئێرانی تیدا هاتوه‌ که‌ چه‌ند به‌شی لی‌رده‌دا ده‌نووسینه‌وه‌:

«ئه‌وه‌رهمانی زه‌بیحی و قاسمی ئی‌لخانی‌زاده ریکه‌وتی ۲ی شووباتی ۱۹۴۵
[هه‌ینی ۱۳ی رێبه‌ندانی ۱۳۲۳] هاتنه‌ لام. داوایان لێ‌ کریم ئی‌جازه‌یان بدریتی
ریکخراوی په‌یوه‌ندیی کولتووری له‌گه‌ل سوڤیه‌تدا له‌ کوردستان دروست بکه‌ن و
سه‌ربه‌خۆیش بێ. کاتیک ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌م بۆ جه‌نابی ئه‌وه‌رهمانی زه‌بیحی روون
کرده‌وه‌ و پێم گوت ئێمه‌ ناتوانین پێشنیاری ئه‌وتۆ قبول بکه‌ین، زه‌بیحی گوتی:
ئه‌گه‌ر ئێمه‌ له‌تیکی ئه‌م ریکخراوه‌ پێک به‌ێنین و ناوی لێ‌ بنێین ریکخراوی
په‌یوه‌ندیه‌ کولتووریه‌کان له‌گه‌ل سوڤیه‌تدا. له‌ وه‌لامی پرسیاری مندا که‌ بۆچی
ئه‌وانه‌ نایانه‌وێ ناوی لێ‌ بنێین (کۆمه‌له‌ی په‌یوه‌ندیه‌کانی کولتووری ئێران
له‌گه‌ل سوڤیه‌تدا). زه‌بیحی گوتی: ئێرانیه‌کان ئێمه‌یان خۆش ناوێ و ریزمان لێ‌
ناگرن و به‌ چاویکی خراپ و سووکوه‌ سه‌یرمان ده‌که‌ن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ ئێمه‌ هه‌ر
ناکه‌ین ناوی به‌شی په‌یوه‌ندیه‌ کولتووریه‌کانی سوڤیه‌ت و ئێرانی پێوه‌ بێ
به‌تکوو باشت‌ره‌ ناوی (به‌شی یان له‌قی کۆمه‌له‌ی په‌یوه‌ندیه‌ کولتووریه‌کانی
سوڤیه‌ت) بێ. من جاریکی تر هه‌والم دا بۆ «زه‌بیحی»ی روون بکه‌مه‌وه‌ که‌ بۆچی
ئێمه‌ پێشنیار ده‌که‌ین ناوی په‌یوه‌ندیه‌کانی کولتووری ئێران له‌گه‌ل سوڤیه‌تدا
پێوه‌ بێ، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئێران ده‌وله‌تیکی دۆسته‌ و نابێ‌ تکه‌و‌الی له‌مه‌
بکری، به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ ئه‌و په‌یوه‌ندیه‌ کولتووریه‌کانی که‌ دروستیان ده‌که‌ین
چه‌ندیان پێ‌ بجێ، ده‌بێ‌ به‌هه‌زترین. به‌کارهێنانی وشه‌ی (ئێرانی) هه‌موو جاریک
هه‌م زه‌بیحی و هه‌م ئی‌لخانی‌زاده‌ی قه‌لس و توپ‌ره‌ ده‌کرد... له‌ وه‌لامی پرسیاری

سۆڧىيەتدا دىيارى كىردوۋە، زەبىيى گوتى: بىراى گەورە جەنابى قاسمى ئىلخانىزادە. بەرپىز ئىلخانىزادە مەۋقەيى زۆر رۆشنىر و خويندەوارە و زمانى عەرەبى و فارسى و كوردىش دەزانى و خويندەوارىي لە مەدرەسەي كۆنى كوردى وەرگرتوۋە. ئەمجارە رووم لە بەرپىز ئىلخانىزادە كىرد و لىم پىرسى: ئايا ئامادەيە بېيىتە سەرۋكى لىي كۆمەلەي پەيۋەندىە كولتورىەكانى سۆڧىيەت لەگەل ئىراندا لە مەھاباد؟ لە وەلامدا گوتى: ئامادەيە بېيىتە سەرۋكى بەشىي كۆمەلەي پەيۋەندىەكانى كولتورىي سۆڧىيەت لە مەھاباد. مەنىش گوتم داۋات لىي دەكەم بەو جەشەنى كە من ناۋى دەبەم ناۋى بېيىتى...

لە لاپەرە ۱۵۰ تا ۱۵۷ راپۇرتى قوللىيىف، جىگىرى كونسولى گەورەي يەككىتى سۆڧىيەت لە تەۋرىزى تىدا ھاتوۋە كە دەلىي رۇژى ۲۰ى شوباتى ۱۹۴۵ (۱ى رەشەمەي ۱۳۲۳) قەسەي لەگەل قازى مەمەد كىردوۋە لە كاتى گەرانەۋەي لە تاران بەرمە مەھاباد و لە لاپەرە ۱۵۶دا لە زمان پىشەۋاۋە دەلىي: «لە تاران چوۋمە بالۆيىزخانەي سۆڧىيەت و لەگەل بالۆيىزدا وتوۋيژم كىرد و ئەم داۋايانەي خوارەۋم خىستە بەردەم: ۱- رىكخستنى بەشىي كۆمەلەي پەيۋەندىەكانى كولتورىي سۆڧىيەت لەگەل ئىراندا لە شارى مەھاباد ۲- كىردنەۋەي خولى فېربوۋنى زمانى روۋسى...

كاك دوكتور «ئەفراسياۋ ھەۋرامى» بۇ پەراۋيىزى كۆمەلەي پەيۋەندىەكان لە لاپەرە ۱۵۶دا دەلىي: «سەرەراي ئەۋەي كە كوردەكان ھەر لە سەرەتاي ھاتنى سوپاي سوۋرەۋە (ئابى ۱۹۴۱) بۇ ئىران، داۋاي دامەزاندنى كۆمەلەي پەيۋەندىي كولتورىي سۆڧىيەت - كوردىان كىرد، كەچى تەنيا مانگى ۳ى ۱۹۴۵ نوپنەرىي سۆڧىيەت بۇ ئەم مەبەستە ھاتە مەھاباد. گەرچى لە زۆر شوپنى ئىران، بەتايبەت لە ئازەربايجان لەمىژ بوۋ ئەم كۆمەلەيان دامەزاندبوۋ بۇ بلاۋكىردنەۋەي رۇژنامە و كىتەب و فىلىم و كىردنەۋەي خولى فېر بوۋنى خويندەن و نوۋوسىن و نەخشىكى بەرچاۋى رۇشنىبىريان لە ناۋخەلكدا ھەبوۋ؛ بگرە كىتەبىي قوتابخانەي سەرەتايى و مامۇستاي ئازەربايجانى لە ئازەربايجانى سۆڧىيەتەۋە ھىئىرابوۋن بۇ ئىران بەلام بەداخەۋە ۋەك ھەمىشە دىرەنگ ئاۋىريان لە كورد دايەۋە. لە نوۋسراۋىكدا بۇ ئەۋ گروپەي كە ھاتوۋن بۇ مەھاباد تا ناۋەندى كولتورىي

سۆڤیهت لهوئ دابمه زریئن، پاش گهراڼه وهیان بۆیان نووسراوه: نه ده بوايه ئۆوه
ئهو کاره بکه، ده بئ کورده کان خۆیان دهستی بښخه و داوای ئهو کاره بکه.
له لاپهړه ۱۵۷ هه تا ۱۶۸ یادداشتیکي ریکه وتی ای ئه یاری ۱۹۴۵ (۱۱ ای ۲
۱۳۲۴) ی سهر کۆنسولوی په کیتی سۆڤیهت له ورمی واته «هاسموف» زور بابته
پیوه نیدار به کۆمه لهی په یوه ندی کولتووری و (ژک) هاتوو که لیږده دهقی
نووسراوه کهی ناوبراو ده نووسینه وه.

له لاپهړه ۱۵۷ دا ده لی: «روژی ۱۸ ای نیسان [۲۸ ای ۱۳۲۴] من و هاوړئ
«شهریفوف» به مهبهستی ریکخستنی بهشی کۆمه لهی په یوه ندی هکانی کولتووری
بۆ مه هاباد روښتن» دواتر یاسی دیداریان له گهل فهرانداری ئه وکاتی مه هاباد
(سهریغولقه لم) دهکا و له لاپهړه ۱۵۸ دا ده لی: «... به پیی راگه یانندی هاوړئ
شهریفوف، ئیمه هاتووینه ئیره بۆ کردنه وهی بهشی کۆمه لهی په یوه ندی هکانی
کولتووری. فهراندار له وهلامدا گوئی: له میژه قازی محهممه د ئهو کۆمه لهیهی
پیک هیناوه. ئه ندامه کانی بازارگان و ئه وانن که له قازی یه وه نزیکن و کاری
نهینی به ناوی ئهو کۆمه لهیه وه دهکړئ. جیی سهرنجه کاتی روښتنمان بۆ
فهراندار، کورده کان له هه موو لایه که وه دهوړی ماله که یان دابوو و هه ولیان
دهدا گوئیان له وتوو یژه کانمان بی. ئیمه سه عات ۱۲ چووینه لای قازی و بۆ نانی
نیوهړو ماینه وه. کاتی مانه وه مان له لای قازی هاتوچوئ پیاوه به ناوبانگه کانی
کورد به رده وام بوو. قازی محهممه د هه موو کاتی و توو یژه کانی به ره و
سهر به خوئی کورده ستان ده برده... (ل ۱۶۰) پاشان ئیمه له و کۆبوونه وه یه دا که
دهستهی سهر و کایه تی کۆمه لهی په یوه ندی هکانیان هه لېژارد، ئاماده بووین. قازی
محهممه به سهر وکی ئهو کۆمه لهیه هه لېژېردا و محهممه دی که یوان پوور به
جیگری. له و کۆبوونه وه یه دا شاعیرانی کورد شیعی خۆیان له سهر یه کیتی
سۆڤیهت و ریبه ره کانی به زمانی کوردی ده خو ینده وه. (ل ۱۶۱) کۆبوونه وه که له
دوو ژووردا به رده وام بوو. له ژووری یه که م سهر کرده به ناوبانگه کانی کورد به
ساریدییه وه پی شوازییان لم هؤنراوانه دهکړد. به لام له ژووره کهی تر که
هه ژاره کانی تیدا بوو به چه پله لیدانی گهرم و پی شوازییان له شاعیرانی ناوبراو
کرد. له دوا ییدا هاوړئ شهریفوف دهستی به قسه کرد سه بارهت به ئه رکه کانی

کۆمه‌له‌ی په‌یوه‌ندیه‌کانی کولتوو‌ری ده‌ست له‌ ژبانی سیاسیی کوردان و به‌تایبه‌تی (ژ.ک) وهرده‌دات. به‌ کۆتایی پێهاتنی کۆبوونه‌وه‌که‌ قازی محهممه‌د داوای لێ کردین بچینه‌ ژوو‌ره‌که‌ی ته‌نیشت. له‌وێ چاومان که‌وت به‌ کاک محهممه‌دی مامه‌ش و ماف‌ئاغای مه‌نگور و پیرۆت‌ئاغای مه‌نگور و عه‌بدو‌للا‌ی مه‌نگور، بایز‌ئاغای گه‌ورک و کاک عه‌بدو‌للا‌ی گه‌ورک و کاک قادر‌ئاغای گه‌ورک. ئه‌مان به‌ ناوی (ژ.ک) وه‌ داوای ئهم‌ شتانه‌ی خواره‌وه‌یان لێ کردین: ١- تیۆگراف (ده‌زگای چاپکردن) ٢- ده‌زگای وهرگرتن و بلا‌وکردنه‌وه‌ی رادیۆیی. جگه‌ له‌ وه‌ دووباره‌ داوایان کرد راسته‌وخۆ نوینه‌ری ئیمه‌ یۆ جیبه‌جیکردنی بازرگانیی نیوان کورده‌کان و سۆفیه‌ت دیاری بکری... دیار بوو ئاماده‌ بوانی ناوبراو هیچ په‌یوه‌ندییه‌کیان به‌ کۆمه‌له‌ی په‌یوه‌ندیه‌کانی کولتوو‌ری سۆفیه‌ته‌وه‌ نه‌بوو، ئه‌وانه‌ ته‌نیا له‌ لایه‌ن قازی محهممه‌ده‌وه‌ هه‌لبژێردرابوون به‌ ناوی کۆمه‌له‌ی (ژ.ک) وه‌ وتووێژمان له‌گه‌ڵدا بکه‌ن. له‌ کاتێکدا ئیمه‌ خه‌ریکی وتووێژ بووین له‌گه‌ڵ ناوبراوانی سه‌ره‌وه‌دا، قازی محهممه‌د میتینگێکی له‌ سه‌ر شه‌قام رێک خستبوو. هه‌روه‌ها هێندێ که‌سیان هه‌لبژاردبوو ده‌یانویست وینه‌ی ئیمه‌ بگرن. که‌ ئه‌وه‌مان زانی به‌خێرای مائا‌وا‌ییمان له‌ هه‌مان کرد و رۆیشتین...

هه‌تا ئێره‌ ئه‌وه‌ی روون و ئاشکرایه‌ و له‌ یه‌که‌م چاو پێخشانده‌دا هه‌ست پێده‌کری ئه‌وه‌یه‌ که‌ رووسه‌کان زۆر دره‌نگ به‌پیر داوای دامه‌زراندنی ئه‌و کۆمه‌له‌یه‌وه‌ هاتن هۆیه‌کانیشی چهند بابیه‌تی سه‌ره‌کی بوون: ١- ئه‌وان له‌میژ بوو و له‌ خودایان ده‌ویست کورده‌کان داوای بنکه‌به‌کی له‌و چه‌شنه‌ بکه‌ن. له‌ بنه‌ڕه‌تا هه‌ر بۆ ئه‌وه‌ش هاتبوونه‌ ئه‌و ناوچه‌یه‌. به‌لام ئه‌گه‌ر زوو وه‌لامی داخوازی کورده‌کانیان (هه‌ر نه‌بی له‌ کرانه‌وه‌ی ئه‌و بنکه‌یه‌) دا‌با‌وه‌، ئه‌وه‌ ئه‌وکات ده‌یانخستنه‌ فکروه‌ که‌ بۆچی وا زوو به‌ پیر داواکاریه‌کانمانه‌وه‌ هاتن؟ ده‌بی چ قازانجیکی ئه‌وانی تێدا بی؟ له‌ واته‌ش گرینگتر ئه‌و ئاوردانه‌وه‌یه‌ش پێوه‌ ده‌چوو کورده‌کان داوای دیکه‌یان ده‌خسته‌ به‌ر دم رووسه‌کان. ٢- دره‌نگ وه‌لام دانه‌وه‌ی رووسه‌کان بۆ کردنه‌وه‌ی ئه‌و بنکه‌یه‌ ئه‌و بیرمی له‌ نیۆ می‌شکی کورده‌کاندا ساز ده‌کرد که‌ ئه‌گه‌ریش کورده‌کان پێی بزائن، ئه‌وان (واته‌ رووسه‌کان) له‌ بنه‌وه‌ و له‌ ژێر ناوی کۆمه‌له‌ی پێوه‌ندی فهره‌ه‌نگیدا خه‌ریکی چین، ئه‌وه‌ هه‌ر بۆ خۆیان وه‌لامی خۆیان بده‌نه‌وه‌ و بلێن ئه‌گه‌ر رووسه‌کان مه‌به‌ستیان به‌ژمه‌ندی خۆیان بووبا زۆر زووتر وه‌لامی ئیمه‌یان ده‌داوه‌ و ته‌نانه‌ت به‌ بی پرسمی ئیمه‌ش ئه‌و

ههروهک پێشتر کوتمان له لاپهه کانی ١٦٠ و ١٦١ی سههراجاوهی پێشوو دا «هاشموڤ» له راپۆرته کهیدا باس له خویندنه وهی شیعر له لایه ن شاعیرانی کورد دهکا. له لاپهه ٢١٦ی (سیبهری ئازادی) دا گو توومانه که یه کیک له و شیعرانه شیعرى «به هاری زانین» ی «ماموستا هیمن» ه. ئهو شیعره له لاپهه ١٨ی ژماره ای گوڤاری «هه لاله» چاپ کراوه و له ژێر سههردێره کهشی نووسراوه: «به بۆنه ی کردنه وهی رهوا بیتی فهرههنگی له مه هاباد خویندراوه ته وه».

ئیمه ته نیا دوو به یتمان ئاماژه پێ کردوو له لایه نه هه موو شیعره که ی له بهر گرینگی باب ته که ده نووسینه وه:

ئه وه هات مانگی خو شی خا که لیوه	نه ما سهرما و بۆران و کړیوه
په لهک رهش که وته کو یستانی ولاتمان	به با و باران و له نگیزه و شلیوه
له کیو و که ژ گیا و گژ به باره	ئیتیر ده رجوو مه ر و مالات له لیوه
له لیوی جوگه له میلاقه ئه ورۆ	له گوین سه ربازی سوور ویتسا به پیوه
نه وهک کاکۆلی یارم به لکه سونبول	وه کوو ژاپۆن و ئالمانی په شیوه
نه هه ر دیوانه بۆ سهیر و ته ماشا	ئه ویتسا عاقل و زاناش له کیوه
ته ماشای مامی جووتیر که له دهشتا	به دلگه رمی خه ریکی وهرد و شیوه
به هاره گول سه ری هیئا ده ری تۆش	هه لسته کورده جیدی سه ر مه نیوه
هه موو قه ومیک وه سه ره که وتوو له هه وراز	به شی تۆ کورده تاکه ی هه ر نشیوه
بخوینه فکری زانست و هونه ر به	له لای کوللی که سی جا هیل دزیوه
وه ره فیروی ته مه ددو ن به عه زیم	هه تا خه لکی نه بیژن کورده دیوه
مه به مه نیووس و ئومیدت قه وی که	فریشته ی جوانی سه ره به ستیت به پړیوه
ئه وه نده ت فره قه ئازاد نی وه کوو خه لک	ده نا فره قت نییه زه ریک به شیوه
ئه وه ش موژده ت ده می هه ر به و زووانه	ده بی ساز، هه لپه ره جا تۆش له جیوه
هه تا پێیک له بیژلین بچه پێشی	سو پای سوور دیته پێش ئازادی ئیوه
بژی مارشال ستالین پێشه وای رووس	که ئازادی له گیتیدا به شیوه

له لاپهه ١٦٧ و ١٦٨ی کتێبه که ی کاک دوکتور «ئه فراسیاو هه ورامی» (رۆژه لاتى کوردستان...) و له درێژه ی راپۆرته که ی «هاشموڤ» دا هاتوو: «تیکه له جوونی کوردان له ناو خۆیاندا زۆر تر به پیلانی ئێرانیه کانه که

مه به ستیان بئ هیز کردنیانه. ئیشی ئیمه بۆ جوونه ناو کوردان هیشتا تهواو نییه. ئیمه هیچ ریکخراوێک (قوتابخانه - نهخۆشخانه) مان له ناوچهی کونسولخانه که نییه که بتوانین له ریکهی ئهوانه وه بچینه ناو خه لک و له ناو خیزانه کان و لاوه کاندای کاریه گر بین. ئیمه له مه هاباد که ناوچهیه کی گرینگه، نوینه ریکمان نییه تا بتوانی له رووداوه سیاسیه کانی ئهم ناوچهیه ئاگادارمان بکاته وه.»

ئه وه ش به لگه یه کی دیکه یه بۆ سه لماندنێ ئه و داوا یه که رووسه کان بۆ که لک وه رگرتن له سه رچا وه کانی ئهم ناوچه یه ئاماده بوون بۆ گه یشتن به ئامانجه کانیان ده کاری بێتن، دروست ههروهک ئه وه ی که پێشتر له لاپه ره ۱۵۱ و ۱۵۲ ی ئهم به ره هه مه (سیبهری ئازادی) دا با سمان کرد. خودی رووسه کان ده لێن که ئیمه بۆ ئه وه ی خه لک نه زانن (له شاری میانه) خه ریکی چین کۆمه له ی پێوه ندی فره هه نگیمان لێ دانا و هه موو روژی ئاقمیک له کارناسانی رووسی به کێوانه وه بوون بۆ دینه وه ی زه خیره ژیر زه و ییه کان.

«ئارچی باله روژوێلت» له لاپه ره ۳۲۷ هه تا ۳۵۱ ی کتیبی «شوق آموختن»، به شیکێ به کۆماری کوردستان ته رخان کردوه. ناوبراو جیگری وابه سته ی نیزامی بالتوێزخانه ی ئامریکا له تاران و یه کێک له و چوار ئامریکاییانه بووه که له سه رده می کۆماری کوردستان له گه ل «قازی محه مه د» وتووێژ و دیداریان هه به ووه. ناوبراو له مانگی سێتیا مبری ۱۹۴۶ سه ردانێ مه هابادی کردوه. ئه و چه ند دێره ی خوارێ کورته یه که له گرینگترین بابه ته کانی پێوه ندیدار به با سه کانی ئیمه وه.

له لاپه ره ۳۲۸ دا ده لێ: «له ئاو ریلی ۱۹۴۵، ریکخراوی ته بلیغاتی شو وره ی واتا «خانوی ویکس» VOKS له رپۆر سه می کدا «ئه نجومه نی فره ههنگی شو وره ی - کوردستان» ی له مه هاباد دامه زراند. یه کێک له گرینگترین به رنامه کانی، پیکهێنانی شانۆیه کی نه ته وه خوازی کوردی بوو...» له لاپه ره ۳۲۹ شدا ده لێ: «له نووامبری ۱۹۴۵، قازی، سه رۆکعه شیرت و پیاوما قوولانی شاری بۆ ناوه ندی تازه ی فره ههنگی شو وره ی و کوردستان بانگێشتن کرد. ئه و هه ر له و کۆبوونه وه دا دامه زراندنی «ح. د. ک» ی راگه یاند...» له لاپه ره ۳۳۰ شدا ده لێ: «من له راده ته که مه لێ چه من ئه کسانێ که ته بلیغاتی

لەو ماوۋە كۈرتەيدا كە لە مەھاباد دەريانىڭ يېرىپ، ئاۋا لىكداۋە: ئەوان لە شوۋرەۋىيەكان مەنۋون بوون كە سەرەخۇيى بۇ مەيسەر كىرىپوون، بەلام سوور بوون لە سەر ئەۋەى شوۋرەۋىيەكان دەست لە كاروبارى ولاتەكەيان ۋەرنەدەن ۋە مەئموورەكانىشيان لە نىۋ شارى نەبن... (ل ۳۴۳) سەر لەبەيانى ۱۶۱ سېپتامبىر [۲۵۱ خەرمانى ۱۳۲۵] چوۋىن سەردانى چاپخانەى مەھابادمان كىرد كە رۇژنامەى رۇژانەى «كوردستان» ۋ چەند گۇقارى بەتيرازى كەم بە زمانى كوردى تىدا چاپ ۋ بلاۋ دەرگاۋە... بەرپىسى چاپخانە دەزگاي چاپەكەى نىشان دابن كە لە جۇرى «رۇتارى» بوو ۋ بەرۋالەت رووسيا سازى كىرىپو. ئەگەرچى ھىندىك لە پارچەكانى ئەۋ دەزگايە ماركى ئالمان يان چكۇستۋاكي پىۋە بوو. ئىمە چەند نۇسخە لە تەۋاۋى ژمارەكانى رۇژنامەكانى «كوردستان» مان لە دەسپىكى بلاۋبوۋنەۋەى ۋەرگرت ۋ ھەرۋەھا چەند گۇقار ۋ دىۋانى شىئەرىمان بو بەرپىسى زانىارى بەرپى كىرد. ھەر دۋاى ئەۋەى كوردەكان زانىان ئىمە پىۋەين بىرۋىن، ھاتنە لامان ۋ گوتيان كە قازى مەمەد بۇ نانى نىۋەپۇيە بانگەيشتىنى كىرىپوۋىن. بەۋ جۇرە ئىمە دىسان لە دەفتەرى قازى مەمەد قىسەمان لەگەل كىردەۋە. ئەۋجار زۇربەى قىسەكانمان، ھەر بابەتەكانى فەرھەنگى بوون. ئەۋ گوتى: «خۇشخالم كە ئىۋە نۇسخەى بلاۋكراۋەكانى ئىمەتان ۋەرگرتوۋە. چۈنكە پىم خۇشە ولاتە يەكگرتوۋەكان ھەموو شىتەك سەبارەت بە كوردستان بزانى. من شىتەك بۇ شارەنەۋە نىيە...» لە لاپەرە ۳۴۷ يىشدا، باسى دىدارى رۇژى ۲۸۱ دىسامبىرى خۇى لەگەل دوكتور «ئەردەلان»ى دۇستى خۇى كە بەرپىسى رۇژنامەى «كوۋەستان» بوو، دىكا ۋ لە زمان وىۋە دەلى كە چاپخانەى [كوردستان] داخراۋە. ئەۋەى لەۋ كىتەبەدا دەتۋانىن بۇ ئەم بەشە كەلكى لى ۋەرگىرىن، بەكورتى ئەۋەيە كە: ئەنجۈمەنى فەرھەنگى سۇقىيەت ۋ كوردستان لە ئاۋرىلى ۱۹۴۵ لە مەھاباد دامەزراۋە. دەزگاي چاپخانەى «كوردستان» يىش لە جۇرى «رۇتارى» بوۋە، ئەگەرچى بە نووسراۋە لە رووسيا ساز كراۋە بەلام چەند پارچەيەكى ئالمانى ۋ چكۇستۋاكي پىۋە بوۋە.

ھەلبەت لە لاپەرە ۱۷۵ ھەتا ۲۰۷۱ بەشى كۇتايى كىتەبى «كىردە ۋ كىردستان» نووسراۋى «دىرك كىنان» يىش بۇ وتارى «جەھوۋى مەھاباد»ى نووسراۋى «ئارچى بالد رۇزۋىلت» تەرخان كراۋە. لىرەدا لەبەر گىرىنگى چەند

بابه تىكى ئهو كىتپه، هيندىكى لى دەئووسينه وه: له لاپهه ۱۸۰ و ۱۸۱ دا باسى
 «ئەنجومەنى فەرھەنگى سۆڧيەت» دەكا و دەلى: «لەو قۇناغەدا وىكس VOKS
 رىكخراوى نەتەوھى تەبلىغاتى شووپرەوى، بەرپرسي دامەزراندنى چەند
 بىكەيەكى «ئەنجومەنى پىۋەندىيەكانى فەرھەنگى ئىران و شووپرەوى» له
 ناوچەكانى ئىران بوو. چونكە كۆمەلە [ى. ژ. ك.] پتر لەو ەگەشە و پەرەى گرتبوو
 كە بتوانى وەك رابردو كۆبوونەو ەكانى دەئىو مالاندا درىژە پىدا،
 رىبەرەكانىان داوايان لە شووپرەوى كرد، لىقىكى ئهو ئەنجومەنە لە مەھاباد
 بىكەنەو. ەيوادار بوون لەو رىبەرەو، شوئىنك بىبنەو ەكە لەوئى لىكتر كۆ بىنەو
 و كەسش سرنجيان نەداتى و شكيان لى نەكا. رووسەكان بەپەلە بەپىر
 داواكەيان ھاتن و ئەنجومەنى ناوبراوايان دامەزراند: ئەوئىش تە لە ژىر ناوى
 «ئەنجومەنى پىۋەندىيەكانى فەرھەنگى ئىران و شووپرەوى»، بەلكو بە ناوى
 «ئەنجومەنى پىۋەندىيەكانى فەرھەنگى كوردستان و شووپرەوى». بىكەى ئهو
 ئەنجومەنە زۆر زوو بۆ بە مەكۆيەك و كوردەكان بە نارەنى دە سندوق سىغارى
 سازكراو لە تووتنى كوردى بۆ پارىزەرانى سەرەكتووى لىننگراد، ئەمەگدارى
 و ەقناسى خۆيان لە بەرامبەر پىشتىوانە نوئىيەكەيان دەربىرى. سەرەنجام لە
 مانگى ئاورىلى ۱۹۴۵ دا و لە رىۋرەسمىك كە لە بىكەى ئەنجومەن بەرپۆە چوو،
 كۆمەلە [ى. ژ. ك.] ئاشكرا ھاتە مەيدان. كونسولى يەكئىتى سۆڧيەت لە ورمى و
 سەرۆكى «وىكس» ى ئازەربايجان لە ميوانانى فەخرى ئهو رىۋرەسمە بوون.
 بەشى سەرنجراكئىشى ئهو بەرنامەيە، بەرپۆەچوونى «ئۆپىرا» يەك بوو كە لەودا
 ژنىك بە ناوى «دايكى نىشتمان» دەورى دەگىرا... لە جەنگەى ئهو رىۋرەسمەدا
 بوو كە «قازى محەممەد»، سەرۆكى داھاتووى ولاتى كورد، بوو بە ئەندامى
 كۆمەلە [ى. ژ. ك.]...

له لاپهه ۱۸۴ و ۱۸۵ يشدا، باسى دامەزراندنى (ح. د. ك.) و بەياننامە ھەشت
 خالەكەى ئهو حىزبە دەكا و دەلى ئەم بەياننامە كە ئىمزای قازى محەممەد و ۱۰۵
 كەس لە پیاوھ ناسراو ەكانى كوردى پۆو بوو، بلاو كراو.

ناۋى نەينى ئەندامانى كۆمەلەي (ژ.ك)

لە لاپەرە ۲۲۲ ھەتا ۲۵۱ى ئەم بەرھەمەدا ناۋى نەينى ئەندامانى كۆمەلەي (ژ.ك) مان ناساندوۋە. لە ھىندىك لەو ناۋانە ھەلە و لە ھىندىكىشىيان كەم و كوپى ھەيە. جا بۇ پوختەتر كردنى ئەو بەشەش لە كىتەبى «رۇژنامەى كوردستان» و چەند سەرچاۋەيەكى دىكە كەلك وەردەگرين. بەو ھىۋايەى دۋاي ئەو زىادكردن و راستكردنەۋانەش لە لايەن خوينەرەنەۋە زانىارى نوپيان بخريته سەر.

لە لاپەرە ۲۳۵ى ئەم بەرھەمە و لە رىزى ۲۵دا نووسىومانە: «ح. خەمناك، ح. قزلى» ناۋى نەينى «حەسەنى قزلى» ن. بەلگەشمان ھىناۋەتەۋە كە لە لەي پيشەكى "ئالەكۆك" و گۇڧارى «ھەلالە» دا بەو ناۋە نووسىنى ھەيە. بەلام لە لاپەرە ۱۷ى كىتەبى «رۇژنامەى كوردستان» دا بۇ ناساندنى كەسايەتى و ناۋى نەينى مامۇستا «حەسەنى قزلى» نووسراۋە: «كە كۆمەلەى ژ.ك دامەزراۋە، بوۋە بە ئەندامى بە ناۋى نەينى «ژىر» چالاكانە كەۋتوۋەتە كارى حىزبى...» ئەگەرچى لە لاپەرە ۲۳۵ى (سىبەرى ئازادى) دا كاك «عوبەيدىللا ئەيىۋوبىيان» دەلى «ژىر» ناۋى نەينى «سەيد سالىھى ئەيىۋوبىيان» دە، بەلام وىدەچى بەپنى ئەو پيشەكىيە كە مامۇستا ھىمەن بۇ كىتەبى «پىكەنىنى گەدا»ى مامۇستا «حەسەنى قزلى» نووسىۋىەتى (ژىر) یش ناۋى نەينى مامۇستا حەسەنى قزلى بى.

له لاپه‌ره ۲۴۷ و ۲۴۸ی (سیتیبه‌ری ئازادی) دا گو‌توومانه‌ که بۆمان روون نه‌بۆوه «ئا.ک: پشتیوان ۱۰۴۲» و «ئا.ک.ع: مرو ۶۷» کین و ناوی نه‌یتی چ ئەندامێکن. به‌لام به‌ ئاو‌ردانه‌وه‌یه‌ک له‌ لاپه‌ره ۳ی ژماره ۲ی «روژنامه‌ی کوردستان» که که‌وتۆته‌ لاپه‌ره ۷ی کتییی «روژنامه‌ی کوردستان»، ئەو ناوانه‌شمان بۆ ئاشکرا ده‌بی.

له‌و ژماره‌یه‌دا شیعرێکی مامۆستا «هه‌ژار» له‌ ژێر ناوی «هه‌ژار و مانگی به‌فرانبار» چاپ کراوه‌ و بۆ پێشه‌کی شیعره‌که‌شی ئەو چه‌ند دێره‌ نووسراوه‌: «له‌ کاتی‌کا دوو برای خۆشه‌ویست و ئەندامی به‌رزى کۆمه‌له‌ی (دیموکرات) «مرو» و «پشتیوان» له‌ سه‌فه‌ری کابه‌ی هاتنه‌وه‌ بۆکان، (هه‌ژار) ئەو شیعرانه‌ی خۆینه‌وه‌».

شیعره‌که‌ش به‌و به‌یته‌ ده‌ست پێده‌کا:

«به‌فرانبار خۆ تۆش چه‌ن هه‌زار ساله‌ وه‌کوو گه‌لی کورد ژيان‌ت تاله‌»
له‌ به‌شیکى دیکه‌شدا ده‌لی:

«گه‌لیک له‌مێژ بوو وه‌لاتی کوردان	دیل و یه‌خسیر بوو به‌ ده‌س نامه‌ردان
ژین و دارائی، دین و پیاوه‌تی	بۆ کورد نه‌مابوو له‌ سه‌تی سه‌تی
له‌ ناو موکریان کۆمه‌لێکی چاک	لێک کۆبوونه‌وه‌ له‌ لاوی خۆینپاک
بۆ رزگار بوون و نه‌جاتی وه‌تن	تیکۆشین به‌ مال، به‌ رووح و به‌دن
له‌ نێو ئەوانیش نه‌خوازا (لاویک)	نه‌سره‌وت له‌ ریی (نیشتمان) تاویک
کاکه‌ (ره‌حمانی ئیلخانی زاده‌)	له‌ خزمه‌تی وی (نیشتمان) شاده
تووش بوو له‌ ریییدا به‌ هه‌زار کلۆ	هه‌تا (برای راست) خۆی کرده‌ (مرو)
ئهم له‌ ریی وه‌تن هه‌لکرا چرای	بوو به‌ (پشتیوان) ئامۆزای برای
کاتی زه‌مینه‌ی کاره‌که‌ چنیا	ویکرا گرتیان لای (خوداو) دنیا
(مرو و پشتیوان) بوو مه‌که‌ ئه‌وی	له‌ وه‌تن دامان روو به‌ شوپره‌وی...

ئهو‌هی تا ئیستا له‌و شیعره‌ بۆمان روون بۆته‌وه‌، ئەوه‌یه‌ که «برای راست» و «مرو» هه‌ردوو‌ک ناوی نه‌یتی «ره‌حمان‌ئاغای ئیلخانی‌زاده‌»ن.

به‌لگه‌ی دووه‌همان لاپه‌ره‌ یی ژماره ۷ و ۸ی گۆڤاری «نیشتمان» ه‌ که

نەينى «ئا: ك. ع. مرقۇ ٦٧» نووسىو. ژمارەى ئەندامەتى (٦٧) لە لاپەرە ٣ى ژمارە ٢ى گۇڧارى «نىشتمان» يشدا ھاتووە و نووسراو: «لە شارى (ك - K) «براى راست» ئەندامى ژمارە ٦٧ سەرۆكى ئىدارەى محەللى ئەم شارە ٤ دىنارى عىراقى (٥٠٠ رىيال)ى بۇ كۆمەكى چاپخانەى نارەبوو وەرمانگرتووە.»

دىسان لە لاپەرە ٥ى ژمارە ٣و ٤ى گۇڧارى «نىشتمان» لە وتارى «كوردى دەبى چۆن بنووسى» بۇ ناوى نووسەرەكەى نووسراو: «ئا: ك. براى راست - ٦٧» لە پشتى بەرگى ژمارە ٦ى گۇڧارى «نىشتمان» و لە رىزى ژمارە ٨دا «دەسياوى بۇ چاپ» ناوەكەى بەم چەشنە ھاتووە: «ر. براى راست».

ھەرەك دىتمان لە ھەر دوو ك ناوە نەينىيەكەدا ژمارەى ئەندامەتى ٦٧ نووسراو بۇ ناوى چكۆلەش جارېك (ر. براى راست) و جارېكېش (ع. مرقۇ) ھاتووە كە مەبەست لە (ر) و (ع) يەكەم پىتى ناوەكانى رەحمان يا عەبدو پرەحمانە.

ھەلبەت با ئەو ھەش بۆين كە چوونى ئەم دوو كەسە بۇ سەفەرى ھەج شىك نەبوو كە تەنەت ئىنگلىسيەكانىش نەيانزانىي. بۇ ئەو بابەتە ئاورېك لە لاپەرەكانى ١٧٣ و ١٧٤ى كىيى «رۆژھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەكانى وەزارەتى دەرەوى برىتانىادا» دەدەين بزانين لەو بارەو چى نووسىو: لە بەشىكى راپۆرتى «٢٢ى سېپتامبر تا ٣ى ئۆكتۆبرى ١٩٤٥»دا ھاتووە: «سمایل ئاغا كورې مەحمودئاغا [ئىلخانىزادە] و رەحمان ئاغاى كورې حاجى بايزئاغا [موھتەدى] سەردانى عىراقىان كردووە كە دەلێن لە سەر رېگای چوونيان بۇ مەككەدا بوو، بەلام لەبەر ئەو ھىچ پاسپورتىكيان نەبوو، چاووړاوى ئەو ھەيە كە سەفەرەكەيان لە پێوھندى شەرى بارزاندا بووبێت...»

لە لاپەرە ٢٤٧ى (سېپەرى ئازادى)دا بۇ «ئا: ك. پشتيوان ١٠٤٢» نووسىومانە: «بۆمان روون نەبوو كىيە». ئەو ناوە لە لاپەرە ١١ى ژمارە ٦ى گۇڧارى «نىشتمان»دا ھاتووە. بۇ روون بوونەو ھى ئەو ناو ھەش جگە لەو شىعەرەى مامۇستا ھەژار، بەلگەيەكى دىكەشمان ھەيە، ئەويش لاپەرە ٦١ى كىيى «رۆژنامەى كوردستان»، يا ھەمان لاپەرە ١٦ى «رۆژنامەى كوردستان». كە لە سەردىرى وتارىكدا نووسراو: «وتارى براى «پشتيوان» ئىسماعىلى ئىلخانىزادە».

که وایه به ئه‌رخه‌یانی ده‌توانین بڵێین: «ئ.ا.ک. پشتیوان» ناوی نه‌یتی «ئیسماعیلی ئیلخانی زاده» یه. ژماره‌ی ئەندامه‌تیشی ۱۰۴۲ بووه.

له لاپه‌ره ۲۳۹ی (سیپه‌ری ئازادی) دا و له ریزی ۵۷ی لیستی ئەنداماندا نووسیومانه «ئاوال» ناوی نه‌یتی «مستەفا ساوجبلاغی» یه، به‌لام به‌یتی ئه‌و به‌لگه‌ی خوار، ئهم هه‌له‌یه راست ده‌کەینه‌وه. له لاپه‌ره ۹۷ی کتییی «رۆژنامه‌ی کوردستان» دا که هه‌مان لاپه‌ره ۵ی ژماره ۲۴ی «رۆژنامه‌ی کوردستان» ه، هاتوو: «جیژنیک که به ئیفتیخاری پێشه‌وای به‌رزی کوردستان رۆژی ۱۹ی رێبه‌ندان له ته‌ره‌ف ته‌واوی ئاغانی به‌گزاده له «یه‌کشه‌وه» کرا.» دواتر ده‌لی: «ئاغای عه‌بدوللا نیرومه‌ند نووسه‌ری حیزبی یه‌کشه‌وه ئهم شیعرانه‌ی خوێنده‌وه.» شیعره‌که به‌و به‌یته ده‌ست پێده‌کا:

له پاش هه‌مد و سه‌نا و ته‌وسیفی زاتی سوبحانی

ده‌که‌م نه‌عتی ره‌سوولی ئه‌کرم و وه‌سفی سه‌حابانی

له به‌یتی کۆتاییشدا ده‌لی:

«ئه‌گه‌رچی ته‌بعی (ئاوال) پیر بووه وه‌ک خۆی له داخانا

له‌به‌ر ئهم جیژنه هیناویه‌تۆ دیسان له نوێ جوانی

له لاپه‌ره ۳ی ژماره ۷ و ۸ی گو‌فاری «نیشتمان» دا شیعریک له ژیر ناوی

«راسپێری شه‌مال بۆ کورد» چاپ کراوه که ئاوا ده‌ست پێده‌کا و ده‌لی:

«سروه‌ی شه‌مال له کاتی به‌یانا که راده‌برد

دوینێ وتی له قه‌ولی منه‌وه تۆ بلی به‌ کورد

پێرێکه من له مه‌جلسی میلی له ئانقهره

گویم لی بوو ترکه‌کان هه‌موو ته‌دبیریان ده‌کرد

پێیان وه‌هایه میلی ته‌ی کوردی له رووی زه‌وی

هه‌رچی هه‌یه له ناوی به‌رن زۆر به ده‌ست و برد

ئهم کورده بی‌سه‌روبه‌ره بۆ بوونه جووله‌که

بهرنا گه‌لی زۆر باشت‌ره لهم ژینه قه‌ومی کورد

«ئاوال» هه‌رامی کردووه مانی خودا له خۆی

تا کوو نه‌کا زیاره‌تی (بی‌ت‌الحرم) ی کورد»

له ژیر شیعره که شی نووسراوه: «ئا.ک: ئاوال».

بیشتەر گوتمان مه به ست له «ئا.ک» ره مزی شاری بۆکانه. «یه کشه وه» دیکه کی په نا ئه و شار هیه. ههروهک دیتمان «ئاوال»ی شاعیر له ههردووک بلاو کراوه که (نیشتمان و کوردستان)، ههستی میلی تیکه له به ههستی ئایینی کردوو. ههه بۆیه به روونی و ئه رخه یانی ده توانین بڵیین «ئا.ک: ئاوال» ناوی نهینی کاک «عه بدوللا نیروومه ند».

له و ژمارانه شدا ناوی چه ند که سیک هاتوو که ده بیه پالیشتیکی بۆ ئه و بۆچووانه ی ئیمه و له راستییان ئه رخه یان ده بین.

له لاپه ره ٣ی ژماره ٢٨ و لاپه ره ٢ی ژماره ٣٢ی رۆژنامه ی «کوردستان» «به یان» نازناوی شیعر و ناوی نهینی «حه مه ده مینی خاته می» یه که له لاپه ره ٢٣٥ی (سیبیری ئازادی) دا ناوی هاتوو.

له لاپه ره ٢ی ژماره ٣٣، نازناوی شیعر و ناوی نهینی «خاله مین» (خاله) یه که له لاپه ره ٢٣٥ی (سیبیری ئازادی) دا ناوی هاتوو.

له لاپه ره ٤ی ژماره ٥٥ی رۆژنامه ی «کوردستان» دا «زینگ» نازناوی شیعر و مامۆستا «سه ید کامیلی ئیمامی» یه که ئیمهش له لاپه ره ٢٤١ی (سیبیری ئازادی) دا به ناوی نهینی (کۆمه له ی ژ.ک) یمان داناوه.

له و دوا ییانه دا کتیی «بیره وه ره کانی حه مه مده ی شاپه سه ندی» چاپ و بلاو کراوه. له و کتیه شدا باسی ناوی نهینی چه ند کهس له ئه ندامانی کۆمه له ی (ژ.ک) هاتوو که ئه وانیش ده خه یه سه ر لیستی پیشوومان.

کاک «حه مه مده ی شاپه سه ندی» له لاپه ره ٢٤ی بیره وه ره ییه کانیدا باسی ئه وه ده کات که به هۆی کاک «دلشادی ره سوولی» یه وه چووه ته نیو ریزی ئه ندامانی کۆمه له ی (ژ.ک) و به ناماده بوونی کاک «عه لی ریحانی» و «عه بدورپه حمانی زه بیحی» و «دلشادی ره سوولی» له مالی کاک «عه لی ریحانی» مه راسیمی سویند خواردنی به جیه ی ناوه. بۆخۆی سه باره ت به و باسه ده لئ: «هه ره وه مه راسیمه دا من ناوی نهینی «م.ش. ئازهر» م بۆخۆم هه لبژارد، باوکم ناوی «بازرگان» ی بۆخۆی دیاری کرد.» له لاپه ره ٣٢ شدا ده لئ: «سوینده کم له به رده م دلشادی ره سوولی و عه لی ریحانی و سه دیقی حه یده ری و پینچ که سی تر دا خوارد واته هه شت کهس له سه رانی کۆمه له. ئه مهش له مالی

«عەلى رېحانى» بوو كە يەككە لە دامەزرىنەرانى كۆمەلەي «ژ.ك» كەچى بەداخووە تا ئىستاش باس نەكراو.»

لە لاپەرە ۴۶ى بەشى باشكۆي ژمارە ۲شدا نووسىويەتى: «من و باوكم لە يەك كاتدا و شویندا بووینە ئەندامى كۆمەلەي ژ.ك. باوكم پېش من سویندى ئەندامىتى خوارد. ژمارە ئەندامىتى باوكم ۸۲۰ و ناوى نھیتی «بازرگان» بوو. ژمارەي ئەندامىتى خۆشم ژمارە ۸۲۱ و ناوى نھیتیم «م.ش. ئازەر» بوو.

ئەوھى پتوستانە لەو قسانەي كاك «محەممەد»ى زیاد كەين ئەوھى كە ناوى باوكى كاك «محەممەدسالحي شاپەسەندى» بوو.

لە لاپەرە ۲۷ى بەشى باشكۆي ژمارە ۱دا سەبارەت بە ناوى نھیتی «قازى محەممەد» دەلى: «قازى محەممەد كە ھاتە ریزی «ژ.ك» لە پېشدا ناوى «یەزدى»ى بۇخۆي ھەلبژاردبوو، بەلام پاش بەینىك نە خۆي نە برادەران ئەم ناوھیان پى باش نەبوو، وا بوو گۆپى بە (بىنايى).»

بۇ ئەومش ھەر ئەوھندە زیاد دەكەين كە ئەگەر «یەزدى» ناوى نھیتی ھەوھل جارى «قازى محەممەد» بووبى، رەنگە پېشەوا لەبەر گەورەيى و نەترسى شاعیرى بەناوبانگى ئىترانى واتا «فەرپوخى یەزدى» ئەو ناوھى بۇ خۆي ھەلبژاردبى.

لە كۆتایى ئەو باسەشدا ئەو ناوھ نھیتیەش بە لیستی ئەندامانى دەستەي لاوانى كۆمەلەي (ژ.ك) زیاد دەكەين كە كاك «عوبەیدىلا ئەیىووبیان» دەیگوت: «عەبدوررحمانى لەشكرى» ئەندامى دەستەي لاوان و ناوى نھیتی «ئاریانا» بوو و ژمارە ئەندامەتیشى ۳ بوو.

ناساندنی میرزا قاسمی قادری قازی

«له‌میژ بوو پیوه بووم له‌سهر که‌سایه‌تی «میرزا قاسمی قادری قازی» که نیوه‌نیوه له‌سهرچاوه‌کاندا باسی ده‌کرا، زانیاری ورد و دروست و ده‌دست بیتم. ئه‌وه بوو ریکه‌وتی ۱۳۸۷/۶/۲۲ی هه‌تاوی به‌رامبه‌ر به ۲۰۰۸/۹/۱۲، وێرای کاک تاهیری که‌ریمی چووینه خزمه‌ت «فاتمه خانمی قادری قازی»، کچی خوالیخۆشبوو و «میرزا عه‌بدولغه‌فووری قادری» هاوسه‌ری و ئهم وتووێژه‌مان له‌گه‌ل پێکه‌هینا. فاتمه خانم له‌ دایک‌بووی ساڵی ۱۳۱۴ی هه‌تاوییه و دانیشتووی شاری مه‌هاباده. لیژمه‌دا ده‌قی ته‌واوی ئهم دان‌شتنه وه‌ک خۆی ده‌نوسمه‌وه و پێشکه‌شی خۆینه‌رانی ده‌که‌م.

«بابم (قاسمی قادری قازی) کورپی «قازی قادر» بوو. «قازی قادر»ی بابیرم خه‌لکی دیهاتی «باخچه» و «سه‌رباخچه»ی مه‌نته‌قه‌ی «محال» بوو. به‌لام بابم له‌ مه‌هاباد له‌ دایک‌ بووه. دایکی ناوی «ئامینه» خانم و خێزانیشی (دایکی من) ناوی «خانمه» و خه‌لکی گوندی «قۆلغه‌ته‌په» بوو. بابم پێنج مندالی (کورپک و جوار کچ) هه‌بووه، جواریان به‌ مندالی مردن و من تاقانه مامه‌وه. «میرزا سه‌عید»ی برای بابم له‌ شه‌ری دژ به‌ رووسه‌کاندا کوژرا.

بابم سی‌ههم که‌س له‌ پێکه‌هینه‌رانی کۆمه‌له‌ی «ژ.ک» بوو. له‌بیرمه «میرحاج» هات‌و‌چووی مالی ده‌کردین. زۆر جارانی‌ش کاکه «ره‌حمانی زه‌بیحی»

دههات دهیگوت نان و جای به یانی له گهل تۆ دهخۆم. جاری وابوو بابم به شهو درۆیی و به ئیمه نه دهکوت دهچیته کوڤ و درهنگانی شهوئ دههاتهوه. بهلام به بیرم نایه چوو بیته نهو دیو.

ئهن منداڵ بووم و تازه دمجومه مه درهسه، بابم له «بالانیش» ی پهنا «ورم» دهگهل کاک «رحمانی زه بیحی» و کاک «دانشادی رهسوولی» گیران. ویستبوویان کارت و شتی کۆمه لهی «ژک» بلاو بکه نهوه. که گیران، له نۆو شاردا بلاو بۆوه کوتیان کۆری «میرزا جهلیلی فارووقی» راپۆرتی لیداون. پیم وایه ناوی «محهممهدی فارووقی» بوو. دواتر که بابم له بهندیخانه ئازاد بوو به دهستووری «پیشهوا» نیردا نه خۆشخانهی رووسهکان له تهوڕیز و پاشان له بهر ناسازی و نهخۆشی ئهو ماوهی بهندیخانهی، نۆونۆوه هاتوچووی «تاران» ی دهکرد؛ لهوئ ئهو «فارووقی» به چوو بوو گوتبووی من راپۆرتم لیداون، دهنا دۆستی زۆر نیزیکی بابیشم بوو. (۹۱)

شهشحهوت مانگ گیران. له بیرمه نهو دهمی که بابم گیرابوو، دهسالانه بووم. رۆژیکی له سههر ریگای چوونهوم بۆ مه درهسهی، «قازی محهممهد» دیتمی، که وشه کهم درابوو. یهکیکی راسپارد بۆ من که وش بکړی، بۆیان کړیم. زۆر جار به بهر دهرکی «حیزب» دا دهرویشتم تووشی «قازی محهممهد» دهبووم کولی گریانی دههات بۆ من. زۆر باش له بیرمه نهو دهمی که بابم گیرابوو، «قازی محهممهد» دهتمهنی بۆ ناریدین، هه مووی دووتمهنی کاغهزی بوو. هه موو جارێ رۆن و کهلوپهلی دیکهشیان بۆ دهناردین؛ جاریکیش «حاجی مستهفای داودی» بوولی داینی و کوتی بیدهن به قهند و چا و شتی وا.

رۆژیک خه بهریان داینی که بابم ئازاد بووه، ئیمه زۆر خۆشحال بووین کهچی دیسان ههر ئهوئ رۆژێ گرتبوویان نهوه. چونکه لیڤه ومختیک ئهو سئ کهسه ئازاد بوون کردیانه جیژن، بۆیه ئهوان دیسان گرتبوویان نهوه. دواي ئهوه ئهو جار به ئهسهحی خه بهریان داینی که هه موو ئازاد کراون، بهلام بابم له تهوڕیز له نهخۆشخانهی شووړهوی ماوهتهوه. پیشهوا «قازی محهممهد»، «میرزا کهریمی خوسرهوی» راسپارد من بیهنه لای بابم، چوومه تهوڕیز و لهوئ چاوم

بابم دهیگرپاره که له زیندان چییان به سهر هیناون. دهیکوت: له دیویکیان کردبووین، ناویان له بن دهکردین و سه موونیکي رهقوته چیان دداینی. بویه نهو ناوهشیان دهبال دهکردین ههتا وردهورده فهلهج بین. من هه موو سه موونه کانم نه دهخوارد، نهوهی دهماوه له سهر یه کم داده نان و دهمکرده کورسی و له سهریان داده نیشتم. روژیکی بردیانمه لای نهو سهرههنگه ی محاکمه ی دهکرم. یهک دانه لهو سه موونانم دهگل خۆم برد و کوتم قوربان له زیندان نهوه مان ددهنی، ئایا نهوه دروسته؟...

دوايه له مه هاباد سی کوره سهرهنگ و نهفسهریان گرتبوو، نهوانیان بهو سی نهفهره گۆرییهوه. چهند سال دواتر له بابم دهپرسی بابه پشتت بۆ وایه، دهیکوت رۆله له سهر نهسپی کهوتووم. به ئیمه ی نهدهکوت. ئاخری روژیکی درکاندی و کوتی له زیندان به نالی نهسپ داغیان کردووم!!

نهو دهمه ی کۆمه لهی «ژ.ک» بوو به «حیزبی دیموکرات»، نهو ههر موعه لایم بوو. له سهردهمی کۆماری کوردستان هیچ پۆستیکی نه درابوو. له ماوه یه دا حکومهتی «قازی محهمه د» تیک چوو، نهویش ههر نهخۆش بوو. روژیکی چوو سهربانی دیتی «قازی محهمه د» و چهند کهسی دی له سیداره دراون، هاته خوارێ به دایکمی کوت به خودای مالویران بووین، ئاغا (بییشهوا) و نهوان نیعدام کران. بۆ سبهینی رویشته «مزگهوتی قازی» برانی چ خه بهره، چهند روژ دوايه رویشته «قزلهج» و لهویشرا چوو بووه «خانهقای شیخی برهان». ماوه یهک لهوئ ماوه و دوايه هاتهوه مه هابادی. «سهرهنگ موزه ففهری» لیڤه بوو کوتبووی «میرزا قاسمی قادری» کاتی خۆی جهزای خۆی چیشتوو (نهو دهم که له گل زه بیخی و دلشاد گیرابوون) تاقیبی مه کهن.

ماوه ی چوار سال بۆ ورمئ دوریان خستینهوه (تهبعید). ههلبهت به ورمیش رازی نهبوون و بریار وا بوو بۆ دتیهکی دووره دهستی دوری نهو شاره مان تهبعید بکهن، بهلام رازی نهبوونی بابم له لایهک و نهخۆشییه کهشی له لایهک، بهرپرسیانی نهو کاتی رازی کرد ههر له ورمئ بمینینهوه. بابم له دوو سی قوتابخانه ی جیاواز و له پۆلهکانی سهرهتایی دهرسی به مندا لان دهکوتهوه. لهو ماوه یه شدا و له کۆتایی تهمه نیدا ههر زه لیل بوو چونکه «کیسه ی سهفرا» ی عه مه ل کرابوو.

پېم وایه ره شه مه ی سالی ۱۳۴۸ بوو که ئه مری خودای کرد و له سه ره وه سیه تی خۆی له دبی «خانه قای شیخی برهان» ناشتمان. چونکه کێل و قه بریکی وای نه بوو. دوايه قه بره که شمان لی ون بووا؟

قسه کان «فاتمه خانمی قادری قازی» لێره دا کۆتایی پێهات. با بزانیڤ سه رچاوه کانی دیکه سه باره ت به «میرزا قاسمی قادری قازی» چۆن دواون و چیان نووسیوه:

«ویلیام ئینگلتۆن» له کتێبی «جمهوری ۱۹۴۶ کردستان»، وه رگێر دراوی کاک «محهممهدی سه مه دی»، لاپه ره ۷۶ و ۷۷ و له به شی «ئه ندامه تی قازی محهممهد» دا ده لێ: «... هه ر بۆیه له یه کێک له رۆژه کانی مانگی ئۆکتۆبری سالی ۱۹۴۴ «قازی محهممهد» بۆ مالی «ئه حممهدی ئیلاهی» بانگهێشتن کرا. له وێ بیست و چوار کهس له ئه ندامانی کۆمه له [ی.ژ.ک] کۆ ببوونه وه و له نێو ئه واندا ده کهس زۆر جێگای متمانه و باوه ر بوون. بابته که یان به هه مووان رانه گه یاند، بریار درا که دوو کهس «قاسمی قادری» و «قادری موده رپرسی» له دیویکی دیکه دا له گه ل قازی قسه بکه ن و داوای لێبکه ن بپێته ئه ندامی کۆمه له ی [ی.ژ.ک]. ئه گه ر په سندی نه کرد هه ر له و دیوه را بر و و نه یه ته نێو میوانه کان، ئه گه ریش قبوولی کرد و وه لامی «به لێ» ی داوه. بپێته وه دیوه که ی هه وه لێ و بگه رپێته وه نێو میوانه کان و له وێ رپۆره سمی سویندخواردن به جێ بپنێ. «قازی محهممهد» بێ دوودلی و شک و گومان ئه ندامه تی کۆمه له ی [ی.ژ.ک] ی قبوول کرد. ئه گه رچی وه ک ئه ندامی کومپه تی مه رکه زی هه لته بژێردرا، به لام له راستیدا رینۆین و زمانحالی کۆمه له [ی.ژ.ک] بوو.»

ئه وه ی لێره دا بۆ ئێمه گرینگه ئه وه یه که «میرزا قاسمی قادری قازی» له باوه رپێکراوترین ئه ندامانی کۆمه له ی [ی.ژ.ک] بووه و یه کێک له و که سانه ی پێشنیاری ئه ندامه تی به پێشه وا «قازی محهممهد» داوه.

کاک «سه ید محهممهدی سه مه دی» له لاپه ره ۲۰ و ۲۱ «ضمیمه نگامی به تاریخ مهاباد» دا باسی سێ کهس ده کا که به هۆی پێوه ندی له گه ل «تاران» له سه رده می «حکومه تی کوردستان» دا له زیندانی «به رپۆه به رایه تی پۆلیسی حکومه تی کوردستان» له مه هاباد ده سه به سه ر بوون. ئه و سێ که سه بریتین له «محهممهدی فارووقی»، «مه لا عه بدوهره حمانی سورنجداغی» و «هه مزه قاومه چی»

له لاپهړه ۴۰۰هـ هه مان سهرچاوهی پيشوودا سه بارهت به «ميرزا جه ليلي فارووقی» ناویکیش دهنووسی: «چهند کهسی وهک «ميرزا جه ليلي فارووقی» و ماموستا «نه حمه دی تورجانی زاده» (ماموستای پيشووی زانکوی ته ورپژ) بوونه ماموستای قوتا بخانه کان» (مه به ست ماموستای «قوتا بخانه ی سعادته» له مه هاباده).

پيم وايه نهو «مهمه دی فارووقی» بهی لیږدها ناوی هاتووه هه مان که سه که «فاتمه خانمی قادری قازی» ده لی راپورتي له «ميرزا قاسمی قادری قازی» باوکی و ماموستا «زه بیچی» و کاک «دلشادی ره سوولی» داوه. نه گهر نهو بوچوون و باببه تانه ی بؤ نهو به شه باسما لیکردن راست بن، نهو بهو ناکامه گرینگه ده گهین که به راستی نهو تو مه ته ی ده خریت ته نه ستوی پيشهوا «قازی مهمه» که له قسان نهو به نائقه ست نهو سی که سه ی بؤ نهو مه نمووری به ته ناریدووه هه تا بگیرین و دواتر له نه بوونی واندا «کوماری کوردستان» رابگه یه نی، ته و او رد ده بیته وه. رهنکه نهو «ميرزا جه ليلي فارووقی» یه ش که لیږدها ناوی هاتووه باوکی «مهمه دی فارووقی» یی. با نه و هوش بلیم که روون کردنه وهی نهو که «ميرزا جه ليلي فارووقی» چ پيوه نديیه کی له گه ل «مهمه دی فارووقی» هه بووه، هیچ له که سایه تی ناوبراو کم ناکاته وه. رهنکه واش نه بی و هیچی به کتر نه بن. خودی «مهمه دی فارووقی» ش دواتر نه و نه دی پیاوه تی کردووه و داوی لیږووردنی له «ميرزا قاسمی قادری قازی» و دوو هاوړیکه ی دیکه ی کردووه که تووشی نهو هه له گه وړه بووه.

سه بارهت به نه ندامه تی «ميرزا قاسمی قادری قازی» له کومه له ی «ژ.ک»، هه روهک له چهند لاپهړه ی جیاوازی نهو به ره مه ده ناوی هاتووه. ناوبراو یه کیک لهو یازده که سه ی دامه زړینه ر و بناغه دانه ری کومه له ی «ژ.ک» بووه.

له نامه یه کی ماموستا «زه بیچی» دا و له سهر داوا و ویستی سهر کونسولی یه کیتی سؤ فیه ت له ته ورپژ که ریکه و تی ۱۹۴۴/۱۲/۲۳ ی به سهره و یه، «ميرزا قاسمی قادری قازی» وهک یه کیک له نه ندامانی هه لسو وړ و به بیروباوه ری کومه له ی «ژ.ک» ناسیندراوه. لیسته که ناوی ۲۲ نه ندامی تیدایه که ژماره «یهک» ی نه ندامه کان «ميرزا قاسمی قادری» یه. «ميرزا قاسمی قادری قازی»

یه کیک بووه لهو چهند کەسەى وهک نوێنه‌رى کۆمه‌له‌ى «ژ.ک» داواى دامه‌زاندنى «کۆمه‌له‌ى پێوه‌ندییه‌کانى فهره‌هنگى شووهره‌وى و کوردستان» ی له مه‌هاباد کردووه. (برواننه‌ لاپه‌ره ۵۰ ی کتێبى «کۆمه‌له‌ى ژيانه‌وى کوردستان» نووسراوى کاک «حامیدی گه‌وه‌رى».)

ناوى نه‌پێنى «میرزا قاسمى قادری قازى» له کۆمه‌له‌ى «ژ.ک» دا «ق.ق.ق. پیاو» و ژماره‌ نه‌ندامه‌تیشى ۱۰۵۳ بووه. هه‌لبه‌ت ئه‌و ژماره‌یه ئه‌وه ناگه‌یه‌نێ که وا دره‌نگ بووبێته ئه‌ندامى ئهم کۆمه‌له. هه‌روه‌ک پێشتر گوتمان ناوبراو یه‌کێک له دامه‌زێنه‌رانى سه‌ره‌کى کۆمه‌له‌ى «ژ.ک» بووه و ته‌نانه‌ت ژماره‌ى نه‌ندامه‌تیشى نه‌پێنى بووه.

«میرزا قاسمى قادری قازى» وێپای مامۆستا «زه‌بیحی» و کاک «دلشادى ره‌سوولى» له مه‌ئموورییه‌تیکى کۆمه‌له‌ى «ژ.ک» دا له «بالانیش» ده‌گیرێ و نێزیک ۷،۶ مانگ له به‌ندیخانه‌ى تاران ده‌مێنێته‌وه. ناوبراو له په‌یمانى دووقۆلى نێوان کۆمه‌له‌ى «ژ.ک» و کۆمه‌له‌ى «ه‌یوا» دا که ناوى «په‌یمانى سێ سنوور» ی له سه‌ر دانرا، وێپای مامۆستا «زه‌بیحی» و مامۆستا «هه‌ژار» به‌شدار بووه و سه‌رۆکى نوێنه‌رانى هه‌ردوو کۆمه‌له بووه.

«میرزا قاسمى قادری قازى» ئه‌ندامى هه‌یه‌ته‌ى ناوه‌ندى و هه‌یه‌ته‌ى ئیستیشاره‌ى کۆمه‌له‌ى «ژ.ک» بووه. (برواننه‌ پێرستى ناوه‌کان و ئه‌و لاپه‌رانه‌ى ناوى «میرزا قاسمى قادری قازى» تێدایه)

به‌پێى لاپه‌ره‌کانى ۱۹۸ و ۲۰۲ و ۲۰۳ و ۲۰۵ و ۲۰۸ و ۳۸۷ ی کتێبه‌که‌ى «دوکتور قادری مه‌حمودزاده (ناسۆ)» (خاطرات زندگى پر ماجرای دکتر آسو - چهره‌ مه‌هاباد» که له‌ودا باسێ «میرزا قاسمى قادری قازى» هاتووه، ده‌رده‌که‌وێ که ناوبراو له جۆزه‌ردانى سالى ۱۳۲۹ ی کۆچى هه‌تاوى (مانگى مه‌ی ۱۹۵۰ ی زایینى) له «ورمێ» بووه و وه‌ک مامۆستای قوتابخانه‌ بۆ ئه‌و شاره‌ دوور خراوه‌ته‌وه (ته‌بعید). جا روون نییه چهند سال پێشتر دوور خراوه‌ته‌وه «ورمێ» و تا چ سالیکیش له‌وێ ماوه‌ته‌وه.

«دوکتور ناسۆ» له کتێبه‌که‌یدا زۆر تارىفی پیاوه‌تى و گه‌وره‌یى و

له قوتا بخانه‌ی «محه‌مه دره‌زاشای په‌هله‌وی» شاری «ورمی» و هک ماموستا خزمه‌تی ده‌کرد و وټپرای «مسته‌فای موئمنی» بؤ نه‌و شاره‌ دوور خرابووه.
کاک «خه‌لیلی فه‌تاحی قازی» له‌ چنده لاپه‌ره‌ی جی‌او‌زی کتټبه‌که‌یدا (تاریخچه‌ خانواده‌ قاضی در ولایت موکری) باسی «میرزا قاسمی قادری قازی» کردووه.

له لاپه‌ره ٦٧مې کتټبه‌که‌یدا باسی کوژرانی کوړیکي «قادری قازی» باوکی «میرزا قاسم» به‌ ناوی «میرزا سه‌عید» ده‌کا و ده‌لټی: «رووسه‌کانی تیزاری له‌و چنده ساله‌ی شهرې نیونه‌ته‌وه‌یی یه‌که‌می جیهانی (١٩١٤ - ١٩١٨مې زاییڼی) زه‌بری کوشه‌نده‌ی گیانی و مالییان له‌ کوردستان دا. خودالیخوشبوو میرزا «فه‌تاحی قازی» کوړی میرزا «ئه‌حمده‌ی قازی» و میرزا «ئه‌حمده‌ی عه‌لی گؤلټی» کوړی حاجی «ره‌حیمی قازی» و «میرزا سه‌عید» کوړی «قازی قادر» یان کوشت و خانووی خودالیخوشبوو «قازی عه‌لی» و «میرزا فه‌تاحی قازی» و «قازی مونعیم» ی کوړی «قازی وه‌هاب» یان ناور تی‌به‌ردا...»

له لاپه‌ره ١٧مې اشدای باسی روژی هټرش کردنه‌ سهر ئیداره‌ی شاره‌وانی مه‌هاباد له‌ ریکه‌وتی ١٣٢٣/١١/٢٦مې هه‌تاوی ده‌کا و له‌ دریژمې باسه‌که‌یدا له‌ لاپه‌ره ١٢٢مې باسی نه‌وه ده‌کا که له‌ لایه‌ن «میرزا قاسمی قادری قازی» یه‌وه له‌ پیلانی کوشتنی پټ‌شه‌وا «قازی محه‌مه‌د» ناگادار کراوه‌ته‌وه.

«قازی محه‌مه‌د» له‌ سهر ریگای هاتنه‌وه‌ی له‌ تاران لایدا بووه‌ گوندی «گوټکجه‌لی» و رویشتبووه‌ لای خزمه‌کانی. به‌پټی قسه‌کانی «میرزا قاسمی قادری» بریار و ابو له‌ لایه‌ن نه‌پاران و بوژمنانه‌وه «قازی محه‌مه‌د» له‌ سهر ریگای هاتنه‌وه‌ی له‌ تاران بکوړی. هر بویه «کاک خه‌لیلی فه‌تاحی قازی» وټپرای «میرزا قاسم» و چنده که‌سی دیکه به‌ چه‌که‌وه ده‌چنه‌ گوندی «گوټکجه‌لی» له‌ سهر ریگای «میانداو» و «پټ‌شه‌وا قازی» له‌ رووداوی گرتنی به‌رپوه‌به‌رایه‌تی شاره‌وانی و هه‌ولټی کوشتنی خوی ناگادار ده‌که‌نه‌وه و بؤ سبه‌ینټی وټپرای چنده‌ چه‌کداری دیکه ده‌که‌رپنه‌وه مه‌هاباد.

کاک «حامیدی گه‌وه‌ری» له‌ کتټبی «کؤمه‌له‌ی ژیا‌نه‌وه‌ی کوردستان» و له‌ «لاپه‌ره‌کانی ٣٥ و ٣٦ و ٥٠ و ١٠٩ و ١٢٠مې باسی «میرزا قاسمی قادری قازی» کردووه. ئیمه له‌ زوربه‌ی نه‌و لاپه‌رانه و له‌ جټی خوی که‌لکمان وهرگرتووه. نه‌وه‌ی بؤ ئهم

به شه لهم وتاره ی ئیمه دا گرینگه لاپه ره کانی ۳۵ و ۳۶ ی کتێبه که به . کاک «حامیدی گه وهه ری» له دوو لاپه ره یه دا به و چه شنه باسی «میرزا قاسمی قادری» کردووه : «قاسمی قادری کۆری قازی قادر کۆری میرزا رحمان کۆری میرزا عه بدوللای قازی ، کارمه ندی ئیداره ی فیژکردن و باره یێنان (فه ره نگ) ی شاری مه هاباد و مامۆستای قوتابخانه کانی ئه و شاره بووه .

دوای هه لوه شانی «کۆمه له ی ئازادیخوازی کوردستان» له سالی ۱۹۴۱ دا ، یه کێک بووه له که سایه تییه هه ره به ته مه نه کانی کورد که به شداری کردووه له زیندوو کردنه وه ی ئه و ریکخراوه یه دا... له مه ئمووریه تیکی هه یئته ی ناوه ندی کۆمه له دا که خه ریک بووه له گه ل زه بیحی و مه مه د دالشادی ره سوولی له مانگی خه زه لوه ری ۱۳۲۴ - ۱۹۴۵ بجێ بۆ هه ری مه کانی ورمی و سه لماس و ماکو ، له نیزی که به ندی ورمی ده که مینی ئه پته ش و ژاندارمه کانی ورمی ده که وێ و دوای هه لوه شانی «ژ.ک» و دامه زانی کۆماری کوردستان ئازاد ده کړی . [بۆ روون بوونه وه ی رۆژی گیران و ئازادبوونیان بپوانه لاپه ره کانی ۱۰۰ و ۱۰۲ و ۱۰۳ و ۱۰۷ تا ۱۰۹ ی ئهم به ره مه] قازی له وه ده چی دوای رووخانی کۆماری کوردستان چوو بێته ورمی و له ئیداره ی فیژکردن و باره یێنانی ئه و شاره مامۆستایه تی کره بی ، چونکه دوکتور قادری مه حموودزاده (ئاسۆ) له بیره وه رییه کانی دا په نجه بۆ ئه و یارمه تیانه راده کێشی که ناوبرا و له سالانی دوای رووخانی کۆماری کوردستان به کورده کانی مه ابادی کردووه . قاسمی قادری له سالانی ۱۳۴۱ یان ۱۳۴۲ هه تاوی که ده بیته ۶۲ - ۱۹۶۳ زایینی له مه اباد کۆچی نوایی کردووه و ته رمی پیرۆزی له گۆرستانی ئه و شاره به خاکی نیشتمان سپێردراوه .

ئوه ی وه ک تێبینی له سه ر نووسراوه که ی کاک «حامیدی گه وهه ری» پێویسته باسی لێوه بکړی ، هه تا ئێره ئه وه یه که به روونی «میرزا قاسمی قادری قازی» یه کێک له ئه ندامه به ته مه نه کانی کۆمه له ی «ژ.ک» بووه ، به لام «هه ره به ته مه ن» نه بووه ، به لکوو به ته مه نه ترین ئه ندامی دامه زینه ره ی کۆمه له ی «ژ.ک» «مه لا عه بدوللای داودی» (مه لای حه جۆکی) بووه .

«میرزا قاسم» هه ره که له نووسراوه کانی «دوکتور ئاسۆ» دا هاتووه و «فاتمه خانمی قاسمی قادری» یش باسی ده کا ، له «ورمی» وه ک مامۆستای

«میرزا قاسم» یش پیک ھاتووہ، «میرزا قاسم» لہ «خانہ قای شیخی برھان» نیژراوہ نہک مہاباد.

ئوہی ماوہ و گرینگی تایبہتی ھہیہ، دیاری کردنی ریکہوتی لہ دایک بوون و کۆچی دواپی «میرزا قاسمی قادری قازی» یہ.

بہ پیی بہ لگہ و ناسنامہ، «میرزا قاسمی قادری قازی» رۆژی ھہینی ریکہوتی ۱۲۷۸/۶/۱۵ ی کۆچی ھەتاوی بہرامبەر دہگەل ۸ ی سېپتامبری ۱۸۹۹ ی زایینی لہ مہاباد لہ دایک بووہ و لہ تہمەنی ۶۳ سالتیدا و لہ رۆژی دووشەممہ ریکہوتی ۱۳۴۷/۱/۵ ی کۆچی ھەتاوی بہرامبەر دہگەل ۲۵ ی مارس ۱۹۶۸ ی زایینی لہ مہاباد کۆچی دواپی کردووہ و لەسەر وەسیەتی خۆی لہ گوندی «خانہ قای شیخی برھان» نیژراوہ.

من لہو برۆایەدام کە «میرزا قاسمی قادری قازی» ئەندامی «کۆمەلە ی ئازادیخوازانی کوردستان» یش بووہ. بە لگە ی ئەو بۆچوونەشم ئەو وێنە ییہ کە ناوبراو بەچەکەوہ لہ سالی ۱۳۰۴ ی ھەتاوی گرتوو ییہتی. دیارہ زۆر زووتر لہو ریکہوتە ی کە «کۆمەلە ی ئازادیخوازانی کوردستان» و کۆمەلە ی «ژ.ک» دامەزریندراون، ناوبراو ھەستی کوردایەتی و نەتەوہ پەرستی لہ نیو دل و مێشکدا ھەبووہ.

بە داخوہ «میرزا قاسمی قادری قازی» لہ ھیچ کام لہ بلاوکراوہکانی سەردەمی کۆمەلە ی «ژ.ک» و «کۆماری کوردستان» وتار و ناویکی لی نابیندری. جگہ لہو دوو ژمارە ی کوردستان کە ئەویش ھەوالی ئازادبوونی ئەو دوو ھاورپیەکە ی دیکە ی تیدا بلاو بۆتەوہ.

سەبارەت بە کەسایەتی «میرزا قاسمی قادری قازی» یش پیم وایە دۆست و دوژمنی لہ سەر ئەو برۆایەن کە ئینسانی وا خۆشناو و مامۆستای ھێندە بەروحم و تیکۆشەری ھێندە دلسۆز و موحتەرم و زانای ھێندە لیھاتوو بەدەگمەن ھەلدەکەوی. ناوبراو لہ قوتابخانەکانی مہاباد و ورمی و... دەرسی گوتووہتەوہ و نموونە ی رەوشتی باش و مامۆستایەکی پەرۆش بۆ داھاتووی کەلەکە ی بووہ.

سەرچاۋەكانى پاشكۆى دوو

ئەو سەرچاۋە تازانەى لەم دواييانەدا وەدەستەم كەوتوون و بۆ نووسىنى بەشى كۆتايى ئەم بەرھەمە كەلكم لى وەرگرتوون - جگە لەو سەرچاۋانەى پىشوو كە دووبارە كەلكم لى وەرگرتوون - بىرىتىن لە:

١- رۆژنامەى كوردستان - مەھاباد ١٣٢٤ - ١٣٢٥ى ھەتاۋى (١٩٤٦) لە ئامادە كردنى: رەفيق سالىح و سديق سالىح، پىرۆژەى ھاوبەشىيەت بىلاوكرىنەۋەى ئاراس و بىكەى ژين، چاپى يەكەم، ھەولير ٢٠٠٧.

٢- ھەورامى، ئەفراسياو (دوكتور): رۆژھەلاتى كوردستان لە سەردەمى دووم جەنگى جىھانىدا (بەپىي بەلگەنامەكانى ئەرشىقى يەكيتى سۆڧىيەت) - پىداچوونەۋە و ئامادە كردنى: سديق سالىح - چاپى يەكەم، چاپخانەى شىقان، بىكەى ژين، سلىمانى ٢٠٠٨.

٣- شاپەسەندى، محەممەد: بىرەۋەر يەكانى محەممەدى شاپەسەندى، ئامادە كردنى: سديق سالىح، چاپى يەكەم، چاپخانەى شىقان، بىكەى ژين، سلىمانى ٢٠٠٧.

٤- ھەورامى، ئەفراسياو (دوكتور): رووداۋەكانى رۆژھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەى سۆڧىتىدا (١٩٤٥ - ١٩٤٧) - پىشەكى و پىداچوونەۋە و پەراۋىز بۆ نووسىنى: د. ياسين سەردەشتى، چاپى يەكەم، چاپخانەى شىقان، بىكەى ژين،

چه ند وینهی دهگمه ن

«A»

له راسته وه: ۱- شیخ عوبه یدیلای زینوی «نویتهری کۆمهلهی هیوا» ۲- سه عیدی کانی مارانی «خوارزای شیخ عوبه یدیلای زینوی» ۳- عه بدورپه حمانی شه ره فکه ندی (ماموستا هه ژار) «نویتهری کۆمهلهی ژ.ک» ۴- سه ید عه زیزی شه مزینی (گه یلانی) «نویتهری کۆمهلهی هیوا» ۵- عه بدورپه حمانی زه بیحی «نویتهری کۆمهلهی ژ.ک» ۶- میرزا قاسمی قادری قازی «نویتهری کۆمهلهی ژ.ک و سه رۆکی نویته ران»

تیبینی: ئه و وینه دهگمه نه له رۆژی کۆبوونه وهی په یمانی سه سنوور گیراوه و بۆ به که م جاریشه لهم به ره مه دا بلاو ده کریته وه.

بۆ زانیاری زیاتر به روانه ئه م لاپه رانه: ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۸۳ تا ۱۸۵ - ۱۹۰ - ۲۱۹ تا ۲۲۴ - ۳۱۴ سه عیدی کانی مارانی ئه ندامی کۆمه لهی هیوا نه بووه: به لکوو وهک هاوڕێ ده گه ل دوو ئه ندامی نویتهری کۆمه لهی هیوا له و کۆبوونه وه دا به شدارێ کردووه. (به روانه لاپه ره ی ۱۸۱)

«B»

لە راستەو: ۱- مىرزا قاسىمى قادىرى قازى ۲- عەبدۇررەھمانى شەرەفكەندى ۳- عەبدۇررەھمانى زەبىھى < سى ئىندامى كۆمەلەي ئۆك > ۴- سەيد غەزىزى شەمزىنى (گەيلانى) ۵- سەئىدى كانى مارانى ۶- شېخ عوبەيدىللاي زىنئى < دوو ئىندامى كۆمەلەي ھىوا و ھاورىكەيان > تېبىنى: ئەو وئىنە دەگمەنە لە رۆزى كۆيۈنەوھى پەيمانى سى سنوور گىراوھ و بى يەكەم جارىشە لەم بەرھەمەدا بلاو دەكرىتەوھ.

بى زانىبارى زىاتىر بىرواننە ئىم لاپەرەنە: ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱، ۳ تا ۱۸۵ - ۱۹۰ - ۲۱۹ تا ۲۲۴ - ۳۱۴ سەئىدى كانى مارانى ئىندامى كۆمەلەي ھىوا نەبووھ: بەلكو وەك ھاورى دەگەل دوو ئىندامى نوئىنەرى كۆمەلەي ھىوا لەو كۆيۈنەوھدا بەشدارى كرېوھ. (بىرواننە لاپەرەي ۱۸۱) وەك لە لاپەرەكانى ۱۸۰ و ۱۸۱ ئىم بەرھەمەدا ھاتوھ: مامۇستا ھەزار لە چىشتى مچىوردى دەلئ: «مانگى جۆزەردان بوو... لە گوندى قاسملو مىوانى مستەفاغا ناوېك بووین. كاپرا دەھوېست رووتمان كا بەلام كە زانى دەمانچەمان بېئە وازى ھېئا. لە وئىنەكانى A و B و C دا دەبىنن كە مامۇستا ھەزار و مامۇستا زەبىھى دەمانچەيان دەبەر پىشتىندىدايە.

ھېچ دوور نىيە ھەر چوار وئىنە ئىم پەيمانە (وئىنەكانى A و B و C و D) لە گوندى گروان يا نىك رەشمالى شېخ عەبدوللا (حاجى سەيد عەبدوللاي ئەفەندى) لە «دزە» گىرابى. ھۆى ئەو

سرنج بدهین دهبینین کیوهکانی دهوروبهر په‌ته‌په‌له‌ی به‌فریان پټوه ماوه که ټه‌ویش به هؤی کویتسانی بوونی ناوچه‌که‌یه. هه‌ل‌ب‌ه‌ت ټه‌و باب‌ه‌ته بۆ‌چوونی ټه‌و نووسه‌رانه‌ش ر‌ه‌د ده‌کاته‌وه که بټیان وایه په‌یمانی «سټ سنوور» له مانگی ټاگۆست (که‌ل‌او‌یڅ) دا پټ‌ک‌ه‌ات‌وه. ټه‌و چه‌ند بۆ‌چوونه هه‌موو ټه‌وه ده‌سه‌لم‌یښ که ټهم چوار وټنه له رۆژی کۆ‌بوونه‌وه‌ی په‌یمانی سټ سنوور گیراون. ر‌ه‌نگه وټنه‌گریش هه‌ر ټه‌و که‌سه بټ که له به‌ل‌گه‌ی په‌یمانی سټ سنوور دا به‌م.س. خویښ ر‌ابیتی دوو کۆمه‌له‌ی ژ.ک و هیوا ناسټندر‌اوه (برواننه ل‌په‌ر‌ه‌کانی ۲۸۳ تا ۲۸۵ و ۳۲۱) لټ‌ر‌ه‌دا ته‌واو یۆمان ده‌ر‌ده‌که‌وئ که مامۆستا هه‌ژار ټه‌و باسه‌ی چه‌ند به راست‌ود‌روستی گټ‌ر‌اوه‌ته‌وه. هه‌روه‌ها بۆ‌چوونه‌کانی پټ‌شووشمان ته‌واو ده‌سه‌لم‌یښ که به‌شدارانی په‌یمانی «سټ سنوور» هه‌ر ټه‌وانه بوون که مامۆستا هه‌ژار ناوی بر‌دوون.

«C»

له راسته وه: ۱- عه بدورپه حمانی شه پره فکه ندی ۲- عه بدورپه حمانی زه بیجی ۳- میرزا قاسمی
قادی قازی ۴- سه عیدی کانن مارانی «بروانته لاپه رکانی ۱۸۰ و ۱۸۱»
تیپینی: نهو وینه ده گمهنه له رۆژی کۆبوونه وهی پهیمانی سن سنور گیراوه و بۆ یه کم جاریشه
لهم بهرهمه دا بلاو ده کریته وه.

«D»

له راسته وه: ۱- شیخ عوبه یدیلای زینوی ۲- سهد عهزیزی شه مزینی «برواننه لاپه رکانی ۱۸۰-
 ۱۸۱- ۱۹۰- ۲۲۲ تا ۲۲۴- ۳۱۴»
 تیبینی: نه وینه ده کمه نه له رۆژی کۆبوونه وهی په یمانی سی سنوور گیراوه و بۆ یه کم جاریشه
 لهم بهرهمه دا بلاو ده کړیته وه.

«E»

لە راستەو: ۱- مىرزا مەممەدى تۆكمەچى (۲) - مىرزا قاسىمى قادىرى قازى « نەخۇشخانەى شوورەوى لە تەررەز »

«F»

له راسته وه: ۱- میرزا قاسمی قادری قازی ۲- میرزا محمدهدی کوری میرزا حوسینی قازی
ساوجبلاغی

تیبینی: نهو وینهیه رۆژی پینج شه ممه ریکه وتی ۲۰ی ره جبهی سالی ۱۳۴۴ی کۆچی مانگی «۱۵ی
رئبه ندانی ۱۳۰۴ کۆچی مهتاوی» «۴ی فیورییهی ۱۹۲۶ی زایینی» گیراوه.

«G»

له راسته وه: ۱- میرزا قاسمی قادری قازی ۲- میرزا سه عیدی داوهری (۴) ۳- عه بدور ره حماني
زه بیجی

«H»

له راسته وه: میرزا قاسمی قادری قازی و عبدالقادی برزای
تیبینی: به پپی نووسراوهی پشتی وینه که ریکه وتی گیرانی شم وینه یه روژی دووشه ممه ۲۸ ی
خه زه لودری ۱۳۰۷ ی هتاوی بهرامهر به ۱۹ ی نوامبری ۱۹۲۸ ی زایینی یه.

چه ند وینهی دهگمه ن

«A»

له راسته وه: ۱- شېخ عوبه یدیلای زینوی «نویڼه ری کومه له ی هیوا» ۲- سه عیدی کانی مارانی «خوارزای شېخ عوبه یدیلای زینوی» ۳- عه بدور محمدانی شه ر فکه ندی (مامو سقا ه څار) «نویڼه ری کومه له ی ژ.ک» ۴- سه ید عه زیزی شه مزینی (گه یلانی) «نویڼه ری کومه له ی هیوا» ۵- عه بدور محمدانی زه بیجی «نویڼه ری کومه له ی ژ.ک» ۶- میرزا قاسمی قاسری قازی «نویڼه ری کومه له ی ژ.ک و سه رۆکی نویڼه ران»

تیبینی: نه وینه دهگمه نه له رۆزی کڅو ونه وهی په یمانی سی سنور گیراوه و بۆ یه کم جاریشه لهم بهرهمه دا بلاو ده کړیته وه.

بۆ ژانیاری زیاتر پروانته هم لاپه رانه: ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۸۳ تا ۱۸۵ - ۱۹۰ - ۲۱۹ تا ۲۲۴ - ۳۱۴

سه عیدی کانی مارانی نه ندای کومه له ی هیوا نه بووه: به لکوه وهک هاوړ، دهگه ل، یوه نه ندای.

«B»

له راستهوه: ۱- ميرزا قاسمى قارى قازى ۲- عەبدۇررەھمانى شەرەفكەندى ۳- عەبدۇررەھمانى زەبىجى < سى ئەندامى كۆمەلەي ئۆك > ۴- سەيد عەزىزى شەمزىنى (گەيلانى) ۵- سەئىدى كانى مارانى ۶- شېخ عوبەيدىللاى زىنوى < بوو ئەندامى كۆمەلەي ھىوا و ھاورىكەيان > تېيىنى: ئەو وئىنە دەكمەتە لە رۆزى كۆبوونەوھى پەيمانى سى سنوور گىراوھ و بۇ يەكم جارىشە لەم بەرھەمەدا بلاو دەكرىتەوھ.

بۇ زانىارى زياتر پرواننە ئىم لاپەرانە: ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۸۳ تا ۱۸۵ - ۱۹۰ - ۲۱۹ تا ۲۲۴ - ۳۱۴ سەئىدى كانى مارانى ئەندامى كۆمەلەي ھىوا نەبووھ: بەلكو وەك ھاورى دەگەل بوو ئەندامى نوئىنەرى كۆمەلەي ھىوا لەو كۆبوونەوھدا بەشدارى كرىوھ. (پرواننە لاپەرەي ۱۸۱) وەك لە لاپەرەكانى ۱۸۰ و ۱۸۱ ئىم بەرھەمەدا ھاتوھ: مامۇستا ھەزار لە چىشتى مجبۇردا دەلى: «مانكى جۆزەردان بوو... لە گوندى قاسملو مىوانى مستەفاغا ناويك بووين. كاپرا دەيەويست رووتمان كا بەلام كە زانى دەمانچەمان پىيە وازى ھىنا.» لە وئىنەكانى A و B و C دا دەيىنن كە مامۇستا ھەزار و مامۇستا زەبىجى دەمانچەيان دەيەر پىشتىندىدايە.

ھىچ دور نىيە ھەر جوار وئىنە ئىم پەيمانە (وئىنەكانى A و B و C و D) لە گوندى كرىوان يا نزىك رەشمالى شېخ عەبدوللا (ھاجى سەيد عەبدوللاى ئەفەندى) لە «دزە» گىرايى. ھۆى ئەو بۆجوونەش جگە لە وئەكانى مامۇستا ھەزار، خودى ئىم وئىنەيە. لەم وئىنەيەدا ئەگەر بە باشى

سرنج بدهين دهيينن كۆوه كانى دەوروبەر پەلەپەلەي بەفریان پۆوه ماوه كه شهویش به هۆی كوئىستانى بوونى ناوچه كهيه. هەلبەت ئەو بابەتە بۆجوونى ئەو نووسەرانهش رەد دەكاتەوه كه پېيان وايە پەيمانى «سێ سنوور» لە مانگی ئاگۆست (كه لاویژ)دا پێك هاتووه. ئەو چەند بۆجوونە هەموو ئەوه دەسەلمێنن كه ئەم چوار وێنە لە رۆژى كۆبوونەوهى پەيمانى سێ سنوور گیراون. رەنگە وێنەگريش هەر ئەو كەسە بێ كه لە بەلگەى پەيمانى سێ سنووردا بە م.س. خوينين رابىتى دوو كۆمەلەى ژ.ك. و هیوا ناسیندراوه (پرواننە لاپەرەكانى ۲۸۳ تا ۲۸۵ و ۳۲۱)

لێرمدا تەواو بۆمان دەردەكەوێ كه مامۆستا هەژار ئەو باسەى چەند بە راست و بروسى گێراوەتەوه. هەروەها بۆجوونەكانى پێشووشمان تەواو دەسەلمێنێ كه بەشدارانى پەيمانى «سێ سنوور» هەر ئەوانە بوون كه مامۆستا هەژار ناوى برىدوون.

«C»

له راستهوه: ۱- عەبدوررەحمانى شەرەفكەندى ۲- عەبدوررەحمانى زەبىحى ۳- مىرزا قاسمى
قادىرى قازى ۴- سەئىدى كانى مارانى «پرواننە لاپەرەكانى ۱۸۰ و ۱۸۱»
تېيىنى: ئەو وئىنە دەگمەنە لە رۆژى كۆبوونەوهى پەيمانى سى سنوور گىراوه و بۆ يەكەم جارىشه
لەم بەرھەمەدا بلاو دەكرىتەوه.

«D»

له راستهوه: ۱- شیخ عوبهیدیلای زینوی ۲- سەید عەزیزی شەمزینی «پروانته لاپەرەکانی ۱۸۰ - ۱۸۱ - ۱۹۰ - ۲۲۲ تا ۲۲۴ - ۳۱۴»
 تێبینی: ئەو وێنە دەگمەنە لە رۆژی کۆبوونەوهی پهیمانی سی سنوور گیراوه و یۆ یەکم جارێشە
 لەم بهرەمه‌دا ب‌لاو د‌ه‌ک‌ر‌ێت‌ه‌وه.

«E»

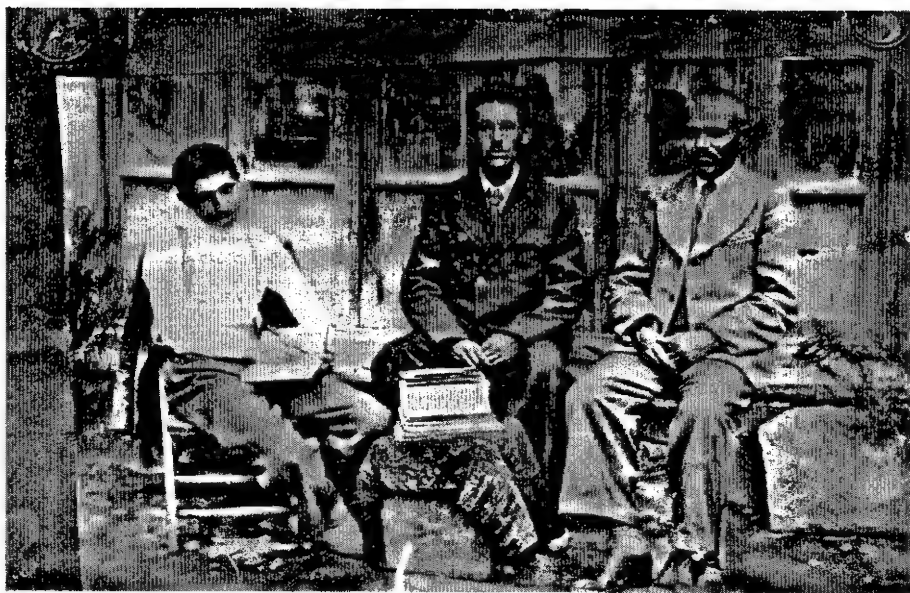
له راستهوه: ۱- میرزا محممه‌دی تۆکه‌چی (۱) ۲- میرزا قاسمی قادری قازی «نه‌خۆشخانه‌ی شوورده‌وی له تهوریز»
 تییینی: ئەو وینه‌یه‌ی نازاد بوونی میرزا قاسمی قادری له به‌ندیخانه‌ی قه‌سری قه‌جهری تاران
 گیراوه و میرزا محممه‌دی تۆکه‌چی سهر‌دانی کردووه. «برواننه‌ لاپه‌ره‌کانی ۱۰۱-۱۰۲-۱۳۰»

«F»

له راسته وه: ۱- میرزا قاسمی قادری قازی ۲- میرزا محمدهدی کوری میرزا حوسینی قازی
ساوجبلاغی

تیبینی: نه و وینه یه روژی پینج شه ممه ریکه وتی ۲۰ ی رجه بی سالی ۱۳۴۴ ی کله جی مانگی «۱۵»

«G»

له راستهوه: ۱- میرزا قاسمی قادری قازی ۲- میرزا سه‌عیدی داوومری (؟) ۳- عه‌بدو پرده‌حمانی
زه‌بیجی

«H»

له راستهوه: میرزا قاسمی قاسمی قازی و عهبدولقاسری برازای
تایبینی: به پئی نووسراوهی پشتی وینهکه ریکهوتی گیرانی شم وینهیه رۆزی دووشهممه ۲۸ی

سەرچاۋەكانى پاشكۆى دوو

ئەو سەرچاۋە تازانەى لەم دواييانەدا وەدەستەم كەوتوون و بۇ نووسىنى بەشى كۆتايى ئەم بەرھەمە كەلكم لى وەرگرتوون - جگە لەو سەرچاۋانەى يېشىو كە دووبارە كەلكم لى وەرگرتوون - برىتىن لە:

۱- رۆژنامەى كوردستان - مەھاباد ۱۳۲۴ - ۱۳۲۵-ئى ھەتاۋى (۱۹۴۶) لە ئامادە كردنى: رەفيق سالىح و سديق سالىح، پىرۆژەى ھاوبەشىى بلاوكرىنەۋەى ئاراس و بىكەى ژين، چاپى يەكەم، ھەولير ۲۰۰۷.

۲- ھەورامى، ئەفراسياو (دوكتور): رۆژھەلاتى كوردستان لە سەردەمى دووم جەنگى جىھانىدا (بەپىي بەلگەنامەكانى ئەرشيلى يەككىتى سۆڧىيەت) - پىداچوونەۋە و ئامادە كردنى: سديق سالىح - چاپى يەكەم، چاپخانەى شقان، بىكەى ژين، سلىمانى ۲۰۰۸.

۳- شاپەسەندى، محەممەد: بىرەۋەريەكانى محەممەدى شاپەسەندى، ئامادە كردنى: سديق سالىح، چاپى يەكەم، چاپخانەى شقان، بىكەى ژين، سلىمانى ۲۰۰۷.

۴- ھەورامى، ئەفراسياو (دوكتور): رووداۋەكانى رۆژھەلاتى كوردستان لە بەلگەنامەى سۆڧىتىدا (۱۹۴۵ - ۱۹۴۷) - پىشەكى و پىداچوونەۋە و پەراۋىز بۇ نووسىنى: د. ياسين سەردەشتى، چاپى يەكەم، چاپخانەى شقان، بىكەى ژين، سلىمانى ۲۰۰۷.

- ۵- موکریانی، گيو: کهشکۆلی گيو (به‌رگی یه‌که‌م - پیتی ئا)، پیداجوونه‌وه‌ی و ئاماده‌کردنی: د. کوردستان گيو موکریانی، چاپی یه‌که‌م، ده‌زگای رۆشنگیری و بلاوکردنه‌وه‌ی کوردی، به‌غدا ۱۹۸۶.
- ۶- مه‌لا عززت، مه‌حمود: جه‌مه‌وریه‌تی کوردستان - لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی میژوویی و سیاسیه، چاپی یه‌که‌م، ده‌زگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلیمانی ۲۰۰۱.
- ۷- هه‌ویزی، به‌کر عه‌بدولکه‌ریم: گه‌شتیک به‌ کۆماری مه‌هابادا، (بیره‌مه‌ریه‌کانم له‌ رۆژه‌ه‌لاتی کوردستاندا ۱۹۴۴ - ۱۹۴۷)، ده‌زگای چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی ئاراس، هه‌ولێر ۲۰۰۱.
- ۸- باشکۆی ئه‌ده‌ب و هونه‌ر، ژماره‌ ۲۶۴، سالی دووم، پینج‌شه‌مه‌مه ۱۹۹۲/۴/۱۵، وتاری: لافاو کئی‌یه‌! نووسه‌ر: که‌ژال ئیبراهیم.
- ۹- حکیم‌زاده‌ فریدون: سرده‌شت در آئینه‌ اسناد تاریخی، ناشر: مؤلف، چاپ اول ۱۳۸۳.
- ۱۰- کینان، درک: کرده‌ا و کردستان (مختصر تاریخ کردستان)، ترجمه: ابراهیم یونس، چاپ اول، مؤسسه‌ انتشارات نگاه، تهران ۱۳۷۲.
- ۱۱- روزولت، آرچی بالد: شوق آموختن، ترجمه: صه‌با سعیدی، چاپ اول، انتشارات اطلاعات، تهران ۱۳۷۱.
- ۱۲- صمدی، سید محمد: ضمیمه‌ نگاهی به‌ تاریخ مه‌اباد، چاپ اول، انتشارات ره‌رو، مه‌اباد ۱۳۸۰ - ۸۱.
- ۱۳- فتاح قاضی، خلیل: تاریخچه‌ خانواده‌ قاضی در ولایت موکری، چاپ اول، ناشر: قادر فتاحی قاضی، تبریز ۱۳۷۸.

وتووێژ:

به‌ریزان «فاتمه‌ خانمی قادری قازی» و «میرزا عه‌بدولغه‌ فووری قادری».

